

Iiro Liukkonen

I SVARANDENS
FRÅNVARO

Förenklade brottmålsrättegångar i tingsrätten

I SVARANDENS FRÅNVARO

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 311
PUBLIKATIONER AV SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS
Serien A Nr 311

Iiro Liukkonen

I svarandens frånvaro

Förenklade brottmålsrättegångar i tingsrätten

Akademisk avhandling som med tillstånd av Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet framläggs till offentlig granskning i auditorium IV i Porthania lördagen den 8 december 2012 kl. 10

TIIVISTELMÄ SUOMEKSI
WITH AN ENGLISH ABSTRACT

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

toimisto@lakimiesyhdistys.fi

www.lakimiesyhdistys.fi

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-477-9

© 2012 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Iiro Liukkonen

ISSN-L 0356-7206

ISSN 0356-7206

ISBN 978-951-855-324-6

Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2012

Till alla de domstolar jag tjänstgjort vid

Förord

Tacksamhet är en ljuvlig känsla. Den innehåller inte skuld utan glädje över ett flertal saker. I samband med ett (sl)utfört arbete är orsakerna till glädje och tacksamhet synnerligen många.

Tack vare arbetsanordningar på *högsta domstolen* fick jag föredra målet där meddelandet **HD 2006:50** kom att ges om förutsättningar för handläggning av brottmål i svarandens utelämnande. Målet tände gnistan som sedan blossade upp till temat för avhandlingen. Högsta domstolen ska även tackas för att professor *Dan Frände* vid tiden hade tagits in som visstidsförordnat justitieråd och att jag således hade tillfälle att bekanta mig med honom. Bekantskapen som snabbt medförde djup beundran för hans kunskap, snille och bildning ledde till att han godkände att bli min handledare. Att han åtagit sig handledaruppgiften och i den egenskapen ihärdigt och med äkta entusiasm på alla möjliga sätt, i samtal, via e-post, genom att läsa manuset i diverse stadier, och till stor del genom att bara finnas där, främjat studiens framskridande är jag självklart överlycklig över.

Förutom högsta domstolen förtjänar även andra domstolar tack för att studien blivit till. Ämnet hade varit svårtillgängligt utan egen domarerfarenhet. Till tecken på tacksamhet tillägnar jag därför min bok alla de domstolar jag tjänstgjort vid. Därtill är jag tacksam för den *Europeiska människorättsdomstolen* för dess praxis som detaljerat och klartydligt linjerar rättvisekraven på anordnandet av straffprocess, även i handlägningsformer som utspelas utan att svarandeparten deltar som närvarande, och som således bjudit på en lämplig referensram för studien.

En hel del personer har vid ovannämnda eller andra domstolar medverkat till att studien uppkommit. Helt avgörande har varit den bestämt positiva inställningen av mina chefer på HD, presidenten *Pauliine Koskelo* och kanslichefen *Sinikka Tuomi* i och med att gärna bevilja tjänsteledighet för genomförandet av studien. Lagmännen *Erkki Hämäläinen*, *Seppo Kankkunen*, *Juhani Mähönen*, *Heikki Nousiainen*, *Eero Takkunen* och *Karin Träskman* tackar jag varmt för att de har haft vänligheten att i sina tingsrätter anordna datainsamlingen om de förklarade brottmålsförfaranden. Ett synnerligt tack framförs till den personal som vid domstolarna i praktiken har sållat fram och statistikfört uppgifterna. Överdirektören *Kari Kiesiläinen* vid justitieministeriet med medarbetare tackas för att ha stått till hjälp med att skaffa fram uppgifter och besvara frågor på justitieförvaltningens område. Att jag även haft tillfälle att av upplysta yrkespersoner inom lagskipningen få kännedom om hur målen handhas i praktiken har varit väsentligt för studien. För deras ofrånkomligt viktiga insats i detta hänseende tackar jag

varmt tingsdomarna, numera lagmannen *Seppo Karvonen*, *Kari Lappi*, *Eija Larinkoski*, *Kimmo Leskinen*, häradsåklagaren *Eija Velitski* och hovrättsrådet *Timo Vuojolahti*.

Förhandsgranskarna seniorprofessor *Per Ole Träskman* och universitetslektor *Eric Bylander* tackar jag för alla de konstruktiva kommentarer med vilka de välvilligt bidragit till att studien blivit vad den nu är. Feedbacken har varit absolut ägnad att berika och fördjupa behandlingen av ämnet. Den sistnämnde tackar jag ytterligare för att han hedrade mitt arbete genom att ta sig an opponentuppgiften.

Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse vill jag tacka för viktigt finansiellt bidrag till forskningsprojektet. *Lenita Häggblom* har utfört ett ovärderligt arbete i och med att granska språket i avhandlingen. My venerable colleague *Dominique Moore* has kindly revised the English abstract. I am very indebted to him for this.

Omhuldande kärlek är den största av livets gåvor, en gåva som man under lyckliga omständigheter – i olikhet med rätten såsom en gåva man aldrig egentligen får enligt *Derrida* – också kommer i åtnjutande av. Utan kärlek vore vi ingenting och utan den hade studien troligen inte heller blivit till. Därför vill jag slutligen hjärtligt tacka de tre förståelsefulla damerna som i livets olika faser gett mig sin kärlek, min kära hustru *Katja*, min ljussinnade lilla dotter *Vera* och min rara mor *Nasu*.

Utöver de som nämnts ovan finns en hel del människor och institutioner jag tillägnar stor tacksamhet för att de var för sig på olika sätt bidragit till studiens uppkomst. Att de alla inte kan nämnas vid namn här minskar inte min tacksamhet gentemot var och en av dem.

Material som kommit ut efter 2012-09-30 har endast begränsat kunnat beaktas.

Bryssel, allhelgonaafton 2012

Iiro Liukkonen

Innehåll

FÖRORD	VII
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	XV
FÖRKORTNINGAR	XXXIX
FÖRTECKNING ÖVER SCHEMAN OCH TABELLER	XLIII
1 INLEDNING	1
1.1 Just innan uppbrottet skedde	1
1.2 Medan rättegången reformerades	7
1.3 Gamla vanors snabba återinträde	10
2 UTGÅNGSPUNKTERNA FÖR FORSKNINGEN	17
2.1 Forskningsuppgiften	17
2.1.1 Frågeställningar kring ämnet	17
2.1.2 Närmare om objektet för forskningen	19
2.2 Lagbestämmelserna	20
2.2.1 Utevarohandläggning	20
2.2.2 Skriftligt förfarande	20
2.2.3 En allmän karakteristik av de förenklade förfarandena ...	21
2.2.4 Förenklade förfaranden i förhållande till övriga former av brottmålsrättegångar	22
2.3 Avgränsning av ämnet	30
2.3.1 Straffprocessen i domstol i första instans	30
2.3.2 Förenklade förfaranden som integrerade handläggnings- former	37
2.4 Terminologiska frågor	45
2.4.1 Inte närvarande	45
2.4.2 Förenklade brottmålsförfaranden	46
2.4.3 Personkretsar	48
2.5 Metodfrågor	53
2.5.1 Om mångfalden av metoder inom juridiken	53
2.5.2 Rättsdogmatik med inslag från andra discipliner	54
2.6 Mänskliga rättigheterna som rättesnöre	56
2.6.1 Att främja de grundläggande fri- och rättigheterna	56
2.6.2 Regler och principer i samspel	57
2.6.3 Interaktionen mellan internationella och nationella normer	68

2.7	Förkärleken för skrift	71
2.8	Om den fortsatta framställningen	72
3	PARTERNAS NÄRVARO VID BROTTMÅLSRÄTTEGÅNGEN ...	75
3.1	Inledning	75
3.1.1	Varierande syn på närvaro i straffprocessen	75
3.1.2	Att delta men inte närvara	76
3.2	Fördelen med närvaro vid rättegångar	78
3.2.1	Principiella hänsyn	78
3.2.2	Funktionella synpunkter	81
3.3	Behov och tryggnad av närvaro i förhållande till parternas inställning	89
3.3.1	Närvaro efter partsställning	89
3.3.2	Positivt inställda parter	94
3.3.3	Svarandens motvilja och skyldigheten att delta	100
3.3.4	Behovet av och grunden för att säkra närvaro	104
3.4	Svarandens närvaro i brottmålsrättegången enligt gällande finsk rätt	106
3.4.1	Bestämmelserna om närvaroskyldighet	106
3.4.2	Närvaro som inte blir av trots att den påbjuds	109
3.4.3	Medlen att trygga närvaro	114
3.4.3.1	Inför förhandlingen	114
3.4.3.2	Medan förhandlingen pågår	120
3.4.3.3	I ett senare sammanhang	123
3.4.3.4	Medelbart	125
3.5	Sammanfattande synpunkter	129
4	ANSATS TILL FÖRSTÅELSE AV FÖRENKLAD HANDLÄGGNINGSFORMER	131
4.1	Varför handlägga mål i svarandens frånvaro?	131
4.2	Förklaringar till frågeställningen	132
4.3	Hermeneutiskt grepp	133
4.4	<i>Actualitas vs quidditas</i>	140
4.5	Oförborgadheten i omväxling	142
4.6	Skriften gör skillnad	144
4.7	Avslutning: förståelse av den som uteblir	147
5	KRAV FÖRANLEDDA AV RÄTTEN TILL EN RÄTTVIS RÄTTEGÅNG	149
5.1	Övernationell måttstock	149
5.2	Undantag från närvaro i Europadomstolens praxis	150
5.3	Ställningstaganden av MR-kommittén	160

6	EUROPEISK ÖVERSIKT	165
6.1	Inledande anmärkningar	165
6.1.1	Om rättsjämförelsens syfte och metod	165
6.1.2	Valet av länder	170
6.2	Sverige	178
6.2.1	Utvecklingen fram till 1942 års rättegångsbalk	178
6.2.2	Förenklade handlägningsformer som från början omfattades av den nya rättegångsbalken	194
6.2.3	Nydaningar: skriftlig process och fjärrnärvaro	206
6.2.4	Statistiska och sammanfattande iakttagelser	216
6.3	Tyskland	219
6.4	Frankrike	233
6.5	England och Wales	247
6.6	Avslutande kommentarer	263
7	GÄLLANDE FINSK RÄTT	271
7.1	Inledande anmärkningar	271
7.1.1	En rättsdogmatisk redogörelse	271
7.1.2	Framställningens disposition	272
7.2	Rättsläget inför tillkomsten av BRL	274
7.3	Utevarohandläggningen	276
7.3.1	Användningsområdet	276
7.3.1.1	Allmänt	276
7.3.1.2	Påföljdsgränsen	280
7.3.1.3	Påföljdsarten	285
7.3.1.4	Bevisläget	299
7.3.2	Parternas och rättskipningspersonalens (in)ställning	309
7.3.2.1	Svaranden	309
7.3.2.2	Målsäganden	313
7.3.2.3	Rättskipningspersonalen	316
7.3.3	Särdrag i förfarandet	317
7.3.3.1	Stämningsansökan, stämningen och kallelser	317
7.3.3.2	Huvudförhandlingens förlopp	322
7.4	Den skriftliga brottmålsprocessen	331
7.4.1	Kort lagstiftningshistoria	331
7.4.2	Användningsområde	339
7.4.2.1	Allmänt och med hänsyn till påföljder	339
7.4.2.2	Bevisfrågor	349
7.4.3	Parternas och rättskipningspersonalens (in)ställning	359
7.4.3.1	Svaranden	359
7.4.3.2	Målsäganden	363

7.4.3.3	Förundersökningsmyndigheterna och rättskipningspersonalen	367
7.4.4	Huvudpunkterna i förfarandet	371
7.4.4.1	Stämningsansökan	371
7.4.4.2	Stämningen och svarandens reaktion	381
7.4.4.3	De successiva behandlingsfaserna	389
7.4.4.4	Domsunderlaget och domen	403
7.5	Jämförande och värderande synpunkter på förenklade handläggningsformer	410
7.6	Strafföreläggande och ordningsbot	415
7.7	Fjärrnärvaro	420
7.8	Beivran av vissa brott i förenklade former	422
8	FÄLTSTUDIEN OM DE FÖRENKLADE HANDLÄGGINGS- FORMERNA	425
8.1	Behovet av förstahandsdata	425
8.2	Enkäten	427
8.3	Läget innan det skriftliga förfarandet	434
8.4	Anlitandet av utevarohandläggning och skriftlig process i nuläget	440
8.4.1	Kvantitativ analys	440
8.4.1.1	Numeriska data	440
8.4.1.2	Sammanfattande tolkningar av forsknings- resultatet	455
8.4.2	Kvalitativ studie	471
8.4.2.1	Helhetssyn på det skriftliga förfarandet	471
8.4.2.2	Vissa detaljer i handläggningen	473
9	AVSLUTNING	475
9.1	Sammanfattning av studien	475
9.1.1	Allmänna slutsatser	475
9.1.2	Inledning	475
9.1.3	Utgångspunkterna för forskningen	476
9.1.4	Parternas närvaro vid brottmålsrättegången	476
9.1.5	Ansats till förståelse av förenklade handläggningsformer	477
9.1.6	Krav föranledda av rätten till en rättvis rättegång	477
9.1.7	Europeisk översikt	478
9.1.8	Gällande rätt	478
9.1.9	Fältstudien om de förenklade handläggningsformerna ...	480
9.2	Avslutande synpunkter	481
9.2.1	Allmänt	481
9.2.2	Till processverkligheten	481

9.2.3	Till grundsatserna	482
9.2.4	Till de grundläggande fri- och rättigheterna	483
9.2.5	Till de förenklade handlägningsformernas genomförande i finsk rätt	484
9.2.6	Till framtiden	485
	TIIVISTELMÄ	489
	ABSTRACT	497
	RÄTTSFALLSREGISTER	499
	SAKREGISTER	507
	BILAGOR	
	BILAGA 1. Stämning och kallelse till utevarohandläggning samt delgivningsintyg	
	BILAGA 2. Stämning, förfarandesamtycke och delgivningsintyg i skriftligt förfarande	
	BILAGA 3. Karta över domkretsarna för tingsrätterna med i fältstudien	
	BILAGA 4. Frågeformulär i studien nr 2 om anlitaandet av utevarohandläggning och skriftlig process år 2008	
	BILAGA 5. Förfrågan till lagmännen om närmare anordnande av det skriftliga brottmålsförfarandet	
	BILAGA 6. Frågeformulär i studien nr 3 angående tillvägagångssätten i det skriftliga brottmålsförfarandet med resultat	

Käll- och litteraturförteckning

PUBLIKATIONER UR OFFENTLIGT TRYCK

Internationellt

Förenta nationerna

Human Rights Committee: Concluding Observations, Finland 08/04/98, UN Doc CCPR/C/79/Add.91.

Human Rights Committee: General Comment No. 32, Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial, Ninetieth session, Geneva 9 to 27 July 2007, UN Doc CCPR/C/GC/32. – [Http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/437/71/PDF/G0743771.pdf?OpenElement](http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/437/71/PDF/G0743771.pdf?OpenElement).

Finland

Regeringens propositioner

RP 12/1971 rd med förslag till lag om ändring av rättegångsbalkens stadganden om part och om ordningen för handläggning av vissa mål.

RP 108/1975 II rd angående reform av lagstiftningen om villkorligt straff.

RP 19/1981 rd med förslag till lag om ordningsbot och vissa därtill anslutna lagar.

RP 28/1986 rd med förslag till lagstiftning om förenhetligande av de allmänna underrätterna.

RP 58/1988 rd med förslag till revidering av lagstiftningen om tjänstebrott.

RP 15/1990 rd med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i tvistemål i underrätterna.

RP 40/1990 rd med förslag till revidering av lagstiftningen om sammanträffande av brott.

RP 62/1990 rd med förslag till lag om försöksverksamhet med samhällstjänst och vissa därtill hörande lagar.

RP 63/1993 rd med förslag till lag om strafforderförfarande och vissa lagar som har samband med den.

RP 309/1993 rd med förslag till ändring av grundlagarnas stadganden om de grundläggande fri- och rättigheterna.

RP 82/1995 rd med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna.

RP 109/1996 rd med förslag till lag om försöksverksamhet med ungdomsstraff och vissa därtill hörande lagar.

RP 131/1996 rd med förslag till lag om ändring av stadgandena om högsta åklagaren i Regeringsformen för Finland samt till lag om allmänna åklagare och vissa lagar i samband därmed.

RP 144/1996 rd med förslag till lag om samhällstjänst och vissa därtill hörande lagar.

RP 6/1997 rd med förslag till revidering av stadgandena om brott mot rättskipning, myndigheter och allmän ordning samt om sexualbrott.

RP 33/1997 rd med förslag till lag om ändring av rättegångsbalkens stadganden om fullföljd av talan från underrätt till hovrätt och om behandling av besvärsmål i hovrätt samt av vissa därtill anslutna lagar.

- RP 48/1997 rd med förslag till lag om ändring av 7 kap. strafflagen och vissa därtill hörande lagar.
- RP 132/1997 rd med förslag till rättshjälpslag och därtill ansluten lagstiftning.
- RP 146/1998 rd med förslag till ny förmyndarskapslagstiftning.
- RP 80/2000 rd med förslag till revidering av lagstiftningen om förverkandepåföljder.
- RP 177/2000 rd med förslag till bestämmelser om villkorligt fängelse i strafflagen och till vissa lagar som har samband med den.
- RP 17/2001 rd med förslag till revidering av strafflagens bestämmelser om brott som äventyrar hälsa och säkerhet och av vissa lagar som har samband med dem.
- RP 32/2001 rd med förslag till lagar om ändring av bestämmelserna om förberedelse och huvudförhandling i tvistemål samt behandling av ansökningsärenden i rättegångsbalken och i vissa andra lagar.
- RP 77/2001 rd om godkännande av vissa bestämmelser i Europarådets straffrättsliga konvention mot korruption och med förslag till ändring av vissa bestämmelser om tjänstebrott och brott som har samband med dem.
- RP 20/2002 rd med förslag till revidering av bestämmelserna för främjande av säkerheten på allmänna platser.
- RP 44/2002 rd med förslag till revidering av lagstiftningen om straffrättens allmänna lärör.
- RP 52/2002 rd med förslag till lagar om ändring av förundersökningslagen och tvångsmedelslagen samt av vissa lagar som har samband med dem.
- RP 91/2002 rd med förslag till lag om ändring av rättegångsbalkens bestämmelser om anförande av besvär hos hovrätten och om behandlingen av besvärärenden i hovrätten.
- RP 190/2002 rd med förslag till lag om ändring av vissa bestämmelser i rättegångsbalken om bevisning, brådskandeförklaring och extraordinärt ändringssökande.
- RP 248/2002 rd med förslag till lag om ändring av lagen om samhällstjänst.
- RP 102/2004 rd med förslag till lag om ungdomsstraff och till vissa lagar som har samband med den.
- RP 262/2004 rd med förslag till lagstiftning om fängelse och villkorlig frigivning.
- RP 271/2004 rd med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegången i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar.
- RP 16/2005 rd med förslag till lagar om ändring av lagen om ordningsbotsförfarande och av vissa andra lagar i syfte att genomföra innehavaransvar för fordon vid automatisk trafikövervakning.
- RP 93/2005 rd med förslag till lag om medling vid brott.
- RP 85/2008 rd med förslag till revidering av bestämmelserna om tingsrätternas sammansättning.
- RP 116/2008 rd om statsbudgeten för 2009.
- RP 94/2009 rd med förslag till lagstiftning om föreläggande av böter och ordningsbot och till vissa lagar som har samband med den.
- RP 105/2009 rd med förslag till lagstiftning om fullföljd av talan från tingsrätt.
- RP 222/2010 rd med förslag till översyn av förundersöknings- och tvångsmedelslagstiftningen.

Betänkanden och utlåtanden av utskotten vid riksdagen

- FvUB 28/2002 rd. Regeringens proposition med förslag till revidering av bestämmelserna för främjande av säkerheten på allmänna platser.
- GrUB 25/1994 rd om regeringens proposition nr 309/1993 rd: Förslag till ändring av grundlagarnas stadganden om de grundläggande fri- och rättigheterna.
- GrUU 1/1982 rd över regeringens proposition nr 19/1981 rd med förslag till lag om ordningsbot och vissa därtill anslutna lagar.

- GrUU 2/1990 rd om regeringens proposition nr 22 om godkännande av vissa bestämmelser i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna samt i tilläggsprotokollen till konventionen.
- GrUU 12/1993 rd om regeringens proposition nr 63: Förslag till lag om strafforderförfarande och vissa lagar som har samband med den.
- GrUU 19/2000 rd. Regeringens proposition med förslag till lag om statens revisionsverk och till vissa lagar som har samband med den.
- GrUU 31/2005 rd. Regeringens proposition med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegången i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar.
- KuUB 3/1998 rd om regeringens proposition med förslag till lagstiftning om utbildning.
- LaUB 4/1971 rd om regeringens proposition med förslag till lag om ändring av rättegångsbalkens stadganden om part och om ordningen för handläggning av vissa mål.
- LaUB 12/1993 rd om regeringens proposition med förslag till lag om strafforderförfarande och vissa lagar som har samband med den.
- LaUB 9/1997 rd om regeringens proposition med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna.
- LaUB 17/1997 rd om regeringens proposition med förslag till rättshjälpslag och därtill ansluten lagstiftning.
- LaUB 8/2001 rd. Regeringens proposition med förslag till bestämmelser om villkorligt fängelse i strafflagen och till vissa lagar som har samband med den.
- LaUB 27/2002 rd. Regeringens proposition med förslag till ändring av rättegångsbalkens bestämmelser om hovrättsförfarandet samt av vissa lagar som har samband med dem. Regeringens proposition med förslag till lag om ändring av rättegångsbalkens bestämmelser om anförande av besvär hos hovrätten och om behandlingen av besvärssärenden i hovrätten.
- LaUB 28/2002 rd. Regeringens proposition med förslag till revidering av lagstiftningen om straffrättens allmänna läror.
- LaUB 30/2002 rd. Regeringens proposition med förslag till lag om ändring av vissa bestämmelser i rättegångsbalken om bevisning, bråds kandeförklaring och extraordinärt ändringssökande.
- LaUB 11/2004 rd. Regeringens proposition med förslag till lag om ungdomsstraff och till vissa lagar som har samband med den.
- LaUB 13/2005 rd. Regeringens proposition med förslag till lag om medling vid brott.
- LaUB 1/2006 rd. Regeringens proposition med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar.
- LaUB 11/2008 rd. Regeringens proposition med förslag till revidering av bestämmelserna om tingsrätternas sammansättning.

Betänkanden av kommittéer o dyl samt publikationer av ministerier och ämbetsverk mm

Titeln på publikationer som ur offentligt tryck endast har getts ut på finska återger jag i egen sv. övers.

(Befolkningsstatistik) Statistikcentralens statistik, Befolkning, delstatistiken
Befolkningsstruktur, <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>.

Dombok för Nedre Satakunta 1550–1552, Finlands äldsta domböcker II, utg. av Riksarkivet, red. John E Roos, Helsingfors 1964.

Domböcker för Savolax 1559 och 1561–1565, Finlands äldsta domböcker I, utg. av Riksarkivet, red. Kauko Pirinen, Helsingfors 1954.

- de Godzinsky, Virve-Maria (2000)*: Tietoa uudesta rikosasioiden oikeudenkäynnistä (Uppgifter om den reviderade brottmålsrättegången, min övers.), Forskningsmeddelanden 47, Rättspolitiska forskningsinstitutet, Helsingfors 2000.
- de Godzinsky, Virve-Maria (2010)*: Kirjallinen menettely rikosasioissa (Skriftligt förfarande i brottmål, min övers.), Forskningsmeddelanden 102, Rättspolitiska forskningsinstitutet, Helsingfors 2010.
- KB 2001:10 Delbetänkande av kommissionen för ändringssökande.
- KB 2003:2 Ungdomsbrottskommissionens betänkande. – [Http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2003/1146647400314](http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2003/1146647400314).
- KB 2003:3 Betänkande av kommittén för utveckling av domstolsväsendet. – [Http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2003/1146647379382](http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2003/1146647379382).
- KB 2008:3 Tillstånd till fortsatt handläggning i hovrätten, Betänkandet av kommissionen för prövningstillstånd. – [Http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2008/1213368385998](http://www.om.fi/sv/Etusivu/Julkaisut/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2008/1213368385998).
- (*OLJ 1/1993*) Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen. Työryhmän mietintö, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/1993 (Revidering av rättegångsförfarandet i brottmål. Betänkande av arbetsgruppen. Publikation av lagberedningsavdelningen vid justitieministeriet, min övers.).
- OMML 26/2012* Betänkande av arbetsgruppen för åtaluppställning och åtalseftergift, Justitieministeriet 2012. – [Http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojenjalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2012/1330603540539](http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojenjalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2012/1330603540539).
- OMML 58/2012* Åtaluppställning och åtalseftergift. Remissammandrag, Justitieministeriet 2012. – [Http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojenjalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2012/1347272971914](http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojenjalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2012/1347272971914).
- OMTH 2009:9* Tingsrätternas arbetsstatistik år 2008. – [Http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Toimintajahalinto/Toiminnanjalhallinnonarkisto/Toimintajahalinto2009/1238674333404](http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Toimintajahalinto/Toiminnanjalhallinnonarkisto/Toimintajahalinto2009/1238674333404).
- OMTR 2003:11*. Slutbetänkande av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen. Justitieministeriet 2003. – [Http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2003/1145624755595](http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2003/1145624755595).
- OMTR 2004:12*. Betänkandet av ungdomsbrottsarbetsgruppen, Justitieministeriet 2004. – [Http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2004/1145624744336](http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2004/1145624744336).
- OMTR 2007:3*. Betänkande av arbetsgruppen för strafforder och ordningsbot, Justitieministeriet 2007. – [Http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2007/1172045422830](http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2007/1172045422830).
- Pellonpää, Matti (1988)*: Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus Suomen näkökulmasta, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 21/1988 (Europarådets människorättskonvention ur finsk synvinkel. Publikation av lagberedningsavdelningen vid justitieministeriet, min övers.).
- (*Rättsstatistik*) Statistikcentralens statistik, Rättsväsendet, Statistikcentralen 2011 och 2012, delstatistikerna:
Brottslighet som kommit till polisens kännedom. – [Http://www.stat.fi/til/polrik/index.html](http://www.stat.fi/til/polrik/index.html);
Tingsrätternas avgöranden i brottmål. – [Http://www.stat.fi/til/koikrr/index.html](http://www.stat.fi/til/koikrr/index.html);
Åklagarens avgöranden. – [Http://www.stat.fi/til/syytr/index.html](http://www.stat.fi/til/syytr/index.html); och
Åtalade, dömda och straff. – [Http://www.stat.fi/til/syytr/index.html](http://www.stat.fi/til/syytr/index.html).
- Sammandrag av utlåtanden över OLJ 1/1993*, se under otryckta källor nedan.

Sipilä, Ritva: Tutkimus rikosasioiden lykkäyksistä yleisissä alioikeuksissa, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 6/1988 (Undersökning om uppskov i brottmål i allmänna underätter. Publikation av lagberedningsavdelningen vid justitieministeriet, min övers.).

Yleiset tuomioistuimet ja työtuomioistuimen toimintakertomus 2008. Korkeimman oikeuden, hovioikeuksien ja käräjäoikeuksien sekä työtuomioistuimen toimintakertomus (De allmänna domstolarna och arbetsdomstolen år 2008. Verksamhetsberättelsen från högsta domstolen, hovrätterna och tingsrätterna samt arbetsdomstolen, min övers.). – [Http://www.kko.fi/uploads/eewx5i.pdf](http://www.kko.fi/uploads/eewx5i.pdf).

Sverige

Kungl. Maj:ts och regeringens propositioner

Prop 1931:80 angående huvudgrunderna för en rättegångsreform.

Prop 1942:5 med förslag till rättegångsbalk.

Prop 1964:10 med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m.

Prop 1981/82:105 om vidgade möjligheter att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro.

Prop 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Prop 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

Prop 1998/99:65 Videokonferens i rättegång.

Prop 2000/01:108 Åtgärder mot inställda huvudförhandlingar i brottmål vid tingsrätterna m.m.

Prop 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Betänkanden och utlåtanden av utskotten vid riksdagen

JuU 1981/82:45 om vidgade möjligheter att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro.

2000/01:JuU28 Inställda förhandlingar.

2004/05:JuU29 En modernare rättegång.

SärskU 1931:1 Särskilda utskottets utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående huvudgrunderna för en rättegångsreform samt i anslutning därtill väckta motioner.

Statens offentliga utredningar

SOU 1926:31 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Första delen. Domstolsförfattningen.

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Andra delen. Rättegången i brottmål.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk II. Motiv m.m.

SOU 1982:25 Översyn av rättegångsbalken I. Processen i tingsrätt. Del A. lagtext och sammanfattning. Delbetänkande av rättegångsutredningen.

SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken I. Processen i tingsrätt. Del B Motiv m.m. Delbetänkande av rättegångsutredningen.

SOU 2001:103 En modernare rättegång. Slutbetänkande av 1999 års rättegångsutredning.

SOU 2005:117 Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder. Slutbetänkande av Beredningen för rättsväsendets utveckling (BRU).

Andra myndighetspublikationer

Domkretsen 1/2007: Vägen mot modernare rättssalar kräver tålmod, art. av Viktoria Ekberg, s. 20.

Domstolsstatistik 2011, Sveriges officiella statistik, Domstolsverket 2012. – [Http://www.domstol.se/Publikationer/Statistik/domstolsstatistik_2011.pdf](http://www.domstol.se/Publikationer/Statistik/domstolsstatistik_2011.pdf).

Huvudförhandlingar i brottmål - redovisning av ett regeringsuppdrag, Domstolsverkets rapportserie 2009:3. – [Http://www.domstol.se/Publikationer/Rapporter/dv-rapport_2009-3_webb.pdf](http://www.domstol.se/Publikationer/Rapporter/dv-rapport_2009-3_webb.pdf).
Inställda huvudförhandlingar i brottmål II. Sjunde promemorian från Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, Dnr 761-2004, Domstolsverket 2005. – [Http://www.domstol.se/Publikationer/Rapporter/installda_huvudforhandlingar_761-2004.pdf](http://www.domstol.se/Publikationer/Rapporter/installda_huvudforhandlingar_761-2004.pdf).
Personer lagförda för brott år 2011, Sveriges officiella statistik, Brottsförebyggande rådet 2012. – [Http://www.bra.se/bra/brott--statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html](http://www.bra.se/bra/brott--statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html).
Årsredovisning 2011, Åklagarmyndigheten 2012. – [Http://www.aklagare.se/PageFiles/6319/%c3%85rsredovisning%202011.pdf](http://www.aklagare.se/PageFiles/6319/%c3%85rsredovisning%202011.pdf).

Tyskland

GE 16/12310. Gesetz zur Regelung der Verständigung im Strafverfahren.
 RA 16/13095. Beschlussempfehlung und Bericht des Rechtsausschusses zu dem Gesetzentwurf der Bundesregierung – Drucksache 16/12310 – Entwurf eines Gesetzes zur Regelung der Verständigung im Strafverfahren.
Rechtspflege, Statistisches Bundesamt 2012, delstatistikerna:
Staatsanwaltschaften, Fachserie 10 Reihe 2.6. – [Https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Rechtspflege/GerichtePersonal/Staatsanwaltschaften2100260117004.pdf?__blob=publicationFile](https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Rechtspflege/GerichtePersonal/Staatsanwaltschaften2100260117004.pdf?__blob=publicationFile);
Strafgerichte, Fachserie 10, Reihe 2.3. – [Https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Rechtspflege/GerichtePersonal/Strafgerichte2100230117004.pdf?__blob=publicationFile](https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Rechtspflege/GerichtePersonal/Strafgerichte2100230117004.pdf?__blob=publicationFile).

Frankrike

Annuaire Statistique de la Justice, Édition 2011-2012, Ministère de la Justice et des Libertés 2011. – [Http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_annuaire_2011-2012.pdf](http://www.justice.gouv.fr/art_pix/stat_annuaire_2011-2012.pdf); kontinuerligt kompletterad under <http://www.justice.gouv.fr/budget-et-statistiques-10054/annuaire-statistiques-de-la-justice-10304/annuaire-statistique-de-la-justice-23263.html>.
Les chiffres clés de la Justice 2011, Ministère de la Justice et des Libertés 2011. – [Http://www.justice.gouv.fr/art_pix/1_chiffres_cles_2011_20111125.pdf](http://www.justice.gouv.fr/art_pix/1_chiffres_cles_2011_20111125.pdf).

Förenade kungariket

The Code for Crown Prosecutors, Crown Prosecution Service 2010. – [Http://www.cps.gov.uk/publications/docs/code2010english.pdf](http://www.cps.gov.uk/publications/docs/code2010english.pdf).
Criminal Justice Statistics. Quarterly Update to March 2012, National Statistics, Ministry of Justice 2012. – [Http://www.justice.gov.uk/statistics/criminal-justice/criminal-justice-statistics](http://www.justice.gov.uk/statistics/criminal-justice/criminal-justice-statistics).
 Crown Prosecution Service (CPS): *Annual Report and Accounts 2011–12*. – [Http://www.cps.gov.uk/publications/docs/cps_annual_report_and_accounts_2012.pdf](http://www.cps.gov.uk/publications/docs/cps_annual_report_and_accounts_2012.pdf).
Judicial and Court Statistics 2011, National Statistics, Ministry of Justice 2012. – [Http://www.justice.gov.uk/statistics/courts-and-sentencing/judicial-annual-2011](http://www.justice.gov.uk/statistics/courts-and-sentencing/judicial-annual-2011).
Magistrates' Court Sentencing Guidelines, Definitive Guideline, Sentencing Guidelines Council: 2008. – [Http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/MCSG_\(web\)_-_October_2012.pdf](http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/MCSG_(web)_-_October_2012.pdf).

Reduction in Sentence for a Guilty Plea, Definitive Guideline Revised Sentencing Guidelines Council 2007. – [Http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/Reduction_in_Sentence_for_a_Guilty_Plea_-Revised_2007.pdf](http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/Reduction_in_Sentence_for_a_Guilty_Plea_-Revised_2007.pdf).

LITTERATUR

Publikationer av en och samma författare ordnas enligt utgivningsår vilket anges inom parentes efter författarens namn. Flera publikationer av samma författare under samma år rangeras alfabetiskt efter titeln och skiljs åt med årtalet följt av en småbokstav. Hänvisningarna sker genom författarens namn och (beteckningen för) utgivningsåret, t.ex. Lindblom 2004b. Undantag görs dock för en del utomjuridiska publikationer som identifieras enligt titeln, vid behov något förkortad, t.ex. Derrida, Jacques: De la grammatologie (1967), Paris, Minuit 1985, som hänvisas till som Grammatologie. Årtalet inom parentes i slutet på titeln anger det år då verket eller artikeln publicerades för första gången om en senare utkommen upplaga använts som referens. Enhetliga kompendier som inrymmer bidrag av flera författare hänvisas till med titeln och författaren till ifrågasvarande avsnittet i likhet med Prosessioikeus/Frände s. 446.

Aall, Jørgen: Rettergang og menneskerettigheter. Den europeiske menneskerettighetskonvensjons artikkel 6 og norsk straffeprosess, 2. opplag, Oslo, Universitetsforlaget 1996.

Aalto, Jorma S: Rikosprosessilain asiallisesta sovellutusalasta, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja, Borgå, WSOY 1989.

Alexy, Robert (1985): Prinzipien und Regeln im Recht, ARSP Beiheft 25, s. 13–29.

Alexy, Robert (1986): Theorie der Grundrechte (1985), Frankfurt am Main, Suhrkamp.

Alexy, Robert (2000): On the Structure of Legal Principles, Ratio Juris 2000 s. 294–304.

Alexy, Robert (2003): On Balancing and Subsumption. A Structural Comparison, Ratio Juris 2003 s. 433–449.

Alexy, Robert (2004): The Nature of Legal Philosophy, Ratio Juris 2004 s. 156–167.

Almquist, Jan Eric: Svensk rättshistoria I. Processrättens historia I., 2:a uppl., Kompendier utgivna av Juridiska Föreningen vid Stockholms Universitet, Stockholm, Juridiska Föreningens Förlag 1962.

Ancel, Marc (1971): Utilité et méthodes du droit comparé. Eléments d'introduction générale à l'étude comparative des droits, Neuchatel, Ides et Calendes 1971.

Ancel, Marc (1972): Les buts actuels de la recherche comparative, i *Mélanges de droit comparé en l'honneur du doyen Åke Malmström*, red. Stig Strömholm, Stockholm, Norstedts 1972, s. 1–12.

Andenaes, Johannes (1985): Die neue norwegische Strafprozeßordnung, i *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag*, Hrsg. Theo Volger, Erster Halbband, Berlin, Duncker & Humblot 1985, s. 715–724.

Andenaes, Johs. (2007): Norsk straffeprosess Bind I, 4. opplage, Oslo, Universitetsforlaget 2007.

Ankarloo, Bengt: Trolldomsprocesserna i Sverige (1971), 2:a uppl. med efterskrift, Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, Serien I, Rättshistoriskt bibliotek, 17:e bandet, Lund 1984.

Arvela, Aarno: Suullinen, keskitetty ja välitön pääkäsittely rikosprosessiin, DL 1997 s. 378–386.

Archbold 2008. Criminal Pleading, Evidence and Practice, Ed P.J. Richardson, London, Sweet & Maxwell 2008.

Ashworth, Andrew – Redmayne, Mike: The Criminal Process, 4th Edition, Oxford – New York, Oxford University Press 2010.

- Backman, Eero*: Mietteitä analyttisen oikeusteorian johdosta (Some Reflections on the Analytical Theory of Law), *Oikeustiede–Jurisprudentia* 1972:1, s. 315–360.
- Beck, Gunnar*: Human Rights Adjudication under the ECHR between Value Pluralism and Essential Contestability, *EHRLR* 2008 s. 214–244.
- Bergholz, Gunnar*: Åtal och kontradiktion. Marginalanteckningar till några nyare rättsfall, i *Festskrift till Per Olof Bolding*, red. Lars Heuman, Stockholm, Juristförlaget 1992, s. 1–17.
- Berleant, Arnold*: Art and Engagement, Philadelphia, Temple University Press 1991.
- Boulke, Werner*: Strafprozeßrecht, 11. völlig neu bearb. Aufl., Heidelberg, C.F. Müller 2010.
- Bidrag till Finlands historia*. Första delen (innehållande bl.a. Dombok för sydöstra Tavastland 1443–1502, s. 1–123, Dombok för sydvästra Tavastland jämte fragment af en dombok af 1464 samt en skatteräkenskap, begge för delar af Egentliga Finland, s. 125–300, och Konung Håkans bref af 15 Febr. 1362, s. 455 och 456), utg av Finska Statsarkivet, red. Reinhold Hausen, Helsingfors 1881–1883.
- Bjerke, Hans Kristian – Keiserud, Erik*: Straffeprocessloven. Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker med senere endringer. Bind II, 3. utgave, Oslo, Universitetsforlaget 2001.
- Björn Thorsteinsson*, se *Thorsteinsson*.
- Björne, Lars (2007)*: Realism och skandinavisk realism. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del IV 1911–1950, Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, Serien I, Rättshistoriskt bibliotek, 62:a bandet, Lund 2007.
- Bochenski, I. M.*: Europäische Philosophie der Gegenwart, 2. umgearb. Aufl., Bern, Francke 1951.
- Bogdan, Michael*: Komparativ rättskunskap (1993), 2:a uppl., Stockholm, Norstedts 2003.
- BonJour, Laurence*: Epistemology. Classic Problems and Contemporary Responses, Oxford, Rowman & Littlefield 2002.
- Boulloc, Bernard*: Procédure pénale, 23e édition, Paris, Dalloz 2012.
- Braithwaite, John*: In search of restorative jurisprudence, i *Restorative Justice and the Law*, ed. by Lode Walgrave, Cullompton, Willan 2002, s. 150–167.
- Brusiin, Otto*: Oikeusvertailusta, *LM* 1954 s. 434–446.
- Bylander, Eric (2006)*: Muntlighetsprincipen: En rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt, Uppsala, Iustus Förlag 2006.
- Bylander, Eric (2007)*: Modernare rättegång – och bättre? *SvJT* 2007 s. 516–526.
- Cappelletti, Mauro*: The Judicial Process in Comparative Perspective (1989), Oxford, Clarendon Press 1991.
- Carlson, Scott N. – Givold, Gregory*: Practical Guide to The International Covenant on Civil and Political Rights, Ardsley NY, Transnational Publishers 2003.
- Casorla, Francis (1990)*: L'absence volontaire du prévenu au procès correctionnel, i *Quelques aspects des sciences criminelles*, Travaux de l'institut de sciences criminelles de Poitiers, Volume X, Paris, Éditions Cujas 1990, s. 41–46.
- Casorla, Francis (1995)*: La célérité du procès pénal en droit français, *IRPL* 1995 s. 521–563.
- Castells, Manuel*: The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I. The Rise of the Network Society, 2nd ed., Oxford, Blackwell 2000. *Sv. övers.* Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 1. Nätverkssamhällets framväxt, av Gunnar Sandin, 2:a uppl., Göteborg, Daidalos, 2000.
- Castells, Manuel – Himanen, Pekka*: Suomen tietoyhteiskuntamalli, *Sitra* 242, 2:a uppl., Vanda 2001.
- Chiavario, Mario*: Private parties: the rights of the defendant and the victim, i *European Criminal Procedures*, Ed. by Mireille Delmas-Marty – J. R. Spencer, Cambridge – New York, Cambridge University Press 2005, s. 541–593.

- Christie, Nils*: Conflict as Property, *British Journal of Criminology* 1977, s. 1–15.
- Cohen-Jonathan, Gérard*: Quelques considérations sur l'autorité des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme, i *Liber amicorum Marc-André Eissen*, Bruxelles – Paris, Bruylant – L.G.D.J. 1995, s. 39–64.
- Comparative Criminal Procedure*, Eds John Hatchard – Barbara Huber – Richard Vogler, The British Institute of International and Comparative Law, London 1996.
- Constantinesco, Léontin-Jean*: Les buts et les méthodes du droit comparé, *ZvglRW* 1976 s. 144–168.
- Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*. Edidit Antonius García y García, Monumenta iuris canonici, Series A: Corpus Glossatorum Vol. 2, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 1981.
- Crafoord, Clarence*: Normprövning och Europakonventionen, *SvJT* 2007 s. 862–881.
- de Cruz, Peter*: *Comparative Law in a Changing World*, London, Cavendish Publishing 1995.
- Danelius, Hans*: Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 3:e uppl., Stockholm, Norstedts Juridik 2007.
- Delmas-Marty, Mireille*: Les défis d'un droit pénal européen, i *Function and Future of European Law. Proceedings of the International Conference on the Present State, Rationality and Direction of European Legal Integration*, Ed. by Veijo Heiskanen – Kati Kulovesi, Publications of the Faculty of Law, University of Helsinki, Forum Iuris 1999.
- Delmas-Marty, Mireille – Izorche, Marie-Laure*: Marge nationale d'appréciation et internalisation du droit. Réflexions sur la validité formelle d'un droit commun pluraliste, *RIDC* 2000 s. 753–780.
- Derrida, Jacques*: Apories. Mourir – s'attende aux "limites de la vérité" (1992), Paris, Galilée 1996.
- Derrida, Jacques*: Ce qui reste à force de musique (1979), i *Psyché. Inventions de l'autre*, Paris, Galilée 1987, s. 95–103.
- Derrida, Jacques*: De la grammatologie (1967), Paris, Minuit 1985.
- Derrida, Jacques*: La différance (1968), i *Marges de la Philosophie*, Paris, Minuit (1972) 1979, s. 1–29.
- Derrida, Jacques*: Du droit à la philosophie, Paris, Galilée 1990.
- Derrida, Jacques*: L'écriture et la différence (1967), Paris, Seuil 1979.
- Derrida, Jacques*: En ce moment même dans cet ouvrage me voici (1980), i *Psyché. Inventions de l'autre*, Paris, Galilée 1987, s. 159–202.
- Derrida, Jacques*: Lettre à un ami japonais (1985), i *Psyché. Inventions de l'autre*, Paris, Galilée 1987, s. 387–393.
- Derrida, Jacques*: Ousia et grammè. Note sur une note de Sein und Zeit (1968), i *Marges de la Philosophie*, Paris, Minuit (1972) 1979, s. 31–78.
- Derrida, Jacques*: Pas (1976), i *Parages*, Paris, Galilée 1986, s. 19–116.
- Derrida, Jacques*: Psyché. Invention de l'autre (1984), i *Psyché. Inventions de l'autre*, Paris, Galilée 1987, s. 11–61.
- Derrida, Jacques*: Qu'est-ce que la déconstruction?, intervju i juni 1992, utkommen i *Le Monde* 12.10.2004. – [Http://mediaslemonde.fr/medias/pdf_obj/sup_pdf_derrida_111004.pdf](http://mediaslemonde.fr/medias/pdf_obj/sup_pdf_derrida_111004.pdf), s. III.
- Derrida, Jacques*: Spectres de Marx. L'État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale, Paris, Galilée 1993. Sv: övers. Marx spöken. Skuldstaten, sorgearbetet och Den nya internationalen, av Jonas (J) Magnusson, Göteborg, Daidalos 2003.
- Derrida, Jacques*: Survivre (1979), i *Parages*, Paris, Galilée 1986, s. 117–218.
- Dervieux, Valérie*: The French System, i *European Criminal Procedures*, Ed. by Mireille Delmas-Marty – J. R. Spencer, Cambridge – New York, Cambridge University Press 2005, s. 218–291.

- Diels, Hermann*: *Simplicius, In Aristotelis physicorum libros quattuor posteriores commentaria. Commentaria in Aristotelem Graeca 10* (1895), Berlin, De Gruyter 1954.
- Diens, Christian*: *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Stockholm, Juristförlaget 1993.
- Duff, R. A.* (1986): *Trials and Punishments*, Cambridge, Cambridge University Press 1986.
- Duff, R. A.* (2002): *Restorative punishment and punitive restoration*, i *Restorative Justice and the Law*, red. Lode Walgrave, Cullompton, Willan 2002, s. 82–100.
- Duff, Antony* (2003): *Restoration and Retribution*, i *Restorative Justice and Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms*, ed. by Andrew von Hirsch a o, Oxford – Portland, Hart 2003, s. 43–59.
- Dworkin, Ronald* (1980): *Taking Rights Seriously* (1977), Cambridge MA, Harvard University Press 1980.
- Dworkin, Ronald* (2000): *Law's Empire* (1986), Oxford, Hart 2000.
- Dölle, Hans*: *Rechtsdogmatik und Rechtsvergleichung*, *RabelsZ* 1970 s. 403–410.
- Ebel, Wilhelm*: *Lübisches Recht im Ostseeraum, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Geisteswissenschaften, Heft 143*, Köln – Opladen, Westdeutscher Verlag 1967.
- Ekelöf, Per Olof* (1956): *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper. Några problem inom den allmänna processrättsläran*, Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag 1956.
- Ekelöf Per Olof* (1982): *Vilket ansvar bör domaren ha för brottmålsdomens riktighet? i Lov og frihet. Festskrift till Johs. Andenæs på 70-årsdagen, 7. september 1982*, red. Anders Bratholm m.fl., Oslo, Universitetsforlaget, s. 423–435.
- Ekelöf, Per Olof* (1984): *Muntliga och skriftliga inslag i modern rättsskipning*, *JFT* 1984 s. 424–447.
- Ekelöf, Per Olof* (1990): *Om rätt och moral*, i *Process och exekution. Vänbok till Robert Boman*, red. Per Henrik Lindblom, Uppsala, Iustus Förlag 1990, s. 71–83.
- Ekelöf, Per Olof* (Ekelöf 1991): *Schweden und das deutsche Zivilprozeßrecht*, i *Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen. Grundlagen- und Landesberichte anlässlich der Tagung der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. vom 11. bis 15. Oktober 1989 in Passau, Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. Bd. 5*, Bielefeld, Giesecking 1991, s. 214–218.
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Pauli, Mikael*: *Rättegång (V)*. Femte häftet, 8:e omarb. uppl., Stockholm, Norstedts 2011.
- Eldridge, Richard*: *An Introduction to the Philosophy of Art*, Cambridge, Cambridge University Press 2003.
- Ellilä, Tauno*: *Oikeudenkäynti ja täytäntöönpano. Prosessioikeutta oikeustapausten valossa*, 3:e rev. uppl., Helsingfors, WSOY 1976.
- Emmerson, Ben – Ashworth, Andrew – Macdonald, Alison*: *Human Rights and Criminal Justice*, 2nd Edition, London, Sweet & Maxwell, 2007.
- Eriksson, Lars D.*: *Att förstå och att tolka*, i *Oikeustiede–Jurisprudentia 1997, Juhlajulkaisu Aulis Aarnio 1937 – 14/5 – 1997*, red. Pekka Hallberg m.fl., Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys, s. 13–25.
- Ervasti, Kaijus* (2002): *Lainkäytön funktiot*, *LM* 2002 s. 47–72.
- Ervasti, Kaijus* (2004): *Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämistä riitaprosessissa*, *Forskningsrapport 207, Rättspolitiska forskningsinstitutet*, Helsingfors 2004.
- Ervo, Laura* (1998): *Asianosaisten roolikehitys uudistuneessa rikosprosessissa*, i *Juhlajulkaisu Leena Kartio 1938 – 30/8 – 1998*, red. Anne Kumpula, Åbo, Turun yliopisto 1998, s. 47–57.

- Ervo, Laura* (1999): Rikosprosessin tehokkuus ja syytetyn läsnäolo – Mietteitä EIT:n ratkaisun Van Geysseghem v. Belgia 21.1.1999 pohjalta, DL 1999 s. 566–576.
- Ervo, Laura* (2003): Nemo tenetur se ipsum accusare – myötävaikuttamattomuusperiaatteen sisältö ja rajat, i *Matkalla pohjoiseen. Professori Jyrki Virolaisen juhlakirja 26.2.2003*, red. Risto Haavisto, Rovaniemi, Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta 2003, s. 1–26.
- Ervo, Laura* (2005): Oikeudenmukainen oikeudenkäynti, Helsingfors, WSOY 2005.
- Fitger, Peter m.fl.*: Rättegångsbalken (2012-04-01). – [Http://www.nj.se/zeteo](http://www.nj.se/zeteo).
- Flauss, Jean-François*: Du droit international comparé des droits de l’homme dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme, i *Le rôle du droit comparé dans l’avènement du droit européen – The Role of Comparative Law in the Emergence of European Law*, Publications de l’Institut suisse de droit comparé 43, Zürich, Schulthess 2002, s. 159–182.
- Frowein, Jochen Abr. – Peukert, Wolfgang*: Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK-Kommentar, 2. Aufl., Kehl – Straßburg – Arlington, N. P. Engel 1996.
- Frände, Dan* (1989): Den straffrättsliga legalitetsprincipen, Ekenäs, Juridiska Föreningen i Finland 1989.
- Frände, Dan* (1998): Om växelverkan mellan straffrätt och straffprocessrätt ur ett finländskt perspektiv, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab 1998 s. 221–228.
- Frände, Dan* (1999): Finsk straffprocessrätt I, Helsingfors, Forum Iuris 1999.
- Frände, Dan* (2004): Allmän straffrätt, 3:e uppl., Helsingfors, Forum Iuris 2004.
- Frände, Dan* (2007): Missbruk av förtroendeställning (SL 36:5) och trolöshet mot huvudman (BrB 10:5). Några jämförelser, i *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud*, red. Annika Norée m.fl., Stockholm, Norstedts 2007, s. 71–80.
- Frände, Dan* (2008): Den finska straff- och straffprocessrättens ställning i Europa – något om historiska rötter och dagens utmaningar, Sphinx, Finska Vetenskaps-Societetens årsbok 2007–2008 s. 37–43.
- Frände, Dan* (2009a): Finsk straffprocessrätt, Helsingfors, Edita 2009.
- Frände, Dan* (2009b): Vad borde HD göra med omständighetsuppsätet? i *Da mihi factum, dabo tibi ius. Högsta domstolen 1809–2009*, red. Kari Raulos – Pertti Välimäki – Timo Esko, Helsingfors, WSOYpro, s. 227–241.
- Furberg, Mats*: *Verstehen* och förstå. Funderingar kring ett tema hos Dilthey, Heidegger och Gadamer, Karlshamn, Doxa 1981.
- Gadd, Erik*: Kihlakunnanoikeuden pöytäkirjat. Opas ja mallikokoelma, 2:a uppdaterade och kompletterade uppl., Borgå–Helsingfors, WSOY 1957.
- Gammeltoft-Hansen, Hans*: Strafferetspleje III. Domsforhandling – Appel – Dommens retsvirkninger, København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1996.
- Ganshof van der Meersch, W. J.*: La référence au droit interne des États contractants dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme, RIDC 1980 s. 317–335.
- Gilles, Peter*: Prozeßrechtsvergleichung. Comparative Procedural Law. Zustand, Bedeutung und Eigenheiten einer Rechtsdisziplin im Aufschwung. Generalbericht zum Thema ”Special Features of Comparative Procedural Law / Spécificités du Droit Judiciaire Comparé / Eigenheiten der Prozeßrechtsvergleichung” aus Anlaß des Weltkongresses der Internationalen Vereinigung für Prozeßrecht in Taormina (Sizilien) 1995, Prozeßrechtliche Abhandlungen Heft 97, Köln – Berlin – Bonn – München, Carl Heymanns Verlag 1996.
- de Godzinsky, Virve-Maria*, se under offentligt tryck, Finland.
- Granfelt, O Hj*: Straffprocessrätt. Föreläsningar I, Helsingfors, Juridiska Studentfakultetens Förlag 1910.
- Granhag, Pär Anders – Landström, Sara*: Muntlighet vid domstol ur ett rättspsykologiskt perspektiv, i *Muntlighet vid domstol i Norden. En rättsvetenskaplig, rättspsykologisk och rättsnologisk*

- gisk studie av presentationsformernas betydelse i förfarandet vid domstol i Norden*, red. Eric Bylander – Per Henrik Lindblom, Uppsala, Iustus Förlag 2005, s. 267–290.
- Greve, Vagn*: Advärsel – som strafferretlig sanktion? i *Festskrift til Hans Gammeltoft-Hansen*, København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2004, s. 273–287.
- Guinchard, Serge – Buisson, Jacques*: Procédure pénale, 7e édition, Paris, LexisNexis 2011.
- Gärde, Natanael (1931)*: Rättegångsreformen. Några synpunkter, SvJT 1931 s. 1–16.
- Gärde, Natanael (1940)*: Bevisteori och förhandlingsform, SvJT 1940 s. 141–150.
- Gössel, Karl Heinz*: Zur Zulässigkeit von Absprachen im Strafverfahren in der Rechtsprechung, i *Recht gestalten – dem Recht dienen. Festschrift für Reinhard Böttcher zum 70. Geburtstag am 29. Juli 2007*, Hrsg. Heinz Schöch m.fl., Berlin, De Gruyter 2007, s. 79–92.
- Hahto, Vilja*: Rikosoikeustiede ja oikeusvertailu, LM 2001 s. 1290–1308.
- Halijoki, Juha*: Vastajaan tunnustus rikosprosessissa, DL 2004 s. 791–817.
- Halila, Jouko*: Oikeudenkäyntimenettelyn 14.1.1972 annetulla lailla toteutetut osittaisuudistukset, LM 1972 s. 463–504.
- Harris, David – O’Boyle, Michael – Warbrick, Colin*: Law of the European Convention on Human Rights, 2nd edition, Oxford – New York, Oxford University Press 2009.
- Harrison, Dick*: Sveriges historia. Medeltiden, Stockholm, Liber 2002.
- Hartmann, Arthur – Schmidt, Rolf*: Strafprozeßrecht. Grundzüge des Strafverfahrens, 2. Aufl., Grasberg bei Bremen 2008.
- Hatchard, John*: Criminal Procedure in England and Wales, i *Comparative Criminal Procedure*, Eds John Hatchard – Barbara Huber – Richard Vogler, The British Institute of International and Comparative Law, London 1996, s. 176–255.
- Hattenhauer, Hans (1999)*: Europäische Rechtsgeschichte, 3. erweiterte Aufl., Heidelberg, Müller 1999.
- Hattenhauer, Hans (2002)*: Die Gründung der Stadt Lübeck AD 1158/59, i *Geschichte und Perspektiven des Rechts im Ostseeraum*. Erster Rechtshistorikertag im Ostseeraum 8.–12. März 2000. Jörn Eckert – Kjell Å. Modéer (Hrsg.), Rechtshistorische Reihe Bd. 251, Frankfurt am Main, Lang 2002, s. 217–229.
- Havansi, Erkki*: Korkein oikeus ja prosessinedellytykset, i *Da mihi factum, dabo tibi ius. Högsta domstolen 1809–2009*, red. Kari Raulos – Pertti Välimäki – Timo Esko, Helsingfors, WSOY-pro, s. 273–294.
- Heidegger, Martin*: Brief über den ”Humanismus” (1946), G[esamt]A[usgabe, Band] 9 (Wegmarken), 3. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2004, s. 313–364. *Sv. övers.* Brev om humanismen, av Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm, Thales 1996.
- Heidegger, Martin*: ”... dichterisch wohnet der Mensch ...” (1951/1954), GA 7, här i *Vorträge und Aufsätze*, 10. Aufl., Stuttgart, Klett-Cotta 2004, s. 181–198.
- Heidegger, Martin*: Einleitung zu: ”Was ist Metaphysik?” (1949), GA 9, 3. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2004, s. 365–383.
- Heidegger, Martin*: Logos (Heraklit, Fragment 50) (1944/1951), GA 7, här i *Vorträge und Aufsätze*, 10. Aufl., Stuttgart, Klett-Cotta 2004, s. 199–221.
- Heidegger, Martin*: Die Metaphysik als Geschichte des Seins (1941), GA 6.2 (Nietzsche II), här i *Nietzsche. Zweiter Band*, Pfullingen, Neske 1961, s. 399–457. *Sv. övers.* Metafysiken som varats historia, av Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm, Thales 1998.
- Heidegger, Martin*: Nachwort zu: ”Was ist Metaphysik?” (1943), GA 9, 3. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2004, s. 303–312.
- Heidegger, Martin*: Platons Lehre von der Wahrheit (1942), GA 9, 3. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2004, s. 203–238.

- Heidegger, Martin*: Der Spruch des Anaximander (1946), GA 5 (Holzwege), 2. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2003, s. 321–373.
- Heidegger, Martin*: Überwindung der Metaphysik (1936–1951), GA 7, här i *Vorträge und Aufsätze*, 10. Aufl., Stuttgart, Klett-Cotta 2004, s. 67–95.
- Heidegger, Martin*: Vom Wesen und Begriff der *Φύσις*. Aristoteles, Physik B, 1 (1939/1958), GA 9, 3. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2004, s. 239–301.
- Heidegger, Martin*: Was heißt Denken? (1952) GA 7, här i *Vorträge und Aufsätze*, 10. Aufl., Stuttgart, Klett-Cotta 2004, s. 123–137.
- Heidegger, Martin*: Wozu Dichter? (1946), GA 5, 2. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2003, s. 269–320.
- Heidegger, Martin*: Die Zeit des Weltbildes (1938), GA 5, 2. Aufl., Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann 2003, s. 75–113.
- Hellmann, Uwe*: Strafprozeßrecht, Berlin – Heidelberg, Springer 1998.
- Helminen, Klaus m.fl.*: Esitutkinta ja pakkokeinot, Helsingfors, Talentum 2012.
- Henningsen, Bernd*: Von der 'Wahlverwandtschaft' zur 'Stammverwandtschaft'. Der schwedisch-deutsche Kulturaustausch im 19. Jahrhundert / Från 'valfrändskap' till 'stamfrändskap'. Det svensk-tyska kulturutbytet under 1800-talet, i *Schweden–Deutschland. Begegnungen und Impulse / Tyskland och Sverige: möten och impulser*, Stockholm, Svenska institutet 1999, s. 80–89.
- Heuman, Lars (2004)*: Grundsatsen om kontradiktoriskt förfarande och principen om bevisomdelbarhet, i *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, red. Torbjörn Andersson – Bengt Lindell, Uppsala, Iustus Förlag 2004, s. 261–280.
- Heuman, Lars (2007)*: Objectivity in Swedish Criminal Proceedings, i *Procedural Law. Court Administrations*, Scandinavian Studies in Law, Volume 51, red. Peter Wahlgren, Stockholm Institute for Scandinavian Law, Stockholm 2007, s. 213–228.
- Hirvelä, Päivi*: Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa, Helsingfors, WSOY 2006.
- Hirvonen, Ari*: Oikeuden käynti. Antigonon laki ja oikea oikeus, Helsingfors, Loki-kirjat 2000.
- Hirvonen, Juhani (1990)*: Om riktlinjerna för en processreform i Finland; en översättning av Sveriges rättegångsbalk av år 1942 eller ett modernt förslag? JFT 1990 s. 201–226.
- Hirvonen, Juhani (1997)*: Rikosprosessiuudistuksen perusteista sekä riita- ja rikosprosessin eroista, DL 1997 s. 370–377.
- Hobbes, Thomas*: De cive (1642). The English version entitled in the first edition Philosophical rudiments concerning government and society (1651), a critical edition by Howard Warrender, Oxford, Clarendon 1983.
- Hobbes, Thomas*: Leviathan [or The Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth Ecclesiastical and Civill] (1651), edited by Richard Tuck, Cambridge texts in the history of political thought, Cambridge, Cambridge University Press 1991. *Sv. övers.* Leviathan eller En kyrklig och civil stats innehåll, form och makt, av Eva Backelin, Göteborg, Daidalos 2004.
- Hov, Jo*: Rettergang II. Straffeprosess, Oslo, Papinian 1999.
- Huber, Barbara*: Criminal Procedure in Germany, i *Comparative Criminal Procedure*, Eds John Hatchard – Barbara Huber – Richard Vogler, The British Institute of International and Comparative Law, London 1996, s. 96–175.
- Hudson, Barbara*: Victims and Offenders, i *Restorative Justice and Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms*, ed. by Andrew von Hirsch a.o., Oxford – Portland, Hart 2003, s. 177–194.
- Huovila, Mika*: Periaatteet ja perustelut. Tutkimus käräjäoikeuden tuomion faktaperusteluista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.

- Husa, Jaakko (1998)*: Johdatus oikeusvertailuun. Oikeusvertailun perusteet erityisesti julkisoikeutta silmällä pitäen, Helsingfors, Kauppakaari 1998.
- Husa, Jaakko (2005)*: Bokrecension om *Öriücü, Esin: The Enigma of Comparative Law. Variations on a Theme for the Twenty-First Century*, EJCL 2005 (9.3. – <http://www.ejcl.org/93/review93.html>).
- Inger, Göran (1976)*: Das Geständnis in der schwedischen Prozessrechtsgeschichte I, Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning, Serien I, Rätthistoriskt bibliotek, 26:e bandet, Lund, Nerenius & Santérus 1976.
- Inger, Göran (1994)*: Erkännandet i svensk processrätthistoria 2, 1614-1948, Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning. Serien I, Rätthistoriskt bibliotek, 50:e bandet, Lund, Nerenius & Santérus 1994.
- Inger, Göran (1997)*: Svensk rätthistoria, 4:e uppl., Malmö, Liber Ekonomi 1997.
- Inger, Göran (2004)*: Kyrklig och världslig medeltida domsrätt. En processrättslig studie, i *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, red. Torbjörn Andersson – Bengt Lindell, Uppsala, Iustus Förlag 2004, s. 317–331.
- Jansson, Torkel*: Två stater – en kultur. Sverige och Finland efter 1809, Historisk tidskrift 2000 s. 677–699.
- Jareborg, Nils*: Värderingar, Stockholm, P A Norstedts & Söners förlag 1975.
- Jebens, Sverre Erik*: Menneskerettigheter i straffeprosessen, Oslo, J. W. Cappelens Forlag 2004.
- Jelinek, Wolfgang*: Einflüsse des österreichischen Zivilprozeßrechts auf andere Rechtsordnungen, i *Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*. Grundlagen- und Landesberichte anlässlich der Tagung der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. vom 11. bis 15. Oktober 1989 in Passau, Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. Bd. 5, Bielefeld, Gieseking 1991, s. 41–89.
- Jescheck, Hans-Heinrich (1955)*: Entwicklung, Aufgaben und Methoden der Strafrechtsverglei- chung. Antrittsrede [1954], Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart 181/182, Tübingen, Mohr 1955.
- Jescheck, Hans-Heinrich (1974)*: Rechtsvergleichung als Grundlage der Strafprozeßreform, ZStW 1974, s. 761–782.
- von Jhering, Rudolf*: Scherz und Ernst in der Jurisprudenz. Eine Weihnachtsgabe für das juristische Publikum, Leipzig, Breitkopf und Härtel 1884, här i <http://dlib-pr.mpier.mpg.de/m/kleioc/0010/exec/wrapbooks/%22154197%22>.
- Johansson, Marie*: Att stämma till ting – om rättegångssystemet i Östgötalagen, Scandia 1998 s. 161–193.
- Jokela, Antti (1988)*: Yleisen alioikeusmenettelyn suullisuudesta, välittömyydestä ja keskityksestä (On the Orality, Immediacy and Concentration of Procedure in the Ordinary Court of First Instance), Oikeustiede–Jurisprudentia 1988, s. 53–169, med eng. sammanf.
- Jokela, Antti (2002)*: Oikeudenkäynti II, Helsingfors, Talentum 2002.
- Jokela, Antti (2004)*: Oikeudenkäynti III, Helsingfors, Talentum 2004.
- Jokela, Antti (2007)*: Kirjallisesta menettelystä rikosasioissa, i *Oikeudenkäyntejä ja tuomioistui- mia. Juhlakirja Juha Lappalainen 60 vuotta*, red. Erkki Havansi – Risto Koulu – Heidi Lindfors, Helsingfors, Edita 2007, s. 147–164.
- Jokela, Antti (2008)*: Rikosprosessi, 4:e rev. uppl., Helsingfors, Talentum 2008.
- Jonkka, Jaakko (1991)*: Syytekynnys. Tutkimus syyteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioi- nista, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1991.
- Jonkka, Jaakko (1992)*: Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista, Helsingfors, Institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet 1992.

- Jonkka, Jaakko (1998)*: Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa, LM 1998 s. 1255–1270.
- Jonkka, Jaakko (2003)*: Syyttäjänrooli ja syytekynnys, DL 2003 s. 976–992.
- Jussila, Osmo (1979)*: Kejsaren och lantdagen – maktrelationerna, särskilt ur kejsarens synvinkel, Historisk Tidskrift för Finland 1979 s. 105–127.
- Jussila, Osmo (1987)*: Finlands steg från provins till stat, Historisk Tidskrift för Finland 1987 s. 436–455.
- Juy-Birmann, Rodolphe*: The German System, i *European Criminal Procedures*, Ed. by Mireille Delmas-Marty – J. R. Spencer, Cambridge – New York, Cambridge University Press 2005, s. 292–347.
- Jääskeläinen, Petri*: Syyttäjä tuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1997.
- Kamba, W. J.*: Comparative Law: A Theoretical Framework, ICLQ 1974 s. 485–519.
- Karhu, Juha*: Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi, LM 2003 s. 789–807.
- Karvonen, Lauri*: ”Med vårt västra grannland som förebild”. En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland, Meddelanden från stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 62, Åbo 1981.
- Karvonen, Seppo*: Pääkäsittelyjen peruuttamisista rikosasioissa ja keinoista niiden vähentämiseksi, i *Matkalla pohjoiseen. Professori Jyrki Virolaisen juhla-kirja 26.2.2003*, red. Risto Haavisto, Rovaniemi, Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta 2003, s. 157–176.
- Kemppinen, Jukka*: Oikeus kulttuuri-ilmiönä, Helsingfors, Statens tryckericentral 1990.
- Kiikeri, Markku*: Comparative Legal Reasoning and European Law, Dordrecht, Kluwer 2001.
- Klami, Hannu Tapani (1981)*: Comparative Law and Legal Concepts, Oikeustiede–Jurisprudentia 1981, s. 67–165.
- Klami, Hannu Tapani (1997)*: Methodological Problems in European and Comparative Law, 2nd edition, Helsinki, Publications of the Institute for Jurisprudence 14, 1997.
- Klein, Ulrike*: Das Wechselverhör im finnischen Strafprozeß. Anregung zur Reform der deutschen Hauptverhandlung, Berlin, Berliner Wissenschafts-Verlag 2003.
- Kohler, Marius*: Die Entwicklung des schwedischen Zivilprozeßrechts. Eine rezeptionshistorische Strukturanalyse der Grundlagen des modernen schwedischen Verfahrensrechts, Tübingen, Mohr Siebeck 2002.
- Kommenteret Retsplejelov (III)*, EF-Domskonvention. Lov om rettens pleje, jf. lovbekendtgørelse nr. 815 af 30.9.2003. Bind III. Fjerde bog. Strafferetsplejen. Femte bog. Slutnings- og overgangsbestemmelser. Lovændringer. Forkortelsesliste. Sagregister, kommenteret af Hans Gammeltoft-Hansen, Jørgen Jochimsen, Eva Smith og Lars Stevnsborg, redigeret af Bernhard Gørdal, Jens Møller og Oliver Talevski, 7. udgave, København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2004.
- Koponen, Pekka (1997)*: Syytteen muuttamisesta ja syytesidonnaisuudesta, LM 1997 s. 255–290.
- Koponen, Pekka (1998)*: Poissaolokäsittelyn edellytyksistä rikosasiassa alioikeudessa, LM 1998 s. 410–433.
- Koponen, Pekka (2003)*: Uudempaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oikeusvoimasta II, LM 2003 s. 375–397.
- Koponen, Pekka (2004)*: Talousrikokset rikos- ja prosessioikeuden yhtymäkohdassa. Erityisesti tahallisuuden ja syytesidonnaisuuden kannalta tarkasteltuna, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004.

- Koponen, Pekka* (2006): Itsekriminointisuoja, i i *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu*, red. Petri Jääskeläinen – Pekka Koskinen – Martti Majanen, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, s. 127–148.
- Koskelo, Pauliine*: Rättsvård i ett multipolärt system – samspel, spänningar och utmaningar, JFT 2012 s. 298–314.
- Kumlien, Kjell*: Sverige och hanseaterna. Studier i svensk politik och utrikeshandel, Kungl. Viterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar, del 86, Stockholm, Wahlström & Widstrand 1953.
- Kuuliala, Matti*: Tuomioistuinten rutiinit ja prosessioikeus, LM 2006 s. 727–749.
- Lahti, Matti*: Syytetyn tunnustus todistelukeinona, i *Kirjoituksia todistusoikeudesta*, red. Juha Lappalainen – Timo Ojala, Helsingfors, Helsingfors hovrätt 2006, s. 99–116.
- Lambert, Édouard*: Conception générale et définition de la science du droit comparé, sa méthode, son histoire; le droit comparé et l'enseignement du droit (1900, handlingarna från Congrès International de Droit Comparé. Tenu à Paris du 31 juillet au 4 août 1900. Procès-Verbaux des Séances et Documents Tome Premier, Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1905, s. 26–60), här i förkortad fattning i *Rechtsvergleichung*, Konrad Zweigert – Hans-Jürgen Puttfarcken (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1978, s. 30–51.
- Lando, Ole* (1966): Komparativ ret som emne for forskning og undervisning, JFT 1966 s. 261–271.
- Lando, Ole* (1986): Kort indføring i komparativ ret, København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1986.
- Langbach, Tor*: Straffesaksbehandling i tingrettene, Oslo, Gyldendal Akademisk 2007.
- Langbein, John H.*: The Origins of Adversary Criminal Trial, Oxford – New York, Oxford University Press 2003.
- Lappalainen, Juha*: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Prosessioikeudellinen tutkimus, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1986.
- Lappi-Seppälä, Tapio*: Rikosten seuraamukset, Helsingfors, WSOY 2000.
- Laukkanen, Sakari*: Tuomarin rooli. Prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1995.
- Lauren, Paul Gordon*: "To Preserve and Build on its Achievements and to Redress its Shortcomings": The Journey from the Commission on Human Rights to the Human Rights Council, Human Rights Quarterly 2007 s. 307–345.
- Leclerc, Henri* (intervju med): La procédure française de contumace et la Convention européenne des droits de l'homme, Recueil Dalloz 2001 s. 935 et 936.
- Légrand, Pierre*: Comparer, RIDC 1996 s. 279–318.
- Lepaulle, Pierre*: The Function of Comparative Law. With a Critique of Sociological Jurisprudence (1922, Harvard Law Review 35 s. 838–858), här i *Rechtsvergleichung*, Konrad Zweigert – Hans-Jürgen Puttfarcken (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1978, s. 63–84.
- Leppänen, Tatu*: De grundläggande rättigheterna och civilprocessrätten – utvecklingen i Finland, JFT 2001 s. 130–139.
- Letto-Vanamo, Pia* (1995): Käräjyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista, Oikeushistorian julkaisuja 2, Helsingfors, Helsingin yliopisto, Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos 1995.
- Letto-Vanamo, Pia* (1997): Tingsgemenskapens rätt. Ett perspektiv på rättsuppfattningens historia, Historisk Tidskrift för Finland 1997 s. 153–175.
- Letto-Vanamo, Pia* (2000): Ennen suurta muutosta – oikeudenkäyntiperinnettä viime vuosisadalta, LM 2000 s. 1073–1084.

- Letto-Vanamo, Pia (2006):* Teko, kosto ja prosessi. Näkökulmia rikosoikeudenkäytön historiaan, i Väki-valta. *Seuraamukset ja haavoittuvuus. Violence – Sanctions and Vulnerability. Terttu Utraisen juhlaakirja*, red. Mirva Lohiniva-Kerkelä, Helsingfors, Talentum 2006, s. 311–329.
- Letto-Vanamo, Pia (2007):* Synpunkter på straffrättsskipningens historia, i *Eftersyn och eftertanke*. Juridiska Fakulteten i Uppsala Årsbok 2007, red. Petter Asp, Uppsala, Iustus Förlag 2007, s. 121–138.
- Lindblom, Per Henrik (1997):* Processens funktioner – en resa i gränslandet, i *Festskrift till Stig Strömholm. Del II*, red. Åke Frändberg – Ulf Göransson – Torgny Håstad, Uppsala, Iustus Förlag 1997, s. 593–632.
- Lindblom, Per Henrik (1999a):* Rättegångsbalken 50 år – en saga och sex sanningar, SvJT 1999 s. 496–513.
- Lindblom, Per Henrik (1999b):* Tvekamp eller inkvisition? Reflektioner om straffprocessens samhällsfunktion och grundstruktur, SvJT 1999 s. 617–655.
- Lindblom, Per Henrik (2000):* Civilprocessens grundprinciper de lege ferenda, SvJT 2000 s. 105–155.
- Lindblom, Per Henrik (2004a):* Domstolarnas växande samhällsroll och processens förändrade funktioner – floskler eller fakta? SvJT 2004 s. 229–262.
- Lindblom, Per Henrik (2004b):* Straffprocessens samhällsfunktioner, i *Festskrift til Hans Gammeltoft-Hansen*, København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2004, s. 411–421.
- Lindgren, Magnus:* Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter, Stockholm, Jure 2004.
- Lindkvist, Thomas:* Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid, *Opuscula Historica Uppsaliensia* 1, Historiska institutionen vid Uppsala universitet 1988.
- Lindkvist, Thomas – Sjöberg, Maria:* Det svenska samhället 800–1720. Klerkernas och adelns tid, 2:a uppl., Lund, Studentlitteratur 2006.
- Lindkvist, Thomas – Ågren, Kurt:* Sveriges medeltid, Stockholm, Esselte Studium 1985.
- Lindström, Dag (1988):* Våld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475–1625, i *Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, Serien II, Rättshistoriska studier, 14:e bandet*, red. Rolf Nygren, Lund 1988, s. 66–124.
- Lindström, Dag (1994):* Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden, *Historisk tidskrift* 1994 s. 513–554.
- Linna, Tuula:* Puntarissa plea bargaining – vastassa oikeusturva ja itsekriminointisuoja, *Oikeustiede–Jurisprudentia* 2010, s. 189–261, med eng. sammanf.
- Liukkonen, Iiro (2007a):* Bokrecension om *Tapani–Tolvanen* (se nedan), JFT 2007 s. 93–96.
- Liukkonen, Iiro (2007b):* Syftet med parternas närvaro vid brottmålsrättegången, JFT 2007 s. 167–187.
- Liukkonen, Iiro (2008):* Överraskande gåvor – derridaska anteckningar till meningen med straffprocessen, *Retfærd* 2008 nr 1 s. 3–17.
- Lundkvist, Sven:* Schweden und die Hanse. Handel und Macht im Ostseeraum / Sverige och Hansan. Handel och makt kring Östersjön, i *Schweden–Deutschland. Begegnungen und Impulse / Tyskland och Sverige: möten och impulser*, Stockholm, Svenska institutet 1999, s. 27–38.
- Lundqvist, Ulf:* Frivillig samverkan i straffprocessen. Om partsrättigheter, säker information och *plea agreements*, SvJT 2009 s. 353–376.
- Mahoney, Paul:* The Comparative Method in Judgments of the European Court of Human Rights: Reference Back to National Law, i *Le rôle du droit comparé dans l'avènement du droit européen – The Role of Comparative Law in the Emergence of European Law*, Publications de l'Institut suisse de droit comparé 43, Zürich, Schulthess 2002, s. 143–157.

- Malmström, Åke*: Jämförande rättsvetenskap. Synpunkter och riktlinjer, i *Festskrift tillägnad Halvar Sundberg*, Uppsala, Uppsala universitets årsskrift 1959:9, s. 270–288.
- Marauhn, Thilo*: The Right of the Accused to Be Tried in His or Her Presence, i *The Right to a Fair Trial*, Ed. by David Weissbrodt – Rüdiger Wolfrum, Berlin – Heidelberg – New York, Springer 1998, s. 763–776.
- Marguénaud, Jean-Pierre*: La procédure par contumace frappée par la foudre européenne, *Recueil Dalloz* 2001 s. 3302–3307.
- Markesinis, Basil*: Bridging Legal Cultures, i *Foreign Law and Comparative Methodology: A Subject and a Thesis*, Oxford, Hart Publishing 1993, s. 194–210.
- Marttunen, Matti (2006)*: Nuorten rangaistusjärjestelmän toiminta 1990-luvun alusta nykypäivään, i *Nuorisorikollisuus. Määriä, syyt ja kontrolli*, red. Kivivuori, Janne – Honkatukia, Päivi, Forskningsrapport 221, Rättspolitiska forskningsinstitutet, Helsingfors 2006, s. 281–314.
- Marttunen, Matti (2008)*: Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta, *Forskningsrapport 236*, Rättspolitiska forskningsinstitutet, Helsingfors 2008.
- Mattila, Heikki E. S.*: Om rättsjämförande grundforskning, *JFT* 1980 s. 239–244.
- McCold, Paul – Wachtel, Ted*: Restorative justice theory validation, i *Restorative Justice. Theoretical foundations*, ed. by Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner, Cullompton, Willan 2002, s. 110–142.
- McGoldrick, Dominic*: The Human Right Committee. Its Role in the Development of the International Covenant on Civil and Political Rights, Oxford, Clarendon 1991.
- McGuire, Meredith B.*: Religion. The Social Context, Belmont, Wadsworth 1997.
- Meyer-Gofner, Lutz (2007)*: Absprachen im Strafprozess. Nach der Entscheidung des Großen Senats für Strafsachen des BGH, i *Recht gestalten – dem Recht dienen. Festschrift für Reinhard Böttcher zum 70. Geburtstag am 29. Juli 2007*, Hrsg. Heinz Schöch m.fl., Berlin, De Gruyter 2007, s. 105–123.
- Meyer-Gofner, Lutz (2011)*: Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen, 54. Aufl., München, Verlag C.H. Beck 2011.
- Mikkola, Tuulikki*: Oikeudellisen tiedon yhtenevyys ja sen esteet. Jäämistöoikeudellisen informaation vertailtavuus, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1999.
- Minkkinen, Panu*: Thinking Without Desire. A First Philosophy of Law, Oxford, Hart 1999.
- Modéer, Kjell Å (1999)*: Den stora reformen. Rättegångsbalkens förebilder och förverkligande, *SvJT* 1999 s. 400–427.
- Modéer, Kjell Å (2004)*: Östersjöområdets rättsliga kartor – rättskulturella konstruktioner i förändring, i *Norden, rätten, historia – Festskrift till Lars Björne*, red. Jukka Kekkonen m.fl., Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 193–205.
- Mumford, Lewis*: The Culture of Cities, New York, Harcourt, Brace and Company 1938. *Sv. övers.* Stadskultur, av Leif Björk – Åke Malmström, Stockholm, Rabén & Sjögren 1972.
- Möller, Gustaf*: Finnland und das deutsche Zivilprozeßrecht, i *Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen. Grundlagen- und Landesberichte anlässlich der Tagung der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. vom 11. bis 15. Oktober 1989 in Passau, Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. Bd. 5*, Bielefeld, Giesecking 1991, s. 246–253.
- Neumayer, Karl H.*: Fremdes Recht aus Büchern, fremde Rechtswirklichkeit und die funktionelle Dimension in den Methoden der Rechtsvergleichung, *RabelsZ* 1970 s. 411–426.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1997)*: Asianomistajan aseman eriytyminen uudessa rikosprosessissa, *DL* 1997 s. 445–458.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2003): Rikosprocessin malleista ja funktioista, i *Matkalla pohjoiseen. Professori Jyrki Virolaisen juhlakirja 26.2.2003*, red. Risto Haavisto, Rovaniemi, Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta 2003, s. 337–348.
- Niemi-Kiesiläinen: Johanna (2004): Tomt prat, igen? Om straffprocessens modeller och funktioner, i *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, red. Torbjörn Andersson – Bengt Lindell, Uppsala, Iustus Förlag 2004, s. 523–538.
- Nousiainen, Kevät: Processin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön 'modernille' ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1993.
- Nowak, Karol: Oskyldighetspresumtionen, Stockholm, Norstedts 2003.
- Nowak, Manfred: U.N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary, 2nd revised edition, Kehl, N.P. Engel 2005.
- Nuotio, Kimmo (2001): Syyte rikosoikeutta ja rikosprosessioikeutta yhdistävänä tekijänä, LM 2001 s. 679–697.
- Nuotio, Kimmo (2007): The rationale of the Nordic penal policy compared with the European approach, i *Festschrift in honour of Raimo Lahti*, Helsinki, Forum Iuris 2007, s. 157–174.
- Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande med kommentar (1949, *RB-kommentaren*), utg. av Natanael Gärde m.fl., faksimiluppl., Stockholm, Fritzes 1994.
- Nylund, Anna (2004): Bokrecension om *Siltala* (se nedan), JFT 2004 s. 106–112.
- Nylund, Anna (2006): Tillgången till den andra instansen i tvistemål, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006.
- Obel Hansen, Thomas: FN:s Menneskerettighedsråd – en kritisk analyse af rådets hidtidige formåen, Nordisk tidsskrift for menneskerettigheter 2007 s. 193–201.
- Oikarainen, Jukka: Syyteneuvottelu ja tunnustamisoikeudenkäynti oikeuspoliittisena kysymyksenä – uhka vai mahdollisuus? LM 2012 s. 742–763.
- Ojanen, Tuomas (2003): Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa, Helsingfors, Forum Iuris 2003.
- Ojanen, Tuomas (2011): Perusoikeuspluralismi kotimaisessa tuomioistuimessa, DL 2011 s. 442–455.
- Olivecrona, Karl: Rättegången i brottmål enligt RB, 3:e omarb. uppl., Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag 1968.
- Palm, Elisabeth (2004): Rättspraxis och tolkningsmetoder i Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna, JT 2003–2004 s. 739–749.
- Palm, Elisabeth (2008): FN:s kommitté för de mänskliga rättigheterna, i *Festskrift till Johan Hirschfeldt*, red. Sten Heckscher – Anders Eka, Uppsala, Iustus Förlag 2008, s. 337–354.
- Peczenik, Aleksander (1995): Vad är rätt? Om demokrati, rätts säkerhet, etik och juridisk argumentation, Stockholm, Fritzes 1995.
- Peczenik, Aleksander (2001): Den skandinaviska rättsrealismen, i *Rättsfilosofi. Samhälle och moral genom tiderna*, red. Joakim Nergelius, Studentlitteratur, Lund 2001, s. 117–127.
- Pekkanen, Raimo: Euroopan ihmisoikeussopimuksen evolutiivisesta tulkinnasta, LM 1991 s. 353–365.
- Pellonpää, Matti (1988), se under offentligt tryck, Finland.
- Pellonpää, Matti (2007): Europeiska människorättskonventionen, sv. övers. av Rosa Donner, Helsingfors, Talentum 2007.
- Pellonpää, Matti m.fl.: Euroopan ihmisoikeussopimus, 5:e rev. uppl., Helsingfors, Talentum 2012.
- Persson, Gunnar: Gränslöst straff- och straffprocessrätt. Om EU-medlemskapets effekter på rättsvetenskapen, i *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud*, red. Annika Norée m.fl., Stockholm, Norstedts 2007, s. 219–230.
- Perusoikeudet, chefred. Pekka Hallberg, Helsingfors, 2:a rev. uppl., WSOYpro 2011.

- Pihlajamäki, Heikki*: Evidence, Crime, and the Legal Profession. The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure, Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, Serien I, Rättshistoriskt bibliotek, 54:e bandet, Lund, Nerenius & Santérus 1997.
- Pihlajamäki, Heikki – Pyllkänen, Anu*: Suomalainen oikeustiede eurooppalaisessa traditiossa. Luentoja oikeustieteen historiasta, Oikeushistorian julkaisuja 3, Helsingfors, Helsingin yliopisto, Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos 1996.
- Popović, Dragoljub*: Le droit comparé dans l'accomplissement des tâches de la Cour européenne des droits de l'homme, i *Liber Amicorum Luzius Wildhaber. Human Rights – Strasbourg Views. Droits de l'homme – Regards de Strasbourg*, Lucius Caflish m.fl. eds, Kehl, N.P. Engel 2007, s. 371–386.
- Prosessioikeus*, chefred. Dan Frände, 4:e rev. uppl., Helsingfors, SanomaPro 2012.
- Pölönen, Pasi (2003)*: Henkilötodistelu rikosprosessissa, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.
- Pölönen, Pasi (2004)*: Valittajan henkilökohtainen läsnäolovelvollisuus hovioikeuden pääkäsitellyssä. Rättsfallskommentar till HD 2004:94, i *KKO:n ratkaisut kommentein II 2004*, red. Pekka Timonen, Helsingfors, Talentum 2005, s. 189–196.
- Pöyhönen, Juha*: Basic Misunderstandings in Comparative Law, i *Changing Europe and Comparative Research*, Ed. by Pekka Kosonen, Publications of The Academy of Finland, Helsinki, VAPK-Publishing 1992, s. 60–67.
- Rabel, Ernst*: Aufgabe und Notwendigkeit der Rechtsvergleichung (1924, Rheinische Zeitschrift für Zivil- und Prozessrecht 13 s. 279–301), här i *Rechtsvergleichung*, Konrad Zweigert – Hans-Jürgen Puttfarcken (Hrsg.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1978, s. 85–108.
- Ranft, Otfried*: Strafprozeßrecht. Systematische Lehrdarstellung für Studium und Praxis, 2. neubearb. Aufl., Stuttgart – München – Hannover – Berlin – Weimar – Dresden, Boorberg 1995.
- Rautio, Jaakko (1996)*: Rangaistusmääräysmenettelystä, Helsingfors, Lakimiesliiton kustannus, 1996.
- Rautio, Jaakko (2006a)*: Hyötykonfiskaatiokanne, Helsingfors, WSOY 2006.
- Rautio, Jaakko (2006b)*: Rättsfallskommentar till HD 2006:50, i *KKO:n ratkaisut kommentein I 2006*, red. Pekka Timonen, Helsingfors, Talentum 2006, s. 359–361.
- RB-kommentaren*, se *Nya rättegångsbalken*.
- Reitz, John C.*: How to Do Comparative Law, AJCL 1998 s. 617–636.
- Rheinstein, Max*: Einführung in die Rechtsvergleichung, München, C. H. Beck 1974.
- Rikosoikeus*, chefred. Tapio Lappi-Seppälä, 3:e rev. uppl., Helsingfors, WSOYpro 2009.
- Robberstad, Anne*: Mellom tvekamp og inkvisisjon. Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling, Oslo, Universitetsforlaget 1999.
- Ross, Alf*: Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi (1953), 3. oplag, København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1971.
- Roxin, Claus/Schünemann, Bernd*: Strafverfahrensrecht. Ein Studienbuch, 27. neu bearb. Aufl., München, Verlag C.H. Beck 2012.
- Rättegång V*, se *Ekelöf* m.fl.
- Scheinin, Martin*: YK:n ihmisoikeusneuvoston on syytä terävöittää otettaan, (gästartikel i) Helsingin Sanomat 2008-07-14 s A 2.
- Schelin Lena*: Bevisvärdering av utsagor i brottmål, Stockholm, Universitetsservice 2006.
- Schlesinger, Rudolf B.*: The Past and Future of Comparative Law, AJCL 1995 s. 477–481.
- Schlyter, Karl*: Askims domsagas tingsordning, SvJT 1925 s. 27–41.
- Schmitt, Carl*: Gesetz und Urteil. Eine Untersuchung zum Problem der Rechtspraxis (1912), 2., unveränderte Aufl., C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1969.

- Siltala, Raimo*: Oikeustieteen tieteenteoria, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.
- Sipilä, Ritva*, se under offentlig tryck, Finland.
- Sjögren, Vilhelm*: Den svenska processrättens historia, stencil, 1905.
- Sjöholm, Elsa*: Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i omvandling, Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning, Serien I, Rättshistoriskt bibliotek, 41:a bandet, Lund 1988.
- Spencer, John Rason (1995)*: La célérité de la procédure pénale en Angleterre, IRPL 1995 s. 413–432.
- Spencer, J. R. (2005)*: The English System, i *European Criminal Procedures*, Ed. by Mireille Delmas-Marty – J. R. Spencer, Cambridge – New York, Cambridge University Press 2005, s. 142–217.
- Spolander, Mia Mari*: Menettelyn joutuisuus oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin osatekijänä. Erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2007.
- Stavros, Stephanos*: The Guarantees for Accused Persons under Article 6 of the European Convention on Human Rights. An Analysis of the Application of the Convention and a Comparison with Other Instruments, Dordrecht–Boston–London, Martinus Nijhoff 1993.
- Stenhammar, Fredrik*: Internationell anarki i svenska domstolar? Ett folkrättsligt perspektiv på ”HD-upproret” om skattetilläggen, JT 2011-2012 s. 477–502.
- Straffprocessen (DK)*, av Eva Smith m.fl., København, Forlaget Thomson 2005.
- Straffprocessen (SE)*, av Bengt Lindell m.fl., Uppsala, Iustus Förlag 2005.
- Strömholm, Stig (1971)*: Användning av utländskt material i juridiska monografier. Några anteckningar och förslag, SvJT 1971 s. 251–263.
- Strömholm, Stig (1972)*: Har den komparativa rätten en metod? SvJT 1972 s. 456–465.
- Strömholm, Stig (1992)*: Rechtsvergleichung und Rechtsangleichung. Theoretische Möglichkeiten und praktische Grenzen in der Gegenwart, RabelsZ 1992 s. 611–623.
- Strömholm, Stig (2008)*: Karl Olivecrona: Continuity and Breach of Tradition, JT 2008–2009 s. 62–73.
- Stürmer, Rolf*: Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen – von Deutschland aus gesehen, i *Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*. Grundlagen- und Landesberichte anlässlich der Tagung der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. vom 11. bis 15. Oktober 1989 in Passau, Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. Bd. 5, Bielefeld, Giesecking 1991, s. 3–40.
- Summers, Sarah J*: Fair Trials. The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights, Oxford – Portland, Hart 2007.
- Sundell, Jan-Olof*: Karl Schlyter – en biografi, Stockholm, Norstedts 1998.
- Sundin, Jan*: För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600–1840, Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning, Serien I, Rättshistoriskt bibliotek, 47:e bandet, Lund 1997.
- Syrjänen, Jussi*: Oikeudellisen ratkaisun perusteista, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008.
- Tala, Jyrki*: Luottamus tuomioistuimiin – mitä se on ja tarvitaanko sitä lisää? LM 2002 s. 3–33.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano, 2:a rev. uppl., Helsingfors, Talentum 2011.
- Tapanila, Antti*: Syytetyn oikeus syyttäjän todistajien kuulemiseen, Helsingfors, Talentum 2004.
- Taussi Sjöberg, Marja (1990)*: Staten och tinget under 1600-talet, Historisk tidskrift 1990 s. 161–190.

- Taussi Sjöberg, Marja (1992):* Kvinnorna på Njurundatinget på 1600-talet, *Historisk tidskrift* 1992 s. 141–171.
- Thelin, Krister:* FN:s MR-kommitté – i teori och praktik, *JT* 2009–2010 s. 865–888.
- Theory and Practice of The European Convention on Human Rights*, Fourth Edition, ed. by Pieter van Dijk m.fl., Antwerpen–Oxford, Intersentia 2006.
- Thomson, Arthur:* I stocken. Studier i stockstraffets historia, Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund LXVIII, 1972.
- Thorsteinsson, Björn:* La question de la justice chez Jacques Derrida, Paris, L'Harmattan 2007.
- Thunander, Rudolf:* Den svenska hovrätten i 1600-talets rättsliga system, *Scandia* 1995 s. 21–28.
- Timonen, Pekka:* Doctrine of The Sources of Law of A Scholar and of A Judge, i *Scandinavian Studies in Law, Volume 34*, Published under the auspices of The Faculty of Law, University of Stockholm, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1990.
- Tirkkonen, Tauno (1966):* Grunddragen av Finlands processrätt, *sv. övers.* av Per Lindholm, Helsingfors, Finlands Juristförbunds Förlag 1966.
- Tirkkonen, Tauno (1969):* Suomen rikosprosessioikeus I, 2:a rev. uppl., Borgå–Helsingfors, WSOY 1969
- Toftgaard Nielsen, Gorm:* Straffesagens gang, København, Christian Ejlers 1997.
- Tolvanen, Matti (2001):* Loppulautsunnot rikosprosessissa, *DL* 2001 s. 408–418.
- Tolvanen, Matti (2004):* Bokrecension om *Virolainen–Pölönen 2003* (se nedan), *LM* 2004 s. 952–956.
- Tolvanen, Matti (2006a):* Asianosaisten ja tuomioistuinten roolit todistelussa, *LM* 2006 s. 1325–1343.
- Tolvanen, Matti (2006b):* Onko sovitukselle sijaa rationaalisessa ja tavoitteellisessa kriminaalipolitiikassa? i *Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Violence – Sanctions and Vulnerability. Terttu Utriaisens juhla-kirja*, red. Mirva Lohiniva-Kerkelä, Helsingfors, Talentum 2006, s. 567–586.
- Trechsel, Stefan:* Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford – New York, Oxford University Press 2005.
- Träskman, P. O. (1992):* Målsäganden som informationskälla vid bevisning i brottmål, i *Festskrift till Per Olof Bolding*, red. Lars Heuman, Stockholm, Juristförlaget 1992, s. 391–410.
- Träskman, P. O. (1993):* Rätten att förbli tyst, *JFT* 1993 s. 594–617.
- Tuori, Kaarlo (2007):* Oikeuden ratio ja voluntas, Helsingfors, WSOYpro 2007.
- van Gerven, Walter:* Comparative Law in a Regionally Integrated Europe, i *Comparative Law in the 21st Century*, ed. by Andrew Harding – Esin Örücü, The Hague, Kluwer 2002, s. 155–178.
- Vestergaard, Jørn:* Udlevering til strafforfølgning m.v. – den europæiske arrestordre som udtryk for gensidig anerkendelse, i *Festskrift til Hans Gammeltoft-Hansen*, København, Jurist- og Økonomiforbundets Forlag 2004, s. 627–653.
- Viljanen, Jukka (2003):* The European Court of Human Rights as a Developer of the General Doctrines of Human Rights Law. A Study of the Limitation Clauses of the European Convention on Human Rights, Tammerfors, Tampere University Press 2003.
- Viljanen, Jukka (2005):* Euroopan ihmisoikeussopimus perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännössä, *Oikeustiede–Jurisprudentia* 2005, s. 461–517.
- Viljanen, Pekka (1998):* Yhtenäisrangaistusjärjestelmän muutokset, Helsingfors, Lakimiesliiton kustannus 1998.
- Viljanen, Pekka (2006):* Yhteisen rangaistuksen käyttöala laajenee – valitettavasti, i *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu*, red. Petri Jääskeläinen – Pekka Koskinen – Martti Majanen, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, s. 495–508.

- Viljanen, Veli-Pekka (1996): Perusoikeusudistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset, LM 1996 s. 788–815.
- Viljanen, Veli-Pekka (2002): Perusoikeudet eri oikeudenaloja yhdistävinä tekijöinä, i *Oikeudenalojen rajat ja rajattomuus*, red. av dens, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Kokoomateosten sarja B:10, Åbo 2002, s. 25–37.
- Virolainen, Jyrki (1977): *Reformatio in pejus -kiellosta*, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 1977.
- Virolainen, Jyrki (1995): Lainkäyttö. Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa, Helsingfors, Lakimiesliiton Kustannus 1995.
- Virolainen, Jyrki (2000): Rättsfallskommentar till HD 2000:37, LM 2000 s. 776–788.
- Virolainen, Jyrki (2006a): Parisuhdeväkivallan uhrin asemasta todistelussa, i *Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Violence – Sanctions and Vulnerability. Terttu Utriaisens juhlakirja*, red. Mirva Lohiniva-Kerkelä, Helsingfors, Talentum 2006, s. 647–662.
- Virolainen, Jyrki (2006b): Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista, DL 2006 s. 567–587.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi (2003): Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I, Helsingfors, WSOY 2003.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi (2004): Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II, Helsingfors, WSOY 2004.
- Vogler, Richard: Criminal Procedure in France, i *Comparative Criminal Procedure*, Eds John Hatchard – Barbara Huber – Richard Vogler, The British Institute of International and Comparative Law, London 1996, s. 14–95.
- Volk, Klaus (2007): Die Anwesenheitspflicht des Angeklagten – ein Anachronismus, i *Recht gestalten – dem Recht dienen. Festschrift für Reinhard Böttcher zum 70. Geburtstag am 29. Juli 2007*, Hrsg. Heinz Schöch u.A., Berlin, De Gruyter 2007, s. 213–221.
- Volk, Klaus (2010): Grundkurs StPO, 7. überarb. Aufl., München, Verlag C.H. Beck 2010.
- Vuorenpää, Mikko: Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta, Helsingfors, Suomalainen Lakimiesyhdistys 2007.
- Walgrave, Lode: From community to dominion: in search of social values for restorative justice, i *Restorative Justice. Theoretical foundations*, ed. by Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner, Cullompton, Willan 2002, s. 71–89.
- Weigend, Thomas: Why have a Trial when you can have a Bargain, i *The Trial on Trial. Volume 2. Judgment and Calling to Account*, ed. by Antony Duff a.o., Oxford – Portland, Hart 2006, s. 207–222.
- Weissbrodt, David: The Right to a Fair Trial under the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights, The Hague, Kluwer 2001.
- Westberg, Peter: Avhandlingsskrivande och val av forskningsansats – en idé om rättsvetenskaplig öppenhet, i *Festschrift till Per Olof Bolding*, red. Lars Heuman, Stockholm, Juristförlaget 1992, s. 421–446.
- White, Robin C. A.: The English Legal System in Action. The Administration of Justice, 3rd Edition, Oxford – New York, Oxford University Press 1999.
- Wright, Martin – Masters, Guy: Justified criticism, misunderstanding, or important steps on the road to acceptance, i *Restorative Justice. Theoretical foundations*, ed. by Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner, Cullompton, Willan 2002, s. 50–70.
- Ylikangas, Heikki (1994): Ätten och våldet. Våldsbrotten i Norden vid övergången till nya tiden, Historisk Tidskrift för Finland 1994 s. 3–25.
- Ylikangas, Heikki (1995): Finlands administrativa ställning inom det ryska riket, Historisk Tidskrift för Finland 1995 s. 289–308.

- Zehr, Howard: Journey to belonging, i *Restorative Justice. Theoretical foundations*, ed. by Elmar G. M. Weitekamp – Hans-Jürgen Kerner, Cullompton, Willan 2002, s. 21–31.
- Zweigert, Konrad – Kötz, Hein: Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts, 3., neubearb. Aufl., Tübingen, Mohr 1996.
- Örn, Torsten: Die politischen Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland im 20. Jahrhundert / Politiska relationer mellan Sverige och Tyskland under 1900-talet, i *Schweden–Deutschland. Begegnungen und Impulse / Tyskland och Sverige: möten och impulser*, Stockholm, Svenska institutet 1999, s. 104–112.
- Österberg, Eva: Kontroll och kriminalitet i Sverige från medeltid till nutid. Tendenser och tolkningar, Scandia 1991 s. 65–87.

OTRYCKTA KÄLLOR

Finland

Justitieministeriet

(Sammandrag av utlåtanden över *OLJ 1/1993*) Rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistaminen. Lausuntotiivistelmä (DNr 2542/41/90 OM), sammans. av Katri Hilvonen (Revidering av rättegångsförfarandet i brottmål. Sammandrag av utlåtanden, min övers.).

Sverige

Domstolsverket

Genomförda huvudförhandlingar i tingsrätterna, tabell uppsatt av Jan Lindgren 2012-05-11.

Förkortningar

I slutet på förklaringen anges inom parentes beteckningen för det land som termen ifråga ansluter sig till.

AC	Law Reports, Appeal Cases (UK)
AJCL	The American Journal of Comparative Law
ARSP	Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie
art.	artikel (i internationell konvention), article (såsom motsvarighet till paragraf i författning i FR)
BestridL	lag om bestridande av bevisningskostnader med statens medel (FI)
BGH	Bundesgerichtshof (DE)
BrB	brottsbalken (SE)
BRL	lag om rättegång i brottmål (FI)
BötesVL	lag om verkställighet av böter (FI)
C. pén.	code pénal (FR)
CPP	code de procédure pénale (FR)
Cr App R	Criminal Appeal Reports (UK)
C. route	code de la route (FR)
DVFS	Domstolsverkets författningssamling (SE)
DL	Defensor Legis (FI)
EG-domstolen	Europeiska gemenskapernas domstol
EHRLR	European Human Rights Law Review
EJCL	Electronic Journal of Comparative Law
EMD	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
EMK	Europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna
EMRK	konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna [Europarådets människorättskonvention (FI), Europakonventionen (SE)]
EWCA Crim	England and Wales Court of Appeal (Criminal Division) Decisions (UK)
F	förordning
FvUB	förvaltningsutskottets betänkande (FI)
FörmyndarVL	lag om förmyndarverksamhet (FI)
FöTMF	förordning om förundersökning och tvångsmedel (FI)
FöUL	förundersökningslagen 449/1987 (FI), se även under nya FöUL
GE	Gesetzentwurf der Bundesregierung (DE)
GL	Finlands grundlag
GrU, GrUB, GrUU	grundlagutskottet, dess betänkande, utlåtande (FI)
GSSt	Großer Senat für Strafsachen (DE)
GVG	Gerichtsverfassungsgesetz (DE)
HandInL	lag om insändande av vissa handlingar till domstol (FI)
HD	högsta domstolen (FI och SE)
HFD	högsta förvaltningsdomstolen (FI)
HL	House of Lords (UK)

FÖRKORTNINGAR

HovR	hovrätt (FI och SE)
ICLQ	International and Comparative Law Quarterly
IRPL	International Review of Penal Law
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
JGG	Jugendgerichtsgesetz (DE)
JO	riksdagens justitieombudsman (FI och SE)
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet
JuU	justitiekammaren (s betänkande) (SE)
KB	kommittébetänkande (FI)
KMPR	(Förenta Nationernas) internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter
KuUB	kulturutskottets betänkande (FI)
L	lag
LaU, LaUB	lagutskottet, dess betänkande (FI)
LM	Lakimies (FI)
MDL	militär disciplinlag (FI)
MLR	The Modern Law Review
MR-kommittén	(Förenta Nationernas) kommitté för de mänskliga rättigheterna
MRL	militär rättegångslag (FI)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, serie I (SE)
nya FöUL	förundersökningslagen 805/2011 (FI)
nya TML	tvångsmedelslagen 806/2011 (FI)
OBFF	förordning om ordningsbotsföreselser (FI)
OBL	lagen om ordningsbotsförfarande (FI)
OLJ	Publikation av lagberedningsavdelningen vid justitieministeriet (oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu, FI)
OMML	Betänkanden och utlåtanden av justitieministeriet (oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja, FI)
OWiG	Gesetz über Ordnungswidrigkeiten (DE)
prop.	Kunglig Majestäts, sedermera regeringens proposition (SE)
R	<i>Regina</i> (latin 'drottning', som beteckning för offentlig talan i UK)
RA	(Beschlussempfehlung und Bericht des) Rechtsausschuss(es) (DE)
RabelsZ	Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RB	rättegångsbalken (FI)
RF	regeringsformen (FI och SE)
RH	Rättsfall från hovrätterna (SE)
RIDC	Revue internationale de droit comparé
RP	regeringens proposition (FI)
rpl	retsplejeloven (DK)
RR	rådstuvurätt (FI, fram till 1993-30-11)
RU	Rättegångsutredningen 1977 eller 1999 (SE)
s	(även) section (såsom motsvarighet till paragraf i författning i UK)
SFOBL	lag om föreläggande av böter och ordningsbot (FI)
SFS	Svensk författningssamling
SkL	skadeståndslagen (FI)
SL	strafflagen (FI och SE)
SOL	lagen om strafforderförfarande (FI)
SOU	Statens offentliga utredningar (SE)

SRF	statsrådets förordning (FI)
StGB	Strafgesetzbuch (DE)
StPO	Strafprozeßordnung (DE)
Strl	Almindelig borgerlig Straffelov (NO)
Strpl	lov om rettergangsmåten i straffesaker (NO)
SvJT	Svensk Juristtidning
SvRB	rättegångsbalken (SE)
SärskU	särskilda utskottet(s betänkande) (SE)
TML	tvångsmedelslagen 450/1987 (FI), se även under nya TML
TR	tingsrätt (FI och SE)
TRL	tingsrättslagen (FI)
UB	utskökningsbalken (FI)
UKHL	House of Lords judgments (UK)
v	<i>versus</i> (latin 'mot', i rubrikerna för domar i UK)
VTL	vägtrafiklagen (FI)
ZPO	Zivilprozeßordnung (DE och AT)
ZStW	Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft
ZvglRW	Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft einschließlich der ethnologischen Rechtsforschung

Förteckning över scheman och tabeller

Schema 1. Handläggningsformen i förhållande till graden av muntlighet och omedelbarhet s. 15

Schema 2. Handläggningsformen i förhållande till sakens art och svarandens inställning s. 29

Schema 3. Brottmålsförfarandena i överlappning s. 410

Schema 4. Lagföringsförfarandet i förhållande till allvaret och utredningen av brottsmisstankar s. 416

Schema 5. Handläggningsformer och deras procentuella andel s. 467–470

Schema 5.1. Helsingfors tingsrätt avdelning 5 s. 467

Schema 5.2. Helsingfors tingsrätt avdelning 6 s. 468

Schema 5.3. Vanda tingsrätt s. 468

Schema 5.4. Åbo tingsrätt s. 468

Schema 5.5. Korsholms tingsrätt s. 468

Schema 5.6. Joensuu tingsrätt s. 469

Schema 5.7. Rovaniemi tingsrätt s. 469

Schema 5.8. Medelvärde av forskningsmaterialet s. 470

Tabell 1. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i svensk straffprocessrätt s. 218

Tabell 2. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i tysk straffprocessrätt s. 232

Tabell 3. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i fransk straffprocessrätt s. 246

Tabell 4. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i engelsk straffprocessrätt s. 262

Tabellgrupp 5. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i jämförelse s. 412–414

Tabell 5.1. Förutsättningarna s. 412

Tabell 5.2. Förfarandet s. 413

Tabell 5.3. Avgörandet s. 414

Tabell 6. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i finsk straffprocessrätt s. 423

Tabellgrupp 7. Utevarohandläggning år 2005 s. 435–438

Tabell 7.1. Utevarohandläggning i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2005 – antalet mål s. 435

Tabell 7.2. Utevarohandläggning i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2005 – procentandel s. 436

Tabell 7.3. Utevarohandläggning i brottmål – Korsholms tingsrätt – september 2005 – antalet mål s. 437

Tabell 7.4. Utevarohandläggning i brottmål – Korsholms tingsrätt – september 2005 – procentandel s. 438

Tabellgrupp 8. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande år 2008 s. 441–454

Tabell 8.1. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 5 – september 2008 – antalet mål s. 441

Tabell 8.2. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 5 – september 2008 – procentandel s. 442

Tabell 8.3. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 6 – september 2008 – antalet måls. 443

Tabell 8.4. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 6 – september 2008 – procentandel s. 444

Tabell 8.5. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2008 – antalet mål s. 445

Tabell 8.6. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2008 – procentandel s. 446

Tabell 8.7. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Åbo tingsrätt – september 2008 – antalet mål s. 447

Tabell 8.8. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Åbo tingsrätt – september 2008 – procentandel s. 448

Tabell 8.9. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Korsholms tingsrätt – september 2008 – antalet mål s. 449

Tabell 8.10. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Korsholms tingsrätt – september 2008 – procentandel s. 450

Tabell 8.11. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Joensuu tingsrätt – september 2008 – antalet mål s. 451

Tabell 8.12. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Joensuu tingsrätt – september 2008 – procentandel s. 452

Tabell 8.13. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Rovaniemi tingsrätt – september 2008 – antalet mål s. 453

Tabell 8.14. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Rovaniemi tingsrätt – september 2008 – procentandel s. 454

Tabell 9. Målgrupperna i de förenklade förfarandena i Åbo tingsrätt s. 459

Seule l'*absence pure* – non pas l'absence de ceci ou de cela – mais l'absence de tout où s'annonce toute présence – peut *inspirer*, autrement dit *travailler*, puis faire travailler. Le livre pur est naturellement tourné vers l'orient de cette absence qui est, par-delà ou en deça de la génialité de toute richesse, son contenu propre et premier.*

– *Jacques Derrida: L'écriture et la différence* (s. 17)

* Endast *den rena frånvaron* – inte frånvaro av det här eller det där – utan frånvaro av allt där varje närvaro gör sig känd – kan *inspirera*, dvs. (be)arbeta, därefter sätta i *arbete*. Den äkta boken är av naturlig anledning vänd mot denna uppstigande frånvaro som är, bortom eller inom all snillrikhet, det egentliga och ursprungliga innehållet i den boken, min övers.

1 Inledning

1.1 JUST INNAN UPPBROTTET SKEDDE

Temat kan sägas vara sprunget ur den tid när jag som ung man var tjänstförrättande justitierådman vid någon av de sex avdelningarna för ungdomsbrott vid Helsingfors rådstuvurätt. Målen var legio, likaså antalet misstänkta gärningar och inblandade personer. Många av dessa personer fick vi som satt bakom domarbordet dock aldrig se en skymt av. Ofta fick vi låta oss nöja med att läsa ur protokollet från ett tidigare sammanträde – många gånger med minst delvis andra domare – att saken gällde den och den ”f.d. skoleleven” eller någon som ”saknar befattning”¹ och som tydligen också saknade intresse av att infinna sig vid domstol eller ens låta sig delges stämning.

Det hände att mål kom upp till behandling ett otal, kanske rent av ett tjugotal gånger utan att på långt när alla svarande hade visat sitt ansikte. Systemet var strukturellt sådant att polisanmälningar, förundersökningsrapporter och åtal bara hopade sig. Allt flera misstänkta och målsägande blev inblandade. Det fanns dock inga medel att få dem till rätten. Målen blev helt enkelt hängande i luften utan att polisen, åklagaren eller domstolen kunde rå på situationen. Det mest praktiska, om än inte det enda sättet att få stopp på en svarandes kriminella aktivitet var att vänta tills brottsspiralen antog sådana proportioner att han eller hon, sin unga ålder till trots, äntligen kunde gripas av polisen, anhållas och slutligen häktas. Följden blev ett så pass långt uppehåll i brottsbanan att det blev möjligt att slutbehandla de tidigare gärningarna. Ett annat sätt att tackla problemet med utevarande svarande var mindre renlärt och innebar att åklagaren avstod från sina straffyrkanden så att de kunde avskrivas. I annat fall gick de väckta åtalen ”i stå” under benämningen UIV² utan att någon kunde förutse när de eventuellt skulle kunna tas upp till behandling eller om den straffrättsliga preskriptionen skulle komma att ta hand om saken.

¹ Som en kvarleva från en tidsålder då människor måste identifieras på annat sätt än genom personbeteckning föreskrevs det ända tills tämligen nyligen att befattning eller yrke på parterna ska anges i rättegångshandlingarna (RB 11:3,1 punkt 2 i lydelsen 362/1960). Även RP till BRL utgick från detta (det föreslagna 5:3,2 i RP 82/1995 rd s. 63 och 174) men LaU slopade kravet (LaUB 9/1997 rd s. 17 och 22), troligen med hänsyn till att det i ett modernt välfärdssamhälle även finns individer som inte vill ha någondera.

² Från initialerna i det finska ”*uuden ilmoituksen varaan*”, dvs. beroende av ny anmälan.

På den tiden var det inte ovanligt med mål som omfattade t.o.m. 200–300 åtalpunkter och med tiotals svarande, av vilka många, som sagt, var mer eller mindre okända för domarna. De som infunnit sig till ett tidigare sammanträde, låt oss säga ett och ett halvt år innan, hade domarna på sin höjd en blek minnesbild av. Det var nödvändigtvis inte heller samma domare som då skötte ärendet. Protokollen från tidigare sammanträden var den enda informationskällan om vad som hänt i målet. Protokollen innehöll i regel tjocka buntar av protokollhandlingar jämte bifogade åtal, polisrapporter, delgivningsintyg eller oftast anmälan om förhinder, dokument till stöd för krav på ersättning, läkarintyg, inlagor av advokater där åtalen bemöttes och grunderna för bestridandet osv. lades fram. Å andra sidan innehöll protokollet allt som var värt att veta i saken. Vittnesmålen skrevs ned av byråsekreterarna utgående från bandinspelningar och fogades till protokollet. På landsbygden fanns det fortfarande häradshövdingar som förde memorial över vad vittnena berättade, i indirekt anföring togs domarens tolkning sedan in i det egentliga protokollet. Så långt om omedelbarheten. I samband med överklaganden hade hovrätten omfattande möjligheter att utreda innebörden i vittnesmålen och omvärdera dem samt utifrån denna omvärdering ändra, utan att hålla någon muntlig förhandling, underrättens domslut.³ Eftersom ledamöterna i rätten växlade på grund av semestrar och sjukskrivningar var den stilistiska variationen stor. När protokollet i ett och samma mål fördes av flera personer kunde stilen variera från de mest arkaiska litanior av typen ”sedan vid målets uppropande infunnit sig till rättssalen såsom målsägande änkefrun X hemma i denna stad” till ett telegramartat språkbruk utan bisatser.

När man ställdes inför protokollet från t.ex. förhandling nr 17 a⁴ i ett monstermål av den typ som nämnts ovan, började man ifrågasätta sådana rättegångsarrangemang. På sina håll hade man redan länge lekt med tanken på reformer. Ända sedan början av 1900-talet hade förnyandet av rättegångsväsendet varit ett högaktuellt tema i Finland. Flera förslag till helhetsreformer hade beretts efter

³ Om HovR ansåg att en friande dom skulle upphävas och svaranden dömas till fängelse eller till honom eller henne redan ådömt straff betydligt skärpas, måste en muntlig förhandling hållas enligt RB 26:8 (661/1978). Betecknande nog kallades förfarandet på yrkesslang för *pakkosuullinen* (”tvångsmuntligt”), eftersom det inleddes endast efter att HovR på basis av handlingarna i praktiken avgjort saken och då funnit skäl att ändra domslutet till svarandens nackdel. Under de sista åren av det gamla förfarandet började HD anse att muntlig förhandling även låg i målsägandens intresse, varför underrättens fällande dom inte fick upphävas utan att parterna hördes muntligen (HD 1991:110).

⁴ Nummeringsättet ger vid handen att rättegångsmaterialet kunde bli ohanterligt även för domaren. Littera a tyder på att domstolen inte varit medveten om en tidigare förhandling med samma nummer och att felet upptäckts först efteråt. (Alternativt kan nummeringen vara avsiktlig så att ”huvudgrenen” av målet hänskjutits till en 18:e förhandling en viss dag i framtiden, medan en smärre ”svans” med några få svarande avgjorts separat före detta och denna särskilda förhandling fått binumret 17 a.)

varandra.⁵ Reformprojekten lades dock på is, vilket berodde på en rad allvarliga yttre omständigheter. Före kriget fanns det mera brännande reformbehov på andra områden. Det gällde bl.a. upphäva torparväsendet och att hjälpa arrendatorerna att lösa in den mark de odlat, att tillförsäkra ett grundläggande socialskydd i form av sjukpenning och folkpension⁶ samt att föra krig och att sedan återhämta sig från dess härjningar. Dessa och ett flertal andra frågor slukade landets resurser till långt in på 1950-talet.

Moderniseringen av rättegången och rättsväsendet fick således vänta ända till 1990-talet. Därför hann också jag uppleva det ”muntligt-protokollariska systemet”, som åtminstone i de största och mest svårhanterliga målen hade förvandlats till en nidbild av sig självt. Systemet bar inte längre några spår av den ”folkliga rättegång” som i den då använda juridiska kurslitteraturen sades känneteckna den finska rättsvården, dvs. möjligheten för människor att obehindrat och under fria former komma till tinget för att muntligen och under enkla former föra sin sak.⁷

De som kurslitteratur ända till rättegångsreformen på 1990-talet använde verk av de tidigare professorerna i processrätt vid Helsingfors universitet, *Tauno Tirkkonen* (1898–1976) och *Tauno Ellilä* (1906–1975) tycktes ta för givet att det muntligt-protokollariska systemet gav uttryck för det ideala läget, den bästa av alla tänkbara världar i en leibniziansk anda. Tirkkonen nämner dock muntligheten, omedelbarheten och koncentrationen som möjliga ledande principer för anordnandet av rättegången, men bedömer det muntligt-protokollariska systemet bättre ägnat att bjuda på ett tillförlitligt beslutsunderlag i en hanterbar fattning.⁸ Därigenom blir det förstäeligt att Sveriges ”nya” rättegångsbalk, som var en manifestation av de processuella principerna muntlighet, omedelbarhet och koncentration och som hade trätt i kraft samtidigt som den första upplagan av Tirkkonens verk kom ut, inte presenterades närmare. Principernas store omhuldare, Uppsalaprofessorn *Per Olof Ekelöf* (1906–1990) ingår visserligen i litteraturförteckningen i Tirkkonens lärobok i straffprocessrätt, men hänvisas till så pass återhållsamt⁹ att den finska juristung-

⁵ För en översikt av dessa se t.ex. *Jokela 1988* s. 130–149 och *Nousiainen* s. 534–569.

⁶ L om folkpensionering (248/1937).

⁷ Så *Tirkkonen 1969* s. 95–97 och *1966* s. 34 samt *Ellilä* s. 4.

⁸ *Tirkkonen 1969* s. 92–98, i synnerhet s. 97, och i sammandrag på svenska *1966* s. 33–35, i synnerhet s. 34. Jfr argumentationen för och mot muntlig resp. skriftlig behandling i prop. 1931:80 s. 90 och 91.

⁹ Räkna vi hänvisningarna i *Tirkkonen 1969* så blir det hela 46 stycken till Kallenberg, 16 till Olivecrona och 25 till Ekelöf. Tirkkonen hänvisar således sammanlagt färre gånger till de sistnämnda realisterna än till den gamla skolans Kallenberg, som däremot nämns på i stort sett var tionde av verkets 435 sidor. Skillnaden blir även mera markant då vi tar hänsyn till att denne främst var civil-, inte straffprocessualist och att hans verk gäller Sveriges gamla RB. – Biografiska uppgifter om Tirkkonen och Ellilä finns i *Björne 2007* s. 635 och 587 resp.

domen efter avlagd examen knappast kände till hans namn. Däremot fick vi genom Tirkkonens verk stifta bekantskap med företrädare för den förra generationen, Lundaprofessorerna *Ernst Kallenberg* (1867–1947), som fortfarande var påverkad av den tyska konstruktivistiska jurisprudensen, och *Karl Olivecrona* (1897–1980), som dock redan var lärjunge till Uppsalafilosofen *Axel Hägerström* (1868–1939) och därför betecknades som realist¹⁰, även om den omständigheten inte framgick av Tirkkonens framställning.

För att öka vår förståelse av den särställning som Finland och dess processrätt befann sig i vid denna tid gäller det att komma ihåg att landet inte heller var medlem av Europarådet, vilket innebar att EMRK inte gällde hos oss. Processrätten och hur rättegången i praktiken genomförs framstod som ett hantverk, där det tycktes vara ett egenvärde att bevara och föra vidare gamla seder och bruk. När jag satt ting år 1988 användes fortfarande som handbok och mönster för domar en kompilation av *Erik Gadd* som kommit ut första gången år 1935.¹¹

Ändamålen med rättegången blev oklara både i studierna och i praktiken. De ledande principerna var det inte tal om. Faktorer som snabbhet, förmånlighet och säkerhet kom dock att lysa som fixstjärnor från främmande galaxer.¹² Men i synnerhet snabbheten var i praktiken många gånger lika oåtkomlig som stjärnorna på himlavalven.

Straffprocessen, dess syfte och förverkligande, stod i själva verket inför samma problem som hela det finska samhället. Ända till början av 1970-talet var samhällsstrukturen mer eller mindre bevarad i en form som var skapad för ett enhetligt och statiskt agrarsamhälle. Sektorer som utbildning och hälsovård släpade kraftigt efter. Skolväsendet hade sin grund i folkskolan, som genom grundläggande undervisning skulle uppfostra ärliga, fosterlandskära och friska individer för yrken inom primärproduktionen.¹³ Efter årsklass 4 valde en del av eleverna att fortsätta i en avgiftsbelagd lärdomsskola med siktet inställt på studentexamen. Så blev det dock inte för alla, utan merparten av eleverna lämnade skolbänken vid mellanskolan, dvs. gick bara de fem första klasserna

¹⁰ *Björne* 2007 s. 321, *Peczenik* 2001 s. 119 och 120 samt *Strömholm* 2008 s. 67–73.

¹¹ De kopierade lösblad vi använde var hämtade från den andra moderniserade och kompletterade ("nykyaikaistettu ja täydennetty") upplagan från 1957. Se även *Björne* 2007 s. 262. – Hantverkarattityden genomsyrar *Tauno Elliläs* bok *Oikeudenkäynti ja täytäntöönpano*, som strävar efter att lära studenterna att skriva domar och beslut med aktning för alla hävdvunna traditioner. Modelerna, som återger autentiska rättsliga avgöranden från 1960- och 1970-talen, verkar ha mera gemensamt med tankeböckerna från nya tidens början än med dagens domskrivning.

¹² Det är således ingen slump att *Tirkkonen* lyfter fram dessa som de främsta ändamålen med rättegången (1969 s. 81 och 1966 s. 26).

¹³ Folkskollagen (247/1957) 1,2 §: "Folkskolan bör uppfostra sina elever till dygd och goda seder samt meddela dem för livet erforderliga kunskaper och färdigheter."

för att sedan skaffa sig en yrkesutbildning eller direkt ta sig ut i arbetslivet, vilket fortfarande var möjligt på den tiden. Sjukvården sköttes av kommunalläkare. På de största orterna fanns kommunalsjukhus och även på glesbygden hälsosystrar för att ta hand om akuta sjukfall. Någon förebyggande hälsovård för alla fanns inte, förutom massvaccinering mot farsoter i skolor och garnisoner. Någon samhälleligt bekostad dagvård för barn fanns inte heller.

Upprottet var dock stundande. Den senare hälften av 1960-talet innebar en snabb och omvälvande modernisering. Jordbruket sysselsatte allt färre människor och hundratusentals finländare sökte sig under senare hälften av 1960-talet från glesbygden till städerna, till Sverige eller det fjärran Australien. Kulturella värderingar skakades i sina grundvalar. Fosterlandskärleken i sin runeburgsakt självuppoffrande form hade inget innehåll för hippiegenerationen. *Fänrik Ståhls sägner* lästes inte längre i skolan, något som gjorts oavbrutet i drygt hundra år. Tidernas förändring konkretiserades i anklagelserna och domen för hädelse mot författaren *Hannu Salama* (och företräderen för hans förlag) på grund av en scen i romanen *Midsommardans* (*Juhannustanssit*, 1964).¹⁴ Såväl själva boken som den efterföljande domen kritiserades häftigt, var av olik sinnade kretsar. Vapenvägrare chockerade sina fäder som själva varit vid fronten. Internationell solidaritet med förtryckta folk och ansvar för försummade angelägenheter såsom miljöns tillstånd kändes viktiga för de unga, som blivit ”medvetna” som termen hette. Vänsterradikalismen frodades, inte bara på Parisbarrikaderna i maj 1968 utan också här hemma på trappan intill Gamla studenthuset i november samma år. Snart höjdes rösterna för en demokratisering av hela universitets- och högskoleförvaltningen enligt principen en man, en röst i beslutsfattandet.

Som respons på kraven på modernitet genomfördes stora reformer: enhets-skolan som var gemensam för hela årsklassen samt ett omfattande hälsovårdssystem grundat på subjektiv rätt till vård. All denna samhällsservice blev så gott som avgiftsfri.¹⁵ Så långt hann man innan den s.k. oljekrisen slog till i slutet av år 1973. Neonskyltarna släcktes och privata simbassänger förutsattes stå ouppvärmade. Bestämmelserna om varje barns rätt till en dagvårdplats från år 1973 kunde genomföras först i mitten av 1980-talet.¹⁶

Orört av denna första våg av reformer släpade rättsväsendet efter som aldrig förr. Förutom att fri bevisvärdering hade tillämpats i praxis sedan mitten av 1800-talet¹⁷ och även blivit lag 1948,¹⁸ hade rättegångsförfarandet och domstolsorgani-

¹⁴ **HD 1968 II 16.** Redan samma år benådades författaren av republikens president. Se även *Kemppinen* s. 98 och 99 om att rättsstriden kännetecknar brytningen mellan två tidsepoker. Majoritetens fällande dom representerar den gamla enhetskulturen, medan minoritetens frikännande votum står för den modernitet som snabbt blev härskande.

¹⁵ L om grunderna för skolsystemet (467/1968) och folkhälsolagen (66/1972).

¹⁶ L om barndagvård (36/1973) 11 och 11 a § (införd genom L 28/1985, senast ändrad genom L 1344/2006).

¹⁷ Se *Pihlajamäki* s. 154–204.

¹⁸ L om ändring av 17 kap. rättegångsbalken 571/1948.

sationen stått oförändrade i mer än 250 år.¹⁹ Åtskilliga reformförsök hade likväl gjorts, men hade inte lett till resultat.²⁰ Att direkt statsfinansiering av underrätterna hade införts år 1978 hade ingen inverkan på verksamheten eller tillsättningen av domartjänster som sådan.

Det sjöd dock under ytan. Det senaste lagberedningsprojektet hade redan pågått i över tio år utan uppehåll.²¹ Man visste att något radikalt snart skulle hända. I kurslitteraturen för högre vitsord i processrätt ingick *Ekelöfs* verk. Vad som kunde ses som en finsk motsvarighet till *Karl Schlyters* (1879–1959) Askimsrätt i 1920-talets Sverige²² hade uppstått genom att det i Toijala häradsrätt enligt hörsägen inte längre var tillåtet att lämna in och läsa upp inlagor de dagar som häradshövdingen *Gustaf Möller* (f. 1941) själv presiderade i rätten.²³ Lagarna om förenhetligande av domstolsorganisationen och om de domföra sammansätt-

¹⁹ Så uttryckligen LaUB 9/1997 rd s. 4.

²⁰ Om de reformer som inte blivit av, se RP 28/1986 rd s. 8–10, RP 15/1990 rd s. 18–20 och, med fokus på brottmål, RP 82/1995 rd s. 30 och 31 samt *Jokela 1988* s. 130–149 och i korthet på engelska s. 169.

²¹ Etapperna i lagberedningens slutliga fas beskrivs t.ex. i RP 28/1986 rd s. 10–12, RP 15/1990 rd s. 20–22 och, för brottmålsdelen, RP 82/1995 rd s. 30–32. Justitieministeriet hade 1977-09-27 tillsatt en projektorganisation med uppgift att planera och bereda reformen av domstolsväsendet och rättegångsförfarandet. Projektorganisationen lade fram principartade utkast till reformens kärninnehåll. Egentliga utkast till RP med lagförslag bereddes i arbetsgrupper med direktiv om att utarbeta specifika förslag om t.ex. underrätternas sammansättning eller rättegångsförfarandet i tvistemål och i brottmål. Den arbetsgrupp som hade i uppgift att bereda RP:n till BRL tillsattes först 1990-10-31 (OLJ 1/1993 s. 2). Se t.ex. *Letto-Vanamo 2000* s. 1074 och 1075 om att redan 1970-talet var förändringens årtionde och att också rättskipningen då började lösgöra sig från det gamla. När lagberedningen dröjde uppstod enligt henne dessutom motsättningar mellan de mål som vid olika tidpunkter ställdes på reformen av rättsväsendet. Medan man på 1970-talet hade framhåvt vikten av att rättsväsendet förmår att se till medborgarnas rättsskydd och samtidigt stå under demokratisk kontroll, fokuserade man på 1990-talet än mer på effektivitetssynpunkter.

²² Om Schlyters experimentet med ett omedelbart, koncentrerat och muntligt rättegångsförfarande under tiden som häradshövding 1923–1929 i Askimsrätten (domstolens fullständiga namn var Askims, Västra och Östra Hisingens samt Sävedals häradsrätt med säte i Göteborg), se prop. 1931:80 s. 269–271 och, sammanfattande föredraget *Processreformer utan lagändring* som han hållit inför Stockholms juristförening hösten innan, *Schlyter* s. 30–34, 36, 38 och, med tillämpning i brottmål, 41. Om nyare tid, se *Bylander 2006* s. 192, 193 och 201 och *Modéer 1999* s. 408–410. Se även *Sundells* biografi över Schlyter s. 64 och 65.

²³ Likheterna mellan dessa två häradshövdingar, som verkade på olika orter och under olika tider, framhävs av det faktum att båda JO-anmälde. I ingetdera fallen fann dock laglighetsövervakaren något att invända mot deras tillvägagångssätt, utan det bedömdes snarare främja de egentliga syftena med den gamla RB. Se, om Schlyter i Askimsrätten, *Sundell* s. 64 och 65, *Bylander 2006* s. 201 och *Modéer 1999* s. 410 med hänvisning till JO:s ämbetsberättelse 1925 s. 280 ff. och 1926 s. 291 ff., samt för Möllers del den finska JO:s beslut nr 29/9.1.1989 (DNr 466/4/88, Riksdagens justitieombudsmans berättelse över sin verksamhet år 1989 s. 126–130). Den finska laglighetsövervakaren använde nästan samma ord (medvetet eller omedvetet) som sin svenska kollega för över 60 år sedan när han kom fram till att häradshövdingens ”praxis ... faktiskt höjt underrättsförfarandets nivå” (beslutet ovan s. 129 jämfört med referatet i *Bylander 2006* s. 201).

ningarna hade getts redan innan Berlinmuren föll.²⁴ Tidigare samma år 1989 blev Finland dessutom medlem av Europarådet och anslöt sig ett år senare till EMRK.

1.2 MEDAN RÄTTEGÅNGEN REFORMERADES

EMD hade nyligen, 1988 resp. 1991, kommit med sina *Ekbatani*-, och *Helmers*-domar. Dessa gällde Sverige och var fällande. EMD hade bedömt att man i svensk domstolspraxis inte levde upp till kraven på muntlighet som sig bör. Inom lagberedningen och i de finska universitetskretsarna hade man genomgående betraktat Sverige som processrättens mönsterland med en helt klanderfri reglering vad gäller rätten till en rättvis rättegång. Man kan bara föreställa sig vilken inverkan dessa fällande domar fick – inte minst här i Finland. Man uppfattade det hela som om inte ens den svenska lagstiftningen med sin betoning på muntlighet, omedelbarhet och koncentration var tillräcklig för att uppfylla kraven på en rättvis rättegång enligt EMRK.

Lagberedningen för att reformera rättegångsväsendet i Finland befann sig på slutrakan. Den grundläggande beredningen inom kommittéer och arbetsgrupper hade så gott som slutförts. Lagarna om domstolsorganisation och domföra sammansättningar väntade på att träda i kraft.²⁵ Civilprocessen reviderades genom fem regeringspropositioner med förslag till lagstiftning, som trädde i kraft 1993-12-01.²⁶ Straff- och hovrättsprocessen ändrades åren 1997 och 1998 att i linje med den redan reformerade civilprocessen följa muntlighet, omedelbarhet och koncentration.²⁷ Rättegången skulle hädanefter i allt väsentligt genomföras i form av huvudförhandling. Framhävandet av huvudförhandlingens centrala roll vid handläggningen förstärktes troligen ytterligare av den kritik som från EMD:s håll just vid den tiden riktades mot det svenska rättegångsförfarandet och dess

²⁴ L om ändring av rättegångsbalken 354/1987.

²⁵ L om ändring av rättegångsbalken 354/1987 sådan den lyder ändrad genom lag 1052/1991 (RP 28/1986 rd).

²⁶ RP 15/1990 rd, RP 16/1990 rd, RP 154/1990 rd, RP 179/1990 rd och RP 79/1993 rd samt lagarna om ändring av rättegångsbalken 1052/1991, 1056/1991, 1064/1991, 1065/1991 och 595/1993.

²⁷ BRL 689/1997 (RP 82/1995 rd) och L om om ändring av rättegångsbalken 165/1998 (RP 33/1997 rd).

brister i muntlighetshänseende.²⁸ Finland fick en processlagstiftning som följaktligen var trogen de ursprungliga svenska idealen.²⁹

Genom reformen förenklades dock samtidigt behandlingen av en del mindre allvarliga brott. Modellen fanns på nära håll – i svensk lag. I BRL togs in bestämmelser som berättigade till att avstå från att höra den tilltalade som personligen närvarande i domstolen och då handlägga och avgöra målet trots hans eller hennes utevaro under i lagen närmare angivna förutsättningar. Inom några år kunde det konstateras att vart femte, på vissa orter till och med två av fem brottmål behandlades på detta sätt i svarandens utevaro.³⁰ I och med att handläggningsformen hade lagstatus och tillämpades i praxis började skriftligheten genast smyga sig in i brottmålsprocessen igen. Om svaranden uteblev var domstolen tvungen att kontrollera i förundersökningsprotokollet att åtalet inte saknade grund och att svaranden inte bestridit åtalet. Trots att man intill reformen i Finland hade tillämpat en säregen och föråldrad rättegångsordning, där handlingarna spelade en central roll och faktamaterialet byggde på förundersökningsprotokoll, polisrapporter och protokoll från tidigare sammanträden, hade detta system varit ganska enhetligt och omfattat samtliga mål inför domstolen. Nu började tillvägagångssätten i de olika måltyperna däremot glida isär. Å ena sidan ordnades muntliga och omedelbara, i bästa fall även koncentrerade, fullskalerättegångar. Å andra sidan hade man det stora antalet bagatellmål där svaranden inte längre kom att möta den som dömde honom eller henne. Svaranden utnyttjade villigt sin nyvunna frihet att inte alls inställa sig, vare sig själv eller genom ombud. Detta

²⁸ Se RP 33/1997 rd s. 21, där det hänvisas explicit till *Ekbatani-* och *Helmers-*domarna till stöd för förslaget att HovR självmant ska hålla huvudförhandling då frågan gäller tilltron till muntlig bevisning. Jfr kritiken mot beredningen av RP till ny rättegångslagstiftning i brottmål i LaUB 9/1997 rd s. 5 för att ”propositionen helt negligerar den lagstiftningsgrund som i dag till följd av Finlands internationella åtaganden och lagstiftningen om de grundläggande fri- och rättigheterna ställer vissa krav och ålägger vissa skyldigheter när det gäller att ordna rättegångsförfarandet i brottmål”.

²⁹ Det är mot denna bakgrund som vi ska förstå det skämtsamma konstaterandet av f.d. lagstiftningsdirektören vid justitieministeriet (i Sverige: departementschefen vid justitiedepartementet) *Jan Törnqvist* (i samtal med författaren) att Ekelöf nu när processlagstiftningen äntligen har förnyats har satts i kraft även i Finland. Anekdoten belyser åskådligt hur det koncentrerade, muntliga och omedelbara rättegångsförfarandet som infördes genom den nya SvRB kom i Finland att nära förknippas med professor *Per Olof Ekelöfs* livsverk, inte minst på grund av hans läroböcker där den svenska processlagstiftningen kommenteras ingående. Däremot har de egentliga upphovsmännen till 1942 års SvRB *Karl Schlyter* och *Nathanael Gärde* förblivit tämligen okända för finsk publik. Då Ekelöf för finska jurister står för samtliga de kännetecknande dragen i vad jag nedan kallar för *fullskalerättegången* (se avsnitt 2.4.2), hänvisar jag i fortsättningen till denna handläggningsform med införlivad muntlighet, omedelbarhet och koncentration ibland även med kodnamnet ”ekelöfsk”.

³⁰ Se *de Godzinsky* s. 31–34.

innebar således att domarna än en gång måste ty sig till förundersökningsprotokollet för att utreda händelseförloppet i målet.³¹

På fullskalefronten blev den eftersträvade idyllen inte fullständig. Det visade sig vara nästan lika svårt som förut att få samtliga inblandade att infinna sig vid ett och samma huvudförhandlingssammanträde. De svarande som hade haft tendensen att hålla sig undan delgivning av stämning eller underlåtit att följa kallelsen att infinna sig i rätten tycktes vara lika likgiltiga till de reformerade bestämmelserna, hur mycket dessa än fokuserade på de höga processprinciperna omedelbarhet, muntlighet och koncentration.³² Redan kort efter millennieskiftet, knappt tre år efter att den muntligt-omedelbara huvudförhandlingen togs i bruk i brottmål, hade det blivit klart att rättegången trots allt brister i åtminstone koncentration. De önskade utevarosituationerna på svarandesidan hade nämligen ofta till följd att målen behandlades och avgjordes i fråga om de tilltalade som hade infunnit sig i rätten. När det gällde svarande som inte kunnat stämmas in eller som trots delgiven kallelse hade uteblivit, måste målen behandlas separat i ett senare sammanhang. Detta innebär alltid en avsevärd olägenhet för de parter och bevispersoner som hörsammat kallelsen och infunnit sig vid domstolen. Dessa måste inställa sig ytterligare en gång för att svaranden ska få tillfälle att omedelbart konfronteras med deras utsagor.

Alla som deltog i rättegångar – parterna och deras företrädare, utomstående bevispersoner, lagskipningspersonalen och även polisen – märkte snart att de hade hamnat i ett korsdrag av nästan motsatta krav. Å ena sidan hade det inskräpts hos alla att rättsvården oberoende av kostnaderna måste ordnas i överensstämmelse med de oavhändliga processprinciperna muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Å andra sidan hade det, i kölvattnet av den djupa depression som sköljde över Finland under tidigt 1990-tal, från domstolsförvaltningens sida införts strikta krav på kostnadseffektivitet på alla delområden inom rättsvården och för samtliga aktörer inom rättsväsendet.³³

³¹ Efter svensk förebild (SvRB 46:6,3) antogs en bestämmelse, BRL 6:6,3, som uttryckligen tillåter att vad svaranden berättat hos polisen läses upp ur förundersökningsprotokollet om han eller hon uteblir.

³² Redan år 2000 kunde man i en undersökning som *de Godzinsky* utfört på uppdrag av Rättspolitiska forskningsinstitutet läsa vad de anställda inom rättsväsendet hade varit rädda för: andelen återkallade förhandlingar var praktiskt taget lika hög som före straffprocessreformen, i medeltal 31 % (s. 17–31 jfrt med *Sipiläs* motsvarande undersökning från år 1986 s. 41 jämte tabell 1, varav framgår att 76 % av brottmålen slutbehandlades vid första sammanträdet och att 55 % av uppskoven i det dåvarande systemet berodde på att en part hade uteblivit, och då oberoende av om han eller hon stämts in eller inte).

³³ Åren 1992–1995 genomfördes kravet på att ledningen och förvaltningen av domstolsväsendet skulle grundas på kostnadseffektivitet. Detta betyder att målen för varje enskild domstol och annat ämbetsverk årligen slås fast i de s.k. resultatförhandlingarna med justitieministeriet. I motsats till t.ex. Sverige är ministeriet i fråga fortfarande den förvaltningsmyndighet som har ansvar för de

De motstridiga kraven gav upphov till en känsla av otillräcklighet, hur man än gjorde. Beaktade man samvetsgrant maximen om muntlighet, omedelbarhet och koncentration riskerade man samtidigt större kostnader än vad som hade varit fallet om målet hade handlagts på ett enklare sätt eller spjälkats upp i mindre enheter utan hänsyn till brottskonexitet o.d. Och omvänt: försökte man spara riskerade processen komma i konflikt med processprinciperna ovan, rent av kränka parternas rätt till en rättvis rättegång enligt EMRK.

Harmonin var således inte fullständig utan processreformerna behövde återigen ses över.

1.3 GAMLA VANORS SNABBA ÅTERINTRÄDE

Innan rättegångsförfarandet slutligen reformerades på 1990-talet hade tillvägagångssätten varit tämligen enhetliga i samtliga typer av mål, bortsett från obestrida civilrättsliga fordringar och åtal för en del mindre brott för vilka det utfärdades betalnings-³⁴ resp. strafforder i domstolens kansli helt på basis av handlingarna. För övrigt tog rättegången, oavsett anklagelsernas närmare art och allvar, så gott som undantagslöst formen av det något tungrodda muntligt-protokollariska förfarandet, där upprepade uppskov var snarare regel än undantag och svaromålen även i brottmål ofta gavs skriftligen, i en inlaga som försvarsadvokaten – eller en yngre jurist vid byrån som ställföreträdare för det egentliga biträdet – hade satt upp. Monotoni var vad som främst kännetecknade förfarandet, som ackompanjerades av den mumlande rösten med vilken inlagorna, som alla hade framför sig, traditionsenligt snabbt lästes upp.

Ett av syftemålen med rättegångsreformen hade varit att få till stånd en ändamålsenlig diversifiering av handläggningsformerna utifrån målets karaktär. Tvis-tiga och/eller juridiskt knepiga mål skulle behandlas i en renodlad ekelöfsk huvudförhandling. Bevismässigt klara och i juridiskt hänseende enkla saker däre-

yttre förutsättningarna för domstolsväsendets verksamhet. I ett kostnadseffektivt system heter nyckelorden *resultatstyrning* och *resultatmål* (på finska ”*tulosohjaus*”, ”*tulosjohtaminen*” och ”*tulostavoitteet*”). Dessa innebär främst att domstolar och åklagarämbeten i förhållande till justitieministeriet, som finansierar verksamheten med anslag i statsbudgeten, förbinder sig att i sin verksamhet iakta kostnadseffektivitet så att sakerna handläggs skyndsamt och ändamålsenligt. Se *Bylander 2006* s. 366–368 om motsvarande utveckling i Sverige.

³⁴ L om betalningsorder 319/1954 upphävdes genom L 593/1993 och bestämmelser om ett summariskt förfarande inom tvistemålsrättegången togs in i RB (5:3 och 5:13). Någon motsvarighet till den tidigare svenska småmålslagen (L 1974:8 om rättegången i tvistemål om mindre värden) stiftades således inte.

mot var avsedda att behandlas under förenklade former, såväl inom civil- som straffprocessen. I straffprocessen skedde diversifieringen så att straffreläggande hädanefter utfärdades av åklagaren, inte längre av domaren, och utevarohandläggning infördes för åtal för mindre allvarliga, obestridda och inte alltför komplicerade brott.

Men att dela upp mål i olika handläggningsformer, fullskalerättegångar eller kraftigt summariska förfaranden utifrån dikotomin stridig–ostridig, föreföll snart otillräckligt för att råda bot på målanhopningen och trögheten i domstolarna. En orsak till detta var troligen det faktum att den muntlighetspräglade rättegångsmiljön hade introducerats så pass nyligen att man ännu inte uppfattade muntligheten som ett värde i sig, något som medför att handläggningen blir rättvis, grundlig och i samtliga hänseenden lyckad. Tvärtom, de advokater och domare som hade varit verksamma inom det gamla protokollariska systemet började troligtvis sakna skrifter och (bevis)styrkan hos dem. En och annan röst höjdes för gamla sortens handläggning med starka skriftliga inslag och uppskov; den sades vara mer ändamålsenlig, och i synnerhet förmånligare, än det nya muntligt–omedelbart–koncentrerade mönstret, som för att få genomslag förutsätter att samtliga inblandade, inklusive tilltalade som inget har att vinna i saken, samarbetar genom att frivilligt delta i förhandlingen.

Skriftligheten, som endast några år tidigare fördrivits från rättegången, inledde sitt återtåg. Vad som nu efteråt kan förvåna är att vändningen skedde så snabbt och så lätt, utan invändningar. Det var trots allt frågan om att, om än inte direkt frångå, så ändå göra betydande undantag från två av stöttepelarna för den ekelefska processuppfattningen, dvs. muntligheten och omedelbarheten.

Den finska civilprocessen ändrades redan fr.o.m. 2003-01-01 så att de nämnda förfarandepriincipernas ställning betydligt försvagades. Förberedelsen behöver inte längre ske muntligen, inte ens i ett stridigt mål. Muntligheten kan även endast efterlevas genom fjärrförbindelse per telefon eller genom videolänk.³⁵ Huvudförhandlingen, muntlighetens högborg, får med parternas samtycke helt förbigås, om saken ”är av sådan natur att dess avgörande inte förutsätter huvudförhandling”, med vilket avses att personbevisning inte kommer att tas upp.³⁶ Huvudförhandlingen kan, ifall den alls kommer att hållas, grundas på domstolens skriftliga sammanfattning av resultaten av förberedelsen – som alltså kan ha varit helt skriftlig.³⁷ Handläggningen kan således bli betydligt mer skriftlig än vad som någonsin var möjligt i det gamla systemet, där rättegången alltid ordnades som ett domstolssammanträde där parterna eller deras

³⁵ RB 5:15 b och 5:15 d (768/2002). Se även RP 32/2001 rd s. 38, 39 och 42–45.

³⁶ RB 5:27 a (768/2002). Se RP 32/2001 rd s. 54 och 55. Den svenska systerbestämmelsen är SvRB 42:18,1 punkt 5.

³⁷ RB 6:3,3 (768/2002). Se RP 32/2001 rd s. 59 och 60.

företrädare måste inställa sig vid äventyr att målet avskrevs eller käromålet förkastades på yrkande av svaranden.

Endast några år efter att BRL hade trätt i kraft i oktober 1997 aktualiserades frågan om skriftlighet i straffprocessen. Lika litet som på den civila sidan hade någon helt skriftlig domstolshandläggning varit möjlig före rättegångsreformen, bortsett från förfarandet med strafföreläggande. Nu beslöt man sig däremot för att införa en sådan skriftlig process i brottmål. Förfarandet tar formen av en rättegång på så sätt att förfarandet inleds genom stämning(sansökan) och åtal och, ifall svaranden inte erkänner gärningen i fråga och samtycker till att hans eller hennes sak avgörs endast utifrån handlingar, förvandlas till en vanlig (fullskale-) rättegång som genomförs som huvudförhandling. Ett av de främsta syftena med den skriftliga handlägningsformen meddelades öppet vara att åstadkomma arbets- och tidsinbesparingar.³⁸ För att dessa ska kunna uppnås är det nödvändigt att ett tillräckligt antal mål även i praktiken behandlas skriftligen. För att så ska ske krävs att svarandena engageras och uppmanas att låta sin sak genomgå det skriftliga förfarandet. Detta förutsätter att polisen, åklagaren och domstolen genom sina åtgärder bidrar till att de mål som kvalificerar sig för skriftligt förfarande också i praktiken styrs in i det.³⁹ Rättsväsendet har således engagerats för att främja att lämpliga brottmål väljs ut till att handläggas skriftligen. Som ett led i resultatstyrningen bestämmer justitieministeriet i sista hand hur stor andel av alla brottmål som ska behandlas och avgöras i det skriftliga förfarandet.

Vid sidan av detta fortsätter utelarhandläggning att anlitas. Trots att förarbetena innehåller yttranden i motsatt riktning kommer vi att se att den andel mål som handläggs vid huvudförhandlingar utan att svaranden deltar inte uppvisar

³⁸ RP 271/2004 rd s. 31: ”Däremot väntas förfarandet leda till besparingar, vilkas belopp i väsentlig grad är beroende av en hur stor andel av de brottmål som i dag behandlas i domstol som överförs för behandling i det nya skriftliga förfarandet.” Besparingarna har dimensionerats utgående från justitieministeriets resultatmål i statsbudgeten så att t.ex. för år 2009 sattes som mål att 35 % av brottmålen ska hänföras till skriftligt förfarande i stället för att genomgå fullskalerättegång (RP 116/2008, anslagsdelen s. 129). Se även *Prosessioikeus/Virolainen* s. 180. – Om målet med reformen angavs i förarbetena följande: ”Avsikten är däremot inte att helt och hållet ändra de grundläggande principerna för den reform av förfarandet i brottmål som genomfördes 1997. Principerna om ett omedelbart, muntligt och koncentrerat förfarande ska också framöver vara hörnstenar i rättegången, även om tillämpningen av dem delvis lättas upp och lindras jämfört med den gällande lagen. Enligt förslaget ska arten av det mål som behandlas i högre grad än i dag beaktas vid tillämpningen av de processuella principerna. I detta avseende överensstämmer förslaget med målen för revideringen av det ovan nämnda förfarande i tvistemål som trädde i kraft vid ingången av 2003” (RP 271/2004 rd s. 22). Texten motsvarar i stort sett ordalydelsen i motivuttalanden till den reformen i RP 32/2001 rd s. 17.

³⁹ Så föreskrivs t.ex. i FöUL 5,1 punkt 4 (dens. i nya FöUL 1:2,1) att det vid förundersökningen ska utredas om målsäganden samtycker samt om den misstänkta personen avser att samtycka till skriftligt förfarande.

någon markant minskning trots reglerna om skriftlig process. Resultatet har varit att allt färre mål genomgår fullskalerättegång, medan den andel huvudförhandlingsmål som handläggs i svarandens utevaro eller skriftligen i kansliet har ökat jämfört med läget innan tillkomsten av den skriftliga processen. Då vi tar i beaktande att rättegångsmaterialet även vid utevarohandläggningen är skriftligt – åtalets riktighet granskas mot den tilltalades uttalanden i förundersökningen såsom de står nedtecknade i polisrapporten – har skriftligheten ökat på bekostnad av muntligheten, som endast bevaras i fullskalerättegången i den egentliga meningen att parterna i ett kontradiktoriskt förfarande omedelbart bemöter varandras framställningar i tal och kommenterar den muntligt framlagda bevisningen. Effektiviseringen av rättsvården genom att diversifiera handläggningsformerna utifrån målens kvalitet torde utan att detta någonsin har varit en öppet uttalad målsättning med införandet av de nya kostnadseffektiva rättegångsförfaranden, ha medfört att skriftliga framställningar snabbt kommit tillbaka till rättegången.

Det finns skäl att påpeka att även en annan väg hade kunnat väljas, en väg som troligen utgjort ett effektivt medel att sätta stopp för höjningen av verksamhetskostnaderna inom rättsväsendet som helhet betraktat. Finland hade haft en möjlighet att föregå Sverige, eller åtminstone hålla samma takt. Men det tillfället utnyttjades inte och åter hann Sverige före. I SvRB 35:13,2 (2005:683), föreskrivs nämligen att personbevisning endast tas upp på nytt i HovR om den av någon anledning inte hade tagits upp på video i TR. Detta innebär att även tilltron till bevispersonerna i de svenska rättsmedelsinstanserna bedöms utgående från videoinspelningen (SvRB 51:23, 2005:683). Således minskar behovet av att i andra instans hålla kostsamma huvudförhandlingar i form av fullskalerättegångar, där samtliga bevispersoner hörs om och målet även i övrigt behandlas på nytt. Den svenska regleringen grundar sig på förslag som ingick i RU:s betänkande (SOU 2001:103) och sedan togs upp i prop. 2004/05:131. Och ändå hade man i Finland lanserat samma tankegångar i KB 2001:10. Kommissionen för ändringssökande föreslog där att bevisningen i TR spelas in på video eller dokumenteras med en motsvarande bild- och ljudupptagning och att berättelsen vid behov bedöms utifrån denna vid fullföljdsförfarandet.⁴⁰ Men av någon anledning tog förslaget inte skruv.⁴¹

Det att svaranden i brottmål inte har möjlighet att delta i ljud- och bildöverföring i realtid⁴² och att bevisningen, i motsats till läget i Sverige, inte dokumenteras i

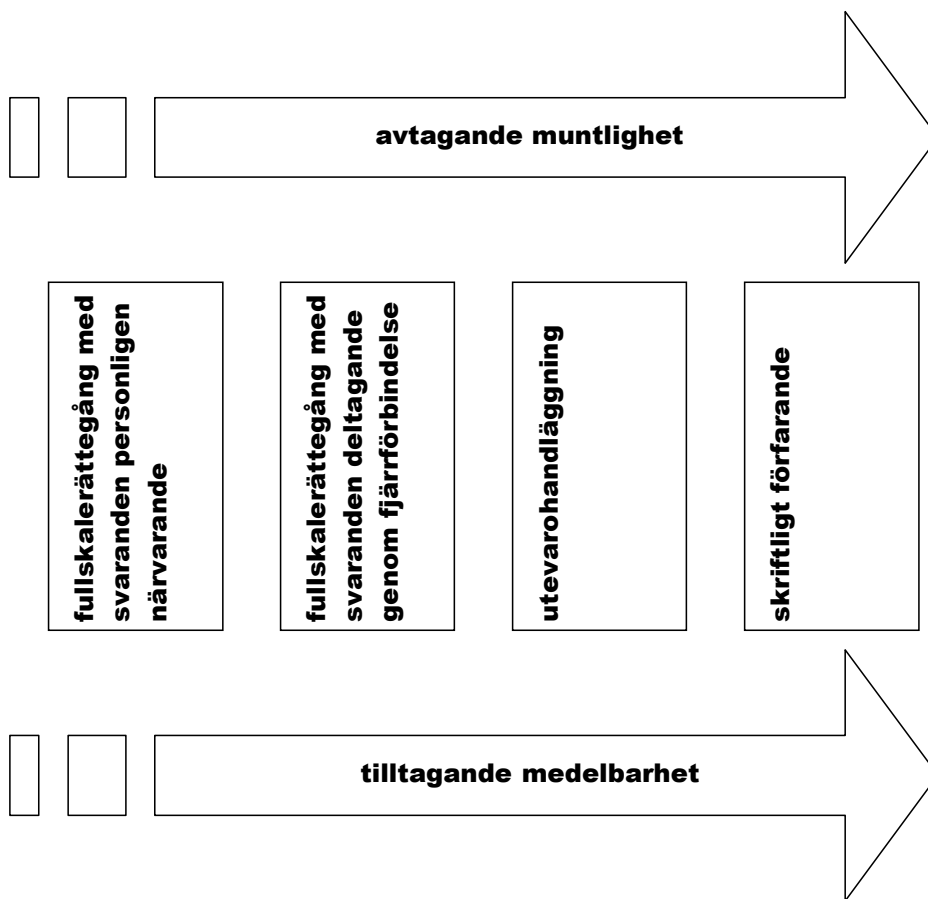
⁴⁰ KB 2001:10 s. 57–63, 72 och 84 samt de föreslagna RB 22:6 och 26:15,2.

⁴¹ Mot bakgrunden av dagens ekonomiska läge är det förstäligt att förslaget inte heller ingick i den senaste beredningen avseende begränsande av huvudförhandlingar i HovR, KB 2008:3 eller den lagstiftning som antagits på grund av den (650/2010). Att utrusta samtliga rättslokaler med behövliga videoanläggningar innebar ju ansevärliga kostnader även i Sverige. Se *Bylander 2007*.

⁴² Denna möjlighet finns än så länge inte heller i Sverige. Se avsnitt 6.2.3.

form av videoinspelningar, samtidigt som starkt skriftliga handläggningsformer har införts, betyder att man i fråga om hur domstolsförfarandet anordnas i ett sen- eller postmodernt informationssamhälle åter hoppat över vissa viktiga utvecklingsfaser här i landet. I avsnitt 3.1 kommer vi att se att också EMD ger grönt ljus för svarandens deltagande i brottmålsrättegången endast genom fjärrförbindelse, men då förutsatt att en realtida syn- och hörselkontakt, närmast i form av videokonferens, garanteras. På svenskt håll fortsätter man visserligen att ompröva tillförlitligheten av bevispersonernas utsagor i hovrätten, men vanligtvis endast på basis av videoinspelningarna från tingsrätten. I Finland kan däremot varken svaranden delta genom fjärrförbindelse eller den inspelade bevisningen som sådan värderas (om) vid ett eventuellt överklagande. Detta kan ses som beklagligt, eftersom vår straffprocess å andra sidan är så pass skriftlighetspräglad i dag. Att en person deltar genom fjärrnärvaro och att fullföljdsinstanserna använder sig av bevisupptagningar i underrätterna skulle i sin tur förstärka muntligheten i rättegångar och minska behovet av skriftliga handläggningsformer.

Det återstår således att se hur den finska straffprocessen lyckas följa med tiden och bemöta de än mer mångfacetterade och omfattande kraven på rättvisa i processuellt hänseende. Vi kommer också att se att skriftliga brottmålsrättegångar – liksom även utevarohandläggning – finns i varje jämförelseland. Så det är inget konstigt med det. Om rättegångsordningen i ett land däremot saknar något av de element som vanligtvis ingår i de övriga ländernas rättsordningar, kan följden bli att balansen mellan de olika tillvägagångssätten rubbas och att rättspraxis snedvrids i den meningen att en viss förfarandart kommer att omfatta fall som inte hör hemma där. Vi åskådliggör tanken med att ge en schematisk framställning om olika rättegångsformer, rangerade enligt minskande muntlighet och omedelbarhet. Med tanke på att svaranden i Finland saknar möjlighet att delta i en huvudförhandling i brottmål på avstånd, ger schemat vid handen att det är någorlunda troligt att mål som vore bäst lämpade för denna typ av förhandling genom fjärrförbindelse nu fördelas mellan fullskalerättegångar och skriftliga förfaranden trots att ingendera handläggningsformen kanske är idealformen för dem.

Schema 1. Handlägningsform i förhållande till graden av muntlighet och omedelbarhet.

2 Utgångspunkterna för forskningen

2.1 FORSKNINGSUPPGIFTEN

2.1.1 Frågeställningar kring ämnet

Varför handläggs brottmål i tingsrätten utan att den tilltalade deltar i behandlingen? Det är denna fråga som avhandlingen försöker besvara. Frågeordet ”varför” hänför sig till två omständigheter, *finaliteten* med handläggningsformerna i fråga och *kausalsammanhanget* som ger anledning till att de anlitas. Kunskapsintresset riktas således för det första mot syftena med handläggningsformerna. För det andra frågas efter de bakomliggande orsakerna till att dessa förenklade förfaranden uppstått och anlitas vid sidan om fullskalerättegången i brottmål. Delvis överlappar frågorna varandra. Motiven till förfarandena kan sammanfalla med det man vill uppnå med processarterna i fråga. Utan underlättade handläggningsformer skulle en del brottmål eventuellt förbli öppna på grund av bristande intresse hos svaranden att delta i en fullskalerättegång och hos myndigheterna att, med hänsyn till sakens förhållandevis ringa betydelse, dra honom eller henne inför rätta. Sätillvida kan man hävda att handläggningsformerna finns till för att straffrättsvården ska ha sin gilla gång och att brottmål ska behandlas effektivt. Men frågorna går dock inte upp i varandra. Många mål hänskjuts troligen av rent praktiska orsaker till ett förenklat förfarande, utan att straffrättskipningen styrs av något övergripande mål.

Frågeformuleringen tillåter att man granskar företeelsen utifrån rättsordningens allmänna målsättningar och bestämmelser samt även utifrån gängse praxis vid behandlingen av enstaka brottmål. Båda infallsvinklarna, den makro- och den mikrorättsliga, omfattas av studien. Således relaterar jag de förenklade förfarandena dels till systemet i sig, dels till domstolarnas dagliga verksamhet. Företeelsen granskas på makroplanet i kapitel 7 som fokuserar på bestämmelserna om utevarohandläggning och skriftlig process i finsk rätt. Mikroplanet gäller för följande kapitel, där jag redogör för resultaten av fältstudien. Denna utfördes i syfte att få fram kunskap om hur domstolarna i praktiken använder sig av de förenklade handläggningsformerna. Synsätten utvecklas också parallellt, i synnerhet vid granskningen av främmande rätt, och då dels utgående från lagbestämmelser (*law in books*), dels i ljuset av statistikuppgifter (*law in action*).

För att de förenklade förfarandena ska kunna ställas i sitt rätta juridiska sammanhang måste ett antal vidare frågor ställas och besvaras. Dessa komplette-

rande frågor gäller de särskilda kriterierna för behandling av brottmål i förenklade förfaranden.

Här möter vi en del principiella spørsmål. Rättegången, och då framför allt rätten till en rättvis rättegång, normeras i dag tämligen detaljerat i internationella instrument om skydd för de grundläggande fri- och rättigheterna samt de mänskliga rättigheterna. Instrumenten och hur de tolkas av tillsynsorganen ger uttryck för en mångfald principer enligt vilka rättegången ska anordnas. Visserligen är innehållet i principerna i stora drag bekant sedan gammalt även statsinternt. Så betecknas den kanske mest grundläggande processuella förfarandepincipen, den kontradiktoriska principen, fortfarande med den latinska maximen *audiatur et altera pars*, även motparten ska höras. Men att principerna finns i internationella instrument och att övernationella rättskipningsorgan övervakar att dessa följs i statsintern domstolspraxis har utan tvekan förstärkt deras ställning och verkan i rättsordningen, såväl globalt som lokalt. Samtidigt är praxis från de internationella tillsynsorganen av stor pedagogisk nytta: genom sin dömande verksamhet åskådliggör i synnerhet EMD principerna för en rättvis rättegång. Man har på sistone nått fram till en djupare medvetenhet om vilka principer som står på spel i vart och ett sammanhang och hur de påverkar läget. De principer om grundläggande fri- och rättigheter samt mänskliga rättigheter som har särskild relevans vid (straff)rättskipningen samspelar med de nationella reglerna om förenklade handläggningsmönster i brottmål.¹ Ett nationellt regelverk måste således ständigt granskas och värderas mot de övernationella principer som utgör standarden för en rättvis rättegång.

Värderingen mot principerna sker lämpligen genom att man ställer och besvarar en del frågor kring det nationella förfarandets förenlighet med etablerade människorättskriterier. Med kriterierna avses då elementen i en rättvis rättegång enligt EMD:s praxis. Således är det möjligt att granska huruvida beståndsdelarna i en rättvis rättegång också förenas i de förenklade förfarandena. För det första: vilka är de centrala förfarandepinciper som måste iakttas för att brottmålsrättegången ska framstå som rättvis med avseende på svarandens möjligheter att delta? För det andra: är det godtagbart i ljuset av dessa principer att i vissa fall handlägga saken utan att höra svaranden som personligen närvarande i rätten? För det tredje: vilka är de närmare förutsättningarna för ett sådant underlättat förfarande?

¹ I dworkinsk-alexysk mening kännetecknas principerna av att de befinner sig på en högre abstraktions- och förpliktelsenivå än enstaka regler, vars innehåll och giltighet således bestäms utgående från deras förhållande till de bakomliggande principerna. Se avsnitt 2.6.2.

Den gemensamma nämnaren för frågeställningarna kan sammanfattas i och med att effektiviteten i rättsvården avvägs mot garantierna för en rättvis rättegång.

2.1.2 Närmare om objektet för forskningen

Utgående från straffprocessens syften och kraven på en rättvis rättegång granskar jag i avhandlingen de handläggningsformer som inte förutsätter den tilltalades personliga närvaro i rätten. Hur saken regleras i gällande finsk rätt utgör den yttre ramen för undersökningen. Hur lagbestämmelserna tillämpas i praktiken analyseras i sin tur utifrån statistiska uppgifter om handläggningen av brottmål vid sex av landets tingsrätter i september 2008.

Under vanliga omständigheter bygger rättegången uttalat på omedelbarhet, muntlighet och koncentration, vilket förutsätter att rättegången ordnas så att parterna och (andra) bevispersoner är personligen närvarande vid behandlingen av målet. Detta görs gällande i nationell lagstiftning,² i förarbetena till den,³ i inhemsk⁴ och internationell rättspraxis⁵ samt i litteraturen.⁶

Lagen ger dock möjligheter att behandla åtal i domstol utan att svaranden deltar personligen i behandlingen. Vid en första anblick kan grunden förefalla närmast processekonomisk. Ett mål ska kunna (slut)behandlas, trots att svaranden inte är villig att delta. Eftersom processen är ett förfarande där faktaunderlaget samlas och saken också annars, bl.a. i fråga om eventuella påföljder, utreds vid gemensamma diskussioner mellan de inblandade, som då förutsätts vara samtidigt närvarande,⁷ kan det förefalla tveksamt med handläggningsformer som inte kräver personlig närvaro av (någon av) parterna. Tveksamheten gäller i synnerhet svarandens utevaro.⁸

För att inledningsvis dra upp gränserna för forskningen återges nedan de bestämmelser i finsk lag som reglerar handläggningen av brottmål i tingsrätten utan svarandens närvaro eller i ett skriftligt förfarande.

² Se BRL 8:1, för svensk del SvRB 11:5.

³ Så RP 271/2004 rd s. 22, på svenskt håll prop. 2004/05:131 s. 81.

⁴ **HD 2006:50** punkt 1.

⁵ Se t.ex. EMD:s dom **2005-03-24 Stoichkov mot Bulgarien**, punkt 55.

⁶ Se t.ex. *Frände 2009a* s. 253 och 278, *Bylander 2006* s. 83 samt *Diesen* s. 23 och 45.

⁷ Om detta som huvudförhandlingens syftemål, se närmare *Rättegång V* s. 11 och 12 samt *Ervo 2005* s. 439.

⁸ I finsk litteratur tillskrivs konstaterandet om den tilltalade som centralfiguren i straffprocessen vanligen *Jonkka* (1992 s. 45). Se i samma riktning EMD:s dom **2012-10-11 Abdelali mot Frankrike**, punkt 38, om att, för att bestämma huruvida rättegången i sin helhet har varit rättvis, det gäller att granska om försvarets rättigheter har iakttagits.

2.2 LAGBESTÄMMELSERNA

2.2.1 Utevarohandläggning

Om handläggning av brottmål vid en huvudförhandling utan att svaranden är närvarande föreskrivs följande:

BRL 8 kap. Om parterna

Prövning och avgörande av brottmål trots svarandens utevaro

11 §. (26.10.2001/894) Målet kan prövas och avgöras trots svarandens utevaro, om hans närvaro inte är nödvändig för utredningen av målet och han har kallats till domstolen vid äventyr av sådan påföljd. Svaranden kan i så fall dömas till böter eller fängelse i högst tre månader och till en förverkandepåföljd på högst 10 000 euro. (28.12.2001/1472)⁹

Om svaranden har dömts till straff eller förverkandepåföljd med stöd av 1 mom., men haft laga förfall och inte kunnat anmäla detta i tid, har han rätt att få målet behandlat på nytt genom en anmälan till domstolen inom 30 dagar från att han bevisligen fick del av det straff eller den förverkandepåföljd som dömts ut. Styrker svaranden inte sitt laga förfall, skall målet inte prövas.

Ett åtal eller något annat yrkande kan förkastas trots svarandens utevaro.

12 §. Med svarandens samtycke kan målet prövas och avgöras trots hans utevaro, om han har kallats till domstolen vid äventyr av sådan påföljd och hans närvaro inte är nödvändig för utredningen av målet. Härvid kan svaranden inte dömas till strängare straff än fängelse i sex månader.

2.2.2 Skriftligt förfarande

För det andra har man för mindre mål infört ett skriftligt förfarande, där svaranden vid förundersökningen och sedan genom en anmälan till domstolen erkänner sin skuld och godkänner att saken behandlas skriftligen utan sammanträde. De centrala bestämmelserna lyder enligt följande:

BRL 5 a kap. Om avgörande av mål utan huvudförhandling

Förutsättningar

1 §. (31.3.2006/243) Ett mål kan avgöras utan att huvudförhandling hålls (*skriftligt förfarande*), om

⁹ I och med att reformen av ordningsbot och strafföreläggande träder ikraft, ändras bestämmelsen genom lag 759/2010 så att även ordningsboten nämns särskilt som möjlig påföljd i utevarohandläggningen.

- 1) det för inget enskilt brott som avses i ett av åklagaren väckt åtal under de omständigheter som nämns i åtalet har föreskrivits strängare straff än böter eller fängelse i högst två år, (13.5.2011/455)
- 2) svaranden erkänner den gärning som anges i åklagarens åtal samt genom en uttrycklig anmälan till tingsrätten avstår från sin rätt till muntlig förhandling och samtycker till att målet avgörs i skriftligt förfarande, (13.5.2011/455)
- 3) svaranden var myndig när gärningen begicks,
- 4 målsäganden under förundersökningen eller senare skriftligen har meddelat att han inte yrkar på att huvudförhandling skall hållas, och
- 5) en huvudförhandling med hänsyn till utredningen i målet också utifrån en helhetsbedömning är obehövlig.

I skriftligt förfarande kan inte dömas ut strängare straff än fängelse i nio månader.

Förfarandet

2 §. (31.3.2006/243) Om förundersökningen eller andra omständigheter ger anledning att anta att det finns förutsättningar för skriftligt förfarande, skall svaranden i samband med delgivningen av stämningen, stämningsansökan och ett sådant anspråk som avses i 3 kap. 10 § uppmanas att skriftligen inom en tid som domstolen bestämmer meddela tingsrätten om han eller hon erkänner den gärning som anges i åtalet samt avstår från sin rätt till muntlig förhandling och samtycker till att målet avgörs i skriftligt förfarande. Svaranden skall samtidigt upplysas om vad samtycket innebär för behandlingen av målet. Svaranden skall i stämningen också uppmanas att skriftligen bemöta de yrkanden som framställs mot honom eller henne. I övrigt gäller angående stämningen i tillämpliga delar 5 kap. 9 §.

Om svaranden inom den utsatta tiden tillställer tingsrätten ett sådant meddelande som avses i 1 mom. och det i övrigt finns förutsättningar enligt 1 § för att avgöra målet i skriftligt förfarande, ordnas ingen huvudförhandling i målet utan saken avgörs utan dröjsmål i skriftligt förfarande, om det inte finns skäl att överföra målet till huvudförhandling.

I kapitlets 3–6 § finns närmare bestämmelser om förfarandet samt om eventuellt inhämtande av en skriftlig eller muntlig utsaga av en part.

2.2.3 En allmän karakteristik av de förenklade förfarandena

Det framgår av bestämmelserna att handläggningsformerna utevarohandläggning och skriftligt förfarande kan anlitas bara i samband med sådana mindre brott för vilka endast ett kort fängelsestraff kan komma att dömas ut. Tillämpningsområdet för skriftligt förfarande omfattar dessutom bara åtal för brott med ett straffmaximum på högst två års fängelse. Till dessa brott hör bl.a. stöld och misshandel.¹⁰ I fråga om utevarohandläggning finns ingen sådan uttrycklig begränsning.

¹⁰ Maximistraffet för stöld är fängelse i 1 år 6 månader, för misshandel 2 år (SL 28:1 och SL 21:5).

För att kunna behandlas i en skriftlig process ska gärningen vara erkänd av den misstänkta gärningspersonen, och då två separata gånger. Först ska han eller hon vid förundersökningen erkänna den gärning misstankarna gäller för att sedan efter att ha delgetts stämningen skriftligen lämna in ett erkännande till domstolen. Vidare ska svaranden ge sitt uttryckliga samtycke till att målet handläggs skriftligen, dvs. utan att någon huvudförhandling alls kommer att hållas.

Att ett mål handläggs i svarandens utevaro grundar sig däremot på ren passivitet från hans eller hennes sida. Handläggningen tar denna form, eftersom svaranden har uteblivit från den huvudförhandling som han eller hon har kallats till. Svaranden behöver inte uttryckligen ha erkänt gärningen vare sig vid förundersökningen eller i ett senare stadium. I praktiken är merparten av de mål som genomgår utevarohandläggning visserligen erkända eller i vart fall obestridda. Gäller inte detta stöter man på problem med bevisningen, som på grund av svarandens utevaro följaktligen inte kan läggas fram i ett kontradiktoriskt förfarande. Att det blir utevarohandläggning klarnar först när huvudförhandlingen inleds och svaranden inte infinner sig i rätten. Svaranden har ju ingen skyldighet att på förhand informera domstolen om att han eller hon tänker utebli från sammanträdet.

2.2.4 Förenklade förfaranden i förhållande till övriga former av brottmålsrättegångar

I synnerhet i brottmål ska rättegången vanligtvis utspelas så att parterna och bevispersonerna är samtidigt närvarande vid ett och samma rättegångstillfälle. I Sverige och Finland kallas handlägningsformen efter tyskt mönster huvudförhandling.¹¹ Skälen till att parterna, främst svaranden, förutsätts vara närvarande behandlas i avsnitt 3.2. Inledningsvis kan konstateras att svarandens närvaro i främsta rummet krävs för bevisningen. Syftet är att målet ska utredas och belysas så komplett som möjligt. Som en del av utredningen tillfrågas svaranden om händelseförloppet, bereds tillfälle att ge sin version av det hela. Därtill ges svaranden tillfälle att fråga ut åklagarens vittnen och övriga bevispersoner (såsom målsäganden). Svaranden kan själv utse vittnen och förhöra eller låta förhöra dessa. Svaranden behöver givetvis inte utnyttja någon av dessa rättigheter utan får även välja att vara tyst eller att t.ex. besvara bara en del av de frågor som ställs

¹¹ BRL 6 kap. och SvRB 46 kap. jfrt med §§ 226–275 StPO. I det följande talar jag dock för tydlighetens skull om *fullskalerrättegång* i fråga om en huvudförhandling där samtliga element som ger uttryck för koncentration, omedelbarhet och muntlighet efterlevs till fullo. Termen hjälper att skilja utevarohandläggningen, som också den är en huvudförhandling, från fullständiga sådana. Se avsnitt 2.4.2.

till honom eller henne. Att svaranden deltar i handläggningen är en viktig del av utövningen av försvarets rättigheter i en kontradiktorisk process. Utöver detta fyller närvaron också andra syften, såsom att ge processen legitimitet i parternas ögon och bereda dem tillfälle att överväga en eventuell försoning.

Som ett viktigt led i officialprincipen har domstolen i brottmål ansvar för att saken handläggs på ett grundligt, allsidigt och även processuellt riktigt sätt.¹² Detta betyder att de personer som behöver höras för att målet ska kunna behandlas tillbörligt kommer samman i rätten. Även om de inte vill delta i förhandlingen, ska domstolen sörja för, och vid behov säkerställa med tvångsmedel, att de infinner sig. Således ska domstolen också självmant, dvs. utan att en part har framfört önskemål om saken, se till att han eller hon kallas att inställa sig personligen, om någon omständighet, materiell eller processuell, förutsätter att personen är närvarande. Därför förekommer en rad tillfällen där någon, antingen i egenskap av part eller bevisperson, måste infinna sig vid domstol trots att han eller hon saknar lust att närvara. Dessa situationer granskas i avsnitt 3.4.

Å andra sidan handlägger våra domstolar en hel del anklagelser för brott som avser överträdelser som kan betecknas som tämligen lindriga och bevismässigt klara, närmast till följd av att den misstänkta personen har erkänt och ingenting tyder på att erkännandet skulle vara felaktigt. Här har svaranden rätt och möjlighet att få åtalet behandlat i en kontradiktorisk fullskalerättegång. Om svaranden däremot ställer sig likgiltig till saken och dess handläggning, föreligger inga hinder för att hänföra målet till ett förenklat förfarande, där riktigheten av anklagelserna prövas materiellt men där proceduren är rätlinjig, eftersom det inte ordnas någon kontradiktorisk rättegång i egentlig mening om svaranden väljer att inte delta. Svaranden har således beslutanderätten i fråga om handläggningsform, men inte om hur grundligt målet behandlas i sak.

Även om svaranden inte deltar i handläggningen eller endast kortfattat meddelar i skrift att han eller hon erkänner gärningen och inte vill bli hörd i rätten, är det fortfarande domstolen som enligt officialprincipen bär ansvaret för att oskyldiga inte döms. Domstolen ansvarar också annars för att domen även i övrigt, t.ex. när det gäller grovhetsbedömningen, valet av påföljd och straffmätningen, är rättvis. I dessa fall ska domstolen med hjälp av annat processmaterial än sådant som svaranden har hörts om personligen försäkra sig om att åtalet inte saknar grund, utan tvärtom finner stöd i det skriftliga materialet. Här tillmäts svarandens egna utsagor i förundersökningen ett stort bevisvärde. Handläggningen blir egentligen skriftlig i dubbel bemärkelse. För det första framställs åklagarens

¹² Skyldigheten går att läsa direkt ur lagbestämmelserna, BRL 6:5 och SvRB 46:4, och granskas närmare i avsnitten 3.3.3 och 3.3.4.

straffanspråk och målsägandens eventuella privaträttsliga krav på skadestånd skriftligen i stämningsansökan och bifogas till den stämning som domstolen utfärdar.¹³ Dessa anspråk blir inte föremål för någon närmare muntlig förhandling vid rättegångssammanträdet, om svaranden inte är närvarande. Handläggningen är skriftlig även i den meningen att domstolen utifrån oskyldighetspresumtionen måste avgöra frågan om svarandens skuld utan tillgång till andra än skriftliga bevis. Hit hör förutom eventuella tekniska bevis, såsom mätningsrapporter o.d., partsutsagor som polisen antecknat vid förundersökningen. Handläggningen grundar sig med andra ord på skriftliga yrkanden som stöds eller motsägs av andra skrifter, som underbygger beslutet att väcka åtal och yrkandena i målet.

Att förenklade handläggningsformer anlitas i brottmålsrättegången kan sägas vara resultatet av att kraven på rättssäkerhet och effektivitet jämkas samman. Rättegången ska i den mån det är möjligt ordnas med faktorer som säkerhet, billighet och snabbhet som ledstjärnor. *Säkerheten* omfattar här två delvis olika saker. För det första ska rättsvården på makroplanet vara förutsägbar, lika fall ska behandlas och avgöras på samma sätt. För det andra får rättssäkerheten inte äventyras. Den garanteras i varje mål genom att brott bara kan tillräknas svaranden när skulden har bevisats utom rimligt tvivel och svaranden har beretts tillfälle att försvara sig mot anklagelserna vid en handläggning som i varje hänseende uppfyller kraven på en rättvis rättegång.¹⁴

Effektiviteten i rättegången har i sin tur närmast ändamålsenligheten som grund. Förfarandet ska till omfattningen stå i ett rimligt förhållande till sakens art, främst allvaret hos anklagelserna. Processen ska genomföras under sådana former och saken prövas i den utsträckning som rättssäkerheten förutsätter. Förfarandet ska bidra till korrekta domslut. Av tid och övriga resurser ska anslås så mycket som behövs för att nå detta syfte, ogärna mer. Eftersom rättsväsendet lika litet som någon annan samhällsfunktion förfogar över obegränsade resurser, gäller det att fördela dem mellan de olika målen. Att ägna en sak orimligt mycket tid eller annars handlägga den mera ingående än vad som är motiverat med tanke på beskaffenheten av målet är ingen optimal användning av resurserna, varför handläggningen av övriga mål riskerar att fördröjas eller bli alltför yttlig. En ändamålsenlig resursfördelning är också enligt de internationella människorättsinstrumenten en del av rätten till en rättvis rättegång, vilket framgår i synnerhet av kravet på lagföreläggning inom skälig tid.

¹³ I denna inledande framställning bortser jag från en del mindre vanliga handlingsvarianter såsom möjligheten att i svarandens uttalande – till skillnad från det skriftliga förfarandet – i princip handlägga även målsägandens åtal samt det fall där åklagaren direkt stämmer in svaranden utan att först tillställa domstolen en stämningsansökan.

¹⁴ Se närmare avsnitt 3.2.1.

Den optimala fördelningen av resurser mellan målen är således inte enbart en statsfinansiell angelägenhet om rättsväsendets verksamhetskostnader utan även en fråga om subjektiva rättigheter. Den som är part i ett mål som är omfattande och/eller inbegriper svårbedömda bevis- och/eller rättsfrågor måste kunna utgå från att rättsväsendet har tillräckliga resurser att handlägga målet så att personens rätt till en rättvis rättegång inte äventyras. Däremot kan den vars mål är enkelt och tämligen schablonmässigt att utreda inte med fog kräva att det ägnas lika stor uppmärksamhet och omsorg. Det får således räcka med att saken behandlas i den omfattning som är nödvändig för att anklagelsernas riktighet kan prövas.

Det framstår följaktligen som både rättvist och ändamålsenligt att en del anklagelser endast genomgår en prövning som till sin yttre gång – och möjligen även till innehållet – är förenklad jämfört med en fullskalerättegång. Att dessa förfaranden är underlättade i förhållande till fullskalerättegången innebär närmast att någon fas av handläggningen slopas eller genomförs under förenklade former. Personbevisning kommer t.ex. inte att tas upp. Vidare kan det hända att någon huvudförhandling inte kommer att hållas alls, utan riktigheten av anklagelserna granskas skriftligen i belysningen av åtalet och de inblandades utsagor i förundersökningen.

Det gäller dock att notera att processens underlättade karaktär inte medför att prövningen skulle vara summarisk i civilprocessuell mening. I brottmål får svarandens skuld inte grundas på endast den omständigheten att han eller hon underlåtit att förneka sitt ansvar eller att bestrida anklagelsen. Enligt den västerländska rättsuppfattningen måste brottsmisstankar alltid bevisas av den som har rätt att väcka åtal för att något brott ska kunna tillräknas svaranden. Oskyldighetsprincipen når så långt att inte ens ett erkännande utgör bindande bevis, utan dess riktighet ska alltid granskas mot andra omständigheter i saken.¹⁵ Detta är ett viktigt led i den officialprincip som följs i straffrättsvärden och som för domstolen innebär bl.a. att parterna inte fritt får förfoga över svarandepartens skuld.¹⁶ Trots att svaranden inte motsätter sig åtalet måste en fällande dom alltid ha stöd i processma-

¹⁵ RB 17:4,2, SvRB 35:3,2.

¹⁶ Här bortses dock från en del särfall där dispositionsprincipen till synes gör intrång i straffrättsvärden i och med att åklagaren och den misstänkta personen faktiskt förhandlar fram ett närapå avtalsmässigt avgörande i skuldfrågan, som innebär att svaranden erkänner vissa gärningar i utbyte mot vissa förmåner, t.ex. sänkt straff. Förfarandet anlitas i synnerhet i de anglosaxiska länderna där det benämns *plea bargain* (se avsnitt 6.5). Senare har förfarandet införts även på annat håll, t.ex. i Frankrike under benämningen *procédure de témoin assisté*, ”förfarandet med hjälpta vittnen” (CPP art. 113-1–113-8, 2004-204).

terialet. Straffrättsvärden förblir således alltid kraftigt förankrad i utredningen av det materiella faktaunderlaget i saken.

Detta gäller i princip även de s.k. summariska lagföringsformerna för brottmål, dvs. ordningsbot och strafföreläggande. Det är visserligen sant att straffet här fastställs och blir verkställbart om svaranden inte motsätter sig straffanspråket. Men de myndigheter som utfärdar ordningsboten eller strafföreläggandet, polisen respektive åklagaren, agerar alltid under tjänsteansvar och är då skyldiga att se till att straffyrkandet inte saknar grund utan tvärtom bekräftas av utredningen av omständigheterna kring den misstänkta förseelsen.¹⁷ Inte ens dessa förfaranden är således summariska i samma mening som tredskodomen i tvistemål.¹⁸

Att rättegången i brottmål genomförs under förenklade former såsom utevarohandläggning eller skriftligen är endast ett sätt att tackla inströmningen av s.k. massförseelser. Vi kommer i avsnitt 2.3.1 att se att bara en ringa andel av alla brottsmisstankar över huvud leder till att anklagelserna prövas vid domstol. Som bekant graderas reaktionen från samhällets sida på kränkningar av brottslig art i förhållande till flera hänsyn utifrån skälighets- eller ändamålsenlighetssynpunkter. Att utreda samtliga brottsmisstankar eller att ens beivra alla de utredda brotten förefaller inte alltid välmotiverat. Att straffrättsmaskineriet inte körs i gång kan bero på att det inte är ändamålsenligt att anslå resurser för varje misstänkt eller påstått brott. Polisen måste ge vissa brottsmisstankar prioritet och åklagaren likaså välja vilka polisrapporterade brott som ska och vilka som inte behöver åtalas.

Såväl förundersökningen som åtalsprövningen styrs i och för sig av legalitetsprincipen, vilket på denna punkt innebär att gärningen ska lagföras, om tillräckliga skäl finns att misstänka brott.¹⁹ Att man håller fast vid denna dimension av legalitetsprincipen utgör en viktig garanti för en enhetlig straffrättstillämpning och främjar således människornas jämlikhet inför lagen. Trots detta har lagstifta-

¹⁷ OBL 11,2 § och SOL 11,1 § punkt 5 samt SvRB 48:5 och 48:15,2. Se närmare avsnitt 7.6.

¹⁸ Det föreskrivs att inte heller tredskodom i tvistemål får meddelas om käromålet är uppenbart ogrundat (RB 5:13,1 och SvRB 44:8,2). I motsats till brottmål begränsas dock granskningen till endast rättsfrågan, medan faktaunderlaget inte kontrolleras om inte käromålet grundas på notoriskt felaktiga eller uppenbart omöjliga faktapremisser (*Prosessioikeus/Lappalainen* s. 1026).

¹⁹ FöUL 2,1 §: ”Polisen eller någon annan förundersökningsmyndighet ska göra förundersökning när det på grund av anmälan till den eller annars finns skäl att misstänka att ett brott har begåtts.” Se överensstämmande nya FöUL 3:3. BRL 1:6: ”Allmänna åklagaren ska väcka åtal om det finns sannolika skäl för att den misstänkte är skyldig till brottet.” Se motsvarande SvRB 23:1,1 och 20:6.

ren valt att tillåta att en del brottsmisstankar inte förs vidare genom straffrätts-systemet.²⁰

Ett straffrättsligt beivrande av ett misstänkt brott kan ibland verka som en oproportionell åtgärd med hänsyn till brottets art eller gärningspersonens situation. Här är det inte effektivitetshänsynen, dvs. resurserna, som är utslagsgivande utan ändamålsenligheten i den meningen att reaktionen på brott ska stå i ett rättvist och skäligt förhållande till förbrytelsens art och hur klandervärt personens beteende har varit. Om gärningen är lindrig och gärningspersonens skuld inte heller annars är särskilt stor, kan det både allmän- och individualpreventivt framstå som fördelaktigt eller åtminstone godtagbart att någon lagföring inte blir av.

En betydande del av de misstänkta brotten blir således aldrig föremål för någon lagföringsprocedur. Vi kommer att se att omkring en fjärdedel av alla misstänkta brott förblir outredda. Dels kan det inte utredas vem som har varit gärningsperson till det misstänkta brottet, dels kan inte tillräckliga bevis skaffas till stöd för den misstänktes skuld, varför något åtal inte kan väckas. En del brottsmisstankar gäller i sin tur så pass lindriga gärningar som med hänsyn till skälighets- och ändamålsenlighetssynpunkter inte ska beivras. Inom den gruppen faller brottsmisstankar där varken ett allmänt eller enskilt intresse kräver att saken utreds eller åtalas. I dessa sammanhang talas det sammanfattande om åtgärdseftergift.

För det första är det möjligt att en förundersökning inte alls görs. Så är fallet om polisen (eller någon annan förundersökningsmyndighet såsom tullen eller gränsbevakningen) anser att det endast är fråga om ett brott som högst skulle medföra böter och som bedömt som helhet ska anses vara uppenbart obetydligt och beslutar att förundersökning inte förrättas.²¹ Även en redan inledd förundersökning kan på motsvarande grunder läggas ned.²² Fastän förundersökningen utförts kan polisen enligt den även gällande lagen under vissa förutsättningar besluta om att inte rapportera saken till åklagaren.²³ Slutligen

²⁰ Om diskussionen huruvida en sådan legalitetsprincip (som även benämns den absoluta förundersöknings- och åtalsplikten) fortfarande kan sägas existera i finsk rätt, se närmare t.ex. *Frände 2009a* s. 187 jämte hänvisningar i not 82.

²¹ FöUL 4,1 § (nya FöUL 3:9,1). Vidare förutsätts att målsäganden inte har några anspråk i saken. För svensk del, se SvRB 23:4 a.

²² FöUL 4,3 § och 4 mom. (nya FöUL 3:9,1). Enligt de gällande bestämmelserna och 3 kap. 10 § i den nya lagen kan åklagaren på framställning av undersökningsledaren bestämma att förundersökning inte ska göras eller att den ska läggas ned, om åklagaren meddelar att han eller hon kommer att fatta beslut om åtal eftergift, med mindre något viktigt allmänt eller enskilt intresse kräver att åtal väcks. Även vid eventuellt oproportionellt resurskrävande förundersökning kan åklagaren på framställning av polisen besluta om nedläggning av förundersökningen. För svensk del, se SvRB 23:4 a.

²³ FöUL 43 §. I Sverige är läget något oliket med beaktande av att förundersökningen, bortsett från de enkla fallen, leds av åklagaren, som även vid slutförd förundersökning fattar beslut huruvida

fattar åklagaren beslut om åtalseftergift om det närmast är fråga om ett bötesbrott som bedöms som ringa. Handlar det om unga under 18 år och en straffprognos på högst 6 månaders fängelse kan beslut om åtalseftergift fattas, om gärningen snarare har ”berott på oförstånd eller förhastande än på likgiltighet för förbud och påbud i lag”. Vidare kan åklagaren besluta om åtalseftergift på individuella skälighetsgrunder såsom uppnådd förlikning mellan gärningspersonen och brottsoffret.²⁴ I båda fallen av åtgärdseftergift, när saken inte rapporteras till åklagaren eller när denna beslutar om åtalseftergift, kan gärningspersonen som påföljd ges en anmärkning för att påminna honom eller henne om de skyldigheter lagen ställer.²⁵

Lagföring som trots allt äger rum sker ofta utomjudiciellt vid lindriga förseelser. Över hälften av alla upptäckta brott leder i själva verket till ordningsbot eller strafföreläggande.²⁶ Den stora merparten av rättsliga påföljder för brott påförs således utanför domstolsväsendet, av polisen eller åklagaren.

I slutet på föregående avsnitt antyddes redan de varierande inställningar som svaranden kan ha i fråga om sitt deltagande i straffprocessen. Svaranden kan vara villig att medverka i processens gång, vilket främst innebär att han eller hon deltar i rättegången som personligen närvarande. Men svaranden kan också sakna intresse för handläggningen och helt enkelt låta bli att infinna sig. I vissa fall kan det då bli aktuellt att hämta svaranden till domstolen. Svarandens inställning kan kategoriseras enligt följande:

Svaranden kan för det första aktivt erkänna gärningen och således bidra till utredningen av saken. När skriftligt förfarande föreslås av domstolen kan svaranden befästa sin medverkan genom att upprepa sitt erkännande och samtycka till att målet behandlas skriftligen. Om svaranden däremot inte alls vill delta i handläggningen, kan han eller hon förbli helt passiv till anklagelserna och kallelsen samt utebli från handläggningen. Om utevaro inte kan accepteras på grund av behovet att utreda skulden respektive påföljdsvalet eller på grund av att svaran-

åtal kommer att väckas (SvRB 23:3 jfr 23:20). Möjligheten att inte rapportera ett i och för sig utrett brott slopas i den nya lagen på grunder som anknuter sig till laglighetskontrollen av förundersökningen. Se RP 222/2010 s. 245 och 246.

²⁴ BRL 1:7 och 1:8. I samtliga fall förutsätts att något viktigt allmänt eller enskilt intresse inte kräver att gärningen lagförs. I Sverige talas här om åtalsunderlåtelse (SvRB 20:7). Lagrummen är dock fakultativa till sin utformning, åklagaren *kan* besluta om åtalseftergift men även fortsätta att driva åtalet. Riksåklagarens allmänna anvisningar bidrar dock till en förenhetligad åklagarpraxis på området.

²⁵ FöUL 43,3 § och BRL 1:9,2. Enligt nya FöUL 10:3 gäller möjligheten till anmärkning i förundersökningen inte mera utredda brott då dessa alltid ska rapporteras till åklagare utan endast fall där förundersökningen läggs ned.

²⁶ Se närmare avsnitt 7.6.

den måste ges tillfälle att bemöta den bevisning som läggs fram av andra parter, närmast åklagaren, eller ännu därför att anklagelseernas allvar påkallar att de framställs i svarandens närvaro, ska domstolen förordna att tvångsmedlet hämtning (vid behov med föregående häktning) riktas mot honom eller henne.

När svarandens subjektiva attityd till handläggningen av saken ställs i förhållande till huruvida sakens art och beskaffenhet fordrar närvaro eller tvärtom gör närvaron onödig, fås följande schema:

FORMEN FÖR HAND- LÄGGNING		SVARANDENS SUBJEKTIVA INSTÄLLNING	
		A vilja att närvara	B ovilja att närvara
SAKENS OBJEKTIVA ART	1 närvaro nödvändig	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> Fullskalerättegång till vilken svaranden inställer sig </div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> Fullskalerättegång till vilken svaranden hämtas </div>
	2 närvaro onödig	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> Tilltänkt utevarohandläggning </div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> Utevarohandläggning i svarandens frånvaro </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> Skriftligt förfarande </div>
		A vilja att närvara	B ovilja att närvara
		SVARANDENS SUBJEKTIVA INSTÄLLNING	

Schema 2. Handläggningsformen i förhållande till sakens art och svarandens inställning.

Den största aktiviteten när det gäller förfarandet och själva saken visar svaranden egentligen i den skriftliga processen, som kräver erkännanden samt ställningstaganden till handlingsformen i två faser, under förundersökningen och med anledning av stämningen. Det kan paradoxalt därför hända att den svarande som är mest inriktad på att få sitt mål smidigt behandlat är den vars mål genomgår skriftlig process. På ren passivitet från svarandens sida bygger däremot utevarohandläggningen i mål vars beskaffenhet inte kräver hans eller hennes närvaro. En svarande som till en början tagit en passiv inställning kan dock ändra attityd och aktivera sig och då påverka rättegången genom att sända in skriftliga inlägg²⁷ eller genom att infinna sig till förhandlingen, även om det inte är behövligt (tilltänkt utevarohandläggning) eller innan han eller hämtas till rättegången med tvång (fullskalerättegång där svaranden ska vara personligen närvarande).

Vidare kan vi återge schemat i termer av ett subjektivt rättighetstänkande eller ett objektivt skyldighetstänkande. Om svaranden får fritt förfoga över sitt deltagande och närvara eller utebli enligt eget behag, kan det endast vara fråga om den handläggningsform som går under namnet utevarohandläggning. En sådan aktualiseras när svaranden använder sig av sin rätt att utebli från domstolens sammanträde, medan handläggningen i det fall att han eller hon väljer att delta förvandlas till en ordinarie fullskalerättegång, dock med det särdrag att bevisning sällan kommer att behöva läggas fram – om inte svaranden nekar till brott när han eller hon inställer sig. Den objektiva skyldigheten att närvara framstår i sin tur som renast i den normenliga fullskalerättegången, där bevisning om skulden ska läggas fram. Sakens natur kräver då att svaranden är närvarande vid förhandlingen. Till sist har vi hybridformen, som kännetecknas av att svaranden inte behöver vara närvarande vid behandlingen men ska främja sakens utredning genom att erkänna och bidra till att saken kan handläggas under förenklade former med att uttryckligen avstå från huvudförhandlingen. Detta är den skriftliga processen.

2.3 AVGRÄNSNING AV ÄMNET

2.3.1 Straffprocessen i domstol i första instans

Straffprocessen i vid mening omfattar samtliga förfaranden som syftar till att utreda och lagföra brott samt att även verkställa påföljderna för tillräknade brott.

²⁷ Inlagor hör egentligen inte ihop med idén om en muntlig och omedelbar huvudförhandling och nämns således inte i lagen i samband med utevarohandläggning. Inlagor förekommer dock i praktiken, se avsnitt 7.3.2.1.

Straffprocessen inleds således när det som misstänks utgöra ett brott upptäcks och polisanmäls.²⁸ Förundersökningen, inklusive bruket av eventuella tvångsmedel, utgör nästa steg i förfarandet. Därefter följer åklagarens åtgärder med anledning av (den avslutade) förundersökningen.²⁹ Åklagaren genomför åtalsprövningen, som leder antingen till att åtal väcks eller till att beslut om åtalseftergift fattas. Om åtal väcks, blir målet anhängigt vid domstol. Härmed börjar straffprocessen i snäv mening, *brottmålsrättegången vid domstol*.

Denna forskning behandlar precis detta stadium i straffprocessen, brottmålsrättegången som genomförs för att pröva anklagelserna i första instans. Efter rättegångsfasen ska eventuella påföljder verkställas. Även verkställighetsfasen omfattas av straffprocessen i vid mening.³⁰

Straffprocessuell forskning som omfattar endast domstolsförfarandet kan i och för sig kritiseras på den grunden att bara en ringa andel av samtliga misstankar om rättsstridigt beteende som uppdragas i samhället genomgår en domstolsbehandling. Påståendet har fog för sig. Statistikuppgifter ger nämligen vid handen att sammanlagt 961.634 misstankar om brott kom till polisens kännedom i Finland år 2011. I 307.002 fall (31,9 %) förelades ordningsbot och i 236.044 fall (24,5 %) framställdes straffanspråk med sikte på strafföreläggande. Egentliga brottsanmälningar registrerades 418.588 stycken (43,5 % av samtliga fall).³¹ Av samtliga brottsmisstankar kunde 763.199 stycken utredas,

²⁸ Brotts som riktar sig mot rättsgoda som har nära anknytning till en person såsom liv, hälsa, frihet, frid eller ägodelar och ekonomiska intressen kommer vanligen fram genom att målsäganden gör en anmälan till polisen. Allmänfarliga brott som inte direkt äventyrar någons personliga intressen upptäcks i regel direkt av polisen eller andra myndigheter i deras tjänsteutövning. Speciellt gäller detta trafikföreseelser och trafikbrott som uppdragas vid trafikövervakningen samt narkotikabrott som avslöjas till följd av polisens och tullens spaningsarbete.

²⁹ Åklagarens kompetensutövning kan tidsmässigt delvis sammanfalla med förundersökningsmyndighetens. Medan förundersökningen pågår har åklagaren nämligen rätt att ge polisen föreskrifter om vad som ska utredas vid förundersökningen (FöUL 15,2 §, nya FöUL 5:2,1). Att åklagaren således kan påverka utredningens inriktning är avsett att främja (bevis)omedelbarheten och koncentrationen i den kommande rättegången, eftersom han eller hon då har möjlighet att i realtid, och inte endast efteråt, besluta om utredningar som är väsentliga för åtalsprövningen och drivandet av målet i rätten. Se RP 82/1995 rd s. 26 och 153. Det gäller dock att märka att förundersökningen i vanliga fall, också i fråga om de grövsta brotten, alltid och i motsats till Sverige fortfarande leds av polisen och inte av åklagare. Se RP 222/2010 rd s. 30–33. Jfr OLJ 1/1993 s. 48–50 och 339–342 där ledningen för förundersökningen skulle ha anförtrotts åklagaren.

³⁰ Om indelningen av straffprocessen i fyra konsekutiva faser, förundersökning, åtalsprövning, rättegång eller annan domstolsprövning och verkställighet, se t.ex. *Frände 2009a* s. 24, *Joke-la 2008* s. 5 och *Virolainen–Pölönen 2003* s. 14.

³¹ *Rättsstatistik*, delstatistik Brottslighet som kommit till polisens kännedom, tabell Rikokset kuukausittain 2011 (brott månadsvis 2011, min övers.). I siffrorna ingår inte de brottsmisstankar som andra förundersökningsmyndigheter, nämligen tullverket och gränsbevakningsväsendet, upptäcker och utreder. Helhetssiffran fås då punkterna 1 (som något vilseledande heter ”Kaikki rikokset”, samtliga brott) och 2 ”Liikennerikokset” (trafikbrott varav dock grovt äventyrande av trafiksäkerheten och trafikonykterhetsbrotten klassificeras under punkt 1) räknas samman.

vilket motsvarar 79,4 %.³² Till följd av (polis)undersökningar och övriga åtgärder såsom åtgärdseftergift och koncentration av enskilda misstankar under mera omfattande rapporter minskade antalet ärenden kraftigt. Således rapporterade polisen till åklagaren sammanlagt 76.817 brottsmisstankar.³³ I 10.192 (13,7 %) av de 74.261 slutbehandlade ärendena beslutade åklagaren om åtals-eftergift. Inklusivt dessa blev 15.631 saker (21,0 %) med sammanlagt 22.018 misstänkta slutbehandlade hos åklagaren utan att åtal väcktes. Åtal väcktes i 58.629 fall (78,9 %) mot sammanlagt 79.096 personer.³⁴ Slutligen avgjorde tingsrätterna 53.255 brottmål med 66.321 svarande år 2011,³⁵ vilket inte motsvarar mer än 5,5 % av de brott som kommit till polisens kännedom. Enligt uppgift från förra året 2010 konstaterades i första instans 63.244 personer skyldiga till sammanlagt 132.342 brott. Domseftergift meddelades 657 (1,0 %) personer. Åtalet ogillades på 8.359 punkter mot 3.141 (4,7 % av 66.332) tilltalade personer det året. Åtalet avskrevs i 1.146 fall, närmast till följd av att åklagaren hade avstått från sitt straffyrkande eller svaren hade dött.³⁶

De angivna procenttalen tycks dock inte ge anledning till att ringakta domstolsförfarandets betydelse, vare sig i praktiken eller i forskningen. Rättegången i brottmål är nämligen av stor principiell betydelse med hänsyn till samhällelig beteendekontroll. Av oskyldighetsprincipen³⁷ följer att det närmast är domstolar som i samhället har ensamrätt att förklara människor skyldiga till brott och döma dem till påföljder för brotten.³⁸ Förhållandet anses rent av som en grundläggande

³² *Rättsstatistik*, delstatistik Brottslighet som kommit till polisens kännedom, tabell Rikokset ja niiden selvittäminen vuodesta 1980 (brott och utredning av dem från och med år 1980, min övers.). För en helhetssiffra ska på motsvarande sätt som ovan punkterna 1 och 2 räknas samman. Utredningsgraden varierar kraftigt i förhållande till brottstyper. Högst (99,6 %) var den förståeligt nog i äventyrande av trafiksäkerheten genom fortkörning som polisen i sin övervakningsverksamhet direkt konstaterar och fastställer med teknisk mätutrustning. Tämmligen låga procenttal fås däremot för tillgreppsbrott (36,8 %) och skadegörelse (21,4, %), som inte prioriteras särskilt högt i polisarbetet.

³³ *Rättsstatistik*, delstatistik Åklagarens avgöranden, tabell Syyttäjän toiminta 2006–2011 (åklagarens verksamhet 2006–2011, min övers.).

³⁴ A.st.

³⁵ *Rättsstatistik*, delstatistik Tingsrätternas avgöranden i brottmål, tabell Käräjäoikeuksissa ratkaistut rikosasiat (brottmål avgjorda vid tingsrätterna, min övers.).

³⁶ *Rättsstatistik*, delstatistik Åtalade, dömda och straff, tabell Rangaistukset rikoksittain 2009–2010, käräjäoikeudet ja hovioikeudet ensimmäisenä oikeusasteena (straff enligt brott 2009–2010, tingsrätterna och hovrätterna som första instans, min övers.).

³⁷ Principen fastställs i EMRK art. 6.2 och KMPR art. 14.2. Från EMD:s omfattande praxis, se **domen 2008-10-23 Khuzhin m.fl. mot Ryssland**, punkt 93.

³⁸ I linje med detta föreskrivs i GL 7,3 § att det endast är domstolar som får döma ut frihetsberövande straff. I sista hand förändras inte förhållandet av att även en del andra rättskipningsorgan än domstolar är behöriga att i vissa sammanhang ta ställning till en misstänkt persons skuld och påföra honom eller henne (pekuniära) straff. Om den misstänkta personen inte nöjer sig med det utomjudiciella avgörandet har han eller hon dock alltid rätt att få saken behandlad av domstol. Så kan ett beslut om åtalseftergift där den misstänkte tillräknats brott omprövas av domstol (BRL 1:10). Den som av polisen eller åklagaren har förelagts ordningsbot eller strafföreläggande har rätt

egenskap hos rättsstaten. Det finns följaktligen inte (något egentligt) utrymme för privata eller informella brottmålsförfaranden. Undantag utgörs här av de fall där de personer som saken gäller uttryckligen och med full insikt om sakens betydelse väljer att lösa konflikten på något alternativt sätt.³⁹

Historiskt uppfattas förstatligandet av lagföringen av förbrytare som ett viktigt led i bildandet av den moderna västerländska kulturstaten. Att statsmakten tog över bestraffandet från enskilda framstod som ett stort framsteg i och med att brottsmisstänkta inte längre i princip behövde vara rädda för godtyckliga och oproportionerligt stränga hämndreaktioner från de kränkta sida.⁴⁰ Bestraffningsmakten blev således så gott som undantagslöst ett statsmonopol. För den konstitutionella rättsstaten innebär förhållandet även skyldigheter gentemot två håll. De som blir offer för brott ska garanteras skydd (i efterhand) för sina kränkta intressen, vilket förutsätter att överträdelsen utreds och förbrytaren får ett rättvist straff, inklusive åläggs att gottgöra skadorna och lidandet till brottsoffret. Dem som i sin tur misstänks för brott är statsmakten skyldig att tillförsäkra att saken utreds och lagförs enligt enahanda grunder och samma handläggningsformer som alla andra misstankar av samma typ. Skyldigheterna mot såväl brottsoffret som gärningspersonen är de således uttryck för allas jämlikhet inför lagen.

I detta sammanhang ska ett ord sägas om den företeelse som betecknas som *plea bargain*. Den innebär närmast att den för brottet misstänkta personen förhandlar med företrädarna för lagföringsmaskineriet i syfte att få nedsatt straff eller t.o.m. inte åtalas alls för en del gärningar om han eller hon samarbetar med myndigheterna, vanligen genom att själv erkänna vissa gärningar eller att upplysa myndigheterna om gärningar som andra personer misstänks för.⁴¹ Väsentligen handlar

att få saken prövad av domstol, OBL 12 §, SOL 8 § och i framtiden SFOBL 35 §. Denna sistnämnda lag 754/2010 träder i kraft vid en tidpunkt som bestäms genom lag.) Således kan sägas att ingen mot sin vilja får förklaras skyldig till brott på annat sätt än genom domstolsbeslut. Maximen bekräftas i EMRK art. 6.1 och KMPR art. 14.1. Se även *Frände 1999* s. 2 om att just brottmålsrättegången såsom ”beslutsfattande rörande brott och straff kan kallas straffprocessens hårda kärna”. Så även *Frände 2009a* s. 23.

³⁹ Om detta se L om medling vid brott och i vissa tvister (1015/2005) 2 och 3 §, enligt vilka medling vid brott i och för sig kan vara ett parallellt eller alternativt sätt att behandla ett brott i förhållande till domstolsförfarandet. Se även RP 93/2005 rd s. 17. Å andra sidan kan en framgångsrik medling tala för åtals- eller domseftergift eller nedsatt straff. Se LaUB 13/2005 rd s. 2 samt BRL 1:8 punkt 1 och SL 6:12 punkt 4 och SL 6:6 punkt 3.

⁴⁰ I princip kan den statliga straffrättsvården även missbrukas, vilket kommer till uttryck i påhitade brottsmisstankar, partiska och ouppriktiga förundersökningsförfaranden, orättvisa rättegångsförfaranden och felaktigt fällande domar grundade på otillräckliga eller falska bevis samt alltför stränga straff som verkställs på inhumana sätt.

⁴¹ För en definition av *plea bargain* se t.ex. SOU 2005:117 s. 49, *Oikarainen* s. 743 och *Linna* s. 193. Dessa sistnämnda begränsar förfarandet till att omfatta det att svaranden mot erkännande får lindrigare straff eller att åtalet begränsas. Som föremål för förhandlingarna anger *Linna* de villkor på vilka svaranden är beredd att förklara sig skyldig till brott.

det om förhållandet av official- eller legalitetsprincipen i polisarbetet och åklagarverksamheten till (kostnads)effektiviteten hos utövande av offentlig makt. Ska alla förekomna brottsmisstankar med andra ord undersökas och lagföras i de former som lagen föreskriver eller får myndigheterna, eventuellt med eller utan bindande verkan för domsmakten, avtala med den misstänkta personen om att endast en del misstankar lagföras och då med lindrigare påföljd än vad som vore fallet om han eller hon inte samarbetade. Utöver att främja utredning och lagföring av (vissa) brott medför förfarandet en avlastning av straffprocessmaskineriet. Av dessa orsaker har möjligheten till *plea bargain* i en eller annan form spritt sig från den anglosaxiska rättskulturen även till en del rättsordningar på europeiskt fastland. Svårigheten med *plea bargain* är främst om systemet alls går att jämka ihop med självinkrimineringsförbudet,⁴² och som ovan hänvisats till, officialprincipen som traditionellt styr lagföringsproceduren för brottsmisstankar.

I den finska liksom i den svenska lagen ingår inte f.n. institutet *plea bargain*.⁴³ En arbetsgrupp tillsatt av det finska justitieministeriet har dock föreslagit att ett arrangemang kallad åtalsuppställning införs.⁴⁴ Det centrala innehållet i förslaget är att åklagaren på framställning av undersökningsledaren kan bestämma att förundersökning inte görs i fråga om alla brott när den misstänkte genom att erkänna har främjat utredningen av en del av sina brott. Då skulle åklagaren även förbinda sig att yrka på ett nedsatt straff och på basis av detta lägga fram ett domsförslag till TR. Detta domsförslag skulle behandlas i en s.k. erkännanderättegång där svaranden är personligen närvarande för att bekräfta sitt erkännande (den föreslagna BRL 5 b:2,2). Slutligen skulle ett mildrat straff dömas ut enligt domsförslaget som dock inte är bindande för domstolen (den föreslagna BRL 5 b:4).

Förfarandet skulle tillämpas främst vid omfattande brottmål som annars är svåra att utreda, t.ex. ekonomisk brottslighet som begås i vinningssyfte och som ofta innefattar komplicerade arrangemang. Bestämmelserna om åtalsuppställning skulle enligt förslaget vara tillämpliga på brott för vilka det inte har föreskrivits ett strängare straff än fängelse i sex år. Å andra sidan är inte meningen att förfarandet skulle anlitas för helt lindriga gärningar som inte är komplicerade att utreda. Således skulle den inte tävla med de förenklade förfarandearterna utevarohandläggning eller skriftligt förfarande. Bestämmelserna skulle inte heller vara tillämpliga på brott mot liv och hälsa eller sexualbrott. Förslaget har nyligen remissbehandlats.⁴⁵ Mottagningen blev som förväntat blandad. Dubierna grundas främst på jämlikhetssynpunkter och oron över straffrättsvårdens legitimitet. I nästa steg ska beslutas om eventuell fortsatt beredning.

⁴² Detta kan läsas ut ur själva rubriken för *Linmas* artikel. Se närmare s. 254 och 255 i den.

⁴³ I Sverige har rättsinstitutet tillsvidare avböjts på grunder som anges närmast ha med förundersöknings- och åtalsplikt samt allas jämlikhet inför lagen att göra. Se SOU 2005:117 s. 61–64.

⁴⁴ OMLL 26/2012 presentationsbladet samt s. 16, 37–39, 50–64 och 79–82.

⁴⁵ Se OMLL 58/2012 presentationsbladet och s. 12–50. Temat behandlas vidare av *Oikarainen* (i sht s. 747–750).

I det följande bortser jag från denna form av *plea bargain* och detta på följande grunder. Institutet ingår (tillsvidare) inte i gällande finsk eller svensk rätt; min forskning är dock rättsdogmatiskt inriktad och tar sikte på lagen i kraft och företeelser som har sin grund i den. Det föreslagna förfarandet skulle genomföras i domstolen med svaranden personligen närvarande. Det skulle således inte vara fråga om en underlättad handläggningsform som bygger på svarandens frånvaro från domstolsbehandlingen vilket utgör studieföremålet för min forskning. Slutligen är arrangemanget tydligen avsett för att gälla medelgrova brott som är komplicerade med hänsyn till bevisläget. Här skiljer sig målgruppen väsentligt från vad jag i det följande intresserar mig för: lagföringen av mindre brottslighet vid domstol men i andra former än i en rättegång i svarandens närvaro.

Detta oaktat tar jag fram *plea bargain*-förfaranden i kapitel 5 för sådana jämförelseländers del där rättsinstitutet anlitas för att hantera genomströmning av mål i domstolar. Jag finner detta motiverat i syfte att för dessa andra länders del förklara vilka slags förfaranden som finns för att lagföra brott i domstol på annat sätt än i form av en fullskalerättegång. I olikhet med vad läget skulle bli enligt det finska förslaget, anlitas förfarandena i Tyskland och England delvis även såsom de underlättade handläggningsformerna, i syfte att undvika rättegång i mindre mål. Till denna del fyller *plea bargain* i dessa länder samma funktion som de (övriga) förenklade brottmålsförfarandena.

För denna forskning är de dimensioner av brottmålsförfarandenas lagbundenhet och likformighet som nämns ovan av särskilt intresse. Föremålet för studien är ju två domstolsförfaranden som i betydande hänseenden, främst i fråga om svarandens deltagande i behandlingen, skiljer sig från hur man i övrigt brukar behandla anklagelser för brott vid domstol. Att studera dessa egenartade handläggningsformer för brottmål kan således lyfta fram vissa viktiga egenskaper hos straffprocessen. Dessa kommer att framstå i en delvis ny dager när man granskar förfaranden som förvisso utspelas i domstol men utan att följa alla de tillvägagångssätt som anses säkerställa en rättvis rättegång. Särskilt gäller detta sådana processprinciper såsom koncentration, omedelbarhet och muntlighet i rättegången.

Att granskningen begränsas till domstolsförfarandet betyder att *summariska lagföringsformer* av mindre brott som strafföreläggande⁴⁶ och ordningsbot faller utanför min studie. Vid dessa förfaranden träffas nämligen avgörandet av en annan myndighet än domstol, i fråga om ordningsbot av polisen (eller i vissa fall av en annan lagövervakningsmyndighet) och i fråga om strafföreläggande av åkla-

⁴⁶ I avhandlingen går förfarandet under sin (riks)svenska benämning som också tas i bruk i SFOBL och inte med det ännu gällande finska begreppet ”strafforder”. Se RP 271/2004 rd s. 11 om olikheterna mellan det svenska strafföreläggandet och det finska straffordersystemet.

gare. En överblick av förfarandena ges dock i avsnitt 7.6, eftersom det är viktigt att i sammanhanget också känna till tillämpningsområdet för dessa förfaranden.

Effektiviteten i rättsvärderna innebär bl.a. att handläggningsformen för varje brottsmisstanke väljs på ett ändamålsenligt sätt i förhållande till sakens beskaffenhet. För att kunna bedöma vilka mål som lämpar sig för vilket slags behandling behövs kunskap om de olika förfaranden som står till förfogande och kriterierna för deras användning. Vid de förenklade förfaranden som är föremål för min forskning handläggs anklagelser för tämligen lindriga brott som trots allt behandlas i domstol. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande kan således tänkas falla i mellanrummet mellan å ena sidan en fullskalerättegång, å andra sidan de rent summariska förfarandena. Därför är det motiverat att kort granska även de senare handläggningsformerna, den nedre gränsen för studieobjektet.

Studien gäller behandlingen av brottmål vid domstol. Så blir föremålet för avhandlingen straffprocessen i den traditionella (snäva) mening som omfattar förfarandet vid domstol. Förundersöknings- och åtalsmyndigheternas verksamhet behandlas däremot inte i undersökningen. Detsamma gäller frågan om åtalsprövning och verkställighet av straff. Med tanke på avhandlingens tema saknar dessa faser i straffprocessen relevans.

Granskningen i avhandlingen begränsas till lagföring av brottsmisstankar vid domstol i *första instans*. Möjligheten att i högre instans pröva överklagade beslut utan att höra parterna personligen tas således inte upp. Detta är motiverat med hänsyn till ämnesvalet. Det är sällsynt att domen i ett förenklat förfarande överklagas. Förfarandena aktualiseras ju huvudsakligen i samband med erkända eller åtminstone obestridda gärningar. Således har den tilltalade vanligen ingen anledning till missnöje med åtals- eller domsrubriceringen, som i normalfall motsvarar hans eller hennes eget erkännande. Ett eventuellt överklagande skulle då närmast gälla straffmätningen eller ersättningsnivån i fråga om målsägandens privaträttsliga yrkanden.

Samma omständighet, dvs. att gärningen vanligen är erkänd, begränsar kraftigt behovet av ändringssökande även på åklagarhåll. Åklagaren har nämligen utfört åtalsprövningen utgående från det faktum att svaranden i förundersökningen har erkänt gärningen eller underlåtit att bestrida det han eller hon misstänks för. Åklagaren rubricerar vanligen åtalet enligt benämningen på det brott som svaranden i förundersökningen stod misstänkt för. Erkännandet och åtalet kommer därför att matcha perfekt. TR har vanligtvis inte heller skäl att i sin prövning ändra på brottsrubriceringen. Eftersom de förenklade förfarandena blir tillämpliga närmast vid massbrottslighet av lindrigare art, är straffmätningen också tämligen enhetlig. Omständigheterna medför att även åklagaren sällan har behov av att söka ändring i TR:s dom. Detsamma gäller eventuella målsägande. Att ett mål över huvud taget ska kunna behandlas skriftligen förutsätter målsägandens uttryckliga samtycke till denna typ av förfarande. Mål där målsägandens yrkanden avviker från åklagarens eller där svaranden inte är

beredd att medge yrkandena lämpar sig knappast för detta förfarande och inte heller till att handläggas i svarandens utevaro, redan därför att behov av personbevisning kan uppstå. I de mål som behandlas i ett förenklat förfarande har målsäganden däremot vanligen inget starkt eget intresse för en viss utgång utan torde oftast nöja sig med vad TR dömer ut.

2.3.2 Förenklade förfaranden som integrerade handläggningsformer

Jag har valt att avgränsa behandlingen till handläggningsformer som anlitas för att behandla *målet i dess helhet*, från det att saken tas upp till behandling i tingsrätten fram till målets avgörande. Meningen är således att granska endast förfaranden som är avsedda att utgöra ett underlättat alternativ till en fullskalerättegång i tingsrätten. Avgränsningen har till följd att sådana situationer där målet till någon del behandlas utan att svaranden är närvarande vid huvudförhandlingen, trots att han eller hon deltar personligen i handläggningen till övriga delar, faller utanför avhandlingens tema. Trots detta ska här sägas några ord om dessa situationer.

För det första kan det hända att svaranden stör ordningen i rättssalen. Domstolen har ansvar, gentemot parterna och samhället, för att målet handläggs på ett i alla hänseenden adekvat sätt. Kvaliteten i behandlingen ska inte försämrats av störningar. Därför är det domstolens uppgift och även skyldighet att övervaka ordningen och vid behov ingripa genom processledningen.⁴⁷ Disciplin får dock inte åstadkommas på bekostnad av försvarets rättigheter. Således kan, och vid behov också ska, disciplinära åtgärder riktas mot den som i egenskap av part, biträde för part eller vittne stör förhandlingen, men detta får inte leda till att kontradiktionen inte efterlevs i samma omfattning som annars. Om svaranden t.ex. hotar ett vittne och därför måste avlägsnas, ska han eller hon beredas tillfälle att efteråt fråga ut vittnet. Allvarliga störningar får även bestraffas förutsatt att detta sker i proportion till gärningens art och att eventuella andra grundläggande rättigheter, främst yttrandefriheten, inte samtidigt kränks.⁴⁸

⁴⁷ Se RP 271/2004 rd s. 60. Om grunderna för domstolens disciplinmakt, se även EMD:s **domar 2002-03-21 Nikula mot Finland**, punkt 53: "The Court would stress the duty of the courts and the presiding judge to direct proceedings in such a manner as to ensure the proper conduct of the parties and above all the fairness of the trial" och **2006-03-30 Saday mot Turkiet** (endast på franska), punkt 33: "La Cour rappelle que l'action des tribunaux, qui sont garants de la justice et dont la mission est fondamentale dans un État de droit, a besoin de la confiance du public et que les magistrats doivent, pour s'acquitter de leurs fonctions, bénéficier de cette confiance sans être perturbés." För att klara av den viktiga uppgiften att tillförsäkra rätt(visa) behöver domstolen allmänhetens tillit och ska kunna åtnjuta den ostörd.

⁴⁸ Punkterna 34–36 i **domen Saday mot Turkiet**. – Vid lagberedningen (RP 271/2004 rd s. 21, 22 och 60) har man försökt visa att rättegångsbot enligt RB 14:7 inte utgör ett straff utan ett slags disciplinär påföljd. Funktionellt är det dock svårt att se någon skillnad här. Så även **HD 2012:30**,

Störningar som parter och andra närvarande i tingslokalen kan orsaka förebyggts, avhjälpas och eventuellt bestraffas enligt finsk lag på följande sätt: Rättens ordförande är skyldig att övervaka att ordningen vid sammanträdena upprätthålls och meddela de föreskrifter som behövs för detta (RB 14:6). Så får han eller hon på eget initiativ bestämma att den som stör handläggningen eller annars uppför sig olämpligt ska avlägsnas från rättssalen.⁴⁹ Den som bryter mot de föreskrifter ordföranden meddelat för att upprätthålla ordningen, i tal kränker domstolens anseende, annars uttrycker eller uppför sig olämpligt eller på något annat sätt stör handläggningen kan ordföranden likaså självständigt döma ut en rättegångsbot på högst 1.000 euro (RB 14:7,1).⁵⁰ Störningen kan även åtalas om den utgör brott enligt någon annan lagbestämmelse (RB 14:7,3).⁵¹ Vi har således här en person som vill närvara i rättegången men som mot sin vilja avlägsnas från rättegångssalen och eventuellt också bötfalls och berövas friheten. Det som intresserar oss i detta sammanhang är hur kontradiktionen i rättegången tryggas om svaranden avlägsnas från rättssalen.

När den som stört förhandlingen avlägsnats beror den fortsatta handläggningen på vilken ställning den avlägsnade hade i rättegången. Svaranden har enligt

punkt 6. Också rättegångsboten är en reprimand för otillbörligt beteende. Å andra sidan har EMD i **domen 1994-23-03 Ravensborg mot Sverige** funnit att böter på fasta belopp för rättegångsförseelser inte var straff, varför EMRK inte gällde sanktionsförfarandet i sig. Ståndpunkten har kritiserats av *Bylander (2006 s. 66 och 67)* då sådana påföljder i själva verket tämligen klart likställs med straff i svensk lag.

⁴⁹ I lagen anges inte hur det går att enligt RB 14:6 avlägsna en person på grund av störande beteende från sessionssalen och vad som härav följer för behandlingen. I 7 § föreskrivs dock att om en part tas i förvar ska domstolen bestämma huruvida förhandlingen detta till trots kan fortsätta. I praktiken förfars så att ordföranden först ett par gånger uppmanar personen i fråga att bete sig sakligt. Så också RP 271/2004 rd s. 60. Om personen inte rättar sig efter uppmaningen, förordnar ordföranden honom eller henne att lämna sessionssalen. Om vederbörande inte lyder slår ordföranden larm och vaktföretagets vakt avlägsnar eller griper personen i fråga. Vakternas befogenhet grundar sig på L om privata säkerhetstjänster 28,1 § där de ges rätt att avlägsna en person från bevakningsområdet, om personen inte avlägsnar sig på uppmaning av bevakningsområdets ägare eller innehavare eller ägarens eller innehavarens företrädare. Ordföranden i förhandlingen kan anses vara företrädare för områdets ägare eller företrädare.

⁵⁰ Om boten inte räcker för att avhjälpa störningen, kan domstolen med stöd av paragrafens 2 mom. bestämma att den som är personligen närvarande i rätten omedelbart ska tas i förvar och hållas i förvar i högst 24 timmar. Den som tagits i förvar ska frigges så snart förvaret inte längre är nödvändigt för att säkerställa att rättegången kan fortgå ostörd. Om en part tas i förvar ska domstolen pröva om behandlingen av målet kan fortsätta trots partens utevaro.

⁵¹ Främst aktualiseras ordningsförseelse (ordningslagen 16,1 § punkt 1, se närmare RP 20/2002 rd s. 18 och FvUB 28/2992 rd s. 6) men alternativt även olaga hot (SL 25:7) eller ärekränkning (SL 24:9) på grund av innehållet i det störande beteendet eller talesättet, skadegörelse (SL 35:1) om bråkstaken slagit sönder saker eller brott mot offentlig frid (SL 24:3), ifall han eller hon också vägrar avlägsna sig från sessionssalen efter uppmaning. – En senare lagföring är givetvis utesluten till den del som gärningen redan har bestraffats genom ordningsbot enligt RB 14:7. Se *Jokela 2008 s. 377*.

EMRK art. 6.3 c och BRL 2:1,1 rätt att själv sköta sitt försvar, även vid sidan av sitt biträde. Kontradiktionen förutsätter att svaranden har kännedom om de bevis som lagts fram mot honom eller henne, får kommentera dem och fråga ut vittnen, både dem som kallats av motparten och dem som han eller hon själv utser (RB 17:9,3). Oftast får bevisning inte tas emot så länge som svaranden är ute-stängd, och detta oberoende av om han eller hon har ett biträde eller inte.⁵²

Svaranden kan också tillfälligt avlägsnas från rättegångssalen när bevispersoner rädda för svaranden ska höras. Det är nämligen svarandens närvaro, som hotar att leda till att de inte vågar avlägga en sanningsenlig berättelse. Enligt RB 17:34,1 kan ett vittne eller någon annan som ska höras i bevissyfte, främst en målsägande men även t.ex. en medsvarande,⁵³ höras vid huvudförhandlingen utan att en part är närvarande, om domstolen anser att detta är lämpligt och förfarandet behövs **1**) för att den som ska höras, eller någon som står i ett sådant förhållande till denne som avses i SL 15:10,2,⁵⁴ ska kunna skyddas för hot mot liv eller hälsa, **2**) i det fall att den som ska höras annars skulle låta bli att berätta vad han eller hon vet om saken, eller **3**) i det fall att någon stör eller försöker vilseleda den som ska höras. Den part som inte är närvarande under förhöret av bevispersonen ska ges tillfälle att ställa frågor till den som hörs.⁵⁵

För att bedöma huruvida det är lämpligt att höra en bevisperson på detta sätt ska domstolen väga situationen i dess helhet. Då ska beaktas hotets natur, hur viktig och tillförlitlig bevisning det är fråga om och hur rättigheterna för den part som inte får närvara kan garanteras i tillräcklig utsträckning. Rädslan måste ha en konkret anledning. Det räcker inte med att vittnet har en obefogad otrygghetskänsla eller av bekvämlighetsskäl skulle föredra att höras ensam. Å andra sidan ska inget orimligt krav på bevisning i detta hänseende ställas på den som ska höras. En motiverad och trovärdig berättelse om hotet ska vara nog.⁵⁶

⁵² I domen 2012-05-22 *Idalov mot Ryssland* (stor sammansättning) konstrueras den störande svarandens rättigheter på ett intressant sätt. Kränkningen av hans rätt till rättvis rättegång härleds inte av att han avlägsnad från rättssalen gått miste om sin rätt att konfronteras med vittnesutsagor utan av att rättens ordförande inte hade förvissat sig om att svaranden förstod att om han fortsätter att störa, han utestängs från förhandlingen och att detta likställs med att han frivilligt avstått från att göra anspråk på en klanderfritt rättvis rättegång (punkterna 177 och 178). Resonemanget kan bero på att svarandens biträde var oavbrutet närvarande under vittnesförhöret (punkt 18).

⁵³ RP 190/2002 rd s. 26 samt *Jokela 2008* s. 505 och *2004* s. 195.

⁵⁴ Den personkrets som avses i bestämmelsen omfattar make, syskon eller släkting i rätt upp- eller nedstigande led, liksom också personer som bor i gemensamt hushåll med den som ska skyddas eller som annars är närstående på grund av ett jämförbart personligt förhållande (RP 190/2002 rd s. 26).

⁵⁵ Förfarandet berättigas sedan gammalt i EMD:s praxis. Se t.ex. domen 1996-26-03 *Doorson mot Nederländerna*, punkt 70.

⁵⁶ RP 190/2002 rd s. 26.

I praktiken kan saken skötas så att den hotande parten t.ex. flyttas till ett separat rum, varifrån han eller hon via videolänk får följa förhöret. Det är inte alltid nödvändigt att den hotande parten helt avlägsnas från rättegångssalen, utan det kan räcka med att synkontakten dem emellan förhindras med hjälp av ett draperi eller en mellanvägg.⁵⁷

Den hotande partens rätt att ställa frågor till bevispersonen kan tryggas på flera olika sätt beroende på situationen. LaU påpekade att människorättskonventionernas bestämmelser om svarandens rätt att under samma förhållanden som åklagaren och målsäganden få höra vittnen ska respekteras.⁵⁸ I RP har man utgått från att den hotande parten och bevispersonen är närvarande turvis. Om svaranden har varit ute under förhöret och i brist på tekniska hjälpmedel inte har kunnat ta del av bevispersonens berättelse, ska man efteråt spela upp ljudupptagningen för honom eller henne. Sedan får den hotande parten ställa sina frågor och åter avlägsna sig från rättssalen, medan bevispersonen kallas in igen och genom biträdet eller ordföranden får ta del av frågorna.⁵⁹ Det är inte helt entydigt om arrangemanget i alla hänseenden uppfyller EMRK:s krav på en rättvis rättegång. EMD:s nyaste praxis på området samt den praxis som hör samman med *Marcello Viola* -avgörandet⁶⁰ ger vid handen att en svarande som inte via videoöverföring kan följa och delta i ett förhör med en bevisperson obetingat ska ha en försvarare (eller något annat ombud) i sammanträdesrummet under förhöret.⁶¹ Vid behov ska en försvarare senast nu utses för honom eller henne (BRL 2:1,2 punkt 1 och 4).

⁵⁷ RP 190/2002 rd s. 27 samt *Jokela 2008* s. 506 och 2004 s. 197. – Detta tillvägagångssätt kan till och med vara säkrast ur den hotade bevispersonens synvinkel, eftersom den hotande parten inte alls kan se honom eller henne.

⁵⁸ LaUB 30/2002 rd s. 2.

⁵⁹ RP 190/2002 rd s. 27.

⁶⁰ Se avsnitt 3.3.2.

⁶¹ **Dom 2008-07-24 *Melich och Beck mot Tjeckien***, punkt 53, om att svaranden alltid ska vara företrädd av sitt ombud när den radda bevispersonen hörs. I den sak som avdömdes var den nationella domstolen inte försedd med videoteknik men dock med ett ljudöverföringssystem som gjorde det möjligt för den avlägsnade svaranden att höra vad som sades i förhandlingsrummet (punkt 15). I samma riktning, se **domen 1997-04-23 *Van Mechelen mot Nederländerna***, punkt 59, där det uppmärksammas att svaranden i en situation där synförbindelse saknas inte kan observera bevispersonens uppträdande under förhöret och därigenom dennas tillförlitlighet. – Det är något oklart om **domen 2011-12-15 *Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket*** (stor sammansättning) medför en ändring på denna punkt. Det sägs nämligen, dock utan hänvisningar till tidigare praxis eller utan benämning att avsikten vore att ändra den, i punkt 123: "When a witness's fear is attributable to the defendant or those acting on his behalf, it is appropriate to allow the evidence of that witness to be introduced at trial *without the need for the witness to give live evidence or be examined by the defendant or his representatives* – even if such evidence was the sole or decisive evidence against the defendant. ... Consequently, a defendant who has acted in this manner (dvs. skrämtd bevispersonen, min förtydl.) must be taken to have waived his rights to question such witnesses under Article 6 § 3(d)" (min kursiv.).

Videotekniken kommer i själva verket troligen minska behovet av att avlägsna parter för att trygga säkerheten för rädda vittnen. Dessa vittnen kan nämligen höras genom videokonferens enligt RB 17:34 a.⁶²

Det bör observeras att RB 17:34 endast ger möjlighet att avlägsna en part för den tid den skyddade personen hörs i bevissyfte. Således får alla parterna vara med i sessionssalen t.ex. när svaranden bemöter åtalet. Detta kan eventuellt undergräva skyddsavsikten med bestämmelsen, eftersom en svarande kan dra på sig hot av en annan svarande redan därför att han eller hon medger åtalet och därigenom kanske försvagar övriga medtilltalades försvar.

Avhandlingen omfattar endast *lovliga frånvarosituationer*, dvs. sådana som domstolen tillåter i anknytning till genomförandet av handläggningen. Däremot behandlas inte fall av utevaro där svaranden inte följer domstolens kallelse att infinna sig. I Finland har utevarohandläggningen inte kommit till som en eftergift till att svarandena trotsar kallelser att personligen delta i domstolsförhandlingen. Det är i stället fråga om en handläggningsform anpassad till mål som inte obetingat kräver svarandens personliga närvaro vid förhandlingen. Svaranden kan följaktligen med gott samvete utebli, om han eller hon kallas till ett sammanträde vid äventyr av att målet avgörs trots hans eller hennes utevaro. Att en huvudförhandling inte kan hållas enligt ursprungliga planer till följd av svarandens tredska faller således utanför min studie.

I avsnitt 3.4.2 tar jag likväl kort upp situationer där svaranden uteblir från brottmålsrättegången och i avsnitt 3.4.3 hur man vid behov kan säkerställa hans eller hennes närvaro. I förbigående granskas även möjligheten att till vissa delar ta upp målet till behandling trots att svaranden har uteblivit. Detta sker dock i samband med analysen av närvarons betydelse för uppnåendet av rättskipningens mål i straffprocessen. Att svaranden ändå uteblir utan att domstolen har gett rätt att välja mellan när- och utevaro är en rubbning som drabbar den tilltänkta fullskaligerättegången, varför den som forskningsämne hör hemma i denna kontext.

Att studien begränsas till domstolstillåtna utevarofall innebär att fall av s.k. *mental frånvaro* förbises. Med detta avses situationer där en part visserligen fysiskt infinns till förhandlingen i domstol, men av någon anledning, vanligen på grund av berusning eller sjukdom, inte förmår följa handläggningen⁶³ De eu-

⁶² Se *Jokela 2008* s. 506 och *2004* s. 197 om att videokonferens med stöd av RB 17:34 a inte utgör ett angrepp på partens rätt att närvara och därför är att föredra som skyddsåtgärd för rädda bevispersoner framför att avlägsna parten.

⁶³ Termen är hämtad från *Hormia* s. 97–99, som talar om ”henkinen poissaolo” i sammanhanget. Att en part eller (någon annan) bevisperson på grund av sjukdom inte alls förmår infinna sig är däremot en annan sak. I det sammanhanget är det fråga om hur allvarlig en sjukdom ska vara för att utgöra laga hinder. Se RB 12:28 samt **HD 2003:28** och **HD 2001:73** om att för laga hinder krävs att sjukdomen till sin art och verkan är sådan att personen i fråga inte kan infinna sig i rätten utan att riskera sin hälsa. Således har den som är i behov av vård på sjukhus vanligen laga hinder. Även

ropeiska människorättsinstanserna har sedan gammalt i sin praxis godkänt att anklagelser för brott under vissa förutsättningar handläggs, fastän svaranden har försatt sig i ett tillstånd som gör det praktiskt omöjligt för honom eller henne att på tillbörligt sätt delta i handläggningen. Som ett minimivillkor för en från människorättsynpunkt godtagbar handläggning gäller att svaranden i dessa fall biträds av en försvarare.⁶⁴ I fråga om icke-självförvårdad sjukdom är det i sin tur möjligt att slutbehandla ett mål även om svaranden insjuknar under rättegången, förutsatt att han eller hon redan har hunnit bemöta anklagelserna och/eller har ett ombud.⁶⁵ Om sjukdomen har drabbat svaranden redan innan rättegången inleds är det ofta nödvändigt att utse en försvarare för att försvaret ska kunna skötas som sig bör, med full förståelse för sakens allvar och betydelse.⁶⁶ Här handlar det således om ett särfall av domstolens skyldighet att se till att svaranden klarar av att sköta sitt försvar, vilket vid behov ska tryggas genom att en försvarare utses för honom eller henne på domstolens eget initiativ.⁶⁷

besvärliga akuta symptom föranledda av lindrigare sjukdomar kan utgöra laga hinder. Detta är dock inte fallet med samtliga sjukdomar i sjukdomsklassifikationen.

⁶⁴ Se, för historisk bakgrund, EMK:s **beslut 1978-07-08 Ensslin, Baader och Raspe mot Förbundsrepubliken Tyskland**, där klagandena var tre fruktade 1970-talsterrorister, dvs. röda armémedlemmarna *Gudrun Ensslin* (1940–77), *Andreas Baader* (1943–77) och *Jan Carl Raspe* (1944–77). Anklagelserna mot dem hade delvis handlagts i deras utevaro när de, försvagade av utdragna hungerstrejker, inte orkade delta i förhandlingen i mer än någon timme dagligen (punkterna 24 och 43). Den tyska brottmålsdomstolen hade grundat tillvägagångssättet på bestämmelsen i (dåvarande) StPO § 231 (som motsvarar dagens § 231 a, se avsnitt 6.3 vid not 270) enligt vilken handläggningen av målet kan fortsätta i svarandens utevaro i det fall att han eller hon avsiktligt, i syfte att hindra huvudförhandlingens gång, berövat sig handlingsförmågan. Detta förutsatte dock att svaranden som personligen närvarande hade hörts om anklagelserna (punkt 32). EMK fann inte att klagandenas rättigheter hade kränkts (punkt 22 i den rättsliga bedömningen). Det var tvärtom berättigat med hänsyn till kravet på en skyndsam handläggning av anklagelserna att förhandlingen, som redan hade pågått i 40 dagar och sammanlagt varade i 190 dagar, dagligen fortsatte utöver de endast tre timmar som svarandena orkade vara närvarande. Varje gång svarandena var närvarade fick de dessutom tillfälle att göra sin mening gällande. På övrig tid företrädde de av sina försvarsadvokater. Genom att hungerstrejka hade klagandena försökt förhindra att rättegången inleds. Under dessa omständigheter hade den nationella domstolen lagligen kunnat göra användning av det enda medlet som stod till förfogande för att undvika att rättegången stannade upp. – Linjen som inleddes i beslutet håller fortfarande, som framgår av EMD:s **beslut 1999-05-18 Ninn-Hansen mot Danmark** (se nästa not). Rättegången är rättvis så vitt svaranden har personligen närvarande hunnit (ha tillfälle att) bemöta anklagelserna och företräds av ombud under resten av rättegången.

⁶⁵ Se t.ex. **Ninn-Hansen-beslutet**: ”In assessing whether the applicant was adequately defended during the remaining part of the trial the Court have had regard to, inter alia, the fact that he was represented by counsel and that the major part of the trial had been concluded when he fell ill.”

⁶⁶ Se EMD:s **dom 2001-01-30 Vaudelle mot Frankrike**, punkterna 60–65. Se därom även *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 46:15 a,1 och *Danelius* s. 212.

⁶⁷ BRL 2:1,2 punkt 1. Se LaUB 17/1997 rd s. 7, *Jokela 2008* s. 141 samt *Virolainen–Pölönen 2004* s. 372 och 375. Se även **HD 2006:50**, punkterna 3 och 9, av vilka framgår att svarandens rättskyddsintresse, även om det i utredningssyfte varit nödvändigt att höra honom personligen, skulle ha förutsatt att han åtminstone varit ”närvarande genom försvarare eller annat ombud”, eftersom

Självförvållad bristande förmåga att följa med handläggningen i rättegången har i inhemsk praxis bedömts varierande. Enligt Östra Finlands HovR (**I-SHO 2001:3**) ansågs efter omröstning att svaranden, trots att han hade varit så pass berusad i TR att målet inte kunde behandlas utan att äventyra hans rättsskydd, dock inte enbart på grund av sitt berusningstillstånd kunde anses ha uteblivit. I ett annat fall konkluderade däremot Vasa HovR (**VaaHO 2006:1**) att ett vittne som infunnit sig till huvudförhandlingen så berusad att han inte kunde höras hade uteblivit. Den senare tolkningen är att föredra,⁶⁸ även med beaktande av hur berusning bedöms i samband med straffansvar. I SL 3:4,4 föreskrivs nämligen att ett självförvållat rus eller någon annan tillfällig självförvållad medvetanderubbning inte beaktas vid bedömningen av tillräkneligheten, om det inte finns särskilt vägande skäl för det.⁶⁹ Den huvudförhandling där svaranden uppträder berusad inställs eller avbryts, nytt datum sätts ut för förhandlingen och, om denna infaller inom hämningsfristen på fem dagar, tas svaranden genast i förvar för att nyktra till tills nästa förhandling.⁷⁰

Ytterligare ett fall av olovlig utevaro ska nämnas och kommenteras något. Det handlar här om att svaranden utan tillstånd *avlägsnar sig* medan huvudförhandlingen pågår eller är avbruten för att fortsättas nästa dag. Enligt BRL 8:14 betraktas en svarande som på så sätt har gett sig i väg som frånvarande i den meningen att bestämmelserna om hans eller hennes utevaro blir tillämpliga. Om svaranden redan har bemött anklagelserna och inte längre behöver höras i bevis syfte samt möjligen är företrädd av ombud, finns det goda förutsättningar för att avsluta behandlingen i hans eller hennes utevaro. Även om svaranden inte har ett ombud i rättsalen kan rättegången avslutas utan hans eller hennes närvaro. Detta förutsätter dock att svaranden har hörts personligen om anklagelserna och händelseförloppet. Här går svaranden närmast mis-

hans skriftliga utlåtanden gav vid handen att han inte helt förstod vad åtalet gällde. Med utlåtandet ville HD påpeka att det i fallet i fråga sannolikt hade funnits anledning att på tjänstens vägnar utse en försvarare för den okunnige svaranden. Numera kan alternativt en *intresseövervakare* komma att utses enligt RB 12:4 a, om domstolen konstaterar att en part på grund av sjukdom, störningar i de psykiska funktionerna, försvagat hälsotillstånd eller av någon annan motsvarande orsak saknar förmåga att bevaka sina intressen i en rättegång. Bestämmelsens förhållande till förordnande av försvarare behandlas inte i förarbetena (RP 146/1998 rd s. 83). Jag anser att försvarare har företräde framför intresseövervakare, eftersom försvararen har till uppgift att sköta försvaret i brottmål när svaranden saknar förmåga att tillvarata sina intressen på ett adekvat sätt. Försvararen kan således tänkas ha specialkompetens, vilket betyder att domstolen genom förordnandet fullgör sin skyldighet att se till att försvaret sköts på det sätt som avses i EMRK art. 6.3 c.

⁶⁸ Så även *Jokela 2008* s. 426.

⁶⁹ För svensk rätts del ingår motsvarande bestämmelse i BrB 1:2,2.

⁷⁰ Se även RB 12:33 och BRL 8:5. Lagtillämpningen kan ge samma resultat på två olika sätt. Den gemensamma utgångspunkten är att den berusade svaranden räknas som utebliven i lagens mening. I och med att svaranden inte har kunnat höras är hans eller hennes närvaro fortfarande påkallad och domstolen kan därför besluta om hämtning till nästa sammanträde (BRL 8:5,1 in fine). Alternativt kan berusningen ses som en prognos över svarandens framtida beteende, dvs. man antar att svaranden även i fortsättningen uppträder berusad, vilket således likställs med att utebli. För att förebygga detta beslutar domstolen om hämtning, som ger rätt att ta svaranden i förvar (BRL 8:5,2).

te om möjligheten att fråga ut bevispersonerna, vilket inte är så allvarligt med hänsyn till att han eller hon har getts tillfälle att höra dem men inte utnyttjat det.⁷¹ I övriga fall, dvs. när svaranden fortfarande behöver höras med anledning av åtalet eller faktaunderlaget, ska domstolens besluta att han eller hon hämtas till en fortsatt huvudförhandling.

Slutligen ska nämnas att avhandlingen inte behandlar sådana undantagsartade brottmålsförfaranden som utspelas *utan att svaranden har kännedom* om att målet är anhängigt och handläggs vid domstol inte behandlas här över huvud taget.⁷² I finsk rätt kan så ske endast i anslutning till bristfälliga och/eller grundlösa stämningensansökningar i följande två fall.

Ett åklagaråtal eller en målsägandetalan avvisas med stöd av BRL 5:6 eller 7:5,1, ifall stämningensansökan även en kompletteringsuppmaning fortfarande är så bristfällig att den inte duger som grund för en rättegång.⁷³ På samma sätt går man till väga om domstolen inte är behörig i målet. Beslut om avvisande fattas skriftligt i kansliet.

I motsats till åklagarens åtal kan en målsägandetalan även förkastas direkt, utan att stämning utfärdas, på materiella grunder enligt BRL 7:5,2, om det är uppenbart att målsägandens yrkande är ogrundat. Så är fallet bl.a. när gärningsbeskrivningen i stämningensansökan inte kan uppfylla rekvisitetet för något brott eller när gärningen är preskriberad.⁷⁴ I praxis har bestämmelsen tolkats relativt extensivt. Talans grundlöshet kan till och med ha likställts med dess

⁷¹ Uppfattningen finner stöd i bl.a. EMD:s **dom 2005-06-16 Balliu mot Albanien**, punkt 44, där det ansågs att det med hänsyn till EMRK:s syften var tillräckligt att svaranden hade getts tillfälle att förhöra åklagarens vittnen men inte tagit vara på tillfället. För finsk rätts del har tankesättet godkänts i **HD 1997:128**. I människorättighetstänkande är det alltid lovligt för den intresserade att avstå från en honom eller henne enligt EMRK 6 art. tillförsäkrad rättighet förutsatt att så sker i full kännedom om sakens betydelse. Vid behov ska han eller hon av domstolen eller annan behörig myndighet uppmärksammas på de följder avståendet kommer att ha innan han eller hon träffar sitt val. Se särskilt angående rättigheten till vittnesförhör EMD:s **dom 2012-04-24 Damir Sigbatullin mot Ryssland**, punkterna 46 och 48 med anmärkningen att "the right to confront witnesses, being a fundamental right among those which constitute the notion of fair trial, is an example of the rights which require the special protection of the knowing and intelligent waiver standard".

⁷² Utanför framställningen faller således de egentliga förfarandena in absentia i den mening som granskas i EMD:s omfattande praxis gällande främst vissa romanska länder där rättsinstitutet ingår i rättsordningen. Se not 66 i avsnitt 3.3.2.

⁷³ RP 82/1995 rd s. 64, 65 och 95. Avvisning följer bl.a. av om det i åklagarens stämningensansökan saknas uppgift om huruvida målsäganden i ett målsägandebrott har framställt en åtalsbegäran eller inte. Likaså avvisas talan om det inte av målsägandens stämningensansökan i fråga om brott under allmänt åtal framgår att åklagaren har meddelat åtalseftergift.

⁷⁴ RP 82/1995 rd s. 95, *Frände 2009a* s. 458 samt *Jokela 2008* s. 411 och *2002* s. 383.

ringa möjligheter att bifallas. Ett gränsfall i detta hänseende är **HD:s dom 2005-09-15 nr 2140**.⁷⁵

2.4 TERMINOLOGISKA FRÅGOR

2.4.1 Inte närvarande

Såsom rubriken anger behandlar avhandlingen sådana brottmålsförfaranden som går av stapeln i domstol utan att svaranden är personligen närvarande när målet handläggs. Behandlingen sker således i svarandens *frånvaro*, dvs. utan att han eller hon är närvarande. Frånvaro betyder här endast en negation av närvaro: man är inte själv personligen närvarande. Ordet används således i sin allmänspråkliga betydelse. Handläggning i svarandens frånvaro hänför sig följaktligen till samtliga lagliga förfaranden som inte kräver att svaranden personligen infinner sig vid domstol. Därmed utgör frånvaro även ett allmänbegrepp som täcker svarandens bristande närvaro i alla de handläggningsformer som brottmål kan genomgå i domstol, oavsett om dessa verkställs såsom huvudförhandling vid rättens sammanträde eller som ett skriftligt förfarande i domstolens kansli. Frånvaro har alltså en vidare konnotation än utevaro. När målet handläggs skriftligen sker detta i svarandens frånvaro men inte – i den mening som avses i avhandlingen – i hans eller hennes utevaro. Termen *utevaro* reserveras nämligen för att beteckna frånvaro när målet handläggs vid en huvudförhandling som kan genomföras utan att svaranden är personligen närvarande. Ordet utevaro säger inget om huruvida svaranden vid sammanträdet företräds av ett ombud eller uteblir helt, utan att någon för hans eller hennes talan.⁷⁶ En huvudförhandling som sker i svarandens

⁷⁵ Dnr R2005/140, omröstn. En person som hade åtalats för ekonomiska brott riktade straffyrkanden gentemot vissa åklagare för tjänstefel på den grunden att dessa hade gett order om lagstridiga åtgärder vid förundersökningen eller vilselett utländska myndigheter i samband med begäran om utlämning av personen i fråga till Finland. HovR hade förkastat talan som uppenbart ogrundad utan att utfärda stämning med motiveringen att stämmingsansökan och det av målsäganden åberopade skriftliga materialet direkt bevisade att åklagarna inte kunde ha gjort sig skyldiga till brott såsom målsäganden påstått (punkt 4 i domen). HD omfattade HovR:s resonemang med konstaterandet att straffyrkandena var ogrundade och grundlösheten klart framgick av de handlingar som målsäganden hade tillställt HovR. Att fortsätta rättegången skulle inte ha ändrat denna slutsats, eftersom grundlösheten inte berodde på prövning eller bevisning (punkt 13). – Den skiljaktige ledamoten ansåg däremot att det uttryckligen var den straffrättsliga värderingen av åklagarnas påstådda gärningar som var underkastad prövning, varför talan således inte kunde förkastas direkt. Domen kan bäst förstås i sitt rätta sammanhang med beaktande av det processekonomiskt motiverade syftet att i ett så tidigt stadium som möjligt förkasta ogrundade yrkanden. Se även *Bylander 2006* s. 390.

⁷⁶ Se avsnitt 7.3.2.1. I själva verket motsvarar mitt bruk av termerna i stort sett den traditionella rikssvenska terminologin. Även där används ”frånvaro” som ett allmänbegrepp för situationer där

utevaro, dvs. utan att han eller hon är personligen närvarande, kallas för *utevarohandläggning*.⁷⁷ Den andra formen av handläggning i svarandens frånvaro, dvs. när målet prövas och avgörs på handlingar i domstolens kansli utan någon huvudförhandling kallas i sin tur *skriftligt förfarande* eller skriftlig process. Skriftligt förfarande är även den benämning som tillvägagångssättet har i lagen.⁷⁸

Det finns ytterligare skäl att anmärka att de använda termerna saknar värde-laddning här. När det sägs att ett mål handläggs i svarandens från- eller utevaro, är detta i och för sig inget värdeomdöme om huruvida det eventuellt hade varit att föredra att han eller hon hade infunnit sig personligen. Termerna är snarast av rent teknisk natur. Däremot gäller detta inte alltid för verben *utebli* och dess avledning, verbalsubstantivet *uteblivande*. Liksom i vardagsspråket förknippas dessa med idén att någon hade bort komma tillstådes men har uteblivit. Således förekommer orden *utebli* och *uteblivande* i texten (närmast) i situationer där svaranden har kallats att infinna sig (personligen) till huvudförhandlingen vid domstol men har underlåtit att följa kallelsen till denna del.⁷⁹

2.4.2 Förenklade brottmålsförfaranden

Avhandlingen fokuserar på domstolsbehandlingen av anklagelser för brott i ett förfarande som, jämfört med en fullskalärättegång, är förenklat så att vissa handlingsmönster som kännetecknar prövningen av brottmål i vanliga sammanhang inte följs. Eftersom studien avser endast handläggning och avgörande av ankla-

den tilltalade inte är närvarande vid målets handläggning, medan det med ”utevarohandläggning” förstås att målet handläggs antingen utan att svaranden alls är företrädd, dvs. uteblir helt, eller så att han eller hon företräds av ett ombud. I det sistnämnda fallet talas om svarandens ”personliga frånvaro”. Se *Diesen* s. 14. I Finland är termerna däremot mindre differentierade, varför ”från- och utevaro” tidvis har fattats som synonymer. Så t.ex. *Frände 1999* s. 291 not 131. Se även *Frände 2009a* s. 331.

⁷⁷ Detta är även den gängse benämningen på handläggningsformer enligt BRL 8:11 och 8:12 i Finland samt enligt SvRB 46:15 a på den svenska sidan.

⁷⁸ Egentligen betecknas förfarandet i både finsk och svensk lag främst med termen ”avgörande av mål utan huvudförhandling” (rubriken till BRL 5 a kap. och lydelsen i SvRB 45:10 a). I BRL 5 a:1 anges dock, kursiverat som brukligt är för termer i lagtext, uttrycket *skriftligt förfarande* som benämning på tillvägagångssättet. Även i förarbetena till den svenska lagen förekommer uttrycket ”skriftligt förfarande”, någon gång omväxlande med de oftast använda termerna ”avgörande av brottmål på handlingarna” eller ”utan huvudförhandling” (prop. 2004/05:131 s. 141 och 142).

⁷⁹ Samma negativa konnotation präglar till viss del den rikssvenska termen ”utevarohandläggning”. I historiskt hänseende har handläggningsformen uppkommit som en eftergift i lagen till att mål under vissa omständigheter kan handläggas trots att den tilltalade inte har hörsammat kallelsen att infinna sig till förhandlingen. Se *Diesen* s. 15–17 samt avsnitt 6.2.2 vid not 166.

gelse för brott i domstol, behöver rättegången eller domstolsförfarandet och övriga delar av straffprocessen i vid mening inte hållas isär. Termerna *brottmålsrättegång* eller brottmålsförfarande och *straffprocessen* används således alla för att beteckna handläggningen av anklagelser för brott i domstol. När det är möjligt att som alternativ till en vanlig huvudförhandlingsbaserad rättegång behandla ett brottmål i skriftligt förfarande låter jag brottmålsrättegången omfatta också denna särskilda handläggningsform. Målet hade, i stället för att handläggas skriftligen, kunnat tas upp till behandling i en vanlig rättegång. I termen *rättegång* inkluderar jag således samtliga förfaranden i brottmål med innebörden att en anklagelse för brott prövas av domstol, oavsett om detta sker vid en huvudförhandling under rättens sammanträde eller i en annan handläggningsform. I framställningen ska rättegången följaktligen förstås i denna vidare, något abstrakta mening, och inte enbart som synonym till huvudförhandling. Därmed kommer brottmålsrättegång och straffprocess i snäv mening, dvs. domstolsförfarandet, att i stort betyda samma sak. De *summeriska förfarandena* i brottmål omfattas däremot inte av termen brottmålsrättegång. När ordningsbot eller strafföreläggande utfärdas är det alltså inte fråga om rättegång, trots att det handlar om straffprocess. Detta är naturligt med anledning av att handläggningen (vanligen, om inte svaranden motsätter sig straffyrkandet) inte sker vid domstol över huvud taget utan inför en annan myndighet, åklagaren eller polisen.⁸⁰

Av de olika alternativen för handläggning av mål i domstol syftar en *fullskalerättegång* till en brottmålsprocess som utspelas som en koncentrerad, muntlig och omedelbar huvudförhandling i parternas närvaro och där bevisen tas upp i muntlig form så att bevispersonerna hörs personligen inför rätten. I inhemska och svenska sammanhang likställs således fullskalerättegången med en fullständig huvudförhandling enligt BRL 6 (eller 7) kap. och SvRB 46 (eller 47) kap. Den vanligaste anledningen till att det hålls en fullskalerättegång är att svaranden bestrider anklagelsen för brott, endera i fråga om faktaunderlaget eller i fråga om gärningens straffrättsliga bedömning. Även om svaranden inte nekar till brott kan sakens vikt i sig förutsätta att målet handläggs i en fullständig rättegång. Således genomgår misstankar om de grövsta brotten alltid en fullskalerättegång.

⁸⁰ Om den misstänkta personen däremot motsätter sig ordningsbots- eller strafföreläggandet flyttas saken över till en vanlig rättegång med huvudförhandling, som dock ofta kan hållas som en utevarohandläggning med möjlighet för svaranden att inte behöva inställa sig. Se SOL 8,2 § och 3 mom., OBL 14,1 § samt LaUB 9/1997 rd s. 25. SFOBL 34,2 § medför den ändringen att motsättandet inte mera leder till ett brottmålsprocess utan behandlas i TR som en överklagan enligt reglerna för ansökningsärenden i RB 8 kap. Ändringen är ägnad att vidare öka avståndet mellan ordningsbot- och strafförelägganden å ena sidan och ordinarie brottmålsrättegången å andra sidan.

De handläggningsformer som är föremål för min studie går i fortsättningen under den gemensamma benämningen *förenklade* eller underlättade *förfaranden*. Med dessa menas handläggningen av brottmål vid en huvudförhandling där svaranden är frånvarande (utevarohandläggning) och i skriftligt förfarande i tingsrättens kansli utan att någon huvudförhandling alls hålls. Enligt terminologin ovan är det i båda fallen fråga om en rättegång, men endast i den ena genomförs rättegången såsom en huvudförhandling. Epitetet förenklad och underlättad står i förhållande till en komplett kontradiktorisk huvudförhandling, det som vi kallar fullskalerättegång. Både utevarohandläggningen och den skriftliga processen kännetecknas av att något eller några av de handlingsmönster som följs i handläggningen av ett mål vid en huvudförhandling förbigås. I fråga om utevarohandläggning är det givetvis svarandens närvaro som inte blir av. Härav följer att huvudförhandlingen inte är kontradiktorisk i samma utsträckning som i en fullskalerättegång i parternas närvaro. När ett mål i sin tur handläggs skriftligen är det inte enbart svarandens närvaro som man ger avkall på utan hela huvudförhandlingen. Det blir inget rättegångstillfälle. Det är således de processuella principer som förknippas med huvudförhandlingen, dvs. koncentration, omedelbarhet, muntlighet och även offentlighet, som man avstår från i ett skriftligt förfarande. Om förenkling eller underlättande kan vi i dessa sammanhang tala ur såväl parternas som domstolens synvinkel.

2.4.3 Personkretsar

Enligt *Olivecrona* använder man ”icke uttrycket ’svarande’ i brottmål för att beteckna den mot vilken talan riktas, utan uttrycken misstänkt, resp. tilltalad”.⁸¹ Detta stämmer för rikssvenskt språkbruk. I Finland däremot heter den som i en rättegång anklagas för brott *svarande*.⁸² Termen är således densamma som för svarandeparten i tvistemål. Tidigare talade man dock om ”den åtalade” i straffprocessuella sammanhang.⁸³ Benämningen kom efter hand att uppfattas som stämplande och man gick följaktligen över till det värdeneutrala uttrycket

⁸¹ *Olivecrona* s. 93.

⁸² Termen används redan konsekvent i *Granfelt* (s. 440–449). Respektive termer används även genomgående i lagtexten i vardera landet. Så ska t.ex. i stämningsansökan enligt SvRB 46:4,1 punkt 1 uppges namnet på ”den tilltalade”, medan den motsvarande finska bestämmelsen i BRL 5:3,1 punkt 1 talar om ”svaranden”.

⁸³ På finska ”syytetty”, som allmänspråkligt anknyter till verbet ”syyttää” (’anklaga’) och som renodlat används t.ex. av *Tirkkonen* (1966 och 1969 *passim.*). Han anför dock (s. 85 resp. 229) att det vore att föredra att i mindre såsom även i målsägardrivna brottmål kalla svarandeparten för ”svarande”.

”svarande”.⁸⁴ Fördelen med den benämningen är att parten i fråga definieras bara utifrån sin partsställning i rättegången, utan att någon eventuell skuld samtidigt antyds. Värdenneutraliteten talar starkt för termen ”svarande” och jag använder huvudsakligen den i framställningen. Vid sidan om förekommer termen ”tilltalad” i anknytning till Sverige.

”Svarande” och ”tilltalad” är benämningar som helt grundar sig på processuell ställning, dvs. på det faktum att talan har väckts mot dem. Innan stämningsansökan har tillställts tingsrättens kansli har personen således inte egenskap av svarande. Han eller hon måste kallas vid ett annat namn. Ett sådant härleds ur det förhållande att förundersökning kan inledas endast om det finns skäl att misstänka att ett brott har begåtts.⁸⁵ Den vars förehavanden som eventuell upphovsperson eller medverkande till en upptäckt gärning av brottslig art utreds i förundersökningen kallas för *den* för brottet *misstänkta personen*. Eftersom brottsmisstankar alltid ska ha en grund i sak är termen något materiellstraffrättsligt färgad.⁸⁶ Å andra sidan behövs termen även för rent processuella ändamål för att

⁸⁴ På sätt och vis var *Granfelt* före sin tid med termen ”svarande”. Termen ”åtalad” dominerade dock, även i lagspråk. Det moderna bruket av svarande började göra sig gällande i början av 1960-talet. I bestämmelserna om part i brottmål i RB 12 och 14 kap. (sådana de lyder i lagarna 362/1960 och 21/1972) talar man följaktligen om svarande. Att svaranden fortfarande kallades ”åtalad” i bestämmelserna i RB 31 kap. om återbrytande av laga kraft vunnit dom (resning) enligt lag 109/1960 vittnar om en brytningstid. När ändringen slog igenom i litteraturen är svårt att bedöma, eftersom ny straffprocessuell litteratur publicerades rätt sällan på den tiden. Intressant nog förekommer ”svarande” parallellt med ”den åtalade” redan i *Aaltos* avhandling från år 1965 (så uttryckligen s. 15), medan *Virolainen* i sin avhandling från 1977 så gott som uteslutande använder ”den åtalade”. I början av 1990-talet var ”den åtalade” fortfarande den huvudsakliga benämningen på svaranden i juridiska kursböcker. Se t.ex. *Jonkka 1992* s. 44, där han som part i brottmål nämner ”den åtalade” åtföljd av ”svarande” inom parentes. Numera uppfattas ”svarande” entydigt som den korrekta termen på den som yrkanden (av alla slag) riktas mot i straffprocessen. Se *Prosessioikeus/Rautio* s. 438, som dock påpekar att parten i fråga ofta också kallas ”den åtalade”. Rubriken på Rautios framställning lyder dock *Vastaja* (”svaranden”). Bruket av ”den åtalade” lever ändå kvar på sina ställen. *Jokela* t.ex. håller fast vid termen och hävdar att övergången till ”svarande” utarmade lagspråket (2008 s. 76). Se även *Virolainen-Pölonen 2004* s. 259 om att termen ”den åtalade” vore bäst ägnad att återge det faktum att det just handlar om att yrka straff för svaranden, och detta med hänsyn till att det i vissa brottmålsrättegångar kan finnas svarande mot vilka det inte framställs straffyrkanden utan endast krav på (konfiskation, mitt tillägg, eller) skadestånd.

⁸⁵ FöUL 2,1 § (nya FöUL 3:3,1).

⁸⁶ På samma grunder kan man egentligen hävda att också termen ”svarande” ska vara materiellt underbyggd. Åklagaren får nämligen väcka åtal bara om det finns sannolika skäl för att den misstänkta personen är skyldig till brott (BRL 1:6, i Sverige mer kortfattat SvRB 20:6). Samtidigt är åklagaren enligt legalitetsprincipen skyldig att beivra brott, om det inte föreligger i lagen föreskrivna förutsättningar för åtalseftergift (BRL 1:7 och 1:8, SvRB 20:7). Detta kallas allmänordiskt absolut åtalsplikt. Se närmare t.ex. *Frände 2009a* s. 186 och 187 samt *Jonkka 1991* s. 136–148. I målsägandedrivna mål genomgår stämningsansökan i sin tur en ytlig materiellrättslig granskning i domstol enligt BRL 7:5,2 redan innan någon stämning utfärdas. Se närmare avsnitt 2.3.2 in fine. Att målsägandens åtalsrätt numera är subsidiär i förhållande till åklagarens (BRL 1:14 och SvRB 20:8) bidrar också till att reducera antalet grundlösa straffyrkanden. Vidare kan det

beteckna en person som underkastas förundersökningsåtgärder men som inte än har status av svarande i rättegång.

Starkast är den materiellrättsliga fokuseringen på termen *gärningsperson*. Detta är det ord som i straffrättslig doktrin används för den som begår brott.⁸⁷ Med beaktande av oskyldighetsprincipen ska termen i processrättsliga framställningar reserveras för personer som i rättskipningen har tillräknats brott. Svaranden förvandlas alltså till gärningsperson först i samband med en dom (eller något annat rättsligt avgörande såsom strafföreläggande eller ordningsbot) där hans eller hennes skuld fastställs. ”Gärningsperson” får således i processuellt hänseende samma betydelse som (den något ålderdomliga) termen ”den (för brottet) dömda personen”.⁸⁸

För enkelhetens skull avses med gärningsperson i det följande samtliga medverkande i ett tillräknat brott, oavsett huruvida de själva som huvudgärningsperson har begått brottet eller endast såsom medhjälpare eller anstiftare haft del i det.

Med det funktionella begreppet *bevisperson* avses den som i en rättegång (eller i en förundersökning) hörs i bevissyfte för att utreda det händelseförlopp som misstänks utgöra ett brott eller bakgrunden till detta. Benämningen omfattar diverse personer i olika ställningar. Det kan för det första vara fråga om utomstående vittnen som inte har någon del i saken och därför inte är (eller blir) parter i målet. I brottmål måste man i regel skaffa utredning av dem som närmast drabbas av det misstänkta brottet och dem som misstänks ha begått det. Således blir det ofta nödvändigt att höra målsäganden och svaranden även i bevissyfte, inte enbart i egenskap av parter som framställer och bemöter yrkanden i målet.⁸⁹

I ett mål med flera åtalspunkter och svarande behöver svarandena ofta höras även med anledning av någon sådan åtalspunkt som inte avser dem själva. Här närmar sig deras ställning funktionellt sett ett vittnes.⁹⁰

faktum att en grundlös talan kan leda till straff- och skadeståndsansvar ha samma dämpande effekt (SL 15:6, straffbud för falsk angivelse, se RP 6/1997 rd s. 33; för svensk rätts del BrB 15:5, särskilt falskt åtal). Om åklagaren har bestämt sig för att inte väcka åtal, torde tröskeln att agera också höjas för målsäganden. Härav följer att ingen egentligen borde befinna sig i svarandeställning i brottmål utan att det finns materiellt underlag för straffyrkandet.

⁸⁷ I lagen förekommer ordet visserligen fortfarande i den icke-könsneutrala formen ”gärningsman”.

⁸⁸ Se *Virolainen–Pölönen 2004* s. 259.

⁸⁹ RB 17:61, BRL 6:7,2, SvRB 37 kap. Se närmare t.ex. *Frände 2009a* s. 409–412 samt *Jokela 2008* s. 542 och 543.

⁹⁰ EMD använder sig av ett funktionellt vittnesbegrepp som inrymmer samtliga personer som hörs i bevissyfte. Se t.ex. **domarna 2008-12-11 *Mirilashvili mot Ryssland***, punkt 158, **2007-05-10 *A.H. mot Finland***, punkt 41, **2007-01-09 *Gossa mot Polen***, punkt 56, samt **2006-11-09 *Kaste och***

Men hänsyn till att målen ofta spjälkas upp i ändamålsenliga enheter för domstolsbehandling⁹¹ kan den naturliga konnexiteten, ”processenheten”, brytas så att de personer som misstänks för ett och samma brott blir svarande i separata rättegångar. Då uppstår regelbundet behov av att i bevissyfte höra personer som tidigare har stått till svars för medverkan i samma brott men som inte längre står i svarandeställning, eftersom målet för deras del redan har avgjorts.

Ett bevisperson kan således, beroende av situationen, vara antingen ett vittne, en målsägande eller en svarande.

Slutligen finns anledning att i korthet ta upp termen *inblandade* i brottmål. I vanligt språkbruk används ordet med en viss negativ konnotation för att beteckna dem som brottsmisstankar riktar sig mot. Jag har dock valt att bortse från detta och använda ordet för en vid personkrets som framträder som kunder, eller om så önskas, servicemottagare⁹² inom rättsväsendet. Förutom dem som misstänks för brott inkluderar förundersökningen och rättegången en hel del människor. I en rad brottmål finns det ett brottsoffer, dvs. en målsägande. Sedan behöver så gott som alltid utredning inhämtas av olika bevispersoner, allt från utomstående vittnen till medtilltalade, tidigare åtalade personer och målsägande. Det verkar klart att det behövs en sammanfattande beteckning, en gemensam benämning för samtliga som i någon annan egenskap än myndigheter träder fram i utredningen och handläggningen av en brottsmisstanke, i förundersökningen och i rättegången. Den här personkretsen – svarande, målsägande samt bevispersoner av olika slag – väljer jag att i fortsättningen hänvisa till som ”de inblandade”.

Mathisen mot Norge, punkt 53. Även om det funktionella vittnesbegreppet omfattar medtilltalade som hörs i bevissyfte (se **domen 2012-04-24 Damir Sigbatullin mot Ryssland**, punkt 45), förblir dessa i processuellt hänseende dock svarande och inte vittnen. De kan t.ex. inte åläggas en sanningssplikt för sina utlåtanden. Så uttryckligen EMD:s **dom 2008-12-04 Trofimov mot Ryssland**, punkt 37.

⁹¹ BRL 5:18. Se avsnitt 3.4.3.4 in fine.

⁹² I och för sig passar termerna ”kund” eller ”servicemottagare”, eller det EU-influerade ”mottagare av tjänster”, knappast för att beteckna de som har del i ett brottmål vid domstol. Läget för merparten av dem är sådant att de svårigen kan anses ta emot någon service eller tjänst från domstolens sida. Detta är fallet med såväl svaranden själv som vittnen. Att delta framstår för dem främst som en plikt som inte förväntas ge något behagligt eller efterlängtat i vederlag. Traditionellt har dessutom endast närings- och affärsidkare, men inte utövare av offentlig makt, haft kunder som adressater. I takt med att offentliga samfunds uppgifter överförts på privata företag har dock även mottagarna av offentliga tjänster kommit att betecknas som kunder. Även inom domstolsväsendet förekommer ordet numera, t.ex. i KM 2003:3 s. 96 framhävs vikten av att domstolsväsendet utvecklas så att *kunderna* upplever förfarandet som rättvist.

Inom ramen för rättegången omfattar denna kategori alla andra i rättssalen förutom åklagaren och domstolsledamöterna.⁹³ Allmänheten som kommit för att följa handläggningen är naturligtvis inte heller inblandad i målet. Inblandade i förundersökningssammanhang är alla förutom åklagaren, undersökningsledaren och de poliser som i praktiken har undersökningsansvaret. Med inblandade avses helt enkelt envar som ska höras vid förundersökningen.

Att domstolsledamöterna inte går att betrakta som inblandade i saken följer av den dömande verksamhetens natur. Domarna är opartiska, oavhängiga och följaktligen helt utomstående i förhållande till målet och parterna. I den ackusatoriska straffprocessen ansvarar domstolen inte heller för att saken utreds, däremot enligt officialprincipen nog för att handläggningen framskrider.⁹⁴ Om kändeparterna har lagt fram tillräckliga bevis ska brott tillräknas och straff dömas ut enligt vad lagen föreskriver.

Jag har även uteslutit åklagaren från de inblandades krets, fastän han eller hon som part för det allmänna talan i straffprocessen. Däremot är målsäganden en av de inblandade, även när han eller hon ensam eller vid sidan av åklagaren för talan i målet. Gränsdragningen kan motiveras på flera grunder. Åklagaren tillhör rättskipningspersonalen men utövar inte någon domsrätt.⁹⁵ Åklagarorganisationen är utåt oavhängig av andra myndigheter. Åklagaren agerar i tjänsten och under tjänsteansvar. Åklagaren ska sköta sina uppgifter

⁹³ Som fysiska personer är parternas ombud och biträden givetvis inte heller inblandade, men nog i egenskap av företrädare för eller medhjälpare till en part. – Självfallet är domstolsanställda såsom domstolssekreterare lika litet inblandade som ledamöterna själva.

⁹⁴ Detta ska förstås så att domstolen bär ansvaret för att målet kan slutbehandlas skyndsamt såsom de internationella människorättsinstrumenten kräver. Om detta se avsnitten 3.3.3 och 3.3.4. Således ska domstolen sköta om att målet rent *processuellt* kan handläggas. Främst innebär detta att de som ska höras stäms in och kallas till rätten och, om så behövs, hämtas dit samt att försvarare eller något annat biträde utses för dem som inte själva förmår bevaka sina intressen. I den ackusatoriska straffprocessen ansvarar däremot den som för talan, åklagaren eller målsäganden, för att processmaterialet samlas in. Ett smärre undantag tillåts i RB 17:8 så att domstolen, ”när det anses nödvändigt”, får besluta om att viss bevisning skaffas och läggs fram. Denna bevisning kan dock knappast ligga den tilltalade till last. Se RP 82/1995 rd s. 69, **HD 1996:133** och **HD 1995:44**, *Frände 2009a* s. 380, *Jokela 2008* s. 470 och 471, *Prosessioikeus/Lappalainen* s. 604, *Ervo 2005* s. 398 samt *Violainen–Pölonen 2003* s. 395. För svensk rätts del se SvRB 35:6 samt *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 217 och 218 och *Rättegång V* s. 185. I EMD:s praxis förbjuds en processledning till den tilltalades nackdel inte uttryckligen, men domstolen slår dock i ett femtontal domar i allmänna termer fast att bevisbördan i brottmål ligger på åklagaren. Se t.ex. **domarna 2007-10-04 Anghel mot Rumänien**, punkt 54, **2002-07-23 Janosevic mot Sverige**, punkt 97, samt stamdomen **1988-12-06 Barberà, Messegué och Jabardo mot Spanien** (plenum), punkt 77.

⁹⁵ Det sagda gäller domstolsbehandlingen av brottmål. Åklagarens prövning av om åtal ska väckas eller inte inrymmer däremot element som påminner om dömande verksamhet. I synnerhet beslutet om vad som kallas för påföljdsartad åtalselftergift (på finska *seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen*, BRL 1:7 och 1:8) innebär samma sorts tillräknande av brott som domstolens dom. Slutligen utövar åklagaren uttryckligen dömande makt vid strafföreläggande. Om den finska diskussionen kring temat, se *Jääskeläinen* främst s. 9–12 och 636, *Jokela 2008* s. 58 och 59 samt *Prosessioikeus/Rautio* s. 416. Se även *Violainen–Pölonen 2004* s. 29–37 och *Jonkka 2003* s. 979–983, som betonar att åklagaren till sin egentliga karaktär dock är en undersökningsmyndighet, inte ett dömande organ.

opartiskt och utan påverkan av personliga sympatier eller antipatier.⁹⁶ Således kan han eller hon inte ses som ”inblandad” i saken.

2.5 METODFRÅGOR

2.5.1 Om mångfalden av metoder inom juridiken

Absoluta sanningar tenderar att ge vika först. Så skedde med idealet om en enda rätt lösning, också om det dröjde länge innan man var redo att överge det.⁹⁷ Samma sak kan observeras i fråga om den juridiska metoden. Ända tills nyligen skulle en seriös rättsvetare helst hålla sig till att genom traditionella rättsdogmatiska analyser ge rekommendationer om tolkningen och tillämpningen av gällande rätt. Den rättsdogmatiska metoden förlorade dock sin dominans i brytningen mellan 1960–70-talen när det från samhällsvetares håll gjordes gällande att juridiken i själva verket är eller i vart fall måste bli en bland samhällsvetenskaperna. Pluralism blev nyckelordet.⁹⁸

Den metodiska mångfalden är både förståelig och försvarbar. Dagens juridik saknar en enhetlig metod för all forskning på rättsvetenskapens område, dvs. en enda metod för varje enskilt forskningstema. Vid sidan om rättsdogmatiken, som fortfarande kan sägas utgöra den hårda kärnan i den juridiska forskningen, disciplinens egenart, den interna synen på rätten,⁹⁹ tillämpas i varierande grad den metod eller de metoder som frågeställningarna och forskningsuppgiften kräver.

Också min studie bygger delvis på diverse metoder. Förutom en rättsdogmatisk analys av den gällande nationella rätten och människorättsinstrumenten tillämpas en förklaringsmodell hämtad från den hermeneutiska filosofin. Den internationella översikten kompletterad med historisk bakgrundsinformation är i sin tur rättskomparativ till naturen. Data om i vilken utsträckning de förenklade för-

⁹⁶ Se L om åklagarväsendet (439/2011) 6,1 §.

⁹⁷ Om temat se t.ex. *Tuori* s. 188–190.

⁹⁸ Se t.ex. samlingsverket *Minun metodini* (Min metod, min övers., red. Juha Häyhä, 1997), där ett tjugotal finländska juris doktorer redogör för de varierande metoder de har tillämpat i avhandlingar och annan vetenskaplig verksamhet. Se även *Siltala* 820–851, där han ger en kritisk översikt över metodiska orienteringar i samtida finsk juridisk forskning. För svensk rätts del, se *Westberg passim*, där han jämför traditionell regelorienterad rättsdogmatik och problemorienterade, mot övriga samhällsvetenskaper öppna studieinriktningar.

⁹⁹ Den finske rättsteoretikern *Kaarlo Tuori* talar, under inflytande av *H. L. A. Harts* positivistiska rättsfilosofi, om rättsdogmatiken som den juridikinterna syn på rätten som enligt honom, paradoxalt nog, även garanterar juridikens självständighet gentemot andra (samhälls)discipliner, vilka i sin tur ger nyttiga redskap för att ur en extern synvinkel kunna förstå de rättsliga institutionernas verksamhet (s. 18–32).

farandena tillämpas i praktiken presenteras slutligen i form av en statistisk-empirisk analys. För att klarlägga vilka metoder som används inleds kapitlet med en kort presentation av särdragen i den metodik som anlitas för granskningen av den aktuella frågeställningen.

2.5.2 Rättsdogmatik med inslag från andra discipliner

Studien knyter an till den strömning som utgående från en systematiserad framställning av gällande rätt granskar huruvida rättsläget är överensstämmande med de grundläggande fri- och rättigheterna. Avsikten är också att formulera rekommendationer för tolkningen av gällande rätt i enlighet med dessa fri- och rättigheter. Syftet är att främja genomslaget av de grundläggande fri- och rättigheterna, varför man i nationella sammanhang även talar om en grundlagsvänlig tolkning. Om vi på ett internationellt plan förankrar resonemanget direkt i de internationella människorättsinstrumenten jämte tolkningspraxis, kan vi metodologiskt tala om människorättsvänlig tolkning av den nationella rätten.

Infallsvinkeln är således rättsdogmatisk¹⁰⁰ och tar avstamp i de grundläggande fri- och rättigheterna. Det gällande rättsläget utreds och systematiseras utifrån EMD:s praxis i fråga om rätten till en rättvis rättegång. Forskningsgreppet är närmast positivrättsligt. Hur regleras rätten till en rättvis rättegång i dag och hur bör reglerna tolkas? Det är varat och börat som i traditionell rättsdogmatisk mening utgör föremål för studien. Mera grundläggande samhällsfilosofiska spörsmål om rättvisans väsen tas inte upp. Vad som uppfattas som rättvist och hur rättvisan främjas processuellt är frågor som inte besvaras närmare här.¹⁰¹ Den djuplodande frågan om rättsordningens legitimitet hos rättssubjekten tas inte heller upp.

¹⁰⁰ Om några definitioner av rättsdogmatisk metod ur den allmänna rättsteoris synvinkel, se t.ex. *Siltala* s. 819. Enligt Siltala innebär rättsdogmatiken att argumentera juridiskt, dvs. att dra rättsliga slutsatser av vissa rättsfakta i syfte att bestämma vissa rättsliga påföljder samt att bestämma den inbördes vikten av olika rättsnormer med beaktande av de metaregler och metaprinciper som styr denna verksamhet. *Peczenik* i sin tur anför att poängen i såväl rättsdogmatiken som juristernas praktiska yrkesutövning är att ”tolka gällande rätt på ett sammanhängande och etiskt godtagbart sätt” (s. 314). Jfr *Westberg* s. 421 och 422 om att det ibland tycks ”finnas lika många uppfattningar om innebörden av den rättsdogmatiska metoden som det finns anhängare och motståndare till den, låt vara att samtliga tror att den egna uppfattningen om rättsdogmatiken är identisk med den förhärskande”.

¹⁰¹ Om den s.k. processuella rättvisan (*procedural justice*), se t.ex. *Tala*, främst s. 21–23 med hänvisningarna i synnerhet i not 39 till *T. R. Tyrers* publikationer. Till denna punkt instämmer jag med *Leppänen*: ”Jag anser dock att de grundläggande processrättigheterna framför allt förstärker betydelsen av den *processuella rättvisan* (’fairness’). Den processuella rättvisan kan i mitt tycke anses vara processens fjärde ledstjärna. Processen ska vara säker, snabb och billig samt rättvis som förfarande” (s. 138, kursiv. i originaltexten).

Studien har således inte rätts- eller samhällsfilosofiska syften. En annan sak är sedan att jag i kapitel 4 försöker förstå mig på parternas deltagande i brottmålsprocessen genom att med den hermeneutiska filosofin som redskap belysa syftemålen med de processer där parterna deltar personligen respektive de förfaranden där detta inte är fallet.

Det är numera vanligt att juridiska forskningsprojekt är interdisciplinära. Detta gäller också min studie. Den rättsdogmatiska synvinkeln visar sig vara otillräcklig när det gäller att lyfta fram de samhälleliga och idémässiga aspekterna kring frågeställningarna. Resonemanget måste fördjupas. För att utreda förekomsten av förenklade förfaranden i praktiken har jag därför samlat in empiriska data från ett antal tingsrätter i Finland. Urvalet är avsett att bli representativt, i regionalt, kvantitativt och kvalitativt hänseende. Materialet analyseras statistiskt för att få klarhet i vad som kännetecknar de förenklade brottmålsförfarandena i landets tingsrätter.

Kännedom om det förflutna och om förhållandena i andra länder i dag gör det möjligt att göra jämförelser med gällande rätt i Finland. Vi inser lättare varför, till följd av vilken slags utveckling eller i vilket syfte vi nu har det befintliga regelsystemet. Jag har gjort en traditionell, jämförande studie om rättsförhållandena i en del europeiska stater med ett i stort sett likadant kulturarv som vårt. I samband med Sverige tar jag dessutom upp den långa svensk-finska rättshistorien. Metodologiskt är kapitel 5 rättskomparativt och i en liten skala även historievetenskapligt.

Av skäl som jag redogör för i avsnitt 2.7 gäller det att försöka få grepp om varför rättegångsmål över huvud taget behandlas utan att de inblandade, främst svaranden som misstänks för gärningen, är närvarande i domstolen. Vad beror denna benägenhet att handlägga och avgöra brottmål utifrån handlingar på? Efter svaret kommer att letas med hjälp av hermeneutisk filosofi som har som forskningsobjekt förståelse av företeelser, deras tillkomst och verkningar. Så tillämpas i kapitel 4 vissa av *Heideggers* och *Derridas* tankegångar på min frågeställning om idén bakom den pappersbaserade handläggningen av rättegångsmål.¹⁰²

¹⁰² Inför uppdraget känner jag mig uppmuntrad av *Westbergs* uppmaningar att i forskningsarbetet ständigt söka alternativa synsätt (s. 439) och att "vara öppen för den kunskap som vunnits inom andra discipliner och med hjälp av denna kunskap finna andra möjliga men hittills obeaktade infallsvinklar på ämnet" (s. 441).

2.6 MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA SOM RÄTTESNÖRE

2.6.1 Att främja de grundläggande fri- och rättigheterna

Som en följd av en utveckling som började med upptäckten av bl.a. gräsligheterna under andra världskriget har internationellt godkända standarder för de grundläggande fri- och rättigheter formulerats och tillförsäkrats i folkrättsligt bindande instrument, som förpliktar de fördragsslutande staterna att garantera envar som befinner sig under deras jurisdiktion rättigheterna i fråga. I och med att de mänskliga rättigheterna skyddas på detta multilaterala sätt kan ingen juridisk forskning längre bortse från huruvida nationell rätt överensstämmer med internationella instrument till skydd för de mänskliga rättigheterna. För klarhetens skull har rättigheterna även vittgående inkorporerats i nationell lag. Ofta ingår dessa bestämmelser om de grundläggande fri- och rättigheterna till betydande del i själva grundlagen, såsom i Finland.¹⁰³

All nationell rätt ska följaktligen ställas i förhållande till de övernationella bestämmelserna om mänskliga rättigheter och bedömas utifrån dessa. En bestämmelse, hur den tolkas eller tillämpas i nationell rätt, kan gälla, vara giltig, endast om den stämmer överens med motsvarande bestämmelser i och praxis enligt internationella människorättsinstrument.¹⁰⁴

Uttryckliga bestämmelser i själva människorättsinstrumenten förpliktar varje konventionsstat att efterleva påbudet i konventionerna, dvs. i sin rättskipning garantera att ingen kränks i fråga om de rättigheter som enligt konventionerna tillkommer var och en.¹⁰⁵ Detsamma garanteras även på det nationella planet.

¹⁰³ Läget är likadant även i Sverige, där RF 2 kap. omfattar särskilda bestämmelser om de grundläggande fri- och rättigheterna. Till RF 2:23 (1994:1468) har senare fogats en uttrycklig bestämmelse om att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av EMRK. Således kan denna numera sägas ha samma bindande verkan som inhemska grundlagsbestämmelser om de mänskliga rättigheterna. Se närmare t.ex. *Danelius* s. 34–37 och *Bylander 2006* s. 53 med hänvisningar till lagbestämmelserna och deras förarbeten. Även om tillvägagångssätten varierar från ett land till ett annat om hur den nationella lagstiftningen förenhetligas med EMRK, är syftemålet detsamma, dvs. att rättssubjekten har de rättigheter som följer av EMRK. Luckor eller oklarheter i det nationella regelverket får inte undergräva eller försvaga skyddet för rättigheterna. Så har man t.ex. i Förenade kungariket valt att stifta en särskild lag om inkorporering av EMRK vid namn *Human Rights Act 1998*. Lagens syfte var att undanröja oklarheten om huruvida EMRK var direkt tillämplig i riket utan att om saken föreskrevs i tidigare nationell lag.

¹⁰⁴ Se *Viljanen, V.-P. 2002* s. 30 om att de grundläggande fri- och rättigheterna påverkar varje rättegång åtminstone i den meningen att rättegångsförfarandet alltid ska bedömas även med hänsyn till de krav på en rättvis rättegång som ställs i människorättsinstrumenten och GL. Se även **HD 2012:11**, punkt 20.

¹⁰⁵ Detta innebär enligt EMRK artiklarna 1, 13, 14, 34 och 46 att konventionsstaterna förbinder sig att iaktta konventionsbestämmelserna, garanterar envar under sin jurisdiktion de rättigheter som

Enligt GL 22 § är statsmakten skyldig att se till att de grundläggande fri- och rättigheter och de mänskliga rättigheterna tillgodoses.¹⁰⁶ Det handlar således om en dubbel positivrättslig förpliktelse för staten och dess rättskipningsorgan att beakta och värna om de mänskliga rättigheterna i lagstiftningen och rättsvården.

2.6.2 Regler och principer i samspel

Att avhandlingen är normativt inriktad innebär att den tar sikte på den uppsättning normer som reglerar de förenklade handläggningsformerna. Dels framgår normerna explicit av den skrivna lagen. Då framstår normerna som alexyska *regler* i renaste form: normen ger entydigt uttryck för en rättighet eller en skyldighet som ska tillgodoses resp. fullgöras genom att vidta en viss handling eller genom att underlåta något som hindrar att regeln efterlevs. Att begränsa granskningen till ett strikt positivrättsligt regelverk i lagboken, utan hänsyn till regler-

konventionen medför, tillförsäkrar subjekten tillgång till statsinterna rättsmedel mot kränkningar av deras rättigheter samt tillåter dem att anföra klagomål över kränkningarna hos EMD, vars domar de slutligen förpliktar sig att följa. Om systemet enligt KMPR, se artiklarna 2, 26 och 41 i konventionen samt det fakultativa tilläggsprotokollet. MR-kommittén är behörig att undersöka konventionsstaternas förhåanden över lag, och till följd av individuella klagomål från personer under deras jurisdiktion i synnerhet, endast om staten i fråga genom att ansluta sig till tilläggsprotokollet har erkänt denna behörighet. Enligt EMRK art. 25 i dess ursprungliga lydelse fick individuella klagomål likaså prövas bara om staten hade berättigat sina rättssubjekt att framföra sådana klagomål. I dag följer rätten däremot automatiskt av bestämmelsen i EMRK art. 34 utan möjlighet för staterna att begränsa den. Om utövandet av rätten till klagomål, se även EMD:s **domar 2004-11-16 Issa m.fl. mot Turkiet**, punkt 66, och **2004-07-08 Ilaşcu m.fl. mot Moldavien och Ryssland** (stor sammansättning), punkt 311: ”It follows from Article 1 that Contracting States must answer for any infringement of the rights and freedoms protected by the Convention committed against individuals placed under their ‘jurisdiction’.” Om en konventionsstats skyldighet att göra behövliga strukturella ändringar för att förhindra upprepade kränkningar av samma anledning, se **domen 2009-02-03 Kauczor mot Polen**, punkt 61: ”In this connection, it is to be reiterated that, where the Court finds a violation, the respondent State has a legal obligation under Article 46 of the Convention not just to pay those concerned the sums awarded by way of just satisfaction under Article 41, but also to select, subject to supervision by the Committee of Ministers, the general and/or, if appropriate, individual measures to be adopted in their domestic legal order to put an end to the violation found by the Court and to redress so far as possible the effects.” – Det är en annan sak att art. 1 inte i och för sig medför några enskilda rättigheter som rättssubjekten kan åberopa mot konventionsstaterna, utan klagomålen måste grundas på påståenden om kränkningar av rättigheter sådana som dessa läggs fram i övriga artiklar. Se **domen 2004-06-29 Doğan m.fl. mot Turkiet**, punkt 120. Om den höga effektiviteten hos skyddssystemet för de mänskliga rättigheterna enligt EMRK, se även *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 875.

¹⁰⁶ *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 189–191 med anmärkningen att GL-bestämmelsen förpliktar att meddela rättsskydd i enlighet med människorättsinstrument även om en senare antagen nationell lag står i strid med den. Se **HD 2008:10**, punkt 14, samt a.a./*Tuori–Lavapuro* s. 809–818, i synnerhet s. 815 och 816, om att förpliktelsen att tolka nationell lag överensstämmande med människorättsinstrument, ”människorättsvänligt”, grundas på bestämmelsen i GL 22 §. Se även *Ojanen 2011* s. 444 och *2003* s. 69.

nas vidare giltighet i relation till någon systemextern standard, skulle dock inte enbart vara otillbörligt trångsynt men också ge en felaktig bild av rättsordningen. Den gällande rätten omfattar nämligen även värderingar som är osynliga i den meningen att de inte obetingat kan läsas ur en lagbestämmelse men som inte desto mindre ska iakttas vid rättstillämpningen. Här är det frågan om det som efter *Dworkin* och *Alexy* i den juridiska diskursen allmänt kallas för *principer*.¹⁰⁷

Regeltillämpningen i snäv mening, dvs. att först faktaförhållanden och sedan rättsliga påföljder fastställs i enlighet med vad lagen föreskriver, sker inte i ett normsysteminternt vakuum. Rättstillämpningen – och all övrig juridisk argumentation inklusive enskilda individers yrkanden mot varandra och rättsvetenskapliga förehavanden – ska i stället förankras i något som är, om inte oföränderligt, så dock mera stadfast än de bestämmelser som i en given stat gäller vid en given tidpunkt. Här träder principerna in på scenen. Det går att urskilja mer allmänna värderingar än enstaka lagbestämmelser, värderingar som av allt att döma ligger till grund för dessa. När det gäller företeelser eller förhållanden som inte är helt tekniska utan som lämnar rum för varierande lösningar utgående från vad som bedöms som fördelaktigt, ger en enskild lagbestämmelse således uttryck för en eller flera bakomliggande principer.¹⁰⁸

Att rätten inte kan begränsas till regler i bemärkelsen gällande statsinterna normer är förstås en motreaktion till en extrem lagpositivism som likställer dessa två. Filosofiskt (men inte juridiskt) undgår man med principtankandet dock inte helt positivismen. Den bara lyfts upp på ett annat plan. Frågar man sig vem som utformar principerna eller vad dessa grundas på är det inte lätt att hitta ett svar. Så måste man t.ex. i *Alexys* tankevärld nöja sig med att ta för givet att principer med högre hierarkisk status än enstaka regler helt enkelt finns. Hur principerna sedan värderas eller varifrån de härleds kan inte besva-

¹⁰⁷ *Dworkin* skiljer först mellan politiker och principer så att de förra avser (att främja) kollektiva samhällsliga mål, medan de senare skyddar den enskildes rättigheter (1980 s. 82, 90 och 294). De principbaserade rättigheterna kan i sin tur vara mer eller mindre abstrakta. Detta blir klart när man tänker på t.ex. yttrandefriheten som sådan och sedan granskar hur denna rättighet utövas eller begränsas i enstaka fall (a.a. s. 93). Båda författarna är eniga om att principerna i förhållande till enkla rättsregler kännetecknas av en viktdimension. Olika principer kan även tillmätas olika vikt, varför de kan stå i en skenbar konflikt som avgörs till förmån för den princip som väger mera medan regler, för att vara giltiga, saknar denna möjlighet till inbördes konflikt (*Dworkin* 1980 s. 26 och 27 samt *Alexy* 1986 s. 77–79, på engelska i t.ex. 2000 s. 295). Däremot skiljer sig deras uppfattning i fråga om föremålet för principerna i och med att dessa enligt *Alexy* kan avse såväl den enskildes rättigheter som det kollektiva goda (1986 s. 94 och 1985 s. 9).

¹⁰⁸ Om principernas nära anknytning till värden, se *Alexy* 1986 s. 125. Se även a.a. s. 133 och 134, där han väljer att argumentera för principerna på bekostnad av värdena, och då närmast av den anledningen att principerna klart ger uttryck för börtat. Vidare är ”princip” som begrepp inte lika belastad och utsatt för missförstånd som ”värde”. Se även *Alexy* 1985 s. 23 och 24.

ras i sammanhanget.¹⁰⁹ Dworkin lämnar däremot uttryckligt utrymme för moralfilosofiska hållningar att göra sig gällande vid bedömningen av innehållet i principerna och av deras inbördes företräde.¹¹⁰

Existensen av principer ställer dock inte till oöverstigliga problem för den positivrättsliga forskningen. Oftast återges nämligen principerna som normer i helt vanliga rättskällor. Ifall de inte formuleras som allmänna målsättningar direkt i nationell lag vid sidan om de regelartade detaljbestämmelser som intar huvudrollen på detta plan, finner vi en stor del av de styrande rättsprinciperna i form av positivrättsliga påbud i övriga förpliktande normkomplex. Det främsta exemplet utgörs av de internationella människorättsinstrumenten och tillämpningspraxis för dessa. Enskilda reglers giltighet på ett nationellt plan ska således vid behov testas mot principiella ställningstaganden från internationellt håll på ett högre plan.

Det är följaktligen hos superdomarna i Strasbourg som vi i sista hand ska hämta bedömningskriterierna för våra nationella bestämmelser. Detta gäller särskilt sådana processuella rättigheter som rätten att få sin sak behandlad i en rättegång som tar rättvisa former. Här kan egentligen ingenting utöver EMD:s praxis åberopas, eftersom det inte finns någon annan källa där den exakta innebörden av en rättvis rättegång eller ens de relevanta principerna i sammanhanget i allmänna ordalag anges. Om rättsnormerna på processrättsens område kan vi därför något förenklat säga att reglerna ingår för det mesta i nationell lagstiftning, medan principerna ska letas efter i de internationella människorättsinstrumenten och tolkningspraxis för dessa.¹¹¹

¹⁰⁹ I och för sig medger Alexy själv att värden hos honom är en kategori av befintliga entiteter, med andra ord "positiva" i den meningen att någon annan har slagit fast dem. För att värja sig mot en ontologiskt grundad kritik omfattar han nämligen en värdeteori fri från filosofiska frågeställningar, där värdena inte är annat än kriterier för värderingar som är antingen giltiga eller ogiltiga som rätts-satser beroende på hur väl de kan motiveras (1986 s. 137). – Ett år innan hade Alexy dock närmast likställt principerna och värdena med varandra: "Prinzipien- und Wertekollisionen können als dasselbe, einmal in *deontologischem* und einmal in *axiologischem* Gewand angesehen werden. Dies macht deutlich, daß dem Problem der Vorrangrelationen zwischen Prinzipien das Problem einer Rangordnung der Werte korrespondiert" (Alexy 1985 s. 24, kursiv. i originaltexten).

¹¹⁰ Se Dworkin 1980 s. 326 om att även om rättigheterna enligt rättsordningen (*legal rights*) har en stark institutionell förankring i och med att de kommer till uttryck i författningar och rättspraxis, bakomliggande moraliska överväganden träder in när rättigheterna ska konkretiseras, och då i synnerhet när rättskällorna (endast) ger osäker vägledning. "and some positivists' thesis, that legal rights and moral rights are conceptually distinct, is therefore wrong". Se även a.a. s. 344 där han förklarar sitt tänkande: "I did not mean, in rejecting the (positivist, mitt tillägg) idea that law is a system of rules, to replace that idea with the theory that law is a system of rules and principles. There is no such thing as 'the law' as a collection of discrete propositions, each with its own canonical form. People have legal rights, and *principles of political morality figure*, in ways I have tried to describe, in *deciding what legal rights they have*" (min kursiv.).

¹¹¹ Påståendet inrymmer dock något av en överdrift. I någon mån omfattar de flesta normkomplex, från lagnivå och uppåt i normhierarkin, samtidigt både överlägsna principer och underordnade

Som en parentes ska även påpekas att utan hänsyn till vad läget i systematiskt hänseende borde vara – Europadomstolen har i sista hand uteslutande kompetens att bestämma vad som är förenligt med EMRK och vad som inte är det – det numera allt oftare på nationellt plan diskuteras huruvida de val EMD träffat alltid till alla delar framstår som lyckade och genomtänkta. Rent av en viss upprorsanda har kunnat skönjas i och med att nationella domstolar öppet ifrågasatt vissa av Europadomstolen fastställda tolkningar. I och för sig är detta förståeligt, om inte systemmässigt önskvärt med tanke på rättssäkerheten. Egentligen utgör förhållandet ett bevis på att godtagbarheten av värdebaserade bedömningar förblir beroende av vikten som var och en aktör tillmäter de olika värdena som står på spel.¹¹²

– Spörsmålet leder till att tänka vidare och då inse att en tänkbar om inte synnerligen lättvunnen lösning på problemet kunde bestå, med antagande av att konventionsstaterna inte väljer att helt enkelt lösgöra sig från EMRK, av att straffprocessen vittgående harmoniserades i de olika konventionsstaterna. Nu läget är nämligen inte alls tillfredsställande i och med att varken de inblandade i rättegångar eller domstolar och myndigheter kan klart från förut veta huruvida vissa nationellt vedertagna tillvägagångssätt (än imorgon) godkänns av EMD som förenliga med EMRK. Förhållandet skapar ovisshet och därigenom undanröjer tilliten till rättskipningens legitimitet. Även EMD själv ställs inför en ogenomförbar uppgift om den fortfarande antas kunna normera rättegångarnas rättvishet i minsta detalj. Skulle den mot förmodan även lyckas häri, blir en reglering som endast kan utläsas ur en internationell domstols omätliga praxis av omständigheternas tvång svåröverskådlig, lätt även oenhetlig. Fullt medveten om harmoniseringsförehavandets nästan oöverstigliga svårhet (nivån för harmoniseringen, på vems initiativ osv.), finner jag att diskussionen minst ska fortsätta: européerna förtjänar i längden ett regelverk som förutsägbart och med någorlunda precision föreskriver hur en rättvis rättegång utspelas oavsett var på kontinenten den äger rum.

regler. Så uttryckligen *Alexy 1985* s. 21 i fråga om grundlagsbestämmelserna. Följaktligen kan vi utgå från att det i den nationella lagen utöver rena regler även ingår bestämmelser som slår fast principer. Så föreskrivs t.ex. i SL 3:1 och GL 8 § om den straffrättsliga legalitetsprincipen. På motsvarande sätt har EMRK och KMPR inte bara principbestämmelser om grundpremisserna för en rättvis rättegång, utan också regelartade detaljföreskrifter. Som exempel kan nämnas bestämmelsen i EMRK art. 6.3 a och KMPR art. 14.3 a om skyldigheten att i detalj underrätta svaranden om innehållet i anklagelserna mot honom eller henne. Se *Leppänen* s. 134 om att ”också de grundläggande processrättigheterna kan, förutom att de är ett slags minimiregler för rättsskyddet, vara principer som påbjuder att vissa processuella värden och mål ska optimeras”. I samma riktning se *Virolainen–Pölönen 2003* s. 55.

¹¹² Om nordisk diskussion kring temat se *Koskelo* s. 305–308 med hänvisning till kritiska engelska inlägg samt, från folkrättslig synpunkt, *Stenhammar* s. 490–499. Uttryckligen kontroversiella domar från nationella domstolar har även uppstått i genmäle till EMD, i Sverige angående *ne bis in idem*-förbudet i fall av administrativa påföljder som skattetillägg vilka enligt EMD dock utgör straff (EMD:s dom 2009-02-10 *Sergey Zolotukhin mot Ryssland*, stor sammansättning, jfrt med *NJA 2010 s. 168*) och i Finland i fråga om rättvisheten av förfarandet som följs när patienten tas in och hålls kvar på sluten mentalvård mot sin vilja (2012-07-03 *X mot Finland* jfrt med *HFD 2012:75*).

Om vi lyckas reducera de processrättsliga principerna till grundsatser som återges i positivrättslig dräkt i de internationella överenskommelserna och i praxis från tillsynsorganen för dessa, kräver mitt forskningstema ingen närmare analys av principernas härkomst. Men ifall vi önskar hitta ett logiskt tillfredsställande svar på frågan om processprincipernas härkomst – ett svar som överstiger positivismens tendens att ta normordningen för given – måste vi våga fråga efter värdegrunden för människorättsdomarnas avgöranden. Med hänsyn till människorättsinstrumentens formuleringar och sätten att tolka dem är det tämligen klart att det inte här räcker med att fortsätta att följa den positivrättsliga tankegången och komma med det systeminterna svaret att domarna tolkar bestämmelserna i de konventioner som de har till uppgift att tillämpa. Många, rent av merparten av bestämmelserna är så allmänt och öppet formulerade att de kan ges kraftigt varierande tolkningar. Som exempel kan tas bestämmelserna om skyddet för privatlivet eller kravet på en rättvis rättegång. Vad som då hör till den privata sfären och vilka slags ingripanden eller rättegångar som är rättvisa kan inte läsas direkt ur konventionstexten.

De principer som underbygger konventionerna framgår således inte av själva ordalydelsen eller av förarbetena. Inte heller kan tolkningen genomgående förankras i rättskipningsorganens tidigare rättspraxis. Denna praxis ger i stället vid handen att människorättskonventionerna är levande instrument vars tolkning ska följa – och vid behov ändras i takt med – utvecklingen av värderingarna i samhället.¹¹³ Därför kan ledamöterna i de internationella tillsynsorganen för mänskliga rättigheter inte utgå från färdigformulerade, allmängiltiga och oföränderliga principer. Därmed är de i sista hand hänvisade till sina egna värden och måste grunda sina ställningstaganden på moralfilosofiska och etiska grundsatser som

¹¹³ Om denna dynamisk-evolutiva tolkning av människorättsinstrument, se vid not 1 i avsnitt 5.1. Inledningsvis kan här citeras EMD i **domen 2008-11-12 *Demir och Baykara mot Turkiet*** (stor sammansättning), punkt 146: "[T]he Convention is a living instrument which must be interpreted in the light of present-day conditions, and in accordance with developments in international law, so as to reflect the increasingly high standard being required in the area of the protection of human rights, thus necessitating greater firmness in assessing breaches of the fundamental values of democratic societies."

de personligen finner vara riktiga.¹¹⁴ Följaktligen verkar det stämma, som man brukar hävda, att moralen kommer in i rätten via de mänskliga rättigheterna.¹¹⁵

Påståendet är inte utan problem, eftersom man samtidigt erkänner att rättskipningen ger rum för domarnas idiosynkratiska hållningar.¹¹⁶ För rättssäkerheten, främst i betydelsen av förutsägbarhet och enhetlighet hos domstolsavgöranden, men även i den vidare meningen att rättskipningen ska meddela rättsskydd utifrån allmänt acceptabla och så ”gemensamma” värderingar som möjligt, kan detta vara direkt menligt. Men å andra sidan vore det intellektuellt falskt att hålla fast vid att alla tolkningsproblem kan lösas med stöd av normerna i ett rättssystem, när det i själva verket är uppenbart att så inte är fallet. Rättsordningen kan inte förse rättstillämparen med alla behövliga verktyg för att bedöma den sak som ska handläggas och avgöras eller betydelsen och konsekvenserna av alterna-

¹¹⁴ Se i samma riktning *Beck* s. 216, 243 och 244 med kritik mot i synnerhet att EMRK inte ger närmare anvisningar om hur konventionsbaserade värdekonflikter ska lösas, vilket betyder att domarna efter bästa förmåga, också i politiskt känsliga frågor, blir tvungna att finna balanserade lösningar i varje enskilt fall. Samma problem möter visserligen i viss mån varje domare och person verksam inom rättskipningen i alla instanser och i varje rättsordning. I min undersökning aktualiseras frågan dock närmast för människorättsdomarnas del eftersom de är de som skapar standarden som de nationella domarna sedan är bundna att följa utan möjlighet att ifrågasätta värderingarna som EMD har fastslagit.

¹¹⁵ Så t.ex. *Dworkin 1980* s. 147 och *Alexy 1985* s. 22: ”Die Zugehörigkeit von Prinzipien zum Rechtssystem bedeutet, daß das Rechtssystem ein gegenüber Moral offenes System ist. ... Mit den Grundrechten ... werden ... dem Rechtssystem die wichtigsten Prinzipien des neuzeitlichen Natur- und Vernunftrechts inkorporiert.” På ett inhemskt plan se *Ervo 2005* s. 86–89 och *Karhu* s. 807 om de grundläggande fri- och rättigheterna som en kombinerad rättslig, moralisk och samhällspolitisk måttstock. Så även *Tuori* s. 272. *Frände* däremot anser, liksom *Dworkin*, att ”varje domare bedömer sin bundenhet till rättsreglerna *utgående från den egna moralen*, inte från samhällsmoralen” (1989 s. 66, min kursiv.). – För egen del finner jag att lagstiftningen visserligen avspeglar samhällsmoralen i stort, men att den inte ger ett tolkningsunderlag i alla situationer, eftersom uppfattningarna i samhällets ändras och i postmodern tid också än mer differentieras. I sista hand har således ingen kännedom om andra personers, för att inte tala om samtliga samhällsmedlemmars, moraluppfattningar. Denna moralens idiosynkrasi, som medför att moraluppfattningar svårigen kan granskas empiriskt på ett uttömmande sätt, orsakar realisterna huvudbry, varför de helt vill utestänga moralen från rättens sfär. Se t.ex. *Ross* s. 76 och s. 459. Det verkar även som om *Alexy* på äldre dagar har gått in för samma typ av pessimism över möjligheterna att grunda rätten på moralen, eller åtminstone att anföra moralen som ett kriterium för rättens giltighet (2004 s. 166). – Om finska juristers syn på rättsprinciper som redskap att införa moralaspekter i juridiken, se även *Pölönen 2003* s. 36 not 71 med hänvisningar.

¹¹⁶ Som den realist han är förnekar *Ross* inte helt de idiosynkratiska hållningarnas faktiska inflytande på domarverksamheten, men inom sitt positivrättsliga paradigm kan han inte ge dem status av lovlig argumentationskälla (s. 49). Se även *Siltala* s. 100 not 170. Likaledes hyste *Ekelöf*, en annan av de skandinaviska realisterna, på äldre dagar farhågor om att EMRK, vars bestämmelser och tolkning genomsyras av utomrättsliga, moralfilosofiska värderingar, drar över rättskipningen en ”naturrättslig slöja” som inte är förenlig med hans ungdoms härgerströmskt-värdenihilistiska synsätt på rätten (1990 s. 72, 78, 82 och 83).

tiva avgöranden. För att underbygga besluten har rättstillämparen här inget annat val än att åberopa sin etisk-moraliska hållning.¹¹⁷

Värderingskriterierna för rättsligt beslutsfattande behöver i rationalitetens namn uppfylla vissa villkor. Dessa kan bara kort tas upp i detta sammanhang.¹¹⁸ Hur beslutsalternativ vägs mot varandra får inte vara godtyckligt eller variera i likadana fall, utan måste knyta an till ett sammanhängande värdesystem med en artikulerad människo- och samhällsuppfattning som grund. Vidare – och detta är viktigt när det gäller utövande av samhällelig makt – måste värdena omfattas av medmänniskorna. Värdena ska således vara rådande och godtagbara i samhället i fråga. I rättskipningen, ska värdena vara stadigt förankrade i de demokratiskt fastlagda värderingar som (eventuellt) kommer till uttryck i landets grundlagar eller hierarkiskt motsvarande institutionella källor.

I ett demokratiskt statsskick prövas värdenas allmängiltighet närmast i lagberednings- och lagstiftningsprocessen. Såväl vid den grundläggande ministerieberedningen som under riksdagsbehandlingen kan värdeunderlaget för ny lagstiftning bli föremål för diskussion. När värdena inkorporeras i lagen suddas gränsen mellan rättslig och utomrättslig i viss mån ut. Genom lagbestämmelser och motivuttalanden blir värdena en del av den gällande rätten, de institutionaliseras och legaliseras. Samtidigt genomgår de en demokratisk, parlamentarisk kontroll, vilket ger dem legitimitet i den meningen att de kan sägas motsvara den breda allmänhetens värderingar.¹¹⁹ Men legaliseringen genom lag är långt ifrån hel-

¹¹⁷ Se i samma riktning *Dworkin 1980* s. 344 återgiven i not 110 och *2000* s. 256. Jfr *Karhus* kritiska diskussion om individmoralen som referensram för rättsligt beslutsfattande (s. 801).

¹¹⁸ För en närmare analys se t.ex. *Siltala* s. 228, 769 och 770 om vad han kallar för rättfärdigande grunder (på finska ”oikeuttamisperuste”) för rättsliga avgöranden i en rättsstat. Allt rättsligt beslutsfattande ska enligt honom respektera bl.a. lagstiftarens vilja, sådan den kommer till uttryck i grundlagen och övrig lagstiftning, rättssubjektens autonomi eller personliga integritet, individernas likhet inför lagen samt vissa innehållsmässiga rättvisekrav som rimlighet, godtagbarhet och ”rätt”. De sista kriterierna i katalogen är rätt intetsägande, eftersom rimligheten, godtagbarheten och rätt(färdighet)en kan karakteriseras som moraliska kvaliteter som inte kan förklaras rättsinternt utan får sitt innehåll utifrån, närmast från filosofin. Se även *Nylund* i sin recension av verket: ”[R]ättsprinciper är en del av rättsordningen endast om de åtnjuter tillräckligt institutionellt stöd och *de värderingar som finns bakom dem har tillräckligt samhälleligt stöd och är tillräckligt godkända i vårt samhälle.*” (2004 s. 108, min kursiv.)

¹¹⁹ *Jareborg* försvarar värdenas berättigade plats i samhällsvetenskaplig, inklusive juridisk argumentation (s. 239–241) och konstaterar att *kollektiva värdeordningar* är realfaktorer i mänsklig samlevnad. Samtidigt varnar han för att företeelser som ”härskande värdeuppfattningar” är abstrakta och svårfångade och kan dessutom vara rätt tunna på innehåll (s. 203 och 204). Se även *Dworkins* varning (1980 s. 254 och 255) för att sådan lagstiftning som inte bygger på annat än värden som vid en given tidpunkt antagligen omfattas av samhällsmedlemmarna förväxlar strategi med rättvisa. – Det är en sak att skilja mellan värden som på moraliska grunder hör hemma i lagstiftningen och en annan sak att få ett tillräckligt väljarunderstöd för dem. För att politiskt beslutsfattande ska kunna betecknas som moraliskt krävs att politikerna först grundar sina värden på nå-

täckande. I rättskipningen blir man många gånger tvungen att utan ledning i lagen fatta avgöranden utifrån värdeomdömen.¹²⁰

Det kan väl vara att kollegialitetstrycket är den faktor som mer än den rättsliga värdekodifieringen i sista hand garanterar enhetligheten i de värdebaserade uttalandena i domar och övriga rättsliga beslut. Juristkåren är en sluten yrkeskategori i den meningen att utbildningen sker under tämligen enhetliga former och bidrar till en likartad syn på rätten och dess bakomliggande värden. Det juridiska tänkandet präglas vidare av förarbetena till författningar och den juridiska litteraturen, samtliga med rättskällestatus.¹²¹ I den dömande verksamheten ingår betydliga element som förstärker kollegialiteten vidare. De högre domstolarna sammanträder så gott som alltid i flerdomarsammansättningar och underrättsdomaren, även om han eller hon avgör mål ensam eller är den enda lagfarna ledamoten i tingsrättens sammansättning med nämndemän, måste alltid ta hänsyn till den möjligheten att avgörandet överklagas och prövas på nytt av övriga domare. Detta leder till att domarna avfattar domar som står sig inför andra domare. Jag skriver därför under vad den tyske rättsfilosofen *Carl Schmitt* anförde för hundra år sedan: ett avgörande är giltigt och godtagbart om en annan domare också hade kommit till samma slutsats.¹²²

Medan reglerna i Alexys tankevärld är ovillkorliga bestämmelser som antingen efterlevs till fullo eller försummas helt,¹²³ framstår principerna däremot

got sammanhängande moralfilosofiskt system och sedan undersöker om dessa värden kan genomföras. Den andra riktningen skapar ett populistisk samhällspolitik.

¹²⁰ Här gäller det att observera att jämlikhetstanken bakom rättskipningen självfallet förbjuder domaren att hänvisa till sina personliga värderingar framför dem som rättsordningen (explicit eller implicit) grundar sig på. Om riktlinjerna för värdeomdömen sätts ut i lagen måste dessa givetvis följas utan individualmoraliskt motiverade ändringar. Detta är i själva verket lärdomen av den berömda och roande historien om den egenmäktige superdomaren *Hercules* och den laglydige, dödliga kollegan *Herbert* i *Dworkin 1980* s. 105–130, i synnerhet s. 117 ff.

¹²¹ Se t.ex. *Dworkin 2000* s. 88 om den juridiska utbildningens tendenser att befästa konservativa synsätt. – Här går vi inte in på spörsmålet om rättskälleläran i allmänhet eller de enskilda källornas inbördes hierarkiska förhållande i synnerhet, dvs. huruvida de betraktas som (svagt) förpliktande (förarbeten) eller tillättna (juridisk litteratur) argument. Om detta ständigt aktuella tema i den finska diskussionen, se t.ex. *Siltala* s. 300–323 och tabellen i *Timonen* s. 276, med en sammanfattning av *Aulis Aarnios* och *Aleksander Peczeniks* framställningar i ämnet. Se även *Karhu*, främst s. 791, 792, 796 och 797 med kritik av överdrivet schematiska och enkelriktade modeller för rättskälleläran, i synnerhet när det gäller att integrera europarättsligt material i paradigmet.

¹²² *Schmitt* s. 112–116. Se även *Syrjänen* s. 264 och 265 som dock anmärker att den schmittska domaren framstår som en sorts medlöpare, inte någon självständig banbrytare.

¹²³ Se *Alexy 1986* s. 76 och 88 samt *1985* s. 15 med hänvisning till *Dworkin 1980* s. 24. Se även *Frände 1989* s. 49 där maximen återges: ”Helt kort kan sägas att regler tillämpas/efterlevs enligt mottot ’allt eller intet’.”

som optimeringspåbud.¹²⁴ Principerna står alltså för något fördelaktigt som det finns anledning att befordra och främja i lagstiftningen och rättskipningen. Omfånget och intensiteten i hur en enskilda princip genomförs kan i praktiken komma att variera kraftigt, men påbudet att i den utsträckning det är möjligt leva upp till principen består.

En central del av Alexys teori om principerna är modellen för hur helt eller delvis motstridiga principer avvägs mot varandra.¹²⁵ Modellen har fått stort genomslag i lagstiftningen,¹²⁶ rättspraxis¹²⁷ och litteraturen¹²⁸ i fråga om hur konkurrerande grundläggande fri- och rättigheter går att tillgodose.¹²⁹ Inom ramen för min forskning är dock behovet av sådana avvägningar tämligen begränsat. Det är i stort sett bara en av de grundläggande fri- och rättigheterna som aktualiseras, nämligen rätten till en rättvis rättegång, inte frågan om samspel eller växelverkan mellan olika mänskliga rättigheter.¹³⁰

Visserligen kan det förekomma intressekonflikter också inom en enda grundläggande fri- eller rättighet, av två orsaker. För det första kan de inblandade i rättegången ha avvikande eller direkt motsatta intressen. I myndighetsmaskineriets och vanligen även målsägandens¹³¹ intressen ligger det att saken utreds och att detta sker smidigt och snabbt, om möjligt även grundligt men samtidigt utan oskäligen kostnader. Vissa svarande ser däremot helst att förundersökningen och

¹²⁴ *Alexy 1986* s. 75 och 88 samt *1985* s. 19, återgivet på engelska i *2000* s. 295.

¹²⁵ Temat utgör ledmotivet för *Alexy 1986*. Se närmare s. 78–87, 96, 97 och 143–157. På engelska återger han framställningen i *Alexy 2000* s. 296–304. I t.ex. *Alexy 2003* s. 436–448, i sht s. 436, anges avvägningsgrundsatsen enligt följande: ”The greater the degree of non-satisfaction of, or detriment to, one right or principle, the greater must be the importance of satisfying the other.”

¹²⁶ Så jämkas t.ex. i SL 24:8,2 och SL 24:9, 2 skyddet för i offentligheten framträdande personers privatliv samman med yttrandefriheten.

¹²⁷ Så uttryckligen t.ex. **HD 2005:136**, punkt 4, om att yttrandefriheten och skyddet för privatlivet ska jämkas ihop genom att *avväga olika intressen som verkar i olika riktningar*. Avvägningen kan inte i lagen ges ett exakt innehåll med sikte på varje saksammanhang eller tillfälle (min övers. och kursiv.).

¹²⁸ Med tillämpning på straffprocess i Finland främst i avhandlingarna av *Jonkka (1991* s. 157–172 och 248–296) och *Huovila (s. 32–43 och 346–367)*.

¹²⁹ Alexys ursprungliga modell syftade till att fastställa rättigheternas inbördes företräde. Numera anses att de grundläggande fri- och rättigheterna också med hänsyn till EMRK art. 17 inte har någon företrädesordning utan ska jämkas samman och tillgodoses parallellt.

¹³⁰ Se i samma riktning *Pölönen 2003* s. 72, 74 och 79 om att avvägning mellan förmodligen motstridiga rättigheter inte spelar någon avsevärd roll i straffprocessrätten, där den högsta styrprincipen alltid gäller rättviseaspekten i rättegången som i sin tur främst utformas utgående från grundsatsen om försvarrets gynnande.

¹³¹ Här bortses från fall där närstående är inblandade och målsäganden därför förnekar sin offerstatus och av rädsla eller tillgivenhet, i hopp om förbättring rent av önskar att händelsen inte reds ut, för att inte tala om att den misstänkta personen ställs inför rätta.

rättegången inte inleds, och om så sker, fördröjs och i brist på bevis läggs ned. Alternativt försöker de kanske överösa polisen och domstolen med bevis, såväl befogade som ovidkommande, i hopp om en frikännande dom. Denna grundläggande intressekonflikt mellan att lagföringen fortskrider respektive stannar av är dock tämligen oproblematisks med tanke på kravet på en rättvis rättegång. Utöver det att svaranden har rätt att förbli passiv skyddas inte hans eller hennes ovilja att medverka. I avsnitten 3.3.3 och 3.3.4 kommer vi att se att svaranden i processfrämjande syfte kan bli föremål för lagliga tvångsmedel, t.ex. hämtas till domstol för att mot sin vilja närvara vid rättegången.

För det andra kan olika delmoment i en rättvis rättegång för en och samma persons del vara motverkande. T.ex. kravet på en snabb process och rätten att utförligt lägga fram bevis kan vara svåra att kombinera. Här behöver de enstaka rättigheter som står på spel jämkas samman så att rättegången som helhet betraktad (för)blir rättvis. EMD lyckas för sin del med detta i och med att särrättigheterna enligt EMRK art. 6.3, såsom just rätten till att lägga fram bevis, uppfattas endast som delmoment i den allmänna rätten till en rättvis rättegång enligt art. 6.1. Huruvida en enskild rättegång kan betecknas som rättvis bedöms alltid som en helhet.¹³² Detta innebär att någon rättighet ibland i proportionalitetens namn måste inskränkas till förmån för någon annan. EMD brukar t.ex. framhäva att rätten att lägga fram bevis inte är obegränsad och regleras närmare i nationell lag.¹³³ När bedömningen gäller om en rättegång har varit oskäligt lång, beaktar man på motsvarande sätt målets art och hur myndigheterna och parterna har förhållit sig till rättegången. Har de främjat eller tvärtom fördröjt den?¹³⁴

¹³² Den formel som EMD använder lyder som kortast på det sätt som framgår av **domen 2008-07-24 Vladimir Romanov mot Ryssland**, punkt 96: "Given that the guarantees in paragraph 3 of Article 6 are specific aspects of the right to a fair trial set forth in paragraph 1, it is appropriate to examine these complaints under the two provisions taken together (see *Asch v. Austria*, judgment of 26 April 1991, Series A no. 203, p. 10, § 25)." – Tillvägagångssättet kan kritiserars för att inte vara intellektuellt vattentätt i det hänseendet att den vikt som tillmäts en enstaka delfaktor i förhållande till de övriga inte i varje rättegång kan vara konstant utan varierar från fall till fall. Men detta är inget enastående utan en olägenhet som drabbar all rättskipning i situationer där helhetsmässiga skälighetsbedömningar måste göras. Se även *Trechsel* s. 86–89.

¹³³ Se bland många andra **domen 2007-07-12 Jorgic mot Tyskland**, punkt 82. Se även *Danelius* s. 290, *Trechsel* s. 324–326 och *Harris–O'Boyle–Warbrick* s. 322.

¹³⁴ Se t.ex. **domen 2009-02-03 Kauczor mot Polen**, punkt 52. Se närmare *Spolander* s. 150–241, *Danelius* s. 262–268, *Harris–O'Boyle–Warbrick* s. 278–284, *Trechsel* s. 141–148 och *Stavros* s. 89–115. Såsom *Pellonpää* med hänvisning till den tidiga **domen 1982-07-15 Eckle mot Förbundsrepubliken Tyskland** (punkt 82) anmärker har svaranden i brottmål naturligtvis ingen skyldighet att "genom sin egen aktivitet påskynda processen" (2007 s. 450). Tvärtom, enligt domen i fråga står det svaranden fritt att anlita samtliga rättsmedel som han eller hon förfogar över enligt den nationella rätten, utan att det dröjsmål processerna möjligen förorsakar räknas svaranden till last.

Slutligen gäller det att uppmärksamma att allt som inom processrätten traditionellt kallas ”princip” inte är det i den alexyska meningen av en värdering som ligger bakom rättsnormerna. Ibland används ordet enbart för att binda samman ett flertal (alexyska) regler, som tillsammans bildar ett enhetligt handlingsmönster som ska följas i det aktuella sammanhanget.¹³⁵ I likhet med *Frände* belyser jag läget med termen *dispositionsprincipen*¹³⁶ – och dess motpol *officialprincipen*. Att parterna i tvistemål ska bestämma i vilken omfattning och utifrån vilket material saken handläggs i domstol kan inte förankras i någon enhetlig princip som ger uttryck för en högre värdering. Termen ”dispositionsprincipen” beskriver bara detta förhållande som i sin tur återspeglas i en rad civilprocessuella regler i RB. Om man obetingat vill tänka på någon ”princip” i detta sammanhang vore det närmast ”partsautonomin”, dvs. aktningen för parternas vilja.

Detsamma gäller i stort sett också för ”officialprincipen”. Med termen avses allmänt att domstolen självmant bestämmer om hur målet handläggs och likaså på eget initiativ tar upp vissa frågor till prövning. Här är det inte heller fråga om någon entydig princip om att vissa värderingar ska beaktas i den dömande verksamheten. Sådana finns dock i bakgrunden och är lättare att

¹³⁵ Hur de processrättsliga principerna har grupperats i nyare finsk doktrin, se ingående *Pöölönen 2003* s. 46–58 och *Virolainen–Pöölönen 2003* s. 253–256 och 291–440. Se även *Laukkanen* s. 22–34 i anknytning till tysk doktrin. Kort sagt skiljer man vanligen mellan två klasser av principer, av vilka den högre utgörs av de s.k. värdeprinciperna (på finska ”arvoperiaatteet”), som tryggar att processen fyller sina funktioner. Dessa anses vara offentlighet, kontradiktion och effektivitet. Under dem står de principer som styr straffprocessens yttre förlopp samt sättet och tidpunkten för att lägga fram processmaterialet, (*Pöölönen 2003* s. 47). Dessa benämns förfarandepinciper och omfattar, förutom synpunkter som har inflytande på domarens processledning, muntlighets-, omedelbarhets- och koncentrationsprinciperna samt, på ett allmännare plan, den kontradiktoriska principen. Den sistnämnda räknas således till bägge kategorierna och har följaktligen ett värde i sig samtidigt som den på det praktiska planet styr förfarandet. Som en finsk egendomlighet kan slutligen nämnas något som kallas för rollprinciper. Benämningen förekommer kring 1995, såväl i *Virolainen 1995* (s. 259) som i *Laukkanen* (s. 23). Grundsatserna i fråga sägs utgöra den andra hälften av förfarandepinciperna, den del som gäller den materiella processledningen, och uppges bestämma den processuella arbetsfördelningen mellan parterna och domaren samt ange riktlinjer för hur parterna och deras företrädare ska bidra till att processen fortskrider. Som rollprinciper betecknas officialprincipen, den akusatoriska principen och maximen *jura novit curia*. På annat håll sägs den sistnämnda dock ingå i officialprincipen (*Virolainen–Pöölönen 2003* s. 407). Ibland konstrueras även en särskild kategori av principer som ska beaktas vid beslutsfattandet. Hit räknas bl.a. principen om försvarets gynnande, och som en del av den oskyldighetsprincipen, samt principen om den fria bevisvärderingen (a.a. s. 423–431). – Denna principkatalog har i sig långa anor men den direkta nyttan kan ifrågasättas. Det gäller t.ex. uppfattningen om att vissa förfarandepinciper är normerande för rättegångens yttre förlopp. *Ekelöf* yttrade sig redan för mer än ett halvt sekel sedan på följande sätt: ”Att laborera med [förfarandets] ’inre och yttre förlopp’ finner jag för min del inte bidra till klarheten” (1956 s. 240). – Jag håller med *Frände*: ”Dylika grupperingar är inte nödvändiga för förståelsen av straffprocessen som ett normativt fenomen” (2009a s. 32). Det kanske finns skäl att erinra om *Ekelöfs* ord: ”Det är en fara med allmänna processprinciper. De kan förleda jurister till schablon tänkande” (1982 s. 425). Se i samma riktning även *Tolvanen 2004* s. 954.

¹³⁶ *Frände 2009a* s. 31.

skönja än i samband med ”dispositionsprincipen”. Statsmakten ska kunna skydda samhällsfriden genom att lagföra brott. Den misstänkta och åtalade personen har rätt till integritet och att hans eller hennes sak handläggs med beaktande av det som föreskrivs om en rättvis rättegång. Alla ska vara lika inför lagen. För att målen ska förverkligas i brottmålsrättegången på ett balanserat sätt är det viktigt att den offentliga makten ansvarar för saken, och då såväl på allmän nivå som på detaljnivå. – Skillnaden mellan äkta principer och kvasiprinciper blir även tydligare om vi granskar t.ex. grundsatsen om försvarrets gynnande i brottmål (*favor defensionis*), som om något är en äkta princip. Den förknippas med *oskyldighetsprincipen*. Tillsammans utgör de den viktigaste garantin för att oskyldiga, inklusive sådana vilkas skuld inte utom rimligt tvivel har bevisats, inte döms till straff. Även Ekelöf (oavsett att han annars inte tillmäter värden någon egentlig roll i rättslivet) anser detta vara den högsta maximen i straffrättsvärden.¹³⁷

2.6.3 Interaktionen mellan internationella och nationella normer

I fråga om samspelet mellan internationella och nationella normer är rättsläget i Finland tämligen klart även i en internationell jämförelse. De internationella konventioner som innehåller de övernationella bestämmelserna om skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna införs i nationell rätt som sådana, genom vad som brukar betecknas som blankettlagar. Riksdagen antar en lag om införande av konventionsbestämmelserna, som därefter gäller såsom lag. Konventionstexten bifogas i finsk och svensk översättning till lagförslaget. Bestämmelserna i de internationella instrumenten kan och ska således åberopas och tillämpas vid rättskipningen, vid behov parallellt med eller rent av i stället för nationella bestämmelser.¹³⁸

Vid sidan av bestämmelserna om grundläggande fri- och rättigheter i statsförfattningen, dvs. grundlagen, har bestämmelserna i de internationella instrument som införts genom lag samma giltighet som inhemsk lag. Samtidigt befinner sig konventionsbestämmelserna på en minst lika hög nivå i normhierarkin som den nationella grundlagen, och detta av två skäl. För det första följer ställningen i normhierarkin av det materiella förhållandet att bestämmelserna gäller oförbytterliga mänskliga värden. För det andra har ställningen förfarandemässiga or-

¹³⁷ Ekelöf 1982 s. 432.

¹³⁸ Se *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 179–182, där det påpekas (s. 181) att synen på förhållandet mellan folkrätt och nationell lag i Finland närmar sig monism, eftersom bestämmelserna i de internationella överenskommelserna införs i finsk rätt som sådana, utan att transformeras, även om systemet formellt är dualistiskt i och med att en lagstiftningsakt behövs för införandet. Se även den utförliga framställningen i *Pellonpää m.fl.* s. 57–63 och *Pellonpää 2007* s. 54–60 om EMRK:s införande i Finland.

saker. I de mest effektiva av de multilaterala internationella överenskommelserna har konventionsstaterna förpliktat sig att se till att domstolarna, de övriga rättsskipningsorganen och myndigheterna utövar sina befogenheter med beaktande av konventionsbestämmelserna, vid äventyr att underlåtenhet kan leda till reprimander av ett internationellt tillsynsorgan, vars jurisdiktion konventionsstaterna i samband med överenskommelsen har underkastat sig.¹³⁹

I fråga om den mänskliga rättighet som går under namnet rättvis rättegång gäller det att observera att den främst får sitt innehåll genom de internationella tillsynsorganens tillämpningspraxis, EMD och i viss mån även MP-kommittén vid FN. Dock ingår redan i EMRK art. 6 och KMPR art. 14 även vissa förhållandevis detaljerade bestämmelser om hur rättegångar ska respektive inte får genomföras, men regleringen i bestämmelserna är långt ifrån luckfri. Vi har redan konstaterat att de internationella människorättsinstrumenten och tillämpningspraxis av dessa manifesterar både äkta principer och specifika, direkt tillämpliga regler.

I jämförande syfte granskas här den huvudsakliga¹⁴⁰ bestämmelsen om rätten till en rättvis rättegång i Finlands grundlag, nämligen GL 21,2 §. Enligt bestämmelsen värnas rättsskyddet genom att offentligheten vid handläggningen, rätten att bli hörd, rätten att få motiverade beslut och rätten att söka ändring samt andra garantier för en rättvis rättegång och god förvaltning tryggas genom lag. Det sägs dock ingenting om när ett domstolsförfarande uppfyller rättvisekriteriet. Ledning för hur en sådan handläggning gestaltas måste fås från annat håll, nämligen människorättsinstrumenten och tillämpningspraxis.¹⁴¹

Eftersom de nationella bestämmelserna om de grundläggande fri- och rättigheterna i fråga om rättegångsförfarandet är så gott som innehållsmässigt tomma, blir det inte aktuellt att närmare beröra en fråga som tilldragit sig mycken uppmärksamhet i den juridiska diskussionen i Finland, dvs. om det är grundlagen eller de internationella överenskommelserna som i första hand ska tillämpas för att garantera skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna. Den rättvisa rättegången får sitt materiella innehåll av de internationella stan-

¹³⁹ Se not 105 och RP 309/1993 rd s. 79.

¹⁴⁰ Under rubriken rätt till liv, personlig frihet och integritet föreskrivs vidare i GL 7,3 § om tillgången till domstol bl.a. att straff som innefattar frihetsberövande får dömas ut endast av domstol och att lagligheten av andra frihetsberövanden ska kunna underkastas domstolsprövning. Den senare bestämmelsen motsvarar EMRK art. 5.3 och 5.4.

¹⁴¹ Se i samma riktning inom statsförfattningsrätten *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 187, *Viljanen, J.* 2005 s. 503, *Ojanen* 2003 s. 68 och 69, *Viljanen, V.-P.* 1996 s. 791 och 801 samt inom processrätten *Virolainen–Pölönen* 2003 s. 75, *Spolander* s. 136 och 137 och *Jonkka* 1998 s. 1256. I förarbetena till reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna uttrycks saken så att den nationella grundlagsbestämmelsen om en rättvis rättegång ”får tolkningsstöd av motsvarande bestämmelser” i EMRK (RP 309/1993 rd s. 42).

darderna, som också ska ge vägledning för lagstiftningen och genomförandet av enstaka rättegångar.

Enligt den rådande doktrinen täcks samtliga internationellt tryggade grundläggande fri- och rättigheter även av den finska grundlagen, som för övrigt sägs tillförsäkra ett mer omfattande skydd för vissa rättigheter än de internationella instrumenten.¹⁴² Därför sägs det i nationella sammanhang räcka med att beakta bestämmelserna om de grundläggande fri- och rättigheterna i grundlagen. Bestämmelserna i övrig lagstiftning ska tolkas så att grundlagens bestämmelser om de grundläggande fri- och rättigheterna kan tillgodoses. Detta kallas grundlagsvänlig tolkning av den övriga nationella lagstiftningen.¹⁴³ Omständigheten är dock utan större relevans för mitt tema, eftersom kriterierna för att handlägga brottmål utan att den tilltalade är personligen närvarande vid domstol har sin grund i rättspraxis från internationella tillsynsorgan för de mänskliga rättigheterna, och då främst EMD.¹⁴⁴

Slutligen kan observeras att de olika elementen i en rättvis rättegång och samspellet dem emellan analyseras endast utifrån bestämmelserna i EMRK och KMPR. Således ägnas ingen särskild uppmärksamhet åt EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Detta beror i första hand på att stadgan kommit

¹⁴² Se RP 309/1993 rd s. 43, *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 191 och 192 samt a.a./*Tuori–Lavapuro* s. 817. Det har konstaterats att detta långt ifrån alltid stämmer på processrättens område. Det finns i själva verket bara enstaka exempel på att det nationella skyddet vore fullständigare än det EMRK-baserade. För ett eventuellt sådant exempel, se not 61 i avsnitt 7.3.1.3. Se även *Virolainen–Pölönen 2003* s. 67 not 102 om att den finska bestämmelsen om åtalsbundenhet i BRL 11:3 tycks vara strängare än EMD:s praxis. – Det svenska synsättet förefaller däremot vara mindre komplicerat och mera praktiskt, eftersom man i varje enskilt fall utgår från det instrument, nationell rätt eller människorättskonvention, som tillförsäkrar det mest omfattande skyddet. Se prop. 1993/94:117 s. 39.

¹⁴³ Se GrUB 25/1994 rd s. 4 och GrUU 2/1990 rd s. 4 samt t.ex. *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 189 och a.a./*Tuori–Lavapuro* s. 816, *Pellonpää m.fl.* s. 63–80, *Pellonpää 2007* s. 61–74 med exempel från de högsta domstolarnas praxis, *Viljanen, J. 2005* s. 472 och 504 med anmärkningen om att den människorättsvänliga tolkningen också innebär att EMD:s praxis alltid ska beaktas vid rättskipningen, *Ojanen 2003* s. 68–72 och 105, *Virolainen–Pölönen 2003* s. 55–57, 78 och 79, *Spolander* s. 129–135, *Jonkka 1998* s. 1258. Om läget i Sverige, se t.ex. *Crafoord* s. 874 och 875 med hänvisning till prop. 1993/94:117 s. 37 om att olikheterna i skyddsnivån för en bestämd rättighet enligt grundlagen och EMRK regleras så att den mest övergripande bestämmelsen, nationell eller internationell, tillämpas. I den finska litteraturen beskrivs läget i motsvarande termer i t.ex. *Perusoikeudet/Ojanen–Scheinin* s. 194 och *Ojanen 2003* s. 70–72. – Förhållandet följer redan av bestämmelserna i EMRK art. 53 och KMPR art. 5.2, enligt vilka det är förbjudet att åberopa konventionerna som begränsning av nationella eller andra övernationella grundläggande fri- och rättigheter.

¹⁴⁴ Se även *Ojanen 2003* s. 105 om att de mänskliga rättigheternas ursprung både vad gäller källor och form saknar relevans i dag, eftersom GL 22 § i vilket fall som helst förpliktar det allmänna att se till att Finlands internationella åtaganden i fråga om de mänskliga rättigheterna säkerställs i praktiken.

till endast tämligen nyligen och än senare fått status av grundfördrag. Det finns således ingen enhetlig tillämpningspraxis när det gäller stadgan, vilket för sin del begränsar instrumentets rättsliga relevans. Vad som vidare är viktigt att inse är att stadgan, med stöd av bestämmelsen i art. 53, alltid ska tolkas förenligt med EMRK och är således s.a.s. subsidiär i förhållande till den.

2.7 FÖRKÄRLEKEN FÖR SKRIFT

Mitt uttalade mål är att reda ut av vilken anledning och i vilket syfte vi har och tillämnar förenklade förfaranden i brottmål. Då är jag närmast ute efter rättsin-
terna förklaringar, dvs. både normativt och samhälleligt betingade faktorer i
rättssystemet och rättskipningen. Framställningen relateras till tillbudsstående
resurser och parternas berättigade rättsskyddsförväntningar.

Samtidigt kan vi inte blunda för det faktum att skriften intar en välebleerad
ställning i rättskipningen, trots att rättegångarna enligt både nationella och inter-
nationella normsystem presumeras vara muntliga. Talan väcks genom en skrift-
lig stämmningsansökan. Även övriga yrkanden såsom målsägandens privaträtts-
liga krav framställs ofta skriftligen. Skriftliga bevis av olika slag spelar en viktig
roll i samband med yrkanden på straff och skadestånd. Vidare finns det särskilda
handläggningsformer där saken bedöms och avgörs på basis av skriftligt mate-
rial och utmynnar i en dom som endast ges ut i skrift. Historiskt har utvecklingen
sakta men säkert gått från helt muntliga till alltmer skriftliga handläggningsfor-
mer och sedan, när utvecklingen lett till orättvisor och man blivit varse dessa, har
processen i en korrigeringsrörelse orienterats tillbaka till muntligheten. Men
skriften har återkommit, smugit sig in i rättegången, tämligen raskt och från flera
håll. Fortfarande betraktas muntligheten i de nordiska och övriga europeiska
rättsordningar som ett ideal, i lag, prejudikat och litteratur, och föreskrivs som
huvudregeln. Samtidigt kan verkligheten vara en annan. En betydande del av
domstolarnas verksamhet sker skriftligen med konsekvensen att ingen tar till
orda i något huvudförhandlingsartat sammanträde i rätten. Varför har sakerna en
tendens att utvecklas på detta sätt?

Ett möjligt svar ger egenskaperna hos skriften. Var ligger skriftens styrka och
varför förförs man lätt av den i rättegångssammanhang? Kunskap har genom ti-
derna inneburit makt, och särskilt då i skriftlig form. Vidare har makthavare känt
sig hotade av skrifter, författare har förföljts, böcker har bränts på bål.

Skriften tycks tilltala människor i allmänhet och jurister i synnerhet. Vid ju-
ristutbildningen lär man sig tolka normativa texter, vilket kan leda till en viss
textfokusering också i andra sammanhang. Det kan faktiskt inom professionen
skönjas tecken på att om någonting står skrivet i en handling tas denna framställ-
ning nästan undantagslöst på stort allvar. Man liksom utgår från att det som står

i skrift är någonting av betydelse. Detta är än mera förståeligt med hänsyn till att juristerna väger själva sina ord omsorgsfullt i skrift. Då är det bara mänskligt att jurister skulle ha en tendens att tillmäta handlingar stor relevans och ett högt sanningsvärde, inklusive polisrapporter och parters inlagor.¹⁴⁵ Jag dristar mig följaktligen att förmoda¹⁴⁶ att juristerna hyser en viss förkärlek för skriftlig framställning.

Hur knyter då den förmodade förkärleken för skrift an till mitt forskningsämne? Man kan kanske säga att domarna ständigt frestas av de handlingar som de har till sitt förfogande, inte minst förundersökningsprotokollet i straffprocessen.¹⁴⁷ I andra instans kan domstolen på motsvarande sätt fängslas av att granska saken enbart genom underrättens dom.

Denna tematik förtjänar att undersökas närmare. Vi kan kanske förmoda att förkärleken för skrifter inte förekommer bara inom juridiken utan att det handlar om ett allmänmänskligt fenomen. Som sådant kan det tacklas med filosofiska verktyg. Ett försök till detta görs i kapitel 4.

2.8 OM DEN FORTSATTA FRAMSTÄLLNINGEN

För att få ett bredare perspektiv på de underlättade rättegångsförfarandena granskar jag först brottmålsrättegången utifrån huvudregeln att parterna är personligen närvarande vid domstol (kapitel 3). Regeln läggs fram även i EMD:s praxis som till denna del redogörs för i sammanhanget. Avsnittet omfattar en

¹⁴⁵ Med detta vill jag inte säga att domarna skulle ha ett naivt förtroende för vad parterna anför och acceptera allt som skrivs som sanning. Däremot vill jag påpeka att domarna gärna skulle se att handlingarna som tillställs dem återspeglar upphovspersoners uppriktiga strävan till att uttrycka sig så klart och fullständigt som möjligt.

¹⁴⁶ Jag saknar mod att tala om en *hypotes*, redan av den anledning att det inom juridiken inte är brukligt att formulera och testa hållbarheten av teser genom verifikation och falsifikation av hypoteser, bortsett från den s.k. hypotesmetoden vid bevisvärderingen.

¹⁴⁷ Som bevis på temats känslighet kan hänvisas till att frågan huruvida det är berättigat och rättvist att förundersökningsprotokollet lämnas in till rätten i samband med stämningsansökan har gett anledning till en utförlig diskussion i SOU 1982:26 s. 248–259 och prop. 1986/87:89 s. 99–101. Både RU och departementschefen gav uttryck för sin oro över risken för att ”domaren medvetet eller omedvetet låter sig påverkas av ... förhörsutsagor från förundersökningen” (a.a. s. 101). Så även SOU 1982:26 s. 250 samt med hänvisningar till tidigare debatter i ämnet *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 213 och *Rättegång V* s. 182 och 183. Om samma dubier på finskt håll se RP 82/1995 rd s. 63. För en detaljerad analys av för- och nackdelarna med att domaren på förhand tar del av material som ingår i polisrapporten se *Ekelöf 1982* s. 425–432. Eftersom domaren med alla till buds stående medel ska förhindra att en oskyldig fälls för brott, anser Ekelöf av allt att döma att domaren vid behov ska läsa in sig på ämnet med hjälp av förundersökningsprotokollet för att kunna leda processen på ett korrekt sätt. Frågan om det är tillåtet att stödja sig på förundersökningsprotokollet i rättegången har också varit uppe i högsta instans (**HD 2007:101** och **HD 2000:71**).

genomgång av de gällande bestämmelserna om saken i finsk rätt. Näst granskas grunderna för att saken även behandlas utan att de intresserade är personligen närvarande (kapitel 4). Avsnittet har en filosofisk prägel med inriktning på de hermeneutiska frågeställningarna kring hur vi kan förstå oss på en icke-närvarande persons göranden och låtanden.

Som ett viktigt led i forskningen granskas i kapitel 5 de rättvisekrav som de internationella människorättsinstrumenten och tillsynsinstanserna i fråga, EMD och MR-kommittén, ställer på de förenklade brottmålsförfaranden, m.a.o. var går gränsen för att rättegången fortfarande kan uppfattas som rättvis även om svaranden inte deltar som närvarande.

För att underbygga den rättsdogmatiska analysen av förenklade brottmålsrättegångar i nationell rätt jämförs i kapitel 6 motsvarande handläggningsformer i vissa europeiska rättsordningar. Här behandlar jag också kort den gemensamma historiska utvecklingen i Sverige och Finland.

Därefter fokuseras i kapitel 7 på hur de förenklade handläggningsformerna för brottmål regleras i finsk rätt. Analysen blir rättsdogmatisk med siktet inställt på en tolkning av bestämmelserna som står i samklang med de internationella förpliktelseerna. I det därpå följande kapitel 8 konkretiseras hur en del finska tingsrätter i praktiken tillämpar bestämmelserna om utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål. I ett avslutande kapitel dras forskningsresultaten kort samman samt diskuteras huruvida de förenklade förfarandena i sin nuvarande form på ett lyckat sätt differentierar handläggningsformen utefter målets art och i vilka hänseenden förfarandena eventuellt kunde utvecklas vidare.

3 Parternas närvaro vid brottmålsrättegången

3.1 INLEDNING

3.1.1 Varierande syn på närvaro i straffprocessen

Inledningsvis granskas svarandens närvaro vid brottmålsrättegången, och då främst syftet med närvaron och medlen för att garantera den. I de första avsnitten i kapitlet relateras spørgsmålet till en del grundläggande frågor om straffrättskipningens uppgift(er) och de förfarandepprinciper enligt vilka brottmålsrättegången anordnas. Så ges en översikt av förhållandet mellan de olika syftemålen med närvaron och straffprocessens allmänna funktioner (avsnitt 3.2.2). Innan dess granskas de principiella skälen för att parternas närvaro främjar en rättvis rättegång (avsnitt 3.2.1).

Från denna allmänna nivå flyttas fokus på den enskilda svarandens ställning i rättegången. Det konstateras att en svarande som är positivt inställd till rättegången ska få närvara vid handläggningen om så önskas. Brottmål kan handläggas utan att svaranden deltar bara om han eller hon inte har uttryckt sin önskan att närvara vid handläggningen, en viktig upptakt till studien. I vissa fall kan deltagandet ske genom fjärrförbindelse, alltså genom videolänk (avsnitt 3.3.1). Allt som oftast är svaranden emellertid inte intresserad av att delta i handläggningen av anklagelser mot honom eller henne, utan vill snarare undvika rättegången (avsnitt 3.3.2). För att rättegången ska fylla sina funktioner och framstå som processuellt rättvis är det, bortsett från en del erkända lindrigare gärningar, vanligen behövt att parterna, i vart fall svaranden, hörs personligen i domstol (avsnitt 3.3.3). Svaranden ska då infinna sig, oavsett om han eller hon vill det eller inte. Här granskas vilka medel domstolen förfogar över för att säkerställa svarandens närvaro (avsnitt 3.4). Från människorättssynpunkt kommer vi att se att domstolen är förpliktad att säkerställa att även den motvilliga svaranden deltar. I annat fall brister förfarandet i rättvishet. Detta gäller inte bara i förhållande till de övriga inblandade utan även med avseende på svaranden i och med att domstolen ska se till att han eller hon får sin sak behandlad i en kontradiktorisk process.

Granskningen tar således sikte på närvaro som å ena sidan en rättighet, å andra sidan en skyldighet. Därför kan framställningen även förväntas vara ett komplement till analysen av de förenklade förfarandena i brottmål. Dessa utgör nämligen en mellankategori i detta sammanhang. Utevarohandläggningen och det skriftliga förfarandet står med andra ord till förfogande när svaranden inte uttrycker en önskan om att som närvarande delta i handläggningen, och sakens

allvar eller oklarhet inte heller kräver hans eller hennes närvaro. Närvaron framstår som ett kontinuum. I den ena ändan finns svarandens subjektiva rätt att närvara vid handläggningen av anklagelser för brott mot honom eller henne. Här tas ingen hänsyn till målets objektiva art såsom anklagelsernas allvar och utredningsläget. Den andra ändan utgörs i sin tur av mål som på objektiva grunder förutsätter svarandenärvaro; svaranden saknar valfrihet i fråga om personlig närvaro. Mellan ytterligheterna ligger slutligen de fall som till följd av samspelet mellan subjektiva och objektiva faktorer kvalificerar sig för förenklade förfaranden. Dels bryr svaranden sig inte om att infinna sig personligen, dels kan saken behörigen utredas och handläggas utan att svaranden är personligen närvarande vid rättegången.

Forskningsgreppet i detta kapitel är närmast rättsdogmatiskt med starka inslag av människorättstänkande. Jag analyserar vilka principer och funktioner som styr besluten om svarandens rätt och/eller skyldighet att närvara i brottmålsrättegången i första instans. Närvaro *som rättighet* finner normstöd närmast i EMD:s praxis men inte direkt i någon lagbestämmelse. Granskningen av *närvaroskyldigheten* och medlen att säkerställa att svaranden infinner sig kan däremot grundas på bestämmelser i gällande finsk rätt, varvid de internationella människorättsinstrumenten ständigt måste beaktas.

3.1.2 Att delta men inte närvara

I ett annat sammanhang har jag kortfattat analyserat huruvida och varför parterna ska vara personligen närvarande i rättegången.¹ Granskningen inleddes med konstaterandet att betydelsen och behovet av fysisk närvaro i flera andra sammanhang i samhället har minskat till följd av elektroniska kommunikationsmedel och datorbaserade servicelänkar.

När alla har mobiltelefon², och de flesta även tillgång till internet³, förändras uppfattningen om delaktighet. För att vara med behöver man än mera sällan vara på plats. Vanliga brev på posten samt samtal från fasta telefonanslutningar har redan blivit rariteter i nätsamhället. Nu gäller det att med risk för marginalisering

¹ Se *Liukkonen 2007b*. Avsnitten 3.1.2–3.3.2 bygger med vissa tillägg och uppdateringar på denna artikel.

² Enligt statistikcentralens undersökning *Finländarnas användning av informations- och kommunikationsteknik* (2005, http://www.stat.fi/til/sutivi/2005/sutivi_2005_2006-06-12_kuv_007.html) hade 94 % av alla finländare mobiltelefon år 2005.

³ Statistiken http://www.stat.fi/til/sutivi/2005/sutivi_2005_2006-06-12_tie_001_sv.html visar att hela 73 % av 15–74-åringarna använde internet våren 2005. Internet används i synnerhet för att sköta bankärenden (75 % av internetanvändarna). Varannan har gjort uppköp via näthandel (http://www.stat.fi/artikkelit/2006/art_2006-10-23_001.html).

ha tillgång till de elektroniska informationskällorna och effektivt kunna utnyttja dem.⁴ Deltagande likställs snarare med tillgång än närvaro.⁵

En del aktiviteter bygger givetvis fortfarande på fysisk närvaro. Så är fallet med åtgärder som direkt gäller någons fysiska väsen såsom inom hälsovården eller behandlingar på frisör- och skönhetsalonger. Vidare kan nämnas evenemang med gemenskapsinslag inför en närvarande allmänhet. Här menas främst religiösa ceremonier och föreställningsakter av typen teater, opera eller rockfestivaler.⁶ Tillställningarna kan överföras via ett tekniskt medium men riskerar i så fall att tappa i innehåll.

Det sägs att begivenheter av detta slag fullbordas först när det finns publik närvarande, publik som inte bara passivt ser och hör på utan mer eller mindre medvetet processar det material som de mottar och (tystlåtet) låter sina intryck reflekteras på utövarna. Den konstnärliga eller religiösa upplevelsen skapas hos deltagarna, ja, t.o.m. kan själva akten sägas komma till stånd först då.⁷ Utan deltagare vore det snarast frågan om repetition, inte föreställning.⁸

Exemplen avspeglar en dikotomi i uppfattningen om närvaro. Att infinna sig någonstans är oftast resultatet av ett fritt val: man vill ha något som man bara genom att närvara kan få, liksom vård eller upplevelser av religiös eller konstnärlig natur. Om det däremot gäller rutinärenden, såsom att betala räkningar eller att få inkomstskattesatsen ändrad, förväntar man sig – i enlighet med den för mänsk-

⁴ *Castells–Himanen* s. 116.

⁵ *Castells* s. 458, 459 och 507 (i sv. övers. s. 477 och 526) hävdar till och med att all viktig verksamhet ("dominant functions") kommer att skötas på öppna nät, medan underordnade sysslor förblir tids- och platsbundna och sålunda marginaliseras än mer. – *Bylander* talar här om *fjärrnärvaro* som karakteriseras av att "vara personligen närvarande i ett annat sammanhang i tid och rum än det man faktiskt befinner sig i" (2006 s. 279).

⁶ Läget med symfonikonserter och konstutställningar är delvis annorlunda, eftersom konstformerna oftast mottas med hjälp av endast ett av sinnena och således inte lovar en helhetsupplevelse i samma grad som de föreställningar som nämns ovan. Vid en indirekt mottagning går således en del av innehållet förlorat.

⁷ Fullbordandet av konstnärligt skapande beskrivs i dessa termer bl.a. i *Eldridge* s. 100 och 202 samt *Berleant* s. 208: "[T]he personal contribution [av mottagare, min anm.] to art is constitutive to a degree greater than in most other domains of experience, and that is why perceptual participation is so crucial a factor here. Aesthetic engagement is the very condition of art and aesthetic reality its ultimate achievement." – Om religiösa sammanhang se t.ex. *McGuire* s. 17 och 20: "The ritual creates a group religious experience, which parallels and reinforces belief and ties together the community" (kursiv. i originaltexten).

⁸ Visst brukar man sända teater- och operaföreställningar liksom gudstjänster på TV, direkt eller inspelade. Det är vågat att påstå att det ur TV-tittarens synvinkel då inte längre är fråga om en äkta föreställning utan en avbild av en föreställning. Om reciprociteten mellan utövarna och mottagarna ställs som ett äkthetskriterium på konstnärliga eller religiösa evenemang, handlar det i dessa sammanhang följaktligen inte om sådana. Därtill kommer att TV-sända föreställningar i regel genomförs inför en närvarande publik.

ligt handlande typiska minsta motståndets lag – att saken går att sköta med de tekniska hjälpmedel som står till buds i dag, dvs. genom fjärrkontakt.

I vilket förhållande står då deltagande i rättegång till den samhällsutveckling som redogörs för ovan? Det går knappast att räkna med att människor självmant i jakt på upplevelser infinner sig personligen i domstol. På samma sätt som t.ex. vid beskattningsförfarandet föredrar man att saken sköts med liten inblandning, och helst på avstånd. Vi måste följaktligen fråga oss huruvida en part i allmänhet och i varje enskilt fall behöver närvara i domstol och på vilka grunder. Är rättsliga angelägenheter lika externaliserade som bankärenden så att de kan skötas genom fjärrkontakt, eller kan man tala om rättvisa först när parterna samlas inför domstol i likhet med församlingen i gudstjänst eller publiken på teater eller opera. Eller är rätten så nära anknuten till ens person att rättsskydd kan meddelas bara dem som är närvarande?

Frågeställningarna berättigas av att behovet av närvaro har minskat i andra sammanhang. Det kan knappast ses som en självklarhet att man av alla institutioner i samhället ska infinna sig just i rätten, medan andra viktiga samhällsfunktioner kan skötas på distans. Det kan tänkas att parterna (främst svaranden) i brottmål vill slippa hela rättegången, varför frågan om partsnärvaros fördelar och nackdelar eller rent av nödvändighet måste utredas.

3.2 FÖRDELEN MED NÄRVARO VID RÄTTEGÅNGAR

3.2.1 Principiella hänsyn

Nutidsmänniskan är van vid att hämta information, sköta ärenden och få service samt underhålla sig på nätet och förväntar sig därför att rättsväsendet inte skiljer sig från det övriga samhället i detta hänseende utan ger samma möjligheter till kontakt och växelverkan som tillhandahållare av tjänster.⁹ Drivet till sin spets innebär detta att angelägenheterna vid domstol ska kunna skötas i nätförbindelse

⁹ Förväntningen har erkänts i nyare lagberedning i Sverige enligt följande: ”Den informations-tekniska utvecklingen i samhället går framåt med stora steg, inte minst på telekommunikationsområdet. Att den tekniska utvecklingen inom domstolarna håller jämn takt med utvecklingen i samhället i övrigt är en nödvändighet för att domstolsväsendet ska kunna möta de krav som det moderna samhället ställer” (prop. 2004/05:131 s. 79). *Bylander* ser detta som ett uttryck för vad han kallar teknisk determinism, dvs. att man bör hänga med det sista inom den tekniska utvecklingen (2006 s. 280 och 281).

oberoende av tid och rum. Förväntningen stöter dock på en del egenskaper hos rättskipningen som anses inbyggda och ofrånkomliga.¹⁰

Rättegången, i synnerhet i brottmål, ska ordnas så att underlag för ett materiellt riktigt avgörande fås fram och felaktiga domar följaktligen undviks.¹¹ I det följande ser vi därför på vilka processuella principer som i detta syfte betingar parternas deltagande i rättegången.

Sedan urminnes tider förutsätter man att rättegången är *kontradiktorisk*.¹² Motparten måste få kännedom om alla yrkanden jämte grunder som framställs mot honom eller henne vid rättegången. Han eller hon ska ges tillfälle att yttra sig om samtliga.¹³ Han eller hon måste få ställa frågor till den som för talan. Vardera parten ska ha samma möjligheter att lägga fram bevis. När någon som har åberopats av den ena parten hörs i bevissyfte, ska motparten ha tillfälle att ställa frågor till personen i fråga.¹⁴ Kontradiktion innebär allt detta och är en väsentlig del av den grundläggande och mänskliga rättighet som ser till att rättegångar blir rättvisa.¹⁵ Rättigheten garanteras i GL 21,2, EMRK art. 6 och KMPR art. 14.3.

I sin tolkningspraxis framhäver EMD kontradiktionens nära anknytning till begreppet *equality of arms* ("tillgång till lika vapen"), med vilket menas att parterna under samma betingelser ska få framföra sin sak. För mitt tema ter det sig

¹⁰ Här handlar det om ett antal centrala processuella principer som ska garantera en rättvis rättegång. *Frände* (2009a s. 31) sammanfattar dessa i vad han kallar skyddsprincipen, som innebär främst att "den tilltalade i straffprocessen måste ges en människovärdig behandling". – För en sammanställning av de ledande straffprocessuella principerna, se t.ex. RP 82/1995 rd s. 14–16, LaUB 9/1997 rd s. 6 och 7, *Jokela* 2008 s. 6–26, *Prosessioikeus/Violainen* s. 119–138 och 172–194 och för Sveriges del *Straffprocessen (SE)/Lindell* s. 24–31. För en ingående analys se *Violainen–Pölönen* 2003 s. 167–179 och 341–392. För en illustration av de olika principernas sam- och växelverkan i tabellform, se slutligen *Lindblom* 2000 s. 153.

¹¹ Se t.ex. RP 82/1995 rd s. 16 och LaUB 9/1997 rd s. 6 och 7 samt i äldre litteratur *Granfelt* s. 11–16. Jfr not 31 om att den "materiella sanningen" vanligen inte är någon fristående entitet som går att upptäcka med full säkerhet. Med beaktande av oskyldighetsprincipen som en grundläggande rättvisegaranti är det viktigt att notera den s.a.s. negativa sidan av sanningsträvandena, dvs. att saken utreds så fullständigt att felaktigt fällande domar undviks.

¹² Se t.ex. 5 Mos 1:16: "Då uppmanade jag era domare: 'Lyssna på era bröder och döm rättvist mellan dem och även mellan en landsman och en främling.'" Om principens historia se *Bylander* 2006 s. 394 med hänvisning till antika författare, främst *Seneca*, och *Bergholz* s. 1. För äldre finsk rätts del se *Granfelt* s. 18.

¹³ En parts rätt att yttra sig om de bevis som motparten har lagt fram tryggas i RB 17:9,3. Se även *Violainen* 2006a s. 657 och 658.

¹⁴ Hur denna rätt till mot- och korsförhör av bevispersoner tillförsäkras enligt EMRK, se *Violainen* 2006a s. 658.

¹⁵ Se t.ex. *Cappelletti* s. 302 om att kontradiktionen väger tyngst bland alla processprinciper. På hemmaplanet anför *Ervo* att det kontradiktoriska förfarandet utgör själva kärnan i en rättvis rättegång (2005 s. 64). Se även *Granfelt* s. 16 om att den kontradiktoriska principen och den fria bevisprövningen bidrar till att uppnå materiellt riktigt domar i brottmål.

viktigt att EMD, när den examinerar rätten att närvara i förhållande till dessa allmänna garantier för rättvisheten av rättegångar, uppger närvaron precis som ett delmoment i kontradiktionen.

Synen framkommer t.ex. i **domen 2009-10-08 Lazoroski mot f.d. jugoslaviska republiken Makedonien**, punkterna 70 och 71: ”The Court reiterates that the right to adversarial proceedings means in principle the opportunity for the parties to a criminal or civil trial to have knowledge of and comment on all evidence adduced or observations filed, with a view to influencing the court’s decision. The principle of equality of arms – one of the elements of the broader concept of fair trial – requires each party to be given a reasonable opportunity to present his case under conditions that do not place him at a substantial disadvantage vis-à-vis his opponent. ... Further, Article 6 guarantees the right of a party to participate effectively in the proceedings, which includes, inter alia, not only his *right to be present*, but also to hear and follow the proceedings. Such rights are *implicit in the very notion of an adversarial procedure*.”¹⁶

Till de ledande processprinciperna hör förutom kontradiktion också *effektivitet*. Effektiviteten innebär att tid eller pengar inte i onödan slösas vid rättegångar och att rättssäkerheten värnas genom processarrangemangen. Traditionellt kopplas effektivitetsprincipen samman med kravet att rättegången ska vara snabb, billig och säker.¹⁷ På behandlingsplanet kan säkerheten förstås så att utgången av rättegången ska kunna förutsägas med (en) viss sannolikhet på basis av processmaterialet och att inget som har relevans bland detta material försummas utan handläggningen blir allsidig och grundlig. Det bakomliggande syftet är givetvis att nå ett materiellt riktigt avgörande, att se till också den innehållsmässiga rättssäkerheten.¹⁸

Kontradiktion och säkerhet vid rättegången främjas av att processen är *koncentrerad*.¹⁹ Detta betyder att målet om möjligt behandlas som en samman-

¹⁶ Min kursiv. – Att kontradiktionen gäller samtliga omständigheter i brottmålsrättegången, såsom faktaunderlaget, den rättsliga bedömningen samt påföljdsbestämningen är något av en självklarhet men har även särskilt påpekats av EMD, t.ex. redan i **domen 1989-12-19 Kamasinski mot Österrike**, punkt 102. Se närmare *Harris–O’Boyle–Warbrick* s. 251 och *Trechsel* s. 90.

¹⁷ Se t.ex. *Virolainen–Pölonen 2003* s. 167 och 168.

¹⁸ För en omfattande diskussion om olika rättssäkerhetsaspekter, såväl förfarandemässiga som materiella, där det framförs tvivel om nyttan med denna mångfacetterade term, se *Lindblom 1999b* s. 644 ff., främst 653: ”[V]ad rättssäkerhet ... bör handla om i straffprocessuella sammanhang är inte enbart förutsebarhet ... utan även skydd mot statsmakten i så måtto att ingen ska betraktas som skyldig förrän lagakraftvunnen dom föreligger.” – För en annan ingående analys se *Bylander 2006* s. 334–340, som också påpekar att på senare tid har ”[r]ättssäker och liknande uttryck ... kommit att användas på ett sätt som ligger uttryck som *hög kvalitet nära*” (s. 339, kursiv. i originaltexten). – Om säkerhet som ett materiellt värde, se *Virolainen 2006b* s. 567.

¹⁹ Om dessa mål i finsk nutida straffprocess, se t.ex. *Arvela* s. 379 och *Hirvonen, J. 1997* s. 375.

hängande helhet, både sak- och tidsmässigt.²⁰ Målet ska belysas och utredas till relevanta delar utan att material som inte hör till saken blandas in.²¹ Som helhet får handläggningen och avgörandet inte dröja. Handläggningen får inte heller avbrytas eller spjälkas upp i oändamålsenligt korta tidsrum.

Genom *omedelbarhet* i rättegången eftersträvas koncentration.²² Omedelbarheten innebär att parterna lägger fram allt processmaterial inför den domstol som avgör målet.²³ *Muntligheten* bidrar i sin tur till omedelbarheten.²⁴ Parterna ska i den mån det är möjligt föra sin talan och lägga fram sina övriga synpunkter muntligen vid ett sammanträde inför rätten. Vittnen och övriga personer som hörs i bevissyfte avger sina utsagor och besvarar parternas och domstolens frågor muntligen vid detta sammanträde.

I och med att rättegången ska vara förenlig med de principer som nämns ovan inser man att det i regel behövs ett rättegångssammanträde, ibland till och med flera, där parterna och de personer som hörs i bevissyfte är personligen närvarande. I annat fall finns det knappast förutsättningar för en lyckad rättegång baserad på kontradiktion och som genomförs i formen av en koncentrerad, omedelbar och muntlig förhandling.

3.2.2 Funktionella synpunkter

Frågan om vilka funktioner rättskipningen fyller är ett tema som länge och ingående har diskuterats i nyare nordisk forskning.²⁵ Stor vikt har fästs vid behoven

²⁰ *Jokela 2008* s. 20, *Virolainen–Pölönen 2003* s. 383 och 384 samt *Lindblom 2000* s. 137.

²¹ BRL 6:5,2. Se även *Hirvonen, J. 1997* s. 375.

²² Så ska man också förstå *Lindblom* när han säger att omedelbarheten medför fördelen att behandlingen koncentreras (*2000* s. 136). *Virolainen–Pölönen* ser dock omvänt på saken när de framför att omedelbarheten förutsätter koncentration (*2003* s. 384). Så även LaUB 9/1997 rd s. 7: ”Den bästa garantin för omedelbarhet är en sammanhängande, koncentrerad behandling.” Dessa varierande synsätt kan tas som ett tecken på att muntlighet, omedelbarhet och koncentration är, såsom *Lindblom* påpekat, ”tätt sammanvävda intill förväxling och förblandning och anses alla uppställda och införda för att ge bästa möjliga förutsättningar för den fria bevisvärderingen och därmed en materiellt riktig dom” (a.st.).

²³ *Jokela 2008* s. 19 och 20 samt *Virolainen–Pölönen 2003* s. 370. I en process som bygger på omedelbarhetsprincipen får domstolen följaktligen grunda sitt avgörande endast på det material som parterna i rättegången direkt har lagt fram. Se BRL 11:2 och RP 82/1995 rd s. 121.

²⁴ Så även LaUB 9/1997 rd s. 7, *Virolainen–Pölönen 2003* s. 371 och *Lindblom 2000* s. 134. Att det inte handlar om någon nyhet som lanserats i samband med tillkomsten av BRL (resp. SvRB) visar framställningen i *Granfelt*, som skrevs för hundra år sedan: ”En betingelse för omedelbarheten är muntligheten.” (s. 35) Hans analys av för- och nackdelarna med muntliga brottmålsrättegångar (s. 35–39) innehåller samtliga ståndpunkter som brukar framföras även i den moderna diskussionen, såsom svårigheten att i mera omfattande och komplicerade mål hålla i minnet det muntligen framlagda processmaterialet utan hjälp av skriftliga redogörelser.

²⁵ Om diverse åsiktsyttringar i den finska och den svenska straffprocessdoktrinen, se t.ex. *Niemi-Kiesiläinen 2003* s. 337 och 338 samt *Prosessioikeus/Virolainen* s. 78 och 79. – För en skarpsynt

av att analysera rättegångens syftemål utgående från samhällets olika nivåer och persongrupper. I Finland har det till och med blivit ett slags tradition att i juridiska avhandlingar ta in en översikt av processens funktioner och de olika sätten att uppfatta och indela dem.²⁶ Jag berör dock ämnet endast i den mån som de olika syftemålen med straffprocessen kan föranleda behovet av att svaranden är närvarande i rättegången.

Särskilt *Per Olof Ekelöf* och *Per Henrik Lindblom* har hävdad att nästan samtliga funktioner hos processen – såväl på det enskilda som på det allmänna planet – sammanfattande kan sägas bidra till att värderingarna bakom den materiella rätten får ett maximalt genomslag.²⁷ Brott är de gärningar som samhället ställer sig mest avvisande till. Brotsrekvisiten är resultat av samhällspolitiska val och beslut.²⁸ Straffprocessen är i sin tur ett tillvägagångssätt för att utreda, lagföra

differentiering av processens funktioner i vidare samhälleliga sammanhang, se *Ervasti 2002 in extenso* med cirkelschemat s. 53. Att straffprocessen kan ha en mångfald av syften, som kan ge uttryck för delvis motstridiga intressen, har i sin tur uppmärksammats redan av *Jonkka 1991* s. 175.

²⁶ Straffprocessens funktioner behandlas i 2000-talets finska avhandlingar i *Pölönen 2003* s. 18–33, *Huovila* s. 56–72, *Ervo 2005* s. 103–111 och *Hirvelä* s. 85–94. Granskningen präglas genomgående av de ekelöfsk-lindblomska uppfattningarna om rättegången som ett verktyg att förverkliga den materiella rätten i praktiken, även om vikten varierar något mellan de olika delsyftena, i synnerhet i fråga om huruvida tryggheten av den misstänkta personens rättsskydd är ett särskilt ändamål (*Ervo* i enlighet med sin lärare *Jokela*, i 2008 års uppl. s. 7) eller ett rättesnöre som beaktas vid prövningen av anklagelser för brott (*Pölönen* såsom *Virolainen 2007* s. 75 och *Frände 2009a* s. 30). Se även not 29.

²⁷ *Ekelöf 1990* s. 75 och 82 samt *Lindblom 1997* s. 630. Som enskilda funktioner räknar han upp upprätthållande av samhälls- eller minst rättsordningen, införlivande av processordningen, konfliktlösning, kompensation och reparation av kränkningar, meddelande av rättsskydd och rättvisa, tillvaratagande av rättssäkerhet, vinnande av rättsfrid, handlingsdirigering, styrning, prevention av tvister och brott i nära samband med avskräckning, moralbildning, brottsbekämpning, privatiserad tillsyn och kontroll, effektivitet och olika former av rättsbildning. Enligt *Lindblom* kan straffprocessen karakteriseras som polyfunktionell (*2004b* s. 418 och 419). De olika funktionerna, som också omfattar parternas möjlighet att medverka i det beslutsfattande som gäller dem själva och försoning mellan gärningsperson och offer, kan enligt honom troligen bäst skönjas i en vad han kallar för ”dekonstruktivistisk fragmentisering”, där syftet med förfarandet granskas särskilt i varje fas av straffprocessen och i samband med varje fråga som behöver lösas – och likaså vad gäller de olika personförhållandena, kan man tillägga. Uppfattningen har den fördelen att den omfattar alla tänkbara funktioner, olika plan och varierande synvinklar. – Se även *Straffprocessen (SE)/Lindell* s. 20–23, där det påpekas att ett s.k. differentierat funktionstänkande har vunnit terräng i dag. Enligt tankesättet ska brottsbekämpningen tillmätas varierande men inte särdeles stor vikt förutom i förundersökningsstadiet. I Finland har tankesättet omfattats t.ex. av *Niemi-Kiesiläinen 2003* s. 347 och 348 samt *2004* s. 536 och 537, där hon i tabellform sätter varierande fokus på olika målsättningar i de konsekutiva faserna av straffprocessen. – För en tydlig framställning av processens funktioner med utgångspunkt i *Lindbloms* verk, se även *Bylander 2006* s. 330.

²⁸ *Frände* uttrycker detta enligt följande: ”Genom straffrättsens påbud och förbud och därtill hörande straffhot anger statsmakten minimivillkoren för ett fredligt och dragligt samhällsliv” (*1998* s. 222). Se också *Tolvanen 2006b* s. 569, där det påpekas att samhället genom att normera umgänget mellan människor syftar till att föreskriva vad som är tillåtet och vad som är förbjudet.

och straffbelägga dessa förkastliga gärningar,²⁹ med andra ord förverkliga straffrätten i praktiken.³⁰

Straffprocessen används således för att *utreda* det konkreta händelseförlopp som misstänks utgöra ett brott och, om brott föreligger, döma ut den påföljd som lagen föreskriver. Detta förutsätter kännedom om själva händelsen, orsak och verkan samt parternas krav till följd av det inträffade. Vidare behövs eventuellt uppgifter om parternas situation, såsom de skador målsäganden ådragit sig eller om en viss påföljd lämpar sig för svaranden. Bara när man känner till de relevanta omständigheterna i saken finns det förutsättningar för ett riktigt avgörande.³¹ Som utredning behövs ofta parternas syn på saken och utomstående vittnens

²⁹ *Frände 2009a* s. 30 och *1998* s. 222. Se även *Prosessioikeus/Virolainen* s. 78 och 79 och *Virolainen i Virolainen–Pölönen 2003* s. 141 och 151, där han anser att man i fråga om straffprocessens och rättskipningens funktioner ska fokusera på frågan varför samhället har ansett det vara nödvändigt med ett straffprocessmaskineri eller rättsväsende i övrigt, och inte fundera över hur maskineriet fungerar eller vilka som är domstolens eller åklagarens uppgifter i processen. Straffprocessen har således inte någon särskild rättsskyddsfunktion med innebörden att parternas, och då i första hand svarandens, intressen ska värnas i förfarandet. Dessa intressen respekteras, såsom framgår av not 10, för att rättegången ska uppfylla rättvisekriteriet. – Enligt *Lindblom (2004a* s. 243 och 244) ser rättssäkerhetsanhängarna vikten av att minimera antalet felaktigt fällande domar som en separat funktion hos straffprocessen. Jag tror dock i likhet med *Frände* och *Virolainen* att detta i och för sig viktiga mål inte behöver klassificeras som en självständig processfunktion, utan ska beaktas inom ramen för rättegången i alla enskilda fall med hänsyn till principerna för en tillbörlig process.

³⁰ Så uttryckligen *Lindblom 1999b* s. 628. Likaså redan *Granfelt* s. 8: ”Straffprocessens ändamål är således straffrättens förverkligande.” *Frände (2009a* s. 30) benämner syftemålet straffrättens förverkligandeprincip. Termen har ansetts träffande av bl.a. *K Nowak* (s. 62 not 95). – Om den tyska straffprocessen kan konstateras att t.ex. *Roxin/Schünemann* (s. 2–4) anser att straffprocessen syftar till ett sådant avgörande om den misstänktes straffrättsliga ansvar som är riktigt i materiellt hänseende, har kommit till i laglig ordning och skapar rättsfrid. Syftemålen ska förverkligas i samspel och i konfliktfall vägas mot varandra. Även den franska synen på saken är likadan: straffprocessen tjänar samhällets intresse av att brott bestraffas, samtidigt som den enskilda misstänkta personen ska få en rättvis behandling av sin sak med utgångspunkt i oskyldighetspresumtionen. Se t.ex. *Bouloc* s. 2 och 3 samt samma sidor i *Guinchart–Buisson*.

³¹ En omfattande och ingående utredning av saken i syfte att säkra materiellt riktiga domar anges som målsättning för brottmålsrättegången även i förarbetena till BRL (LaUB 7/1997 rd s. 7). – *Bylander* observerar att man i förarbetena till lagstiftning också i Sverige nästan uteslutande håller sig till denna (rätts)säkerhet som syfte med brottmålsprocessen (2006 s. 331). – Det stämmer visserligen att redan lagen förpliktar att i rättegången leta efter sanningen (BRL 6:5,1–2 och RB 17:2,1 samt SvRB 46:4 och 35:1,1). Men vad då utgör denna sanning är en svårbedömlig kunskapsfilosofisk fråga. Det vore naivt att utgå från att det någonstans undangömd ligger, färdig att grävas upp, den materiella sanningen som straffprocessen har i uppgift att hjälpa oss att upptäcka i all dess glans. Vad som däremot kan uppnås är att anordna straffprocessen så att den, iakttagande de förfarandepinciper som är avsedda att garantera att saken kan utredas allsidigt och grundligt, om inte garanterar, i vart fall möjliggör ett grundat och balanserat avgörande som inte förbiser något element i beslutsfattandet. Denna skillnad tror jag fångas in i träffande termer av *Lindblom*: ”Som goda dekonstruktivistiska postmodernister är vi alltså numera konsekvent och konstruktivt kritiska till yttersta fundament, singulara strukturer, givna auktoriteter och entydighet i diskursen.

iakttagelser. Om det av utredningsskäl är nödvändigt att parterna uttalar sig och annan personbevisning tas upp, måste personerna i fråga vara närvarande.³² Att någon är närvarande ger domstolen och motparten samtidigt tillfälle att iaktta bevispersonernas beteende och på så sätt kunna bedöma tillförlitligheten av utsagorna, och då i synnerhet i relation till vad andra parter och vittnen framför. Kontradiktion förutsätter att parterna konfronteras med varandra och får fråga ut vittnena.³³

Även om utredningen av saken inte kräver att parterna är närvarande vid rättegången, t.ex. i situationer där svaranden har medgett åtalet och det inte finns någon orsak att betvivla riktigheten av erkännandet, kan detta ändå vara befogat med hänsyn till vissa (underordnade) syften med brottmålsrättegången.

I likhet med civilprocessen kan också straffprocessen sägas tillgodose materiella rättsskyddsintressen genom att *lösa konflikter*.³⁴ Här tar vi inte längre sikte på den konflikt mellan den brottsmisstänkta personen och samhället som grundar sig på att personen i fråga har brutit mot de samhälleliga värderingarna i lagens på- och förbud. Vi fokuserar i stället på den kollision mellan förväntningar och beteende som alltid är för handen när det misstänkta brottet inkluderar målsägande. Målsägandens intressesfär har kränkts. Innan brottet begicks hade målsäganden legitima förväntningar på att få leva i fred i åtnjutande av sådana rättigheter såsom ära, hemfrid, egendom och sexuell självbestämmanderätt. Som offer för brott hoppas målsäganden att skadorna repareras, sårerna läks, friden återställs och att livet normaliseras utan att han eller hon behöver frukta för nya angrepp. Gärningspersonen kan i sin tur känna sig generad över det han eller hon har or-

Vi har för länge sedan slutat tro på den stora berättelsen om den materiella sanningen. Men det hindrar oss inte att medryckande berätta en rad mindre historier om alla de vackra subprinciperna, om fri bevisprövning, fri bevisvärdering, *kontradiktion*, ackusatorisk process, *muntlighet*, *omedelbarhet*, *koncentration*, dispositionsprincipen, en aktiv materiell processledning, offentlighet, rätts-säkerhet, effektivitet, processekonomi, snabbhet osv. De har alla chansen att på sina egna, ofta mycket goda, meriter få försvara sin framtida plats i en processuell diskurs som ersätter tro på ikoner med krav på rationella argument i en funktionell analys" (1999a s. 501, min kursiv).

³² Så även **HD 2004:94** punkt 16. Från människorättssynpunkt se t.ex. *Trechsel* s. 89 om att närvaro "[o]n a utilitarian level ... contributes to the quality of decision-making", eftersom utredning kan hämtas av vederbörande.

³³ Se t.ex. *Diesen* s. 34–36 om behovet av att som bevismedel konfrontera svaranden med annan utredning i syfte att samla ihop en godtagbar utredning och därigenom säkra att domen blir innehållsmässigt riktig.

³⁴ För att belysa tankegången hänvisar jag åter till *Lindblom* (2000 s. 122): "Domstolens uppgift är att erbjuda en form för fredlig tvistlösning och bidra till att de ändamål som ligger bakom den materiella rätten realiseras. Detta sker genom konfliktlösning (reparation) i det enskilda fallet och därmed handlingsdirigering (prevention) på det allmänna planet." Om straffprocessen som konfliktlösning, se även *Bylander 2006* s. 330, *Straffprocessen (SE)/Lindell* s. 20, *Tolvanen 2006a* s. 1327 och *2001* s. 409 samt den dock i viss mån återhållsamma framställningen i *Virolainen–Pölönen 2003* s. 149 not 34.

sakat sitt offer, för att uttrycka det ålderdomligt, lida av samvetsqual. Det kan i sådana situationer vara fördelaktigt att offer och gärningsperson träffas i rätten.³⁵

Rättegången i brottmål kan tänkas bidra till och i viss mån även lyckas med att styra människors *framtida handlingar*. Rättegången är avsedd att ge en tankeställare, varför den sker här och nu med parterna närvarande och inte genom fjärrförbindelse eller brevväxling. Det är meningen att de som deltar tänker igenom vad som har hänt, tar del av motpartens erfarenheter och eventuella anspråk samt begrundar huruvida allt gick som det skulle eller inte. Tycker man att något gick fel finns det kanske anledning att tänka över varför det blev så och om alternativa handlingsmönster³⁶ står till buds för att hantera likadana situationer i framtiden. Svarande som har gjort sig skyldiga till brott inser förhoppningsvis att de har felat, brutit mot de gemensamt avtalade handlingsregler som lagarna är uttryck för och förorsakat medmänniskor lidande eller materiell skada samt ångrar sig.³⁷ Också för brottsoffret kan det vara nyttigt att möta gärningspersonen som ett led i bearbetningen av den kränkning som han eller hon har utsatts för.³⁸ I idealfallet har svaranden förståelse för brottsoffrets situation, fördömer sitt brottsliga agerande, rättar sig efter lagen och avstår från nya överträdelser.³⁹

³⁵ *McCold–Wachtel* s. 111 och 113: "[W]e describe restorative justice as a process where those primarily affected by an incident of wrongdoing come together to share their feelings, describe how they were affected and develop a plan to repair the harm done or prevent a reoccurrence." Se även *Duff 2002* s. 93: "What needs to be restored, and what can in principle be restored, is the offender's normative relationship with his victim as a fellow citizen, and with his fellow citizens more generally." Så också *Duff 2003* s. 51. – Forskare med en snävare syn på processens uppgifter godtar däremot inte rättegångens konfliktlösande verkan. Så skriver t.ex. *Weigend*, med samma utgångspunkt som *Nils Christie*, i sin berömda artikel *Conflicts as Property* från 1977: "Since criminal justice has been taken out of the hands of the private victim by the modern state, the trial is not meant to provide a forum for the victim ... to obtain redress" (s. 216). Jfr *Christie* s. 9 om att detta är beklagligt även ur den tilltalades synvinkel, eftersom han eller hon inte längre har en möjlighet att konfronteras med brottsoffret. Här går den tilltalade miste om en betydelsefull sammankomst, nämligen att av målsäganden ta emot "a type of blame that it would be very difficult to neutralise".

³⁶ Se även *Hudson* s. 183: "Much of the most effective work with offenders over recent decades has been based on inducing them to acknowledge not only that the behaviour has caused harm, but that they could have chosen to have acted differently."

³⁷ Se *Duff 2003* s. 50: "Part of the aim of the process is precisely this communication between victim and offender ... Censure is integral to this exercise: to try to bring the offender to grasp the wrong that he did involves at least implicitly condemning his action as wrongful ...; and if he comes to grasp it as wrong, he will censure himself for doing it."

³⁸ *Robberstad* s. 260. Se även *Violainen 2006b* s. 569 om rättegången som en möjlighet för brottsoffret att återhämta sig från den traumatiska brottsrelaterade upplevelsen.

³⁹ Se *Wright–Masters* s. 58: "Healing for the victim and education of the offender are both *possibilities* ... but should not be presented as *expectations*, because that could lead to disillusionment" (kursiv i originaltexten). I kriminalvårdens arbetsprogram Unga och brott, som används i samband med verkställigheten av ungdomsstraff, ingår därför samtal med gärningspersonen för att öka hans eller hennes förståelse för varför han eller hon begår brott, varför det är fel att begå brott,

Det har också påpekats att svaranden upplever det som skrämmande att delta i brottmålsrättegången och därför inte vill utsätta sig för nya åtal och rättegångar.⁴⁰ Denna verkan, som ibland kallas straffprocessens avskräckande effekt, torde gälla i synnerhet unga och förstagångssvarande.

Vad som beskrivits i föregående stycke är en väsentlig del av det som traditionellt kallas för individualprevention, dvs. straffrättens och straffprocessrättens förmåga att hindra den bestraffade individen från att begå nya brott.

Med den nyklassiska straffrättens frammarsch fick individualpreventionen dålig klang. Ordet fick känneteckna den förkastliga idén att straffet, för att avskräcka, redan för en förstagångsförbrytare måste vara kännbart och skärptes än mer för brottsrecidivisterna, som gärna skulle hållas inspärrade så länge som möjligt. Också individualpreventionen har likväl sin ljusa sida. Man kan säga att straffrätten och straffprocessen lyckas i sin uppgift om så få svarande som möjligt återfaller i brott, medan merparten inser att brott inte lönar sig.⁴¹ Överdimensionerade straff är dock inte lösningen, på denna punkt har den

vad brotten förorsakar brottsoffret och gärningspersonen själv samt hur man kan förebygga brottsituationer genom att utveckla alternativa handlingsätt (RP 102/2004 rd s. 5 och 6). Se även *Ervo 2005* s. 301. – I många fall är det dock fråga om rent önsketänkande. Så begår t.ex. aktörerna inom narkotikahandeln, åtminstone de som befinner sig högre upp i hierarkin, brotten som en del av sin näringsverksamhet. Att överträda lagen grundar sig på ett medvetet val och förväntningarna på bättring är därför i allmänheten ringa. Så också *Lindblom 2004* s. 243. – Även när det gäller icke-yrkesmässiga förbrytare har narkotikabrott och andra allmänfarliga brott en särställning, eftersom målsägande saknas och någon konfrontation mellan gärningsperson och offer därför inte aktualiseras.

⁴⁰ *Diesen* s. 36–38. Han anser att den möda som svaranden lägger ned på att infinna sig och offentligen stå till svars för en lagöverträdelse till och med mer än själva straffet avskräcker honom eller henne från nya brott. Med allmänpreventionen för ögonen påpekar han vidare att laglydigheten skulle sjunka om gärningspersonerna vid mindre brott allmänt slapp inställa sig inför rätten. Så även *Jokela 2008* s. 428. Se vidare *Volk 2007* där det något tillspetsat anförs att det inte överlag finns någon rimlig grund för närvaroplikt för svaranden (s. 213) samt att straffelementet är starkt framträdande när svaranden är närvarande i och med att det handlar om en person som måhända förväntas erkänna och ångra, i likhet med den som i biktstolen bekänner sina synder (a.a. s. 216 och 217). – *Tolvanen* ställer sig däremot avvärjande till den skrämselfverkan som förknippas med själva rättegången. Han anser att rättegångar inte får likställas med straff och att syftet med en rättegång aldrig får vara att skämma ut svaranden (*2006b* s. 581). Om skammens negativa verkan på de inblandades framtida handlande, se också *Zehr* s. 27. Se i samma riktning *Ervo 1998* s. 48. Sammanfattningsvis kan vi säga att det inte är meningen att svaranden uppfattar straffprocessen som ett extra straff samtidigt som det inte kan förnekas att rättegången upplevs som besvärlig. Huruvida detta är acceptabelt är däremot en filosofisk fråga: ”Alla *oavsedda* negativa konsekvenser av straffprocessuell verksamhet bör rimligen minimeras” (*Bylander 2006* s. 355, kursiv. i originaltexten).

⁴¹ *Duff* säger detta elegant: ”[W]hat we should aspire to ... is a system which seeks neither restoration rather than retribution, nor retribution rather than restoration, but restoration through retribution” (*2002* s. 98). Så också *Duff 2003* s. 43. Se även *Lindblom* i anknytning till att han ser dagens straffprocess fokusera inte bara på utredning och bedömning av den misstänkta gärningen utan också på de andra inblandades, främst målsägandens, intressen: ”Oss emellan tror jag rent av på

nyklassiska straffrättsdoktrinen rätt. Men ett lyckat rättegångssammanträde i parternas närvaro kan få betydelse i sammanhanget.

Att konfronteras med det man har gjort och med de personer som därför har fått lida ter sig som ett förhållandevis effektivt brottsförebyggande medel. I bästa fall återställs den av brottet rubbade harmonin genom att parterna deltar i rättegången. Till följd av mötet börjar brottsoffret och gärningspersonen förstå den andras situation och kan försonas. Genom påföljden sonar svaranden sitt brott också i förhållande till samhället. Man kan säga att processen har haft en helande funktion ur såväl individernas som samhällets synvinkel.⁴² Närvaro vid behandlingen av brottmål kan således ha restorativa och *individualpreventiva syftemål*.

Vägande individualpreventiva skäl för svarandens närvaro kan anföras i mål med unga tilltalade. Det kan vara av stort värde att den unga som misstänks för brott får egenhändig och omedelbar erfarenhet av hur målsäganden har upplevt situationen och hur samhället i form av straffprocessapparaten reagerar på saken. Att delta i behandlingen av anklagelsen mot en själv kan således bidra till att den unga mognar till en ansvarskännande samhällsmedlem, vilket kan sägas tjäna samma syftemål som ungdomsstraffet, som är en skraddarskydd påföljd för unga med starka individualpreventiva inslag.⁴³

Kan närvaro även sägas gynna *allmänpreventionen*? Om så vore fallet skulle rättegångsnärvaron bidra till att upprätthålla laglydigheten hos allmänheten samt vara en beaktansvärd faktor vid bedömningen av huruvida brott lönar sig eller inte. Detta betyder att en person innan han eller hon begick ett brott tog hänsyn till inte bara möjligheten att bli fast och påföras straff utan också särskilt beaktade det besvär som rättegången skulle föra med sig. Synsättet kan kritiseras för

individualpreventionens samtida successiva återkomst i postmodernismens kölvatten. Men det kanske är så naivt att man inte bör säga det högt" (1999a s. 508 jfrt med s. 511).

⁴² Om detta se *Lindblom 1999b* s. 630 och 631 samt *2004a* s. 251, *Ervo 2005* s. 106 och *Tolvanen 2006b* s. 585, som anför att gärningspersonen har rätt att sona sin gärning, sluta begå brott och återfå ställningen som betrodd samhällsmedlem. Så också *Walgrave* s. 79. Se även *Braithwaite* s. 156 om aktivt ansvarstagande ("active responsibility"), vilket innebär "taking responsibility for repairing the harm that has been done, the relationships that have been damaged". För målsägandens del se *Träskman 1992* s. 396 om en vad han kallar för *upprättelsefunktion* hos närvaro. Att straffprocessen utöver sin primärfunktion att utreda och lagföra överträdelser även uppfattas och anlitas som ett konfliktlösningsförfarande är inte något negativt i sig, tvärtom. Se närmare *Liukkonen 2008* s. 13–15. Således kan vi bortse från sarkasmen i *Lindbloms* framställning och ta den bokstavligen: "Snart behöver man måhända inte bege sig till andra världsdelar för att – åtminstone i enstaka fall – få uppleva brottmålsrättegången som en form av försoning mellan målsäganden, gärningsmannen och samhället" (1999a s. 508).

⁴³ Se i samma riktning *Jokela 2008* s. 428, *Marttunen 2008* s. 141 samt *Diesen* s. 4. Om lagbestämmelserna om de ungas närvaroskyldighet för att uppnå dessa mål, se avsnitt 3.4.1. Se även om närvaro som förutsättning för att döma ut ungdomsstraff avsnitt 7.3.1.3 vid not 59.

överskattning av människornas kunskaper om rättsvården. I praktiken räknar förbrytare *in spe* knappast med att de måste stå till svars inför domstol om någonting går snett. Straff är däremot onekligen ett realargument i sammanhanget. Om man gick in för att tillmäta närvaro en allmänpreventiv verkan vore det även nära till hands att likställa rättegången med straff, vilket enligt våra tidigare konklusioner inte är försvarbart.⁴⁴ Egentligen finner jag att rättskipningens verkningar och möjligheter överdrivs av dem som anför att rättskipningen i brottmål också får personer utan erfarenhet av lagföring, dvs. människor i gemen, att avhålla sig från brott.⁴⁵ Det är snarare själva straffbudet och sannolikheten att åka fast som verkar allmänpreventivt. Visst konkretiseras straffhotet i brottmålsrättegången, men man kan knappast sluta sig till att processen i sig är direkt brottsförebyggande på det allmänna planet.

Att parterna deltar i brottmålsrättegången kan också annars, bortom de huvudsakliga syftena med straffprocessen, visa sig vara nyttigt. Parterna kan ha den positiva erfarenheten av att de fått komma med sina synpunkter och att domstolen tagit saken på allvar, vilket kan bidra till en ökad tillit till rättsväsendet.⁴⁶ Genom att låta parterna medverka och ta till orda i processen *legitimerar* domstolen sin verksamhet i parternas ögon. De får se hur det hela går till. Vidare växer allmänhetens förtroende för rättskipningen av det faktum att man med närvaroplikten strävar efter bästa möjliga beslutsunderlag.⁴⁷

⁴⁴ Se not 40.

⁴⁵ Anhängarna av synsättet talar om straffprocessens dubbelfunktion. Se t.ex. *Prosessioikeus/Virolainen* s. 76.

⁴⁶ *Bylander 2006* s. 331 och 395 samt *Trechsel* s. 89: "Moreover from the perspective of the rule of law, which is also tied to the principle of democracy, it is essential that those affected by a decision of the authorities be involved in the decision-making process. This facilitates the acceptance of a result. Finally, from a philosophical perspective, it promotes the notion that the individual is a subject rather than merely an object of the process." Så även KB 2003:3 s. 96.

⁴⁷ *Diesen* s. 32 och 33 samt *Bylander 2006* s. 408. – Legitimitet kan enligt *Aarnio* (s. 28) och *Peczenik 1995* (s. 48) uttryckligen förstås som godtagbarhet i allmänhetens ögon, vilket leder till att allmänheten har förtroende för det aktuella regelverket eller någon annan samhällelig institution i fråga. – Att domstolsverksamheten upplevs som legitim både allmänt och i synnerhet av svaranden i brottmål understryks också i EMD:s **dom 2005-12-15 Kyprianou mot Cypern** (stor sammansättning), punkt 118: "[I]t is of fundamental importance in a democratic society that the courts inspire confidence in the public and above all, as far as criminal proceedings are concerned, in the accused." Legitimationen av domstolsförfarandet i svarandens ögon anges även som ett uttryckligt systemål med hans eller hennes närvaro i brottmålsprocessen. Se **domen 2004-07-06 Dondarini mot San Marino**, punkt 25 (endast på franska): "La Cour rappelle que le droit du prévenu à une audience publique ne représente pas seulement une garantie de plus que l'on s'efforcera d'établir la vérité: il contribue également à convaincre l'accusé que sa cause a été entendue par un tribunal dont il pouvait contrôler l'indépendance et l'impartialité." När det gäller målsäganden som närvarande anför *Träskman* (1992 s. 396) att denna kan "kontrollera att de tjänstemän som sköter rättskipningen fullgör sina uppdrag på ett tillfredsställande sätt".

Sammanfattningsvis kan sägas att deltagande av parterna, främst i form av närvaro, är påkallat i brottmål för det första för att det påstått brottsliga händelseförloppet ska kunna utredas (*utredning*) och för det andra för att rätt påföljd för brottet därefter ska kunna dömas ut (*straffpåföring*). Genom att parterna ställs öga mot öga med varandra finns det också hopp om försoning (*konfliktlösning*) och en chans att svaranden väcks till insikt om att brott är fel (*moralbildning*) och att det gäller att inte halka in på brottets bana (*avskräckning*). Slutligen ger närvaron parterna möjlighet att se att rättsväsendet sköter deras sak på ett oklanderligt sätt (*legitimering av rättskipning*).

3.3 BEHOV OCH TRYGGANDE AV NÄRVARO I FÖRHÅLLANDE TILL PARTERNAS INSTÄLLNING

3.3.1 Närvaro efter partsställning

Huruvida en person ska vara närvarande i brottmålsrättegången i första instans bestäms utgående från hans eller hennes ställning i rättegången. Grunden för närvaro är dels funktionell, dels principiell. Med detta menas att varje person vars närvaro i rätten är av avgörande betydelse med tanke på rättegångens funktioner (i första hand då utredning och lagföring av brottsmisstankar) ska inställa sig personligen. Utredningsfokuserade huvudförhandlingar kan svårligen genomföras utan att de berörda personerna är närvarande. Officialprincipen i sin tur förpliktar domstolen att utifrån kontradiktionsprincipen se till att saken handläggs tillbörligt, förfarandemässigt klanderfritt. Som utgångspunkt gäller då att parterna är närvarande vid handläggningen av det brottmål där de för talan eller står till svars för anklagelser. I annat fall riskerar man att en del av rättegångsmålen inte uppfylls eller att principer om det optimala förfarandet åsidosätts. Jag granskar kort behovet av närvaro för varje parts del med hänsyn till de funktionella och principiella överväganden som nämns ovan.

Bland garantierna för en rättvis rättegång i GL 21,2 eller i EMRK art. 6 nämns inte uttryckligen närvaro eller muntlighet vid behandlingen, däremot nog i KMPR art. 14.3 d i fråga om svaranden i brottmål. I EMD:s praxis fastställs dock uttryckligen att *svarandens* närvaro hör till själva väsensgrunderna i en rättvis brottmålsrättegång.

Saken läggs fram i följande termer i **domen 2006-10-18 *Hermit mot Italien*** (stor sammansättning): ”58. In the interests of a fair and just criminal process it is of capital importance that the accused should appear at his trial (see *Lala v. the Netherlands*, judgment of 22 September 1994, Series A no. 297-A, p. 13, § 33; *Poitrimol v. France*, judgment of 23 November 1993, Series A no.

277-A, p. 15, § 35; and *De Lorenzo v. Italy* (dec.), no. 69264/01, 12 February 2004), and the duty to guarantee the right of a criminal defendant to be present in the courtroom – either during the original proceedings or in a retrial – ranks as one of the essential requirements of Article 6 (see *Stoichkov v. Bulgaria*, no. 9808/02, § 56, 24 March 2005).

59. Although this is not expressly mentioned in paragraph 1 of Article 6, the object and purpose of the Article taken as a whole show that a person 'charged with a criminal offence' is entitled to take part in the hearing. Moreover, subparagraphs (c), (d) and (e) of paragraph 3 guarantee to 'everyone charged with a criminal offence' the right 'to defend himself in person', 'to examine or have examined witnesses' and 'to have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court', and it is difficult to see how he could exercise these rights without being present (see *Colozza v. Italy*, judgment of 12 February 1985, Series A no. 89, p. 14, § 27, and *Sejdo-vic*, cited above, § 81)."

– Ibland uttalar EMD sig mera kortfattat, t.ex. i **domen 2005-10-20 Romanov mot Ryssland**, punkt 106: "The Court reiterates that it flows from the notion of a fair trial that a person charged with a criminal offence should, as a general principle, be entitled to be present and participate effectively in the first-instance hearing (see *Colozza v. Italy*, judgment of 12 February 1985, Series A no. 89, pp. 14–15, §§ 27 and 29)."

Svarandens personliga närvaro motiveras på ett flertal grunder. Svaranden har rätt att försvara sig mot åtal, personligen om han eller hon så vill och inte enbart genom biträde. Vanligen måste svaranden utfrågas om händelseförloppet. Om annan bevisning läggs fram måste han eller hon få kommentera den. För att domstolen ska kunna välja rätt typ av påföljd är det ofta nödvändigt att skaffa utredning om svarandens livssituation.⁴⁸ Mötet med målsäganden i rättssalen kan även bidra till att svaranden inser att brott är fel och går in för att leva laglydigt i fortsättningen. Svarandens närvaro är vidare ägnad att legitimera rättskipningen i och med att han eller hon får se hur rättegången genomförs.⁴⁹ Om anklagelserna dock avser endast förhållandevis lindriga gärningar och bevisläget inte heller är oklart – svaranden har i förundersökningen erkänt brottet eller i vart fall inte bestridit det – kan effektiviteten tala för en snabb och smidig handläggning av målet utan att svaranden är närvarande. Till detta återkommer jag i avsnitt 5.2.

⁴⁸ Så även *Hirvonen*, J. s. 375 och *Kuuliala* s. 741.

⁴⁹ Se *Dondarini-domen*, punkt 25 samt *Lazoroski-domen*, punkterna 70 och 71 (cit. i not 47 resp. vid not 16). *Tolvanen* (2006b s. 580) utsträcker denna legitimeringssynpunkt till att gälla också innehållet i avgörandet; om svaranden känner att han eller hon tillbörligen har hörts vid rättegången, kan han eller hon i fortsättningen ställa sig till och med positiv till domstolarna, även om domen har varit fällande.

Svaranden är centralfiguren i straffprocessen. Således beror de övriga parternas situation i allt väsentligt på den inställning svaranden intar gentemot anklagelserna och andra yrkanden. Bestrider han eller hon åtalet och/eller skadeståndsanspråken kommer det vanligen att hållas en huvudförhandling, till vilken åklagaren och sådana målsägande som ska höras i utredningssyfte eller som har privaträttsliga krav som inte förs av åklagaren kallas att infinna sig. Om svaranden däremot inte nekar till brott eller rent av medger åtalets riktighet, och det inte är fråga om en allvarlig gärning, kan man ge avkall på bevisnings- och kontradiktionskraven också i övrigt. Om målet då hänvisas till ett skriftligt förfarande, hålls inget sammanträde och ingen, inte ens åklagaren, behöver inställa sig. Det kan tänkas att också huvudförhandlingen hålls i form av en utevarohandläggning, där svaranden inte behöver närvara och där någon bevisning (vanligen) inte heller läggs fram.

Även om det ordnas en huvudförhandling i form av en fullskalerättegång varierar utsträckningen och djupet av behandlingen i förhållande till anklagelsernas art och hur de bemöts av svaranden. Det kan hända att huvudförhandlingen hålls för att målet inte kvalificerar sig för kriterierna för ett underlättat förfarande. Åtal för grövre brott måste alltid handläggas i en fullskalerättegång. Detsamma gäller i stort sett åtal mot unga för brott som de misstänks ha begått innan de fyllt 18 år.⁵⁰ Om gärningen inte bestrids och det inte finns skäl att misstänka att den åtalade personen inte har begått den, kan huvudförhandlingen genomföras under jämförelsevis enkla former. En fullskalerättegång i egentlig mening ordnas när det påstådda brottet förnekas. Med utgångspunkt i oskyldighetsprincipen ska åklagaren (eller målsäganden i de fall där han eller hon driver målet) då genom bevisföring övertyga domstolen om svarandens skuld. Bevisningen ska räcka till att utom rimligt tvivel bestyrka att den tilltalade har förfarit på det sätt som anges i åtalet, dvs. att det händelseförlopp som ligger till grund för straffyrkandet i allt väsentligt är korrekt.⁵¹

Omfattningen av bevisföringen påverkas förutom av svarandens inställning gentemot anklagelserna även av faktaunderlaget i fallet. Även om brottet har bestridits behöver utredningen inte alltid bli omfattande, om åtalet gäller förhållanden som lätt kan bevisas. Som exempel kan nämnas en förnekad misshandel som inträffat på gatan. Här kan bevismaterialet utgöras av en bandinspelning från en övervakningskamera där de inblandade kan identifieras och av fotogra-

⁵⁰ Se avsnitt 7.3.4.1.

⁵¹ Straffansvaret kan visserligen grundas även på bevisade delfakta som i sig uppfyller ett brottsrekvisit. Typfallet är att uppsåt inte går att bevisa men att svaranden ändå kan tillräknas oaktsamhet. Ett tillräknande för oaktsamhet i stället för uppsåt kräver i de flesta fall ett alternativt åtal. Se RP 82/1985 rd s. 61 och 122 samt *Frände 2009a* s. 438 och 439 liksom i *Prosessioikeus* s. 552 och *Virolainen–Pölönen 2003* s. 399. Jfr dock **HD 2005:126**, punkt 7, och *Jokela 2008* s. 632.

fier och läkarintyg på de skador som målsäganden har ådragit sig. En omfattande personbevisning behövs således närmast i fråga om bestridda åtal med flera åtalpunkter och ett komplext faktaunderlag. Till denna kategori hör ofta narkotikaimport och narkotikahandel, i synnerhet avseende de högre leden i organisationen, och ekonomisk brottslighet såsom gäldenärsbrott i stor skala. Också vid sexualbrott där parternas diametralt motsatta utsagor står mot varandra kan det vara nödvändigt att i bevissyfte höra flera utomstående personer, och då närmast för att skaffa indiciebevis till stöd för eller mot åtalet.

Åklagaren ska vara närvarande till följd av processens ackusatoriska karaktär. Åklagaren har ansvar för att misstänkta brott åtalas och att målen drivs. Det hör till åklagarens uppgifter att yrka på straff i situationer där det finns tillräckliga grunder att misstänka brott samt att styrka riktigheten av straffyrkandet. När detta förutsätter en rättegång i form av huvudförhandling är åklagaren skyldig att vara närvarande på tjänstens vägnar.⁵²

Behovet av och grunden för *målsägandens* närvaro är olika i förhållande till hans eller hennes ställning i rättegången.⁵³ Om allmänna åklagaren driver åtalet är han eller hon numera i regel skyldig att också föra målsägandens talan i fråga om dennes privaträttsliga anspråk.⁵⁴ I dessa mål behöver målsäganden inte delta för att tillvarata sina intressen,⁵⁵ om han eller hon inte har andra yrkanden, som t.ex. straffanspråk för ett grövre brott än det som beskrivs i åtalet.⁵⁶ Om målsäganden har privaträttsliga anspråk som åklagaren inte driver eller om målsäganden ensam för talan, befinner han eller hon sig till denna del i samma situation som käranden i tvistemål. Driftansvaret vilar på målsäganden, varför han eller hon följaktligen måste infinna sig i domstolen, om inte personligen så åtminstone genom ombud. Vid många typer av brott, främst då vålds- och sexualbrott, är målsäganden vanligen den bästa, och ibland rent av den enda kunskapskällan, och behöver därför höras i bevissyfte.⁵⁷ I detta hänseende är målsägandens pro-

⁵² RP 82/1995 rd s. 72.

⁵³ Om variationer i målsägandens partsställning se *Frände 2009a* s. 410 och 411 samt *Virolainen-Pölönen 2004* s. 190 och 191.

⁵⁴ BRL 3:9

⁵⁵ Enligt systematiken i BRL har målsäganden inte ens partsstatus i dessa fall. Se BRL 8:2,1 och LaUB 9/1997 rd s. 21 samt *Frände 2009a* s. 252 och 1999 s. 217.

⁵⁶ Målsäganden kan för det första hävda att gärningsbeskrivningen i åtalet redan som sådan uppfyller rekvizitet för ett grövre brott än det som åklagaren yrkar straff för. För det andra kan målsäganden lägga till nya element i gärningsbeskrivningen så att den avser ett grövre brott, t.ex. mord i stället för dråp.

⁵⁷ Se t.ex. *Frände 2009a* s. 330 och 410, *Virolainen 2006a* s. 650 samt *Träskman 1992* s. 405–410 med exempel ur rättspraxis.

cessuella ställning jämförbar med ett vittnes.⁵⁸ Ofta finns det ett flertal grunder för målsägandens deltagande i rättegången. T.ex. i ett våldtäktsmål ska målsäganden givetvis höras i bevisställe, men samtidigt kan närvaron betingas av hans eller hennes yrkanden i målet. Målsäganden framställer eventuellt ett skadeståndskrav som åklagaren inte driver och/eller yrkar att gärningspersonen, med avvikelse från åklagarens straffanspråk, ska dömas till straff för en grov gärningsform och möjligen också för andra brott såsom misshandel. Slutligen vill målsäganden kanske möta gärningspersonen i hopp om en ursäkt.⁵⁹

Fastän avhandlingen inte avser överprövningsförfaranden, kan det nämnas att muntligheten och svarandens närvaro inte i dessa sammanhang tillmäts lika stor betydelse som i underrätten. Överklagade mål kan således lättare prövas skriftligen, bortsett dock från fall där den högre instansen enligt den nationella rättsordningen har i uppgift att ompröva saken helt, inklusive faktaunderlaget i ljuset av bevisningen.⁶⁰

Jag har inledningsvis anført i avsnitt 2.2.4 att närvaro i brottmålsrättegången dels är en fri- och rättighet, dels en skyldighet som svaranden ska underkasta sig för att brottsmisstanken mot honom eller henne ska kunna prövas på ett korrekt sätt, varvid svarandens eget och de övriga inblandades, inte minst brottsoffrets, anspråk på rättsskydd, tillförsäkras såväl materiellt som processuellt. Dessa två dimensioner i svarandens närvaro, rätten och skyldigheten att närvara, granskas i de två följande avsnitten. Jag börjar med närvaron som en rättighet.

⁵⁸ Så även *Frände 1999* s. 217 och *Niemi-Kiesiläinen 1997* s. 456.

⁵⁹ *Robberstad* anmärker att det kanske är bäst att målsäganden infinder sig ”for å gjøre seg gjeldende på optimalt vis” (s. 260, kursiv. i originaltexten). *Lindblom* noterar att man på sistone har kunnat bevittna målsägandens marsch tillbaka in i rättssalen (*1999a* s. 511) i och med att rättegångsmaskineriet börjat visa större förståelse för brottsoffrets förväntningar och intressen. Således är läget inte längre så deprimerande ur denna parts synvinkel som *Christie* beskrev det på 1970-talet (se not 35).

⁶⁰ Se vid not 69. EMD:s praxis i frågan sammanfattas t.ex. i **domen 2009-07-21 Seliwiak mot Polen**, punkterna 55 och 56.

3.3.2 Positivt inställda parter

Det hör till en rättvis rättegång att en part som så önskar får vara närvarande vid behandlingen av sin sak.⁶¹ En part kan enligt huvudregeln inte förvägras närvaro i sitt eget mål.

Att parterna inte är närvarande i brottmål beror dock sällan på att de önskat delta men inte fått tillfälle till det. Utgångsläget är snarare det motsatta. Det kan hävdas vara kännetecknande för straffprocessen att knappast någon av de inblandade deltar av egen vilja.⁶² Målsäganden hade inte velat bli offer för brott och indragen i processen. Svaranden kanske anser sig oskyldig eller är missnöjd med att ha åkt fast och nu måste iklä sig rollen som tilltalad. Att delta i rättegången kan vara motbjudande av den anledningen att saken och dess utredning framstår som obetydlig eller obehaglig, varför parten helt enkelt vill undvika handläggningen. För målsäganden kan utevaron bero på en ovilja att återkalla i minnet den traumatiska erfarenheten av att ha blivit offer för ett brott och/eller fruktan över att konfronteras med gärningspersonen.⁶³ Svaranden kan även inbilla sig att han eller hon genom att hålla sig undan rättegången samtidigt kan undgå fällande dom jämte påföljder eller åtminstone få ett uppskov till stånd.⁶⁴

EMD:s praxis ger emellertid vid handen att det även förekommer frånvarosituationer där en part varit villig att delta i behandlingen, eller åtminstone efteråt i sitt klagomål hävdad att han eller hon hade föredragit att vara närvarande.⁶⁵ Fal- len är av intresse i och med att man här väger partens närvarorätt mot de effekti-

⁶¹ *Bylander* talar om en s.k. *processuell närvarorätt*, som enligt hans bedömning kan ha stor betydelse för parten i fråga (2006 s. 319). – För *målsägandens* del har det i litteraturen allmänt konstaterats att han eller hon likaså alltid får närvara vid rättegången i egen sak (*Virolainen 2006a* s. 650). Se även RP 271/2004 rd s. 40: ”Också i sådana fall när det inte är nödvändigt att kalla en målsägande till huvudförhandlingen ska denne givetvis fortfarande ha rätt att infinna sig till förhandlingen om han eller hon vill det.” Se not 90 om att EMRK däremot inte direkt tryggar målsägandens ställning som part i brottmål.

⁶² Se även *Liukkonen 2008* s. 11. I det sammanhanget har jag framfört att även rättskipningspersonalen, åklagaren och domaren, gärna ser att brottmålen sköts utan en fullskalig rättegång. För vittnen kan det vara oangenämt att delta i rättegången på grund av risken för hämndaktioner från svarandesidan.

⁶³ Så också inom socialpsykologin *Lindgren* s. 284.

⁶⁴ Jfr dock RP 82/1995 rd s. 110: ”Att svaranden uteblir beror inte så mycket på att han skulle försöka undgå att dömas till straff som på att han helt enkelt inte är intresserad av målet.”

⁶⁵ EMD ställer krav på de nationella domstolarna att i brottmål alltid granska huruvida svaranden velat delta som närvarande när han eller hon hävdar att domstolen inte gett tillfälle till det. Se **domen 2009-07-28 Seyithan Demir mot Turkiet**, punkt 42. ”Moreover, the Court considers that, in view of the prominent place held in a democratic society by the right to a fair trial (see, among many other authorities, *Delcourt v. Belgium*, 17 January 1970, § 25 *in fine*, Series A no. 11), Article 6 of the Convention imposes on every national court an obligation to check whether the defendant has had the opportunity to apprise himself of and participate in the proceedings against him where, as in the instant case, this is disputed on a ground that does not immediately appear to be

vitetssynpunkter som i rättsordningen i fråga förordar handläggning utan närvaro av parten. EMD:s avgöranden i brottmål kan här delas in i tre olika grupper. För det första har vi ett antal domar som gäller en sådan utevarohandläggning som svaranden inte har haft kännedom om,⁶⁶ för det andra har EMD gått in för att tillåta att smärre brottmål kan handläggas utan muntlig förhandling oavsett svarandens önskemål⁶⁷ och slutligen finns det avgöranden som gäller en situation där svaranden har fått delta genom fjärrförbindelse i stället för att infinna sig personligen,⁶⁸ vilket han eller hon hade önskat.

Av viss betydelse för temat är även de talrika avgörandena gällande rättvisaspekten i rent skriftliga överklagningsförfaranden. I detta hänseende vidhåller EMD att muntligheten i och för sig endast spelar en underordnad roll vid ändringssökande i relation till förfarandet i underrätt, men i den mån som överprövningen också omfattar faktaunderlaget och kräver personbevisning, måste alla garantier för kontradiktion gälla även i högre instans. Förenklat kan man säga att får man överklaga faktabedömningen, så får man också vara närvarande vid den förhandling i högre instans där bevisningen tas emot och värderas på nytt.⁶⁹

manifestly devoid of merit (see, *mutatis mutandis*, *Somogyi v. Italy*, no. 67972/01, § 72, ECHR 2004-IV).”

⁶⁶ Avseende brottmålsrättegångar i första instans se **domarna 2012-04-24 Haralampiev mot Bulgarien, 2010-01-14 Popovitsi mot Grekland, 2009-12-03 Aliykov mot Bulgarien, 2008-01-17 Abbasov mot Azerbaidjan, 2007-04-26 Kemal Kahraman och Ali Kahraman mot Turkiet, 2007-02-20 Ünsal mot Turkiet, 2006-12-05 Kalem mot Turkiet, 2006-09-28 Hu mot Italien, 2006-06-22 Metelitsa mot Ryssland, 2006-05-23 Kounov mot Bulgarien, 2006-03-01 Sejdivic mot Italien** (stor sammansättning), **2005-10-20 Romanov mot Ryssland, 2005-06-09 R.R. mot Italien, 2005-03-24 Stoichkov mot Bulgarien, 1997-11-25 Zana mot Turkiet** (stor sammansättning), **1992-10-12 T. mot Italien, 1991-08-28 F.C.B. mot Italien, 1989-12-19 Brozicek mot Italien** (plenum) och **1985-02-12 Colozza mot Italien**.

⁶⁷ Främst **domen 2010-05-12 Kammerer mot Österrike**.

⁶⁸ **Domarna 2007-11-27 Ascitto mot Italien** och **2006-10-05 Marcello Viola mot Italien** samt de som citeras i not 79.

⁶⁹ I fråga om förfarandet i andra instans har EMD funnit att muntlig förhandling i parternas närvaro hade varit motiverad i **domarna 2012-03-06 Cani mot Albanien, 2011-10-25 Almenara Alvarez mot Spanien, 2010-11-16 García Hernández mot Spanien, 2010-09-21 Marcos Barrios mot Spanien, 2010-06-08 Andreescu mot Rumänien, 2010-04-08 Sinichkin mot Ryssland, 2009-09-29 Sándor Lajos Kiss mot Ungern, 2009-04-23 Sigbatullin mot Ryssland, 2009-02-12 Samokhvalov mot Ryssland, 2007-05-22 Muttilainen mot Finland, 2007-04-12 Laaksonen mot Finland, 2006-12-05 Csikós mot Ungern, 2005-12-01 Ilişescu och Chiforec mot Rumänien, 2004-07-06 Dondarini mot San Marino, 2003-07-15 Sigurþór Arnarsson mot Island, 2003-07-15 De Biagi mot San Marino, 2003-07-15 Forcellini mot San Marino, 2000-07-25 Tierce m.fl. mot San Marino, 2000-06-27 Constantinescu mot Rumänien, 1998-03-25 Belziuk mot Polen, 1996-02-19 Botten mot Norge, 1991-10-29 Helmers mot Sverige** (plenum) och **1988-05-26 Ekbatani mot Sverige** (plenum). Muntlig behandling krävdes däremot inte enligt **domarna 2012-06-05 Keskinen och Veljekset Keskinen Oy mot Finland, 2008-12-16 Bazo González mot Spanien, 2006-10-18 Hermi mot Italien** (stor sammansättning), **2002-12-05 Hoppe mot Tyskland, 1991-10-29 Fejde mot Sverige** (plenum), **1991-10-29 Jan Åke Andersson mot Sverige** (plenum) och **1987-03-02**

Till den första gruppen räknas här bara de avgöranden som gäller fall där det är uppenbart att *svaranden inte har haft vetskap om rättegången* mot honom eller henne, men utelämnas de fall där svaranden mer eller mindre beslutat hålla sig undan rättegången. EMD:s uppfattning kommer tydligt fram i domen **2005-03-24 Stoichkov mot Bulgarien**, där även tidigare praxis sammanfattas:

”55. [...] [T]he right of an accused to participate in person in the proceedings is a fundamental element of a fair trial (see *Colozza v. Italy*, judgment of 12 February 1985, Series A no. 89, p. 14, § 27, *F.C.B. v. Italy*, judgment of 28 August 1991, Series A no. 208-B, p. 21, § 33, *T. v. Italy*, judgment of 12 October 1992, Series A no. 245-C, p. 41, § 26, *Yavuz v. Austria*, no. 46549/99, § 45, 27 May 2004, and *Novoselov v. Russia* (dec.), no. 66460/01, 8 July 2004). It is of capital importance that a criminal defendant should appear, both because of his or her right to a hearing and because of the need to verify the accuracy of his or her statements and compare them with those of the victim – whose interests need to be protected – and of the witnesses (see *Poitrimol v. France*, judgment of 23 November 1993, Series A no. 277-A, p. 15, § 35, and *Krombach v. France*, no. 29731/96, § 86, ECHR 2001-II). For these reasons the Court has consistently held that when domestic law permits a trial to be held notwithstanding the absence of a person ‘charged with a criminal offence’ that person should, once he or she becomes aware of the proceedings, be able to obtain from a court which has heard him or her a fresh determination of the merits of the charge (see *Colozza*, cited above, p. 15, § 29, *Poitrimol*, cited above, pp. 13–14, § 31, *Medenica v. Switzerland*, no. 20491/92, § 54, ECHR 2001-VI, and *Krombach*, cited above, § 85). The only situation where it is open to question whether this requirement applies is when the accused has waived his or her right to appear and to defend himself or herself, but at all events such a waiver must, if it is to be effective for Convention purposes, be established in an unequivocal manner and be attended by minimum safeguards commensurate to its importance (see *Poitrimol*, cited above, *ibid.*)”

EMD anser således att svaranden nekas rättvisa om åtalet utan tillbörligt samtycke behandlas i den berördes frånvaro utan någon möjlighet att vid en senare rättegång få hela åtalet prövat på nytt med svaranden personligen närvarande.

På sistone går det att skönja en intressant utvecklingslinje i EMD:s rättspraxis i den riktningen att anklagelser för smärre förseelser kunde tänkas lagföras *utan*

Monnell och Morris mot Förenade kungariket. – I inhemsk rätt har synsättet införlivats i bestämmelsen i RB 26:15,1 om muntlig huvudförhandling i HovR när tilltron till bevisningen står på spel. Detta var också en förutsättning för att Finland kunde återkalla sitt förbehåll till EMRK om rätten till muntlig förhandling i överinstans. Se RP 33/1997 rd s. 19, 25, 65 och 66 där EMD:s praxis, främst *Ekbatani-*, *Helmers-* och *Fejde-domarna*, nämns som grund för muntlig överprövning. I samband med införandet av tillstånd till fortsatt handläggning (L om ändring av RB 650/2010) ändrades ordalydelsen i RB 26:15 för att öka HovR:s prövingsrätt huruvida huvudförhandling ska hållas för att ta upp bevisningen på nytt men utgångspunkten förblir att bevisning som i överklagan gjorts stridig ska tas upp även i HovR (RP 105/2009 s. 37, 38, 40, 71 och 72).

munlig förhandling även oavsett huruvida svaranden samtycker till förfarandet eller hade tvärtom velat bli personligen hörd. Domarna är tillsvidare fåtaliga och har kommit till i samband av klagomål avseende överklagan av administrativa beslut i konventionsstaterna som dock utgör straff i EMRK:s mening. Trots dessa särdrag tror jag att ställningstagandena som verkar genomsyras av effektivitetstänkande i syfte att uppnå besparingar för rättsväsendet kan te sig vägledande för framtiden och behöver uppmärksammas, även om vi inte i finsk (eller svensk) straffprocess f.n. känner till sådana förfarandearter där svaranden inte i brottmål skulle få till stånd en fullskalerättegång i muntliga former om han eller hon så önskar.

EMD har i dessa fall, i förhållandevis försiktiga och inte helt entydiga ordalag, yttrat att även om den starka utgångspunkten i brottmålsförfaranden är närvarorätt för svaranden, kan enbart skriftliga tillvägagångssätt utan svarandens samtycke dock berättigas i mindre, entydigt utredda mål som endast är laddade med inskränkt klanderverkan.⁷⁰ Av hur saken hittills har formulerats i dess rättspraxis att döma har EMD inte närmare fattat sin position i frågan än utan endast gett några kriterier som kan berättiga att saken rannsakas utan svarandenärvaro. Än så länge vet vi alltså inte vad som kan gå under brott eller förseelser som endast frambringa en ”inskränkt klanderverkan”.

I **Kammerer-** och **Jussila-domarna** verkar ett av dessa kriterier ha varit att endast en begränsad pekuniär påföljd stod till buds. För övrigt har EMD gjort ett försök att sätta möjligheten att vägra muntlig förhandling i förhållande till straffprocessformernas helhet med angivande av att även om det i mindre mål laddade med endast liten skam kan finnas svängrum för helt skriftliga förfaranden, förblir huvudregeln att svaranden hörs personligen närvarande och undantag från regelns ska tolkas snävt.⁷¹

⁷⁰ Se **Kammerer-domen**, punkterna 23–28 med hänvisning till den tidigare **Jussila-domen**. Till sina fakta gällde fallen bestämmande av straffavgift för underlåten bilbesiktning resp. skatteförhöjning som alltså enligt den nationella rättsordningen inte behandlades som brottmål.

⁷¹ Punkterna 21 och 22 i domen **2009-09-29 Sándor Lajos Kiss mot Ungern** (som i och för sig gällde förfarande i HovR): ”The Court would not exclude that in the criminal sphere the nature of the issues to be dealt with before the tribunal or court may not require an oral hearing. Notwithstanding the consideration that a certain gravity attaches to criminal proceedings, which are concerned with the allocation of criminal responsibility and the imposition of a punitive and deterrent sanction, it is self-evident that there are criminal cases which do not carry any significant degree of stigma (see *Jussila v. Finland* [GC], no. 73053/01, § 43, ECHR 2006-...). ... However, the Court is of the view that, in the determination of criminal charges, the hearing of the defendant in person should be nevertheless the general rule. Any derogation from this principle should be exceptional and subjected to restrictive interpretation.” – I sht från ett nordiskt perspektiv är det inte utan problem att EMD härvid opererar med begreppet skam som i de samhällen som bygger sin straffrätt på allmänprevention och undviker att prägla och utstöta gärningspersoner förefaller svårförenligt med kriterierna för rättvisheten av lagföringsprocedurerna.

Inom den tredje gruppen som handlar om *medierat deltagande* har EMD gått med på en ny närvarobedömning: rättegången kan framstå som rättvis även om svaranden endast deltar genom fjärrkontakt, närmare sagt genom videolänk. Användningsområdet för tillvägagångssättet normeras i rättspraxisen enligt följande.

I det första målet i gruppen, *Marcello Viola mot Italien*, hade svaranden i första instans till följd av vittnesmål dömts till livstids fängelse för flera brott eller försök till brott mot liv, deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings, dvs. maffians verksamhet samt skjutvapenbrott. I straffet ingick en isolering på tre år, som innebar bl.a. att han inte kunde delta i förhandlingen i överinstans som personligen närvarande men dock i form av en videokonferens, vilket enligt hans mening betydde att han fråntagits rätten till rättegång i sin närvaro.⁷² Den italienska regeringen vidhöll att svaranden likväl på detta sätt hade haft en faktisk möjlighet att delta i debatten. Genom videokonferensen hade man dessutom undvikit dröjsmål, eftersom svaranden inte behövde transporteras från och tillbaka till straffanstalten.⁷³

EMD påpekade att då klaganden i sin överklagan fortsatt att bestrida åtalens målet var av sådant slag att det i och för sig var nödvändigt att svaranden deltog i rättegången i överinstansen.⁷⁴ EMD konstaterade att den italienska lagen explicit och i detalj föreskriver om deltagande i form av videokonferens och ansåg därför, med hänvisning till de bestämmelser i europeiska rättshjälpskonventioner som gör det möjligt att höra vittnen genom fjärrförbindelse, att svarandens deltagande i rättegång i videokonferens inte strider mot EMRK, dock förutsatt att tillvägagångssättet i varje enskilt mål har ett legitimt syfte och inte försummar försvarets rättigheter.⁷⁵

Att transportera svaranden, som var underkastad skärpta säkerhetsåtgärder, till domstolen hade enligt EMD medfört en ansevärd risk för flykt och kontakter med den kriminella sammanslutning som han hörde till. Vidare hade man genom bestämmelserna om videokonferens strävat efter att slippa de dröjsmål som transporten av häktade personer till domstol innebar, och på så sätt velat förenkla och försnabba rättegångarna i brottmål. Svaranden stod åtalad för grova maffiarelaterade brott. Bekämpningen av det gissel som maffian representerar kunde kräva åtgärder för att skydda allmän ordning och säkerhet samt förebygga brott. Till följd av maffians hierarkiska struktur och stora skrämsepotential är det även tänkbart att dess medlemmar bara genom sin blotta närvaro i rättssalen kunde utöva påtryckning på andra deltagare, i sht målsägande och personer som ska vittna mot svaranden.⁷⁶

⁷² Punkt 26 i *Marcello Viola -domen*.

⁷³ Punkt 37 i domen.

⁷⁴ Punkt 63 i domen.

⁷⁵ Punkterna 65 och 66 i domen.

⁷⁶ Punkterna 69–71 i domen.

Användningen av videokonferens hade således legitima syftemål, dvs. tryggnad av allmän ordning, brottsprevention, skyddande av brottsoffers och vittnens rätt till liv, frihet och säkerhet samt respekt för kravet att rättegångar inte varar otillbörligt länge. Svaranden fick i videoförbindelse se de närvarande och höra vad som sades. Han kunde också ses och höras av de övriga parterna, vittnena och domstolen. Han kunde ta till orda vid förhandlingen. Försvaren fick vara vid hans sida i cellen och kunde, i likhet med (den andra) försvararen i rättsalen, förhandla med honom konfidentiellt. Därför befann sig svaranden inte i en avsevärt mer ogynnsam ställning än de övriga parterna och fick möjlighet att utöva de rättigheter som hör till en rättvis rättegång.⁷⁷

Medan *Marcello Viola* -målet gällde förfarandet i andra instans, där överdomstolen dock var skyldig att fullständigt ompröva målet,⁷⁸ hade *Asciutto* i sin tur som svarande måst delta endast genom fjärrförbindelse både i underrätt och i överklagningsinstansen.

Målen kan inte betraktas som endast särfall i anknytning till maffiabrottsligheten i det italienska samhället. Rättsregeln har nämligen sedermera bekräftats i flera domar.⁷⁹ Domarna ger vid handen att deltagande genom fjärrförbindelse är möjligt, om förfarandet regleras i lag och syftar till att tillgodose intressen som tryggas i EMRK, såsom vittnens och målsägandenas säkerhet. Kontradiktionskravet ska iaktas och försvarets rättigheter säkerställas också i övrigt. Vidare gäller att svarandens personliga närvaro i det konkreta fallet skulle äventyra ett eller flera av de EMRK-skyddade intressena: andra parter eller vittnens säkerhet utsätts för fara eller rättegången fördröjs otillbörligen. Som alltid när de grundläggande rättigheterna begränsas måste en intresseavvägning göras. Fjärrdeltagande kan godtas på villkor att nyttan av åtgärden för andra grundläggande fri- och rättigheter väger tyngre än nackdelen med att processomedelbarheten reduceras.⁸⁰

Man har även i nordisk lagstiftning redan antagit att deltagande i brottmålsrättegångar kan ske genom fjärrkontakt i stället för personlig närvaro. Enligt SvRB 5:10,2 (2005:683) får rätten, om det finns skäl för det, besluta att en part ska

⁷⁷ Punkterna 72–77 i domen.

⁷⁸ Punkt 63 i domen.

⁷⁹ Se i senaste led **domen 2012-06-26 Sayd-Akhmed Zubayrayev mot Ryssland**, punkt 32. Att svaranden samtidigt biträds av försvarare (eller annat) ombud är nödvändigt. Så fann EMD i **domen 2012-01-31 Slashchev mot Ryssland**, punkt 57, att ett videokonferensförfarande med svaranden i mål avseende dråp utan att denne var biträdd av försvarare medan åklagaren förde talan personligen närvarande i rättsalen inte var förenligt med EMRK.

⁸⁰ Domen ter sig än mer intressant när man beaktar att *Bylander* just innan tvivlat på att EMD accepterar en ”tekniskt medierad muntlighet” när rätten till muntlig förhandling görs gällande (s. 423).

delta genom ljudöverföring (dvs. per telefon) eller ljud- och bildöverföring (dvs. i videokonferens). Detta tillvägagångssätt kan vara motiverat när det finns personer som t.ex. är påtagligt rädda för att närvara vid rättegången. Förfarandet är avsett att tillämpas i undantagsfall och blir inte aktuellt om ändamålet med sammanträdet eller någons deltagande skulle äventyras genom detta, t.ex. i form av försämrad bevisvärdering.⁸¹ För Finlands del är det tills vidare möjligt att på detta medierade sätt i själva rättegången endast höra bevispersoner med stöd av RB 17:34 a, däribland målsäganden. Svaranden kan däremot inte genom fjärrkontakt delta i behandlingen av sin sak i brottmålsrättegången. Enligt TML 1:15,2 (nya TML 3:6,4) är det dock möjligt att handläggningen av ett häktningsyrkande genomförs så att den som begärs häktad deltar genom videokonferens eller med anlitande av någon annan lämplig teknisk dataöverföring som tillåter både hör- och synkontakt mellan de deltagande personerna.

Till slut kan nämnas att en parts önskan att närvara i rätten kan vara spontan så att domstolen inte från förut har kännedom om saken. Det händer att svarande självmant tar reda på när tingsrätten har tänkt avgöra saken och infinner sig även utan att ha delgetts stämning.⁸² Handlingssättet tyder på ett ovanligt stort behandlingsfrämjande intresse. Fenomenet förekommer närmast i rattfyllerimål och förklaras av en sent uppkommen förhoppning om ett så kort körförbud som möjligt.

3.3.3 Svarandens motvilja och skyldigheten att delta

En av hörnstenarna i den västerländska rättsuppfattningen är oskyldighetsprincipen. Den kommer till uttryck bl.a. i den latinska rättssatsen *nemo tenetur se ipsum accusare* och innebär att ingen ska förväntas belasta sig själv eller ens bidra till att utreda huruvida han eller hon är skyldig till brott. Den som misstänks för brott får således mentalt ställa sig utanför den procedur som syftar till att rannsaka och eventuellt bestyrka misstankarna mot honom eller henne. Det centrala innehållet i rättigheten är att den misstänkta personen har rätt att tåga i förhören hos polisen och under rättegången om han eller hon så önskar. Den misstänkte behöver således inte, fastän han eller hon obetingat ska beredas till-

⁸¹ Se närmare prop. 2004/05:131 s. 90 ff., 219 och 225 ff. samt *Bylander 2006* s. 309–311.

⁸² Uppgift av Helsingfors TR där t.ex. 2006-11-09 svarandena i två mål angående grovt rattfylleri m.m. (R 06/8239 och R 06/8752) uppenbarade sig på detta sätt på avdelning 6/3. Svarandena får troligen kännedom om behandlingen av polis och åklagare.

fälle att göra det, bemöta vad polisen och åklagaren framför mot honom eller henne.⁸³

Men självinkrimineringsförbudet medför inte valfrihet i fråga om huruvida svaranden ska vara närvarande i förundersökningen och rättegången.⁸⁴ Av offici-principen i brottmål följer tvärtom att domstolen har ansvaret för att målet blir

⁸³ Allmänt om självinkrimineringsförbudet, med fokus på principens nära anknytning till oskyldighetspresumtionen, se *Koponen 2006 passim*, i sht s. 128, *Ervo 2005* s. 237–270, i sht s. 243, och *2003 passim*, *Träskman 1993* s. 595 och 610 samt *Nowak, K* s. 195–210, 219–230, 413–415 och 423. Se även *Virolainen–Pölönen 2004* s. 299–310 där förbudet i sin tur härleds från principen om försvarrets gynnande (som de anser vara en överordnad princip i förhållande till oskyldighetsprincipen, se *desamma 2003* s. 423). För en historisk översikt se *Träskman 1993* s. 596–609. Han anmärker vidare att förbudet också har en pragmatisk grund i och med att ”den brottsmisstänktes egna utsagor *inte* är särskilt *tillförlitliga* som bevis” (a.a. s. 611, kursiv. i originaltexten). – EMD sammanfattar sin ställning till principen åskådligt i **domen 2007-06-27 O’Halloran och Francis mot Förenade kungariket** (stor sammansättning), punkterna 45–52, med hänvisning till bl.a. **domen 2006-07-11 Jalloh mot Tyskland** (stor sammansättning), punkt 102: ”The Court has consistently held, however, that the right not to incriminate oneself is primarily concerned with respecting the will of an accused person to remain silent.” Sedermera har EMD uttryckligen förenat självinkrimineringsförbudet med oskyldighetsprincipen, se **domen 2008-12-11 Panovits mot Cypern**, punkt 65: ”The right not to incriminate oneself, in particular, presupposes that the prosecution in a criminal case seek to prove their case against the accused without resort to evidence obtained through methods of coercion or oppression in defiance of the will of the accused ... In this sense the right is closely linked to the presumption of innocence contained in Article 6 § 2 of the Convention.” – På det nationella planet fastslås slutligen i **HD 2009:80** (plenum) att den misstänkta personens rätt att tiga och låta bli att medverka till att hans eller hennes skuld utreds hör till de centrala garantierna för en rättvis brottmålsrättegång (punkt 17) och att rättigheten i fråga således har ett nära samband med oskyldighetspresumtionen i EMRK art. 6.2 (punkt 10). – Det gäller dock att observera att självinkrimineringsförbudet inte medför rätt att vägra tvångsmedel som riktas mot en i syfte att skaffa fram (fällande) bevis. Se härom *Koponen 2006* s. 140, *Ervo 2005* s. 240 och *2003* s. 2 samt *Virolainen–Pölönen 2004* s. 308. Utan hinder av självinkrimineringsförbudet kan även det faktum att den tilltalade inte besvarar en fråga i rättegången under vissa omständigheter tillmätas bevisvärde mot honom eller henne, förutsatt att den bevisning som åklagaren har lagt fram skäligen kan förväntas väcka en reaktion från den tilltalades sida. Se bl.a. **O’Halloran och Francis -domen**, punkt 46, med hänvisning till punkterna 45 ff i **domen 1996-02-08 John Murray mot Förenade kungariket** (stor sammansättning): ”The *John Murray* ... case concerned, amongst other things, the drawing of inferences from a person’s silence during questioning and trial. ... The Court saw two extremes. On the one hand, it was self-evident that it was incompatible with the immunities to base a conviction solely or mainly on the accused’s silence or on a refusal to answer questions or to give evidence himself. On the other hand, *the immunities could and should not prevent the accused’s silence from being taken into account in situations which clearly called for an explanation*. The conclusion was that the ‘right to remain silent’ was not absolute ...” (min kursiv.). Se även *Ervo 2005* s. 249–253 och *2003* s. 8–11 samt *Virolainen–Pölönen 2004* s. 305–307. – Om ovissheten i tidigare litteratur om hur bestämmelsen i RB 17:5 om prövning av en bevispersons tystnad som bevis ska tolkas förenligt med EMRK se framställningen i *Jonkka 1992* s. 47 och 48 med hänvisningar.

⁸⁴ Se *Frände 1999* s. 219: ”Svaranden har ingen subjektiv rätt att utebli” och i not 111: ”Att den åtalade har rätt att förbli passiv under hela rättegången är en annan sak” (återges även i *2009a* not 99 s. 253). Så även *Ervo 2005* s. 203 och *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 46:15, stycket som börjar ”För en tilltalad är det en mänsklig rättighet”.

grundligt och allsidigt behandlat. Därigenom kan inte risken för felaktiga (fällande) domar helt elimineras men i alla fall klart minskas. Det är domstolens uppgift och skyldighet att se till att behandlingen uppfyller kriterierna på en rättvis rättegång, i synnerhet vad kontradiktionen beträffar. Ett förfarande från vilket svaranden uteblir är inte i egentlig mening kontradiktoriskt för hans eller hennes del. Så är fallet även fastän svaranden skulle anlita ett ombud för att fråga ut vittnen. Kontradiktionen blir i den sistnämnda situationen högst medierad för svarandens del: han eller hon får inte tillfälle att själv framföra det som de övriga parterna och inblandade personernas anföranden eventuellt ger anledning till. Inte heller ges övriga parter möjlighet att ställa frågor direkt till svaranden, vilket också innebär ett avkall på (bevis)omedelbarheten, en i sig väsentlig aspekt av den kontradiktoriska principen. Som garant för en rättvis rättegång i fråga om kontradiktion och omedelbarhet ska domstolen således vid behov ålägga svaranden att inställa sig personligen, oavsett om han eller hon vill det eller inte.

Domstolens ansvar för att målen handläggs på ett tillbörligt sätt har också en tidsmässig dimension. Behandlingen av ett mål får inte fördröjas även om parterna själva vill undgå rättegång. Gentemot de aktörer som är villiga att medverka, vanligtvis målsäganden och vittnen, följer skyldigheten till en skyndsam behandling av serviceprincipen: olägenheten att inställa sig i domstolen ska vara så liten som möjligt för dessa personer. Men domstolen är även skyldig att ge den svarande som håller sig undan en skyndsam behandling av målet.⁸⁵ När det för

⁸⁵ Visserligen är även svarandens eget beteende av betydelse vid bedömningen av huruvida rättegången har fördröjts. Se t.ex. **domen 2007-03-08 Sidorenko mot Ryssland**, punkt 29: "The Court reiterates that the reasonableness of the length of proceedings must be assessed in the light of the circumstances of the case and with reference to the following criteria: the complexity of the case, the conduct of the applicant and the relevant authorities (see, among many other authorities, *Pélissier and Sassi v. France*, no. 25444/94, § 67, ECHR 1999-II)." Ibland tillägger domstolen att kriterierna ska avvägas mot betydelsen av saken för klaganden, se t.ex. **domen 2005-11-08 Wojda mot Polen** (endast på franska), punkt 9: "À cette fin, il importe également de tenir compte de l'enjeu du litige pour le requérant (voir, parmi beaucoup d'autres, l'arrêt *Portington c. Grèce* du 23 septembre 1998, Recueil 1998-VI, p. 2630, §21)." Anklagelser för brott kan i regel sägas vara av förhållandevis stor betydelse för den tilltalade. Mot denna bakgrund är det förståeligt att EMD anser att staten är skyldig att ta till konkreta åtgärder för att säkerställa deltagande, vid äventyr att försummelsen innebär ett konventionsbrott i och med att handläggningen av den uteblivna svarandens mål drar ut på tiden. Staten ska mao. se till att brottmålet handläggs skyndsamt och kan inte frigöra sig från denna förpliktelse genom att åberopa den tilltalades ovilja att delta. Se **domen 2005-09-22 Sokolov mot Ryssland**, punkt 40: "The defendant defaulted on at least eight occasions which resulted in a delay of approximately seven months. There is no indication that the court reacted in any way to that behaviour. Accordingly, the Court considers that, the domestic courts did not avail themselves of the measures available to it under national law to discipline the participants to the proceedings and to ensure that the case be heard within a reasonable time (see, *mutatis mutandis*, *Kuśmierek v. Poland*, no. 10675/02, § 65, 21 September 2004)." Domens betydelse minskas inte av att den avser en arbetstvist, dvs. ett civilmål, snarare tvärtom; skyldigheten att trygga de inblandades närvaro

handläggningen av ett mål krävs att parten är närvarande, kan och ska det således tryggas med tvångsmedel.

Vi har redan i föregående avsnitt sett att svarandena uteblir från rättegången mestadels av ointresse eller en önskan att undgå den. Det är därför nödvändigt att domstolen förfogar över medel att säkerställa att kallelser att infinna sig i rätten efterföljs. Av officialprincipen följer att domstolen själv bryter mot kravet på en rättvis rättegång om den inte åtgärdar en parts eller någon annan inblandad persons försummelse att delta. Rättegången är inte förenlig med den handlingsstandard som följer av kravet på en rättvis rättegång om en person som ska vara personligen närvarande uteblir från rätten. Domstolen ansvarar för att handläggningen genomförs klanderfritt och som sig bör, något som samtliga aktörer och inblandade personer i processen ska kunna förlita sig på.⁸⁶ Vad som även är viktigt är att de i EMRK garanterade rättigheterna ska tillförsäkras oberoende av om personen i fråga åberopar dem eller inte, och ibland till och med mot hans eller hennes uttryckliga vilja. Därför kan svaranden bara i begränsad utsträckning samtycka till att rättegången i brottmål hålls utan att han eller hon deltar i behandlingen, såsom vi kommer att se i avsnitt 5.2. Det gäller för domstolen att också i brottmål, trots motstånd från de berörda personernas sida, garantera deras konventionsenliga rättigheter. Kontradiktionsprincipen ska iakttas så att alla relevanta personer bereds tillfälle att höras och då även hörs, vid behov genom att tvingas infinna sig i rätten.⁸⁷ Domstolen har också en uppföljningsplikt i sammanhanget: de inblandades processuella rättigheter tillgodoses först när de som ålagts att infinna sig även gör det i praktiken.

väger än tyngre i straffprocessen där parterna har mindre möjlighet att disponera över handläggningen.

⁸⁶ I fråga om svaranden se EMD:s **dom 2006-03-01 *Sejdovic mot Italien*** (stor sammansättning), punkt 92: "At the same time, it is of capital importance that a defendant should appear, both because of his right to a hearing and because of the need to verify the accuracy of his statements and compare them with those of the victim – whose interests need to be protected – and of the witnesses. *The legislature must accordingly be able to discourage unjustified absences, provided that any sanctions used are not disproportionate in the circumstances of the case*" (min kursiv.). Om skyddet för de övriga inblandade se EMD:s **dom 1996-03-26 *Doorson mot Nederländerna***, punkt 70: "It is true that Article 6 does not explicitly require the interests of witnesses in general, and those of victims called upon to testify in particular, to be taken into consideration. However, their life, liberty or security of person may be at stake, as may interests coming generally within the ambit of Article 8 of the Convention. Such interests of witnesses and victims are in principle protected by other, substantive provisions of the Convention, which imply that *Contracting States should organise their criminal proceedings in such a way that those interests are not unjustifiably imperilled*. Against this background, principles of fair trial also require that in appropriate cases the interests of the defence are balanced against those of witnesses or victims called upon to testify" (min kursiv.).

⁸⁷ Så även *Ervo 2005* s. 203, 205 och 208 samt *1999* s. 573 och 575.

3.3.4 Behovet av och grunden för att säkra närvaro

Beteckningen rättsstat förutsätter att statsmakten ser till att de rättigheter som enskilda har enligt rättsordningen tillförsäkras. Staten ska med andra ord bjuda på ett fungerande rättsskyddsmaskineri. Både den som misstänks för brott och de förmodade brottsoffren har intresse av att brottsmisstankar prövas av domstol. Vidare står det i samhällets intresse att brott lagförs och bestraffas.

Rättsskyddsmaskineriet fungerar dock inte helt utan tvång. I avsnitt 3.3.2 har vi hänvisat till att parterna, främst svarandena, oftast inte är benägna att delta i straffprocessen. Vi har likaså sett att brottmålsrättegången långt ifrån alltid kan genomföras utan att parterna är personligen närvarande vid handläggningen. Därför behöver rättsväsendet medel för att kunna säkra de inblandade personernas närvaro.⁸⁸

Från de grundläggande fri- och rättigheternas synpunkt uppstår frågan huruvida det är berättigat att inskränka de inblandades personliga frihet för att säkerställa att domstolsbehandlingen kan genomföras. Spörsmålet har upprepade gånger tagits upp av EMD, som med hänvisning till rättsvårdens primära uppgifter, dvs. att lösa konflikter och upprätthålla samhällsfriden, har funnit det välgrundat och befogat. Den enskildas frihet får därför begränsas eller rent av berövas i syfte att trygga hans eller hennes deltagande i utredningen av brottsmisstankar, såväl i förundersökningen som i rättegången.⁸⁹ Det gäller att även lägga märke till att det inte enbart är tillåtet och godtagbart att de aktuella personernas närvaro på så sätt säkerställs, utan staten är även med EMD:s ord skyldig att se till att ingen av de inblandades rätt till en rättvis rättegång äventyras av att någon annan person uteblir från förhandlingen.⁹⁰ Främst tas här sikte på försvarets rät-

⁸⁸ *Diesen* (s. 31) jämför skyldigheten för part att infinna sig i domstol med skolplikten. Jag tror dock att samhället genom läroplikten vill säkra att unga som inte förstår sitt eget bästa får en lämplig utbildning så att de senare som vuxna klarar sig i samhället. Uppfattningen finner stöd i L om grundläggande utbildning 2,1 §, där det sägs att målet för utbildningen är att stödja elevernas utveckling till humana människor och etiskt ansvarskännande samhällsmedlemmar samt att ge dem sådana kunskaper och färdigheter som de behöver i livet. Se även KuUB 3/1998 rd s. 13: "Utbildningens samhällsliga funktion motiveras snarare med de instrumentella värden studierna har, inte med vad de tillför bildningen" och s. 22: "Vidare avser lagen att ge eleverna möjlighet att utveckla sin personlighet i de mest varierande hänseenden och ska därför ge dem färdigheter som behövs i samhället och arbetslivet."

⁸⁹ Se t.ex. *Sejdovic-domen*, punkt 92 (cit. i not 86). Se även *Ervo 2005* s. 203 och *1999* s. 573.

⁹⁰ Se EMD:s **dom 2004-09-21 *Kuśmierek mot Polen***, punkt 65, om att målsägandens rätt till en skyndsamt rättegång hade kränkts då behandlingen av ett ärekränkingsmål hade fördröjts på grund av att den nationella domstolen inte hade gjort effektiv användning av de i lagen föreskrivna tvångsmedlen för att säkra svarandenas och vittnenas närvaro. Domen är viktig ur flera synvinklar. Även om EMRK inte direkt garanterar målsäganden rätt att framföra straffyrkanden med anledning av brott, ska hans eller hennes rättigheter i brottmålsprocessen säkerställas om saken kan ha betydelse för skadeståndskravet, och detta oavsett huruvida ersättningskyldigheten

tigheter att kalla in och förhöra vittnen, inklusive målsäganden som bevisperson,⁹¹ samt att få målet skyndsamt behandlat.

Att bevispersoner ska höras som personligen närvarande följer av bestämmelserna i EMRK art. 6.3 d om försvarets rätt att höra vittnen, som i sin tur kan härledas ur oskyldighetspresumptionen i punkt 2 i artikeln, som förbjuder att någon fälls till ansvar för brott om inte hans eller hennes skuld har fastställts i laglig ordning. Att någons skuld fastställs lagligen innebär i sin tur även att man vid bevisningsförfarandet har iakttagit kraven på kontradiktion, dvs. att svaranden har fått tillfälle att lägga fram sina (friande) bevis och bemöta de bevis som har åberopats till stöd för åtalet. Men också målsägandens rätt till en tillbörlig handläggning av sina anspråk förutsätter att han eller hon kan föra fram sin sak⁹² och lägga fram eventuella bevis, som svarandeparten i sin tur måste ha tillfälle att bemöta, inklusive ställa frågor till de vittnen som målsäganden åberopar. Därför förutsätter EMRK-kraven på bevisomedelbarhet, muntlighet och koncentration att de inblandade är närvarande i rättegången för att själv kunna såväl lägga fram

bestäms i samma eller en särskild rättegång (punkterna 48 och 49). Vidare gäller det att notera att staten enligt EMD:s bedömning är skyldig att garantera inte enbart den tilltalades, utan även utomstående bevispersoners, vittnens närvaro i rättegången, för att förfarandet ska uppfylla kraven på en rättvis rättegång. – Om senare praxis i samma riktning se *Sidorenko-domen*, punkt 34. Det lades staten till last att rättegången mot sökanden hade fördröjts på grund av att bevispersoner såsom medtilltalade, målsägande och vittnen hade uteblivit upprepade gånger. Den nationella domstolen hade visserligen förordnat att medtillade skulle hämtas till förhandlingen, men beslutet hade inte verkställts. Vittnen och målsäganden hade inte ålagts att infinna sig över lag.

⁹¹ EMD formulerar sina ställningstaganden på denna punkt traditionellt så att det vore svårt att förstå hur svarandeparten skulle kunna tillgodogöra sig sina rättigheter att delta i handläggningen och i synnerhet att förhöra vittnen, om han eller hon inte vore personligen närvarande. Se citatet i avsnitt 3.3.1 av punkt 59 i *Hermi-domen*.

⁹² Målsägandens rätt att yrka på straff åtnjuter dock inte ett allmäneuropeiskt skydd, utan förankras endast i nationella bestämmelser och bruk, såsom i Finland och Sverige. EMRK tryggar som känt målsägandens ställning endast om han eller hon vill framföra privaträttsliga yrkanden (skadestånd o.d.). Se EMD:s **domar 2008-10-02 Atanasova mot Bulgarien**, punkt 35, **2004-02-12 Perez mot Frankrike** (stor sammansättning), punkterna 70 och 71 och **2003-07-15 Ernst m.fl. mot Belgien** (endast på franska), punkt 47: "[L]a Cour a considéré que l'article 6 § 1 trouvait application en l'espèce uniquement dans son volet civil, les garanties de l'article 6 § 1 ne s'étendant pas au droit pour les particuliers de provoquer contre un tiers l'exercice de poursuites pénales." Rättvisegarantierna i EMRK art. 6 omfattar således inte de enskildas rätt att väcka åtal eller yrka på straff. Såsom *Virolainen-Pölönen* anför är konventionsstaterna dock skyldiga att säkerställa målsägandens övriga EMRK-baserade rättigheter som rätten till ett människovärdigt (privat)liv, varför staten ska se till att kränkningar av dessa målsäganderättigheter lagförs (2004 s. 196–200). Detta är mao. de statliga polis- och åklagarmyndigheternas uppgift medan målsäganden inte enligt EMRK har någon självständig eller ens subsidiär rätt att själv föra talan. Se även *Trechsel* s. 40–42 som förhåller sig kritisk till EMD:s ovilja att direkt skydda målsägandens partsrättigheter i straffprocessen.

sina yrkanden och bevis som konfronteras med motpartens framställningar och den bevisning som åberopats till stöd för dem.⁹³

3.4 SVARANDENS NÄRVARO I BROTTMÅLSRÄTTEGÅNGEN ENLIGT GÄLLANDE FINSK RÄTT

3.4.1 Bestämmelserna om närvaroskyldighet

Som huvudregel ska parterna vara personligen närvarande vid handläggningen av brottmål i första instans. Således föreskrivs det i BRL 8:1,1 att tingsrätten ska ålägga en part att infinna sig personligen till huvudförhandlingen, om inte domstolen anser att partens personliga närvaro inte behövs för utredningen av målet. Närvaro hör samman med de förfarandepinciper som lagen bygger på. Genom bestämmelserna i BRL vill lagstiftaren att brottmålsrättegången är koncentrerad, muntlig och omedelbar.⁹⁴ Syftemålen kan knappast nås på annat sätt än genom att parterna är samtidigt närvarande vid rättegången. Att det inte räcker med att parterna låter sig företrädas av sina ombud utan förutsätts infinna sig personligen till domstolen motiveras i förarbetena främst utifrån bevisomedelbarheten.⁹⁵ En del andra syften med parternas, i synnerhet svarandens, närvaro nämns också. Så heter det i regeringens proposition till BRL att det också är viktigt att svaranden hörs personligen för att underbygga domstolens påföljdsbestämning. Som konstaterats i avsnitt 3.2.2 förenas här flera grunder för närvaro: utredning om svarandens personliga förhållanden, legitimering av det straff som kommer att dömas ut och slutligen individualprevention i den mening att diskussionen om straffart och straffmätning kan reducera risken för återfall i brott.⁹⁶ I lagen ingår

⁹³ Om bevisomedelbarheten har EMD konstaterat att svaranden ska vara närvarande när bevisning läggs fram, eftersom han eller hon då får tillfälle att se vilka reaktioner som bevispersonens utsagor och uppträdande väcker hos den dömande sammansättningen. Hur domaren bedömer bevispersonens trovärdighet kan i sin tur ha avgörande betydelse för svaranden. Se **domen 2005-02-10 *Gra-viano mot Italien***, punkt 38, och **beslutet 2002-07-09 *P.K. mot Finland***: ”The Court considers that an important element of fair criminal proceedings is also the possibility of the accused to be confronted with the witness in the presence of the judge who ultimately decides the case. Such a principle of immediacy is an important guarantee in criminal proceedings in which the observations made by the court about the demeanour and credibility of a witness may have important consequences for the accused.”

⁹⁴ RP 82/1995 rd s. 88. Så även O LJ 1/1993 s. 207.

⁹⁵ RP 82/1995 rd s. 16 och 106 samt O LJ 1/1993 s. 27 och 248. Se också *Jokela 2004* s. 122.

⁹⁶ Så även *Tolvanen 2006b* s. 581.

även en del särskilda bestämmelser om att svaranden måste höras personligen för att ett visst slags påföljd ska kunna dömas ut.

Enligt BRL 8:13 kan svaranden dömas till fängelse, även villkorligt, bara om han eller hon har hörts personligen vid huvudförhandlingen i tingsrätten, om inte det är fråga om utevarohandläggning eller skriftlig process enligt kapitlets 11 eller 12 § eller lagens 5 a kapitel.⁹⁷ Eftersom samhällstjänst döms ut i stället för ett bestämt ovillkorligt fängelsestraff⁹⁸ har svaranden i enlighet med vad som normalt gäller fängelsestraff personligen hörts.⁹⁹ Det i lagen förutsatta samtycket till straffarten har svaranden dock normalt gett redan i samband med den lämplighetsutredning som kriminalvårdsväsendet genomför på begäran av åklagare innan åtalet väcks.¹⁰⁰ Endast för att inhämta detta samtycke torde det inte vara nödvändigt att höra svaranden personligen i rättegången. Det är naturligtvis att föredra att domstolen får tillfälle att iakta och fråga ut svaranden i syfte att bedöma samhällstjänstens lämplighet som påföljdsform. På detta sätt kan t.ex. utredas om svarandens livssituation är densamma som när utredningen gjordes.¹⁰¹ Motsvarande modell är även tillämplig på övervakningsstraff enligt SL 6:11 a.

Ungdomsstraffet har uttalat individualpreventiva mål. Straffet ska således anses motiverat för att främja den ungas möjligheter att anpassa sig i samhället och för att förhindra återfall i brott.¹⁰² Mot denna bakgrund ter det sig naturligt att svaranden i mål med möjlighet till ungdomsstraff ska vara närvarande och höras personligen innan straffet döms ut.¹⁰³

⁹⁷ Troligen av misstag saknas i BRL 8:13 en uttrycklig hänvisning till möjligheten att numera i skriftlig process döma ut fängelse enligt lagens 5 a:1,2 och 5 a:5. Sistnämnda lagrum upphäver inom sitt tillämpningsområde begränsningen i BRL 8:13.

⁹⁸ SL 6:11.

⁹⁹ Här bortses från de fall som eventuellt kan behandlas i utevarohandläggning eller skriftlig process, se RP 82/1995 rd s. 111. – Eftersom samhällstjänst döms ut så att man först bestämmer ett visst fängelsestraff i stället för vilket sedan döms ut motsvarande mängd samhällstjänst (se SL 6:11 och RP 62/1990 rd s. 14 och 15), följer närvaroplikten enligt min bedömning redan av bestämmelsen i BRL 8:13 om att fängelse – och följaktligen inte heller samhällstjänst som en variantform av det – inte kan dömas ut om inte svaranden har hörts personligen i huvudförhandlingen. Däremot verkar t.ex. *Frände (2009a s. 332)* grunda närvaroobligatoriet i samhällstjänstsammanhang direkt och uteslutande på det reella övervägandet att domstolen knappast kan bedöma huruvida svaranden lämpar sig för samhällstjänst annars än genom att höra honom eller henne personligen. Se även avsnitt 7.3.1.3 och 7.4.2.1.

¹⁰⁰ SRF om samhällstjänst (4/2011) 1 och 2 §. Samtycket antecknas i lämplighetsutredningen.

¹⁰¹ Så även *Frände 2009a s. 332* och *Koponen 1998 s. 427*.

¹⁰² L om ungdomsstraff 1,1 § punkt 2 och RP 102/2004 rd s. 16. Se även vid not 43.

¹⁰³ L om ungdomsstraff 1,2 § och RP 102/2004 rd s. 19, där det även uppmärksammas att vårdnadshavaren, om svaranden fortfarande är minderårig, enligt RB 12:2 ska beredas tillfälle att bli hörd om sitt barns livssituation och omständigheter med betydelse vid övervägande om ungdomsstraff.

Även oavsett vad påföljden blir ska svaranden i vissa sammanhang vara närvarande vid huvudförhandlingen *på grund av sin situation*. Så föreskrivs i BRL 8:3 att en häktad svarande ska vara personligen närvarande när domstolen handlägger det brott för vilket han eller hon är häktad.¹⁰⁴ Skyldigheten kommer till uttryck också i EMD:s praxis.¹⁰⁵ Målsättningen att hjälpa unga lagöverträdare att förstå det förkastliga med att begå brott ligger bakom det att de i regel ska vara närvarande vid handläggningen av åtal för brott som de misstänks ha begått som minderåriga.¹⁰⁶ Samtidigt får domstolen tillfälle att bekanta sig med deras förhållanden och utgående från dessa välja den påföljd som passar bäst.¹⁰⁷

Slutligen lyfter man i förarbetena till BRL fram muntligheten och parternas närvaro som viktiga delmoment när det gäller rättegångarnas *offentlighet*.¹⁰⁸

Ur systematisk synvinkel ska här påpekas att offentligheten vid rättegången och svarandens närvaro vid handläggningen utgör två separata saker och att den förra inte obetingat förutsätter den senare omständigheten. Rättegången är under vanliga villkor offentlig, även om svaranden inte uppenbarar sig vid huvudförhandlingen. Också i ett skriftligt förfarande, där inget för allmänheten öppet rättegångstillfälle anordnas, är domen och handlingarna offentliga, om inte något annat bestäms på de grunder som enligt lagen berättigar att hemlighålla handlingar. I praktiken kan man dock tala om klart begränsad offentlighet i dessa sammanhang. I en utevarohandläggning får allmänheten inte höra hur svaranden ställer sig till åtalet. Bara det som ordföranden redogör för ur förundersökningsprotokollet kommer fram här. I det skriftliga förfarandet hålls inget offentligt sammanträde över lag. Domaren avgör saken ensam i sitt tjänsterum.

¹⁰⁴ Se även *Frände 2009a* s. 254 som konkluderar att utevarohandläggning med stöd av BRL 8:11 och 12 i dessa fall är utesluten, så även i min mening skriftlig process enligt lagens 5 a kap.

¹⁰⁵ Se **domen 2005-10-20 Romanov mot Ryssland**, punkt 108: ”The Court recalls that the State is under an obligation to secure the attendance of an accused who is in custody.”

¹⁰⁶ RP 82/1995 rd s. 111, *Ervo* s. 302 och *Tolvanen 2006b* s. 581. – I realiteten behandlas dock merparten av misstankarna om brott begångna av ungdomar någon annanstans än i domstol, och resulterar då i nedläggning av förundersökning eller åtalselftergift. Se *Marttunen 2008* s. 193–197 och *2006* s. 295 om att endast kring en femtedel av alla straffrättsliga påföljer som påförs unga döms ut av domstol. Andelen brott som tillräknas de unga är däremot dubbelt så hög, 40 % i domstol jämfört med förfaranden hos övriga myndigheter såsom ordningsbot och strafföreläggande, vilket innebär att de unga som lagförs inför domstol har gjort sig skyldiga till förhållandevis många brott. Detta stöder uppfattningen att de unga som hamnar inför domstol har s.a.s. råkat i en ond cirkel och således hunnit samla på sig en hel del brottsmisstankar, innan domstolen ens hinner avdöma de första brotten i serien.

¹⁰⁷ Se L om utredning av unga brottsmisstänkta situation (633/2010) 1 §.

¹⁰⁸ RP 82/1995 rd s. 16 och OJL 1/1993 s. 27.

3.4.2 Närvaro som inte blir av trots att den påbjuds

Rättsvärden i brottmål påverkas negativt om de inblandade inte infinner sig till huvudförhandlingen. Ofta är det svaranden som uteblir. Detta är förståeligt, eftersom just denna part har mest att förlora i rättegången.

Tekniskt sett finns det två typer av situationer där svaranden uteblir, nämligen om han eller hon har informeras om rättegångstillfället eller inte. För det första inträffar det att svaranden inte har påträffats för delgivning av stämningen och kallelsen till huvudhandlingen. För det andra är det vanligt att svaranden uteblir trots delgiven stämning och kallelse. I båda fallen måste huvudförhandlingen i regel ställas in, vilket försakar dröjsmål i handläggningen och olägenhet för de övriga inblandade.¹⁰⁹

Problemets allvar återspeglas i den undersökning som hänvisas till i not 109. Av alla huvudförhandlingar för vilka ett datum hade satts ut (N=5011) måste hela 31 % (N=1 568) inställas. Siffran anges vara lika hög som andelen uppskov i brottmål före tillkomsten av BRL. Att huvudförhandlingen ställdes in berodde i 79 % av fallen på att svaranden inte infann sig. Detta förklarades i 52 % av alla inställda huvudförhandlingar av att delgivningen av stämningen hade misslyckats. Resten, dvs. 27 % av fallen, utgjordes av egentlig utevaro, svaranden infann sig inte trots att han eller hon delgetts stämning och kallelse.

Närmare uppgifter om orsakerna till misslyckad delgivning respektive underlåten inställelse saknas. Vi måste således nöja oss med antaganden här. Att många svarande för ett rörligt liv med svaga eller slumpmässiga fästpunkter i samhället torde stå för en betydlig del av uteblivanden. Många saknar en fast arbetsplats eller en permanent adress. Under senare år har flyttningsrörelsen inom Finland varit stark, i synnerhet bland unga vuxna, och då riktat sig från landsbygden till de större städerna, framför allt huvudstadsregionen. Av de misstänkta brotten begås en avsevärd del på de sistnämnda orterna och av den

¹⁰⁹ Se t.ex. RP 271/2004 rd s. 7 med hänvisning till *de Godzinsky (2000)* tabellerna 1 och 2 s. 18 och 20) om statistikuppgifter om inställda huvudförhandlingar. Forskningen omfattade de brottmål som i november 1999 behandlades i 10 större TR samt i november och december 1999 i 10 mindre TR på olika håll i landet. Sedan dess har saken inte undersökts på nytt. – Såsom i RP 271/2004 rd (s.18) anges, hinner man vid misslyckad delgivning för svarandens del meddela vittnen och andra bevispersoner om att handläggningen har inställts. Detta minskar olägenheten med inställda huvudförhandlingar något. Om svaranden uteblir efter delgiven stämning och kallelse kan huvudförhandlingen numera ändå ofta inledas och bevisning tas emot utan att den behöver tas upp på nytt i svarandens närvaro (BRL 6:3 a). – *S. Karvonen* (s. 159) fäster uppmärksamhet vid att det i de fall där svaranden inte har kunnat delges stämning är fråga om att planen för huvudförhandlingen inte håller snarare än om att huvudförhandlingen ställs in.

yngre vuxenbefolkningen¹¹⁰. I kombination ger dessa uppgifter delförklaring till antalet misslyckade delgivningar. Stämningssmannen har svårt att hitta unga som nyligen flyttat till orten och fortfarande saknar fast arbete. Sociala kontrollnät av släktingar, vänner eller grannar saknas.¹¹¹ Det händer också att unga människors omvända dygnsrytm försvårar möjligheterna att under tjänstetid kvittera ut stämningen på polisstationen. I en sådan livssituation är det dessutom lätt att glömma eller nonchalera kallelsen till domstolens sammanträde, även om kallelsen blivit lagligen delgiven. De unga bär dock inte ensamma skulden till utevarosiffrorna. Samma förklaringsgrunder gäller äldre vuxna med ett oregelbundet levnadssätt.

Rättspolitiskt är det intressant att notera att man vid lagberedningen har skiljt de två situationerna åt. Det hävdas att svårigheterna att hitta svaranden för delgivning av stämningen inte kan avhjälpas med lagstiftningsåtgärder. Som ett vägande skäl för det skriftliga förfarandet i brottmål har man däremot anfört att denna handläggningsform avskaffar problemen med utevaro i det senare stadiet, efter delgiven stämning, eftersom det inte förekommer någon huvudförhandling och följaktligen ingen risk för utevaro heller.¹¹² Att delgivningsproblematiken inte kan tacklas med lagstiftningsåtgärder kan dock karakteriseras som något av en halvsanning.

Det är nämligen tänkbart att skapa handläggningsformer som garanterar att den för brott misstänkta personen helt enkelt inte kan utebli. En sådan möjlighet är inrättandet av *jourhavande domstolar* i brottmål. Syftet är att svaranden snarast möjligt efter det att brottsmisstanken väckts lagförs vid domstol. Någon möjlighet att hålla sig undan rättegången finns således inte. Frågan om jourdomstolar analyserades i förarbetena till BRL,¹¹³ men i propositionen om införande av skriftligt förfarande nämns modellen inte.

¹¹⁰ Av de 457.147 brott mot allmän lag (dvs. grupp 1 i tabellen som bortser från trafikbrott förutom grovt äventyrande av trafiksäkerheten och trafikonykterhetsbrotten) som ådagalades i landet år 2011 begicks en dryg tredjedel (158.081 st. motsv. 34,6 %) i Helsingfors ekonomiska region (*Rättsstatistik*, delstatistik Brottslighet som kommit till polisens kännedom, tabell Rikokset kuukausittain 2011, brott månadsvis 2011, min övers.). Andelen av landets befolkning bosatt där var mindre, 26,5 % (N=1.428.953, *Befolkningsstatistik*, delstatistik Befolkningsstruktur, tabell Befolkningen efter ålder (1 år) och kön enligt område 1980–2011). Av samtliga brotten (grupperna 1 och 2 i tabellen) i ifrågavarande region begicks 13,5 % (N=33.683) av unga vuxna i åldersgruppen 18–24 år. Årsklassen företräder dock endast 9,1 % (N=130.169) av regionens befolkning men är samtidigt mer representerad i regionen än i det övriga landet (riksomfattande andel av befolkningen 8,7 %, N=467.863).

¹¹¹ För liknande personliga erfarenheter som grundas på utövande av domarämbetet i provinsstaden Rovaniemi å ena sidan, på inflyttningsorten Vanda i huvudstadsregionen å andra sidan, se *Karvonen*, S. s. 161.

¹¹² RP 271/2004 rd s. 7 jfrt med s. 18.

¹¹³ RP 82/1995 rd s. 17 och 18 samt OLJ 1/1993 s. 52–55. För svensk del se diskussionen i SOU 1982:26 s. 283–287 där det, utöver de argument som kommer upp i de senare finska övervägan-

Idén med en jourdomstol är följande: när polisen griper en person som misstänks för brott, förhörs han eller hon omedelbart och eventuell annan utredning samlas in, saken anmäls till åklagaren, som likaså genast väcker åtal, som i sin tur meddelas direkt till domstolen, som omedelbart ställer till rättegång, vilket innebär att svaranden inte släpps fri däremellan. I den tidigare beredningen sades arrangemanget bidra till att behovet av att inställa huvudförhandlingar minskar. Man avhöll sig dock från att införa systemet på ett flertal grunder, främst därför att förundersökningen sällan låter sig genomföras snabbt nog för att möjliggöra en omedelbart påföljande rättegång. Att samla bevispersonerna till rättegången förmodades också stöta på oöverkomliga svårigheter. Vidare nämndes problem i anknytning till svarandens möjligheter att ordna sitt försvar, i synnerhet om ett slutgiltigt åtal inte har lagts fram före handläggningen.

Även om arrangemanget med jourdomstolar skulle fungera tekniskt, kan systemet ifrågasättas med hänsyn till svarandens mänskliga rättigheter. I synnerhet torde EMRK art. 6.3 b och KMPR art 14.3 b, som föreskriver att den tilltalade ska ges tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar, tala emot en handläggning av brottmål där anklagelsen för brott omgående prövas i domstol utan att svaranden har tid att närmare överväga saken och t.ex. återta ett förhastat erkännande hos polisen.¹¹⁴

dena, lyfts fram att många av de tilltalade som på bar gärning omhändertas av polisen är i berusat tillstånd eller påverkade av narkotika och att rättsmedvetandet hindrar att lagföra dem innan de fått tillfälle att nyktra till och konsekvent tänka ut hur de ska bygga sitt försvar (s. 285). Därtill går det inte att hålla de misstänkta kvar hos polisen i mer än någon enstaka timme utan att de samtycker eller att det finns grund att anhålla dem (s. 286).

¹¹⁴ Allmänt om innebörden av denna mänskliga rättighet se t.ex. EMD:s **dom 2007-11-15 Galstyan mot Armenien**, punkt 84: "The Court recalls that Article 6 § 3 (b) guarantees the accused 'adequate time and facilities for the preparation of his defence' and therefore implies that the substantive defence activity on his behalf may comprise everything which is 'necessary' to prepare the main trial. The accused must have the opportunity to organise his defence in an appropriate way and without restriction as to the possibility to put all relevant defence arguments before the trial court and thus to influence the outcome of the proceedings (see *Can v. Austria*, no. 9300/81, Commission's report of 12 July 1984, Series A no. 96, § 53; *Connolly v. the United Kingdom* (dec.), no. 27245/95, 26 June 1996; *Mayzit v. Russia*, no. 63378/00, § 78, 20 January 2005). Furthermore, the facilities which everyone charged with a criminal offence should enjoy include the opportunity to acquaint himself for the purposes of preparing his defence with the results of investigations carried out throughout the proceedings (see *C.G.P. v. the Netherlands*, (dec.), no. 29835/96, 15 January 1997; *Foucher v. France*, judgment of 18 March 1997, *Reports 1997-II*, §§ 26-38). The issue of adequacy of time and facilities afforded to an accused must be assessed in the light of the circumstances of each particular case." Se även **domen 2008-10-09 Moiseyev mot Ryssland**, punkt 220. I litteraturen se t.ex. *Frände 2009a* s. 250, *Ervo 2005* s. 193–197, *Trechsel* s. 215–221 och *Stavros* s. 175–178.

EMD har prövat uppsnabbade brottmålsprocessers förenlighet med EMRK i fråga om svarandens möjlighet att förbereda sitt försvar. Frågan behandlades först i **domen 2006-12-21 *Borisova mot Bulgarien***, som gällde en romsk kvinna som polisen grep i samband med kravaller utanför en arbetskraftsbyrå. Hon hölls anhållen hos polisen utan att kunna kontakta ett juridiskt biträde eller någon utomstående fram till domstolsbehandlingen på eftermiddagen samma dag. Just före rättssammanträdet delgavs hon ett straffyrkande för ofog och uppmanades att med sin underskrift bekräfta delfäendet, vilket hon även gjorde. Enligt egen utsaga hann hon dock inte läsa genom urkunden. Inför domstolen nekade hon till brott och åberopade vittnen. Domstolen hörde inte dessa vittnen utan endast vittnesmål från två polismän som hade gripit henne. Trots sitt nekande tillräknades svaranden det ofog hon misstänktes för och dömdes till ett frihetsberövande straff av förvaltningsrättslig natur på fem dagar.¹¹⁵ EMD påpekade, att uppsnabbade processer i brottmål inte i och för sig är oförenliga med EMRK art. 6, om rättvisegarantierna i konventionsbestämelsen tillgodoses.¹¹⁶ I den aktuella processen hade svaranden dock inte haft tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar och inte heller fått detaljerad kännedom om anklagelserna mot henne. Detta innebar enligt EMD en kränkning av hennes rättigheter enligt art. 6.3 a och b.¹¹⁷

Domstolen har vidare uttalat sig om problematiken med uppsnabbade brottmålsprocesser i **domarna 2008-07-17 *Ashughyan mot Armenien* och 2007-11-15 *Galstyan mot Armenien***. Fallen gällde politiska demonstranter, som efter att på eftermiddagen ha gripits av polisen, förhöordes i någon timme och senare samma kväll ställdes inför domstol. De dömdes till frihetsberövande straff av förvaltningsrättslig natur för att ha hindrat vägtrafiken, fört oväsen och anstiftat andra personer till detsamma.¹¹⁸ De hade i polisförhöret skrivit under en färdigfattad text, enligt vilken de inte önskade ett juridiskt biträde. Inte heller hade de gjort någon invändning mot den uppsnabbade processen. Av dessa förhållanden följde dock enligt EMD inte att de tilltalade inte behövde ges tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar, inklusive möjligheten att tänka ut olika försvarsstrategier.¹¹⁹

Rättegången hade i bägge fallen ägt rum inom några timmar från det att de tilltalade hade gripits. Under tiden hade de varit omhändertagna på polisstationen och ständigt underkastade förundersökningsåtgärder såsom förhör och

¹¹⁵ Punkterna 6–19 i *Borisova-domen*.

¹¹⁶ Punkt 40 i domen: "The Court further recognises that the existence and utilisation of expeditious proceedings in criminal matters is not in itself contrary to Article 6 of the Convention as long as they provide the necessary safeguards and guarantees contained therein."

¹¹⁷ Punkterna 42–45 i domen.

¹¹⁸ Punkterna 6–17 och 22–33 i *Ashughyan-domen* och punkterna 5–18 i *Galstyan-domen*.

¹¹⁹ Punkt 86 i *Galstyan-domen*: "[T]he mere fact that the applicant signed a paper in which he stated that he did not wish to have a lawyer and chose to defend himself in person does not mean that he did not need to be afforded adequate time and facilities to prepare himself effectively for trial. Nor does the fact that the applicant did not lodge any specific motions during the short pre-trial period necessarily imply that no further time was needed for him to be able – in adequate conditions – to properly assess the charge against him and to consider various avenues to defend himself effectively."

kroppsvsitation utan möjlighet att kommunicera med omvärlden. Även om man godkände att målen inte var komplicerade, tvivlade EMD på att omständigheterna för genomförandet av rättegången mot de tilltalade, från gripande till dom, var sådana att de på ett adekvat sätt kunnat ta del av åtalet och förbereda en hållbar försvarsstrategi.¹²⁰ Domstolen kom fram till att svarandena inte hade beretts tillbörligt tillfälle att förbereda sitt försvar.

Slutsatsen av detta blir att ett system med jourdomstolar i och för sig skulle avhjälpa problemet med misslyckade försök att delge stämning och kallelse men samtidigt medföra problem när det gäller svarandens mänskliga rättighet att förbereda sitt försvar.¹²¹ I enlighet med den tidigare svenska beredningen verkar det vara så att endast mål där den misstänkte inte nekar till brott och samtycker till en omedelbar domstolsförhandling lämpar sig för handläggning inför en jourdomstol. I så fall vore dock nyttan av handläggningsformen ringa jämfört med de arbetsinsatser och yttre faciliteter som dess genomförande kräver. Om jourdomstolen så gott som uteslutande har hand om erkända brott, kan dessa likväl, och med mindre arbetsinsatser, även behandlas i ett skriftligt förfarande. Mot denna bakgrund är det förstäligt att man i både finsk och svensk lag har valt att inte införa ett system med jourdomstolar men har gått in för att möjliggöra en skriftlig handläggning av en del erkända brottmål.¹²²

¹²⁰ Punkt 87 i *Galstyan-domen*: "Even if it is accepted that the applicant's case was not a complex one, the Court doubts that the circumstances in which the applicant's trial was conducted – from the moment of his arrest up until his conviction – were such as to enable him to familiarise himself properly with and to assess adequately the charge and evidence against him, and to develop a viable legal strategy for his defence."

¹²¹ Jfr *Trechsel* s. 222 som uppger sig behandla frågan om förenligheten av uppsnabbade processer med EMRK men tar i själva verket ställning till tillåtenheten av *förenklade* handläggningsformer, under förutsättning att svaranden har en möjlighet att få saken flyttad över till behandling i en fullskalerättegång. Han anför att det då räcker med att svaranden har tillräckligt med tid att överlägga huruvida han eller hon godkänner att saken genomgår den förenklade handläggningsformen. Om detta råder i sig enighet, men ställningstagandet löser inte problemen med uppsnabbade procedurer, där någon på kort varsel tvingas bemöta anklagelser utan att förfoga över ett alternativt tillvägagångssätt.

¹²² Även utan stöd i lag har jourdomstolar uppstått som experiment, t.ex. i slutet av 1990-talet i den sydöstrifinska hamnstaden Kotka under sommarfestivalen Havsdagarna (Meripäivät). Enligt uppgift av TR:s lagman *Hilpi Ketola* 2008-10-30 pågick försöksverksamheten i ett par år men lades ned såsom obehövlig. Som jourfall behandlades årligen ett tiotal erkända rattfyllerimål, vilket var ungefär en femtedel av de som uppdagades under fyradagarsfestivalen. Andra typer av mål behandlades inte i jouden. Till följd av ärendenas beskaffenhet förekom inga målsägande eller vittnen. Svarandena hölls i förvar av polisen ända tills målet togs upp vid TR. Många av svarandena var fortfarande berusade vid domstolsbehandlingen. Eftersom man inte då hade tillgång till precisionsalkometrar måste resultaten av blodproven inväntas och målet kunde slutbehandlas först följande dag. Svaranden behövde inte infinna sig till detta senare rättegångstillfälle. I och med att samtliga mål var erkända förekom inga invändningar om bristande möjligheter att förbereda sitt försvar från svarandenas sida. Ingen av dem hade ens ett juridiskt biträde. I likhet med vad jag har framfört

3.4.3 Medlen att trygga närvaro

3.4.3.1 Inför förhandlingen

För att undvika dröjsmål i form av inställda huvudförhandlingar är det viktigt att uteblivande i möjligaste mån förebyggs redan innan. Vi har konstaterat i föregående avsnitt att man ofta misslyckas med att stämma in svaranden till rättegången och att detta är den primära anledningen till att huvudförhandlingen inte kan hållas som planerat. Ett flertal medel står till förfogande för att motarbeta och förebygga denna olägenhet.

Den vanliga ordningen vid delgivning av stämning i brottmål innebär att domstolen (eller åklagaren enligt BRL 5:1) ger handlingarna till stämningssmannen för personlig delgivning till de inblandade (RB 11:4). Delgivningen får enligt RB 11:3 alternativt skötas per post, mot mottagningsbevis, men av förståeliga skäl är tillvägagångssättet endast i begränsad utsträckning tillämpligt på svarandena i brottmål. Postdelgivning kan närmast anlitas när en skyndsam handläggning ligger i svarandens intresse, såsom rattfyllerister som önskar att körförbudet blir så kort som möjligt. Även en del misstänkta för lindrigare former av ekonomisk brottslighet kan tänkas samarbeta genom att returnera mottagningsbeviset. Men i fråga om övriga svarande är det föga troligt att systemet fungerar. Däremot är postdelgivningen praktisk för att stämma in sådana målsägande som ska höras personligen vid huvudförhandlingen. Övriga målsägande, sådana som inte behöver höras personligen, kan även meddelas om handläggningen per vanligt brev, som inte föranleder åtgärder från mottagarens sida.¹²³

För det första kan en misslyckad delgivning förhindras genom att den myndighet som utfärdar stämningen, dvs. domstolen eller åklagaren, samarbetar intensivt med andra myndigheter (bl.a. övriga domstolar, polisen och eventuellt även fängsvårdsväsendet) för att skaffa fram uppgifter om den aktuella personens omständigheter.¹²⁴ På så sätt skapas goda förutsättningar för att stämningssmannen

ovan påpekade även lagman Ketola att användningsområdet för det beskrivna joursystemet numera täcks så gott som fullständigt av det skriftliga förfarandet. Slutligen uppgav hon att jourbehandling även kritiserades för att en del rattfyllerister fick särbehandling i och med att deras mål behandlades snabbare än vad som gällde normalt. Se även *Violainen–Pölönen 2003* s. 230 not 196, varav man dock kan få den uppfattningen att jourdomstolsverksamheten fortsätter.

¹²³ RB 11:3 a. Se även *Frände 2009a* s. 238.

¹²⁴ Detta förespråkas av *S. Karvonen* (s. 162). Han beskriver hur det i praktiken går till att söka i det adb-baserade målhanteringssystemet Sakari för att ta reda på om personen i fråga har mål anhängiga även vid andra domstolar, som måhända kan komma med tips om var och hur han eller hon hittas. Författaren nämner även fångregistret som en källa för att utreda om det finns fängelsedomar som håller på att avtjänas. Likaså ska lokalpolisen kontaktas för att kontrollera om personen händelsevis har anhållits av någon annan anledning. Han illustrerar saken med ett exempel från

ska lyckas genomföra delgivningsuppdraget. I många fall kan personen i fråga ändå inte påträffas direkt utan måste *efterlysas för delgivning* av stämningen. Om efterlysningen ger resultat beror dock oftast på slumpen. Domstolen ber polisen om handräckning för delgivning av stämning i form av en åtgärd i klass A2, vilket innebär att delgivningen utförs ifall personen grips av polisen på någon annan grund. Däremot föranleder efterlysningen i denna kategori ingen särskild sökning.¹²⁵

Även om delgivningen lyckas är detta ingen garanti för att den som stämts in hörsammar kallelsen. För att säkra att personen infinder sig i domstolen kan det vara motiverat att kombinera efterlysning för delgivning av stämningen med förordnande om *hämtning till domstol*. Hämtning kan enligt BRL 8:5,2 aktualiseras om det på grund av en persons uppförande finns anledning att anta att han eller hon inte efterkommer kallelsen. I förarbetena anges att bestämmelsen ska tillämpas snävt, bara om det t.ex. med stöd av förundersökningen är helt klart att svaranden inte kommer att inställa sig.¹²⁶ I praktiken har tillämpningsföresättningar dock vidgats till att omfatta situationer där det utifrån tidigare misslyckade delgivningsförsök är uppenbart att svaranden inte ämnar infinna sig. När en person efterlyses för delgivning och förordnas att hämtas till huvudförhandlingen, uppmanar domstolen polisen att delge stämningen samt ta personen i förvar. Av RB 12:33 framgår att han eller hon i så fall tas i förvar högst fem dygn innan rättegången inleds.¹²⁷ I samband med delgivningen ska rättegångshand-

Uleåborg, där TR har avtalat med polisinspektionen om att listor över de som anhållits natten innan kommuniceras varje morgon till stämningsmän vid TR. Det kan finnas anledning att nämna att arrangemanget troligen inte möter hinder från sekretess- och dataskyddslagstiftningen. Av L om behandling av personuppgifter i polisens verksamhet 2,3 § punkt 4 jfrt med 19,1 § punkt 6 framgår nämligen att sådana känsliga uppgifter om anhållna får överlämnas till domstolar för uppföljning av efterlysningar.

¹²⁵ A.a. s. 161 och 162.

¹²⁶ RP 82/1995 rd s. 73 och 176. Den föreslagna bestämmelsen i BRL 5:16,2 ställde då som krav på förhandshämtning att det var uppenbart att svaranden inte kommer att följa uppmaningen att infinna sig. Riksdagen flyttade bestämmelsen till 8 kap. i lagen och mjukade samtidigt upp tillämpningsvillkoren så att det räcker med att anledning finns att anta att svaranden inte hörsammar kallelsen, utan att dock ange närmare grunder för ändringen (LaUB 9/1997 rd s. 21, 30 och 31). Se även *Frände 2009a* s. 255.

¹²⁷ Fristen var tidigare tre dygn men förlängdes med två dagar genom L 244/2006. Förändringen motiverades med att det på så sätt blir lättare att få personen i fråga till domstol (RP 271/2004 rd s. 58).

lingar såsom åtalet och målsägandens yrkanden överlämnas till honom eller henne (BRL 5:8,2). Detta kan skötas så att kopior av handlingarna lämnas till polisinspektionens jourkansli, där de polismän som gripit svaranden kan hämta dem för att överräckas till svaranden.¹²⁸ För att frihetsberövandet inte ska överstrida maximifristen på fem dygn ska huvudförhandlingen inledas inom denna tid. Domstolen – och åklagaren – ska följaktligen ha beredskap att ta upp målet till behandling inom fristen. Detta kan innebära att målet handläggs enligt en delvis annorlunda plan än vad som ursprungligen var avsett, t.ex. av någon annan domare. Även övriga personer som ska höras vid rättegången, såsom målsäganden i bevis syfte och vittnen, måste fås till sammanträdet.¹²⁹

Däremot verkar det inte rationellt från effektivitetssynpunkt att tillämpa BRL 8:5,2 så att svaranden förordnas att hämtas i förväg, men hämtningen verkställs senare än själva delgivningen. Det framgår redan av lagbestämmelsen att svarandens uppförande ska ge anledning att anta att han eller hon inte hör samman bestämmelsen. Om ett sådant antagande är korrekt är det troligt att svaranden även håller sig undan efter erhållen kunskap om den kommande rättegången. Då påträffas svaranden inte heller inom femdygnsfristen för hämtning till huvudförhandlingen. Det är således svårt att effektivt verkställa en förhandshämtning på annat sätt än i kombination med delgivningen.¹³⁰

För det andra är det möjligt att svaranden *häktas* i sin frånvaro för att trygga genomförandet av rättegången. Detta kan ske redan innan svaranden delgetts stämningen. Förfarandet förutsätter ett yrkande från åklagaren.¹³¹ Såsom materiella förutsättningar krävs en vanlig häktningsgrund, närmast att svaranden på sannolika skäl misstänks för ett brott vars maximistraff är fängelse i ett år eller mer

¹²⁸ *Karvonen*, S. s. 166.

¹²⁹ Se närmare a.st. där det anförs att målsäganden och vittnen vanligen efterlever en kallelse per telefon. Tiden medger knappast någon annan form av kommunikation. Mest problematiskt anser jag läget vara för medmisstänkta eller personer som tidigare har dömts i samma brottshelhet och som ska höras i bevis syfte. Här aktualiseras ofta hämtning, eftersom personerna i fråga kan sakna motivation att infinna sig på en vanlig kallelse vid vite. Möjligheten till förhandshämtning omfattar numera förutom svaranden även bevispersoner såsom medsvarande för vilka saken redan behandlats så att de inte längre är parter i målet samt målsäganden (RB 17:36,2). Se närmare RP 271/2004 rd s. 61 och 62 samt LaUB 1/2006 rd s. 8, där utskottet uppmanade till varsamhet i fråga om förhandshämtning av bevispersoner.

¹³⁰ Så även *Karvonen*, S. s. 168.

¹³¹ Enligt TML 1:10 (nya TML 3:2,1) är endast åklagaren behörig att framställa ett häktningsyrkande i en sak där förundersökningen redan är avslutad. Domstolen får, officialprincipen till trots, inte självant häkta svaranden inför eller under rättegången. Se även RP 82/1995 rd s. 157 och 158 samt *Frände 1999* s. 289 och *2009a* s. 329. – Det är däremot en annan sak att domstolen med stöd av TML 1:26 har haft rätt att självant häkta en person som dömts till fängelsestraff av en viss längd. Se närmare **HD 2004:121**. Enligt nya TML 2:12 kommer att även här krävas ett yrkande av åklagaren.

och det på grund av hans eller hennes beteende eller personliga förhållanden finns anledning att misstänka att han eller hon flyr eller på något annat sätt drar sig undan rättegång eller verkställighet av straff.¹³² När en svarande som har häktats i sin frånvaro sedan grips, följer av TML 1:19 (nya TML 3:15,1) att häktningssärendet ska tas upp på nytt senast fyra dygn efter gripandet. Att hålla huvudförhandlingen inom denna frist vore den mest ändamålsenliga lösningen för domstolen.¹³³

Det som är gemensamt för de situationer som vi har granskat är att svaranden, med stöd av ett domstolsbeslut, grips och förlorar sin frihet utan att han eller hon i detalj har känt till innehållet i anklagelserna mot honom eller henne. Den huvudförhandling där svaranden ska bemöta anklagelserna kommer då att äga rum snart efter gripandet. Tiden varierar här från några timmar upp till fem dagar. Omständigheten kan ge anledning att betvivla huruvida svaranden får tillräcklig tid och möjlighet att *förbereda sitt försvar* i den mening som avses i EMRK art. 6.3 b och KMPR art. 14.3 b. Tidsfaktorn och övriga kriterier ska bedömas i ljuset av EMD:s praxis. I enlighet med vad vi erfarit i avsnitt 3.4.2 ställer EMD krav på att den tilltalade ska ha tillfälle att ordna sitt försvar på ett tillbörligt sätt för att därefter reellt kunna försvara sig. Möjligheterna att förbereda sitt försvar omfattar även tillfälle att bekanta sig med förhör som har hållits med andra personer under (förundersöknings)förfarandet. Frågan om rätten till tillbörligt försvar har garanterats ska bedömas med beaktande av omständigheterna i varje enskilt fall.¹³⁴ Vidare har vi fått se att EMD har ställt sig återhållsam till snabbrettegångar som hålls inom några timmar från det att den tilltalade har fått kännedom om anklagelserna.¹³⁵

¹³² TML 1:8,1 jfrt med kapitlets 1:3,1 punkt 2 a punkt (nya TML2:11,1 jfrt med 2:5,1 punkt 2 a). Fara för flykt enligt lagrummet föreligger enligt *S. Karvonen* redan när svaranden inte påträffas under sin bostadsadress (s. 169). – Häktningsskäl i punkt 1 i momentet, dvs. att svaranden på sannolika skäl misstänks för ett brott som inte kan leda till ett lindrigare straff än två års fängelse eller ett s.k. ”övergrovt brott” med Karvonens ord, vinner däremot knappast tillämpning för att trygga svarandens närvaro i rättegången. De som misstänks för så här grova brott är nämligen i regel redan häktade innan målet anhängiggörs och svarar alltså inte på fri fot. Se a.st.

¹³³ A.a. s. 170. Fördelen förknippas med att svaranden i så fall inte behöver släppas på fri fot i väntan på huvudförhandlingen, en osäkerhetsfaktor mindre när det gäller personlig närvaro. Risken för uteblivande ökar om förutsättningarna för häktning inte längre är för handen, t.ex. därför att svaranden försäkrar att han eller hon hör sammar kallelsen och inte (längre) vill hålla sig undan rättegången. En sådan försäkran gör att det ligger nära till hands att betrakta en fortsatt häktning såsom oskälig och således förbjuden enligt TML 1:26 a (nya TML 2:13).

¹³⁴ Se **domen 2008-10-09 Moiseyev mot Ryssland**, punkt 220. Om kriterierna för bedömning av tidens tillräcklighet se även *Harris–O’Boyle–Warbrick* s. 309, *Trechsel* s. 218–221 och *Stavros* s. 175.

¹³⁵ Se avsnitt 3.4.2. Skyddsföremålet för EMRK art. 6.3 b kan sägas vara att trygga den tilltalade mot förhastade rättegångar. Se *Harris–O’Boyle–Warbrick* a.st., *Trechsel* s. 215 och 216 samt *Stavros* s. 175.

Vid första anblicken kan det verka som om en svarande som delges stämningen kort före domstolsbehandlingen så gott som alltid kan hävda att rätten till en rättvis rättegång inte har respekterats. Om försvarsfrågan inte har kunnat lösas på ett adekvat sätt, kan huvudförhandlingen inte slutföras under det första sammanträdet utan måste fortsättas under påföljande dagar eller rent av skjutas upp till en senare tidpunkt.¹³⁶

Samtidigt måste man hålla i minnet att ett flertal av brottmålen är rätt enkla i fråga om faktaunderlag och straffrättslig uppbyggnad. Sakens natur ändras inte från förundersökningsstadiet, där svaranden har hörts som misstänkt för brott och även underrättats om det misstänkta brottets närmare art.¹³⁷ Polisen har i regel också gett svaranden tillfälle att bemöta det som kommit fram i förundersökningen.¹³⁸ I dessa normalfall har svaranden redan i förundersökningsstadiet fått kunskap om vad misstankarna gäller och är således beredd att rätt snabbt svara

¹³⁶ Se BRL 6:9 och 6:10. I den senare paragrafen anges som grund för uppskov att ”det på grund av en oförutsebar omständighet eller av någon annan viktig anledning är nödvändigt” att behandlingen skjuts fram. Att svaranden bereds tid och möjlighet att förbereda sitt försvar, dvs. att domstolen förebygger en kränkning av hans eller hennes mänskliga rättigheter, kan med fog anses utgöra en sådan uppskovsberättigande omständighet. Se i samma riktning rättsfallet **HD 1993:19**, visserligen från tiden före BRL, men som i fråga om försvarets rättigheter alltså bevarat sin aktualitet. HD uttalade sig till denna del att rätten ska se till att svaranden i brottmål får tillgodogöra sig de minimirättigheter som föreskrivs i de internationella konventionerna som ingår i den gällande rätten och som omfattar rätten att förfoga över tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. Om det kommer fram att svaranden inte har fått tillräcklig tid för att förbereda sitt försvar, ska rätten fästa hans eller hennes uppmärksamhet vid möjligheten att behandlingen skjuts fram, och på begäran bestämma om uppskov. Se även *Frände 2009a* s. 326, *Jokela 2008* s. 298, *Spolander* s. 155 och 156, *Ervo 2005* s. 195 samt *Virolainen–Pölönen 2004* s. 347 och 348, där det uttryckligen anförs att rättesnöret i HD-fallet, att handläggningen ska skjutas upp, fortfarande gäller, numera med stöd av BRL 6:10,1 punkt 3. – Om svaranden sedan ska vara personligen närvarande även vid den uppskjutna förhandlingen eller om denna kan genomföras i hans eller hennes utvevaro eller så att svaranden företräds av sitt ombud är en separat fråga som blir beroende av vad som kommer att hända i den senare förhandlingen. Om svaranden redan har hörts om händelseförloppet i den första förhandlingen och då även personligen i utredningssyfte har hörts om målsägandens yrkanden, behöver svaranden sannolikt inte inställa sig personligen utan får anlita ombud eller t.o.m. utebli i fortsättningen.

¹³⁷ FöUL 29,1 § (nya FöUL 7:10,2) enligt vilken den misstänkta personen ska, innan förhöret med honom eller henne inleds, underrättas om vilket brott misstankarna gäller. Någon bestämd brottsrubrik behöver dock inte alltid anges, men polisen ska i vilket fall som helst redogöra för den gärning som har gett anledning till förhöret. Se *Helminen m.fl.* s. 404.

¹³⁸ FöUL 42,1 § (nya FöUL 10:1) föreskriver att parterna innan förundersökningen avslutas ska beredas tillfälle att till förundersökningsmyndigheten ge sin utsaga om det material som upptagits vid förundersökningen, om detta är ägnat att påskynda eller underlätta handläggningen vid domstol. Även om förfarandet med slututsaga inte är obligatoriskt, finns det skäl att göra så i samtliga mål som inte är alldeles enkla. Utsagorna främjar i sht åtalsprövningen. Se a.a. s. 224, *Jokela 2008* s. 166 och 167 samt *Tolvanen 2001* s. 411.

på åtalet.¹³⁹ Givetvis har svaranden rätt att konsultera juridisk expertis och ska beredas tillräcklig tid och möjlighet att tillsammans med biträdet lägga upp försvarsstrategin. Helhetssynen är således nyanserad. Vi kan inte på rak arm besvara frågan om det alltid eller aldrig är förenligt med bestämmelserna i EMRK att svaranden kortfristigt hämtas till huvudförhandlingen, och detta utan att han eller hon tidigare har delgetts stämning.

Slutligen gäller det att notera att frågan om tillräcklig tid och möjlighet för svaranden att förbereda sitt försvar endast uppstår i de situationer där svaranden delges stämningen samtidigt som han eller hon tas i förvar för att hämtas till huvudförhandlingen. I övriga sammanhang däremot, när svaranden redan tidigare stämts in och således har kännedom om innehållet i åtalet, behöver domstolen sällan bekymra sig om huruvida svaranden har kunnat ordna sitt försvar utan kan lita på att saken är under kontroll.

I vissa fall måste domstolen ändå, även om stämningen har delgetts i god tid, bevaka svarandens intressen och säkerställa att försvaret är adekvat. Här avses främst situationer som kräver eller där det ligger nära till hands att domstolen på eget initiativ utser en försvarare för svaranden.¹⁴⁰ På tjänsten vägnar ska en försvarare utses särskilt för unga under 18 år.¹⁴¹

¹³⁹ Se även *Trechsel* s. 217 med hänvisning till EMD:s **domar 1999-03-25 Pélissier och Sassi mot Frankrike** (stor sammansättning), punkt 54, och **2001-07-17 Sadak m. fl. mot Turkiet**, punkt 50, om att garantin i EMRK art. 6.3 b om tidsfristen för att förbereda ens försvar hänger nära samman med art. 6.3 a om rätten att i detalj bli underrättad om vad man anklagas för. Angående denna senare rättighet att få del av anklagelserna anför *Harris–O’Boyle–Warbrick* explicit, med hänvisning till **domen 1989-12-19 Kamasinski mot Österrike** (punkterna 79–81, mitt tillägg), att det svaranden behöver underrättas om beror på vad han eller hon kan förmodas känna till från förundersökningen (s. 308). För egen del betvivlar jag att det skulle räcka till för att uppfylla kraven i EMRK art. 6.3 a att svaranden endast under förundersökningen har underrättats om vissa brottsmisstankar, i sht med beaktande av den skärpta rättspraxis som inlets med **domen Pélissier och Sassi**. EMD verkar numera förutsätta uttrycklig information under själva rättegången om alla faktorer som eventuellt kommer att beaktas vid den straffrättsliga bedömningen av de åtalade gärningarna, såsom brottsrubriker och de former av medverkan som svaranden kan tillräknas. Se **domen 2008-10-09 Abramyan mot Ryssland**, punkterna 34 och 35.

¹⁴⁰ BRL 2:1,3 punkterna 1 och 4.

¹⁴¹ BRL 2:1,3 punkt 2, förutsatt att ”det inte är uppenbart att han inte behöver en försvarare”. Förarbetena (OLJ 1/1993 s. 100, RP 132/1997 rd s. 55 och LaUB 17/1997 rd s. 7) ger ingen närmare vägledning om hur förhållandet ska tolkas i samband med de unga. För att försvarare inte behöver utses, ska anklagelsen gälla ett så pass lindrigt brott att endast böter enligt etablerad praxis kommer att dömas ut. Enligt ordalydelsen i lagrummet utses försvarare dock inte på initiativ av domstolen, om svaranden inte längre är minderårig vid tidpunkten för huvudförhandlingen, fastän han eller hon var det när det misstänkta brottet begicks. Se t.ex. *Frände 2009a* s. 339. Trots denna formulering i lagen är jag benägen att anse att försvarare så gott som alltid ska utses när någon åtalas för brott som han eller hon hävdas ha begått som minderårig. Tolkningen kan motiveras med att främja barnets bästa, i den anda som genomsyrar bestämmelsens förebild, art. 40.2 b iii i FN:s konvention om barnets rättigheter. I konventionen avses med barn de som inte fyllt 18 år. De aktuella konventionsbestämmelserna om barnets processuella rättigheter gäller dels situationer där

3.4.3.2 Medan förhandlingen pågår

Vi går över till att granska de fall av utevaro som kommer överraskande för domstolen och de andra inblandade med hänsyn till att svaranden har delgetts stämning och kallelse till sammanträdet men uteblir trots detta. I kallelsen har enligt BRL 8:1,1 angetts hot om vite för utevaro utan laga förfall, om svarandens närvaro är nödvändig ”för utredningen av målet”. Ifall svaranden inte infinner sig, föreskrivs i BRL 8:5,1 att domstolen, om den fortfarande anser att svarandens närvaro är nödvändig, alltså närmast i utredningssyfte, ska döma ut vitet och förelägga ett högre vite eller bestämma att svaranden ska hämtas till sammanträdet eller till ett senare sammanträde. Av RB 12:31 följer i sin tur att vitet dock inte döms ut, om man lyckas hämta svaranden till samma rättegångssammanträde.

Vitet ska givetvis inte heller dömas ut om behovet av att höra svaranden personligen inte längre finns, t.ex. därför att åklagaren har justerat sitt straffyrkande genom att slopa kontroversiella element i brottsrekvisitet. Målet kan då handläggas trots att svaranden uteblivit om åtalet, som ursprungligen hade gällt en uppsåtlig gärning, begränsas till att gälla endast oaktsamt brott, och svaranden inte i förundersökningen har bestridit själva händelseförloppet, endast att han eller hon handlat uppsåtligen. Här gäller det dock att observera att svarandens rätt att enligt EMRK art. 6.3 a och KMPR art. 14.3 a bli underrättad om innebörden av anklagelserna ändå kan förutsätta att svaranden görs uppmärksam på denna annorlunda, om än lindrigare bedömning av gärningen.¹⁴²

barnet misstänks, anklagas eller döms för brott (punkt 1), dels barnets rättigheter vid behandlingen av anklagelserna (punkt 2). Tillsammans ger bestämmelserna vid handen att utgångspunkten är personens ålder vid tidpunkten för gärningen, inte åldern vid domstolsbehandlingen. Också den motsatta snäva tolkningen kan kanske godkännas; den misstänkta personen är inte längre ett barn när målet handläggs vid domstol, varför han inte faller under konventionensbestämmelserna. Vid den straffrättsliga bedömningen av gärningen betraktas svaranden likväl som ett barn och straffet bestäms enligt en lindrigare straffskala. – När det gäller förordnande av försvarare ska domstolen, även i samband med ett lindrigt bötesbrott, fråga svaranden huruvida han eller hon har diskuterat saken med någon med juridisk utbildning och om han eller hon önskar sig en försvarare. Svarandens önskemål om att få en försvarare ska sedan tillgodoses. Endast om svaranden klart meddelar att han eller hon vill svara på straffyrkandena ensam och utan biträde, och det är uppenbart att straffet kommer att bli lindriga böter, får domstolen underlåta att utse en försvarare. Se även det ovan nämnda rättsfallet **HD 1993:19**, där svaranden var 19 år vid tiden för domstolsbehandlingen. HD anförde hans unga ålder som en ytterligare grund för att han hade behövt mer tid att förbereda sitt försvar än vad han fått. I dåvarande lag ingick däremot inte någon möjlighet att utse försvarare, så den frågan behandlades inte.

¹⁴² Skyldigheten konstateras allmänt i t.ex. RP 82/1995 rd s. 81 och 123 samt LaUB 9/1997 rd s. 14. Se närmare avsnitt 7.3.3.2.

Här kan målet således behandlas trots svarandens utevaror. Målet får dock inte avgöras vid det rättegångssammanträde som svaranden har uteblivit från, utan svaranden måste i vilket fall som helst underrättas om möjligheten att målet trots utevaror kan avgöras. En ny kallelse där detta äventyr ingår behövs följaktligen. Detta innebär naturligtvis att förhandlingen skjuts upp till ett senare sammanträde.¹⁴³

När svaranden hämtas till den huvudförhandling från vilken han eller hon har uteblivit, talar man i det dagliga domstolsarbetet om direkthämtning (på finska ”pystynouto”).¹⁴⁴ Termen visar att domstolen aktivt arbetar för att få tag på de personer som måste höras. Direkthämtning har visat sig ge goda resultat.¹⁴⁵

Det behövs inte alltid hämtning för att få en utebliven svarande till sammanträdet. Om utevaron inte är ett uttryck för tredska utan endast följer av att svaranden har glömt att infinna sig, räcker det ibland med att domstolen ringer svaranden upp och påminner om den pågående huvudförhandlingen.¹⁴⁶ När åtalet gäller andra än lindriga brott har svaranden oftast ett biträde eller, vid misstanke om svårare brott, en försvarare. Dessa företrädare för svaranden finner sig givetvis i rätten, fastän huvudmannen skulle utebli. Traditionellt har domstolarna i dessa sammanhang i första hand uppmanat svarandens ombud att kontakta sin klient för att få denna att infinna sig till handläggningen. Av egen erfarenhet vet jag att tillvägagångssättet ofta bar frukt.¹⁴⁷

¹⁴³ Se *Frände 2009a* s. 328 och mera i detalj *1999* s. 287 om BRL 8:1,4. Enligt bestämmelsen ska det alltid uppges i kallelsen om ett mål kan avgöras även i svarandens utevaror. Skyldigheten följer likaså av människorättsinstrument, i och med att svaranden ska ges tillfälle att förbereda sitt svar på ett tillbörligt sätt. Därför måste svaranden få kännedom om att målet kan avgöras trots hans eller hennes utevaror. – Att domstolen avstår från att höra svaranden personligen innebär egentligen ett på sätt och vis oförtjänt uppskov i målet för hans eller hennes del. För det första undviker svaranden den påföljd för utevaror som nämndes i den ursprungliga kallelsen, eftersom det inte längre finns ett behov att höra honom eller henne personligen, och för det andra uppskjuts behandlingen av målet för att svaranden ska kunna underrättas om att han eller hon inte längre behöver inställa sig.

¹⁴⁴ Tingsdomaren *Seppo Karvonens* inlägg under det seminarium för processledning i brottmål som anordnades av justitieministeriet 2006-08-26–2006-08-30.

¹⁴⁵ Att polisen inte hinner ge omedelbar handräckning för att verkställa hämtningen kan dock orsaka problem. Även om polisen inte kan hämta personen i fråga samma dag, behöver huvudförhandlingen dock vanligen inte ställas in eller ens skjutas upp till en obestämd senare tidpunkt (som då ska infalla inom tidsrummet 14 och 60 dagar beroende på målets närmare beskaffenhet enligt BRL 6:10 och 6:11), utan det är ofta möjligt att huvudförhandlingen inleds enligt BRL 6:3 och 6:3 a och sedan avbryts i den mening som avses i BRL 6:9 för att fortsättas följande dag eller någon av de närmaste dagarna, så snart som den uteblivna personen har hämtats till förhandlingen.

¹⁴⁶ *Karvonens*, S. s. 164.

¹⁴⁷ Mina uppgifter är från Helsingfors RR från tiden före BRL men torde fortfarande stämma. Idén med att domstolen ger ombudet i uppdrag att påminna svaranden om närvaroskyldigheten och inte kontaktar denna själv är att domstolens auktoritet inte i onödan rubbas om denna indirekta begäran inte ger resultat jämfört med att domstolen själv hade ringt upp svaranden med samma utgång.

Båda formerna av säkerställande av närvaro i en pågående huvudförhandling förutsätter givetvis att den uteblivna personen befinner sig på ett så kort avstånd från tingslokalen att han eller hon hinner hämtas eller självmant ta sig till förhandlingen. Är svaren längre bort än några mil lönar det sig knappast att förordna om omedelbar inställelse, utan huvudförhandlingen måste åtminstone avbrytas och återupptas följande dag.

Även om man inte lyckas få svaren till domstolen medför 2006 års lagändringar likväl att huvudförhandlingen än mera sällan behöver ställas in till följd av svarandens utevaro. Huvudförhandlingen inleds, åtalet och målsägandens yrkanden framställs och de bevispersoner som har infunnit sig hörs. Bestämmelserna i BRL 6:3 och 6:3 a (243/2006) kom i själva verket närmast till för att förebygga olägenheterna för bevispersonerna.¹⁴⁸ När de efter erhållen kallelse infinner sig till den första angivna huvudförhandlingen, kan de höras där och slipper ta sig till domstolen än en gång, oavsett om svaren har infunnit sig eller inte.

Enligt 2006 års lagbestämmelser får huvudförhandlingen inledas trots att svaren har uteblivit, om han eller hon har kallats att vid vite personligen infinna sig i domstolen och i kallelsen ingår uppgift om att bevisning kommer att tas upp även om han eller hon är frånvarande (BRL 6:3,2 punkt 1 och 6:3 a,1). Därtill krävs att domstolens sammansättning inte ändras innan svaren höras i målet och att uppskovet och handläggningen av målet inte tar mer än sammanlagt 30 dagar, och av särskilda skäl 60 dagar, i anspråk (BRL 6: 3,2 punkt 2 jfrt med 6:11). Uppskovet får inte heller medföra någon betydande olägenhet för behandlingen av målet (BRL 6:3,2 punkt 2). Vad som avses med ”betydande olägenhet” specificeras inte i förarbetena. Uttrycket syftar närmast på fall som är så komplicerade att hörande av vittnen saknar mening innan man har hört hur svaren bemöter yrkandena och vad han eller hon berättar i bevis syfte om händelserna. Jag anser att man kan tala om ”betydande olägenhet” när parternas och domstolens möjligheter att riktigt uppfatta saken försämras av att svaren inte kan höras före och i samband med (de övriga) bevispersonernas utsagor.¹⁴⁹ Tolkningen förankras således i kravet på kontradiktion som förutsätter att de utsagor som parter, vittnen och andra bevispersoner avger i rättsalen direkt ska kunna bemötas och kommenteras av dem som berörs av saken.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Se RP 271/2004 rd s. 24 och 51.

¹⁴⁹ Se i samma riktning förarbetena till lagrummets ursprungliga lydelse i RP 81/1995 rd (s. 78), där redan blotta ”olägenheten” utan attributet ”betydande” utgjorde hinder för inledandet av huvudförhandlingen i svarandens utevaro. Enligt den RP är en sådan olägenhet normalt för handen när ”kravet på koncentrerad handläggning inte kan tillgodoses tillräckligt väl”, vilket kan vara fallet ”när det är fråga om upptagande av motstridig bevisning”.

¹⁵⁰ Se t.ex. EMD:s **domar 2006-03-01 Sejdovic mot Italien** (stor sammansättning), punkt 92, och **2005-03-24 Stoichkov mot Bulgarien**, punkt 55, cit. i avsnitt 3.3.2.

Arbete, tid och möda sparas in genom de nya bestämmelserna främst på grund av att den bevisning som har lagts fram i svarandens frånvaro i regel inte tas upp på nytt när svaranden är närvarande (BRL 6:3 a,3 första satsen). När målet efter uppskovet tas upp i svarandens närvaro ska domstolen för honom eller henne dock redogöra för ”det rättegångsmaterial som har kommit in i målet”, närmast då bevispersonernas utsagor (BRL 6:3 a,2).

Bevisningen ska emellertid tas upp på nytt om domstolen anser att det är nödvändigt ”av något särskilt skäl”. Kriteriet ska igen vägas mot svarandens mänskliga rättigheter. Svaranden ska ges en möjlighet att konfrontera sin egen berättelse med bevispersonernas och i detta sammanhang också ställa frågor till dem. Det kan således bli fråga om kompletterande frågor till de bevispersoner som redan har hörts. Behovet uppstår ofta i samband med bevisning som drar åt olika håll och nästan alltid om element som inte var kända från förundersökningen oväntat dyker upp i något vittnesmål.¹⁵¹

3.4.3.3 I ett senare sammanhang

Vi har sett att en hel del huvudförhandlingar misslyckas på grund av att svaranden inte infinner sig. Om han eller hon inte har kunnat delges stämning och kallelse, måste huvudförhandlingen entydigt inställas. Svaranden har inte i meningen av EMRK art. 6.3 a underrättats om anklagelserna mot honom eller henne, varför förutsättningar för att handlägga målet saknas.¹⁵² För svarandens del måste de förberedande åtgärderna börjas om igen: ett nytt datum för huvudförhandling sätts ut och en ny stämmingsdelgivning initieras.

För att (de övriga) bevispersonerna inte ska behöva infinna sig i rätten i onödan är det att rekommendera att svaranden i dylika situationer stäms in först.¹⁵³ När det vid huvudförhandlingen framkommer att svaranden inte har stämts in är det dags att säkerställa delgivningen genom någon av de skärpta åtgärder

¹⁵¹ RP 271/2004 rd s. 52 och 53. Så även *Jokela 2008* s. 341. I sammanhanget ska bevisningen således tas upp på nytt redan på domstolens eget initiativ. Vidare föreskrivs som något av en självklarhet att bevisningen i dessa fall av ”obekanta bevis” tas upp på nytt på svarandens begäran såväl som när han eller hon har haft laga förfall för sin utevaro.

¹⁵² *S. Karvonen* påpekar att det egentligen inte är fråga om att huvudförhandlingen ställs in här utan snarare om att huvudförhandlingsplanerna inte håller (s. 159). Skillnaden märks bättre när man återkallar i minnet att ett mål före BRL inte ens var processtekniskt anhängigt innan svaranden hade delgetts stämningen (RB 11:23 senast i lydelsen 1056/1991). Fortfarande avbryts den materiellstraffrättsliga preskriptionstiden för åtalsträtten först vid delgivning av straffyrkandet eller då detta framställs när den tilltalade är personligen närvarande vid domstol (SL 8:3).

¹⁵³ Se *Karvonen, S.* s. 163 som rekommenderar att bevispersonerna om möjligt kontaktas per telefon så fort som det framgått att svaranden inte har kunnat stämmas in, senast dagen före huvudförhandlingen.

som vi har behandlat i avsnitt 3.4.3.1. Att delgivningsförsöken inte gav resultat kan tyda på att svaranden är svår att hitta eller håller sig undan. Det kan därför finnas skäl att (senast nu) gå över till efterlysning för delgivning, möjligtvis i kombination med hämtning till huvudförhandlingen, som ska hållas inom den frist på fem dygn från gripandet som anges i RB 12:33. Även häktning kan aktualiseras.

När svaranden däremot har delgetts stämning men uteblir från huvudförhandlingen och man inte heller lyckas få honom eller henne att omedelbart inställa sig, kan huvudförhandlingen möjligen inledas, förutsatt att de förutsättningar som togs upp i föregående avsnitt är för handen. Detta eliminerar likväl sällan behovet av att i fortsättningen höra svaranden personligen för att garantera kontradiktionen i förfarandet i allmänhet och i bevisningen i synnerhet. Huvudförhandlingen ska då fortsättas vid en senare tidpunkt.¹⁵⁴ Om huvudförhandlingen inte alls har inletts därför att bevisning inte kan tas upp utan att svaranden är personligen närvarande, inställs huvudförhandlingen och behandlingen flyttas till en senare tidpunkt. Om denna tidpunkt kan bestämmas direkt eller måste lämnas öppen beror på svarandens situation på samma sätt som i samband med utsättandet av den ursprungliga huvudförhandlingen. Om osäkerhet råder huruvida svaranden hittas kan det vara fördelaktigt att lämna tidpunkten öppen och utfärda efterlysning för hämtning eller – i den mån förutsättningar finns – på åklagarens yrkande fatta också ett häktningsbeslut och sedan ta upp målet till fortsatt prövning när svaranden grips.

Om den första delgivna kallelsen till sammanträdet var av vanligt slag, dvs. att svaranden ålades att infinna sig i rätten en viss dag och en viss tid utan tillämpning av några tvångsmedel, hade kallelsen enligt BRL 8:1 inbegripit hot om vite för frånvaro utan laga förfall. Om svaranden då utan laga hinder uteblir och hans eller hennes närvaro fortfarande behövs, ska vitet enligt BRL 5:1 dömas ut. Vidare ska bestämmas om huruvida svaranden åläggs ett högre vite eller hämtas till ett senare sammanträde.

I praktiken går man vanligen till väga så att vitet inte döms ut direkt utan svaranden tillfrågas senare om orsakerna till utevaron. På detta sätt undviker man att svaranden tvingas att söka (extraordinär) ändring om vitet förhastat dömts ut.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Här gäller det att beakta fristerna i BRL 6:10 och 11 för när huvudförhandlingen ska fortsättas, dvs. 14 dagar när svaranden är häktad, normalt sammanlagt högst 30 dagar och i vissa undantagsfall ända upp till 60 dagar.

¹⁵⁵ Jfr *Karvonen*, S. s. 165 som är av den åsikten att vitet i princip ska dömas ut direkt när svaranden uteblir och att strängare tvångsmedel såsom hämtning eller häktning inte kan användas innan det förelagda vitet i egenskap av ett lindrigare ingrepp har dömts ut.

Vitet kan visa sig vara ett otillräckligt medel att säkerställa svarandens deltagande. På detta tyder redan det faktum att svaranden trots det förelagda vitet har uteblivit från det första huvudförhandlingssammanträdet.¹⁵⁶ Då gäller det att överväga om svaranden i stället ska hämtas till rätten eller rent av häktas och tas i förvar i väntan på ett senare rättegångssammanträde. Hämtning i det här stadiet är inte beroende av någon prognos om huruvida svaranden i fortsättningen hör-sammar kallelsen eller inte. Det faktum att han eller hon redan har uteblivit räcker som grund för att besluta om hämtning.¹⁵⁷ Ifall svaranden faktiskt har uteblivit utan att meddela om laga förfall, ter sig även häktning som ett starkare alternativ för att säkerställa rättegången än vad som var fallet före huvudförhandlingen då bedömningen endast kunde begrundas på en förmodan att svaranden drar sig undan rättegången.

När en instämnd svarande uteblir från huvudförhandlingen har domstolen alltså till sitt förfogande samtliga medel som kan användas för att trygga ett smidig genomförande av rättegången och säkerställa svarandens deltagande i den. Domstolen kan välja att försöka avhjälpa uteblivandet genast genom att svaranden hämtas till samma rättegångssammanträde. Alternativt kan man bortse från att svaranden uteblivit och inleda huvudförhandlingen samt höra de bevispersoner som kommit tillstädes, dock med hänsyn till bestämmelserna om (minimal) kontradiktion i BRL 6:3 a. Slutligen kan det vara läge att ställa in huvudförhandlingen och flytta fram handläggningen till en senare, bestämd eller obestämd tidpunkt, och förordna att svaranden hämtas till denna nya förhandling. Om svaranden förefaller att hålla sig undan rättegången och åtalet gäller gärningar som inte är ringa, kan han eller hon eventuellt även häktas i sin frånvaro.

3.4.3.4 Medelbart

Rättegången ska i regel vara koncentrerad också i materiellt hänseende, vilket innebär att faktorer som objektiv och subjektiv konnexitet iakttas. I BRL 5:18 föreskrivs således att såväl olika åtal avseende samma person (*subjektiv konnexitet*) som åtal riktade mot flera personer som misstänks för medverkan i en och samma gärning (*objektiv konnexitet*) ska behandlas i ett sammanhang. Vid subjektiv konnexitet kan dock åtalen behandlas vart för sig om det anses lämpligare. Likaså behöver åtalen för en och samma gärning gentemot olika tilltalade

¹⁵⁶ Så även *Frände 2009a* s. 329. En faktor som minskar effekten av viteshotet i brottmål är att i sht svarandena och en del av bevispersonerna såsom tidigare medåtalade ofta är ekonomiskt svaga personer. När personen i fråga vet att han eller hon saknar möjlighet att betala vitet upplevs det inte heller som särskilt tvingande.

¹⁵⁷ Jfr BRL 8:5,2 och avsnitt 3.4.3.1 om möjligheten till hämtning till första sammanträde förutsatt att det finns anledning att anta att svaranden inte inställer sig självmant.

behandlas tillsammans endast om detta förväntas vara till fördel för utredningen. Vidare får mål alltid skiljas åt till flera nya, om det sedan huvudförhandlingen har inletts (eller försök därtill gjorts) visar sig att detta är ”motiverat med hänsyn till behandlingen av målet”. Domstolen har med andra ord här en vid prövningsmarginal grundad på en lämplighetsbedömning gällande sammanslagning eller åtskiljande av åtal.¹⁵⁸ Dessa åtgärder kan vidtas i olika stadier av handläggningen, innan målet flyttas över till huvudförhandlingen men likaväl efter att målet har överförs dit. Handläggningen kan även avslutas och dom meddelas i fråga om vissa åtalpunkter medan behandlingen av övriga punkter fortsätter. När det gäller samma person aktualiseras ett sådant förfarande endast om det i lagens termer är motiverat med hänsyn till behandlingen av målet.¹⁵⁹

Som initiativtagaren till att brottmålsrättegången inleds har åklagaren goda möjligheter att forma anklagelserna till ändamålsenliga enheter för handläggning i domstol. Till följd av en åtalsprövning som i detta hänseende är lyckad kan stämningsansökan avgränsas så att de gärningar som avses i den även i förhållande ett-i-ett blir föremål för ett mål i rättegången. Då uppstår det inte heller något behov för domstolen att ändra på åklagarens indelning av åtalen i olika mål.

Om det senare visar sig att samtliga åtal av någon anledning inte kan behandlas i en sådan kombination som åklagaren ursprungligen hade planerat, kan åklagaren även i ett senare stadium återkalla stämningsansökan eller åtalet till den del som det inte kan prövas i den aktuella rättegången. Detta är ett slags åtalsjustering som har sin grund i att säkra en smidig handläggning av målet.¹⁶⁰ Tekniskt går man till väga så att åklagaren lägger ned en del av åtalet med stöd av BRL 1:12. I första hand tillämpas konkurrensgrunden i BRL 1:8. Med hänsyn till svarandens övriga brottslighet innebär brottet i fråga ingen avsevärd ökning av det gemensamma straff som skulle komma att dömas ut

¹⁵⁸ Så *Frände 2009a* s. 257.

¹⁵⁹ BRL 11:5. Enligt förarbetena (RP 82/1995 rd s. 125 och OLJ 1/1993 s. 278) är bestämmelsen på samma sätt som regleringen i BRL 5:18 avsedd att motverka s.k. mammutmål.

¹⁶⁰ Oftast justeras dock åtal på materiellrättsliga grunder därför att åklagaren ändrar sin syn på den straffrättsliga bedömningen av den misstänkta gärningen eller status av svarandens medverkan. Se härom bestämmelserna i BRL 5:17,2, utlåtanden i förarbetena RP 82/1995 rd s. 74, OLJ 1/1993 s. 176 och 177 samt LaUB 9/1997 rd s. 14, praxis enligt **HD 2003:97**, **HD 2001:62**, **HD 1998:151** och **HD 1998:42** samt ställningstaganden i litteraturen, bl.a. *Frände 2009a* s. 263 och 264 samt i *Prosessioikeus* s. 541 och 542 samt *Koponen 2004* s. 142–146 och *1997* s. 258–262. Koponen menar att det på samma sätt som enligt svensk rätt borde vara tillåtet att utan att ta ny stämning justera åtalet, såvitt detta sker inom ramen för brottsbeskrivningen i det ursprungliga åtalet, dvs. det händelseförlopp som kommer att omfattas av domens negativa rättskraft i målet. Så även *Virolainen 2000* s. 782 samt *Virolainen–Pölonen 2003* s. 403 och 404. Om eventuella problem här med hänsyn till de straffrättsliga kriterierna för gärningens identitet, se *Nuotio 2001* s. 695. I och med att åtalsbundenheten har skärpts i lag och rättspraxis, har balansen enligt hans mening hållits genom att möjligheten att justera åtal samtidigt har luckrats upp, också så att nya rekvisit förs fram till stöd för anklagelsen (a.a. s. 695 och 696).

(BRL 1:8 punkt 2 jfrt med SL 7:6). Svaranden ska underrättas om nedläggningen och han eller hon har rätt att kräva att domstolen prövar åtalet, vilket medför möjligheten till en frikännande dom (BRL 1:12). När åtalet däremot justeras i syfte att kunna handläggas i svarandens utvaro utan att någon del explicit läggs ned, måste svaranden delges en ny kallelse för att på ett adekvat sätt kunna försvara sig mot det justerade åtalet även om någon ny stämning inte skulle behövas då justeringen inte avser att utvidga brottsbeskrivningen.

Att åklagaren justerar eller lägger ned åtal innebär att gärningen till den del som den utestängs från åtalet inte längre blir föremål för domstolsprövning. Den rättsstatligt centrala principen *ne bis in idem* förbjuder att ta upp till behandling straffanspråk som hänför sig till ett händelseförlopp som för den tilltalades del redan har utretts i en rättegång (eller med anledning av vilket åklagaren har meddelat åtalseftergift). Domstolen är bunden till den beskrivning av gärningen som åklagaren (eller målsäganden) lägger fram till grund för sitt straffyrkande. När detta straffanspråksgrundande händelseförlopp sedan utreds vinner lagskipningsorganets avgörande i saken rättskraft. Vad som traditionellt kallas för rättskraftens negativa dimension utgör därefter ett hinder för att saken, eller närmare bestämt straffrättsliga anspråk grundade på samma händelseförlopp, tas upp till ny prövning i ett senare sammanhang.¹⁶¹

Om det däremot är domstolen som slår samman eller skiljer olika åtal åt, betyder detta inte direkt att en del av åtalen inte kommer att prövas.¹⁶² I den på-

¹⁶¹ I gällande finsk rätt finns ingen uttrycklig bestämmelse om varken domens rättskraft eller *ne bis in idem* -förbudet i brottmålsrättegången. Se *Virolainen 2000* s. 779 samt *Frände 2009a* s. 439 och 440 om att RB 31:9 om återbrytande av dom till men för den tilltalade indirekt ger vid handen att brottmålsdomar vinner (negativ) rättskraft. Förhållandet har således fastställts i rättspraxisen. Se **HD 2003:30**: Efter att domen i brottmål har vunnit laga kraft får den i åtalet beskrivna gärning som låg till grund för domen inte tas upp till ny prövning. Enligt rättspraxis saknar det betydelse hur gärningen i det tidigare åtalet och i domen har bedömts straffrättsligt, om beskrivningen av händelsen i båda åtalen är identisk i sak. Se även LaUB 9/1997 rd s. 13 och *Prosessioikeus/Frände* s. 542 och 543, *Koponen 2004* s. 145 och 1997 s. 261 samt *Nuotio 2001* s. 687. Art. 4.1 i tilläggsprotokoll 7 till EMRK och KMPR art. 14.7 däremot förbjuder uttryckligen att upprepat lagföra samma brott. Såsom konstateras i **HD 2010:45**, punkt 23, har revideringen av tidigare rättspraxis genom **domen 2009-02-10 *Sergey Zolotukhin mot Ryssland*** (stor sammansättning, punkt 83) inneburit att saken numera uppfattas av EMD tämligen enhetligt med den finska nationella synen: "The guarantee enshrined in Article 4 of Protocol No. 7 becomes relevant on commencement of a new prosecution, where a prior acquittal or conviction has already acquired the force of res judicata. At this juncture the available material will necessarily comprise the decision by which the first 'penal procedure' was concluded and the list of charges levelled against the applicant in the new proceedings. Normally these documents would contain a statement of facts concerning both the offence for which the applicant has already been tried and the offence of which he or she stands accused. In the Court's view, such statements of fact are an appropriate starting point for its determination of the issue whether the facts in both proceedings were identical or substantially the same" (min kursiv.).

¹⁶² Ibland medför beslutet att skilja vissa åtal åt för att handläggas skilt visserligen i praktiken att dessa inte längre kan prövas, närmast till följd av att svaranden inte hittas för delgivning innan

gående rättegången handläggs bara vissa av åtalen, medan en del andra förutsätts bli föremål för en separat rättegång.

Att syftet med BRL 5:18 är att se till att huvudförhandlingen kan genomföras i ändamålsenliga enheter framgår inte direkt av bestämmelsen.¹⁶³ För att förtydliga saken tog riksdagen in en hänvisning till bestämmelsen i fråga i BRL 6:1, där det sägs att domstolen, innan huvudförhandlingen inleds, vid behov skiljer åt åtal enligt BRL 5:18 så att huvudförhandlingen kan ske i ett sammanhang. Något avvikande från lagens bokstav uppmanas – även i förarbetena till senare lagstiftning – domstolen även att, när saken tas upp till huvudförhandling och det konstateras vilka som är närvarande, dvs. i ett stadium där huvudförhandlingen tekniskt sett redan har inletts, skilja åt åtal som avser de svarande som inte har infunnit sig för att sedan behandlas separat.¹⁶⁴ Uppspjälkningen av mål kan på så sätt indirekt främja närvaron i rättegången. Om man följer kallelsen får man också behandlingen avslutad, oberoende av om huvudförhandlingen för de övriga svarandenas del ställs in.

Även om uppspjälkningen av mål kan sägas strida mot kravet på koncentration strävar man med åtgärden efter en mer koherent målsammansättning. Själva kriteriet i uppspjälkningsbestämmelsen är nämligen att skapa mål som i huvudförhandlingen kan behandlas i ett sammanhang. Så säkerställs koncentrationen i den begränsade meningen att huvudförhandlingen i det ”stympade” målet kan skötas utan avbrott. Vi möter således följande paradox: ju mindre del av de brottsmisstankar som i idealläget skulle kunna bli föremål för en koncentrerad handläggning de facto blir det, desto strängare koncentration uppnås i den stympade processen. Att BRL 5:18 nöjer sig med denna skenkoncentration och sluter ögonen för möjligheten att koncentrerat ta sig an en persons hela brotts historia kan uppfattas som beklagligt.¹⁶⁵ Med tanke på mitt ämne kan dock konstateras att

åtalsrätten preskriberas. Men detta är en oönskad konsekvens av, inte ett medvetet mål med beslutet.

¹⁶³ LaU kritiserade den föreslagna bestämmelsen på den grunden att det inte klart framgick att man genom den ville motverka att målen sväller ut till att bli ohanterbara (LaUB 9/1997 rd s. 19). Ändå sadades det i RP att syftet var att mjuka upp den tidigare regleringen om gemensam behandling av åtal ”för att domstolen skulle ha möjlighet att behandla målet i klart avgränsade helheter” samt för att trygga att huvudförhandlingen förblir koncentrerad (RP 82/1995 rd s. 75).

¹⁶⁴ Så RP 271/2004 rd s. 8 och 9 och *Karvonen*, S s. 173. En svarande vars sak avgörs direkt kan dock bli tvungen att inställa sig till rättegången mot övriga svarande för att höras som bevisperson, i synnerhet om han eller medverkat i samma brott. Med undantag för egentligt medgärningsmannaskap är det för övrigt ur rättsskyddssynvinkel tveksamt om en medverkande kan dömas innan huvudgärningspersonen har hörts med anledning av åtalet.

¹⁶⁵ I synnerhet drabbas straffmätningen. För att ett rättvist straff ska kunna dömas ut med beaktande av den tilltalades livssituation som en helhet vore det fördelaktigt om samtliga brott som han eller hon misstänks för kunde behandlas på en gång. Bestämmelserna om beaktande av tidigare

en nyindelning av åtal enligt BRL 5:18 definitionsmässigt leder till att svarandenas närvaro i brottmålsrättegången ökar räknat per mål.

Lagen uppmanar alltså till att straffyrkandena delas in i behandlingsmässigt realistiska enheter. Vilka av svarandena som kan förväntas infinna sig och vilka som sannolikt uteblir utan insatser från domstolens, åklagarens och polisens sida är en viktig aspekt här. Problemfallen får ofta vänta med handläggningen medan de mera samarbetsvilliga får sina mål behandlade i snabbare takt. Huruvida det är rättvist att skilja åt åtal utifrån en svarandes (förmodade) inställning är däremot en annan fråga, som dock inte kan behandlas närmare i detta sammanhang. Svaret blir rätt osäkert, särskilt med hänsyn till att rättsväsendet ska se till att även motsträviga svarandes mål handläggs skyndsamt.

3.5 SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER

I förevarande kapitel har granskats utgångspunkterna för en effektiv brottmålsrättegång i den mening som står en grundlig handläggning nära. Det har framgått att, för att brottmålsrättegången ska kunna fylla sin(a) funktion(er) och framstå som rättvis, och främst då med tanke på kontradiktionsaspekten, det ter sig fördelaktigt att parterna är personligen närvarande. Även om det på de grunder som redogörs för ovan inte är nödvändigt att en part finner sig i domstolen, står det parten i princip fritt att göra så.

Problemet med svarandens deltagande i brottmålsrättegången är i regel att han eller hon inte bryr sig om att delta. Enligt officialprincipen har domstolen ansvar för att brottmålsrättegången uppfyller kraven på en rättvis rättegång enligt internationella människorättsinstrument. Härtill hör att förhandlingen ska förmå belysa saken så att ett i möjligaste mån materiellt riktigt avgörande kan träffas. Domstolen ska se till att saken avgörs med beaktande av allt relevant material som parterna åberopar i målet, vilket innebär att parterna av kontradiktions-skäl också ska kunna åläggas att infinna sig personligen. Domstolen är likaså ansvarig för att förhandlingen inte fördröjs eller uppvisar förfarandemässiga brister. I förhållande till samtliga inblandade i rättegången, parter och vittnen, är domstolen således skyldig att handlägga saken både materiellt och förfarandemässigt korrekt. De tvångsmedel som domstolen förfogar över för att säkra kontradiktio-nen främjar således indirekt svarandenas intressen genom att tillförsäkra deras grundläggande fri- och rättigheter, även om de tilltalade eventuellt uppfattar saken annorlunda.

utdömda straff enligt SL 7:6–8 avhjälpes till en viss del brister i detta hänseende men möjliggör inte en helhetsmässig (om)bedömning när det gäller straff och påföljdsart.

4 Ansats till förståelse av förenklade handläggningsformer

Doch ist es heilsamer für das Denken, wenn es im Befremdlichen wandert, statt sich im Verständlichen einzurichten.
– *Martin Heidegger: Logos* (s. 218)

4.1 VARFÖR HANDLÄGGA MÅL I SVARANDENS FRÅNVARO?

Än så länge har vi erfarit att grundinställningen för brottmålsrättegången är att parterna och andra som deltar i processen vanligen ska vara personligen närvarande i handläggningen vid domstol. Ändock kan brottmål under vissa omständigheter behandlas i svarandens frånvaro. Ansatsvis har vi redan frågat oss om detta eventuellt står i strid med den gängse uppfattningen om brottmålsrättegången som ett förfarande där faktaunderlaget samlas och saken även i andra hänseenden utreds genom en diskussion som alla inblandade samtidigt närvarande deltar i. Vidare har vi antytt att de förenklade förfarandena är processekonomiskt betingade: behandlingen ska kunna genomföras oavsett om den tilltalade visar intresse för saken och i kostnadseffektiva former så att resurser inte i onödan läggs ned mer än krävs av målets art.

I detta kapitel gör vi däremot ett försök att ur ett filosofiskt perspektiv analysera ledfrågan varför det finns underlättade handläggningsformer i brottmål. Att behandla frågan ur denna synvinkel förefaller motiverat, eftersom svar på spörsmål rörande skälen och grunderna för att någonting finns eller inte finns kan av alla discipliner närmast ges av filosofin. Avsikten är dock inte att ställa så här långtgående frågor om existensgrunden för straffprocessen eller några underarter av den. I stället utreds vad vi kan veta om någon som inte befinner sig i vår närvaro och således inte direkt själv kan berätta om det som intresserar oss. Vi är också intresserade av vilka källor som kan användas och vilken precision de ger. Frågan om vad vi kan veta är och förblir ett grundläggande filosofiskt spörsmål. Samtidigt är den eftersökta kunskapen av central betydelse för forskningen. För att bedöma om ett brottmål kan handläggas korrekt utan att den tilltalade hörs personligen är det viktigt att känna till vad en handläggning i svarandens utevaro förmår förmedla kunskap om. Vi vill också veta om sådan kunskap på ett tillbörligt sätt och i tillräcklig mån kan ge upplysningar om det som är föremålet för utredningen i ett brottmål, dvs. den misstänkta personens förehavanden.

4.2 FÖRKLARINGAR TILL FRÅGESTÄLLNINGEN

Med filosofin som ledstjärna granskar jag om och hur närvaro och frånvaro inverkar på vår uppfattning om verkligheten. Här avses dock inte vardagliga självklarheter som att direkta förnimmelser på ort och ställe betraktas som pålitligast inom (populär)psykologin. Vi bortser också från den massmediala dimensionen när det gäller att inhämta kunskap om världen omkring oss. Vi är ute efter att försöka förstå i vilken mån och form det är möjligt för oss att (rätt) begripa någon eller något i vars närvaro vi inte befinner oss. Vi frågar oss således huruvida förståelsen av det som utgör föremålet för vårt intresse förutsätter att entiteten i fråga är närvarande i realvärlden inför oss eller om det räcker att vi på något annat, medierat sätt kan få kunskap om den. Slutligen ska vikt fästas vid frågan om förståelsen då skiljer sig till innehållet, om vi med andra ord kan nå upp till samma förståelse i och utan närvaro av intresseföremålet.

Det ska genast påpekas att vi *inte* letar efter en *epistemologisk*, dvs. kunskaps-teoretisk förståelse av om vi trots någons utevaro kan, ur andra källor, samla in fakta och värdera huruvida dessa är sanna i den mening att de är överensstämmande med den yttre verkligheten. Nu handlar det inte om bevisprövning i en bevispersons utevaro.¹ I stället frågar vi oss om vi kan få en *ontologisk* helhets-syn utifrån rättegångsmaterialet och med beaktande av att det inte finns möjlighet att vända sig till den person saken avser. Vi tvingas begrunda huruvida det som egentligen är, verkligheten i vid mening om så önskas, bara kan uppfattas i närvaro av den som saken avser eller om denna sanning i varat heideggerianskt uttryckt också går att upptäcka i andra sammanhang.

Betraktelsesättet förefaller rätt främmande vid första påseende. Därför beto-nar jag åter att vi inte ska analysera bevisteman och anknutna enskilda bevis. Inte heller ska vi genom en helhetsbedömning av bevisningen ta ställning till vad som kan anses bevisat i målet. Lika lite försöker vi nå fram till en materiell san-ning som måhända ligger utom räckhåll för de (bevis)medel processen råder över.² Vi undersöker helt enkelt huruvida vår förståelse av saker betingas, gyn-nas, bekräftas eller tvärtom störs, förvrids eller direkt hämmas av det faktum att

¹ Om detta i o.f.s. intressanta och viktiga tema se avsnitt 7.4.2.2 samt *Diesen* s. 336–377 och 661–664 och *Frände 2009a* s. 331 och 332.

² Det är alltså inte fråga om att förespråka en straffprocess med betoning på en empiriskt verifi-erbar materiell sanning som yttersta mål, dvs. en strävan efter att få så många brott som möjligt utredda och bestraffade. Om denna inställning se närmare *Anne Robberstads* avhandling *Mellom tvekamp og inkvisisjon*, främst s. 365, samt om kritiken utgående från principen *in dubio pro reo*, opponens, professor *Lindbloms* utlåtande (1999b) s. 652–654. För inskränkningar i eller omöj-ligheten med jakten på en enhetlig materiell sanning se även *Lindblom 1999a* s. 500 och 501 samt not 31 i avsnitt 3.2.2.

den som saken avser är närvarande. Vidare frågar vi oss om det snarare är likgiltigt för förståelsen huruvida denna person är närvarande eller inte. Sådana frågor är utpräglat ontologiska. Vi försöker nämligen förstå det som är, oavsett hur kunskap om detta som är fås.

Två ytterligare begränsningar av temat ter sig nödvändiga. Eftersom vi rör oss i rättegångsmiljön där berättelser av de inblandade personer är centralt bevismaterial, fokuserar studien på förståelsen av personer och deras ageranden. Förmågan och möjligheten att begripa hur saker och ting inträffar eller är uppbyggda, hur tekniska apparater fungerar osv., alltså fenomen som i rättegången kan bli föremål för syn som bevismedel förbises. Föremålet för vårt intresse är således alltid en person, den som kunde ha varit närvarande men som valt att utebli. Men trots att vi på så sätt intresserar oss för att förstå personer (i deras frånvaro) handlar det *inte* om en *psykologisk* studie. Frågan gäller inte vad psykologin eventuellt säger om människohjärnans förmåga att på ett pålitligt sätt bedöma rapporterade händelser.³

4.3 HERMENEUTISKT GREPP

Våra frågeställningar är av den art att de lämpar sig bäst att belysas av den inriktningen inom filosofin som har för sig att bidra till förståelse av det förevarande fenomenet och som löst grupperas under namnet hermeneutiken. Däremot har t.ex. den analytiska filosofin som bygger på logisk empirism och som länge varit förhärskande i Norden bra litet att bjuda på här.⁴ Analytiskt sett är man antingen närvarande eller så är man frånvarande, dvs. icke-närvarande. Att förstå likställs med att korrekt uppfatta det som framförs, i tal inför lyssnaren eller indirekt meddelat. Vi är dock inte ute efter en förståelse av denna typ. Vi vill veta vad närvaro kan (hjälpa till att) meddela (om en person och hans eller hennes agerande) och huruvida detta budskap kan inhämtas också på andra sätt. Om så verkar vara fallet är det förståeligt att det finns utevarohandläggning och rättegång på handlingar. Annars förblir de tveksamma, även ontologiskt sett.

³ Frågan är av stort intresse och har utretts inom psykologin av *Pär Anders Granhag* och *Leif Strömwall* (se sammanfattande *Granhag–Landström* med hänvisningar, i synnerhet s. 273–276 och 285) samt inom juridiken av *Lena Schelin* i hennes avhandling (*Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, främst s. 317–324 och 414) som bygger på deras forskningsresultat. Forskningsresultaten har också påverkat den svenska lagstiftningen. Enligt gällande svensk rätt bedöms tilltron till vittnesmål i högre rätt enligt huvudregeln med stöd av inspelningar och inte nödvändigtvis genom att höra vittnen på nytt (SvRB 50:23 och 51:23 i lydelsen 2005:683).

⁴ Om analytisk filosofi som grund för den analytiska rättsvetenskap som kallas skandinavisk realism och om begränsningarna i det betraktelsesätt som fokuserar på juridiskt språkbruk, se *Backman*, främst s. 318–323 och i engelsk sammanfattning s. 358.

Modern hermeneutik börjar med *Martin Heidegger* (1889–1976). Hans livsverk på nästan 70 år och runt etthundra volymer *Gesamtausgabe* kan förenklat sammanfattas i att han, genom tänkande, undersöker hur själva varat (*Sein*) visar sig, kommer till uttryck eller uppenbaras (*entbirgt sich in der Unverborgenheit*) i tillvaron (*Dasein*), utan att förbli förborgat (*verborgen*) bland dess aktuella realisationer, varandet (*Seiendes*).⁵ Filosofins främsta uppgift är att tänka på varat,⁶ utan hinder av ingrodna traditioner där man likställer verkligheten med de konkret närvarande realisationernas värld (*Seiendheit*). På grund av fokuset på varat kallade Heidegger sin inriktning *fundamentalontologi*.⁷ Enligt honom hade varat tidigt i den västerländska filosofin råkat i glömska (*Seinsvergessenheit*).⁸ Detta skedde efter att *Platon* lanserat sin lära om världen som ett slutet system grundat på äkta och eviga idéer, medan de timliga varandenas värld bara är en blek avbild av dem. Till detta kommer att den aristoteliska uppfattningen om verklighet som *ἐνέργεια* (egentligen *väsandets-i-verk-varo*, *Im-Werk-Stehen*)⁹ senast hos *Descartes* omvandlats till aktualitet (*actualitas*) som, för att vara riktig, för det förnimmande subjektet troget ska återge de platoniska transcendentala idéerna.¹⁰ För

⁵ Sin grundinställning, även känd som *den ontologiska differensen* mellan varat och varande, uttrycker Heidegger i *Zeit des Weltbildes*: "Wissen, d. h. in seine Wahrheit verwahren, wird der Mensch jenes Unberechenbare nur in schöpferischen Fragen und Gestalten aus der Kraft echter Besinnung. Sie versetzt den künftigen Menschen in jenes Zwischen, darin er dem Sein zugehört und doch im Seienden ein Fremdling bleibt" [s. 96 (88 i originalupplagan)]. "Dieses offene Zwischen ist das Da-sein, das Wort verstanden im Sinne des ekstatischen Bereiches der Entbergung und Verbergung des Seins" [s. 113 (104)].

⁶ Se t.ex. *Logos* s. 219: "Seit dem Beginn des abendländischen Denkens entfaltet sich das Sein des Seienden als das einzig Denkwürdige" och *Brief über den "Humanismus"* s. 316: "Das Denken, schlicht gesagt, ist das Denken des Seins. Der Genitiv sagt ein Zwiefaches. Das Denken ist des Seins, insofern das Denken, vom Sein ereignet, dem Sein gehört. Das Denken ist zugleich Denken des Seins, insofern das Denken, dem Sein gehörend, auf das Sein hört." (*I svensk översättning* s. 9: "Tänkandet, kort och gott, är varats tänkande. Genitivformen säger här något tvåfaldigt. Tänkandet är varats, i så mån som det tilldras av varat och tillhör varat. Tänkandet är samtidigt ett tänkande på varat, i så mån som det tillhör varat och hör på det.")

⁷ För Heideggers egen kommentar om det olyckliga med benämningen, eftersom den måhända föder tanken att tänkandet av varat inte vore vad hela ontologin avser utan enbart en inriktning inom denna filosofifigren, om ock mer grundläggande än de övriga, se *Einleitung zu: "Was ist Metaphysik?"* s. 380.

⁸ *Spruch des Anaximander* s. 364 (336): "*Die Seinsvergessenheit ist die Vergessenheit des Unterschiedes des Seins zum Seienden*" (kursiv. i originaltexten).

⁹ *Metaphysiken som varats historia* s. 12. Jfr "*Ἐνέργεια*, das Im-Werk-Stehen im Sinne der Anwesenheit in das Aussehen" (*Vom Wesen und Begriff der Φύσις* s. 286).

¹⁰ *Platons Lehre von der Wahrheit* s. 234 och 237: "Der Mensch denkt im Sinne des Wesens der Wahrheit als der Richtigkeit des Vorstellens alles Seiende nach 'Ideen' und schätzt alles Wirkliche nach 'Werten'." Så även *Zeit des Weltbildes* s. 87 (80), *Spruch des Anaximander* s. 351 (324) och 371 (342), *Brief über den "Humanismus"* s. 331 samt *Überwindung der Metaphysik* s. 73 och 74: "Die Metaphysik ist Verhängnis in dem ... Sinne, daß sie als Grundzug der abendländisch-europäischen Geschichte die Menschentümer inmitten des Seienden hängen läßt, ohne daß das Sein des

att rätta till läget och kunna återfinna varat, ska filosofin på sätt och vis börja om, kasta överbord all ovannämnd platonisk-kartesiansk barlast, ja hela sin tradition fram till *Kant*, *Hegel* och *Nietzsche*, och söka ledning hos de tidiga försokratierna *Herakleitos*, *Parmenides* och *Anaximandros*, vilkas kosmografiska tänkande ännu inte hade påverkats av Platon utan kunde visa ett alternativ till traditionell metafysik genom att världen uppfattas som ett gränslöst kontinuum i vilket saker är i ständig rörelse, fram mot att uppenbaras i oförborgadheten (*ἀλήθεια* i mening av sanning som Heidegger översätter med det bekanta *Unverborgenheit*) och åter mot glömska eller förborgadhet (*λήθη*, *Verborgenheit*). Närvaron (*ούσία*, *Anwesen*) är en av dessa variabler i kontinuerlig rörelse: alltemellanåt fulländas närvaron (*Anwesen des Anwesenden*) till att förmedla sanningen avtäckta, vid andra tidpunkter är den i viloläge som en möjlighet till sitt (nästa) förverkligande.¹¹

Jacques Derrida (1930–2004), användande sitt berömda tillvägagångssätt, *dekonstruktionen* (*déconstruction*),¹² i nära anknytning till bl.a. Heideggers filosofi, fortsatte med att göra gällande att blotta närvaron oftast inte tillåter en lika djupgående och mångfaldig förståelse av intresseföremålet som en indirekt granskning därav på avstånd, något som visar sig i en skillnad (*différance*).¹³

Seienden jemals *als die Zwiefalt* beider von der Metaphysik her und durch diese in ihrer Wahrheit erfahren und erfragt und gefügt werden könnte” (kursiv. i originaltexten). – Slutligen kan huvudpunkterna i framställningen läsas i svensk översättning i *Metafysiken som varats historia* enligt följande: ”[R]jedan hos Platon påbörjades förändringen av sanningens väsen, en förändring som bär upp metafysikens begynnelse och innebär att sanningen övergår från det varandes oförborgadhet till riktigheten hos den upptagande utsagan” (s. 29).

¹¹ *Spruch des Anaximander* s. 347 (320): ”Auch das Vergangene und Zukünftige ist Anwesendes, nämlich außerhalb der Gegend der Unverborgenheit. Das ungegenwärtig Anwesende ist das Abwesende. Als dieses bleibt es wesensmäßig auf das gegenwärtig Anwesende bezogen, insofern es entweder in die Gegend der Unverborgenheit hervorkommt oder aus ihr weggeht.” – Vi försöker tränga in i Heideggers tankevärld med hjälp av ett citat av *Furberg*: ”[J]ag har en stark misstanke att Heidegger ... ofta talar om sanning när han egentligen avser *upplevelsen* av att något har klätt av sig framför en” (s. 88, kursiv. i originaltexten).

¹² För den sakliga och begreppsliga klarhetens skull finns det skäl att direkt anmärka att Derrida är mycket noga med att hävda att dekonstruktionen inte utgör någon särskild filosofisk metod eller ens en åtgärd av en viss typ utan förblir alltid en särartad händelse som står till buds som möjlighet och utspelas av sig själv (*Lettre à un ami japonais* s. 390–392, *Grammatologie* s. 39). För att manifestera dekonstruktionens möjligheter och begränsningar anger han även i form av en för honom kännetecknande paradox att det faktiskt är allting som dekonstruktionen inte är och att denna egentligen inte är något (*Lettre à un ami japonais* s. 392: ”Ce que la déconstruction n’est pas? mais tout! Qu’est-ce que la déconstruction? mais rien!”).

¹³ *Grammatologie* s. 439: ”Et si l’essence est la présence, il n’y a pas d’essence de la présence ni de présence de l’essence” (kursiv. i originaltexten, min övers.: Och om väsen är lika med närvaro, finns det inget väsen hos närvaro, inte heller närvaro av väsen). Se även s. 237: ”La privation de la présence est la condition de l’expérience” (Förutsättningen för upplevelse är att närvaro berövas, min övers.). – Då Derrida översatts till svenska har *la différence* faktiskt återgetts med ”*différance*” (t.ex. *Marx spöken* s. 66 ff.), kursiverad förutom ’a’ i korpusstil för att markera säregenheten hos

Denna skillnad, vars kanske främsta exempel är skriften (*écriture*),¹⁴ gör det möjligt att utöva en mångsidig eller snarare mångfaldig dekonstruktion av intresseföremålet. Kärnan i dekonstruktionen är att vi tar avstånd från våra inbitna tanke-sätt och ser på saker från en ny vinkel. I dekonstruktionen kan, beroende på omständigheterna, främst skillnadens styrka, i fall av skrift, dess mångtydighet i positiv mening, och iakttagarens uppmärksamhet, föremålet befrias från tidigare (miss)förstånd och ikläs andra sätt att förstå den. Men att så sker är bara en möjlighet, inte något givet. Ett av dekonstruktionens särskilda resultat är att mötet mellan personer kan förberedas via skillnaden som först synliggörs i frånvaron (innan mötet blir av) eller så utgörs skillnaden av t.ex. en text som behandlar (förehavanden av) den vi väntar på och som i och med detta är ett spår efter honom eller henne. Om mötet faktiskt blir av är inte särskilt viktigt.¹⁵ Det är skillnaden som möjliggör förståelsen. Så är det även i rätten.¹⁶

Denna lärdomshistoriska inblick i hermeneutisk ontologi (Heidegger) och dekonstruktion (Derrida) var avsedd att inspirera oss i bearbetningen av vårt eget ämne. Det rättsliga tänkandet får inte förbise det som, bortom lagens paragrafer

termen, som även på franska är en skapelse av filosofen. Ersättandet av e med a som i presensparticipet ”*différent*” av verben *différer* (”skilja”) tyder på att vi har att göra med det som skiljer (sig), en skillnad i en sådan vidgad och aktiv(erande) mening. Se *Différence* s. 8. Uppfattad på detta sätt kan ”skillnad” väl användas som översättning.

¹⁴ *Grammatologie* s. 378: ”Que l’écriture soit l’autre nom de cette différence.” – Betoningen på skrift eller text förklaras delvis av att Derrida i hög grad intresserar sig för språkvetenskap och även litteratur. Som han själv angett var fokuseringen på skriften menad att påpeka svagheterna hos strukturalismen som letade efter minsta byggsats och principerna enligt vilka dessa samordnas till strukturer. Därigenom förbisåg strukturalismen större helheter, såsom texter av varierande längd (*Du droit à la philosophie* s. 447, *Lettre à un ami japonais* s. 389).

¹⁵ *Apories* s. 36 och 137 samt *Psyché* s. 53: ”Se préparer à cette venue de l’autre, c’est ce qu’on peut appeler la déconstruction.” Så även a.a. s. 59 och 60.

¹⁶ *Spectres de Marx* s. 55–57. Derrida påpekar själv att hans uppfattning om rätten på denna punkt skiljer sig från Heideggers. Medan rätten för Heidegger består främst av den (be)fogande samman-slutande fogen (se *Spruch des Anaximander* s. 357 (330): ”Δίκη, aus dem Sein als Anwesen gedacht ist der fugend-fügende Fug”, min övers.) och hör således samman med sammankomst, förståelse och försoning parterna emellan, kännetecknas rätten för Derrida däremot av att ständigt vara förestående eller tillstundande, utan att kanske alls förverkligas, och förutsätter obetingat en föregående urredvridning i form av minst en meningsskiljaktighet eller rent av en orätt utgående från vilken man bara kan tänka och skipa rätt som en gåva man ger av det man inte har (*Spectres de Marx* s. 55: ”[L]a justice comme rapport à l’autre ne suppose-t-elle pas au contraire ... quelque *Un-Fuge*, ... une disjointure qui, pour risquer toujours le mal, ... pourrait seule *faire justice* ou *rendre justice* à l’autre comme autre?” (kursiv. i originaltexten). – Den publicerade svenska översättningen lyder, om än förbiseende att franskans *la justice* främst motsvarar svenskans *rätt*, förut-satt att rättvisa kommer till uttryck i den: ”Måste inte rättvisan som förhållande till den andre ... tvärtom förutsätta ... ett slags *Un-Fuge*, ... en urredvridning som, även om den alltid riskerar att leda till ... ondska, ... likväl är det enda som kan *göra rättvisa* eller *ge rättvisa* åt den andre som annan?” (s. 62).

och processuella frister, egentligen står på spel för dem som saken avser.¹⁷ Rätten är ju en i högsta grad social och humanistisk institution såtillvida att den finns till för människor, för att ordna förhållanden dem emellan, och är skapad av människor för att användas för att hantera dessa situationer. Motsvarar och uppfyller lagen inte människornas (med hänsyn till samhällets värderingar legitima) förväntningar och behov, sviker rätten sina avnämare eller adressater och blir orätt i dessas ögon. För att så inte ska ske är det av största vikt att rätten bebor människornas liv, för att åter uttrycka oss heideggerianskt.¹⁸

Rätten i form av bestämmelser och konkret verksamhet ska följaktligen visa intresse och omsorg för att människorna har det bra. För att rätten ska kunna värna om människornas välbefinnande bör den aktivt göra sig förtrogen med livsbetingelserna i samhället. Även i ett konkret mål gäller det för domaren att se de vidare sammanhangen.¹⁹ Domaren får visserligen inte förfara så att endera partens processuella rättigheter kränks, genom att t.ex. självmant skaffa direkta bevis eller försöka bilda sig en förhandsuppfattning om det skedda. Inte heller får domaren dock använda sin neutralitetsplikt som en ursäkt för att förbli ovetande om sakens egentliga beskaffenhet. En sådan oupplyst domare ringaktar parterna och sakens betydelse för dem.

Vi sammanfattar att kunskap och förståelse behövs i rätten, i fråga om såväl formulering som användning. I ett rättegångsmål är det fördelaktigt att samtliga som har med saken att göra, även och i synnerhet domaren, har en så omfattande förståelse av saken som möjligt. I brottmål som ska behandlas i svarandens frånvaro är domaren och åklagaren skyldiga att tillvarata försvarets intressen såtillvida att de självmant ska lyfta fram även omständigheter som kan verka till svarandens fördel.²⁰ Så ska de vid behov vara beredda att även beakta att brott

¹⁷ Denna grundinställning som anknyter till kontinentaleuropeisk hermeneutik präglar *Ari Hirvons* och *Panu Minkkinens* verk. Den ene gör gällande att rätt, bortom lagar och annan positiv rätt som närmast är blotta verktyg för människan, ska förstås som rättvisa eller ännu mera grundläggande, som rätt som på systemnivån för varat ("olemisen järjestyksen tasolla"), kommer och går, avtäcks och återigen tilltäcks (s. 389). Den andre framför: "The first law – the very first one – and the responsibility it entails require a commitment of 'rectitude', a decision to respond to an original call" (s. 174).

¹⁸ Se, *mutatis mutandis*, i slutet på en av Heideggers av *Friedrich Hölderlins* poesi än en gång inspirerade texter: "Ereignet sich das Dichterische, dann wohnet der Mensch menschlich auf dieser Erde, dann ist, wie Hölderlin in seinem letzten Gedicht sagt, 'das Leben der Menschen' ein 'wohnend Leben'" (*Dichterisch wohnet der Mensch* s. 198). – Byter vi ut poesin mot rätten innebär rättvisans gång att människan bebor denna jord på ett mänskligt, ja människovärdigt sätt.

¹⁹ Så även i förarbetena till SvRB, t.ex. i departementschefens yttrande i prop. 1931:80: "Å en god domare måste därför ställas den fordran, att han äger förståelse för människorna, för de motiv, som bestämma deras handlande, samt över huvud för vad som rör sig i tiden. Utan dessa egenskaper hos domaren är det fara, att rättsskipningen nedsjunker till formalism och bokstavsträldom" (s. 82).

²⁰ Skyldigheten kan utläsas ur bestämmelserna i BRL 6:5,2 och SvRB 46:4,2. Se närmare RP 82/1995 rd s. 82, prop. 1931:80 s. 107, SOU 1938:44 s. 479 och **NJA 1999 s. 260**. Samma objek-

kanske inte har begåtts utan att det återopade händelseförloppet eventuellt har en annan förklaring än den gärning som svaranden måhända redan erkänt. Vid hanteringen av situationen och även rent allmänt kan man dra nytta av ett tankesätt som framhäver att det som det egentligen är fråga om (*varat*) kan i *tillvaron* få olika uttryck på *varandets* plan eller förbli helt outrett, höljt i förborgadheten. Således förefaller det oss naturligt att anamma Heideggers och Derridas hermeneutiskt inriktade filosofi som ram för vår framställning.

– Avsikten är att låta *filosoferna tala* för sig själva. Vi intresserar oss för vad Heidegger och Derrida lär om närvaro och utevaro men inte för hur deras tankar mottagits och tolkats av andra från olika och ofta inkommensurabla utgångspunkter och för varierande ändamål. Det är mig dessutom inte känt att Heideggers och Derridas hermeneutik i fråga om närvaro i tidigare sammanhang skulle ha fogats till problematiken med underlättade processformer inom juridiken. För att inte i onödan betunga föreställningen försöker jag förmedla lärofädernas tankegångar på *vanligt språk* utan att gå in på deras begreppsapparatur och språkbruk. Båda filosoferna är dock språkligt utmanande.²¹ Heidegger blåser liv i urgamla och bortglömda ord, smider samman egenartade etymologiska kopplingar och använder omväxlande eller beroende på kontext flera uttryck, besläktade eller inte, för (nästan) samma sak, t.ex. även *In-der-Welt-sein* eller *Ek-sistenz* för *tillvaron*, mestadels hänvisad till som den berömda *Dasein*. Derrida i sin tur gör sitt bästa för att leka med franskans mångtydighet. Nästan varje sats är utformad med dekonstruktionens uppgift att avslöja motstridigheter för ögonen, dvs. så att avfattningen tillåter ett flertal tolkningar som ibland även motsäger varandra.

För Heideggers del har jag valt att endast stöda mig på senare verk från tiden efter vad som är känt som vändningen (*Kehre*) i hans tänkande, och som kännetecknas av att han alltmer intresserar sig för tänkandet (*Denken*) som medel eller möjlighet att närma sig, om ock inte direkt avgöra frågan om *varat* (*Seinsfrage*); jag bortser mao. mer eller mindre från den från hans tidigare huvudverk *Sein und Zeit* (I, 1927, i svensk översättning *Varat och tiden*) be-

tivitetsplikt åvilar polisen och åklagaren i förundersökningen enligt FöUL 7 § (nya FöUL 4:1) och SvRB 23:4. Se även *Heuman 2007* s. 220.

²¹ För samtidskritik gentemot *Heidegger* på denna punkt se t.ex. *Bochenski* (s. 171): "Es gibt wenige so schwer verständliche Denker wie Heidegger. ... Seine Schwerverständlichkeit kommt ... von der ungewohnten und fremdartigen Terminologie, die er sich schuf, um seinen Auffassungen sprachlichen Ausdruck zu geben. Hierin liegt eine Quelle häufiger Mißverständnisse und einer der Gründe, weswegen seine Philosophie gelegentlich, besonders seitens der Neopositivisten [dvs. företrädare för analytisk filosofi, min anmärkning], ins Lächerliche gezogen wurde." – *Derrida* i sin tur varnar för att en del av mångtydigheten i hans verk ofrånkomligen går förlorad i översättning: "Car toute traduction dans une langue non française y perdrait quelque chose de sa multiplicité potentielle" (*Apories* s. 27). Han ansåg visserligen översättningen vara av stor betydelse och behandlade ofta översättningens filosofi (t.ex. i essän *Des tours de Babel* i verket *Psyché*, s. 203–235), men menade ändå i fråga om sina egna skrifter att strävan efter största möjliga översättbarhet skulle medföra en utarmning genom entydighet. Se *Survivre* s. 136: "Traductibilité maximale appauvrissement par univocité."

kanta problematiken kring tillvarons (*Dasein*) grund (*Grund*) och förbindelse med varat (*Sein*). Sagda vändning dateras vanligen kring mitten av 1930-talet och infaller således mellan det beryktade Rektorstalet (*Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*, 1934) och essän *Die Zeit des Weltbildes* (1938). Valet motiveras av att den tematik som aktualiseras i min studie, nämligen huruvida möjligheten att känna varat förknippas med närvaro, blir (alltmer) central i Heideggers verk under denna senare period av hans verksamhet.²²

En sista förberedande kommentar innan Heidegger och Derrida får ordet. Jurister möter filosofin i regel i form av samhällsfilosofi eller mer specifikt rättsfilosofi. Frågorna handlar då huvudsakligen om vad som krävs för att samhällsordningen ska anses legitim, rättsnormerna bindande eller rättsliga avgöranden godtagbara. Frågan om vad rätten är i sig besvaras sällan utgående från innehållet²³ utan snarare med fokus på yttre validitet: rätt är det som i samhället gäller och upplevs som rätt. Genom frågeställningarna närmar sig filosofin i dessa sammanhang det tankesätt som är kännetecknande för själva juridiken. Syftet blir då justifiering och den tillämpade metoden argumentering inriktad på övertygande.

Med beaktande av juristernas uppfattning om (rätts)filosofins uppgift finns det anledning att påpeka att filosofin på det allmänna planet inte har med justifiering att göra.²⁴ Målet med filosofin är förståelse och medlet tänkande.²⁵ Föremålet för

²² Vidare begränsar jag mig till sådana skrifter som Heidegger själv bestämt för publikation under sin livstid, och utesluter således t.ex. postumt utkomna föreläsningar i *Gesamtausgabe*.

²³ Både *Ari Hirvonen* (s. 12 och 473) och *Panu Minkkinen* (s. 10 och 11) har funnit detta beklagligt och följaktligen orienterat sig mot en innehållsmässig förståelse av kriterierna för rätt. Minkkinen hävdar till och med att all rättsfilosofi oundvikligen måste vara metafysik och sammanfattas hos honom i 'riktigheten' ("correctness", s. 83), som i sin tur kan förstås som människans anlag för att utvecklas till en rättvis person ("Correctness can, then, be understood as the inclination to become just", s. 42).

²⁴ Det är faktiskt mot juristerna *Derrida* vänder sig när han hävdar att filosofin inte kan krympas ner till en beståndsdel av juridiken och inte heller utgöra ett särskilt sätt att berättiga: "[L]a philosophie n'est pas seulement un mode ou un moment du droit, pas davantage une légitimité particulière autorisant des légitimités particulières, un pouvoir de légitimation parmi d'autres" (*Du droit à la philosophie* s. 97). Se i samma riktning *Minkkinen* s. 5: "Indeed, any thinking that serves an end by producing a projected result is, by definition, not philosophy" och *Eriksson* s. 14 och 19 om att till skillnad från juridiken är kunskapsintresset inom andra humanistiska discipliner riktat mot förståelse och inte praktisk argumentation.

²⁵ *Derrida* kallar filosofin för frågans disciplin, "la discipline de la question" (*L'écriture et la différence* s. 118). Så även s. 192: "La philosophie (en général) peut seulement s'ouvrir à la question, en elle et par elle. Elle peut seulement se laisser questionner" (kursiv. i originaltexten). – Om filosofin som försök att förstå, inte justifiera se även *BonJour* s. 1: "[P]erhaps the most helpful characterization at a general level is that philosophy is the search for *reflective understanding*" (kursiv. i originaltexten).

verksamheten i sin tur är allt som avser människans tillvaro och handlande.²⁶ Min studie handlar precis om sådan *allmän*, inte specifikt samhälls- eller rättsfilosofi, låt vara att kontexten är rättslig. Vi är således inte ute efter att försöka justifiera att brottmål handläggs i svarandens frånvaro. Det vi letar efter är förståelse av vad som kan fås fram genom en sådan handläggning. Ifall vi lyckas i vårt uppsåt, kan vi eventuellt även förstå att (eller varför inte: ”varför”) denna handläggningsform finns. Men att bedöma huruvida det är bra eller mindre bra att den finns i rätt(sordning)en och tillämpas av rätt(sväs)en(det) är en separat fråga som vi tar upp först senare.

4.4 ACTUALITAS VS QUIDDITAS

Heidegger anser, förenklat uttryckt, att varat (*Sein*) uppenbarar sig självt (*entbirgt sich in der Unverborgenheit*) för människan, vars tillvaro (eller *därvaro*, *Dasein*) utformats som resultat av livsödet (*kastadhet*, *Geworfenheit*) så att hon kommit i besittning av gynnsamma förutsättningar, för ett momentant (konst- och naturupplevelser samt diverse förståelseakter som *ljusning*, *Lichtung*) eller varaktigt mottagande (diktare, lantbrukare, hantverkare och även tekniker och andra vetenskapsidkare som synnerligen bra utsatta för förmedling genom sina verk, (*stätt*, *Gestell*) av sändelsen (*skick*, *Geschick*) utifrån varats sanning som (ibland) låter sig igenkännas bland det vardagliga varandet (*Seiendes*).²⁷ Då tänkandet – eller ska vi säga upptäckandet – av varat betingas av varat självt²⁸ och

²⁶ Så är enligt Derrida den filosof som tillåter sig att uttala sig om allt (möjligt): ”Le philosophe est celui qui s’autorise à parler du tout (”allt”, min förtydl.): donc de tout (”vad som helst”, min förtydl.)” (*Du droit à la philosophie* s. 99).

²⁷ En klar skildring av händelsen ingår i *Brief über den ”Humanismus”* (s. 330): ”Der Mensch ist vielmehr vom Sein selbst in die Wahrheit des Seins ’geworfen’, daß er, dergestalt ek-sistierend, die Wahrheit des Seins hüte, damit im Lichte des Seins das Seiende als das Seiende, das es ist, erscheine. Ob es und wie es erscheint, ob und wie der Gott und die Götter, die Geschichte und die Natur in die Lichtung des Seins hereinkommen, an- und abwesen, entscheidet nicht der Mensch. Die Ankunft des Seienden beruht im Geschick des Seins. Für den Menschen aber bleibt die Frage, ob er in das Schickliche seines Wesens findet, das diesem Geschick entspricht; denn diesem gemäß hat er als der Ek-sistierende die Wahrheit des Seins zu hüten.” (*I svensk översättning* s. 29: ”Människan är snarare av varat självt ’kastad’ in i varats sanning för att hon ek-sisterande ska skydda varats sanning och för att i varats ljus det varande ska kunna framträda som det varande det är. Om och hur det framträder, om och hur Gud och gudarna, historien och naturen, kommer in i varats ljusning, när- och frånvarar, bestäms inte av människan. Det varandets ankomst vilar på varats skick. För människan är frågan om hon kan finna det skickliga i sitt väsen, som motsvarar detta skick; ty enligt detta har hon såsom ek-sisterande att skydda varats sanning.”)

²⁸ Se not 6 (*Brief über den ”Humanismus”* s. 316). Se även *Nachwort zu: ”Was ist Metaphysik?”* s. 308: ”Aber das Sein ist kein Erzeugnis des Denkens. Wohl dagegen ist das wesentliche Denken ein Ereignis des Seins.”

inte är verksamhet som härrör från subjektet, är det inte till särskild nytta eller behövt om ens möjligt att på förhand, ur varandets vardag där vi alla under vanliga omständigheter hör hemma, försöka definiera vad (allt) varat är. Byggnaden på sammanhang där det finns goda förutsättningar att få insikt om varat kommer filosofen dock med en del beskrivningar eller direkta konstateranden om hur det går att förstå varat. Så säger han att varat är det nästa intill varandena, alltså något annat, mer än dessa.²⁹ Och å andra sidan, med stor betydelse för vårt ämne: varat heter närvaro.³⁰ Varat är således annat än varande men likställs ändå med närvaro. Härav följer att vi nu bör fråga oss och utreda om närvaro inte då alltid är att förstå som på-plats-varo i tid och rum såsom den uppfattas i vanliga sammanhang, heideggerianskt på planet av varandet. Vad menar då Heidegger med närvaro som når upp till, eller för att undvika alla missförstånd med Platons idévärld, hellre och bättre sagt får se och känna själva varat? Förutsätter denna typ av närvaro ens närvaro i mening av på-plats-varo?

Svaret är inte ett obetingat ja. Vi har redan i föregående avsnitt fått se att det enligt både Heidegger och Derrida är fel att likställa närvaro (som på-plats-varo) med sakernas och händelsernas själva väsen. Västerländsk filosofi gick vilse i och med att *actualitas* (aktualitet, *att-varo*) fick företräde framför *quidditas* (*Was-sein*, *vad-varo*). Aktualitet, det som syns och förnimms här i de yttre realiteternas värld fick stå för hela entiteten i fråga.³¹ Dess egentliga innebörd frågades inte efter utöver realisationen i världen. Frågan *vad* denna entitet är ställdes inte utan man nöjde sig med att betrakta och granska det konkreta som finns, det som aktualiseras i omvärlden.³² Vi får väl förstå Heidegger så att hans *Seinsver-*

²⁹ *Brief über den "Humanismus"* s. 331: "Das Sein ist wesenshaft weiter denn alles Seiende und ist gleichwohl dem Menschen näher als jedes Seiende, sei dies ein Fels, ein Tier, ein Kunstwerk, eine Maschine, sei es ein Engel oder ein Gott. Das Sein ist das Nächste." (*I svensk översättning* s. 29: "Varat är längre bort än allt varande, och likväl människan närmare än allt varande, må det vara en klippa, ett djur, ett konstverk, en maskin, må det vara en ängel eller Gud. Varat är det närmaste.") – *Derrida* finner att det i Heideggers varatänkande egentligen är fråga om att än en gång leta efter uttryck för det rena väsendet, en strävan som behärskar den starkaste traditionen inom filosofin och vari även Heidegger hittar det mest betydande eller bestämda värnet för tänkandet (*Pas* s. 36: "[C]ette manifestation de l'essence *comme telle* qui domine la plus puissante tradition philosophique, jusqu'à Heidegger qui trouve auprès d'elle le secours le plus décisif de la pensée", kursiv. i originaltexten).

³⁰ *Was heißt Denken?* s. 136: "Sein heißt Anwesen." Samtidigt uppmärksammar Heidegger något som är viktigt för vår studie: "Dieser leicht hingesagte Grundzug des Seins, das Anwesen, wird nun aber in dem Augenblick geheimnisvoll, da wir erwachen und beachten, wohin dasjenige, was wir Anwesenheit nennen, unser Denken verweist."

³¹ Dock gäller enligt *Heidegger* egentligen att "[d]en första rangens närvaro är varat som utsägs i ... att-varon, existentia. Den andra rangens närvaro är det vara mot vilket man frågar tillbaka i vad-varon, essentia" (*Metafysiken som varats historia* s. 15).

³² *Platons Lehre von der Wahrheit* s. 225.

gessenheit (*varaglömskan*) omfattar (även) denna försummelse.³³ När Derrida i sin tur påpekar att filosofins uppgift är att ständigt fråga efter vad (*qu'est-ce que*), och när han även granskar begränsningarna i frågan,³⁴ är han faktiskt ute efter samma sak: väsen får inte skymmas undan av företeelse. Aktualitet får inte tas för väsen. Synen kan också svika. Närvaro kan utöver avslöja även dölja. Särskilt med tanke på rättsvården bör vi minnas att det inte alltid är som det ser ut. *Quid-ditas*, det som saker är, uttöms således inte i *actualitas*, det som finns för handen.

4.5 OFÖRBORGADHETEN I OMVÄXLING

Världen, eller heideggerianskt uttryckt, människans tillvaro i den, är sådan att sakernas väsen (lätt) döljs. Människan anstränger sig att få reda på syftet med sitt liv och har ofta svårt att förstå andra människor och deras handlingar, visa tolerans gentemot medmänniskornas olika beteendemönster och livssyn. Utgångsläget i människans tillvaro, såväl i hennes eget liv som angående andras förehavanden (och världens uppbyggnad likaså), är okunskap och oförståelse. Kännedom, kunskap och (däriegenom) förståelse uppstår inte av sig själva utan måste samlas in. Ett särfall utgörs av rättegången där det är fråga om huruvida det som åberopas som grund för yrkandena har hänt eller inte.

Redan försokratikerna kom på den geniala uppfattningen att allt flyter.³⁵ Världen är inte statisk utan allt rör sig ständigt i förhållande till allting. Med tillämpning på hermeneutiken kan vi säga att vi stundom förstår bättre, stundom mindre bra. Härigenom har vi förutsättningar att förstå vad Heidegger menar med att varat ursprungligen heter närvaro och att de närvarandes närvaro innebär att det förborgade avtäckts i oförborgadheten.³⁶ Såsom försokratikerna tänker han sig att närvaron är graderad och innesluter även frånvaro. Som intensivast närvarande kan man hoppas bli delaktig i den egentliga närvaron (*Anwesen*), som likställs med själva varat, och få inse sakens egentliga väsen. Och så gäller även omvänt vad som är av största vikt för vår studie, att det att närvara (*Anwesenheit*) inte obetingat betyder närvaro i ovannämnda djupare mening (*Anwesen*) utan man

³³ Se t.ex. *Spruch des Anaximander* s. 364, 365 och 371–373 (336, 342 och 343).

³⁴ *Qu'est-ce que la déconstruction?*: "Si je voulais donner une description économique, elliptique de la déconstruction, je dirais que c'est une pensée de l'origine et des limites de la question 'qu'est-ce que? ...?'"

³⁵ Närmast känner vi till detta genom den populära sammanfattningen av *Herakleitos* tänkande som den sentida *Simplicius* överfört i form av *πάντα ρεῖ* (*panta rei*). Se närmare *Diels* s. 1313.

³⁶ *Logos* s. 221: "Bedenken wir erst, daß 'Sein' anfänglich 'Anwesen' heißt und 'Anwesen': hervor-währen in die Unverborgenheit" och 204: "Die Entbergung aber des Verborgenen in das Unverborgene ist das Anwesen selbst des Anwesenden. Wir nennen es das Sein des Seienden."

kan undgå att inse varat och saken kan förbli i förborgadheten även om man vore närvarande på planet av på-plats-varo. Som närvarande kan man nå förståelse av varat men även misslyckas. Därtill är frånvaro en form av närvaro, närvaro som inte för tillfället blivit till men som kan bli det.³⁷ Frånvaro vore således närvaro i vänteläge.

Närvaro ska faktiskt enligt Heidegger uppfattas som ett kontinuum: den eller det som i detta nu är närvarande svävar inte som ett stycke klippt itu mellan två utevaron. Utan närvaro och utevaro växlar om. När den ena fullbordas viker den andra undan. En (lyckad) närvaro medför oförborgadhet som visar sig som ett öppet fält men enbart för att vika undan igen.³⁸ Här kommer till uttryck idén om att förståelse genom eller i samband med närvaro nog kan uppnås men likaså förbli ofullständig i och med att närvaro av intresseföremålet, personen eller saken, under gynnsamma omständigheter tillåter upptäckten av sanningen (av varat) i saken, men samtidigt finns risken att man inte förmår eller hinner ta vara på tillfället utan går miste om den kunskap som närvaron kunde ha förmedlat innan frånvaron igen tar över. (Närvaro och frånvaro ska inte här uppfattas som enbart konkreta entiteter utan kan även likställas med sam- och missförstånd när kommunikationen mellan på plats varande personer delvis lyckas, delvis misslyckas.)

Med beaktande av begränsningarna i förståelsen genom närvaro är det intressant vad Heidegger framför om verbet bakom substantivet *λόγος* (som sedan antiken översatts än grund, än ord, än det logiska, än betydelse, än förnuft),³⁹ dvs. *λέγειν* (på tyska *legen*, på svenska 'lägga'). Sakens natur kräver att vi här tyr oss till hans tyska etymologi. Han anger att *legen* betyder 'förelägga', även 'läsa', *lesen*, som dock även motsvaras av svenskans 'skörda', som i *Traubenlese*, 'druvskörd'. Ur detta härleder han att läsandet av en skrift är den f(ö)r(n)ämsta

³⁷ *Spruch des Anaximander* s. 347 (320): "Auch das Abwesende ist Anwesendes, und als Abwesendes aus ihr, in die Unverborgenheit anwesend" (kursiv. i originaltexten). "Das ungegenwärtig Anwesende ist das Ab-wesende."

³⁸ A.a. s. 349 och 350 (322 och 323). Vi återger det poetiska avsnittet i dess helhet: "Aber das gegenwärtig Anwesende liegt nicht wie ein abgeschnittenes Stück zwischen dem Abwesenden. Wenn das Anwesende im vorhinein in der Sicht steht, west alles zusammen, eines bringt das andere mit sich, eines läßt das andere fahren. Das gegenwärtig in der Unverborgenheit Anwesende weilt in ihr als der offenen Gegend. Das gegenwärtig in die Gegend Weilende (Weilige) kommt in sie aus der Verborgenheit hervor und kommt in der Unverborgenheit an. Aber weilend ankünftig *ist* das Anwesende, insofern es auch schon aus der Unverborgenheit hinweg und auf die Verborgenheit zu abgeht. Das gegenwärtig Anwesende weilt jeweils. Es verweilt in Hervorkunft und Hinweggang. Das Weilen ist der Übergang aus Künft zu Gang. Das Anwesende ist das Je-weilige. Übergänglich weilend, weilt es noch in Herkunft und weilt schon im Hingang. Das jeweilig Anwesende, das gegenwärtige, west aus dem Abwesen" (kursiv. i originaltexten).

³⁹ *Logos* s. 200.

formen av skördande (*Lesen*) i betydelsen av före- och sammanbringande.⁴⁰ Mot bakgrunden av denna etymologiserande förklaring blir hans närmare analys av *λόγος* begriplig. Han anser att *λόγος* som en form av läsande eller skördande medför möjlighet att lägga ned i oförborgadheten allt som närvarar. Såvida *λόγος* ('ordet', för att påminna oss om dess vanligaste betydelse i moderna språk) låter det som föreligger föreligga som sådant, avtäckar det även det som närvarar i dess närvaro. Eller på normalspråk: det uttryck som på ett pålitligt sätt återger sitt föremål förmedlar sanningen om detta föremål. Å andra sidan bärgar *λόγος* allt närvarande ned i dess närvaro varifrån det genom att läsas (*λέγειν*) kan återupplevas eller inhämtas som det gång på gång oberoende av tidsdimensionen (*jeweilig*) närvarande. På klarspråk: oavsett om intresseföremålet är närvarande i detta nu bevarar ordet sanningen och den kan utläsas från det oberoende av tidens gång.⁴¹ I så fall likställs *λόγος* med sanning, *ἀλήθεια*. *Λόγος*, ordet, således avtäckar och döljer, på en gång.⁴²

Här kommer Heidegger faktiskt Derridas uppfattning om styrkan hos skriften mycket nära.

4.6 SKRIFTEN GÖR SKILLNAD

Kritiserande samma sak som Heidegger, likställandet av varat med närvaro som på-plats-varo, som han kallade logocentrism⁴³ skrev den unge Derrida att spåret är skillnaden som öppnar uppenbarandet och betydelsen.⁴⁴ Spåret är något som inte tillåter sig att sammanfattas i det enkla hos en närvarande (eller en

⁴⁰ A.a. s. 201: "Legen ist dabei zugleich: eines zum anderen-, ist zusammenlegen. Legen ist lesen. Das uns bekanntere Lesen, nämlich das einer Schrift, bleibt eine, obzwar die vorgedrängte Art des Lesens im Sinne von: zusammen-ins-Vorliegen-bringen."

⁴¹ A.a. s. 212: "Die lesende Lege hat als der *λόγος* Alles, das Anwesende, in die Unverborgenheit niedergelegt. Das Legen ist ein Bergen. Es birgt alles Anwesende in sein Anwesen, aus dem es eigens als das jeweilige Anwesende durch das sterbliche *λέγειν* ein- und hervorgeholt werden kann. ... An-wesen besagt jedoch: *hervorgekommen im Unverborgenem wahren*. Insofern der *λόγος* das Vorliegende als ein solches vorliegen läßt, entbirgt er das Anwesende in sein Anwesen" (kursiv. i originaltexten).

⁴² A.a. s. 213: "Der *λόγος* ist *in sich zumal* ein Entbergen und Verbergen. Er ist die *Ἀλήθεια*" (kursiv. i originaltexten). – Se även *Wozu Dichter?* s. 311 (287): "Die ganze Sphäre der Präsenz ist gegenwärtig im Sagen."

⁴³ Se t.ex. *Grammatologie* s. 23 och 104 samt *L'écriture et la différence* s. 293–295.

⁴⁴ *Grammatologie* s. 95: "*La trace est en effet l'origine absolue du sens en général. Ce qui revient à dire ... qu'il n'y a pas d'origine absolue du sens en général. La trace est la différence qui ouvre l'apparaître et la signification*" (kursiv. i originaltexten).

presensform).⁴⁵ Spåret måste tänkas föregå det som är. Det rena spåret är skillnaden.⁴⁶ Ett framstående exempel på skillnaden är skrift.⁴⁷ Samtidigt insåg han väl att skriften innebär en fara för att föreställningen intar närvarons plats och tecknet själva sakens plats.⁴⁸ (För)driven av sin egen polemiska stil framför han vidare att betydelsen egentligen bara formas inne i skillnaden: i avbrottet, urskiljandet eller omdömet, bortvändandet eller förvrängandet och kvarlämnandet eller förbehållet av den eller det som inte kommer tillstådes eller (på annat sätt) blir synlig.⁴⁹ Tänker man radikalt så ska man tänka bortom alternativet närvaro–frånvaro: varat ska tänkas utgående från att det är möjligt men inte garanterat att ens endera, närvaro eller utevaro, blir verklighet.⁵⁰

I Derridas system är det föga överraskande att närvaro uppfattas omvänt i jämförelse med den traditionella synen på närvaro som den egentliga verkligheten. Närvaro ses tvärtom som spåret efter spåret, till och med efter ett spår som

⁴⁵ A.a. s. 97: "C'est ce qui nous a autorisé à appeler *trace* ce qui ne se laisse pas résumer dans la simplicité d'un présent" (kursiv. i originaltexten).

⁴⁶ A.a. s. 69: "Il faut penser la trace avant l'étant" och s. 92: "*La trace (pure) est la différence*" (kursiv. i originaltexten). – Framställningen stämmer med hänsyn till att han på ett annat ställe framför att skillnaden precis är det som möjliggör att framställa det nu-närvarande men som självt inte framstår som sådant: "Or si la différence ... rend possible la présentation de l'étant-présent, elle ne se présente jamais comme telle" (*Différence* s. 6).

⁴⁷ Se t.ex. a.a. s. 14: "Et c'est cette constitution du présent, comme synthèse 'originnaire' et irréductiblement non-simple, donc *stricto sensu*, non-originnaire, de marques, de traces de rétentions et de protentions ... que je propose d'appeler *archi-écriture*, *archi-trace* ou *différence*" (kursiv. i originaltexten) samt *L'écriture et la différence* s. 150 och 151.

⁴⁸ *Grammatologie* s. 207: "L'écriture est dangereuse dès lors que la représentation veut s'y donner pour la présence et le signe pour la chose même."

⁴⁹ A.a. s. 101. Avsnittet där nästan varje ord säger minst tvenne saker är ett bra exempel på mångtydigheten hos Derrida. I originaltexten lyder det: "La signification ne se forme ainsi qu'au creux de la différence: de la discontinuité et de la discrétion, du détournement et de la réserve de ce qui n'apparaît pas."

⁵⁰ *L'écriture et la différence* s. 426: "Le jeu est toujours jeu d'absence et de présence, mais si l'on veut penser radicalement, il faut le penser avant l'alternative de la présence et de l'absence; il faut penser l'être comme présence ou absence à partir de la possibilité du jeu et non l'inverse." Så även *Différence* s. 21: "Car le caractère économique de la différence n'implique nullement que la présence différée puisse toujours se retrouver, qu'il n'y ait là qu'un investissement retardant provisoirement et sans perte la présentation de la présence" och: "Si la présentation détournée reste définitivement et implaçablement refusée, ce n'est pas qu'un certain présent reste caché ou absent; mais la *différence* nous tient en rapport avec ce dont nous méconnaissions nécessairement qu'il excède l'alternative de la présence et de l'absence" (min kursiv.). – På ett annat ställe anför Derrida något mildare att skillnaden är ägnad att göra motsatsen närvaro–frånvaro synlig: "[L]a différence rend possible l'opposition de la présence et de l'absence. Sans la possibilité de la différence, le désir de la présence ... ne trouverait pas sa respiration" (*Grammatologie* s. 206). Men strax efter uppmärksammar han ändock, överensstämmande med sina ovan citerade skrifter, att i lusten för närvaro ingår även ödet att den inte tillfredsställs, alltså att närvaro inte blir av: "Cela veut dire du même coup que ce désir porte en lui le destin de son inassouvissement."

suddats ut.⁵¹ I samband med texter, ”skrifter”, skulle närvaro av den eller det som texten behandlar rent av vara menlig i och med att den medför att de övriga som är närvarande fokuserar på den eller det närvarande och, bedömande texten som mindre autentisk, sätter den åsido. Så suddar närvaro härvidlag ut texten som bara förblir ett spår av sig själv, knappt mera synlig i närvaron som dock beretts eller förutsagts (för att inte säga ”bebådats”) av texten som funnits att tillgå sedan tidigare. Med beaktande av att Derrida ser på skillnaden, t.ex. texten som sanningens budbärare, och vill undvika att verkligheten förflackas till närvaro, är detta åsidosättande av text i fall av närvaro förkastligt som renaste logocentrism.⁵²

Närvaro ska däremot ses och mätas mot texten om samma sak. Texten är spåret efter något som föregår det som aktualiseras som närvarande. Texten innebär alltså en skillnad. Denna skillnad öppnar eller möjliggör betydelsen, eller alla de betydelser som det går att hitta i den. Derrida säger uttryckligen att dekonstruktion innebär även att förbereda sig på den andra personens ankomst. Egentligen förblir denna möjlighet av ankomst det enda sättet att upptäcka den andra som lika väl kan förbli borta för gott.⁵³ Och bäst kan den andra upptäckas över en skillnad, eller precis den skillnad som skriften utgör. Skriften står öppen för ständigt nya tolkningar och gör det möjligt att i den hitta den andra efter vem skriften

⁵¹ *Ousia et grammè* s. 76 och 77: ”La présence alors, loin d’être, comme on le croit communément, *ce que* signifie le signe, ce à quoi renvoie une trace, la présence alors est la trace de la trace, la trace de l’effacement de la trace” (kursiv. i originaltexten). Så även *Différance* s. 25.

⁵² *Grammatologie* s. 104: ”La subordination de la trace à la présence pleine résumée dans le logos, l’abaissement de l’écriture au-dessous d’une parole rêvant sa plénitude, tels sont les gestes requis par une onto-théologie déterminant ... l’être comme présence, comme parousie, comme vie sans différence: autre nom de la mort.” – Mot denna bakgrund går det att förstå även hans kanske mest berömda yttrande: ”*Il n’y a pas de hors-texte*” (a.a. s. 227, kursiv. i originaltexten, vanligen översatt som ”det finns inget utanför texten”, men egentligen sägs att det inte finns något som kan kallas utanför-text). Han menar att allt i själva verket utspelas inne i texten. Påståendet belyses till en del av det omedelbart föregående avsnittet: ”Et pourtant, si la lecture ne doit pas se contenter de redoubler le texte, elle ne peut légitimement transgresser le texte vers autre chose que lui, vers un référent ... ou vers un signifié hors texte dont le contenu pourrait avoir lieu, aurait pu avoir lieu hors de la langue, c’est-à-dire au sens que nous donnons ici à ce mot, hors de l’écriture en général.” Jag översätter något förkortat: Även om läsningen inte får nöja sig med att duplicera texten, så får den inte heller överträda texten i riktning mot någonting annat såsom ett utomtextuellt betecknat (*signifié*), vars innehåll kunde äga rum eller kunde ha ägt rum utanför språket, utanför skriften i allmänhet.

⁵³ Se hänvisningarna i not 15. Såsom jag i en tidigare framställning har påpekat kan även rätten (i mening av rättvisa) i Derridas tanke uppfattas som en till synes aporetisk möjlighet att man mot alla odds lyckas gå den andra till mötes, genom att förbereda sig på hans eller hennes eventuella ankomst (*Liukkonen 2008* s. 11–16). Se i samma riktning *Björn Thorsteinsson* s. 363 och 364. Att aporin inte går i uppfyllelse kan alltid ske, och då kan rättvisan inte ha sin gång, eller – i allmänna ordalag – förståelsen uteblir. Om att så ofta blir fallet vid läsningen av en text se *Ce qui reste à force de musique* s. 97 och *En ce moment même dans cet ouvrage me voici* s. 176.

alltså är spåret. Eller ännu radikalare sagt i dekonstruktionens anda: den andra som sitter inne i skriften kallar oss att upptäcka honom eller henne däri. Vill vi höra kallelsen har vi möjlighet att förstå den andra, återigen dock på ett flertal sätt, beroende på vad vi väntar oss av honom eller henne.⁵⁴

4.7 AVSLUTNING: FÖRSTÅELSE AV DEN SOM UTEBLIR

Närvaro kan upplysa men även blända om än inte direkt förblinda. När någon eller något finns närvarande inför ögonen tar detta som närvarar som sinnesförnimmelse hos iakttagaren lätt över andra möjliga sätt att vara. Det är här som kritikens udd hos Heidegger och Derrida ligger: sanning i bemärkelsen djupare förståelse kan fortsätta att dölja sig även i närvaro av den person eller den sak vårt intresse riktar sig mot och tvärtom, vad som uteblir kan likaså gestaltas och förnimmas, klart, mindre klart, plausibelt, godtyckligt eller – i sämsta fall, inte alls. I närvaro kan missförstånd med andra ord uppstå och förstånd fattas. Trots utevaro kan förståelse nås.

I rättegången är alternativet till att samla in förståelse av det som står på spel tre: de personer vars förhållanden ska utredas finner sig och berättar själva, de tiger men andra personer, vittnen, berättar vad de ur olika källor vet om saken, eller så utspelas rättegången i frånvaro av alla eller några av dem som saken gäller och det anlitas skriftligt material där det sedan tidigare finns dokumenterat vad personerna i fråga har berättat om saken. Som syfte med parternas personliga närvaro anges bl.a. att utredningen då blir mest tillförlitlig.⁵⁵ Med beaktande av att sanningen även i de berörda personernas närvaro (av olika skäl) kan förbli fördold får vi inte i förhållande ett-till-ett likställa huvudförhandlingen i parternas närvaro med den absoluta sanningen (åtminstone inte i dess propositionslogiska betydelse). Detta dock sagt utan att underskatta den sortens sanning som är fundamental (även) i rättegången, i synnerhet i brottmål.⁵⁶

Hur ska vi då ställa oss till pappersbaserad sanning i rättegångar i frånvaro av (svarande)parten? Tror vi på Derrida kan det vara bättre att granska saker på av-

⁵⁴ Temat står Derrida mycket nära. Samtidigt öppnar sig möjligheten att markera gränsen mot *Emmanuel Lévinas'* filosofi, som för sin del helt bygger på mötet mellan två personer ansikte mot ansikte. Låt oss citera slutet på essän *Psyché*: "[L]'autre, c'est ce qui ne s'invente jamais et qui n'aura jamais attendu votre invention. L'autre appelle à venir et cela n'arrive qu'à plusieurs voix" (s. 61).

⁵⁵ Se t.ex. *Diesen* s. 32–36, *Frände 2009a* s. 253 och 254 samt *Liukkonen 2007b* s. 173 med hänvisningar.

⁵⁶ Se dock förbehållet i not 2.

stånd, över en skillnad utan inblandning på för nära håll från vår sida. Han går så långt som att hävda att närvaro är subsidiär i förhållande till textläsning av samma sak. Genom skriften kunde man granska saken friare, utan att vara bunden eller störd av det som någon närvarande framför. Texten är i hans (dekonstruktiva) mening rent av rikare i och med att den öppnar sig för flera tolkningar, allt efter smak och tillfälle. Detta kan visst vara en rikedom inom t.ex. litteraturvetenskapen. I rättegången är detta dock snarare en svaghet. Man gick faktiskt över från det muntligt-protokollariska systemet till genuint muntliga huvudförhandlingar för att undvika alla de missförstånd som utlåtanden i förundersökningsprotokoll samt parters och domstolens tolkningar av dem gav upphov till. Men det gäller att inte tappa sinnet för proportioner: alla skrifter, inte ens i en så kontroversiell handling som ett förundersökningsprotokoll, är inte ohjälpligen mångtydiga eller vilseledande utan kan, åtminstone med hjälp av god vilja, ge möjlighet att ur irrgången av skogsvägar komma ut till ljusningen där man sen saken klart i dess sanning. En sådan heideggeriansk bragd är dock inte alltid lättuppnåelig.

Väsentligt för våra ändamål blir således upptäckten att skriften i och för sig inte är på något sätt undermålig eller nedsmittad som instrument för att förmedla sanningen. Rätt hanterad förmår texten tvärtom, genom att på ett nyttigt sätt tillåta avstånd, föra fram sanningen i oförborgadheten.

5 Krav föranledda av rätten till en rättvis rättegång

5.1 ÖVERNATIONELL MÅTTSTOCK

De principer som strävar efter att rättegången genomförs så att ingen kränks i sina rättigheter och så att förfarandet samtidigt anordnas ändamålsenligt utkristalliseras i rättvisekravet för rättegången. Detta krav har under senare hälften av 1900-talet gradvis tagit närmare form i de internationella konventionerna till skydd för de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna. Innehållet i de enskilda rättigheterna som i konventionerna ofta är formulerade i endast allmänna ordalag konkretiseras genom den (i ordets bägge betydelser) progressiv tolkning¹ som övervakningsorganen för dessa konventioner har lagt fram i sin praxis. Med beaktande av dessa instruments företräde framom nationella bestämmelser och praxis, måste de nationella rättsordningarna alltid speglas mot bestämmelserna i de internationella människorättighetskonventionerna samt tolkningspraxisen av dessa.²

I kapitlet granskas särskilt godtagbarheten av och villkoren för förenklade förfaranden, främst utevarohandläggningen i brottmål, i ljuset av avgöranden

¹ Dvs. tidsmässigt gradvis under en längre tid och samtidigt framstegsvänligt till innehållet. – Att tolkningspraxisen i EMD är evolutivt dynamisk så att den ändras i takt med samhällsutvecklingen i de kontrakterande staterna har domstolen själv slagit fast, först i **domen 1978-04-25 Tyrer mot Förenade kungariket**, punkt 31, och särskilt i mål angående frågor knutna till rättegångsförfarandet, i t.ex. **domarna 2009-02-10 Sergey Zolotukhin mot Ryssland** (stor sammansättning), punkterna 78 och 80, **2001-07-12 Ferrazzini mot Italien** (stor sammansättning), punkt 26, och **2001-06-07 Kress mot Frankrike** (stor sammansättning), punkt 70. Se även *Pekkanen*, i sht s. 359 och 360 om att den evolutiva tolkningen påkallas av omsorgen för att EMRK behåller sin förmåga att trygga de mänskliga rättigheterna i den allt snabbare samhällsförändringen. Angående finska författare som uttalat sig om denna tolkning, se *Pellonpää 2007* s. 241–243, *Viljanen, J 2003* s. 92–95 och 128–131 samt *Mikkola* s. 59. För svensk del, se *Palm 2004* s. 742–745 samt *Bylander 2006* s. 55 och 56 med hänvisningar till andra nordiska skribenter. Om övriga länder, se t.ex. *Emmerson–Ashworth–Macdonald* s. 78–83, *Stavros* s. 341–345, *Mahoney* s. 147, *Flauss* s. 163 och *Popović* s. 381.

² Så även *van Gerven* s. 157. *Delmas-Marty – Izorche* påpekar att en trovärdig bild av rätten i dagens värld kräver mera än en presentation av bestämmelserna i de olika rättsordningarna. Visserligen får olika lösningar förekomma men trots detta måste de alla vara i linje med kraven i de övernationella instrumenten (s. 756 och 757).

från EMD och FN:s kommitté för mänskliga rättigheter (MR-kommittén). Däremot har närvaro av parterna som en allmän regel i anknytning till rättvis rättegång samt rättspraxis till det temat redan berörts i avsnitt 3.2–3.4.

Av människorättsinstrumenten följer direkt ett krav på att tolka nationella bestämmelser så att skyddet av de mänskliga fri- och rättigheterna förverkligas.³ Varje tillämpning av nationell lagstiftning som står i strid med de internationella konventionerna utgör nämligen en kränkning av dessa och måste följaktligen undvikas. Den människorättsvänliga tolkningen påbjuds således redan av människorättsinstrumenten själva. Vidare föreskrivs tolkningslinjen även i nationell lag såsom vi sett i avsnitt 2.6.1.

5.2 UNDANTAG FRÅN NÄRVARO I EUROPADOMSTOLENS PRAxis

En rättvis brottmålsrättegång kräver enligt EMRK art. 6.1 och 6.3 c i regel att svaranden ska vara närvarande vid domstolen som handlägger målet i första instans. I avsnitt 3.3 har vi granskat EMD:s praxis som till denna del kan sammanfattas att om svaranden velat delta personligen närvarande eller om det är osäkert huruvida han eller hon inte velat det, t.ex. till följd av att delgivningen inte lyckats, saken ska genomgå fullskalerättegång dit svaranden kallas att inställa sig.

I föreliggande kapitel är infallsvinkeln en annan. Granskningen riktas mot de fall där domstolen anser att saken lämpligen kan handläggas utan att svaranden deltar och han eller hon inte heller har velat närvara trots kunskap om att fallet tas upp vid domstol. Det kan handla om situationer där svaranden medvetet har hållit sig undan rättegången eller rent av meddelat domstolen att han eller hon avstår från att bli personligen hörd i domstol. Däremot intresserar vi oss inte för förfaranden som utspelas i svarandens frånvaro därför att han eller hon inte har beretts tillfälle att närvara sin uttryckliga önskan till trots. Dessa sistnämnda situationer förekommer inte i brottmålsförfarandena i tingsrätt enligt finsk rätt.

Endast i ett fåtal fall har EMD konstaterat att svaranden som uteblivit faktiskt kände till när rättegången skulle hållas eller åtminstone hade bort ta reda på tid och plats för att kunna sköta sitt försvar i den kommande rättegången.⁴

³ Se avsnitt 2.6.1 vid not 104.

⁴ **Domarna 2008-02-28 Demebukov mot Bulgarien, 2007-05-24 Da Luz Domingues Ferreira mot Belgien och 2001-06-14 Medenica mot Schweiz.** I domen 2012-04-24 Haralampiev mot Bulgarien, punkt 29, bekräftar EMD uttryckligen att det är just i *Demebukov-* (samt i *Sejdovic-* och *Kounov-*)**domarna** som domstolen har fastslagit de allmänna principerna angående handläggningen av brottmål i svarandens frånvaro. Denna senare dom liksom *Sejdovic-* och *Kounov-do-*

I sig är det något förvånande att EMD så sällan har fått tillfälle att granska möjligheten av utevarohandläggning i sådana situationer där svaranden endera känt till eller borde ha känt till att förhandlingen äger rum. Vid en närmare eftertanke är detta inte överraskande. Ett klagomål hos EMD ligger närmast till hands när man vet sig vara på den säkra sidan såtillvida att man verkligen inte hade underrättats om handläggningen eller att det i vart fall inte går för regeringen att bevisa att man ändå kände till när rättegången skulle hållas.⁵

Om fakta i de existerande fåtaliga domarna kan följande sägas: *Demebukov* som var misstänkt för stöld av de kablar som försörjde hans hemby med elektricitet, hade varit personligen närvarande och biträdd av sin jurist när han informerades om misstanken och ålades reseförbud (punkterna 6–9 i domen). Trots detta lämnade han byn och bosatte sig i den närbelägna staden (punkt 13). TR försökte delge honom stämningen och kallelsen till sammanträde per postbrev med mottagningsbevis men detta misslyckades (punkterna 15–17). På begäran av åklagare inledde TR ändå handläggningen av målet i svarandens utevaro, efter att ha utsett försvarare för honom (punkt 18). Handläggningen uppsköts till ett senare sammanträde, dit kallelsen delgavs endast försvararen (punkt 19). TR dömde svaranden till fängelse i 3 år för stöld i enlighet med åtalet. Domen blev bestående då ingen överklagade (punkterna 19–21). Efter att ha avtjänat straffet sökte svaranden om återbrytande av domen på den grunden att han inte hade haft kännedom om rättegången mot honom. Ansökan avslogs då HD fann att svaranden i själva verket hade haft vetskap om brottmålsprocessen mot honom och, genom att bryta mot reseförbudet, avsiktligt ställt sig utom räckhåll för rättsväsendet (punkterna 23 och 24). På väsentligen samma grunder avslog EMD Demebukovs klagomål (punkterna 53–57). EMD tillade att Demebukov i förundersökningen var biträdd av en jurist som han själv valt och borde därför ha insett vilka följder hans beteende skulle få, dvs. att han skulle komma att dömas till straff i sin utevaro.

Da Luz Domingues Ferreira, åklagaren och de medtilltalade hade överklagat TR:s dom, i vilken han efter en fullskalerättegång i sin närvaro hade dömts till 4 års fängelse för koppleri, narkotikabrott, olaga hot och stöld (punkterna 10 och 13). Drygt två veckor före huvudförhandlingen i HovR hade Da Luz Domingues, som vid tiden var häktad i grannlandet misstänkt för en del ytterligare brott, skrivit till åklagaren och anhållit om uppskov utan att ange varken

marna har dock inte direkt relevans här eftersom de avsåg situationer där svaranden inte hade haft kännedom om anklagelserna.

⁵ Förklaringen finner stöd i det förhållandet att det finns gott om fällande domar från EMD där domstolen funnit att svaranden inte har haft vetskap om handläggningen, eller att regeringen inte i vart fall kunnat bevisa det motsatta. Se not 66 i avsnitt 3.3.2.

närmare skäl härtill eller sina kontaktuppgifter. Brevet gav inte upphov till några åtgärder från åklagarens eller HovR:s sida (punkterna 14–16). Da Luz Domingues' ombud hade tre dagar innan huvudförhandlingen meddelat HovR att han inte heller hade hört något av sin klient (punkt 17). Denne och två medöverklagande uteblev från huvudförhandlingen i HovR. Inte heller ombudet var närvarande (punkt 18). HovR konstaterade att Da Luz Domingues vederbörligen hade inkallats medelst delgivning av stämning och tillstyrkte TR:s dom med den ändringen att straffet skärptes till 6 års fängelse med beaktande av hans tidigare brottslighet av samma typ (punkt 19). Da Luz Domingues försökte få målet behandlat på nytt i HovR genom anmälan till åklagaren i rekommenderat brev som han enligt egen uppgift hade skickat genast samma dag som HovR:s dom delgavs honom (punkterna 20 och 21). Då detta tillvägagångssätt inte uppfyllde formkraven för begäran om ny behandling och hans ytterligare ansökan med samma innehåll i vart fall var försenad, tog HovR inte saken upp till ny prövning (punkt 32). Da Luz Domingues klagade hos EMD och hävdade att HovR felaktigt hade avgjort saken i hans utetvare och att han inte hade fått målet omprövat (punkt 38). Med hänsyn till att Da Luz Domingues innan huvudförhandlingen hade bett om uppskov och således känt till tidpunkten för denna (punkt 50), konstaterade EMD att klagandens egen underlåtenhet hade bidragit till att han inte kunnat delta i huvudförhandlingen i HovR (punkt 51). HovR hade således inte förfarit felaktigt när man handlade målet i hans utetvare (punkt 53). Däremot borde HovR ha bifallit hans begäran om ny behandling av målet eftersom han hade efteråt, i sina upprepade ansökningar, visat intresse för att vara närvarande och försvara sig personligen i rättegången i HovR (punkt 56). EMD:s dom är således något av en hybrid: det fanns inte hinder för utetvarehandläggning i saken men, även om svaranden i princip själv var ansvarig för att han inte deltog i handläggningen, borde han ändå ha fått tillfälle till ny behandling av sin sak.

Medenica-fallet slutligen avsåg en läkare av jugoslavisk börd som misstänktes för bl.a. missbruk av sitt hemlands allmänna medel i samband med ersätandet av den cancervård som han gav för sina landsmän på ett sjukhus i Genève (punkt 9). Efter att ha underrättats om dessa misstankar och frigetts från häktet mot betalning av en garantisumma flyttade han till Förenta Staterna. Där fick han landets medborgarskap och fortsatte att utöva sitt läkaryrke som innebar behandling av svårt cancersjuka patienter (punkterna 10–12). Fyra år förflöt innan han informerades av brottmålsdomstolen i Schweiz, först genom sitt ombud och senare även personligen och med angivande av datum, att anklagelserna mot honom skulle tas upp till huvudförhandling. En del förberedande sammanträden hölls. I ett av dem lovade han, en månad innan, att delta i huvudförhandlingen (punkterna 15–19). Följande dag ansökte en av hans patienter i USA vid domstol om att dr Medenica skulle åläggas att fortsätta att vårda honom och förbjudas lämna landet (punkt 20). I denna domstolshandläggning anfördes från Medenicass sida bl.a. att ingen annan läkare på orten kunde sörja för vården av patienten ifråga samt att schweizisk processlag inte gav garantier för att han fick del av de skriftliga bevisen mot honom eller tillfälle till en kontradiktorisk rättegång. Därtill fanns det risk för dödsdom eftersom han kunde utlämnas till Jugoslavien (punkt 23). Den amerikanska dom-

stolen biföll ansökan och förbjöd Medenica att lämna landet. Hans jurister begärde även upprepade gånger att målet i Schweiz skulle framskjutas (punkt 25). Begäran avlogs av domstolen i Schweiz med motivering att Medenica inte hade bevisat att det hade varit på grund av skäl som han inte råde för som han inte kunde delta i rättegången. Tvärtom, en hel del bevis tydde på att han hade skött om att den amerikanska domstolen hade utfärdat förordnandet med det innehåll som det blev. Av betydelse var även den omständigheten att han hade ända sedan föregående höst känt till tidpunkten för rättegången (punkt 26). Jurydomstolen i Genève beslutade därför att handlägga målet i svarandens utemål. Två jurister företrädde honom (punkt 27). Medenica dömdes för 300 bedrägeri- och förfalskningsbrott till fängelse i 4 år (punkt 29). Hans begäran om en ny behandling av målet avlogs med motivering att han hade i fem års tid, från det han frigavs, känt till att det blir till rättegång och hade således bort sätta upp reservplaner för anordnandet av vården av sina patienter under sin egen frånvaro (punkterna 31 och 32). I sina avböjande beslut med anledning av Medicinas fortsatta överklaganden konstaterade de schweiziska högre instanserna att han hade dels själv skapat situationen där han inte kunde avlägsna sig från sina patienter, vilselett den amerikanska domstolen om rättegångsförfarandet i Schweiz, gjort allt i sin makt för att stöda sin patients ansökan om reseförbud för honom och kunde således hållas ansvarig för att inte ha inställt sig till rättegången som därför hade kunnat ske i hans frånvaro (punkterna 35–40). EMD anslöt sig till de slutsatser som de nationella domstolarna framförde (punkterna 58 och 59).

Enligt EMDs nuvarande ståndpunkt är *utemålshandläggning* godtagbar i brottmål i tre situationer:

- 1) svaranden har *samttyckt till* denna handläggningsform och inget viktigt allmänt intresse hindrar att rättegången genomförs i svarandens frånvaro;
- 2) det bevisas att svaranden *hållit sig undan* rättegången som han eller hon kände till eller hade bort känna till; eller
- 3) trots att varken punkt 1 eller punkt 2 uppfylls accepteras utemålshandläggning om svaranden har möjlighet att *få målet omprövat* efteråt i en fullskalerättegång.

Denna praxis läggs fram åskådligt och omfattande i ***Dembukov-domen*** enligt följande:

”45. Although proceedings that take place in the accused’s absence are not of themselves incompatible with Article 6 of the Convention, a denial of justice nevertheless undoubtedly occurs where a person convicted *in absentia* is unable subsequently to obtain from a court which has heard him a fresh determination of the merits of the charge, in respect of both law and fact, where it has not been established that he has waived his right to appear and to defend himself (see *Colozza*, cited above, p. 15, § 29; *Somogyi v. Italy*, no. 67972/01, § 66, ECHR 2004-IV; and *Sejdovic*, cited above, § 82) or that he intended to escape trial (see *Medenica*, cited above, § 55).”

”47. Neither the letter nor the spirit of Article 6 of the Convention prevents a person from waiving of his own free will, either expressly or tacitly, the entitlement to the guarantees of a fair trial. However, if it is to be effective for Convention purposes, a waiver of the right to take part in the trial must be established in an unequivocal manner and be attended by minimum safeguards commensurate to its importance; furthermore, it must not run counter to any important public interest (see *Håkansson and Sturesson v. Sweden*, judgment of 21 February 1990, Series A no. 171-A, p. 20, § 66; *Sejdovic*, cited above, § 86 and *Poitrimol v. France*, judgment of 23 November 1993, Series A no. 277-A, pp. 13–14, § 31).”⁶

Utevarohandläggningen kan alltså vara helt förenlig med EMKR, eller är åtminstone inte i sig inkompatibel med den. För att rättegången i svarandens utevaro i brottmål ska framstå som rättvis i enlighet med vad som avses med begreppet i EMD:s praxis, krävs att svaranden antingen har avstått från sin rätt att vara närvarande eller att han eller hon har flytt undan rättegången. Avståendet kan vara uttryckligt men behöver inte vara det utan kan även härledas ur svarandens beteende. I vart fall ska det kunna fastställas entydigt att svaranden har avsett att inte delta och insett betydelsen av detta sitt val.⁷ Förfarandet kring avståendet ska vara försett med tillräckliga rättsskyddsgarantier som står i rimlig proportion till betydelsen av att svaranden avstår från att delta.

Avsnittet i punkt 47 i domen är inte helt klar på denna punkt (”a waiver of the right to take part in the trial must ... be attended by minimum safeguards commensurate to its importance”). Det kan vara att här avses två skilda möjligheter. Den ena möjligheten innebär att svaranden ska fatta beslutet att inte delta inom ramen för ett förfarande som är så ordnat att det framstår ostridigt att han eller hon har tänkt igenom saken och endast avstår från att delta med full kännedom om betydelsen av utevaron. Den andra möjligheten kräver att det ska vara möjligt för svaranden att få saken omprövad i sin närvaro om det förblir tveksamt huruvida han eller hon har fattat ett medvetet beslut om att inte delta. Den nationella rättsordningen skulle således i det första fallet säkerställa att svaranden informeras utförligt om att saken kan handläggas i hans eller hennes utevaro. Uppgifter måste ges om att svaranden i så fall inte får tillfälle att personligen lägga fram sina synpunkter, bemöta anklagelserna, eller utfråga vittnen som eventuellt hörs i utevarohandläggningen.

Idealet vore troligen att svaranden lämnar ett uttryckligt meddelande om att han eller hon väljer att inte delta. Enligt EMD:s ståndpunkt torde det dock räcka även med att svaranden inte reagerar på domstolens tillkännagivande. I vart fall

⁶ Om till- och förekomsten av formuleringen i EMD:s praxis se not 10 nedan.

⁷ Om kravet på att svaranden inser och förstår betydelsen och följderna av sin utevaro se närmare i punkt 48 i domen.

ska det kunna bevisas att informationen getts svaranden. Har däremot kallelsen skett på vanligt sätt, utan att uppmärksamhet närmare fästs vid möjligheten till utevarohandläggning, ska svaranden troligen ha rätt att få saken omprövad om han eller hon inte har hörsammat kallelsen och uteblir. De varsamma formuleringarna i domen tyder på att EMD tillsvidare aktat sig för att slå fast sin ståndpunkt gällande hur rättsskyddsgarantierna i förhållande till betydelsen av utevarohandläggningen närmare ska förverkligas.

Tidigare praxis ger vid handen att man inte på lösa grunder kan presumera att svaranden har gett upp sin rätt att delta, än mindre att han eller hon hade avvikit eller annars hållit sig undan rättegången. Domstolen måste förvissa sig om att svaranden har valt att utebli med insikt om betydelsen av sin utevaro och om tidpunkt och plats för förhandlingen. Så heter det i **domen *Hermi mot Italien***:

”76. In view of the prominent place held in a democratic society by the right to a fair trial (see, among many other authorities, *Delcourt v. Belgium*, judgment of 17 January 1970, Series A no. 11, pp. 14–15, § 25 *in fine*), Article 6 of the Convention imposes on every national court an obligation to check whether the defendant has had the opportunity to apprise himself of the date of the hearing and the steps to be taken in order to take part where, as in the instant case, this is disputed on a ground that does not immediately appear to be manifestly devoid of merit (see, *mutatis mutandis*, *Somogyi v. Italy*, no. 67972/01, § 72, ECHR 2004-IV). This applies equally in the context of simplified procedures such as the summary procedure, where the accused has waived a number of his or her rights.”

Det att svaranden verkligen har valt att inte delta ska bevisas och bevisbördan åvilar såsom vanligtvis i brottmål på åklagaren. Någon omvänd bevisbörda får inte ställas på svaranden. EMD yttrar sig om detta i ***Demebukov-domen*** i följande termer.

”48. The Court has held that where a person charged with a criminal offence had not been notified in person, it could not be inferred merely from his status as a ‘fugitive’ (*latitante*), which was founded on a presumption with an insufficient factual basis, that he had waived his right to appear at the trial and defend himself (see *Colozza*, cited above, pp. 14–15, § 28). It has also had occasion to point out that before an accused can be said to have implicitly, through his conduct, waived an important right under Article 6 of the Convention it must be shown that he could reasonably have foreseen what the consequences of his conduct would be (see *Jones v. the United Kingdom* (dec.), no. 30900/02, 9 September 2003 and *Sejdovic*, cited above, § 87).

49. Furthermore, a person charged with a criminal offence must not be left with the burden of proving that he was not seeking to evade justice or that his absence was due to *force majeure* (see *Colozza*, cited above, pp. 15–16, § 30). At the same time, it is open to the national authorities to assess whether the

accused showed good cause for his absence or whether there was anything in the case file to warrant finding that he had been absent for reasons beyond his control (see *Medenica*, § 57 and *Sejdovic*, § 88, both cited above).”

I samband med punkt 47 i domen har vi ovan framfört att kännedom om betydelsen av utevarohandläggningen som förutsätts i slutet på ovanstående punkt 48 närmast innebär att svaranden ska underrättas om konsekvenserna av utevaron. Kort sagt ska svaranden komma underfund med att processen kommer att brista i kontradiktion och målet detta till trots avgörs. Det som svaranden avstår från är således inte enbart rätten att närvara utan även möjligheten till en kontradiktorisk process.

Enligt EMD hör kontradiktion och vederbörlig utredning till de främsta bland de syftemål som talar för att svaranden är närvarande i handläggningen av åtalet mot honom eller henne. Från detta kan man dra slutsatsen att kontradiktion och vederbörlig utredning även finns bland de viktiga allmänna intressen som enligt domstolens bedömning i slutet på punkt 47 kan helt hindra att handlägga målet utan att svaranden är närvarande. Formuleringen i punkt 51 tyder faktiskt på detta:

”51. At the same time, it is of capital importance that a defendant should appear, both because of his right to a hearing and because of the need to verify the accuracy of his statements and compare them with those of the victim – whose interests need to be protected – and of the witnesses. The legislature must accordingly be able to discourage unjustified absences, provided that any sanctions used are not disproportionate in the circumstances of the case and the defendant is not deprived of his right to be defended by counsel (see *Krombach v. France*, no. 29731/96, §§ 84, 89 and 90, ECHR 2001-II; *Van Geyselhem*, cited above, § 34; and *Sejdovic*, cited above, § 92).”

I synnerhet när det gäller misstanke om allvarliga brott som i samhällets intresse måste utredas på bästa möjliga sätt, får svaranden inte bestämma över sin närvaro. Det är följaktligen i dessa fall inte möjligt för svaranden att samtycka till att målet behandlas i hans eller hennes frånvaro.⁸ Möjlighet till utevarohandläggning begränsas således i grunden till mål som rör lindriga eller högst nedre ändan

⁸ Se *Ervo 2005* s. 163 med hänvisning till **domen 2000-02-20 *Cooke mot Österrike***. Enligt henne kan muntligheten (och närvaro som förutsättning för den) i EMD:s praxis tolkas som både fakultatív och obligatorisk. Detta betyder att muntligheten har ställning av både dispositiv och indispositiv norm. I sht i allvarliga brottmål har fördelarna med muntligheten ansetts väga så tungt att förfarandet har bedömts som otillbörligt om muntlig förhandling har saknats, och detta oberoende av svaranden har begärt huvudförhandling eller inte.

av medelgrova brott. Sådana brott får vanligen inga ödesdiga konsekvenser för någon av de inblandade.⁹

Som vi har sett i avsnitt 3.2.2 betjänar svarandens närvaro även övriga syftemål såsom försoning med brottsoffret, tillrättavisning och beteendestyrning. Kontradiktion och utredning är således inte närvarons enda syftemål. EMD anger inte heller bara tryggheten av kontradiktion och utredning som skäl för kraven på att rättegången genomförs i svarandens närvaro. Enligt domstolen är utevarohandläggningen godtagbar såtillvida den inte går emot *något* viktigt allmänt intresse.¹⁰ Tillräckligt vägande allmänna intressen av olika slag ska således beaktas när det avgörs om målet kan handläggas i svarandens utevaro.

Vidare påpekar EMD att om svaranden inte har avstått från sin rätt till närvaro eller det inte har bevisats att han eller hon hade försökt dra sig undan för rätten, ska den nationella rättsordningen med valfria medel säkra att målet handläggs (om) på ett sätt som uppfyller kraven i EMRK art 6 på rättvis rättegång, dvs. sker i svarandens närvaro:

”46. The Convention leaves Contracting States wide discretion as regards the choice of the means calculated to ensure that their legal systems are in compliance with the requirements of Article 6. The Court’s task is to determine whether the result called for by the Convention has been achieved. In particular, the procedural means offered by domestic law and practice must be shown to be effective where a person charged with a criminal offence has neither waived his right to appear and to defend himself nor sought to escape trial (see *Somogyi*, § 67, and *Sejdovic*, § 83, both cited above).”

EMD har tillsvidare inte uttryckligen tagit ställning till om förenligheten av den finska eller svenska typens *skriftlig brottmålsprocess* med EMKR:s krav på rättvis rättegång.¹¹ Domstolens ställningstaganden i fråga om utevarohandläggning är dock så formulerade att de kan tämligen problemfritt vinna tillämpning även i samband med en skriftlig handläggning av anklagelser för brott. Domstolen talar, såsom t.ex. i ***Demebukov-domen***, punkt 47, om att man kan av egen vilja och

⁹ Omständigheten kan sägas få bekräftelse även i EU-rätten i och med att *bötesstraff* men inte obetingat alltid även *frihetsstraff* som dömts ut i svarandens frånvaro med uppfyllande av de i rådets rambeslut angivna kriterier verkställs gränsöverskridande. Se avsnitt 6.1.1 vid noterna 12–16.

¹⁰ Se punkt 47 i ***Demebukov-domen***: ”[A] waiver of the right to take part in the trial ... must not run counter to *any* important public interest” (min kursiv.). Formuleringen har sitt ursprung i ***domen 1990-02-21 Håkansson och Sturesson mot Sverige***, punkt 66. I domen expliceras dock inte närmare vad sådana viktiga allmänna intressen kan vara som kan förutsätta att saken handläggs offentligt. Detta sägs inte heller ut i de sammanhang där formuleringen i fortsättningen förekommer. Se främst *Sejdovic*- (punkt 86), *Hermi*- (punkt 73) och *Scoppola-domarna* (punkt 135).

¹¹ För tydlighetens skull ska påpekas att *Jussila*- och *Kammerer-rättspraxisen* som redogörs för i avsnitt 3.3.2 inte handlar om skriftliga förfaranden som klaganden godkänt men tvärtom om förhandlingar som genomfördes rent skriftligen trots att han hade begärt muntlig handläggningsform.

med insikt om sakens betydelse avstå från några av garantierna för en rättvis rättegång. En av dessa garantier är svarandens rätt att närvara vid handläggningen av åtal riktade mot honom eller henne. Vi kan antagligen gå ut från att EMD inte i princip skulle ha något att invända mot att processen – med svarandens uttryckliga samtycke – anordnas så att handläggningen inte inrymmer någon muntlig huvudförhandling alls.¹²

Ur människorättsynpunkt kunde den skriftliga processen i brottmål således analyseras som en handläggning där svaranden ger upp sin närvarorätt i en vanlig fullskalerättegång och godkänner att åtalet prövas på handlingar istället. Möjlighet till en sådan enbart skriftlig handläggning torde dock inte kunna tolkas extensivt utan ska begränsas till förhållandevis klara, oproblematiska mål där svarandens rättsskydd inte äventyras av bristen på muntlig förhandling. Att man samtycker till att ens sak behandlas i ett förenklat förfarande medför nämligen inte att man samtidigt godkänner att förfarandet kunde försumma de rättvisegarantier som tryggar att endast skyldiga fälls till ansvar för brott.¹³

Ovan har vi sett att EMRK uppfattas som ett levande instrument som genom (ny- och vid behov även om)tolkningar av EMD anpassas till förändrade samhälleliga förhållanden.¹⁴ Även utformandet av villkoren för när en utevarohand-

¹² Den finska propositionen om skriftligt förfarande i brottmål grundade sig precis på denna förmodan. Se RP 271/2004 rd s. 69. I sitt utlåtande över propositionen följde grundlaguskottet med och angav att EMD hade i sina **domar 1990-02-21 Häkansson och Sturesson mot Sverige** och **1993-09-21 Zumtobel mot Österrike** ”ansett att om svaranden ger sitt samtycke och inte begär offentlig behandling är det en acceptabel grund för att avstå från en offentlig och muntlig rättegång också i första instans” (GrUU 31/2005 rd s. 3). Se not 227 i avsnitt 7.4.1. Se även *Trechsel* s. 254 om att eftersom EMRK inte är något omvälvande instrument utan EMD tolkar den med aktning för konventionsstaternas befintliga rättsinstitut, har EMD fokuserat på att identifiera förutsättningarna för att utevarohandläggning ska kunna anses rättvisa och inte strävat efter att bannlysa denna handläggningsform helt.

¹³ Se ovan citerade punkt 76 i EMD:s **Hermi-dom** om att EMRK är tillämplig även på förenklade processer såsom summariska brottmålsförfaranden vari den tilltalade har avstått från en del av sina rättigheter.

¹⁴ Se not 1 och t.ex. *Bylander 2006* s. 56. Att EMD måste vidareutveckla sina tolkningar med hänsyn till samhällelig ändring och följa med tiden betonas entydigt och med särskild vikt i **domarna 2009-09-17 Scoppola mot Italien** (stor sammansättning), punkt 104 och **2002-05-28 Stafford mot Förenade kungariket** (stor sammansättning), punkt 68: ”While the Court is not formally bound to follow any of its previous judgments, it is in the interests of legal certainty, foreseeability and equality before the law that it should not depart, without cogent reason, from precedents laid down in previous cases. Since the Convention is first and foremost a system for the protection of human rights, the Court must however have regard to the changing conditions in Contracting States and respond, for example, to any emerging consensus as to the standards to be achieved It is of crucial importance that the Convention is interpreted and applied in a manner which renders its rights practical and effective, not theoretical and illusory. A failure by the Court to maintain a dynamic and evolutive approach would risk rendering it a bar to reform or improvement” (min kursiv.).

läggning är förenlig med EMKR är resultat av en progressiv lagskipning av EMD.¹⁵

EMD:s dynamiska tolkningsverksamhet gör att skildringar av människorättsbestämmelser och den gängse tolkningen av dem i såväl vetenskapliga analyser som praxisorienterade texter snabbt kan bli föråldrade. Även min framställning hotas av denna risk. Obeständigheten ställer även till problem med hur den vedertagna juridisk-akademiska hänvisningsapparaten ska utnyttjas i sammanhanget.¹⁶

Den ständiga förändringen eller utvecklingen av människorättspraxisen utgör egentligen bevis på livsdugligheten och anpassningsförmåga hos EMRK – eller på kreativiteten hos domarna i EMD – och medför alltså att rättsläget vid en given tidpunkt sällan kan uppfattas som den slutgiltiga och bestående sanningen på området. Snarare är det högst troligt att utvecklingen och förändringen fortsätter.¹⁷ Att EMD i samband med detta på sina ställen även reviderar eller till och med omriktar sin tidigare praxis är inte heller uteslutet.¹⁸

¹⁵ Ända fram till ganska nyligen försåg EMD sina avgöranden med förbehåll såsom i *Stoichkovdomen*, punkt 55 (se avsnitt 3.3.2) eller i **beslutet 2003-09-09 Jones mot Förenade kungariket** (se not 374 i avsnitt 6.5): "Moreover, it is open to question whether this latter requirement [att målet behandlas på nytt om svaranden så önskar] applies when the accused has waived his right to appear and to defend himself" (min kursiv.).

¹⁶ För att minimera riskerna för felaktiga slutsatser på grund av föråldrad litteratur har jag, undantagsvis, valt att i förevarande avsnitt, inte förse framställningen med litteraturhänvisningar. Framställningen grundar sig istället direkt på EMD:s praxis. Den litteratur där utevarohandläggningen granskas i ljuset av bestämmelserna i EMKR och EMD:s praxis anges i denna fotnot. Läsaren bör beakta att den ständiga utvecklingen av rättsläget minskar publikationernas informationsvärde, och i än större utsträckning än i övriga sammanhang, i förhållande till deras ålder. Därför ordnas verken enligt utgivningsåret, från nyaste bakåt. Se allmänt *Harris–O'Boyle–Warbrick* s. 247–250, *Emmerson–Ashworth–Macdonald* s. 576 och 577, *Summers* s. 113–117, *Theory and Practice* s. 589–591, *Trechsel* s. 253–256, *Marauhn* s. 772 och 776, *Frowein–Peukert* s. 226 och 227 samt *Stavros* s. 198–200 och 262–268. Beträffande rättsläget i övriga Norden, se särskilt *Bylander 2006* s. 59–63, *Jebens* s. 317–320, *Danelius* s. 209–213, *Aall* s. 207–211 och *Diesen* s. 25–28. För inhemsk litteratur kan särskilt hänvisas till *Pellonpää 2007* s. 463, *Spolander* s. 167–171 och *Ervo 2005* s. 198.

¹⁷ Så även *Bylander 2006* s. 55. Han kritiserar uttalanden i svensk lagberedning och litteratur om att EMD:s praxis skulle utvecklas mot en idag ogripbar slutpunkt. Någon sådan slutpunkt finns givetvis inte eftersom EMD:s praxis – och därmed även de nationella domstolarnas praxis – ändras konstant i takt med samhällsutvecklingen.

¹⁸ Illustrativa exempel på hur behov av omvälvningar av praxis dryftas och eventuellt blir till på processrättens område är **domarna 2000-10-26 Kudła mot Polen** (stor sammansättning), punkterna 146–149, och **2001-07-12 Ferrazzini mot Italien** (stor sammansättning), punkterna 24–29. I den förra meddelade domstolen att skäl fanns att strama till tidigare praxis och kräva av konventionsstaterna att de i sin intern rätt tillställer rättssubjekt effektiva medel för att få gottgörelse för fördröjda rättegångar. I den senare domen diskuterades huruvida praxis skulle revideras så att konventionens bestämmelser om rättvis rättegång tillämpades även på beskattningsförfarandet, minst till den del som myndighetsbeslut överklagas hos domstol, men ingen ändring vidtog.

Det är dock inte helt enkelt att förutsäga i vilken riktning EMD:s praxis i fråga om förenklade brottmålsförfaranden kommer att utveckla. Två motstridiga intressen måste sammanjämkas. Å ena sidan ligger det i samhällets intresse att se till att brott beivras och gärningspersoner lagförs. Å andra sidan måste svarandens rätt till en äkta kontradiktorisk rättegång säkras. Kravet på äkta kontradiktion innebär att svaranden i god tid underrättas om anklagelserna och den stundande rättegången, varvid han eller hon också tillförsäkras tillfälle att delta i handläggningen och försvara sig där.

Ett av de grundläggande syftena med EMKR är att skydda individen mot statsmaktens godtycke. Behovet av detta skydd framhävs för de personers del som är särskilt utsatta för maktutövning. Till den grupp hör bland andra de som misstänks för brott och som med anledning härav får utstå ingrepp från den offentliga makten i form av förhör, tvångsmedel och andra förundersökningsåtgärder. I en rättsstat måste alla förfaranden som syftar till att tvinga den misstänkta att erkänna elimineras. Även i den efterföljande rättegången behöver försvarets intressen skyddas med sikte på att säkerställa att den tilltalade inte felaktigt faller till ansvar för ett brott som han eller hon inte har begått. Förfarandet ska vara så uppbyggt att denna fara i möjligaste mån undviks. Oskyldighetspresumptionen och kontradiktion i rättegången kan anses som de främsta garanterna för denna del av en rättvis brottmålsrättegång. Och kontradiktion förutsätter vanligen att parterna personligen möts i rättegången.¹⁹ Därför förefaller det knappast troligt att man plötsligt slutade ställa kravet att svaranden under vanliga omständigheter måste delta i rättegången personligen närvarande. Följaktligen skulle jag frestas att tro att den nuvarande rättspraxisen i fråga om underlättade brottmålsförfaranden inte inom den närmaste förutsebara framtiden kommer att radikalt ändas. Men jag kan nog ha fel, i sht om kraven på ökad kostnadseffektivitet kommer att tillmätas allt större vikt.

5.3 STÄLLNINGSTAGANDEN AV MR-KOMMITTÉN

En möjlig utvecklingslinje kunde även vara att svängrummet för förenklade handläggningsformer begränsas från vad som nu gäller. Men eftersom effektiviteten i rättsvården i brottmål förutsätter att domstolarna förfogar över medel för att få mål slutbehandlade oavsett om svaranden intresserar sig för att delta i

¹⁹ Se **domen 2009-09-29 Sándor Lajos Kiss mot Ungern**, punkt 22: "[T]he hearing of the defendant in person should be nevertheless the general rule. Any derogation from this principle should be exceptional and subjected to restrictive interpretation." Såsom påpekats i avsnitt 3.3.2, är det nog möjligt att domstolen i framtiden utvecklar en uttrycklig rättspraxis med utgångspunkten i **Jussila-** och **Kammerer-domarna** med det budskapet att enkla förseelser kan oavsett hur svaranden förhåller sig till anklagelserna handläggas utan en muntlig element. Tillsvidare kan detta inte bedömas, i sht när båda domarna endast avser förfaranden som i den nationella rätten inte var skapade som lagföringsprocedurer för brott.

handläggningen eller inte och att ett av medlen utgörs just av underlättade processer i de enklare, ostridiga mål är ett sådant scenario inte särskilt sannolikt. Men viss tveksamhet inför rättvisheten av de förenklade brottmålsförfaranden har ändå framkommit. En sådan tveksamhet avseende den finska utevarohandläggningen enligt BRL 8:11 hittas i rapporten framlagd av FN:s kommitté för de mänskliga rättigheter med anledning av Finlands nationella rapport år 1998.²⁰ Kommittén gav uttryck för sin oro över att den tilltalade kan lagföras i sin frånvaro, utdömas fängelse i upp till 3 månader och inte få saken omprövad efter det att 30-dagarsfristen för begäran om ny behandling har utlöpt. Om inte svaranden tydligt har samtyckt till förfarandet och domstolen saknar tillräcklig information om hans eller hennes omständigheter, kan det enligt MR-kommittén uppstå tvivel om förfarandets förenlighet med bestämmelserna i KMPR art. 14.3 d och e som föreskriver att svaranden har rätt att bli rannsakarad i sin närvaro samt förhöra eller låta förhöra vittnen.²¹ Kommitténs påpekande togs på allvar och nämns som en av de främsta grunderna för införandet av den skriftliga processen.²²

I övrigt har MR-kommitténs linje i fråga om utevarohandläggning lagts fram i generalrapporten från år 2007 i följande termer:

”Proceedings in the absence of the accused may in some circumstances be permissible in the interest of the proper administration of justice, i.e. when accused persons, although informed of the proceedings sufficiently in advance, decline to exercise their right to be present. Consequently, such trials are only compatible with article 14, paragraph 3 (d) if the necessary steps are ta-

²⁰ Systemet med tillsynen av läget med de mänskliga rättigheterna i konventionsstaterna är tude-lat. För det första inlämnar konventionsstaterna till MR-kommittén rapporter enligt KMPR art. 40 avseende människorättsutvecklingen i landet. Rapporter inbegärs av kommittén på några års mellanrum. För det andra har den stora merparten av konventionsstaterna, genom att ansluta sig till det fakultativa protokollet till KMPR, underkastat sig kommitténs behörighet att motta och pröva enskilda klagomål (s.k. framställningar) av privatpersoner som står under ifrågavarande stats jurisdiktion. Kommittén har dock ingen domsrätt i saken utan handläggningen leder till att kommittén rekommendationsartat lägger fram sina synpunkter åt vederbörande stat och klagande (art. 5.4 i tilläggsprotokollet). De mottagna framställningarna och synpunkterna som de gett anledning till redogörs för i kommitténs årsrapport (art. 6). Därtill överlappar delvis med kommitténs arbete åtaganden av rådet för de mänskliga rättigheterna (*Human Rights Council*) som är ett FN-organ i egentlig mening eftersom det har inrättats med stöd av själva stadgan, medan kommittén i sin tur är endast ett konventionsorgan med ursprung i KMPR:s bestämmelser. Rådet har efterträtt kommissionen för mänskliga rättigheter (*Human Rights Commission*) i enlighet med generalförsamlingens resolution 60/251 av 2006-03-15 [UN Doc A/RES/60/251 (2006)]. Om MR-kommitténs uppgifter och verksamhet se t.ex. *Thelin* s. 875–885, *Palm 2008* s. 340–349 samt *McGoldrick* s. 50–74, 126–132 och 150–156, om det nya rådet för mänskliga rättigheter i jämförelse med den tidigare kommissionen se *Thelin* s. 877 och 878, *Obel Hansen* s. 193, *Lauren* s. 330–345 samt *Scheinin*.

²¹ *Human Rights Committee: Concluding Observations, Finland*, punkt 15. Kommitténs iakttagelser uppmärksammas även av *Weissbrodt* s. 134.

²² RP 271/2004 rd s. 17.

ken to summon accused persons in a timely manner and to inform them beforehand about the date and place of their trial and to request their attendance.”²³

Jämförd med EMD:s ställningstaganden förvånar ståndpunkten igen med sin strikthet. Den första satsen överensstämmer nog med EMD:s praxis, dvs. om man med kännedom om handläggningen väljer att inte delta kan detta berättiga en utevarohandläggning. Men den senare satsen är tämligen absolut i formuleringen. Man får här uppfattningen att det, i olikhet med EMD:s praxis,²⁴ inte räcker med att svaranden förgäves har eftersökts för delgivning av kallelse till sammanträde, utan delgivningen måste även genomföras för att målet alls ska kunna handläggas i svarandens utevaro.

Det är dock oklart om detta verkligen avses. Själva ordalydelsen möjliggör också en liberalare tolkning, enligt vilken det vore tillräckligt att man ”vidtogs erforderliga åtgärder” för att delge kallelsen, oavsett om de ledde till resultat.²⁵

²³ *Human Rights Committee*: General Comment No. 32, punkt 36 s. 11 med hänvisning till kommitténs synpunkter med anledning av framställningarna **No 16/1977 Mbenge v. Zaire**, punkt 14.1 och **No 699/1996 Maleki v. Italy**, punkt 9.3. Texten återger faktiskt så gott som ordagrant kommitténs synpunkter om Mbenges klagomål. Se även *Weissbrodt* s. 134 och *McGoldrick* s. 425.

²⁴ I EMD:s praxis erkänns att det i vissa fall av omständigheterna kan härledas att svaranden har, även om han eller hon inte hade delgetts stämning och kallelse, faktiskt känt till anklagelserna samt när och hur dessa handläggs vid domstol. Utgående från detta har man således ansett ha svaranden medveten valt att utebli, ja till och med att hålla sig undan. Se t.ex. EMDs **domar 2006-05-23 Kounov mot Bulgarien**, punkt 48, och **2006-03-01 Sejdivic mot Italien** (stor sammansättning), punkt 99.

²⁵ Samma otydlighet gäller för den franska versionen där det på denna punkt heter: ”Par conséquent, ces procès sont compatibles avec l’alinéa d du paragraphe 3 de l’article 14 uniquement si les mesures nécessaires ont été prises pour demander dans le délai voulu à l’accusé de comparaître”. Vad som däremot är klart är att det i MR-kommitténs tidigare tolkning, ända sedan **Mbenge-synpunkterna**, hade krävts, för att svaranden kan dömas i sin frånvaro, att alla behövliga delgivningar har utförts i syfte att underrätta honom eller henne om rättegången samt uppmana till närvaro (”Judgement *in absentia* requires that ... all due notification has been made to inform him of the date and place of his trial and to request his attendance”). Fallet, som utgjorde ett av de första som behandlades av MR-kommittén, gällde rätt grova kränkningar av rätten till rättvis rättegång. Mbenge var en f.d. landshövding i (det dåtida) Zaire som hade flytt till det forna moderlandet Belgien men dömdes frånvarande till döden i Zaire för två mord. Man hade inte ens försökt delge honom stämningen fastän hans adress var känd för de zairiska rättsorganen. Redan fallets extrema natur gör att man inte kan dra alltför direkta slutsatser med hänsyn till rättegångar i mera civiliserade former. På samma sätt får de upprepade förebräelserna av kommittén med anledning av bristande information om anklagelserna och omöjlighet att delta i handläggningen inför en del sydamerikanska militärdomstolar endast inskränkt betydelse för vårt tema. Se om dessa *Weissbrodt* s. 133 och 134 samt *Marauhn* s. 771. Tolkningen om nödvändigheten med delgivningen har visserligen sedermera fastställts i kommitténs **synpunkterna i Maleki-fallet** från år 1999. Det fallet avsåg en iransk lastbilschaufför som i sin frånvaro men företrädd av en å tjänstens vägnar utsedd försvarare hade i Italien ådömts 10 års fängelse för smuggel av och handel med narkotika. Kommittén meddelade först i punkt 9.3 att enligt Mbenge-synpunkterna är utevarohandläggning förenlig med art. 14 endast om den tilltalade i god tid har delgetts stämning och informerats om rätte-

Texten är i övriga hänseenden avfattad i mycket allmänna termer och det vore således avvikande från rapportens generella linje att på denna punkt komma med mycket stränga och detaljerade anvisningar. Det gäller även annars att inte dra förhastade slutsatser av varken rapporten eller de enskilda synpunkter som MR-kommittén framlägger. Det är ju inte fråga om lagskipningsurkunder såsom domarna meddelade av EMD, utan syftet är snarare att rekommendera korrekta bruk och deklarerera allmänna målsättningar.²⁶ Under alla omständigheter saknar frågan om huruvida delgivning obetingat krävs för utevarohandläggning betydelse för min forskning. Jag beaktar ju endast sådana handläggningar i svarandens frånvaro där kallelsen delgetts honom eller henne. Men även utan någon direkt inverkan för förevarande framställning är den eventuella oenigheten i EMD:s och MR-kommitténs praxis av ett visst intresse.

Det är för övrigt inte helt lätt att förklara varför MR-kommittén eventuellt drar en hårdare linje än EMD i fråga om närvaro. Detta kunde möjligen ha med det att göra att KMPR är ett mera politiskt instrument än EMRK. KMPR ger uttryck för förhållanden som det gäller att sträva efter, oavsett huruvida de är verklighet i varje konventionsstat varav långt ifrån alla traditionellt delar på den aristoteliska filosofins och upplysningens – för att inte tala om kristendomens – syn på envar människoindivids oavhändliga egenvärde. I EMRK däremot fastställs värden och praxis som med beaktande av konventionsstaternas gemensamma nedärvda kulturella och historiska egenart, deras tillhörighet till vad som förr brukade kallas för ”den västerländska kulturkretsen”, även förutan borde genomsyra deras samhällsliv.²⁷ Således skulle EMD inte i samma mån framhäva grundprincipen om närvaro, utan har möjligheten att ta en nyanserad ställning i frågan, medan MR-kommittén i sin tur kanske vill mera konsekvent erinra konventionsstaterna om själva huvudregeln med närvaro i syfte att förpliktelsen att anordna rättegångarna rättvisa i detta såsom även i övriga hänseenden slog sig igenom i hela världen.

Slutligen kan erinras om att det i KMPR art. 14.3 d uttryckligen ges svaranden rätt att närvara i brottmålsrättegången mot honom eller henne medan EMRK inte föreskriver detta i explicita termer utan rättigheten ifråga har fått bekräftelse i rättspraxisen av EMD. Således kan det vara lättare för det sistnämnda tillsyns-

gången mot honom eller henne. Man förutsatte alltså att delgivning även hade skett, inte enbart att försök därtill hade gjorts. Kommittén påpekade vidare att domstolen hade bort granska att gärningsmannen hade underrättats om att målet mot honom var anhängiggjort (”to verify that the author had been informed of the pending case”, punkt 9.4). När så inte hade skett hade svarandens rätt till närvaro enligt konventionsbestämmelsen kränkts. Kränkningen hade visserligen kunnat avhjälpas om svaranden hade haft möjlighet att få målet omprövat i sin närvaro (punkt 9.5). Se även *Nowak, M* s. 340 och *Carlson-Gisvold* s. 47.

²⁶ Med detta vill jag inte ifrågasätta kommittémedlemmarnas höga kompetens och integritet. Bland de 18 medlemmarna är juridisk expertis, både akademisk och judiciell, starkt företrädd. Se *McGoldrick* s. 498 om kommittémedlemmarnas roll som oberoende sakkunniga och om att kommittén följaktligen faktiskt har lyckats att ”establish itself as an impartial and highly respected human rights organ”.

²⁷ Se i samma riktning t.ex. *Thelin* s. 866 och 887.

ganet att vid behov även tillåta avsteg från närvaroobligatoriet medan samma sorts lösgöring för MR-kommittén skulle innebära även ett åsidosättande av en explicit konventionsbestämmelse vilket alltid är svårare att justifiera. Det är troligen här vi närmast hittar förklaringen till de i någon mån olika inställningarna de respektive tillsynsorganen har tagit i saken.

6 Europeisk översikt

6.1 INLEDANDE ANMÄRKNINGAR

6.1.1 Om rättsjämförelsens syfte och metod

Kapitlet är en översikt över hur man i en del andra rättsordningar behandlar och avgör brottmål utan att svaranden är personligen närvarande i rättegången. Avsikten är att presentera jämförande material som underlättar förståelsen av det finska systemet. Redogörelsen för tillvägagångssätt som tillämpas på annat håll i Europa underbygger även bedömningen av den inhemska modellens ändamålsenlighet.¹ Dessutom tjänar avsnittet ett rent kunskapsintresse, eftersom vi gärna vill veta vilka olika slags förfaranden som anlitas för att handlägga mål utan att svaranden deltar personligen.²

Det som framförs om de olika rättsordningarna ska läsas med hänsyn till de grundläggande fri- och rättigheterna. Dessa utgör måttstocken för bedömningen av godtagbarheten av förfarandena i de olika länderna. Omständigheten medför även att den historiska utvecklingen i ett enskilt land inte har något egentligt egenvärde. Med beaktande av att nuläget måste stämma överens med de internationella människorättsinstrumenten, främst MPRK och EMD:s tolkningar av EMRK, är det inte särskilt intressant att utreda vilket slags historiskt händelse-

¹ Om denna självförståelse som ett syftemål med komparativa inlägg i positivrättsliga studier, se t.ex. *Husa 1998* s. 18 och 38, *Bogdan* s. 27 och 28 samt *Strömholm 1972* s. 461. Så även *Brusini* s. 435, *Zweigert-Kötz* s. 14, *Rheinstein* s. 23, *Ancel 1972* s. 3, *Constantinesco* s. 146, *Legrand* s. 314, *de Cruz* s. 29, *Kamba* s. 493 och *Reitz* s. 625. Om rättsjämförelse i nyare inhemska processrättslig forskning, se *Koponen 2004* s. 10 och *Nylund 2006* s. 3 samt angående metodiken s. 30–32.

² Syftet med avsnittet förblir alltså deskriptivt utan att värdera lösningarna i enskilda frågor i var och en rättsordning. Min studie tillhör således den ”vardagskomparatism” som enligt *Strömholm (1971* s. 252 samt *1972* s. 462 och 464) kännetecknas av att främmande rätt endast spelar en ”tjänande” roll utan att bli föremål för en självständig komparativ forskning. Om dessa två inriktningar – djupgående självständig komparativ forskning i syfte att ”belysa rättsteoretiska frågor” å ena sidan, införskaffande av ”bakgrundssynpunkter som tjänar positivrättslig forskning” å andra sidan, se även *Mattila* s. 239. Utöver att tillfredsställa ett rent kunskapsintresse om innehållet i den främmande rätten bidrar rättsjämförelsen till att man kan avväga betydelsen av rättsinstitutet i fråga, med *Strömholms* ord (*1971* s. 255) ”placera in ett rättsligt fenomen på kartan” över det rättsliga världssalltet. Så även *Lando*: ”Komparatisten er at sammenligne med geografen, for så vidt som han må skrive et juridisk verdensatlas” (*1966* s. 266). Se även *Dölle* s. 406: ”Die Rechtsvergleichung leistet genug, wenn sie uns die Augen öffnet für Zusammenhänge ... und Lösungen, die uns bisher nicht vertraut waren, und uns damit in den Stand setzt, bei der Anwendung des eigenen Rechts ... zu vernünftigen Resultaten zu kommen.”

förlopp som lett fram till nuläget. Historien börjar på sätt och vis med EMRK. Det förflutna har ingen mera direkt inverkan på bedömningen nuläget med mindre denna tidigare rätt har godkänts av EMD (eller åtminstone inte klandrats av domstolen). Studien omfattar därför inget historiskt avsnitt. För Sveriges del görs dock ett undantag. Här granskas även den historiska bakgrunden till de gällande bestämmelserna. Detta är motiverat med tanke på den svenska processrättens stora inverkan på den finska.

Rättsordningar ska jämföras utifrån en gemensam nämnare för att få kommensurabla resultat. Man måste övertyga sig om att det är samma sak som man studerar i var och en rättsordning. På juristlatin kallas detta *tertium comparationis*.³ Beträktningsättet ska vara funktionellt: det är vissa funktionella entiteter som jämförs.⁴ För att nå så långt måste en del säkrande åtgärder vidtas. Man ska för det första, i den mån det är möjligt, frigöra sig från kategorier hämtade från den rättsordning där man själv hör hemma.⁵ Man får inte i främmande rätt söka mot-svarigheter till de inhemska kategorierna utan ha klart för sig för vilken funktion det undersökta fenomenet uppfyller.⁶

För det andra är det viktigt att förstå rättsordningen som studeras utifrån dess egen struktur.⁷ Slutligen ska man, i även högre grad än på hemmaplanet, akta sig

³ Se närmare t.ex. *Husa 1998* s. 80, *Klami 1997* s. 15, *Kiikeri* s. 28 och *Bogdan* s. 57. – För en diskussion om huruvida *tertium comparationis* alls behövs som hjälpmedel för jämförelsen se *Reitz* s. 622: "This imposing bit of jargon refers to nothing more than the common point of departure for the comparison, typically either a real-life problem or an ideal."

⁴ *Bogdan* s. 59: "De jämförda rättsreglerna ska motsvara varandra funktionellt: de ska vara avsedda att lösa samma problematik. Den gemensamma funktionen tjänar som jämförelsens *tertium comparationis*" (kursiv. i originaltexten). Se även *Brusiin* s. 440, *Kiikeri* s. 28, *Lando 1986* s. 87–90 med exempel samt *Zweigert–Kötz* s. 33 och 44. – Något svårbegripligt för oss ättlingar till den skandinaviska realismen fästa vid reella argument fanns det så sent som på 1970-talet kvar de som ifrågasatte fördelen med denna funktionella metod. Se härom t.ex. *Neumayer* s. 422–425. Detta är än så mer förvånande eftersom kravet på en funktionell rättsjämförelse redan kan utläsas ur *Ernst Rabels* (1874–1952) berömda manifest *Aufgabe und Notwendigkeit der Rechtsvergleichung* (1924).

⁵ *Husa 1998* s. 115, *Zweigert–Kötz* s. 34 och 43, *Jescheck 1974* s. 772, *Legrand* s. 294 och 315, *Reitz* s. 623, och speciellt på processrättens område, *Gilles* s. 26 och 45.

⁶ *Bogdan* s. 40, *Zweigert–Kötz* s. 33 och 34, *Jescheck 1955* s. 40 och 1974 s. 773, *Ancel 1971* s. 92 och 93 samt *Kamba* s. 517.

⁷ *Husa 1998* s. 50, *Klami 1997* s. 6, *Bogdan* s. 44–47, *Malmström* s. 270, *Lando 1986* s. 90 och 91, *Ancel 1972* s. 9, *de Cruz* s. 215, 216 och 227, *Kamba* s. 516, *Markesinis* s. 204 samt *Reitz* s. 621, 628 och 629. Se även *Strömholm 1971* s. 253 samt 1972 s. 458 och 461 om behovet av att "byta optik och tankevanor för varje särskilt berört system", vilket han dock strax efteråt sällan anser vara möjligt eller ens önskvärt. *Legrand* betonar att rättsjämföraren är på besök hos den andra och bör ha respekt för dennas annanhet i och med att försöka återge den eventuella olikheten hos den andra rättsordningen utan att tvinga in ens egna kategorier (s. 295). Om vikten av kunskapen om och förståelsen av helheten av jämförelselandets samhälleliga institutioner, se *Rheinstein* s. 28 och 29. Se även *Pöyhönens* uppmaning att tränga djupt in i rättslivet i det samhälle vars rättsordning studeras: "Written laws, or court decisions, are only starting points for the deeper analysis, not

för att dra förhastade och generaliserande slutsatser om föremålet för studien.⁸ Resultatet av studien ska vara en beskrivning av rättsinstitutet i den aktuella rättsordningen, inte en bedömning av om arrangemanget är att anse som berättigat eller lyckat.⁹ Det finns även skäl att påpeka att rättsliga kategorier i regel inte är binära oppositioner; man kan snarare tala om gradskillnader i form av ett smidigt kontinuum.¹⁰ I fråga om mitt studieämne kommer således troligen flerartade hybridförfaranden att upptäckas där graden av skriftlighet varierar i förhållande till muntlighet och närvaro.

Inom straffprocessrätten framhävs betydelsen av rättsjämförelse i takt med att brotten till följd av internationaliseringen och globaliseringen får alltmer gränsöverskridande inslag. För att förebygga, utreda och lagföra brott med anknytning till flera länder måste det internationella samarbetet intensifieras. I effektivitetens namn gäller det då att främja och stärka direkta kontakter mellan myndigheterna i de olika länderna och att samtidigt koordinera verksamheten på ett internationellt plan. Dessa drag, dvs. intensiva direkta kontakter mellan nationella myndigheter och europeisk koordination genom samarbetsorgan såsom Europol och Eurojust präglar i synnerhet *EU:s verksamhet* på straff- och straffprocessrättens område. Målet är att skapa, upprätthålla och fördjupa ett enhetligt europeiskt område med frihet, säkerhet och rättvisa där medborgarna åtnjuter en hög säkerhetsnivå.

Unionssamarbetet på straffprocessens område tar främst sikte på ömsesidigt erkännande av domar och processuella åtgärder under förundersökning och rät-

elements of research as such" (s. 63). Gilles för sin del uppmanar till studiet av vad han kallar för "processrättsverkligheter" (*Prozefrechtswirklichkeiten*) för att kunna visa "etwa amerikanischen und skandinavischen Traditionen folgend, eine gute Portion Rechtsrealismus und -pragmatismus" (s. 39).

⁸ Här gäller det att ta på allvar varningen om att "dåliga rättsjämförelser ... kan ibland vara värre än inga jämförelser alls" (*Bogdan* s. 41). Om farorna för missförstånd på straffrättens och straffprocessrättens område se *Jeschek* 1955 s. 38 och 1974 s. 774, där han framför att svårigheten i att jämföra förfarandet i brottmål beror på att "Vieles, was in der Strafrechtspflege geschieht, steht weder in Gerichtsentscheidungen noch in Lehrbüchern" utan ska letas fram ur andra källor såsom statistik. Jfr *Hahto* som anför att jämförelserna just på straffrättens område ofta ger resultat, eftersom de kriminalpolitiska frågeställningarna inte till grunden skiljer sig från ett land till ett annat (s. 1297).

⁹ Så påpekar t.ex. *Husa* (1998 s. 100) och *Strömholm* (1972 s. 462 och 463) att rättsjämförelse tillhör varats, inte börats sfär. Följaktligen kan det enligt gällande rättskällelära på ett nationellt plan inte direkt härledas tolkningsargument med bindande verkan från utländsk rätt. Se närmare t.ex. *Klami* 1981 s. 114 och 115. Jfr dock *Kiikeri* s. 41 som betecknar komparativa uppgifter som en rättskälla, men endast i syfte att mot dem värdera nationella rättsinstitut. Denna verksamhet beskriver *Ancel* (1971 s. 102) som ett slags juridisk klinik. – *Zweigert-Kötz* (s. 39) anmärker slutligen att man till följd av rättsjämförelse kan råka i en s.k. "Wertungsaporie" och få det svårt att bedöma vilken av de studerade modellerna som vore att föredra. Angående speciellt straffrätten se *Jeschek* 1955 s. 43 samt 1974 s. 781 och 782 om att de lösningar lagstiftningen bygger på ska prövas särskilt i varje samhälle och inte övertas från främmande länder.

¹⁰ Betydelsen av denna omständighet för rättsjämförelsen framhävs t.ex. i *Klami* 1997 s. 17.

tegång i enlighet med fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF) art. 67 och 82.¹¹ I detta syfte har bl.a. fastslagits kriterier under vilka utevarodomar verkställs direkt i andra medlemsstater.¹²

Utevarodomar erkänns och verkställs gränsöverskridande för det första såvitt svaranden ”i god tid” har kallats personligen till rättegången ”eller på annat sätt faktiskt officiellt underrätta[t]s om tid och plats för förhandlingen, på ett sådant sätt att man otvetydigt kan slå fast att han eller hon hade kännedom om den planerade förhandlingen” och att han eller hon samtidigt även informerats om att ett beslut kunde meddelas även om hon inte är personligen närvarande vid förhandlingen. Den finska utevarohandläggningen uppfyller klart dessa krav. För det andra är straffdomar giltiga gränsöverskridande även om den uteblivna svaranden inte kan bevisas ha fått del av kallelsen men han eller hon, efter att ha delgetts domen och ”uttryckligen underrättats om rätten till förnyad prövning eller överklagande och rätten att få delta och få själva sakfrågan prövad på nytt inklusive nytt bevismaterial, vilket kan leda till att det ursprungliga beslutet upphävs, uttryckligen förklarade att han eller hon inte bestred beslutet eller inte begärde förnyad prövning eller överklagade inom den tillämpliga tidsramen”.¹³ Domen är giltig likaså om svaranden har i rättegången företrätts av ombud som han eller hon ”i vetskap om den planerade förhandlingen hade gett i uppdrag ... att försvara honom eller henne vid förhandlingen”.¹⁴

Därtill erkänns *böter som påförs i ett skriftligt förfarande* förutsatt att svaranden har personligen eller genom ombud underrättats om sin rätt att bestrida saken och tidsfristerna för detta. Detta gäller summariska förfaranden som kan

¹¹ Principen om ömsesidigt erkännande är ett uttryck för tilliten på att de samtliga medlemsstaternas rätt uppfyller samma standarder, de som utformats i EMRK och praxis av EMD. Se t.ex. punkt 10 i preambeln av rambeslutet 2002/584/RIF av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna (EUT L 190 s. 1), *Straffprocessen (SE)/Lindell* s. 35 samt *Vestergaard* s. 629 och 635. Han anmärker att ömsesidig erkännande medlemsstaterna emellan även förpliktar var och en av dem att se till att garantierna för rättvisheten i rättsvården efterlevs av landets myndigheter, vid äventyr att utlämning till det land inte kommer att ske från de övriga (s. 651).

¹² Rådets rambeslut 2009/299/RIF av den 26 februari 2009 om ändring av rambesluten 2002/584/RIF, 2005/214/RIF, 2006/783/RIF, 2008/909/RIF och 2008/947/RIF och om stärkande av medborgarnas processuella rättigheter och främjande av tillämpningen av principen om ömsesidigt erkännande på ett avgörande när den berörda personen inte var personligen närvarande vid förhandlingen (EUT L 81 s. 24).

¹³ Rådets rambeslut 2008/909/RIF av den 27 november 2008 om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på brottnålsdomar avseende fängelse eller andra frihetsberövande åtgärder i syfte att verkställa dessa inom Europeiska unionen (EUT L 327, s. 27) art 9.1 led i under i och iii samt rådets rambeslut 2005/214/RIF av den 24 februari 2005 om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på bötesstraff (EUT L 76 s. 16) art 7.2 led i under i och iii, lydelsen enligt rambeslut 2009/299/RIF art 3.1 led b och art 5.1.

¹⁴ Rambeslut 2008/909/RIF art 9.1 led i under ii och 2005/214/RIF art 7.2 led i under ii, ovan nämnda lydelsen.

förflyttas till domstol såsom ordningsbots- och strafföreläggande.¹⁵ Därutöver erkänns och verkställs böter – men inte alltså obetingat frihetsstraff – som döms ut efter att svaranden uttryckligen har ”blivit informerad om förfarandena och möjligheten att närvara personligen vid en förhandling, angett uttryckligen att han eller hon avsåg sig rätten till en muntlig förhandling och uttryckligen meddelat att han eller hon inte bestrider saken”.¹⁶ Enligt bestämmelserna kan den utfärdande statens nationella lagstiftning även ange strängare kriterier. Däremot kan den verkställande staten inte vägra erkänna och verkställa domen därför att eventuella ytterligare kriterier som dess egen lag ställer, inte har beaktats i den utfärdande staten.

Det överordnade syftet med EU-samarbetet på straffprocessens område kan sägas vara att medlemsstaterna ska samordna sina system för att uppnå ett smidigt och effektivt förfarande vid utredning och lagföring av gränsöverskridande mål. En sådan samordning främjas av rättsjämförelse.¹⁷

Det kan uppstå behov för rättsjämförelse i unionssammanhang på minst två skilda plan. För det första behövs kännedom om medlemsstaternas rätt för beredningen av unionslagstiftningen i syfte att kartlägga det befintliga läget på nationellt plan och att således kunna åtgärda på unionsplanet de eventuella olägenheterna som olikheterna de nationella rättsordningarna emellan ger upphov till. För det andra är en viss kännedom om de övriga medlemsstaternas rätt erforderlig för myndigheterna och lagskipningsorgan för att kunna i praktiken tillämpa unionens rättsliga instrument. Detta framhävs i de sammanhang där åtgärder bara kan vidtas om vissa förutsättningar uppfylls även i en annan medlemsstat såsom är fallet när det krävs att åtal bara får väckas eller den misstänkta personen utelämnas endast om gärningen är straffbar enligt båda staternas rätt.

Jag utgår från att mitt ämne berikas av en komparativ översikt. Kännedom om andra länders sätt att handlägga brottmål utan att svaranden är närvarande gör det möjligt att sätta vårt inhemska system i ett vidare perspektiv. Därtill underlättas förståelsen av den bedömning som internationella lagskipningsorgan, främst EMD, har gjort av utevarohandläggning i sin praxis. På så sätt bidrar jämförelsen till att vi även kan bedöma styrkan och svagheten hos de inhemska lösningarna på området.

Rättsjämförelsen i föreliggande studie företas i syfte att med utländskt material belysa den grundläggande problemställningen i forskningen, nämligen huruvida, i vilken mån och under vilka förutsättningar brottmål kan behandlas i

¹⁵ Rambeslut 2005/214/RIF art 7.2 led g, lydelsen enligt rambeslut 2009/299/RIF art 3.1.

¹⁶ Rambeslutet 2005/214/RIF art 7.2 led j, lydelsen enligt rambeslut 2009/299/RIF art 3.1.

¹⁷ Allmänt om mänskliga rättigheter och EU-rätten som drivkraft för rättsjämförelse se t.ex. *Husa* 1998 s. 5 och 6, *Kiikeri* s. 303 samt *Delmas-Marty – Izorche* s. 755 och 756.

domstol utan att svaranden är personligen närvarande vid handläggningen. Denna frågeställning utgör forskningens *tertium comparationis*.

Förenklade handläggningsformer i brottmål betingas mestadels av effektivitetssynpunkter, strävan efter att få brottsmisstankar utredda och avgjorda så snabbt och smidigt som möjligt. Av samma effektivitetsskäl är det enligt de flesta länders rättsordningar möjligt att summariskt i administrativ ordning handlägga den stora massan av obestridda mindre allvarliga förseelser såsom smärre trafikbrott och tillgreppsbrott av typen snatteri eller butiksstöld utan medverkan av domstolsväsendet. I Finland och Sverige t.ex. finns för detta ändamål ordningsbots- och strafföreläggande. Variation förekommer i fråga om var straffgränsen ligger för att saken kan hänföras till ett sådant utomjudiciellt förfarande och vilka brottsbenämningar som (följaktligen) lämpar sig till det. Därför blir nedre gränsen för vad som blir domstolssak i straffrättsvärdet något oenhetlig i de olika länderna. Förhållandet ger anledning till att även kortfattat granska dessa summariska brottmålsförfaranden utanför domstol.

För att ge en åskådlig bild av handläggningsformerna och för att underlätta jämförelsen länderna emellan ges jämförelsen konkretion genom att i tabellform ange exempel på en del allmänt förekommande *brottstyper* som kan behandlas i de olika förfarandena. För varje jämförelselands del granskas således huruvida det går att i de studerade förenklade förfarandena i domstol – eller summariskt utanför domstol – handlägga misshandels- och tillgreppsbrott samt åtal för onyktighet i vägtrafik, närmare sagt motsvarigheterna till de gärningar som i finsk lag rubriceras som lindrig (i Sverige ”ringa”) och normalgradig misshandel, snatteri, stöld samt rattfylleri av normalgrad.

6.1.2 Valet av länder

De rättsordningar som jämförs i studien har valts med sikte på att lyfta fram olika sätt att lösa frågeställningar i anknytning till utevarohandläggning och samtidigt ge en översikt av hur oss närstående och/eller stora västeuropeiska rättsordningar reglerar saken. *Jämförelseländerna* blir således Sverige, Tyskland, Frankrike och slutligen England och Wales.

Sverige är en självklarhet som vårt i flera bemärkelser närmaste grannland¹⁸ som i många hänseenden medvetet även har använts som modell för finsk sam-

¹⁸ Om den särställning som Sverige har vid rättsjämförelser i finsk juridik, se t.ex. *Klami 1981* s. 114. Enligt honom ska svenskt material betraktas och redovisas på nästan samma sätt som inhemskt. Se även *Hahto* s. 1299 och 1300.

hällspolitik.¹⁹ Denna nära relation mellan våra länder och den svenska rättens modellverkan motiverar att rättsläget i Sverige behandlas mera ingående än systemen i de andra jämförelseländerna. Det är allmänt känt att t.ex. den svenska rättegångsbalken med sina ledande principer om muntlighet, omedelbarhet och koncentration har varit en direkt förebild för nyare finsk processlagstiftning.²⁰ Vi kommer att se att det redan i den ursprungliga SvRB fanns en smidig handläggningsform anpassad till lindrigare brott, som dock inte kunde avgöras genom strafföreläggande men där svaranden inte obetingat behövde vara närvarande. Denna utevarohandläggning togs in i den finska BRL. I fråga om den skriftliga handläggningen av brottmål, som sedan länge varit aktuell i den svenska lagberedningen, var tågordningen däremot den motsatta. Förfarandet togs i bruk i Finland hösten 2006 och först två år senare i Sverige.

Vanligen tas även *Norge och Danmark* med i de rättsjämförande översikterna i finländsk juridisk forskning. Här studeras dessa rättsordningar dock inte närmare. Jag bedömer att de inte tillför avhandlingen något mervärde, trots att rättegångsförfarandet i båda länderna har varit föremål för omfattande reformer under senare år.²¹ I bägge länderna finns, förutom förfaranden med summariska inslag för erkända gärningar, möjligheter att såsom i Finland och Sverige handlägga brottmål vid huvudförhandlingar trots svarandens utevaro.

I *Norge* finns en motsvarighet till det svenska och finska strafföreläggandet,²² men också en allmänt tillämpad förenklad processform avsedd för saker som på grovhetsskalan utgör (ordinarie) brott (*forbrytelser*) och inte enbart förseelser. Förfarandet kallas *pådommelse i forhørsrett* som går ut på att svaranden ska samtycka till att saken avgörs utan att något åtalsbeslut fattas eller någon huvudförhandling hålls. Det krävs vidare att svaranden har medgett straffyr-

¹⁹ Allmänt om svensk inverkan på finsk lagstiftning under tredje kvartalet av 1900-talet se *Karvonen, L.* s. 71–79. Enligt honom var det svenska inflytandet särskilt starkt på justitieministeriets ansvarsområde, som kännetecknas av en viss tjänstemannadominans ”kombinera[d] med ’gemensam sektorhistoria’” med Sverige som följaktligen styr ”tjänstemännens kognitiva fält”, ”på grund av historiska omständigheter” (s. 129, 223 och 228). Han använder den politologiska termen ”byråkratisk diffusion” för detta sätt att kontinuerligt anta svenska institutioner som även motiverats av att ”den svenska utvecklingen vanligen hunnit längre än den finländska och ofta längre än utvecklingen i hela övriga Norden” (s. 229).

²⁰ Se t.ex. *Frände 2008* s. 40 som uttryckligen betecknar den nutida finska rättegångsordningen som en import från Sverige.

²¹ Så finner t.ex. *Diesen* den norska ”[r]egleringen – bortsett från den [dåtida, mitt tillägg] särskilda instansordningen för grövre brott – i övrigt vara snarlik” den svenska (s. 64).

²² *Forelegg* enligt Strpl § 255 ff. Se närmare t.ex. *Hov* s. 86–88. – I *Domstolsverkets promemoria 761-2004* s. 81 likställs *forelegget* dock snarare med den svenska ordningsboten i och med att båda utfärdas av polis. I en finsk lagberedning (RP 271/2004 rd s. 12) behandlas *forelegg* däremot som strafföreläggande, som (under benämningen ”strafforder”) även i Finland brukade kunna utfärdas av en polisman som förordnats till att biträda åklagaren (SOL 9,2 § i lydelsen 692/1993, upphävd genom L 196/1996).

kandet till samtliga delar (*tilståelse*) och att erkännandet stöds av annat förundersökningsmaterial. Saken handläggs i så fall vanligen av en ensamdomare i underrätten (*tingrett*) som då dömer som den domstol som annars har hand om tvångsmedlen, *forhørsretten*. Svaranden måste dock vara personligen närvarande och uttryckligen erkänna gärningen även i detta sammanhang.²³ Det är alltså inte fråga om utevarohandläggning utan om ett i andra hänseenden förenklat förfarande.

Även i mål som på grund av bristande erkännande blivit föremål för en egentlig rättegång kan huvudförhandlingen hållas utan att svaranden är närvarande (*udeblivelsessaker*). Gränsen för användning av denna typ av utevarohandläggning går vid ett (konkret, för alla åtalpunkter gemensamt) straffyrkande på ett års fängelse, vilket samtidigt är det maximistraff som kan dömas ut i svarandens utevaro. För utevarohandläggning krävs vidare, precis som i Finland och Sverige, att svarandens närvaro inte är nödvändig i utrednings-syfte. Förutom i fall där svaranden uteblir från rätten trots delgiven stämning och utan att ha meddelat om laga förhinder kan utevarohandläggning genomföras, motsvarande den finska BRL 8:12, om svaranden har samtyckt till detta handlings sätt. Håller svaranden sig undan för delgivning av stämning, kan utevarohandläggning inledas direkt, utan fortsatta delgivningsförsök. I motsats till Sverige, men i likhet med Finland, gäller ingen sänkt bevisröskel i utevaromål.²⁴

Den *danska* straffprocessen kännetecknas likaså av en mångfald alternativa, med de norska varianterna nära besläktade tillvägagångssätt för lindrigare mål. Utöver strafföreläggande (*bødeforelæg*, rpl § 832)²⁵ kan åklagarmyndigheten i s.k. *forseelsessager*, tidigare kända som *politiasager*, bestämna om villkorlig åtalstergift (*tiltalefrafald med vilkår*, rpl § 723). Förfarandet går ut på att den misstänkta meddelar rätten att han eller hon åtar sig att betala de yrkade böterna.²⁶

²³ Strpl § 248. Teoretiskt straffmaximum för brott som får behandlas i *forhørsrett* är 10 års fängelse. Vanligen reduceras straffet på grund av erkännandet med stöd av strl. 59 §, 2. ledd. Se närmare *Andenæs 1985* s. 722 och 2007 s. 409–420, *Bjerke–Keiserud* s. 895–905, *Hov* s. 85, 277 och 315–330 samt *Langbach* s. 397, 409 och 435–456. Se även RP 271/2004 rd s. 12. – En del av *tilståelsessaker*na kan dock bli föremål för en fullskalerättegång inför underrättens fulltaliga sammansättning med nämndemän (*meddommere*). Så sker om svaranden visserligen erkänner sin skuld men, av någon anledning, inte samtycker till den förenklade behandlingen i *forhørsrett*. Se Strpl § 96 och *Andenæs 2007* s. 389. Den rättspolitiska målsättningen är att en största möjliga andel av brottmålen handläggs som *tilståelsessaker*, i de olika domstolarna varierar andelen från 25 upp till 75 % (*Langbach* s. 436).

²⁴ Strpl § 281, *Andenæs 2007* s. 392–395, *Bjerke–Keiserud* s. 989–994 och *Langbach* s. 358–361. Se även *Diesen* s. 63. Han anmärker att man i Norge velat kanalisera erkända brott till förenklade förfaranden i endomarsammansättning, varför domstolarna har varit benägna att i utevaromål tolka den omständighet att svaranden uteblivit som ett indicium på svarandens skuld, vilket enligt tidigare Strpl § 377 även gällde till år 1981 som en lagfäst presumtion (a.a. s. 62 och 64).

²⁵ *Straffprocessen (DK) Jochimsen* s. 637, *Gammeltoft–Hansen* s. 61 och 62 samt *Toftegaard Nielsen* s. 197. Se även RP 271/2004 rd s. 13.

²⁶ Villkoren sätts av åtalsmyndigheten men bekräftas av domstol som inte kan ändra på dem. Se *Kommenteret Retsplejelov III* s. 38, *Straffprocessen (DK) Kistrup* s. 169 och *Toftegaard Nielsen*

För det andra finns det ett förfarande som handhas av domstol i endomarsammansättning och som kan användas oavsett om svaranden har erkänt brottet eller inte. Straffet blir då böter eller varning (*bødevedtagelse* eller *advarsel*, rpl §§ 899 och 900). Påföljderna, som svaranden dock uttryckligen ska godkänna, döms ut på handlingarna utan någon huvudförhandling.²⁷

En tredje typ av underlättade förfaranden är tillämplig i samtliga brottmål med undantag för de allra grövsta, som behandlas i jury-sammansättning. Förfarandet grundas på att svaranden utan förbehåll erkänner brottet inför rätta redan i förundersökningsstadiet. Vidare krävs svarandens samtycke. Saken handläggs därefter utgående från erkännandet och förundersökningshandlingarna och avgörs i endomarsammansättning utan den normala nämndemansnainsatsen (*tilståelsessager*, rpl § 831). Eftersom förfarandet inleds med att svaranden personligen meddelar sitt erkännande, är det strängt taget inte fråga om någon utevarohandläggning utan om en handlingsbaserad rättegång. Saken måste dock vara tillräckligt utredd. Utredningen ska bl.a. innehålla en detaljerad utsaga av gärningspersonen.²⁸

Det finns också en möjlighet att behandla och avgöra mål i huvudförhandling trots att svaranden uteblir eller avlägsnar sig under förhandlingen. Då krävs att rätten inte finner svarandens närvaro nödvändig. I ett sådant förfarande kan åtalet förkastas eller ett frihetsstraff på högst 3 månader dömas ut. Om svaranden har samtyckt till utevarohandläggningen får straffet vara högst 6 månaders fängelse (*udeblivelsesdom*, rpl § 855 Stk. 3).²⁹ För brott som kan ge endast böter presumeras rent av att utevaro utan laga förfall innebär ett erkännande och medför fällande dom (rpl § 897 Stk. 1).³⁰

s. 99. Se även *Diesen* s. 66 och RP 271/2004 rd s. 13 där förfarandet dock något vilseledande betecknas som ett straffföreläggande.

²⁷ *Bødevedtagelse* men inte *advarsel* förutsätter även åklagarens samtycke. *Advarsel* utfärdas för mindre förseelser i stället för straff och utgör således i dansk systematik en brottspåföljd, till skillnad från den svenska och finska domseftergiften. På grund av den till stora delar överlappande möjligheten till *tiltalefrafald* blir användningsområdet dock begränsat, färre än 1.000 fall årligen. Se *Greve* s. 275–279 och 285. Om samtliga förfaranden se sammanfattningsvis *Kommenteret Retsplejelov III* s. 377 och 378, *Straffeprocessen (DK)/Jochimsen* s. 641, *Gammeltoft-Hansen* s. 60 samt *Toftegaard Nielsen* s. 100 och 201–203. Se även *Diesen* s. 66.

²⁸ Förfarandet är tillämpligt om även de övriga inblandade såsom åklagaren samtycker och domstolen inte motsätter sig. Se närmare *Kommenteret Retsplejelov III* s. 357–363, *Straffeprocessen (DK)/Jochimsen* s. 641–651, *Gammeltoft-Hansen* s. 36–52 och *Toftegaard Nielsen* s. 101–109. Se även *Diesen* s. 65 och RP 271/2004 rd s. 13.

²⁹ Se *Kommenteret Retsplejelov III* s. 285–288 med en översikt av rättspraxis, *Straffeprocessen (DK)/Jochimsen* s. 661, *Gammeltoft-Hansen* s. 22 och *Toftegaard Nielsen* s. 149. Se även *Diesen* s. 66 och 67 och det svenska *Domstolsverkets promemoria 761-2004* s. 80, där uppmärksamhet fästs vid att också t.ex. misshandelsbrott faller inom den gällande gränsen på tre månaders fängelse. – Framställningen i RP 271/2004 rd (s. 13) är föråldrad i detta hänseende (man talar om maximalt 30 dagar i stället för 3 månader).

³⁰ *Straffeprocessen (DK)/Jochimsen* s. 640 och *Gammeltoft-Hansen* s. 58. På denna punkt kan man dra paralleller till det tidigare tolkningsläget i Norge (se not 24).

Rättsjämförelsen omfattar två stora kontinentaleuropeiska rättsordningar, den tyska och den franska.³¹ Det är rätt självklart att *Tyskland* ska ingå i undersökningen med beaktande av det stora inflytandet som den har haft i Norden.³²

Intensiteten av tysk påverkan i Norden har varierat från tid till annan, allt efter ekonomiska och politiska konjunkturer. Det juridiska tänkandet i Finland och Sverige kom starkt att präglas av den konstruktivistiska inriktningen som hade sina anor i positivistisk (natur)vetenskapsfilosofi från mitten av 1800-talet och framhävde betydelsen av taxonomiska indelningar av företeelser i logiskt sammanhängande kategorier. Eftersom detta gjordes utifrån en både omfattande och minutiöst indelad begreppsapparat, kallades inriktningen nedsättande *begreppsjurisprudens*.³³ Att tankeinriktningen fick ett varaktigt inflytande i Finland och Sverige berodde delvis på att det ekonomiskt betingade behovet av ett ökat juridiskt kunnande sammanföll med den rådande konstruktivistiska doktrinen i det näraliggande Tyskland. De nordiska juristerna kunde tyska, läste tysk juridisk (kurs)litteratur och om de studerat utomlands hade det skett i Tyskland.³⁴ Därför var det naturligt att juridiken i Norden under andra hälften av 1800-talet genomsyrades av samtida tysk doktrin, som då råkade vara konstruktivismen.³⁵

³¹ Valet av granskade länder kan vidare motiveras med att ”medlemskap i EU har förstärkt behovet ... av kunskaper om de ’tunga’ medlemsstaternas (i synnerhet Tysklands, Frankrikes och Storbritanniens) rätt” (*Bogdan* s. 20).

³² Allmänt om det tyska inflytandet på rätten i Norden se t.ex. *Lando 1986* s. 31.

³³ Termen härstammar från den kritiska analys av den dåtida rättsvetenskapliga metoden som den tyske rättsvetenskapsmannen, pandektisten *Rudolf von Jhering* (1818–1892) publicerade 1884 i verket *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz*. von Jhering tog starkt avstånd från konstruktivisternas strävanden att ur begreppen härleda rättsinstitutens väsen. Med denna begreppsjurisprudens hade forskningen enligt honom förlorat sitt sinne för praktiska förhållanden och gått in för att bygga logiskt klanderfria begreppshus utan att bry sig om huruvida begreppen hade någon praktisk relevans. Så blev förmålet för hans kritik ”jene Verirrung unserer heutigen Jurisprudenz ..., welche, den praktischen Endzweck und die Bedingungen der Anwendbarkeit des Rechts außer Acht lassend, in demselben nur einen Gegenstand erblickt, an dem das sich selber überlassene, seinen Reiz und Zweck in sich selber tragende logische Denken sich erproben kann” (s. 347). Om ursprunget till termen *Begriffsjurisprudenz* se även *Modéer 2004* s. 195.

³⁴ För en översikt av tysk-svenskt kulturutbyte och uppfattningen om Tyskland som en förebild på det vetenskapliga området under senare hälften av 1800-talet se *Henningsen*, i sht s. 85–87. Den f.d. svenska ambassadören i Tyskland, *Torsten Örn*, hävdar till och med att ”[d]et oscariska Sverige var i många hänseenden en provinsuell spegelbild av det wilhelmska Tyskland” (s. 105), vilket dock enligt honom likaså stämde för ett flertal av Europas mindre stater vid denna tidpunkt. Inte enbart svenska forskare men även de centrala ledamöterna i processkommissionen såsom *Johannes Hellner*, *Karl Schlyter* och *Thore Engströmer* for ut på studieresor till Tyskland. Se *Kohler* s. 131–135 och *Modéer 1999* s. 406 och 407. Även på den finska sidan ansågs längre studiebesök till Tyskland så gott som oundvikliga för rättsvetenskapare ända fram till andra världskriget (*Björne 2007* s. 223).

³⁵ Om den konstruktivistiska inriktningens dominans inom svensk processrätt från senare delen av 1800-talet fram till lundaprofessorn *Ernst Kallenbergs* verk om civilprocessen (1917–1926), se t.ex. *Kohler* s. 159, 160 och 176. För civilprocessens del följde man tysken *Oskar Bülow*s (*Die Lehre von den Prozeßbeinreden und die Prozeßvoraussetzungen*, 1868) lära om rättsförhållandet

Inom svensk juridik, som emellanåt även påverkats av den likaså tyska *Interessenjurisprudenz* med betoning av de samhälleliga intressen som står på spel i rättsliga sammanhang, började man lösgöra sig från begreppsjurisprudensens kring 1920-talet. Vid denna tidpunkt lyfte Uppsalaskolan fram sina reella överväganden.³⁶ I Finland bevarade begreppsjurisprudensen däremot sin ställning ända fram till 1950- och 1960-talen. Inom processrätten kan t.ex. *Tauno Tirkkonen* och *Tauno Ellilä*, vilka innehade professorstjänsterna vid Helsingfors universitet till 1968 respektive 1973 och vars läroböcker lästes som kurslitteratur ända till början av 1990-talet, klassificeras som sena företrädare för denna inriktning.³⁷ Som Gustaf Möller påpekat har det dock aldrig förekommit någon direkt överföring av bestämmelser från tysk processlagstiftning till Finland. Inflytandet har således varit indirekt i och med att det främst var rättsvetenskapen som genomströmdes av tysk systematik.³⁸

Fortfarande är det ett kännetecknande drag hos den finska straffrätten att dess kategorier nära motsvarar tyska indelningar.³⁹ Straffprocessen finns till för att förverkliga straffrätten i praktiken och betingas därför i sista hand av dess materiella bestämmelser.⁴⁰ Då en djupare förståelse av finsk straffrätt förutsätter kän-

mellan parterna som riktade rättskyddsanspråk till domstolen. Se *Kohler* s. 164, 177–181 och 186–188.

³⁶ Se närmare t.ex. *Modéer* 1999 s. 403–408 om tillkomsten av SvRB. Närmare om Uppsalaskolans uppkomst, utveckling och inflytelse se även *Björne* 2007 s. 154 och 315–330.

³⁷ *Björne* 2007 s. 223–226 och 367–369. Han kommer med förklaringen att man i Finland höll fast vid konstruktivismen och inte uppmärksammade de tidsenliga tyska tendenserna med socialvetenskapliga inslag av den anledningen att konstruktivismens statistiska synsätt återspeglade de finska juristkretsarnas konservativa uppfattningar. Den skandinaviska realismen däremot betvivlades för sin anknytning till socialdemokratien. Om Uppsalarealismen som en delförklaring till uppkomsten av den finska analytiska rättsvetenskapen fr.o.m. 1950-talet, se t.ex. *Pihlajamäki–Pylkkänen* s. 136 och 137. Se *Björne* 2007 s. 365 om att den finska analytiska rättsvetenskapen dock inte byggde på den hägerströmsk-lundstedtska Uppsalarealismen med dess samhällskritiska eller rent av värdenihilistiska framhävanden, utan en äldre typ av realism i den danske straffrättsprofessorn *Carl Torps* (1855–1929) anda med fokus på hänsynstagandet av de reella förhållandena i juridisk argumentation.

³⁸ *Möller* s. 249–253. Se även *Ekelöf* 1991 s. 218 samt *Stürner* s. 11 och 33. Bland skälen till att det tyska inflytandet avtog påpekar *Björne* naziregimens makt tillträde år 1933 vilket gjorde att man för tysk inspiration höll sig hådanefters till litteratur från kejsardömets eller Weimarrepublikens tid (2007 s. 563).

³⁹ Se t.ex. *Frände* 2007 s. 2 not 4 om att i den finska straffrätten ”spelar den tyska förebilden en helt avgörande roll” som bäst ”märks beträffande de allmänna läroarna” eller även kraftigare 2008 s. 39 om att ”den finska straffrättens systematiska och materiella lösningar endast kan förstås med tyska ’läsglasögon’”. Enligt honom var det tyska inflytandet inte politiskt nedsmittat, eftersom det var straffrätten före Tredje riket som intresserade, varför det också var lätt att återknyta banden med det tyska vetenskapssamfundet efter nationalsocialismens fall. Se även *Nuotio* 2007 s. 158 allmänt om tyskt inflytande i nordiskt rättstänkande. Samtidigt ska man hålla i minnet att modell för den finska *processrättens* institutioner hämtades från Sverige, inte Tyskland. Se *Frände* 2008 s. 39–40.

⁴⁰ Se avsnitt 3.2.2 vid not 30.

nedom om den tyska, förefaller det oundgängligt att i en straffprocessuell studie likaså observera rättsvården på motsvarande punkter i Tyskland. Detta motiveras vidare av det reella argumentet att Tyskland genom sin ekonomiska potential har genom tiderna utövat ett starkt inflytande på samhällena i Östersjöområdet. Detta gäller även rättsliga lösningar.⁴¹

Österrike, som länge och i flera avseenden framstått som ett mönsterland för reformer av svensk och finsk processrättslig lagstiftning,⁴² ingår däremot inte i studien.⁴³ Österrikes inflytande märks främst inom civilprocessens område. Den stora nyheten, som på kontinenten först kom till uttryck i ZPO från 1895, var att rättegången i tvistemål förvandlades till ett muntligt förfarande indelat i förberedelse och huvudförhandling. Jämfört med det (öst)nordiska muntligt-protokollariska systemet var detta inte särskilt revolutionerande, även om SvRB utformades efter mönster från Österrike.⁴⁴

Frankrike tas med som representant för den romanska familjen, där vi möter utevarohandläggning i form av kontumiasialprocesser. Denna handläggningsform, som går ut på att rättegången initieras trots att svaranden inte har kännedom om saken, har ständigt blivit föremål för kritisk granskning av EMD. Samma slags samtyckesbaserade skriftliga handläggning som vi möter i Finland och Sverige finns också numera i Frankrike.

⁴¹ Så stod de rättsliga förhållandena i de svenska städerna redan under medeltiden under starkt inflytande från det hanseatiska Nordtyskland. Om detta finns en rikhaltig litteratur. Se t.ex. *Ebel* s. 23–25, *Hattenhauer* 1999 s. 263, *Lindkvist–Sjöberg* s. 114 och 115, *Lundqvist* s. 28–32, *Inger* 1997 s. 48 och 49, *Almquist* s. 14, *Sjögren* s. 15 och 16, *Hattenhauer* 2002 s. 226 samt mera ingående *Kumlien*, främst s. 23, 57–59, 220–229, 237–243, inklusive närmare om Stockholms ibland omstridda tillhörighet till Hansan s. 239 och 240, och 373–377. Tyskt inflytande tilltog ytterligare i och med att den lutherska reformationen spred sig norrut. Se *Gärde 1931* s. 4: ”Med de nära förbindelser, som under reformationstiden knötes mellan vårt land och Tyskland, följde en stark påverkan av tysk kultur och tysk åskådning å skilda områden, ej minst å administrationens och rättsväsendets.”

⁴² Om den österrikiska processlagstiftningens betydelse för SvRB, se t.ex. *Modéer* 1999 s. 407 och *Lindblom* 1999a s. 496. Om det centrala innehållet i den av professor, sedermera även justitieminister *Franz Klein* (1854–1926) skapade processen med sociala målsättningar både processinternt, för att jämna vägen för den part som i sin samhälleliga ställning har det svårare att driva sitt mål, och i ett allmänt socialpolitiskt syfte att anordna förfarandet så att lagarnas materiella innebörd effektivt slår igenom i rättsskipningen, se t.ex. *Jelinek* s. 45–49 och *Kohler* s. 122–126. – Även för Danmarks del ställer *Lando* frågan: ”Hvordan mon vore retsplejelove ville have set ud uden påvirkning bl.a. fra østrigsk og tysk ret?” (1966 s. 266, obs. ordningen i vilken förebildsländerna nämns).

⁴³ Österrikisk straffprocess redovisas i korthet i t.ex. bilaga 2 till SOU 2001:103. Om handläggning utan att svaranden är närvarande eller deltar genom videolänk se s. 449 och 451.

⁴⁴ Se närmare *Modéer* 1999 s. 407. Jfr *Jelinek* s. 77 och 78 om att det egentliga reformarbetet i Sverige grundades på Kleins pionjäridéer, inte den processform som i verkligheten tillämpades i Österrike och där t.ex. förberedelsen inte spelade någon betydande roll.

Frankrike kan i viss mening ses som ett dolt mönsterland för processlagarna i en hel del länder i Centraleuropa och i Norden. Det var nämligen i Frankrike som man i efterdyningarna efter revolutionen först kom på att endast en muntlig, omedelbar och koncentrerad rättegång garanterar en jämlik behandling av alla människor. Dessa bokstavligen revolutionära idéer lades därefter till grund för de stora, som liberala ansedda processkodifikationerna i Tyskland⁴⁵ och Österrike samt nya SvRB.⁴⁶ Å andra sidan har straffprocessen i Frankrike fram till våra dagar burit på en viss inkvisitorisk prägel, vilket är ett särskiljande drag i förhållande till de flesta andra icke-romanska rättsordningar.⁴⁷

England och Wales får slutligen stå som representanter för common law-rätten som gör sig kännbar genom olika kanaler även på kontinenten. Domar från common law-länderna erkänns i andra EU-länder enligt bestämmelserna i diverse EU-rättsliga instrument på området för straffrättsligt samarbete. Förfarandet i domstolarna i England och Wales blir likaså föremål för klagomål inför Strasbourgdomstolen. Flera rättsregler som EMD formulerat grundar sig således på råmaterial från andra sidan av Engelska kanalen. Engelska rättsinstitut, främst *plea bargain* har på sistone tilldragit sig intresse och anammats i diverse kontinentaleuropeiska rättsordningar.

Ovan har vi berört betydelsen av tysk rätt för rättsutvecklingen i de nordiska länderna. Den tyska rätten har givetvis inte heller uppstått i ett vakuum utan har hämtat intryck från utlandet. När straffprocessen moderniserades genom 1877 års StPO och man ordnade rättegången i enlighet med principerna om akusation och muntlighet, gjordes detta, något överraskande kanske, till betydande delar efter engelska förebilder. Så kan den engelska brottmålsprocessen, förmedlad via bestämmelserna om huvudförhandling i tysk lag, sägas ha haft indirekt inverkan på gestaltandet av de finska och svenska processlagarna.⁴⁸

⁴⁵ Se *Roxin* s. 527 samt *Jeschek* 1974 s. 761, 765 och 766 om de franska förebilderna för 1877 års StPO, *Stürmer* s. 13 och 14 för 1879 års ZPO.

⁴⁶ Se t.ex. *Modéer* 1999 s. 401 och 407. Enligt Modéer skulle Franz Klein ha meddelat ordföranden för den svenska processkommissionen, justitierådet Johannes Hellner, att det inte kunde vara särskilt svårt att göra den svenska processen muntlig, eftersom processen redan var muntlig-protokollarisk. Reformen hade ju kunnat genomföras i Österrike, där tvistemålsprocessen tidigare varit rent skriftlig.

⁴⁷ Det främsta inkvisitoriska inslaget är att det är domstolen, i egenskap av undersökningsdomare, *juge d'instruction*, som övervakar förundersökningen och beslutar om väckande av åtal för grövre brott. I samtliga andra hänseenden är den nutida franska straffprocessen dock artikulär akusatorisk. Detta gällde faktiskt i huvudförhandlingsstadiet redan enligt den efter revolutionen tillkomna *Code d'instruction criminelle* från 1808. Se närmare *Bouloc* s. 62 och 63 samt not 291 i avsnitt 6.4.

⁴⁸ *Klein* s. 23–27 och *Langbein* s. 342 och 343. Även i förarbetena till SvRB får engelsk straffprocess beröm för att ha kunnat bevara rättegången muntlig (SOU 1926:32 s. 17 och 18).

6.2 SVERIGE

6.2.1 Utvecklingen fram till 1942 års rättegångsbalk

I sekler var Finland en organisk del av det svenska riket.⁴⁹ Vi delade alla samhällliga institutioner med moderlandet. Då Finland och Sverige till följd av kriget 1808–09 gick skilda vägar, inledde landets nya härskare kejsaren *Alexander I* en autonomi med egna institutioner för Finland. Landets svenska rättsordning förblev i kraft, i enlighet med försäkran av Alexander.⁵⁰ Dessa lagar gällde hela ryska tiden, med de tillägg, kompletteringar och förändringar som finländare själva genom sin egen lantdag bestämde.⁵¹ Rättsgemenskapen med Sverige bröts således aldrig.⁵² Då Finland nådde självständighet år 1917 hade landet t.ex. kvar det rättegångsförfarande som stadgades i 1734 års lag och som ännu dröjde kvar även i Sverige.⁵³

⁴⁹ Se t.ex. *Lindkvist–Sjöberg* s. 23 och 150–152 om att historiskt korrekt (in)se Finland som en oskiljbar del av det svenska riket ända sedan 1200-talet.

⁵⁰ Alexander uttalade sig om saken framför de till lantdagarna införsamlade landets ständer i Borgå domkyrka 1809-03-29 på franska, tidens internationella umgängesspråk. Samtidigt hade han även låtit sätta samman en urkund som han egenhändigt undertecknade och var det i samtida svensk översättning från ryskt original heter att han ”welat bekräfta och stadfästa Landets Religion och grundlagar samt de privilegier och rättigheter ... alla dess Inbyggare i gemen, så högre som lägre, hittills, enligt Constitution, åtnjutit: Lofwandes att bibehålla alla dessa förm[å]ner och författningar fasta och oföröryckte i sin fulla kraft”. – Texten som i faksimile finns återgivet bl.a. som ingress till *Jussilas* artikel av år 1987 (s. 436), var av grundläggande betydelse då finska politiker under senare decennier av ryskt välde ville i den se grunden för Finland som en stat samt löftet om autonomi. Se vidare om Alexanders försäkran juridiska betydelse *Ylikangas 1995* s. 290 samt *Jussila 1987* s. 437 och *1979* s. 113 där det uttalas att ”[å]ren 1808–09 stadfästes Finlands lagar och rättigheter i allmänna ordalag, medan en närmare granskning [av dessas giltighet i praktiken, mitt tillägg] blev beroende av senare praxis”. Från ryskt håll hävdade man på senare år att lantdagen i Borgå endast varit en ”rådgivande inrättning” och inte ett lagstiftningsorgan och att kejsarens försäkran inte således band Ryssland för framtiden. Striden tillspetsades som känt under de de s.k. förtrycksperioderna åren 1899–05 och 1908–12.

⁵¹ För att bli lag måste de beslutade författningarna även godkännas av kejsaren. Så gavs autonomitidens lagar i hans namn. Men ärendena föredrogs direkt för regenten, utan inblandning av ryska myndigheter som inte heller var behöriga att föreslå eller besluta rättsliga bestämmelser för Finland. Se *Jussila 1979* s. 116–127. Egentligen liknar modellen det nutida självstyret för Åland som likaså kännetecknas av att rikets myndigheter inte har kompetens i landskapet på de områden självstyret avser.

⁵² Det förhållandevis livliga lagstiftningsarbete som det i Finland åtog under fr.o.m. 1863 års lantdag, den första efter uppehåll på mer än ett halvt sekel alltsedan ovannämnda Borgå lantdag, beaktade noga de novationer som förekommit i Sverige och det övriga Västeuropa. Se *Jansson* s. 691. Så innebar inte heller de nya betydelsefulla lagarna som stiftades på autonomitiden, konkursstadgan 1868, strafflagen 1889, utsökningslagen och aktiebolagslagen 1895, för att nämna enbart de viktigaste, något avbrott med nordiskt rättsgemenskap utan snarare förstärkte denna.

⁵³ På processrättens område ändrades själva rättegångsförfarandet inte alls under rysk tid, bortsett från nedläggandet av kämnersätterna och slopandet av adelns processuella privilegier 1868. Båda förändringarna hade dessutom genomförts även i Sverige. Genom praxis gick man också från den legalistiska bevisteorin över till fri bevisvärdering, precis liksom i Sverige. Se *Pihlajamäki* s. 133–

Min kortfattade analys har tidigare svensk rätt som sitt egentliga föremål men återspeglar mer eller mindre direkt även samnordiska och allmäneuropeiska utvecklingslinjer.⁵⁴ För finsk del gäller texten till väsentliga delar som sådan.

Forn- och vikingatiden i Norden var självfallet muntlighetens tid. Detsamma gäller till stor del den tidiga medeltiden.⁵⁵ All kunskap bevarades och förmedlades i form av sagor och krönikor, som återberättades. Något skriftspråk fanns inte. Någon annan än muntlig och omedelbar kommunikation var inte möjlig.⁵⁶ Därför måste även rättsvården ske på ort och ställe, inför närvarande parter och nämnden.⁵⁷ I arkaisk rätt var huvudsyftet med rättegången, även i brottmål, att försona

140 för svensk och s. 154–204 för finsk del. För att peka på det gemensamma lagstiftningsarvet leker *Jansson* med frågan ”huruvida 1734 års lag är ursprungligare bevarad i Sverige eller Finland” (s. 692). Se även *Frände 2008* s. 40 och *Möller* s. 246.

⁵⁴ *Kohler* framför att det svenska nutida rättegångsväsendet förenar allmäneuropeiska, sedan början av 1800-talet utspridda drag såsom avskaffandet av det protokollariska förfarandet till förmån av att rättegångsmaterialet omedelbart läggs fram för domstolen, med specifika nationella anor, främst en djuprotad muntlighet som även i reformen genomfördes vidsträckt jämfört med de kontinentaleuropeiska processlagarna som redan då i smidighetens namn återinfört skriftliga element (s. 337–345).

⁵⁵ Om att tidsindelningar i nordiska sammanhang är olika från de allmäneuropeiska så att järnåldern upphör först mot det svenska riksenandet omkring år 1000 som är början till äldre medeltiden som vid digerdödens utbrott ungefär 1350 går ut för senmedeltiden, medan man på kontinenten levde tidig medeltid från romarrikets fall till millenieskiftet som där inleder högmedeltiden, se *Harrison* s. 76 och 246–249.

⁵⁶ Om arkaiska (rätts)kulturers fullständiga muntlighet och om hur kunskap om rättsnormer bevarades och överfördes i slagkraftiga talspråkliga formuleringar samt rättsverkningar åstadkoms genom att i erforderliga tillfällen högtidligt och noggrant upprepa trollformler såsom ed, se *Hattenhauer 1999* s. 31–37. Se i samma riktning *Letto-Vanamo 1997* s. 174.

⁵⁷ Enligt *Sjögren* (s. 31) var under forntiden så gott som alla myndiga män skyldiga att infinna sig till tinget för att skapa legitimitet för rättsvården. Så även *Gärde 1931* s. 3 och 4. Om nämndens roll i den svensk-finska processen, se *Inger 1997* s. 52 och 53, *Sjögren* s. 80–83 och 86–88 och *Letto-Vanamo 1997* s. 172 och 173. Nämnden hade olika uppgifter i s.k. duls- och nämndemål. Inom den förra gruppen hade nämnden att som edgårdsmän värdera tillförlitligheten av partens utsagor, i senare typ av mål även undersöka och döma i målet. – I framställningen bortses vidare från eventuella behörighets-, namn- och sammansättningsvariationer i fråga om domstolar på landsbygden och i städerna samt i olika delar av riket och under olika tidevarv. Om detta, se prop. 1931:80 s. 5 och 7, *Almquist* s. 1–6, *Sjögren* s. 4–8, 10–14 och 115–119, *Sjöholm* s. 66, 67, 188–191 och 218–231, *Letto-Vanamo 1995* s. 22–56, 59–84 och 103–149 samt *Inger 2004* s. 318. Jag lyfter i stället kortfattat fram några av de förenande dragen. – Rättskipningen hade såsom livet i övrigt ett starkt gemenskapsinslag. *Letto-Vanamo* anför att ”det rättsliga livet i allt väsentligt var koncentrerat till lokalsamhällena, där man samlades på tinget för att tillsammans behandla ärenden” (2007 s. 123) – mao. inte enbart rättegångsmål utan alla slags ärenden av gemensamt intresse.

parterna – eller de släkter de tillhörde.⁵⁸ Eftersom något åklagarväsende inte fanns var det målsägandens uppgift att yrka på straff. Rätten framstod inte som uppdelad i civil- och straffrätt, utan tvister och kränkningar av olika slag gjordes upp under likadana former, i syfte att återställa freden och förlikna parterna, oftast genom ekonomisk gottgörelse.⁵⁹

För att uppnå målet med rättegången var det nödvändigt att parterna var personligen närvarande, eller om de var omyndiga, såsom kvinnor, företrädade av sina målsmän. Svarandens närvaro i brottmål säkerställdes genom att svaranden riskerade att bli förklarad fredlös om han trots delgiven stämning uteblev. Svarandens närvaro tryggades även av att han på tinget åtnjöt tingsfrid och skyddades för hämndreaktioner från allmänhetens sida så länge som rättegången pågick.⁶⁰ Också bevisningen krävde parternas närvaro, eftersom de i regel måste avlägga ed. Detta gällde även svaranden i brottmål, som förutom eden kunde åläggas genomgå ordalier såsom järnbörd för att bevisa sin oskyldighet. Ordalierna avskaffades dock under Birger Jarls tid som bevismedel.⁶¹ Vittnesmål måste avläggas inför nämnden i svarandens och målsägandens närvaro. Ting hölls ett par gånger om året, när det var lämpligt med hänsyn till lantbruksarbetet.⁶²

Nyckelordet var således omedelbarhet genom muntlighet såsom en av omständigheterna framtvungad nödvändighet. Samma drag av framhävd muntlighet

⁵⁸ Om diskussionen kring släkternas roll, se *Lindkvist* s. 9 not 13, *Sjöholm* s. 46, *Letto-Vanamo 2006* s. 313 och *2007* s. 123 samt *Harrison* s. 43. Modern forskning utgår från att bysamfälligheten och inte ätten utgjorde den närmaste livsramen för medeltidsmänniskan. Rättsvärderna hade då som högsta mål att bevara harmonin i samhället snarare än att bevaka ätteintressen.

⁵⁹ Se *Sundin* s. 11, 12, 155 och 448, *Lindkvist-Ågren* s. 15–17 samt *Ylikangas 1994* s. 12, 15 och 16. – För att samfällighetens verksamhetsförmåga inte skulle ta skada av att dess arbets- och vapenföra medlemmar jagades bort som bannlysta, påfördes stränga kroppsstraff såsom stympling eller rent av avrättades blev straffet även för grova gärningar oftast böter som dock uppfattades annorlunda än idag, såsom gåva av förbrytaren till den kränkta parten. För att dock försonas med samhället likaså betalade gärningspersonen en tredjedel av bötessumman till det. Vad som var viktigt var att det som hade rubbats eller söndrats, helades igen. Se *Hattenhauer* s. 37–44.

⁶⁰ Se *Sjögren* s. 36–41, *Johansson* s. 167 och *Letto-Vanamo 1995* s. 83.

⁶¹ Se närmare om bevismedel, i sht edgången i den arkaiska processen *Inger 1997* s. 52, *Almquist* s. 41–43, *Sjögren* s. 80–84, *Sjöholm* s. 55, 62 och 63, *Letto-Vanamo 2006* s. 316 och 328 samt *2007* s. 124 och 137. Enligt henne skulle de s.k. edgårdsmännen stå som garant för tillförlitligheten av svarandens utsagor. Om att det, innan statsmakten för gott tog över bestraffningsmakten, in i nya tiden parallellt fanns olika rättsvärdsskikt som särskilt avspeglades i de olika bevisuppfattningar se *Pihlajamäki* s. 74: "the restitutive communitarian system as the oldest layer; next, a state system based on oaths, oath-helpers and *nämnder*; and the newest layer, the system of statutory rules of proof" (kursiv i originaltexten). För svensk del se i samma riktning t.ex. prop. 1931:80 s. 9. – Edgårdsmannaprocessen upphävdes slutligen genom 1695 års rättegångsstadga (*Stadga och Förordning, innehållandes några mål til widlyftigheters afkortande och lindring uti Rättegånger för the Stridige Parter, både wid Öfwer- och Underrätterne*). Se a.st. och *Inger 1997* s. 53 och 116.

⁶² Tingsterminerna var troligtvis tre, mitt i vintern, under försommaren och under hösten (*Sjögren* s. 12), sammanfallande med germanernas viktiga årshögtider (*Hattenhauer 1999* s. 60). Så även *Lindkvist-Sjöberg* s. 325.

kännetecknar även den historiska *medeltidens* rättegångar i Norden. Ytterst få människor kunde läsa och skriva. De skrifter som fanns var huvudsakligen andliga och skrivna på latin, vilket även var förvaltningens och politikens språk på högre nivåer. Men i de framväxande städerna, som var medeltidens stora framgångssaga,⁶³ började skriftlig kommunikation få fotfäste, i takt med diversifieringen av den ekonomiska verksamheten. Man hade inte längre tid att sköta alla ärenden muntligen på plats utan måste kunna anlita brevväxling och dokumentera sakens framskridande i skrift. En av medeltidens största ekonomiska nyskapelser, bankväsendet, hade t.ex. varit näst intill en omöjlighet utan skriftliga räkenskaper och kreditbrev.

Rättsvärderna måste anpassa sig till att möta kraven på ett smidigt handlingsätt som tillgodosåg näringslivets intressen. Vid behov måste ärenden och mål även kunna skötas i fjärrkontakt, genom ombud och med hjälp av brevväxling. Det var också viktigt att utgången i målet dokumenterades. Det var med andra ord ett praktiskt betingat behov som ledde till att man under högmedeltiden började föra skriftliga domböcker, av allt att döma först i städerna. Sådana urkundssamlingar finns t.ex. från Bologna från 1100-talet och från en del svenska städer från 1400-talets senare hälft.⁶⁴ Även själva handläggningen i stadsdomstolarna fick ett skriftligt inslag. Småningom började man protokollföra utsagorna med tanke på domsförhandlingen, som inte nödvändigtvis längre ägde rum omedelbart efter det att behandlingen hade avslutats. Protokolleringen kunde därtill förebygga eventuella framtida meningsskiljaktigheter om vad som hade sagts vid handläggningen.⁶⁵

⁶³ Se *Mumford* s. 24–27, i sv. övers. s. 39–42 och *Hattenhauer 1999* s. 254 med framhävnig att städernas självstyre medförde frihet och initiativrikedom.

⁶⁴ Dom- eller tänkeböcker från Stockholm finns bevarade sedan 1474, från Arboga och Jönköping sedan ett par decennier tidigare. Se *Inger 1997* s. 49 och *Lindström 1988* s. 75. Även på den finska sidan finns enstaka protokolleringar från landsbygdsting från 1460–1480 bevarade, medan mer kompletta upptagningar av tingsbeslut finns först från 1500-talet. Se domböckerna för Sydöstra och Sydvästra Tavastland i *Bidrag till Finlands historia*. Den förra samlingen omfattar nästan uteslutande skiftes- och rågångsmål. Utförligare redovisningar av tingsförfarandet går det inte att hitta förrän i domböckerna för landskapen Satakunda och Savolax från mitten av 1550-talet. Se *Letto-Vanamo 2006* s. 312 vid not 5, 2007 s. 122 vid not 6 och ingående 1995 s. 153–215.

⁶⁵ Redan i Laterankoncilietts slutsatser från år 1215 påbjöds protokollföring av domstolshandläggningar precis i detta syfte: ”et omnia sic conscripta partibus tribuantur, ita quod originalia penes scriptores remaneant, ut si super processu iudicis fuerit suborta contentio, per hoc possit veritas declarari” (*Constitutiones* punkt 38 s. 80: vidare gäller det att överlämna en utskrift av protokollet till parterna medan skrivarna ska sköta om att originalet bevaras i syfte att, om det blir stridigt hur rättegången skridit fram, därav utreda sanningen, min övers.). Enligt *Lindström (1988* s. 76) kan man redan på 1500-talet märka en ökad utförlighet i de stockholmska tänkeböckerna.

Svarandens personliga närvaro var fortfarande av vikt i den medeltida processen. Förfarandet bar arkaiska spår av utpräglad formalism (t.ex. edgång), medan den inkvisitoriska principen så småningom tog över som förhandlingsprincip och den legala bevisvärderingen anammades under påverkan av romersk och kanonisk rätt.⁶⁶ Samtidigt var den medeltida rättsvården fortfarande markant samfundsbaserad. Ett viktigt syfte med processen var att återställa freden, förlika eller rent av försona parterna. Som jag har anfört i avsnitt 3.2.2, är parternas närvaro påkallad för att nå dessa restitutiva mål.⁶⁷ Trots att rättegången utspelades omedelbart i de vederbörande personernas fysiska närvaro, började även skriftligheten göra sig kännbar. En viktig förklaring till att förfarandet blev än mer skriftligt var den stigande statsmaktens krav på att processens gång eller åtminstone dess slutresultat dokumenterades för att hos centralförvaltningen öka kunskapen om rättsvården och underbygga eventuella överklaganden.⁶⁸

I den nämndemannaprocess som introducerades under senare delen av medeltiden hade nämndemännen till uppgift att utreda händelseförloppet samt fälla domen i svåravgjorda fall. På landsbygden utsåg parterna, målsäganden och den för brottet misstänkta svaranden, hälften var av medlemmarna i nämnden. Benämningen på nämndens ordförande var häradshövding. Han var vid denna tid inte någon juristutbildad ämbetsdomare. Senare blev nämnden så till vida permanent att samma män satt i nämnden under hela tingssessionen.⁶⁹ Nämnden var

⁶⁶ Se SOU 1926:32 s. 8 och 9 samt *Sjögren* s. 78. I modern tid kopplar vi ofta samman muntlighet med spontanitet och frihet från yttre former. Under forn- och medeltiden gällde detta inte fullt ut. För att ge rättskipningen legitimitet och solennitet följde förfarandet formella strukturer. Så kännetecknades den arkaiska rättegången av muntlighet i kombination med stor formalism. Se a.a. s. 31–34. Så även *Hattenhauer 1999* s. 67: ”Nicht Argumente, Tatzeugen, Urkunden und Indizien entschieden im Prozeß, sondern der richtige Vortrag von Formeln und Gebärden. Allein die Form war das Recht, wie es umgekehrt kein Recht ohne Form gab. Die Form aber wirkte mit magischer Automatik.” – Om övergången från den ursprungliga förhandlingsprincipen, som omfattade all rättskipning, till undersökningsprincipen i brottmål under påverkan av tysk(-romersk) och kanonisk rätt under högmedeltiden enligt de yngre landskapslagarna se *Sjögren* s. 35 och 36 samt angående utvecklingen i övriga Europa *Pihlajamäki* s. 38–45.

⁶⁷ Se även *Lindström 1994* s. 530, 550 och 551 samt *Österberg* s. 83.

⁶⁸ Prop. 1931:80 s. 5 och 9. Jfr *Ylikangas 1994* s. 19 och 20 samt *Letto-Vanamo 2006* s. 318 och 328 om att staten – liksom den katolska kyrkan – började påtvinga samhället sin (be)straff(nings)rätt i fråga om vissa brott och frantog således lokalsamhället straffprocessen. Se närmare *Inger 2004* om denna utveckling, som för kyrkans del dock delvis misslyckades i det högmedeltida Sverige därför att folkets ledamöter i de världsliga domstolarna var fyndiga att komma med lösningar som möjliggjorde att även brott som hörde till kyrkans sfär fortfarande kunde handläggas i allmänna domstolar som då kunde omfatta även ledamöter från det andliga frälset (s. 331).

⁶⁹ Om nämndemannaprocessen under de yngre landskapslagarnas tid se t.ex. *Sjögren* s. 9, 10 och 86–88, *Johansson* s. 175–177 och 183–185 samt *Letto-Vanamo 1995* s. 226–236. I städerna tjänstgjorde rådet som nämnd (*Sjögren* s. 17). Under senmedeltiden uppstod den permanenta nämnd som inte längre tillsattes separat av parterna för varje nytt mål. Se prop. 1931:80 s. 7 och 8: ”Sammanhängande och parallellt med denna utveckling undergick nämndens ställning i domstolen den

således ansvarig för det som vi i modern terminologi förstår med (för)undersökning, processledning och dömande verksamhet. I stadsdomstolar (och de andliga kanoniska domstolarna) sköttes uppgifterna av domstolens ledamöter, rådmännen. Ur domstolens synvinkel var det – lättförståeligt nog – att föredra att svaranden erkände sin skuld, varför han givetvis måste vara personligen närvarande vid rättegången.⁷⁰ Under senmedeltiden och nya tidens första sekel, när den legalistiska bevisteorin redan hade omfattats, behövde svaranden – som närvarande – allt oftare även avlägga värdemålsed för att rentvå sig från misstankarna mot honom.⁷¹ I de här fallen hade edgärdsmännen fortfarande en viktig uppgift. Svaranden kallade in så många män – sex, tolv eller ett även högre duodecimalt antal – som lagen föreskrev för att under ed bekräfta att man kunde lita på vad han berättat, att hans utsaga var trovärdig.⁷² Det var däremot inte fråga om att bedöma huruvida denna utsaga även var sanningsenlig, dvs. överensstämmande med nå-

för hela det svenska rättegångsväsendet epokgörande förändringen, att den – så att säga – flyttade upp i domarsätet och från att vara bevismedel blev innehavare av en del av domsrätten, nämligen rätten att pröva sakfrågan i målet.” Se vidare *Letto-Vanamo 2006* s. 324 och *2007* s. 132 om att den statliga rättsvården småningom under medeltiden smög sig in i de folkliga ramarna för rättskipningen. Således kvarstod nämnden, vid sidan av ämbetsdomaren, som en kollektiv garant för rättens godtagbarhet hos lokalsamhället i de svenska och finska landsortsdomstolarna långt in i modern tid, i Finland ända fram till domstolsreformen 1993. I takt med att ämbetsdomarens status framhävdades och förfarandet blev mera skriftligt minskade dock nämndens roll: ”Dess gamla uppgift att självständigt rannsaka om sanningen i målet och sålunda avgöra sakfrågan hade vid 1700-talets början ersatts av ställningen av bisittare i rätten vid häradshövdingens eller lagmannens sida” (prop. 1931:80 s. 13).

⁷⁰ Enligt den legala bevisteorin utgjorde endast ett inför rätta personligen avlagt erkännande fullt bevis, medan ett erkännande i ett tidigare stadium av processen endast hade värdet av ett indicium som inte ensamt räckte till fällande dom. Se t.ex. *Sjögren* s. 142 och 172 och *Pihlajamäki* s. 73. – Om strävan efter erkännande och risken för tortyr, se t.ex. *Inger 1997* s. 54 och 55, *Almqvist* s. 46 samt *Sjöholm* s. 56. Så även *Letto-Vanamo 2006* s. 326 och *2007* s. 135 samt, angående trolldomsprocesserna på 1600-talet, *Ankarloo* s. 256–262. – Tortyren avskaffades slutligen genom 1734 års lag förutom vid åtal för de grövsta brotten där den misstänkte fortfarande fick hållas i ”svårare fängelse” och underkastas vissa tortyråtgärder. Även dessa förbjöd *Gustav III* redan under sitt första regeringsår 1772; åtgärden var ett led i hans upplysningsinspirerade statskupp. Se *Inger 1997* s. 157. Se vidare *Pihlajamäki* s. 88–92 om att användningen av tortyr ökade i brytningen mellan medeltid och ny tid för att tappa till luckorna i den legala bevisteorin, men förblev dock endast en tillfällig, inte systematisk och lagreglerad praxis.

⁷¹ Se t.ex. *Almqvist* s. 44, 45 och 48 samt *Sjögren* s. 139 och 140. Om den långsamma övergången till legalistisk bevisteori i Norden samt de delvis särartade, förenklade former den tog i jämförelse med Centraleuropa, se *Pihlajamäki* s. 55–88. Först genom 1734 års lag fick principen bekräftelse i lag (RB 17:29 om fullt bevis genom två vittnen, 17:30 om värdemålsed och 17:36 om erkännande). Se även SOU 1926:32 s. 25.

⁷² *Johansson* (s. 175) för fram att nämnden skulle ha haft det slutliga ordet om edgången misslyckades. Anteckningarna i domböcker ger dock snarare stöd för *Sjöholms* (s. 59) teori att edgärdsmännen och nämnden oftast var samma personer, varför någon särskild processfas efter edgången inte går att urskilja: om parten vann edgärdsmännens bifall vann han målet, om inte, så förlorade han.

gon yttre verklighet i logisk-empirisk mening. I en process där svarandens personliga läggning framhävs så att målets utgång är beroende av huruvida han åtnjuter ett sådant anseende bland sina medmänniskor att de är beredda att bekräfta hans uttalanden, är det givetvis av största vikt att han ger denna sin utsaga som personligen närvarande inför edgärdsmännen. Om svaranden och edgärdsmännen hade hörts vid separata tillfällen, hade edgärdsmännen svårigen kunnat bedöma svarandens pålitlighet. Å andra sidan var det inte heller problemfritt att bedöma honom ansikte mot ansikte. Ju större anseende personen hade i samhället, desto svårare var det för dess övriga medlemmar att i dennes närvaro ställa sig kritiska till honom, och vice versa.⁷³

Det gäller slutligen att fästa uppmärksamhet på den omständigheten att den ena hälften av befolkningen under forn- och medeltiden inte alltid hade rätt att närvara vid rättegångar, även om saken avsåg gärningar som de begått eller som riktade sig mot dem eller förmögenhet som de i praktiken rådde över. Vanligen fick de inte heller vittna. Rättsvården som allt annat offentligt samhällsliv var en sak för männen. I härads- och rådhusrätterna var det männen som rannsokade, dömde och vittnade mot andra män. Kvinnan var (långt in på nya tiden) omyndig och stod under (äkta) mannens (eller i fråga om en ogift kvinna faderns eller broderns) målsmanskap. Inom straffrätten borde kvinnans omyndighet ha medfört att hon inte kunde fällas till ansvar för sina gärningar utan målsmannen bar ett slags husbondeansvar för hennes handlingar. I denna egenskap måste han infinna sig i domstolen som tilltalad. Vi kan således inte tala om utevarohandläggning när en kvinna inte fick närvara i rätten för att försvara sig mot misstankar för brott. Enligt tidens uppfattning handlade det om en vanlig handläggning i den svarandes närvaro som enligt lagen var ansvarig för den misstänkta förbrytelsen, även om han inte personligen hade begått den.⁷⁴

I praktiken förefaller dock läget ha varit långt mera jämställt.⁷⁵ I tänkeböckerna förekommer regelbundet kvinnor som har del i ansökningsärenden och i civila mål.⁷⁶ Domböckerna ger även belägg för ett flertal brottmålsrättegångar med kvinnliga svarande och/eller målsägande. Ofta tyder ingenting då på att målsmannen hade företrätt kvinnan, för att inte tala om att han hade

⁷³ Se i samma riktning *Schelin* s. 298 och 306 med hänvisningar till modern beteendevetenskaplig forskning.

⁷⁴ Se närmare om mansdominans och målsmannaskap i medeltida rätt och annat offentligt liv t.ex. *Taussi Sjöberg* 1992 s. 143–146, *Lindkvist-Sjöberg* s. 137–141 med exempel från Östgötalagen om makens eller giftomannens straffansvar för kvinnans dåd samt *Harrison* s. 170. Enligt *Kristoffer av Bayerns* landslag var kvinnan redan ansvarig för sina brott och kunde påföras penning-, döds- och kroppsstraff, däremot inte förklaras fredlös.

⁷⁵ Se *Taussi Sjöberg* 1992 s. 149 och 169. Hennes statistiska analys visar att omkring 10 % av samtliga svarande, både i brott- och i tvistemål, var kvinnliga.

⁷⁶ Se t.ex. *Dombok för Nedre Satakunda* s. 8, 23 och 60 (skifte), 10, 38 och 63 (undantag till förmån för kvinnlig släkting), 20, 23, 25, 38, 60 och 63 (kvinnlighet, såsom borgenär eller med andra yrkanden), 56 (kvinnlighet, såsom svarande) och 58 (makars inbördes testamente).

tillräknats kvinnans brott och ådömts påföljd för det.⁷⁷ Av domböckerna framgår tvärtom att den tilltalade kvinnan svarade själv åtminstone när det gäller brott som kunde begås endast av kvinnor, såsom barnamord. Kvinnor avlade till och med värjemålsed, vann edgärds Männens bifall och blev följaktligen frikända.⁷⁸ Även som bevispersoner möter vi kvinnor.⁷⁹

Brytningen från medeltid till *ny tid* markeras av att människornas bild av världen började förändras. Det gällde de fysiska förhållandena till följd av upptäcktsresorna och den heliocentriska förklaring som *Kopernikus* lade fram om planetsystemet. Minst lika viktigt var att man genom boktryckarkonsten kunde sprida kunskaper och åsikter som ifrågasatte den katolska kyrkans dittills allmängiltiga lärdomar. Med undantag för den lutherska reformationen spred sig nyheter långsamt till Norden. Med även starkare eftersläpning nådde det nya ut till allmogen i utkanterna av dessa riken. Införlivandet av de nya idéerna med gällande seder och bruk dröjde sedan ytterligare ett bra tag. Man kan säga att olika tidsepoker kom att sammanblandas.⁸⁰ Således kan vi, genom att ta en titt på rättsvärden i 1500-talets mitt på landsbygden på den finska sidan av riket, förutom att få oss en tidstrogen bild av dåtida brottmålsprocessen, även urskilja element från olika tidsskikt.

Fortfarande *förliktes* även de grövsta brotten.⁸¹ Förlikningar främjades troligen även av att alternativet närmast var bannlysning av förbrytaren. Han blev

⁷⁷ I domböckerna finns endast få fall med husbondeansvar för brott. På Loimijoki ting 1506-06-10 dömdes *Matti[-] Pers[s]on Su[-]kula* till böter på 15 mark för den blånad hans hustru *Gertrud* hade förorsakat sin mor *Mareta*, *Mattis* svärmor (*Bidrag till Finlands historia* s. 133). På vintertinget i Kalvola 1507-01-06 bötfälldes *Lauri Oleffsson Tall[j]ala* tolv mark för att hans hustru, som inte anges vid namn, hade orsakat *Mareta*, hustru till en annan *Lauri*, en blånad. *Mareta* i sin tur bötdade tre mark för de okvädingsord hon hävt ur sig till den förstnämnde *Lauri Oleffssons* hustru (a.a. s. 150 och 151). Vi har följaktligen med en övergångsform att göra: *Lauri Oleffsson* fick svara för sin hustrus del, medan den likaså kvinnliga motparten, *Mareta*, själv bar ansvaret för sin gärning. – Förvånande nog kunde husbondeansvaret också drabba kvinnan, åtminstone om denna var ensamstående mor. Så läser vi att *Gertrud Kuttis* bötfälldes tre mark på Kalvola höstting 1509-09-20 för att hennes (troligen minderårig) son hade brutit ned 15 famnar av grannens fäkting (a.a. s. 277).

⁷⁸ Se t.ex. *Dombok för Nedre Satakunda* s. 20 om *Ablunia Hopiaseppälä* ("Silversmeds") på Loimijoki ting 1550-07-30. På samma ting bötfälldes likaså två kvinnor, *Magdalen Kuttilan* och *Barbro Reijtolan*, som orsakat varandra blånader, tre mark var (a.a. s. 18). Se även vid not 84.

⁷⁹ Se t.ex. *Dombok för Nedre Satakunda* s. 25 angående åtal för hor mot på Loimijoki ting 1550-07-30, där mannen blev frikänd på grund av edgärds Männens och sin egen hustrus sammanfallande vittnesmål. Egentlig vittnesbehörighet fick kvinnor dock först år 1697 (*Taussi Sjöberg* 1992 s. 150). Sporadiskt förekom även kvinnliga edgärds män (a.a. s. 169).

⁸⁰ Se t.ex. *Lindström* 1994 s. 531 och 549 samt *Letto-Vanamo* 1997 s. 173.

⁸¹ Om förlikning i två fall angående dråp se *Dombok för Nedre Satakunda* s. 20 och 71. Se även *Ylikangas* 1994 s. 10 och 11. I *Lindströms* ord ingick "bestraffningar och förlikningar ... i ett sammanvävt system" (1994 s. 531) utan separata förfaranden för å ena sidan enskild konfliktlösning, å andra sidan offentlig straffpåföring.

då *fredlös* och fick lämna sin hemort och måste av rädsla för den kränkta ättens hämnd gömma sig i de oändliga skogsmarkerna. Detta var ingen särskilt lockande framtidsvy, åtminstone för dem som hade familj. Staten hade också sina skäl att motverka fredlöshetspåföljden som innebar förlust av arbets- och vapendugliga män.⁸² I gränstrakter fanns även risken att den bannlyste gick över till ett fientligt land och anslöt sig till dess härar. Mot denna bakgrund blir t.ex. förlikningen mellan *Per Anders* och *Henrik Poul Koloman* [*Kolehmainen*, mitt förtydl.] förståelig. Per och Henrik som hade dräpt Pers far ingick en förlikning som bekräftades på tinget i Tavinsalmi i nuvarande Kuopio-trakten 1564-01-01. I domboken antecknades att Henrik hade fått ge sig av till den ryska sidan av gränsen ”om han hade icke fått fred”. Henrik ålades därutöver att betala de lagstadgade 13 mark 8 örtugar i böter som staten och häradet delade på. Som företrädare för statens ökande intressen i rättsvården var även kungens befallningsman på ”Nye slott” (dvs. Olofsborg i nuvarande staden Nyslott), välborne *Eriick Arffhuedszon*, närvarande i rätten.⁸³

Även *edgärdsprocessen* fortsatte att användas. T.ex. på Ulvsby ting 1550-07-21 frikändes en kvinna för mord på sina tre barn efter att hon i en värjemålsed svurit sin oskuld och fått de tolv edgärdsmännens bekräftelse.⁸⁴ I ett ganska ovanligt fall på Eura ting 1551-02-12 kom kyrkoherden, herr *Phil[i]ppus*, till rätten för att redan innan något åtal eventuellt väckts rentvå sig från ryktena att han hade slagit ihjäl sin dräng. Han fick faktiskt nämndens bifall för sin försäkran under ed att brott inte förelåg utan att drängen dött av den sjukdom som ”Gud honom p[å]la[g]t hade, s[å]som m[å]nge hundrade död[a]de i samma socknen oc[h] icke allenast [d]en en dr[ä]ngen”.⁸⁵ – För att vi inte ska tro att endast övergrova brott blev föremål för rättegång, ska slutligen ett fall nämnas som till faktaunderlaget påminner om nyare tiders brottmål. På lagmanstinget i Sääksmäki 1509-01-04 anklagade *Heming[-] Jonsson* i Valk[ea]koski *Thomas Räre* för att av honom ha stulit en fjärding öl. Tho-

⁸² Så även *Letto-Vanamo* 2006 s. 321 och 2007 s. 129.

⁸³ *Domböcker för Savolax* s. 140–142. Exemplet verkar bekräfta antagandet av *Lindström* att ”[f]örlikningar ingicks i många fall med olika myndighets- eller överhetspersoners goda minne eller till och med under deras aktiva medverkan” (1994 s. 531). Det är en intressant jämförelseuppgift av *Taussi Sjöberg* (1990 s. 180) att det först år 1622 i domboken för Njurunda i Nedre Norrland för första gången anges att kungens befallningsman var närvarande på tinget.

⁸⁴ *Dombok för Nedre Satakunda* s. 3. Se även *Taussi Sjöberg* 1990 s. 169 om att edgärdsprocessen likaså användes på svenska sidan under så gott som hela 1600-talet. När processarten slutligen avskaffades genom 1695 års rättegångsstadga (se not 61) betydde detta enligt henne att ”det kollektiva får vika för det individuella” i och med att tingsmenighetens och den övriga gemenskapens ”inflytande som grupp krymper på tinget” (a.a. s. 189).

⁸⁵ *Dombok från Nedre Satakunda* s. 63. Herr Philipus valde att få sin oskyldighet bekräftad av en världslig domstol, möjligen för att kunna dra nytta av folkets rättsuppfattning. Genom denna friande dom kunde han i fortsättningen avvärja eventuella anklagelser från domkapitlets sida. Vidare var det i detta tidiga stadium av reformationen oklart vilka domstolar som var behöriga att handlägga mål mot präster som misstänktes för brott mot allmän lag.

mas svor sig fri med nio mededsmäns ed och frikändes, medan Heming dömdes till tre marks böter för falsk angivelse.⁸⁶

Enligt *Bylander* går det att uppfatta hela (den svenska) processrättens historia som en pendelrörelse mellan muntlighet och skriftlighet.⁸⁷ Från den muntlighet som ursprungligen hade rätt gick utvecklingen mot en ökad skriftlighet i takt med att den nya tiden framskred. De faktorer som bidrog till denna förändring var flera. Statsstyret började uppfattas som ett envælde. Den med absolut makt utrustade regenten styrde sitt rike och sina undersåtar utan andra begränsningar än de som samvetet (eventuellt) ställde.⁸⁸ I en absolutistisk monarki måste härs-karen givetvis ha full kontroll över vad som hände i riket. En effektiv kontroll krävde en centraliserad och koncentrerad maktutövning. För att öka effektiviteten i förvaltningen organiserades staten till en koncentrerad men samtidigt funktionsindeldad apparat som under starkt hierarkiska strukturer fungerade med byråkratisk precision.⁸⁹ Så tog staten över även den dömande makten i allt större omfattning. Denna började handhas av universitetsutbildade rättslärdade experter och inte längre av folkets egna män som lokalsamhället hade utsett till uppgiften.⁹⁰ Inrättandet av hovrätter i Sverige utgjorde ett led i centraliseringen.

Samtidigt påskyndades skriftlighetens frammarsch. Skriftligt rättegångsmaterial, i synnerhet protokollföring av parts- och vittnesutsagor, behövdes för att hovrätten skulle kunna utföra sin (om)prövning av saken, vilket allt oftare och snart så gott som uteslutande skedde på basis av dessa handlingar.⁹¹ Utvecklingen

⁸⁶ *Bidrag till Finlands historia* s. 227. Fast egentligen var stöld tidsenligt ett tämligen grovt brott vilket framgår tydligt av att sommaren innan hade på samma ort *Jöns Jönsson Wedentaka* dömts att hudstrykas för att han hade tillgripit ett ämbar öl och en huvudkläde (a.a. s. 222).

⁸⁷ *Bylander 2006* s. 179. För en koncis genomgång av närvarons historia i den svenska straffprocessen se även *Diesen* s. 79–82.

⁸⁸ Se t.ex. *Hobbes: De Cive* VI.XIII (s. 97) och XXI.IV (s. 142) där envældet berättigas som ett sätt att trygga mänsklighetens fortlevnad: "[W]ithout a supreme and absolute power ... there will be a liberty for every man to doe what hee hath a minde, ... which cannot stand with the preservation of mankind." Se även *ds: Leviathan* XX.106 (s. 144): "So that it appareth plainly, to my understanding, both from Reason, and Scripture, that the Sovereign Power ... is as great, as possibly men can be imagined to make it."

⁸⁹ Om förhållandet mellan allmäneuropeisk statsutveckling och det karolinska envældet från och med *Karl X:s* regeringsperiod (1654–1660) se t.ex. *Lindkvist-Sjöberg* s. 307–309, 321–323, 365–367 och 417.

⁹⁰ Se t.ex. *Sundin* s. 447 och *Ylikangas 1994* s. 20–24.

⁹¹ Se *Sundin* s. 5, *Almquist* s. 34 och *Sjögren* s. 138. Visserligen hade proceduren även i HovR till en början haft ett starkt muntligt inslag. Fram till 1700-talets mitt hade muntligheten dock så gott som helt gått förlorad. Eftersom härads hövdingens ämbeten besattes med personer som tidigare tjänstgjort vid HovR spred sig skriftligheten till underrättsprocessen, där allt större vikt fästes vid protokollförandet. Se närmare t.ex. prop. 1931:80 s. 11–14 och *Bylander 2006* s. 264 med hänvisning till bestämmelserna om protokollföring och uppskov i punkterna 12 och 26 i 1615 års rättegångsprocess (*Kongl May:ts til Swerige Rättegångs Process, som achtas skal uthi Hans Kongl.*

påverkades av läget på kontinenten. I Tyskland, där även svenska jurister utbildades under den tid då Uppsala universitet låg nere på 1500-talet, hade processen gått mot en allt större skriftlighet.⁹²

Att skriftligheten fick en dominerande ställning kan anses höra samman med en mera omfattande tendens i samhället, nämligen den tilltagande centralmaktens strävan efter att utöva kontroll över undersåtarna, även genom rättsvården.⁹³ Staten behövde sina undersåtar, inte minst som bönder för att sköta matförsörjningen och som soldater för att rycka ut i krig. För att undersåtarna skulle förbli mottagliga och ödmjuka inför statsmaktens befallningar krävdes att de förde ett sedligt, enkelt och likformigt (vilket enligt den tidens levnadsstandard var detsamma som ett strikt inrutat) liv. Det är ingen tillfällighet att såväl den trångsynta lutherska renlärigheten som den än mer rigorösa straffrättsdoktrinen på 1600-talet förutsatte ett tillbakadraget och enhetligt levnads sätt av människorna. De som föll ur mönstret riskerade angivelse och minst skamstraff vid kyrkan, i värsta fall bålbränning som häxor.⁹⁴

Att allt dokumenterades i skrift var ett effektivt medel för makthavarna att ta del av och ha kontroll över vad som var på gång i underinstanserna. När det i sin tur gäller att utfärda befallningar är skriften helt överlägsen muntliga påbud. Skrift skapar dessutom skriftlighet. Får man en skriftlig hemställan är det naturligt att även besvara den i skrift. Inom rättsvården vid tiden för hovrätternas tillkomst kan den ökade skriftligheten ha kommit till uttryck i två riktningar: hovrätterna producerade alla sina handlingar i skrift och förutsatte detsamma av underrätterna. Hovrätterna svarade för rättskipningens enhetlighet, varför de måste ha kännedom om förfarandet och rättstillämpningen i underrätterna. Här var underrettsprotokollen centrala. Hovrätterna måste även själva komma med skriftliga domar för att sprida kunskap om det riktiga sättet att tillämpa lagen. Samman-

May:ts Konungzlige Hofrätt, samt een Underrättelse huruledes the afsagde Domar ordentligen skole exequeras. – I syfte att möjliggöra för HovR att övervaka rättskipning av underrätterna måste dessa sända in alla sina utskrivna domböcker, de s.k. renovationer till HovR för granskning. Se *Sundin* s. 41, 156 och 449 samt *Thunander* s. 25 och 26. Se även *Nousiainen* s. 326 och 327 om att skyldigheten ändrade synen på rättsvården i underrätt som inte längre framstod som en växelverkan mellan domaren och lokalsamhället utan uppfattades som ett händelseförlopp som behövde beskrivas för den högre instansen som blev rättegångens egentliga auditorium eller mottagare.

⁹² Se prop. 1931:80 s. 11 och 88, *Gärde 1931* s. 4 samt *Bylander 2006* s. 264

⁹³ Om den tilltagande rättsliga kontrollen av undersåtarna från statligt håll, se t.ex. *Lindkvist-Sjöberg* s. 326 och 366 samt *Sundin* s. 5 och 6. Se även *Taussi Sjöberg 1990* s. 161–168 och *1992* s. 141 om att kronans kontroll över lokalsamhället hade sin förankring i häradsrätterna, och då främst genom att kungens befallningsmän började närvara vid tingen.

⁹⁴ Den strängare straffrättskipningen tjänade enligt *Österberg* den tidigmoderna statens intressen av att höja samhällsmoralen genom att förmedla stigmatiserande skam (s. 83 och 84). – Om stockstraffet i syfte att upprätthålla kyrkotukt under renlärighetstiden men även som påföljd för brott mot allmän lag se *Thomson* s. 205 ff, främst 219–221.

fattningsvis kan sägas att den ökande skriftligheten i underrätten utgjorde en del av en samhällsomvandling som hörde samman med en förstärkt centralmakt och ett förenhetligt levnadssätt.⁹⁵

Trots växlingar i graden av muntlighet förblev huvudregeln även i äldre rätt fram till nya SvRB att svaranden i brottmål var personligen närvarande i underrätten.⁹⁶ Ett viktigt undantag utgjordes dock av bestämmelsen i gamla SvRB 15:1 i dess lydelse enligt förordningen av 1866-10-30 (SFS nr 61:2). Enligt bestämmelsen kunde svaranden utebli och företrädas av ett ombud i den förhållandevis stora andelen brottmål som gav lindrigare straff än straffarbete, om inte domaren krävde personlig närvaro.⁹⁷ Med stöd av bestämmelsen blev en avsevärd del av brottmålen behandlade utan att svaranden personligen infann sig. Det var dock inte fråga om utevarohandläggning i egentlig mening, eftersom svaranden måste vara företrädd av ett ombud.⁹⁸ Bortsett från detta betydde den omständigheten att muntligheten inskränktes i underrätten eller slopades i hovrätten inte att målet hade handlagts i svarandens utevaro för att inte tala om en rent skriftlig behandling. Svaranden måste i princip inställa sig i domstolen i första instans, åtminstone infinna sig till något av sammanträdena, men han eller hon behövde inte obetingat närvara vid hela handläggningen. Småningom var det möjligt att ta emot bevisning så att svaranden endast företräddes av sitt ombud.⁹⁹

Trögheten i förfarandet uppfattades allmänt som det avgörande felet med det gamla rättegångssystemet, en brist som även drev fram det svenska reformarbetet. Trögheten ansågs orsakad av processens bristande koncentration. På samma sätt som senare i Finland framstod situationen som outhärdlig på grund av de

⁹⁵ *Lindkvist-Sjöberg* talar i detta sammanhang om en ”judiciell revolution”, som innebar bl.a. att ”rättskipningen på lokal nivå utsattes för en hårdare central kontroll” och att ”[j]uridiskt skolade experter fick starkare inflytande på bekostnad av lekmännens” (s. 326). Så även *Ylikangas 1994* s. 23 och *Lindström 1994* s. 552.

⁹⁶ Så uttryckligen om läget under nya tiden *Sjögren* s. 134. Se även SOU 1926:32 s. 146 och prop. 1931:80 s. 17 om utvecklingen fram till och läget enligt 1734 års lag.

⁹⁷ Se SOU 1926:32 s. 50, *Inger 1997* s. 233 och *Almquist* s. 36. *Diesen* (s. 83) anger som troliga skäl till förändringen den minskade kontrollen genom lokalsamhället, något som berodde på industrialisering och urbanisering. Därtill fick individualpreventiva mål med närvaron vika för ekonomiskt effektivitetstänkande, vilket i o.f.s. korrelerar med kapitalismens uppsving. Detta utevaroförfarande ledde till att en fullmaktsprocess uppstod. Denna processform blev t.o.m. huvudregel i lindrigare mål före nya SvRB.

⁹⁸ Såsom ombud anlätades ofta i praktiken andra än lagfarna sakkörare, och då även polismän med stöd av den fullmakt som den misstänkte i förundersökningen hade undertecknat i samband med att gärningen erkändes. Det krävdes dock inte alltid ett ombud utan svaranden tilläts frånvara helt, i sht om ett erkännande förelåg. Se närmare t.ex. SOU 1938:44 s. 494.

⁹⁹ Se t.ex. SOU 1926:32 s. 146 och *Diesen* s. 82. Enligt *Sjögren* var det under 1600-talet däremot fortfarande meningen att parterna var personligen närvarande då vittnen hördes (s. 177).

upprepade uppskoven i behandlingen.¹⁰⁰ Det var helt enkelt slöseri med tid och resurser i och med att gång på gång efter uppskov ta reda på samma sak.¹⁰¹ Rättegången var nog muntlig i den meningen att svaranden vanligtvis måste stå till svars personligen, med undantag för de lindrigare målen.¹⁰² Den bristande koncentrationen innebar likväl att muntligheten inte gav särskilt stora fördelar. Vittnen hördes ofta vid separata sammanträden och kunskap om deras utsagor hämtades från anteckningarna i protokollet. Förfarandet känns väl igen som det muntligt-protokollariska systemet.¹⁰³

Det finns skäl att notera att systemet med uppskov inte var någon i lagen föreskriven nödvändighet. Tvärtom, bestämmelserna i gamla SvRB 14:1 och 14:3 utgick från att saken behandlas så sammanhängande som möjligt, dvs. utan

¹⁰⁰ SOU 1926:31 s. 17 och lagrådets utlåtande däröver enligt vilket reformens kärnpunkt låg i ”nödvändigheten av en radikal brytning med rådande uppskovssystem i underätterna och effektivt genomförande av koncentration i målens handläggning” (återgivet i prop. 1931:80 s. 163). Så även SärskU 1931:1 s. 5 och 10, prop. 1942:5 s. 445, *Bylander 2006* s. 83 och *Kohler* s. 200. För finsk del se *Hirvonen, J 1990* s. 203.

¹⁰¹ Se SOU 1926:32 s. 158 och 159: ”Det nuvarande uppskovsväsendet med dess ofta långa mellanrum mellan de skilda rättegångstillfällena i ett mål vållar icke sällan, att på arbetet med målet för domstolen och parterna spilles mycken tid och arbetskraft, som skulle besparas, om de finge till ett sammanhang koncentrera den uppmärksamhet, som måste ägnas målet.” Se vidare a.a. s. 164 om problemen med byte av domare under handläggningen.

¹⁰² De rättegångssammanträden där parterna var förpliktade att närvara var i regel offentliga. Mot denna bakgrund var det vid betoningen av muntligheten i Norden inte fråga om den sorts reaktion mot enväldstidens hemliga processer med godtycklig utgång, som i sin tur till stor del förklarade vikten av muntlighet sammankopplad med offentlighet i de kontinentaleuropeiska liberala processlagarna under 1800-talet. Se t.ex. *Modéer 1999* s. 401 samt *Kohler* s. 116, 117 och 324. Här hemma ansågs muntligheten snarare behövas av processinterna skäl, för att främja koncentrationen och därigenom få det bästa möjliga processmaterialet. – I Tyskland hade muntlighetsrörelsen enligt *Kohler* samma pragmatiska utgångspunkter under 1800-talets förra hälft, men uppfattades senare även som ett självändamål, för att hylla de nationella särdragen hos rättskipningen (a.a. s. 334). – Om den politiskt laddade tendensen att senare även i Sverige se muntlighet som ett germanskt arvegods se *Gärde 1931* s. 3–5. I den under hans ledning beredda prop. 1931:80 s. 87 skildras ordagrant likheterna i det fornsvenska och det forngermanska processväsendet så att ”parternas rättsstrid försiggick inför den församlade menigheten, att denna strid fullföljdes och slutfördes vid ett enda tillfälle samt att parterna hade att, såsom ordet talan än i dag anger, muntligen framställa sina yrkanden och invändningar”.

¹⁰³ Se även SOU 1926:31 s. 23 och SOU 1926:32 s. 19. – Ofta blev protokollet ett ändamål i sig. När man visste att målet eventuellt avdöms av någon annan, lade man ner stor möda på att upprätta ett så fullständigt protokoll som möjligt. Ändå räckte inte ens den fullständigaste protokollföringen till att tillförlitligt förelägga rättegångsmaterialet jämfört med en omedelbart framlagd bevisning och plädoajéer direkt inför den dömande sammansättningen. Om att protokollet också var till hög grad medierat i och med att det först efteråt skrevs ut på basis av den handskrivna memorialen, se t.ex. *Kohler* s. 203 och 318. Som helhet kunde protokollet knappast återge mer än ”en matt och färglös bild av händelseförloppet” (SOU 1926:32 s. 20).

onödiga uppskov. Med tiden började dock uppskov välvilligt beviljas bara en part bad om det, och målen drev från sammanträde till sammanträde.¹⁰⁴

Skälen till uppskoven var flera. I tvistemål uppkom behovet av uppskov eftersom parterna turvis gav in skriftliga inlagor som motparten ville bemöta och behövde tid för detta. I inlagorna behandlades ofta sak- och rättsfrågor om vartannat, och det var vanligt att nya vittnen kallades in för att höras om parternas invändningar.¹⁰⁵ I brottmål däremot var det typiskt att man inte lyckades stämma in en part eller att denna trots delgiven stämning uteblev och handläggningen därför måste skjutas upp.¹⁰⁶ Inlagor förekom visserligen även i brottmål, men bortsett från mål med ett digert och svårhanterligt faktaunderlag, såsom vid ekonomiska brott, var de vanligtvis så kortfattade att motparten kunde bemöta dem muntligen direkt vid sammanträdet. Som ytterligare orsak till uppskov kan nämnas att förundersökningen inte alltid var avslutad när åtalet väcktes.¹⁰⁷

Brottmålen drabbades vidare av den inbyggda medelbarheten att förundersökningsprotokoll allmänt användes som processmaterial i rättegången. Domstolsbehandlingen gick ofta ut på att utreda om de protokollförda parts- och vittnesutlåtandena var riktiga och kunde läggas till grund för domstolens avgörande. Föremålet för utredning och bevisning i rättegången blev således i praktiken riktigheten eller felaktigheten av anteckningarna i förundersökningsprotokollet, inte de egentliga omständigheterna kring det misstänkta brottet.¹⁰⁸ Snedvridningen förstärktes av den inkvisitoriska inställningen hos dåtidens domare som såg det som sin uppgift att självmant reda ut sanningen i saken.

För att kunna lösgöra sig från det gamla och inrotade framstod det som nödvändigt med en helhetsreform av det svenska rättegångsväsendet.¹⁰⁹ Under inver-

¹⁰⁴ Se t.ex. *Schlyter* s. 37.

¹⁰⁵ En skildring av den snedvridna praxisen före nya SvRB ges t.ex. i *Ekelöf 1984* s. 433 och 434. Missförhållandet förklarades mestadels av att tvistemålsprocessen inte var delad i olika faser med klara målsättningar. Se t.ex. SOU 1926:31 s. 21 och 22. Om olägenheterna med skriftväxling se även *Kohler* s. 202.

¹⁰⁶ Se SOU 1926:31 s. 22 om att endast 18 % av de brottmål där svaranden inte var häktad kunde år 1918 slutbehandlas i ett enda sammanträde medan 5 % var anhängiga i mer än ett år. För Finlands del se *Sipilä* s. 41 och 52 om att mer än hälften av uppskoven orsakades av en parts frånvaro.

¹⁰⁷ SOU 1926:31 s. 21.

¹⁰⁸ Se SärskU 1931:1 s. 6 och 22 samt prop. 1942:5 s. 446.

¹⁰⁹ Om diskussionen under 1920-talets senare hälft om behovet av en helhetsreform eller partiella ändringar, se *Modéer 1999* s. 412. Han anmärker att praxisreformatörernas, såsom Schlyters i Askim, verksamhet erbjöd paradoxalt nog ett exempel på lyckade delreformer fastän de själva, liksom denne, hade varit ivriga anhängare av en helhetsreform. För att helhetsreformen inte skulle väcka motstånd utan kunde genomföras smidigt, gjordes ansträngningar för att bevisa att lagberedningen hade i åtanke att bevara och tillvarata samt eventuellt återuppliva de bästa nationella dragen i rättsskipningen såsom den sedan forntiden framhävna muntligheten. Se a.a. s. 414 och som ett framstående exempel på skrivelser med dessa målsättningar *Gärde 1931* s. 3–5. Se även *Kohler* s. 204, 205 och s. 344 not 1801. Gärde var vid tiden justitieminister och lade i den egenskapen fram

kan av de dels liberala dels sociala processideal som kommit i uttryck i de tyska och österrikiska processlagarna under 1800-talets senare hälft vidtogs en omfattande beredning som i sitt decisiva skede varade i trettio år.¹¹⁰ Man ville först och främst ge rättegången ett optimalt yttre förlopp när det gäller att reda ut, plädera och avgöra saken. Enstaka rättegångar skulle inte längre få bli hängande i luften och dra ut på tiden. Domstolen och parterna förväntades agera i samspel för att bemästra målet på ett ändamålsenligt sätt. Man måste genast sträva efter att slå fast vad som är stridigt och hur man bäst utreder stridigheterna. Därefter ska målet utan dröjsmål överlämnas till domstolen för avgörande.¹¹¹ För att göra rättegången hanterlig skulle förfarandet bygga på koncentration, omedelbarhet och muntlighet, helt i enlighet med de kontinentaleuropeiska processlagarna.¹¹² Dessa förfarandepprinciper hade även nationella anor trots att de på grund av årtionden av snedvriden praxis delvis råkat i glömska.

prop. 1931:80. I den får vi läsa bl.a. att den muntliga och koncentrerade rättegången inte förväntades vara svår att införa i Sverige där det åtminstone i häradsrätterna kvarlevde en tradition av muntlighet och att det egentligen bara gällde att ”vinna anknytning till denna, som i folkets allmänna uppfattning aldrig förlorat sin livskraft” (s. 96). – Efteråt, när socialdemokraterna segrat i andrakammarvalet hösten 1932 och *Per Albin Hansson* bildat regering och Schlyter i sin tur blivit justitieminister, fortsatte även Gärde sitt arbete, nu i egenskap av ordförande för den processlagberedning som mot årtiondets slut kom med sitt förslag till rättegångsbalk SOU 1938:43–44. Se *Modéer 1999* s. 415. Rättegångsreformen var således inte något politiskt partis ensak, inte heller någon politisk vattendelare.

¹¹⁰ Eftersom min studie inte är lagstiftningshistorisk går jag inte igenom faserna i detalj. Behandlingen betingas av saksammanhanget, där jag i behövlig omfattning hänvisar till de senare beredningsarbetena från processkommissionens (1911–1926, SOU 1926:31–33) och processlagberedningens (1931–38, SOU 1938:43 och 44) tid. Även det av Gärde ledda principförslaget beaktas (prop. 1931:80). Äldre tiders förberedande arbeten, som inte ledde fram till den åsyftade helhetsreformen, dvs. förslag av lagkommittén (1821), äldre (1848–49), nya (1884) och förstärkta lagberedningen (1887–91) behandlas således inte, utan läsaren hänvisas till översikter i bl.a. SOU 1926:31 s. 3–13, prop. 1931:80 s. 23–32 samt *Bylander 2006* s. 231–248. Som *Modéer* påpekar utgjorde reformarbetet inte någon enhetlig händelse utan snarare en dialektisk antitetisk kamp mellan tradition och modernitet (1999 s. 400). – Som eftergift till traditionalister gjordes försök att bibehålla de hävdvunna förfarandemönster som inte direkt motverkade reformen. Reformen byggde således på det befintliga, i den mån detta förverkligade eller kunde ställas in på att tillgodose målsättningarna på muntlighet och omedelbarhet. Se SOU 1926:31 s. 29: ”I flera hänseenden kommer därför en reform i enlighet med de förut angivna principerna endast att innebära ett fullföljande av grundsatser, på vilka den gällande rättegångsordningen är byggd, och att alltså omedelbart anknyta till det utvecklingsdugliga i det bestående.”

¹¹¹ Vad som sågs ovan avser främst tvistemål. I brottmål där svaranden inte är skyldig att främja utredningen av sin sak och någon förberedelse som ett skilt processstadium inte vanligen förekommer begränsas samspelet i praktiken till att åklagaren och domstolen samarbetar för att planera sammanträdenas gång.

¹¹² SOU 1926:31 s. 28 och SärskU 1931:1 s. 10. Så även *Bylander 2006* s. 83. Hur dessa målsättningar uppstod och närmare gestaltades, såväl i litteraturen, i de banbrytande praxisreformatörernas verksamhet och de talrika lagberedningsarbetena behandlas ingående i *Modéer 1999* samt *Bylander 2006* s. 181–248.

Vid beredningen av vad som blev nya SvRB utgick man från att rättegången blir effektiv i betydelsen säker, snabb och ekonomiskt förmånlig när den är koncentrerad, dvs. hålls i parternas närvaro i form av en huvudförhandling där saken i sin helhet behandlas på en gång. Processen skulle kännetecknas av en omedelbarhet som innebär bl.a. att allt rättegångsmaterial läggs fram inför domstolen vid ett och samma rättegångssammanträde i form av en så muntlig huvudförhandling som möjligt. Bevisomedelbarheten uppnås genom att all bevisning tas emot vid denna huvudförhandling, där de närvarande parterna genast kan fråga ut bevispersonerna. Domen fick endast grundas på utsagor och bevis som på så sätt förelagts direkt.

Ett av de främsta målen med reformen var att öka muntligheten,¹¹³ som även bidrar till omedelbarhet och koncentration: eftersom skriftliga inlagor inte längre fick lämnas in eller läsas upp förutsattes parterna fritt, utan papper, framföra sin ståndpunkt jämte argument till stöd för den. Den redan i praxis etablerade fria bevisvärderingen, som det nu gällde att legalisera, ansågs oförenlig med det gamla protokollariska systemet. Endast sådan bevisning som omedelbart i muntlig form läggs fram inför den dömande sammansättningen kan värderas fritt.¹¹⁴ Principerna omfattades i nya SvRB.¹¹⁵ Straffprocessen anordnades samtidigt enligt den ackusatoriska principen så att åklagaren ensam ska bevisa åtalets riktig-

¹¹³ Fördelarna med muntligheten läggs fram ingående i SOU 1926:32 s. 15–23. Det framgår t.ex. av prop. 1931:80 s. 90–95 att man väjde samman för- och nackdelarna med muntlighet respektive skriftlighet.

¹¹⁴ Se t.ex. SOU 1926:32 s. 20. Så även *Modéer 1999* s. 414, med hänvisning till följande inlägg i samtidsdiskussionen av *Gärde (1931 s. 5–7)*: ”En fri bevisprövning, som är underkastad ett skriftligt förfarande, ... förlorar härigenom sitt egentliga innehåll.” Se även *Gärde 1940* s. 144 om att fri bevisteori behöver förankras i en fullskalehuvudförhandling: ”Genom förhandlingens muntlighet, koncentration och omedelbarhet skapas grundval för den allsidiga belysningen och den kritiska sovringen av processmaterialet, som är nödvändig för att den fria bevisprövningen inte ska förlora sin hållpunkt.” – I Finland ansåg man dock inte den svaga graden av omedelbarhet i processen utgöra ett hinder för införande av fri bevisvärdering i lagen år 1948, 45 år innan rättegången ändrades för att genomföra de moderna processprinciperna. *Gärde* (a.a. s. 146–150) redogör för beredningen av denna delreform av bevisrätten i Finland, med viss förvåning. – Rättspraxisen i båda länderna hade visserligen långt innan gått in på den fria bevisvärderingen, i Sverige även i de grövsta brottmålen fram till början av 1870-talet. Se *Inger 1997* s. 232 och *Modéer 1999* s. 402 med hänvisning till *Pihlajamäki* s. 133 ff.

¹¹⁵ I kraft 1948-01-01. Kärnbestämmelserna är SvRB 30:2 (omedelbarhet i allmänhet), 35:8 (omedelbarhet i bevisföring), 43:11 och 46:11 (koncentration) samt 43:5 och 46:5 (muntlighet). Se sammanfattningsvis om innehållet i principerna och deras genomförande prop. 1942:5 s. 449 och 450.

het. Det var inte längre domstolens sak att utreda sanningen utan endast att utifrån den framlagda bevisningen bedöma händelseförloppet.¹¹⁶

En muntlig och som sådan omedelbar och i möjligaste mån koncentrerad huvudförhandling är i det stora hela otänkbar utan att parterna åläggas vara närvarande.¹¹⁷ Inställelseplikten blev den starka huvudregeln i lagen. Parternas närvaro uppfattades även som en garanti för kontradiktionen: som närvarande får de samtidigt kännedom om vad motparten framför och kan reagera. En sådan allsidig behandling bidrar också till att få fram den materiella sanningen.¹¹⁸

Regleringen i SvRB 21:2 utgår från att svaranden är skyldig att infinna sig personligen vid huvudförhandling i TR och i HovR. Inkallelsen att infinna sig utfärdas vid vite. Alternativt får rätten besluta om att svaranden hämtas till huvudförhandlingen direkt i de fall där det finns anledning att anta att den tilltalade inte skulle infinna sig vid endast vite. Om svaranden uteblir, kan han eller hon åläggas ett nytt vite, hämtas till samma eller ett senare sammanträde eller, om förutsättningarna i SvRB 24:1 är för handen, även häktas.¹¹⁹

6.2.2 Förenklade handlägningsformer som från början omfattades av den nya rättegångsbalken

Trots vikten lagd på omedelbarhet och muntlighet introducerades från första början även förfaranden som möjliggör att mindre, oftast erkända eller åtminstone med tekniska hjälpmedel bevisade gärningar, kan handläggas och avslutas på ett smidigt sätt. Detta kunde ske endera utanför domstolen genom strafföreläggande eller vid domstol utan att svaranden behöver inställa sig. Numera kan också bötesmål avgöras endast på handlingarna utan någon huvudförhandling.

Avvikelserna från de grundläggande handlägningsprinciperna muntlighet, omedelbarhet och koncentration vid utevarohandläggning kan även ses som ett

¹¹⁶ Principen får uttryck i SvRB 35:6. Om övergången till en akusatorisk brottmålsrättegång se t.ex. prop. 1931:80 s. 107. Den tidigare processen hade karakteriserats som "inkvisitorisk i akusatoriska former" (SOU 1926:32 s. 12), vilket ofta berodde på att åklagarna inte hade tillräckliga kunskaper i processrätt, om ens juridisk utbildning, och domstolens ordförande fick träda in för att avhjälpa bristerna. Se SOU 1926:31 s. 20 och SOU 1926:32 s. 15.

¹¹⁷ Så t.ex. redan a.a. s. 144: "För genomförandet av en muntlig förhandling, ordnad i akusatoriska former, synes en av de betydelsefullaste fordringarna gå ut på att parterna äro närvarande." Så även SärskU 1931:1 s. 16.

¹¹⁸ SOU 1926:32 s. 144 och 145 samt SOU 1938:44 s. 483. Att motiven här redan påminner om dem vi möter i samband med EMRK art. 6.3 c är intressant att notera: "Från den tilltalades sida vinnes därmed också garanti för att han icke dömes på andra grunder än dem om vilka han själv fått kännedom och haft tillfälle att yttra sig" (SOU 1926:32 a.st.).

¹¹⁹ SvRB 21:2 (2009:344) jfrt med 45:15 och 46:15 (båda 2001:235).

konkret uttryck för den pragmatiska flexibilitet som präglade lagberedningen.¹²⁰ Reformen var åtminstone delvis en frukt av uppsalarealismens praktiskt orienterade, målinriktade tankesätt.

Genom nya SvRB infördes förfarandet med *strafföreläggande*. I detta förfarande handläggs enkla förseelser som den misstänkta inte förnekar.¹²¹ Förfarandet kom i huvudsak att omfatta de mål där svaranden enligt tidigare lag endast varit företrädd av ombud.¹²² De saker som behandlas genom strafföreläggande blir således inte föremål för någon rättegång.

I början krävdes att domstolen i vissa fall granskade och fastställde föreläggandet efter att den misstänkta personen redan hade godkänt det. Enligt den ursprungliga lydelsen i nya SvRB 48:4 kunde ett strafföreläggande avse böter omedelbart i penningar eller dagsböter, dock högst tjugo. Om strafföreläggandet avsåg böter omedelbart i penningar till ett högre belopp än 100 kronor skulle ett föreläggande som godkänts av den misstänkte underställas prövning av den rätt som var behörig att uppta åtal för brottet.¹²³

Enligt de gällande bestämmelserna får bötesstraff föreläggas genom strafföreläggande beträffande brott för vilket böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. För vuxna får även en villkorlig dom eller en sådan påföljd i förening med böter dömas genom strafföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till en sådan påföljd. Företagsbot får föreläggas genom strafföreläggande i fall där boten inte överstiger 500.000 kr. Strafföreläggande får utfärdas endast om föreläggandet tar upp den misstänktes alla brott som föreligger till bedömning.¹²⁴ Målsägandens anspråk på ersättning utgör inte hinder för att behandla saken genom strafföreläggande, förutsatt att målsägandens yrkande är av sådant slag att åklagaren är skyldig att föra hans eller hennes talan.¹²⁵

Avseende en del lindriga brott föreläggs *ordningsbot* i stället för strafföreläggande eller åtal. Brotten i fråga är främst trafikförseelser och bestäms närmare, i samråd med Rikspolisstyrelsen, av riksåklagaren, som även anger penningbeloppet för ordningsboten angående de olika brotten.¹²⁶

¹²⁰ Se SOU 1926:31 s. 28 och prop. 1931:80 s. 96: ”De förhållanden, varunder rättsskipningen har att fullfölja sin uppgift, äro dock alltför skiftande för att kunna helt inordnas under några abstrakta principer. Dessa principer ställas i särskilda fall inför verklighetens krav på hänsynstagande jämväl till andra faktorer. ... Ty principen är icke självändamål utan ett hjälpmedel för en god rättegång.” Så även *Gärde 1931* s. 8, delvis i samma ordalag.

¹²¹ SOU 1926:32 s. 170–176 och SOU 1938:44 s. 493–501.

¹²² SOU 2001:103 s. 143 och SOU 2005:117 s. 106.

¹²³ SvRB 48:1 och 48:4 i lydelsen 1942:740. Se även SOU 2005:117 s. 105.

¹²⁴ SvRB 48:4 och 48:5 (2006:284). Se även *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 197–199.

¹²⁵ SvRB 48:5 a (1994:1412) jfrt med 22:2,1. Se även RP 271/2004 s. 11 och *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 200.

¹²⁶ SvRB 48:13 (1968:193) och 48:14 (2001:280) jfrt med riksåklagarens föreskrifter (1999:178) om ordningsbot för vissa brott (senast ändrad genom SFS 2011:949) med bilagorna. Förteckningen

Med hänsyn till att lagen sedan gammalt tillät att handlägga vissa mindre brottmål vid ett rättegångssammanträde i *svarandens utevaro*,¹²⁷ gick man in för att bibehålla denna möjlighet, om än med ett inskränkt tillämpningsområde.¹²⁸ Samtidigt infördes möjligheten att handlägga mål med avvikna svarande i deras utevaro, förutsatt att stämning kunnat delges, och i princip oavsett grovheten av gärningen.¹²⁹ I båda fallen krävdes att saken trots svarandens utevaro kunde utredas på ett nöjaktigt sätt. Huvudregeln skulle visserligen vara personlig närvaro, både i bevissyfte och för att svaranden får tillfälle att försvara sig.¹³⁰

Innehållet i *utredningsstandarden* för utevaromål har närmare utformats i praxis och i förarbeten till en del senare lagändringar. I de ursprungliga förarbetena till SvRB ingår endast knapphändiga uttalanden om vad som krävs av en nöjaktig utredning enligt original lydelsen.¹³¹ Det framgår dock att utevarohandläggning var främst avsedd att anlitas när erkännande föreligger. Dörren lämnas dock på glänt för att även icke-erkända gärningar under vissa omständigheter kvalificerar sig för handläggningsformen.¹³²

De huvudsakliga beviskraven i utevaromål läggs egentligen fram först i förarbetena till de lagändringar som i ämnet vidtogs på 1980-talet. Så konstateras i det sammanhanget att målet kan avgöras i svarandens utevaro endast om utredningen i ansvarsfrågan ”ger tillräckligt underlag för en från rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom”. Detta kräver att utredningen framstår som entydig, dvs. fri från inre motsägelser. Entydighet föreligger då närmast när den tilltalade har erkänt gärningen och erkännandet även stöds av övrig utredning. När svaranden inte har

över ordningsbotsbelagda gärningar enligt dessa bilagor finns tillgänglig under <http://www.aklagare.se/Dokumentsamling/Ordningbotskatalog/>. F.n. varierar bötesbeloppen mellan 500 och 4.000 kr för förseelser i vägtrafiken. Institutet ordningsbot infördes som experiment år 1966 och permanentades år 1968 (SOU 2001:103 s. 143 och *Olivecrona* s. 375). Se även *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 200.

¹²⁷ Se om SvRB 15:1 enligt lydelsen 1866-30-10 vid not 97.

¹²⁸ Enligt SOU 1926:32 skulle utevarohandläggning ha varit möjlig i brottmål med ett straffhot om högst 6 månaders fängelse (s. 51 och 146). I lagen kom dock gränsen, i enlighet med SOU 1938:44 att sättas vid ett straffhot om vanligt fängelse (således inte straffarbete) upp till högst 2 år (se SvRB 46:15,2 i ursprunglig lydelse jfrt med SL 2:4,2 i lydelsen 1938:251).

¹²⁹ SOU 1938:44 s. 485 och lagrådets uttalande i prop. 1942:5 s. 231. Tillämpningsområdet för förfarandet föreslogs dock förbli inskränkt och mestadels överlappa ”vanlig” utevarohandläggning, eftersom ”[d]et ligger i sakens natur att, då åtalet gäller grovt brott, nöjaktig utredning endast undantagsvis kan vinnas utan den tilltalades hörande” (SOU 1938:44 a.st.).

¹³⁰ Om syftemålet med svarandens närvaro sägs följande i förarbetena: ”Endast om det visar sig, att [den tilltalades] närvaro är nödvändig för att åvägabringa en tillfredsställande utredning i målet, synes kravet på hans inställelse böra vara oeftergivligt” (SOU 1926:32 s. 50). Så även SOU 1938:44 s. 35, 271 och 483.

¹³¹ SOU 1926:32 s. 147, SOU 1938:44 s. 35, 38 och 486 samt prop. 1942:5 s. 447.

¹³² Se SOU 1938:44 s. 38 där man avser ”sådana fall, då ett bestridande av gärningen från den tilltalades sida med hänsyn till vad tidigare förekommit kan anses uteslutet”.

erkänt gärningen är utrymmet för utevarodom ”mycket begränsat”.¹³³ Lagrådet hade velat begränsa utevarohandläggning till mål där ”redan en summarisk genomgång av handlingarna ger en entydig uppfattning såväl i skuldfrågan som beträffande påföljden”. Så kunde utöver de erkända endast sådana mål avgöras i svarandens utevaro, där han eller hon enbart kommit med ”invändningar som med hänsyn till upplysta eller kända förhållanden uppenbart kan lämnas utan avseende”. Eftersom muntlig bevisning knappast går att värdera utan att svaranden konfronteras med den, skulle sådan i princip inte företas i utevaromål.¹³⁴ Lagen fick dock en annan utformning i detta hänseende, motsvarande vedertagen praxis. I grunderna för regeringens proposition framförde departementschefen att ”det inte är lämpligt att ställa upp ett absolut hinder mot att muntlig bevisning tas upp”. Samtidigt vidhöll han, såsom sedan tillstyrktes av JuU, att det endast i mycket begränsad omfattning ska avkunnas utevarodomar över bestridda gärningar, och aldrig ”om bevisningen ... pekar i olika riktningar eller av andra skäl inte är helt entydig”.¹³⁵

I doktrinen råder i stort sett enighet om de beviskrav som ska gälla i utevarohandläggning. För en tillfredsställande utredning i lagens mening krävs i allmänhet att svaranden i förundersökningen har erkänt sin skuld eller den tekniska bevisningen är ovedersäglig. Dessutom förutsätts av bevismaterialet vad som kallas ”robusthet”, dvs. tillräcklig kvantitet och kvalitet i och med att det inte förbiser förhållanden som borde ha utretts.¹³⁶

Utevarohandläggningen skiljer sig principiellt från de öppet summariska förfarandena straffreläggande och ordningsbot i det att saken ska (försöka) prövas materiellt.¹³⁷ För att åtalets riktighet kunde granskas och en tillbörlig påföljd dömas ut även om svaranden inte är närvarande, blir tillämpningsområdet för utevarohandläggning närmast mål som inte kräver muntlig bevisning. Utöver de erkända fallen kan i utevarohandläggning således tas upp anklagelser för en del lindriga brott där den tekniska bevisningen är så pass övertygande att ett eventuellt förnekande skulle framstå som grundlöst.¹³⁸ Till denna kategori hör i synnerhet trafikonykterhet samt en del andra trafikbrott såsom fortkörning.

¹³³ JuU 1981/82:45 s. 6. Så även prop. 1981/82:105 s. 6 och 7.

¹³⁴ Lagrådets yttrande i prop. 1981/82:105 (s. 15).

¹³⁵ Prop. 1981/82:105 s. 23. Han avslutar dock med att säga att bevisningen inte ska tas emot i svarandens utevaro om den kan ”framstå som mindre tillförlitlig om den skulle konfronteras med den tilltalades egna uppgifter”.

¹³⁶ *Rättegång V* s. 258, *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 234 och 235 och *Diesen* s. 664.

¹³⁷ *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 46:15 a,1 och *Diesen* s. 338 med hänvisning till SOU 1938:44 s. 35. Se även *Rättegång V* s. 257.

¹³⁸ *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 46:15 a,1, *Diesen* s. 140 och *Olivecrona* s. 289. Jfr nedan om att överrätterna kräver att utredningen ska framstå som entydig å ena sidan och att det i utevarohandläggning trots allt avgörs rätt många förnekade mål å andra sidan. Ekvationen stämmer dock

I sin rättpraxis har hovrätterna tolkat beviskravet vid utevarohandläggning. Det grundläggande fallet är **RH 1986:62**, som gällde otillåten omkörning som svaranden enligt primärrapporten nekat till utan att närmare grunder för nekadet eller omständigheterna kring gärningen hade antecknats. Den rapporterade polismannen hade hörts som vittne och på grund av vittnesmålet fälldes svaranden till ansvar i sin utevaro. Enligt hovrätten hade saken dock inte på detta sätt kunnat utredas tillfredsställande med beaktande av att närmare upplysning saknades om innehålllet i bestridandet.¹³⁹ I **RH 1999:8** fastslås vidare att utevarohandläggning inte får anlitas om den skriftliga bevisning som läggs fram till stöd för svarandens skuld inte är helt entydig.¹⁴⁰

Målet gällde framförande av en trimmad moped, som i lagens mening ändrats till en lätt motorcykel som personen i fråga inte var berättigad att framföra. Man hade först försökt handlägga saken genom strafföreläggande. På föreläggandeblankettens baksida hade tydligen en annan person än den misstänkte i skrift angett att säljaren vid mopedköpet hade uppgett att mopeden var lag-enlig. Med anledning av detta bekräftade åklagaren inte strafföreläggandet utan väckte åtal. Vid den huvudförhandling som TR höll i svarandens utevaro hänvisades till polisrapporter där det uppgavs att en cylinder med topplock var utbytt. Svaranden hade i polisrapporten angett att detta skett innan han köpt mopeden och att han inte kände till att den därför betraktades som en lätt motorcykel. Med hänsyn till dessa delvis motstridiga uppgifter och den omständigheten att TR enligt domskälen ansett det oklart om svaranden haft uppsåt att köra fordonet utan att vara berättigad därtill, borde svaranden ha hörts personligen.

Den nyare domen **RH 2011:4** är återigen ett klassiskt exempel på hur bestridda gärningar som endast kan belysas genom att höra bevispersoner inte lämpar sig till utevarohandläggning.

när man beaktar *Diesens* schema över beviskravet i utevarohandläggning jfrt med vanliga mål som avgörs i svarandens närvaro (s. 348). Enligt schemat förflyttas hela bevisskalan i utevaromål nedåt så att "utom rimligt tvivel", det entydighetskriterium som behövs för fällande dom, uppfylls med magrare bevisunderlag i utevarodomar än vad som är fallet för att ett (förnekad) brott ska kunna tillräknas svaranden i en fullskalerättegång. Detta i sin tur förklaras dels av att målen avser mindre allvarliga gärningar som inte behöver utredas särskilt ingående (a.a. s. 272–274), dels av att den tillgängliga bevisningen redan till följd av förundersökningens närmast summariska natur ofta är mindre omfattande (a.a. s. 341–349). Att bevisningen även innehållsmässigt är av sämre kvalitet kan däremot inte godkännas, även om spørsmålet ibland är svårt att skilja från frågan om utredningens omfattning.

¹³⁹ Om detta och liknande fall, se *Diesen* (s. 137 och 197–200).

¹⁴⁰ Se i samma riktning även den opublicerade domen av **HovR för Övre Norrland i mål B 312/86**, där svaranden hade åberopat nödvärn som grund för sitt bestridande av åtalet för misshandel, varför det var nödvändigt att höra honom personligen (ref. *Diesen* s. 199 och 200).

Svaranden var åtalad för våld och hot mot tjänsteman och inställde sig inte till huvudförhandlingen i TR men företrädde av försvarare som nekade till brott och kom med invändningen att saken inte kunde handläggas i svarandens personliga frånavaro till följd av att behov av personbevisning förekom. I bevis-syfte hördes de två poliser som var målsägande i saken. TR dömde svaranden genom utevarodom till villkorlig dom jämte dagsböter.

HovR påpekade att en grundläggande förutsättning för att ett mål ska tas till avgörande i den tilltalades utevaro är att saken, trots att den tilltalade inte kan höras inför rätten, kan utredas tillfredsställande. Frågan om saken kan utredas tillfredsställande beror dels på målets karaktär, dels på de uppgifter som kan läggas fram ur handlingarna. Med förbiseende av SvRB 46:6,3 hade TR tydligen inte redogjort för svarandens utlåtande i förundersökningen som var oförenligt med hennes sedermera nekande. Det var fråga om ett relativt allvarligt brott. Som bevis mot svaranden återropades bl.a. målsägandeförhör med två personer. Utrymmet för att ta ett sådant mål till avgörande i den tilltalades utevaro måste anses vara begränsat och i vart fall förutsätta att den tilltalades version kommer fram på ett sätt som ger rätten ett godtagbart underlag för ett rättssäkert avgörande. Enligt HovR:s bedömning var saken inte sådan att den kunde genomgå utevarohandläggning.

De omständigheter under vilka det däremot är tillåtet, till och med påkallat, att handlägga målet trots att svaranden uteblivit åskådliggörs i fallet **RH 1987:55**.

Svaranden överklagade det beslut genom vilket TR dömt ut det vite som förelagts för att trygga hans närvaro i ett mål om förseelse enligt bilregisterkungörelsen och fordonskungörelsen. Svaranden hade framfört en avregistrerad bil vars belysning var ur funktion. Strafföreläggandet hade av svaranden bestridits på den grunden att han i ett telefonsamtal samma dag med en vakthavande polisman fått ett muntligt tillstånd till färden. Enligt HovR var det ”uppenbart att frågan om betydelsen av polisens medgivande till körningen – om sådant lämnats – hade kunnat utredas tillfredsställande vid huvudförhandlingen utan att [svaranden] var närvarande”. Med beaktande av att han i kallelsen till den första av flera konsekutiva sammanträden hade erinrats om möjligheten att målet kunde avgöras i hans utevaro framstod det för HovR ”som stötande för rättskänslan” att TR – mot bakgrunden av den uppenbara möjligheten att avgöra målet i hans utevaro – har dömt ut viten om sammanlagt 2.000 kr i mål om förseelser vilka enligt strafföreläggandet skulle ha medfört böter på sammanlagt 250 kr.

– Genom en ekonomisk avvägning kom HovR således fram till att svarandens närvaro inte var behövlig. Genom att kräva hans närvaro hade TR åsamkat honom oproportionella kostnader i form av vite. Jag är inte säker på att argumentationen håller i ljuset av dagens betoning av de mänskliga rättigheterna. Jag tror snarare att en överprövningsinstans i dag skulle avhålla sig från

att kritisera TR:s tolkning. Vi kan följaktligen inte ta det för givet att avgörandet återspeglar dagens rättsläge.¹⁴¹

Avgörandets fortfarande giltiga budskap sammanfattas kanske bäst i att ovidkommande rättsinvändningar från svarandens sida inte hindrar att åtal för gärningar, som det är ostridigt att han eller hon har begått, avgörs i utevarohandläggning.

Vilken *påföljd* som kommer att dömas ut har ansetts påverka möjligheten till utevarohandläggning. Till en början framhövdes att fängelse endast undantagsvis borde dömas ut i svarandens utevaro.¹⁴² Senare kom möjligheten att döma ut fängelse att nära hänga samman med vilken art av bevisning som behövdes i målet. I prop. 1981/82:105 råddes domstolarna till särskild återhållsamhet när det gäller utevarohandläggning i mål med muntlig bevisning, om det finns anledning att döma ut en strängare påföljd än böter.¹⁴³ Man har även framhåvt vikten av att domstolen förfogar över utredning om en utebliven tilltalads förhållanden, en s.k. personutredning, särskilt om ett fängelsestraff kommer att dömas ut.¹⁴⁴ Doktrinen synes ibland benägen att sätta gränsen för påföljder som kan dömas i svarandens utevaro redan vid böter.¹⁴⁵

Förutom när svaranden helt enkelt uteblir utan att domstolen får veta orsaken föreskrivs i lagen uttryckligen att målet kan handläggas i svarandens utevaro även när den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan delges kallelse eller hämtas till huvudförhandlingen (ursprungligen SvRB 46:15,2, numera 46:15 a,1 punkt 2 och 2:a st., 2001:235). Med hänvisning till lagrådets uppfattning under lagberedningen och rättspraxis kan man inte utan vidare presumera att svaranden avvikit, utan härom krävs handfast utredning.¹⁴⁶ Att det enligt be-

¹⁴¹ Se i samma riktning *Diesen* s. 137, 138 och 200–202 om att det snarare var ”långt ifrån ’uppenbart’ att detta mål bort avgöras i utevaro”. *Fitger m.fl.* däremot visar förståelse för utevarohandläggning i motsvarande fall av skäl som har med kostnadseffektiviteten att göra (kommentar till SvRB 46:15 a,1, stycket som börjar ”Det finns emellertid också andra aspekter”).

¹⁴² SOU 1938:44 s. 486.

¹⁴³ Prop. 1981/82:105 s. 23.

¹⁴⁴ A.a. s. 6 och JuU 1981/82:45 s. 7 och 8. Se även sammanfattningen i *Diesen* s. 85–88.

¹⁴⁵ *Diesen* s. 140, 340, 376 och 664. Se även *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 46:15 a,1 som återger departementschefens anförande i prop. 1981/82:105 om att frågan om lämpligheten av mera ingripande påföljder i den tilltalades utevaro kan framstå så komplicerad att målet måste uppskjutas till fullskalerättegång.

¹⁴⁶ Lagrådets utlåtande i prop. 1942:5 s. 231. Se *NJA 1983 s. 113* som handlade om villkoren för utevarohandläggning när två tidigare huvudförhandlingstillfällen hade måst ställas in. Svaranden hade inte anträffats på sin bostadsadress men inför det första sammanträdet dagen innan dock meddelat TR per telefon att han kommer att infinna sig till huvudförhandlingen. Den dag då huvudförhandlingen skulle hållas hade han telefonledes meddelat att han var sjuk och därför inte kunde inställa sig. Inför den utsatta nya huvudförhandlingen, som han hade kallats till, hade han åter dagen

stämningen är möjligt att döma en svarande som efter delgiven stämning hade avvikit till ett hur strängt straff som helst kan i och för sig framstå som stötande.¹⁴⁷ Bestämmelsens användningsområde begränsas dock kraftigt av kravet på att målet måste kunna utredas tillfredsställande även i så fall.¹⁴⁸ Med hänsyn till kravet på en rättvis rättegång måste svaranden så gott som undantagslöst höras personligen med anledning av misstanke om allvarliga brott. Således får bestämmelsen en begränsad självständig användning i förhållande till den normala utevaroregeln, som tillåter fängelsestraff på högst tre månader.

Regleringen av utevarohandläggning avser åklagarmål och mål där målsäganden ensam för talan.¹⁴⁹ I det sistnämnda fallet var det dock meningen att huvudförhandlingen föregås av en muntlig förberedelse som ersättning för förundersökningen.¹⁵⁰ Om det hade varit fördelaktigt för utredningen av målet, i lagens ord kunde ”antagas att förberedelsen därigenom främjas”, hade svaranden varit skyldig att inställa sig personligen till förberedelsesammanträdet.¹⁵¹ Hade han eller hon dock uteblivit, skulle frågan ha uppstått huruvida målet ändå kunde utredas nöjaktigt i hans eller hennes frånvaro och förberedelsen genomföras som en utevarohandläggning.¹⁵²

Om *rättegångsmaterialet* i en utevarohandläggning gäller det att uppmärksamma att man till en början vid beredningen ansåg att svarandens tidigare uttalanden i förundersökningen kunde användas såvitt man fann dem ”vara av betydelse för målets upplysning”.¹⁵³ Snart började man dock framhäva omedelbarheten även i det hänseendet att förundersökningsprotokollet inte utan vidare skulle bli processmaterial utan skulle beaktas endast om svaranden ändrade sin utsaga eller valde att tåga i huvudförhandlingen.¹⁵⁴ Utevarohandläggningen uppfattades höra till denna senare kategori av tystnad. I enlighet med bestämmelsen i SvRB 46:6,3 anses i dag att domstolen tar del av händelseförloppet och svarandens ställningstaganden ur förundersökningsprotokollet. Någon annan utredning

innan ringt upp TR och meddelat att han befann sig utomlands och inte tänkte infinna sig till förhandlingen. Enligt avgörandet kunde målet inte avgöras i utevarohandläggning. Se även *Heuman 2004* s. 267 och 268.

¹⁴⁷ Prop. 1964:10 s. 142 och RU:s promemoria Ju 1977:06 i bilaga till prop. 1981/82:105 (s. 29).

¹⁴⁸ Detta uppmärksammades redan i förarbetena till SvRB. Se uttalandet i SOU 1938:44 s. 485 som återges i not 129.

¹⁴⁹ SvRB 47:24. Se härom SOU 1938:44 s. 493.

¹⁵⁰ SvRB 47:6–8. Se närmare SOU 1926:32 s. 137 samt SOU 1938:44 s. 488 och 489. Då målsägandedrivna mål i praktiken oftast grundar sig på förundersökning som utförts innan åklagaren bestämt om åtalseftergift, behövs förberedelsen inte. Se *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 236 och 237.

¹⁵¹ SvRB 21:2. Se SOU 1938:44 s. 491.

¹⁵² SvRB 47:16. Se SOU 1938:44 s. 491.

¹⁵³ SOU 1926:32 s. 155.

¹⁵⁴ SOU 1938:44 s. 36 och 480.

står vanligen inte heller till buds. Svarandens yttranden i förundersökningen antas fortfarande återspegla hans eller hennes inställning till straffyrkandet. Svaranden har ju i samband med stämningen fått del av det och valt att inte göra sin mening gällande.¹⁵⁵

Till sist kan två specialfall av utevarohandläggning noteras. Utevarohandläggning får hållas om den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig (ursprungligen SvRB 21:2,2, numera 46:15 a,1 punkt 3). Vidare kan en rättegångsfråga, dvs. spörsmål om processhinder föreligger, alltid behandlas och avgöras trots att svaranden uteblivit (SvRB 46:15,4, numera 46:15 a,4).¹⁵⁶

Bestämmelserna om utevarohandläggning har genomgått smärre ändringar under SvRB:s giltighetstid.¹⁵⁷

I den ursprungliga lagen (1942:740) ingick två separata bestämmelser om utevarohandläggningen. För det första var det enligt SvRB 21:2 möjligt att inte förordna om personlig närvaro om det var fråga om lindrigare brott än sådana som förskyllde straffarbete och svarandens närvaro kunde "antas sakna betydelse för utredningen". Då avsågs främst erkända bötesmål, dock en grad grövre än "de egentliga ordningsförelseerna", som endast bestraffades med fasta bötesbelopp och således kunde bli föremål för strafföreläggande.¹⁵⁸ Utredningsstandarden skiljde sig inte från det som gällde när svaranden var närvarande.¹⁵⁹ Om svårare straff än fängelse (upp till 2 år, SL 2:4,2) inte kunde följa på brottet, kunde målet för det andra med stöd av SvRB 46:15,2 avgöras utan hinder av att den tilltalade hade uteblivit helt eller endast skickat ett ombud, förutsatt att "saken finnes kunna nöjaktigt utredas" trots svarandens utevaro. Här tillämpades mao. den sänkta utredningsstandard som vi granskat ovan. Enligt båda lagrummen var det möjligt att avkunna fängelsedomar, med mindre latituden omfattade straffarbete.

Bestämmelserna fyllde skilda funktioner. När domstolen med stöd av SvRB 21:2 bestämde att svaranden inte behövde inställa sig, bedömde den att hans eller hennes närvaro inte var nödvändig. Bestämmelsen i SvRB 46:15,2 var däremot ett slags nödanordning som gjorde det möjligt för domstolen att avsluta även (en del) sådana fall där svaranden hade ålagts att infinna sig person-

¹⁵⁵ RU:s promemoria 1981-01-30 (Ju 1977:06) i bilaga till prop. 1981/82:105 (s. 35). Se i samma riktning om det föreslagna skriftliga förfarandet i brottmål SOU 1982:26 s. 257. Tolkningen får direkt stöd av bestämmelsen i SvRB 46:6,3 enligt vilken rätten ska, om huvudförhandling hålls trots att den tilltalade inte är närvarande, se till att det som han eller hon tidigare har anfört läggs fram ur handlingarna i den mån det behövs. Se även *Rättegång V* s. 258 med anmärkningen att bestämmelsen strängt taget inte tillåter att man läser upp vittnesutsagor ur polisrapporten.

¹⁵⁶ Bestämmelsen kom till på förslag av lagrådet. Prop. 1942:5 s. 522 jfrt med s. 231 och 232. – Möjligheten försvarar dock ingalunda kraven på personlig inställelse och saknar således större betydelse för vår studie.

¹⁵⁷ För en sammanställning av ändringarna se prop. 2000/01:108 s. 20–22.

¹⁵⁸ Se SOU 1938:44 s. 271 och 498 samt ingående *Diesen* s. 114–125.

¹⁵⁹ Se *Diesen* s. 111 och 112 om att utredningen således behövde nå upp till ett "fullgott" plan.

ligen men hade underlåtit att göra det.¹⁶⁰ Förfarandet fick en omfattande tillämpning som ett självständigt handlingsalternativ och har som sådant spelat en viktig roll i den svenska rättsvärden i brottmål.¹⁶¹ I gällande lag har bestämmelserna i SvRB 21:2 och 46:15 och 46:15 a inte längre sådana separata användningsområden. Bestämmelserna har kopplats samman så att svaranden enligt 21:2 inte behöver åläggas att komma personligen till domstol när saken kan avgöras genom en utevarodom.

I samband med övergången till det gällande påföljdssystemet genom den nya BrB förenhetligades genom lag 1964:166 kriterierna för att avgöra saken i svarandens utevaro i både SvRB 21:2 och 46:15,2. Utevarodom blev möjlig alltid när målet resulterade i ett bötesstraff. Ändringen hade delvis motsatta verkningar på tillämpningsområdet. Å ena sidan aktualiserades utevarohandläggning när påföljden var böter, oavsett om strängare straff stod i straffskalan. Å andra sidan fick inte ens fängelsestraff på högst 6 månader längre dömas ut i svarandens utevaro, vilket enligt den gamla lagen varit möjligt för brott var straffskala utgjordes av fängelse i högst ett år.¹⁶² Genom lag 1982:283 ändrades den i bestämmelsen angivna bevisstandarden i utevaromål från det ursprungliga ”nöjaktiga” till ”tillfredsställande”. Någon materiell ändring åsyftades dock inte.¹⁶³ På samma gång (åter)infördes möjligheten att i utevarohandläggning döma till högst 3 månaders fängelsestraff, villkorlig dom utan särskild tidsgräns och skyddstillsyn. Fängelse fick dock dömas ut endast om svaranden redan tidigare hade uteblivit från ett rättegångstillfälle eller då hade inställt sig endast genom ombud. SvRB 21:2 samstämde genom lag 1987:747 med kriterierna för utevarodom så att behovet av närvaro nu bestäms utgående från huruvida målet med stöd av bestämmelserna i 46 kap. kan avgöras även om svaranden uteblir.¹⁶⁴

Sin nuvarande lydelse fick bestämmelserna om utevarohandläggning i brottmål genom lag 2001:235. Enligt gällande SvRB 46:15 ska rätten vid svarandens utevaro i första hand pröva om målet ändå kan avgöras, med tillämpning av kriterierna för utevarohandläggning sådana som de ingår oförändrade i kapitlets nya 15 a §. Samtidigt slopades kravet på att den tilltalade ska ha uteblivit från ett tidigare rättegångstillfälle för att fängelse ska få dömas ut genom utevarodom.¹⁶⁵ Saker som kan utredas tillfredsställande även i svarandens utevaro får således

¹⁶⁰ *Diesen* s. 112 och 332.

¹⁶¹ Se *Diesens* undersökningsdata nedan samt om läget redan på 1960-talet *Olivecrona* s. 289.

¹⁶² Prop. 1964:10 s. 137 och 138 samt *Diesen* s. 89 och 90. Av schemat på s. 103 i a.a. framgår det tydligt att ändringen endast medförde en interimistisk inskränkning av tillämpningsområdet för utevarohandläggningen, som åter utvidgades att omfatta samtliga villkorliga domar samt ovillkorligt fängelse upp till 3 månader år 1982.

¹⁶³ Se närmare prop. 1981/82:105 s. 22–25, JuU 1981/82:45 s. 6 samt *Diesen* s. 90–96. Se även SOU 2005:117 s. 96.

¹⁶⁴ Prop. 1986/87:89 s. 166 och *Diesen* s. 97.

¹⁶⁵ Prop. 2000/01:108 s. 18.

avgöras,¹⁶⁶ trots att han eller hon har uteblivit från huvudförhandling eller inställt sig endast genom ombud, om det straff som döms ut stannar vid böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening (SvRB 46:15 a,1 punkt 1). Även förordnande om gemensamt straff med tidigare brott går att ge i detta sammanhang (SvRB 46:15 a,3). I princip får målet likaså avgöras i svarandens utevaro, oberoende av om han eller hon har delgetts kallelse eller inte och vilken påföljd som kommer att dömas ut, om svaranden sedan stämning delgetts har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen (SvRB 46:15 a,1 punkt 2). Om saken inte kan handläggas i svarandens utevaro, kan domstolen säkerställa närvaron i den fortsatta behandlingen genom att besluta att den uteblivna svaranden ska häktas (SvRB 46:15, punkt 3).

Möjligheterna att häkta svaranden för att säkra hans eller hennes närvaro är dock tämligen inskränkta i mål som typiskt kan handläggas i svarandens utevaro men där närvaron av någon orsak är nödvändig. Påföljdsprognosen är oftast böter och i så fall får svaranden inte häktas (SvRB 24:1,4). Endast om svaranden enligt domstolens värdering riskerar ett strängare straff såsom villkorlig dom, skyddstillsyn eller fängelse finns det utrymme för häktning. Och dessa påföljder döms sällan ut för brott som (är avsedda att) behandlas i utevarohandläggning.

Systematiska statistiska uppgifter om utevaromål finns inte tillgängliga.¹⁶⁷ *Die- sen* har dock kartlagt saken i en del tingsrätter för tjugofem år sedan.

Hans urval bestod av samtliga 8.046 brottmål som avgjordes vid Stockholms TR år 1987. Andelen utevarohandläggning var 16,1 % motsvarande 1.296 mål. I dessa utevaromål hade svaranden i förundersökningen erkänt gärningen i 77,9 % och förnekat i 22,1 %. I omkring hälften av dessa förnekade fall tog rätten emot muntlig bevisning trots svarandens utevaro. Åtalet ogillades dock i endast 1,5 % eller i 22 fall, av vilka 2 var erkända. Bötesstraff dömdes ut i 90,1 % eller 1.168 mål. Fängelse fick 12 svarande (0,9 %) och villkorlig dom 77 (1,7 %). De vanligaste brotten i utevarohandläggning var olika trafikbrott

¹⁶⁶ I den promemoria som låg till grund för prop. 2000/01:108 hade den av Domstolsverket tillsatta arbetsgruppen (Ju 2000/109) föreslagit att kravet på tillfredsställande utredning av målet i svarandens utevaro avstås från och i stället krävs endast att "den tilltalades personliga närvaro inte ska vara nödvändig för utredningen". Till denna del följde inte regeringen förslaget i promemorian, påpekan- de att arbetet med att införa skriftlig process i brottmål pågick redan. Se prop. 2000/01:108 s. 22–24.

¹⁶⁷ Enligt uppgift av Domstolsverket 2012-05-11 (jurist *Jan Lindgren* i enheten för analys vid ekonomiavdelningen) förs ingen statistik över anlitandet av de förenklade handläggningsformerna i brottmål.

(34,1 %), snatteri (9,9 %), skadegörelse (7,1 %) och stöld (6,7 %).¹⁶⁸ Vidare jämförs stockholmsläget med praxis från tre TR utanför storstadsområdet, nämligen i Kalmar, Köping och Ljusdal. I dessa domstolar, där endast några hundra brottmål avgjordes år 1987, varierade förekomsten av utevarohandläggning mellan 5 % (Ljusdal) och 15,3 % (Köping). Medeltalet var 12,1 % och antalet förnekade gärningar hela 31,8 % i dessa landsortsdomstolar.¹⁶⁹

Diesens undersökning gav vid handen att ungefär vart sjätte brottmål behandlades i svarandens utevaro för drygt tjugo år sedan. Även förnekade brott har ibland riktats till den handläggningsformen. Detta kan troligen bortförklaras delvis med att en stor andel av utevaromålen, upp till vart tredje, traditionellt avser specialbrott såsom trafikbrott vilka kan bevisas med hjälp av objektiva omständigheter och förnekandet således ofta saknar betydelse.¹⁷⁰ Förhållandet mellan utevarohandläggning och de föreskrivna påföljderna har inte ändrats i lagen sedan dess. Däremot uppmanar lagen nuförtiden domstolarna att i utevarofall i första hand pröva om målet ändå kan avgöras. Å andra visar den ovan refererade hovrättspraxis som genomsyras av EMRK att kraven på kontradiktion i bevisningen ska numera uppmärksammas i högre grad. Med beaktande av dels situationens oföränderlighet, dels de i viss mån motstridiga effektivitets- och rättssäkerhetssynpunkterna, verkar det troligt att andelen mål som handläggs i huvudförhandling i svarandens utevaro snarare minskat än ökat.

I undersökningens resultat angående huvudförhandlingar i TR år 2009 kan ses en bekräftelse för förmodan att utevarohandläggningarna hade minskat jämfört med Diesens redovisning. I landets TR hölls sammanlagt 1.716 huvudförhandlingar i brottmål i forskningsperioden som omfattade två veckor i mars 2009. Av dem var svaranden närvarande i 1.474 motsvarande 85 %.¹⁷¹ Om vi beaktar att det i restsiffran på 15 % möjligen ingår även sådana där det hade varit avsikten och följaktligen även behövt att höra svaranden personligen men huvudförhandlingen detta till trots genomförts t.ex. därför att svaranden under tiden har avvikit i mening av RB 46:15 a,1 punkt 2, kunde vi komma med den försiktiga slutsatsen att högst kring vart tionde huvudförhandling avsiktligt genomförs som utevarohandläggning i mening av punkt 1 i bestämmelsen. Detta är en klart mindre andel målen en vad som rapporterades av Diesen i sinom tid.

¹⁶⁸ Diesen s. 210–212, 215 och 229. Procentandelen för brottsbalksbrotten snatteri, stöld och skadegörelse har jag räknat om i förhållande till samtliga utevaromål.

¹⁶⁹ A.a. s. 226–228.

¹⁷⁰ A.a. s. 213 och 219.

¹⁷¹ *Huvudförhandlingar i brottmål* s. 23. I sammanfattningen av studien anförs dock något motstridigt med siffrorna att "[d]en tilltalade var närvarande vid 9 av 10 genomförda förhandlingar" (s. 4). Slutsatsdragning av undersökningen försvåras ytterligare av att det inte framgår huruvida de genomförda huvudförhandlingarna även omfattar de som inleddes enligt RB 46:3 utan att de ändå kunde avslutas direkt.

Som en parentes kan i sammanhanget kort nämnas även följande lagstiftningsförehavande med dels avvikande utgångspunkter. Enligt en enkät som riktades till hälften av landets TR år 2004 ställs huvudförhandlingen fortfarande in i ungefär vart fjärde fall på grund av att svaren uteblir.¹⁷² För att råda bot på detta föreslog Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor att möjligheterna till utevarohandläggning utökas. Man ville lindra utredningskravet vid utevarohandläggning så att målet ska kunna avgöras utan att den tilltalade är personligen närvarande, när det inte är nödvändigt att komplettera utredningen med frågor till svaren och det inte heller av något annat skäl krävs att han eller hon är personligen närvarande. Tillämpningsområdet för bestämmelsen skulle också ses över. Det borde bli möjligt att i stället för dagens 3 månader döma ut fängelsestraff på högst 6 månader. Vissa former av överlämnande till särskild vård föreslogs också vara möjliga att döma i utevaro. Gränsen för förverkande av villkorlig frihet skulle också höjas från 3 till 6 månader i utevarohandläggning.¹⁷³ Initiativet har remissbehandlats men har tills vidare inte lett till lagstiftning. Remissvaren var blandade. T.ex. justiekanslern avstyrkte förslaget om att utredningskravet skulle sänkas.¹⁷⁴

Avslutningsvis kan nämnas att det är allmänna *rättsmedel*, dvs. överklagande till hovrätt, som är tillämpliga i fråga om utevarodomar. Detta gäller även svaren.¹⁷⁵ Det finns med andra ord ingen möjlighet till en särskild ombehandling i tingsrätten med anledning av en anhållan om återvinning såsom i civila mål mot tredskodom eller genom återopande av laga förhinder i likhet med vad som föreskrivs i finska BRL 8:11,2.

6.2.3 Nydaningar: skriftlig process och fjärrnärvaro

Sedan en tid har man i den svenska diskussionen gjort gällande att ett rigoröst genomförande av muntlighets-, omedelbarhets- och koncentrationsprinciperna i nya SvRB hade som bieffekt att rättegångarna på nytt blev tungrodda. Det är fråga om ett allvarligt påstående, eftersom ett av huvudsyftena med den nya bal-

¹⁷² Den förnyade enkäten som avsåg behandlingen av brottmål i landets samtliga TR i två veckors tid i mars 2009 gav samma resultat (23 %). Se *Huvudförhandlingar i brottmål* s. 7.

¹⁷³ *Inställda huvudförhandlingar* s. 4 och 7.

¹⁷⁴ Beslut 2007-02-07, Dnr 7122-06-80.

¹⁷⁵ Se RU:s promemoria 1981-01-30 (Ju 1977:06) i bilaga till prop. 1981/82:105 (s. 42 och 43), där möjligheten till återvinning granskas och avslås som obehövlig. Som grund nämns främst den låga överklagningsfrekvensen i utevaromål. Jfr *Diesen* s. 183–185. Han anser att ett återvinningsinstitut vore bättre ägnat att trygga rättssäkerheten i och med att svaren kunde tillgodogöra sig en fullskalärättegång i första instans. Synnerligen tveksamt ställer han sig till överklagan som rättsmedel mot utevarodomar i det fall att bötesdomar underställdes kravet på prövningstillstånd såsom sedan skett (SvRB 49:13,1).

ken var att genom koncentration sätta stopp för uppskoven och således snabba upp genomströmningen av mål.¹⁷⁶

Handläggningsformerna har faktiskt kontinuerligt tänkts om i Sverige under SvRB:s giltighetstid. Utgångspunkten och huvudregeln har förblivit att brottmål i underinstans handläggs i en huvudförhandling och att parterna är skyldiga att personligen inställa sig till denna förhandling.¹⁷⁷ Men samspelet mellan muntlighets- och omedelbarhetsprinciperna å ena sidan, effektivitetssynpunkterna å andra sidan, gav redan i SvRB:s ursprungliga lydelse en möjlighet att handlägga brottmål i svarandens utevaro. Förutsättningarna för utevarohandläggning har vidare lättats på med åren.

Det kontinuerliga uppdateringsarbetet med processordningen har nu kompletterats på två sätt. För det första har man infört möjligheten till brottmålsrättegång på handlingar, dvs. inför domstol utan någon huvudförhandling (SvRB 45:10 a, 2005:683). För det andra kan parterna och bevispersonerna delta i en huvudförhandling genom fjärrförbindelse med hjälp av modern kommunikationsteknik (SvRB 5:10,2, 2005:683).

En viktig nyhet är även att datalagringsteknik används för att ta vara på personbevisningen i TR. De avgivna utsagorna ska i första rummet dokumenteras genom en ljud- och bildupptagning med vilken i nuläget närmast avses en videoupptagning (SvRB 6:6,1, 2005:683). Dokumenterings sättet gäller för samtliga utsagor oavsett om de ges av en bevisperson som är närvarande i rätten eller som hörs genom fjärrförbindelse. Om videoinspelning inte utnyttjas, kan dokumentering i andra hand fortfarande ske genom endast ljudupptagning (SvRB 6:6,2). I bevisvärderingshänseende är dock videoinspelningar att föredra. Bevisning som har spelats in på video kan som sådan värderas också i ett senare sammanhang. Detta har till följd att bevisupptagningen, med början i TR, allt oftare kan ske utanför huvudförhandlingen. Senare under huvudförhandlingen behöver en sådan bevisning inte tas upp på nytt, utan bevisningen kan läggas fram genom att spela upp videon i fråga.¹⁷⁸ En sådan videospelad bevisning kan även beaktas i en handläggning som inte inrymmer någon huvudförhandling alls, nämligen den nya skriftliga processen.¹⁷⁹ Som ett ytterligare led i reformen har den tilltrosregel i SvRB 50:23 som tillämpas i överprövning av bevisfrågor i HovR ändrats så att bevisningen inte längre behöver

¹⁷⁶ Se prop. 2004/05:131 s. 81 och 2004/05:JuU29 s. 9 och 10.

¹⁷⁷ SvRB 21:2,1 (1987:747) samt 5:10,1 och 45:10 a,1 (2005:683). Se prop. 2004/05:131 s. 90, 150, 224 och 251.

¹⁷⁸ Prop. 2004/05:131 s. 152.

¹⁷⁹ Enligt SvRB 36:19 punkt 3 (2005:683) får förhöret med ett vittne således äga rum utom huvudförhandling, om det kan antas att målet kommer att avgöras utan huvudförhandling, dvs. skriftligen. Då bevisomedelbarheten även i fortsättningen utgör huvudregel i brottmål blir möjligheten att förhöra bevispersoner utanför huvudförhandlingen mycket inskränkt. Se prop. 2004/05:131 s. 150, 153 och 239.

tas upp på nytt i HovR utan kan läggas fram genom att spela upp videoupptagningen från TR.

De dokumentations- och kommunikationstekniska reformernas syfte är också att hålla domstolarna ajour med samhällsutvecklingen. Så uttalade regeringen i sin proposition: ”Att den tekniska utvecklingen inom domstolarna håller jämn takt med utvecklingen i samhället i övrigt är en nödvändighet för att domstolsväsendet ska kunna möta de krav som det moderna samhället ställer.”¹⁸⁰ JuU instämde: ”Det övergripande målet för förändringsarbetet inom domstolsväsendet är att domstolarna även i fortsättningen ska kunna leva upp till de krav som medborgarna har rätt att ställa på rättsäkra avgöranden inom rimlig tid. Verksamheten måste göras mer flexibel och mindre sårbar, och domstolarna måste kontinuerligt anpassas till den tekniska utvecklingen.”¹⁸¹ Det har diskuterats om statsmakten känner ett reellt behov av att se till att domstolarna inte hamnar efter i utvecklingen eller om strävan snarare ger uttryck för en deterministisk känsla av att det är tekniken som styr samhället och att det endast gäller att anpassa sig till utvecklingen. Trots teknikens välsignelser kan det vara motiverat att för parter och vittnen framhäva den principiella vikten av personlig inställelse i domstolen.¹⁸²

Tanken bakom den *skriftliga processen* var att öka flexibiliteten så att handläggningen anpassas efter det enskilda målet. Det ansågs likaså viktigt att möta allmänhetens förväntningar på att få sin sak prövad inom skälig tid.¹⁸³ Ur effektivitetssynvinkel framhövs även att rättegångsordningen måste göra det möjligt att motverka förhållanden från parternas, i synnerhet motvilliga svarandes sida.¹⁸⁴

Att brottmål praktiskt taget inte över lag kunde handläggas utan huvudförhandling upplevdes som en olägenhet i tidigare rätt. En viss selektionsmekanism ingår dock i lagen från den tiden. Om åklagaren har lagt ned åtalet på grund av bristande bevisning och den tilltalade enligt SvRB 20:9 yrkar frikännande dom, får ett sådant beslut meddelas utan huvudförhandling. Likaså kan straffyrkandet förkastas, här med ett materiellt ställningstagande till svarandens skuld, i ett skriftligt förfarande när en målsägande har ansökt om stämning men hans eller hennes framställning inte innefattar laga skäl för åtalet eller om det annars är uppenbart att åtalet är ogrundat (SvRB 47:5). Vidare kan

¹⁸⁰ Prop. 2004/05:131 s. 79. Se i samma riktning även prop. 1998/99:65 s. 9 och SOU 2001:103 s. 81.

¹⁸¹ 2004/05:JuU29 s. 9.

¹⁸² *Bylander 2006* s. 280 och 424. Han anser att särskilt viktiga funktioner i samhället i fortsättningen kommer att skötas genom personlig närvaro. Uppfattningen är intressant, inte minst för att den skiljer sig från vad *Castells* framfört om att det tvärtom är endast underordnade sysslor som i framtiden sker på plats medan betydelsefulla förehavanden sköts genom fjärrförbindelse. Se not 5 i avsnitt 3.1.2.

¹⁸³ 2004/05:JuU29 s. 8 och 9.

¹⁸⁴ SOU 2001:103 s. 257 och 258.

TR, om den finner att det är uppenbart att åklagaren inte är behörig att väcka åtal eller om det finns något annat rättegångshinder som innebär att ansökan inte kan tas upp till prövning, avvisa stämningsansökan utan huvudförhandling (SvRB 45:8).¹⁸⁵

Försök att införa en skriftlig brottmålsprocess hade gjorts redan tidigare. Redan 1977 års RU ansåg att muntligheten i SvRB i vissa hänseenden hade tillmätts överdriven betydelse.¹⁸⁶ Så kom RU med förslaget om skriftlig handläggning i situationer där svaranden hade erkänt gärningen och det var uppenbart att huvudförhandling inte behövdes i bevisningssyfte eller för att överlägga om påföljd. Då hade påföljden kunnat vara högst böter eller villkorlig dom. På begäran av svaranden eller åklagaren skulle dock huvudförhandling ha alltid hållits.¹⁸⁷ Förslaget fick övervägande negativ kritik vid remissbehandlingen. Man misstänkte att svaranden inte förmår bevaka sina intressen skriftligen samtidigt som han eller hon inte vågar begära huvudförhandling. Likaså tvivlade remissinstanserna på att förfarandet med sitt inskränkta tillämpningsområde mellan strafföreläggande och utevarohandläggning skulle leda till besparingar. Även kriminalpolitiska syftemål med svarandenas personliga inställelse ansågs uppväga de eventuella fördelarna med en skriftlig brottmålsprocess.¹⁸⁸

Vidare kan nämnas att det på sina håll funnits intresse av att införa en summarisk brottmålsprocess som motsvarar civilprocessens *trebskodom*. Frågan behandlades av 1977 års RU men avslogs med beaktande av att domstolarna i brottmål har ett självständigt ansvar för att domen blir materiellt korrekt.¹⁸⁹ I samband med riksdagsbehandlingen av prop. 2000/01:108 väckte en del moderatledamöter sedan en motion (2000/01:Ju930) med detta innehåll. JuU avstyrkte motionen på den grunden att en *trebskodom* inte föregås av någon materiell prövning av åklagarens gärningspåstående och domstolen kan således inte förvissa sig om att utredningen i målet ger tillräckligt underlag för en från rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom. På liknande sätt hade regeringen i sitt direktiv till 1999 års RU (dir. 1999:62) avfärdat *trebskodom* i brottmål med angivande att den tilltalades passivitet inte får inverka på prövningen av ansvarsfrågan. Därtill var det tveksamt om *trebskodom* skulle minska antalet inställda brottmålsförhandlingar. Återvinningsmöjligheten skulle nämligen leda till att TR i många fall ändå måste ta upp målet till huvudförhandling, till skillnad från utevaromålen där sökande av ändring sker genom överklagan till HovR. Slutligen framstod det som oklart hur den nya *trebskodomen* skulle kunna jämkas ihop med den befintliga utevarohandläggningen.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Se även prop. 2004/05:131 s. 140 och *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 45:10 a,1.

¹⁸⁶ Se SOU 1982:25 s. 93 om att "[m]untligheten kom nästan att framstå som ett självändamål", som en reaktion mot de starka skriftliga inslagen i den äldre processen.

¹⁸⁷ Förslag till SvRB 46:2 i SOU 1982:25 s. 79 jämte motiven s. 102 och SOU 1982:26 s. 97, 98 och 574–576. Förslaget motsvarade i stort de regler som genomfördes genom lag 2005:683.

¹⁸⁸ Se prop. 1986/87:89 s. 95 och 96 samt *Diesen* s. 96.

¹⁸⁹ RU:s promemoria 1981-02-02 (Ju 1977:06) i bilaga till prop. 1981/82:105 (s. 34).

¹⁹⁰ 2000/01:JuU28 s. 6 och 7.

Enligt SvRB 45:10 a,1 punkt 3 (2005:683) får brottmål behandlas och avgöras utan att huvudförhandling hålls, dvs. i ett skriftligt förfarande på handlingarna, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Innan så sker ska svaranden informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling (SvRB 45:10 a,2 punkt 1). Därtill ska parterna enligt punkt 2 ges tillfälle att slutföra sin talan. Avser åtalet någon som är under arton år, ska dock huvudförhandling alltid hållas.¹⁹¹

Målet att effektivisera förfarandet framgår tydligt av motiven till bestämmelsen. Det framhävs att vissa brottmål bör kunna avgöras utan huvudförhandling, eftersom detta i många fall kan ske utan att kvaliteten på avgörandet försämras. Det handlar här främst om de mål som utgjort kärnområdet för tillämpningen av utevaromål.¹⁹²

I förarbetena kommer man fram till att en gärning, på samma sätt som i fråga om utevarohandläggning och till skillnad från de finska bestämmelserna, inte förutsätts vara uttryckligen erkänd för att kvalificera sig för en skriftlig process. Bedömningen av om en huvudförhandling behövs eller inte görs enligt motsvarande kriterier som i tvistemål, dvs. utifrån bevisläget och behovet av muntlig förhandling.¹⁹³ Kraven är inte lättolkade och kräver preciseringar genom rättspraxis. Frågan om ett mål lämpar sig för skriftligt förfarande kan enligt förarbetena också bedömas utifrån förutsättningarna för utevarohandläggning.¹⁹⁴ Då kan man kräva större entydighet hos bevismaterialet till stöd för åtalet än i utevaromål, eftersom kompletterande personbevisning inte kommer i fråga. Saknas teknisk bevisning såsom blodalkoholmätningar eller hastighetsövervakningsdata kan knappast annat än erkända gärningar avgöras i ett skriftligt förfarande.¹⁹⁵ Man kan säga att dessa ”tekniskt bevisade” mål motsvarar dem som i vanliga sammanhang avgörs genom strafföreläggande. Det kan antas att just de fall där den misstänkta personen har motsatt sig strafföreläggandet blir då föremål för skriftligt förfarande vid domstol.¹⁹⁶ Det skriftliga förfarandet förväntas dock inte

¹⁹¹ L med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (1964:167) 27,4 § (2005: 691). Undantaget motiveras med att det tjänar ett viktigt pedagogiskt syfte att unga lagöverträdare ställs inför företrädare för rättsväsendet (prop. 2004/05 s. 143).

¹⁹² Prop. 2004/05:131 s. 141 och 142.

¹⁹³ Prop. 2004/05:131 s. 142 jfrt med SvRB 42:18. Se även *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 45:10 a,1.

¹⁹⁴ Prop. 2004/05:131 s. 140 och 252. Så även *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 45:10 a,1.

¹⁹⁵ SOU 2001:103 s. 162, prop. 2004/05:131 s. 251, *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 45:10 a,1 och *Rättegång V* s. 190.

¹⁹⁶ SOU 2001:103 s. 160 och *Bylander 2006* s. 119.

i övrigt få någon stor tillämpning, eftersom merparten av de enkla, ostridiga fallen avgörs genom ordningsbot eller strafföreläggande.¹⁹⁷

I motsats till den finska regleringen krävs inte att svaranden uttryckligen samtycker till det skriftliga förfarandet. Svarandens rättssäkerhetsintressen sägs inte kräva samtycke, eftersom han eller hon alltid kan kräva att målet hänskjuts till en huvudförhandling.¹⁹⁸

Domstolen ska självmant sörja för att svarandens rätt att delta i förfarandet tryggas på ett optimalt sätt. Målet kan handläggas skriftligen endast om den tilltalade kan framföra sina synpunkter eller åberopa bevisning lika väl i skrift som vid en muntlig förhandling. Följaktligen ska domstolen på eget initiativ fatta beslut om att saken handläggs vid huvudförhandling om det framgår att svaranden inte förmår föra sin talan.

Om åklagaren anser att målet ska prövas och avgöras på handlingarna ska detta anges i stämningsansökan (SvRB 45:4,4). Innan målet avgörs skriftligen ska enligt SvRB 45:10 a:2,1 parterna informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om att en sådan förhandling anordnas om någon av dem begär det. Det normala bör enligt motiven vara att informationen lämnas redan i samband med stämningen.¹⁹⁹

För att den skriftliga processen ska uppfylla kraven på kontradiktion föreskrivs i SvRB 45:10 a,2 punkt 2 att parterna som regel ska beredas tillfälle att slutföra sin talan innan målet prövas. Med detta avses att svaranden inom den frist som nämns i stämningen ska komma med ett skriftligt bemötande vid äventyr att målet ändå avgörs. Om svaranden sedan kommer med ett bemötande styr innehållet i det sakens fortsatta behandling. I regel leder skriftliga bemötanden till att målet hänskjuts till huvudförhandling. De övriga parterna måste givetvis även delges bemötandet och eventuellt i sin tur beredas tillfälle att lämna in genmälen. Meningen är att målsägandens enskilda anspråk på ersättning kan kumuleras med brottmål enligt normala regler och båda handläggas skriftligen, om skadeståndsyrkandet uppfyller kraven på prövning av tvistemål utan huvudförhandling i SvRB 42:18.²⁰⁰

Tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet begränsas, i olikhet med Finland, inte enligt straffskalorna utan endast den konkreta påföljd som blir aktuell i det enskilda fallet. I det skriftliga förfarandet kan endast böter dömas ut.

¹⁹⁷ Så uttryckligen SOU 2001:163 s. 160. Med hänsyn till att den skriftliga processen används rätt flitigt i Finland (se avsnitt 8.4) skulle man kunna förvänta sig att en betydande del av de mål som nu avgörs i utevarohandläggning flyttas över till att behandlas skriftligen.

¹⁹⁸ SOU 2001:103 s. 161–163 samt prop. 2004/05:131 s. 142 och 252.

¹⁹⁹ Prop. 2004/05:131 s. 142, 143, 250 och 252. Se även *Fitger m.fl.*, kommentaren till SvRB 45:10 a,2.

²⁰⁰ SOU 2001:103 s. 163.

Här är åter en olikhet jämfört med Finland, där också villkorliga domar och fängelsestraff på högst nio månader kan komma i fråga. Möjligheten till mera ingripande påföljder övervägdes även i den svenska lagberedningen men övergavs som för långtgående,²⁰¹ troligen med beaktande av att det – i motsats till Finland – inte krävs erkännande för att initiera en skriftlig process. Typmål som kan komma att avgöras utan huvudförhandling är snatteri, skadegörelse, olovlig körning, rattfylleri och brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål.²⁰²

Lagen innehåller inga särskilda regler om *processmaterialet* i det skriftliga förfarandet. Således tillämpas bestämmelsen i SvRB 30:2,2 enligt vilken domen i saker som avgörs på handlingarna ska grundas på vad handlingarna innehåller och vad som i övrigt förekommit i målet.²⁰³ Det sistnämnda materialet omfattar utöver de skrivelser som parterna eventuellt kommit med även inspelningar från bevisupptagning utom huvudförhandling. Med stöd av SvRB 36:19 punkt 3 får bevis i regel tas upp utanför huvudförhandling i de mål som ska avgöras skriftligen, och då enligt SvRB 6:6,1 i form av en ljud- och bildupptagning. Ovan har vi framfört att utredningen i utevaromål närmast hämtas genom att domstolen tar del av händelseförloppet och svarandens ställningstaganden ur förundersökningsprotokollet.²⁰⁴ På samma grunder torde detta vara ändamålsenligt även i skriftlig process.

Enligt hänvisningen i SvRB 47:24,1 (2005:683) till bl.a. 45:10 a får även ett enskilt åtal hänföras till skriftligt förfarande om förutsättningarna i övrigt är för handen.²⁰⁵

Angående användningsgraden av förfarandet *i praktiken* kan konstateras att sedan det skriftliga förfarandet infördes fr.o.m. 2008-01-11 har antalet genomförda huvudförhandlingar mot antalet avgjorda brottmål sjunkit kraftigt, vilket ger vid handen att det skriftliga förfarandet anlitas i motsvarande del av brottmål, kring 20–25 %.²⁰⁶

²⁰¹ SOU 2001:103 s. 160 och 161 samt prop. 2004/05:131 s. 142.

²⁰² SOU 2001:103 s. 161 och prop. 2004/05 s. 142 och 252.

²⁰³ Frågan var inte heller uppe vid beredningen men har därefter granskats i SOU 2005:117 s. 97 och 98.

²⁰⁴ SvRB 46:6,3. Se avsnitt 6.2.2 vid not 155. Jfr SOU 2005:117 s. 98 om att det, i tystnad om saken i förarbetena till lag 2005:683, skulle vara ”något osäkert” i vad mån protokoll eller anteckningar från förundersökningen kan utgöra processmaterial.

²⁰⁵ Prop. 2004/05:131 s. 257.

²⁰⁶ Tabellen *Genomförda huvudförhandlingar i tingsrätterna* som Domstolsverket tillställt mig visar att andelen avgjorda brottmål där huvudförhandling inte förekom var år 2007 endast 12,4 % (N=9.181) av alla avgjorda brottmål (N=73.936) men sedan stigit upp till 36,4 % (N=33.789) för år 2011 (samtliga brottmål det året N=92.776). Det är målen avgjorda i skriftlig process som främst står för denna differens på 24 procentenheter.

Överklagan är det *rättsmedel* som gäller för att söka ändring i tingsrättens dom som meddelats i skriftligt förfarande.

Det har sedermera redan föreslagits att tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet skulle utvidgas. Enligt slutbetänkandet av Beredningen för rättsväsendets utveckling borde alla erkända brottmål kunna avgöras på handlingarna. Svaranden ska då dömas högst till den påföljd som åklagaren har föreslagit i stämningsansökan. Lindrigare påföljder kan givetvis alltid dömas ut. I förslaget håller man kvar kravet på att svaranden ska ha varit myndig vid brottets begående.²⁰⁷ Betänkandet har remissbehandlats och remissinstansernas reaktioner blev blandade.²⁰⁸ Än så länge har något förslag i saken inte förelagts riksdagen.

Till följd av den snabba tekniska utvecklingen, främst digitaliseringen av kommunikationsöverföringen och kommunikationslagringen, uppfattas behovet av och formen för närvaro på ett annat sätt i dag än vad som var fallet vid tiden för beredningen och ikraftträdandet av SvRB. Redan då var visserligen *telefonen* i allmänt bruk, men i rättegången gjorde telefontekniken isteg först sent på 1970-talet.²⁰⁹ Sedan dess har det under vissa förutsättningar varit möjligt för parter att per telefon delta i sammanträden under förberedelsen i såväl tvistemål som brottmål (SvRB 42:10, 45:13 och 47:10). I huvudförhandling i brottmål har det däremot över huvud taget inte varit tillåtet för en part att delta per telefon.²¹⁰ Vittnen och målsägande har dock kunnat höras per telefon (SvRB 46:7). Bruket av telefon kan sägas markera en tydlig brytning med förfarandepinciperna i SvRB. Om man kunde delta per telefon, i tal alltså men på avstånd, så gick inte längre muntligheten undantagslöst ihop med fysisk närvaro på ort och ställe.²¹¹

²⁰⁷ SOU 2005:117 s. 16, 27, 105, 108 och 114–118. Något övre tak för brottets grovhet eller påföljdens stränghet föreslogs således inte, förutsatt att svaranden erkänner ”allt det som åklagaren lägger honom eller henne till last, dvs. godtar att han eller hon med den subjektiva inställning som åklagaren gör gällande har förfarit på det sätt som åklagaren påstår under de av åklagaren påstådda yttre omständigheterna” (s. 105).

²⁰⁸ T.ex. Sveriges advokatsamfund ansåg att det inte är till nytta att tillämpningsområdet för skriftlig process utvidgas. Enbart skriftliga handlingar skulle sällan vara till den tilltalades fördel. Däremot har en tilltalad som ger ett relativt gott intryck som person enligt samfundet större chans till mildare påföljd om rätten får se och höra personen. Se remissvar R-2006/0419 av 2006-06-26, JuD:s Dnr Ju2006/1015/DOM.

²⁰⁹ Utvecklingen analyseras av *Bylander (2006 s. 278, 279 och 285–296)*. Han noterar att en väsentlig grund för förslagen av 1977 års RU till att i vissa fall tillåta deltagande i rättegång genom telefon var iveren att äntligen ajourföra rättsväsendet med den tekniska utvecklingen. Användningen av telefon infördes som ett tidsbegränsat experiment med stöd av L om försöksverksamhet med användning av telefon vid rättegång (1979:103, den s.k. telefonförsökslagen) och permanentades genom 1987 års ändringar i SvRB.

²¹⁰ SOU 2001:103 s. 83 och 110 samt prop. 2004/05:131 s. 82 och 83.

²¹¹ Omständigheten erkänns i t.ex. SOU 2001:103 s. 168: ”Kravet på muntlighet innebär inte [längre, mitt tillägg] att den som talar måste befinna sig i rättssalen.” Se även *Bylander 2006 s. 289*.

Med hänsyn främst till att möjligheterna till att identifiera en person i telefon är begränsade har man inte varit synnerligen benägen att utvidga deltagande i rättegång per telefon i brottmål, i synnerhet vad gäller svaranden.²¹² I samband med de nyaste ändringarna i reglerna om deltagande i rättegång enligt SvRB bedömdes dock att det i vissa fall kan vara grundat att parterna, så även svaranden, i brottmål såsom i tvistemål får delta i ljudöverföring, dvs. per telefon, emedan den fortfarande tämligen starka huvudregeln att svaranden ska vara personligen närvarande ska bestå och även *videokonferens* skulle i praktiken vanligen ha företräde framom deltagande per telefon.²¹³

Detta beror på att videoöverföringen förmår i viss mån säkra också bevisomedelbarheten. Jämfört med en ljudöverföring finns på videon mycket som kan ha betydelse vid förståelsen och bedömningen av en persons utsaga såsom gester och ansiktsuttryck.²¹⁴

Samtidigt har man i lagen gått över till att likställa deltagande genom fjärrförbindelse med personlig närvaro i de fall där lagen tillåter deltagande på så sätt (SvRB 5:10,4, 2005:683). Paragrafen återger reglerna om parter och bevispersoners deltagande i en rättegång som hålls i form av ett sammanträde. Enligt första stycket ska de som deltar i ett sammanträde inför rätten infinna sig i rättsalen eller där sammanträdet annars hålls. Andra stycket ger dock rätten möjlighet att besluta, om det finns skäl för det, att deltagandet i stället ska ske genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring.²¹⁵ Möjligheten omfattar mål och sammanträden av alla slag, oavsett vad som ska behandlas vid sammanträdet, såväl när ett mål förbereds som när det avgörs. Vidare är bestämmelsen tillämplig i samtliga instanser. Tekniken kan användas både i fråga om parter och i fråga om andra personer som ska delta i ett sammanträde.²¹⁶ Vid bedömningen av om det finns skäl för ett sådant deltagande ska rätten särskilt beakta (1) de kostnader

²¹² Se SOU 2001:103 s. 110: ”Det starka intresset av att man ska kunna förvissa sig om att inte någon annan än den misstänkte deltar i sammanträdet väger här över i förhållande till parters bekvämlighet och kostnadsaspekter.”

²¹³ SvRB 5:10 (2005:683) samt 2004/05:131 s. 98, 99 och 226. Se även *Bylander 2006* s. 309.

²¹⁴ Prop. 2004/05:131 s. 106 och 2004/05:JuU29 s. 9. För en lättfattlig beskrivning av videokonferenstekniken se prop. 1998/99:65 s. 9. Videon i sin tur definieras i Tekniska basord av Terminologicalcentralen TNC som ett ”system för upptagning och återgivning av rörlig bild och ljud där programvaran i något skede föreligger i form av elektriska signaler” (cit. SOU 2001:103 s. 114).

²¹⁵ Den nya terminologin är avsedd att vara teknikneutral och täcka även andra sätt att överföra ljud och bild än de som finns för närvarande (prop. 2004/05:131 s. 88 och 224).

²¹⁶ Prop. 2004/05:131 s. 89 och 224. Utöver dem som ska höras i bevissyfte kan även t.ex. ombud, vårdnadshavare och tolkar delta i fjärrnärvaro enligt bestämmelsen.

eller olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta i sammanträdet måste infinna sig i rättssalen och (2) om någon som ska delta i sammanträdet känner påtaglig rädsla för att vara närvarande i rättssalen. Tredje stycket utesluter slutligen fjärrdeltagande om det är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter.²¹⁷ Enligt förarbetena innebär lämplighetskriteriet att kvaliteten på rättegången i det enskilda fallet inte får bli lidande eller rättssäkerheten på annat sätt äventyras av att deltagandet sker genom videolänk. Skäl som kan tala emot videokonferens är bl.a. rättens möjlighet att värdera bevisning och vikten av att unga tilltalade är närvarande i rättssalen vid prövningen av åtal mot dem. Rättens ställningstagande till videokonferensens tillåtlighet ska grundas på en helhetsbedömning av samtliga relevanta omständigheter. Betydelsen av att personen inställer sig i rättssalen måste vägas mot de eventuella fördelarna med att han eller hon i stället hörs genom fjärrförbindelse. När det t.ex. är fråga om allvarlig brottslighet eller upptagande av avgörande eller enda bevisning, måste starka skäl enligt regeringen föreligga för att videokonferens ska kunna anlitas.²¹⁸

Regeringen angav i motiven till propositionen att användning av videokonferens bör ses som ett komplement till reglerna om fysisk inställelse i rättssalen. Stora fördelar finns enligt regeringen förknippade med videotekniken.²¹⁹ Den välkomnades som ett viktigt hjälpmedel för att modernisera domstolarnas verksamhet och allmänhetens uppfattning om rättskipningen. Möjligheten att använda videokonferens teknik i allmän domstol hade i försöksverksamheten visat sig öka tillgängligheten till domstolarna och gjort handläggningen mera flexibel. Ett av syftena med reformen var att göra det lättare att delta i ett sammanträde. Antalet inställda huvudförhandlingar förutsattes minska som en följd av en ändamålsenlig användning av videokonferenser. Därmed kan också handläggningstiderna förkortas. Videokonferenser kan även bidra till minskade rättegångsrelaterade kostnader och olägenheter. Parter och vittnen slipper resa till tingsorten. I synnerhet i mål med gränsöverskridande inslag utgår regeringen från betydande fördelar.²²⁰

²¹⁷ Reglerna hade sin förankring i den användning av videokonferens som sedan år 2000 pågått med stöd av L om försöksverksamhet med videokonferens i rättegång (1999:613) i en del domstolar som har utrustats med behövliga videoanläggningar. Erfarenheterna av försöksverksamheten värderades som övervägande positiva i Domstolsverkets värderingsrapport (DV-rapport 2002:5). Se prop. 2004/05:131 s. 85–87 och *Bylander 2006* s. 304–306.

²¹⁸ Prop. 2004/05:131 s. 95, 96 och 225. Allmänmotiveringen avslutas med följande konstaterande: ”Det kan naturligtvis finnas situationer där en persons närvaro i rättssalen bedöms vara så avgörande att videokonferens inte kan tillåtas, oavsett hur starka skäl för detta som anförs, eftersom ett deltagande genom videokonferens aldrig får ske om det är olämpligt.” *Bylander* kritiserar propositionen för att den vägledande ”(o)lämplighetsbedömningen ... är påfallande vag” (2006 s. 310).

²¹⁹ Prop. 2004/05:131 s. 87, 90 och 91.

²²⁰ Prop. 2004/05:131 s. 86.

Beslut om videokonferens eller inställelse på ort och ställe fattas av domstolen. Detsamma gäller deltagande per telefon. Det innebär att åklagaren inte har möjlighet att med stöd av SvRB 45:16,2 självmant kalla en person att delta genom fjärrförbindelse. Vid bedömningen av om ett deltagande ska ske genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring bör enligt förarbetena dock stor hänsyn tas till parternas uppfattning i frågan, även om de inte har ett avgörande inflytande på denna punkt.²²¹ I praktiken kan den som hörs välja bort fjärrkontakt genom att bege sig till den plats där rättegången hålls. Sådana val förebyggs dock till en del av att personen i fråga inte ska vara berättigad till ersättning av allmänna medel för de merkostnader som uppkommit för att han eller hon inställt sig. Mot sin vilja kan en part åläggas att delta genom fjärrförbindelse närmast i de fall där det framstår som motiverat. Som exempel kan här nämnas förhandling rörande omhändertagning.²²²

Slutligen kan nämnas att även människorättssynpunkter övervägdes i beredningen. Regeringen ansåg att videokonferenser sannolikt försnabbar handläggningen. Vidare beaktades att deltagande genom videokonferens i lagen likställs med personlig inställelse inför rätten.²²³ Som ytterligare argument för regleringens förenlighet med EMRK kan åberopas att parten alltid har rätt att infinna sig personligen, även om han eller hon kallats att delta endast genom videokonferens.

Enligt enkätundersökningen som avsåg behandlingen av brottmål i landets samtliga TR i två veckors tid i mars 2009 deltog parter, deras ombud eller vittnen i huvudförhandlingen i brottmål genom fjärrförbindelse i 14 % (N=1.716) av målen (248 fall varav 232 eller 94 % per telefon och 16 motsv. 6 % genom videolänk).²²⁴

6.2.4 Statistiska och sammanfattande iakttagelser

Hur lagföringen fördelas mellan de olika tillvägagångssätten, rättegång, strafföreläggande och ordningsbot, kan illustreras med följande statistikuppgifter: År 2011 konstaterades sammanlagt ca 463.998 personer i Sverige vara skyldiga till brott genom domstolsavgörande, åklagarbeslut eller ordningsbot utfärdad av polis. Ungefär var sjätte (73.680 personer) dömdes i rättegång inför domstol,

²²¹ RU hade dock i sitt förslag lämnat det upp till den person som ska delta att godkänna huruvida han eller hon vill höras genom fjärrkontakt (SOU 2001:103 s. 98 jfrt med prop. 2004/05:131 s. 91).

²²² Prop. 2004/05:131 s. 224 och 225.

²²³ Prop. 2004/05:131 s. 89 och 90. Vid tiden för propositionen var det för övrigt inte känt att EMD i domen *Marcello Viola mot Italien* godkände fjärrkontakt i en rättegång i brottmål. Se avsnitt 3.3.2.

²²⁴ *Huvudförhandlingar i brottmål* s. 23.

något färre (62.651 personer) fick sin sak avslutad genom åklagarbeslut, som omfattar strafförelägganden (38.517) och åtalsunderlåtelse (24.134). Hela 327.667 personer eller 70 % av samtliga förelades ordningsbot av polis.²²⁵

Åklagarna fattade 513.404 beslut angående sammanlagt 633.411 misstankar för brott år 2011. I 297.025 eller 58 % av fallen lagförde åklagarna 136.273 personer (likaså 58 % av de inblandade). Sammanlagt 213.143 åtal väcktes vilket motsvarar 41 % av besluten av åklagarna.²²⁶

Vid tingsrätterna avgjordes sammanlagt 92.692 brottmål.²²⁷ Med beaktande att det enligt uppgift fanns i medeltal 1,13 svarande i varje mål,²²⁸ får vi resultatet att utöver de 73.680 personer som fälldes till ansvar för brott har en betydande andel, omkring 30.000 tilltalade, som frikändes (eller mot vilka talan möjligen avvisades). Proportionen fällande–fria domar vore således kring 70 gentemot 30 %. Bland de som konstaterades skyldiga till brott påfördes 18 % (eller 12 % av samtliga förmodligen drygt 104.000 svaranden) motsvarande 12.919 personer fängelse, 16 (11) % eller 11.797 personer villkorlig dom, 48 (33) % eller 35.237 personer böter och 16 (11) % eller 11.850 personer övriga slags påföljder såsom skyddstillsyn, ungdomspåföljd eller rättspsykiatrisk vård. Av fängelsestraffen var hela 55 % eller 7.124 på högst tre månader.²²⁹ Andelen de påföljder som i och för sig kan dömas ut i utevarohandläggning, dvs. böter, villkorlig dom, skyddstillsyn (N=7.280) och högst tre månaders fängelse når upp till 61.438 motsvarande 83 % av de 73.680 fällande tingsrättsdomarna.

Angående anlitaendet i praktiken av de underlättade handläggningsformerna för brottmål har vi kommit till slutsatsen att kring en fjärdedel av brottmålen i tingsrätt numera behandlas skriftligen utan att hålla huvudförhandling.²³⁰ Vidare verkar det så att ungefär vart tionde av huvudförhandlingarna utspelas som ute-

²²⁵ *Personer lagförda för brott*, understatistikerna Lagföringsbeslut efter huvudbrott och huvudpåföljd och Godkända ordningsbotsförelägganden. Uppgifterna anges här per person. Med fokus på antalet avslutade fall blir siffrorna däremot något olika: 50.281 utfärdade strafförelägganden och 33.601 åtalsunderlåtelse. Flera tusen personer i båda kategorierna omfattades således av flera än ett beslut. Se åklagarmyndighetens *Årsredovisning 2011* s. 26. – Antalet strafförelägganden har minskat kraftigt jämfört med ca 200.000 fall år 1975, medan antalet domstolshandlagda mål inte har förändrats nämnvärt. Utvecklingen kompenseras dock av att antalet ordningsböter samtidigt har så gott som fördubblats.

²²⁶ *Årsredovisning 2011* s. 20, 21 och 26. Helhetssiffran av 513.404 fås när de olika beslutsarterna (lagföring, ”ej åtal”, ”inte inleda en förundersökning” och ”lägga ned en undersökning” enligt tabellerna 1 och 3 räknas samman. Lagföring omfattar även strafföreläggandena.

²²⁷ *Domstolsstatistik* s. 9. Här kan en viss inkongruens noteras jämfört med uppgifterna om åklagarnas verksamhet ovan. Domstolsstatistiken ger oss endast antalet mål, däremot inte direkt antalet inblandade personer eller handlagda åtalspunkter.

²²⁸ A.a. s. 15.

²²⁹ *Personer lagförda för brott*, understatistikerna Domslut med påföljd fängelse efter huvudbrott och fängelsestraffens längd samt Lagföringsbeslut efter huvudbrott och huvudpåföljd.

²³⁰ Se avsnitt 6.2.3 vid not 206.

varohandläggning.²³¹ I kombination ger uppgifterna resultatet att nästan en tredjedel av de brottmål som tingsrätterna i Sverige avgör årligen handläggs i ett förenklat förfarande.²³²

Vi avslutar med att i tabellform granska möjligheterna under SvRB:s giltighetstid att på annat sätt än i fullskalerättegång lagföra de vanliga, mindre brotten. Tabellen belyser också utvecklingen under de drygt 60 år som SvRB varit i kraft. Trenden har varit att allt flera brott handläggs utan att svaranden deltar i förhandlingen som personligen närvarande. Som ett särdrag träder fram att utevarohandläggning sedan gammalt har haft ett bredare tillämpningsområde än skriftliga förfaranden varav strafförelägganden endast kan utfärdas för gärningar som svaranden uttryckligen har erkänt.

Tabell 1. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i svensk straffprocessrätt.

		SVERIGE					förklaringar
		lindrig misshandel	misshandel	snatteri	stöld	rattfylleri	
1948	Strafföreläggande	-	-	-	-	-	1, 2
	Utevarohandläggning	+	-	+	-	+	3
1978	Strafföreläggande	*	-	*	-	*	4, 5
	Utevarohandläggning	+	-	+	-	+	6
2012	Strafföreläggande	*	*	*	*	*	7
	Skriftlig process	+	-	+	-	+	8
	Utevarohandläggning	+	+	+	+	+	9
		lindrig misshandel	misshandel	snatteri	stöld	rattfylleri	förklaringar

²³¹ Se avsnitt 6.2.2 vid not 171.

²³² Andelen blir kring 30 % enligt följande kalkyl för år 2011: skriftlig process i en fjärdedel av sammanlagt 92.776 brottmål motsv. 22.500 st.; huvudförhandlingar i TR 58.987 st., därav utevarohandläggning i 10 % motsv. 6.000 st.; andelen båda förenklade förfaranden sammanlagt 22.500 + 6.000 = 28.500 motsv. 31,7 % av samtliga.

Förklaringar till tabellen

Möjlighet till handläggningsformen i fråga anges med +, omöjlighet med –.

Strecket över fältet betyder att förfarandet endast får tillämpas avseende erkända gärningar.

Ordningsbot tas inte upp i tabellen då den inte kan föreläggas för något av de studerade brotten.

År 1948

1. Strafföreläggande var uteslutet i brott med målsägande (SvRB 48:1,2, 1942:740).
2. Straffskalan för rattfylleri med en blodalkoholkoncentration mellan 0,8 och 1,5 ‰ var minst 10 dagsböter eller fängelse i högst 6 månader (L om straff för vissa brott vid förande av motorfordon 1934:247 1,2 §). Strafföreläggande kunde endast avse brott med böter som maximistraff (SvRB 48:1,1, 1942:740).
3. Utevarohandläggning var utesluten i fråga om brott som förskyllde högre straff än fängelse (i 2 år, SvRB 46:15,2, 1942:740, jfrt med SL 2:4,2 i lydelsen 1938:251). Sådana var t.ex. misshandel av normalgraden och stöld (straff enligt SL 14:12 i lydelsen 1931:327 och 20:1 resp. fängelse eller straffarbete i högst 2 år).

År 1978

4. Det föreskrivna maximistraflet fick inte överstiga fängelse i 6 månader för strafföreläggande om bötesstraff (SvRB 48:2,1 och 4, 1976:1137). På grund av högre straffskala kunde misshandel av normalgraden (BrB 3:5) eller stöld (BrB 8:1) inte bestraffas genom strafföreläggande. Även för ringa misshandel är användningsgraden av strafföreläggande fortfarande låg, endast 369 fall av sammanlagt 8.645 bestraffade (normalgradiga och ringa) misshandel år 2011. Se *Personer lagförda för brott*, delstatistiken Lagföringsbeslut efter huvudbrott och huvudpåföljd.
5. Gränsen för rattfylleri hade sänkts till en alkoholkoncentration på 0,5 ‰ i blodet men påföljderna stod oförändrade (L om straff för vissa trafikbrott 1951:649 4,2 § i lydelsen 1974:830 och 1975:611).
6. Utevarohandläggning kunde anlitas om endast böter kom att dömas ut i det förevarande fallet (SvRB 46:15,2, 1964:166). Misshandel av normalgraden och stöld var fortfarande uteslutna på grund av straffskalan som endast föreskrev fängelse, i högst 2 år (BrB 3:5 och 8:1).

År 2012

7. Strafföreläggande kan numera utfärdas för samtliga brott. Vad angår de grövsta, dvs. normalgradig misshandel och stöld för vilka böter inte står i straffskalan, kan endast villkorlig dom dömas ut (SvRB 48:4,2, 2006:284).
8. Nu är läget med den skriftliga processen detsamma som med utevarohandläggningen 30 år tidigare (se siffra 6 ovan). Målet kan avgöras på handlingar om inte strängare påföljd än böter döms ut (SvRB 45:10 a, 2005:683). Brott såsom normalgradig misshandel och stöld, som inte förskyller böter utan bara strängare straff, kan inte hänföras till detta förfarande.
9. Samtliga brott lämpar sig numera för handläggning i svarandens utevaro, förutsatt att påföljden stannar vid villkorlig dom eller högst 3 månaders fängelse (SvRB 46:15 a, 2001:235).

6.3 TYSKLAND

I tysk rätt finns det fyra olika förfaranden för lagföring av överträdelse och mindre allvarliga brott utan att den misstänkta personen behöver inställa sig i domstol. Ett av förfarandena handhas av polisen eller övriga förvaltningsmyndighe-

ter så gott som utan medverkan av rättskipningsorgan såsom åklagare eller domstol, ett annat genomförs skriftligen vid domstol, ett tredje är en utevarohandläggning i domstol och den fjärde är slutligen en uppsnabbad huvudförhandling.²³³ Vid den sistnämnda huvudförhandlingen ska svaranden i regel vara närvarande. Inget av dessa förfaranden förutsätter att svaranden uttryckligen erkänner gärningen, än mindre sin skuld. Svarandens subjektiva inställning till förfarandet behöver således inte utredas. Samtliga handläggningsformer bygger dock på svarandens stilla samtycke till att saken behandlas vid förfarandet i fråga. Svaranden har nämligen alltid rätt att få saken hänskjuten till en fullskalerättegång. Förfarandena heter (1) *Ahndung der Ordnungswidrigkeiten durch Bußgeldbescheid*,²³⁴ (2) *Strafbefehl*,²³⁵ (3) *Hauptverhandlung ohne Anwesenheit des Angeklagten*²³⁶ och (4) *beschleunigtes Verfahren*.²³⁷

För att kunna ge en korrekt bild av dagens tyska straffprocessverklighet är det nödvändigt att vi först tar del av den företeelse som officiellt i lag kallas *Verständigung* ("uppgörelse", "enighet") men som även är känd som *Absprache* ("avtal"), *Vergleich* ("förlikning") eller *Deal*.²³⁸ Detta är ett väsentligt element i tysk straffrättsvård som fyller samma funktion som de egentliga förenklade förfarandena. Domstolen och parterna behöver inte genomföra en fullskalerättegång i en sak som inte kräver att bevisning läggs fram inför domstolen. Förfarandet uppfyller således samma funktion som den engelska strävan efter att undvika full-

²³³ En engelskspråkig översikt av tysk straffprocess finns i *Juy-Birmann* och *Huber*. De förenklade förfarandeformerna granskas på s. 304, 311, 316, 328, 340 och 344 resp. 157 och 158. Åskådliga schema- eller tabellframställningar om processens gång finns på s. 311 resp. 103–106.

²³⁴ "Påförande av straff för ordningsföreläggande genom ordningsbotsföreläggande" med stöd av OwiG. Påföljden kallas folkligt även för *Ordnungsstrafe*, "ordningsstraff".

²³⁵ "Straffförordnande" som avses i §§ 407–412 StPO. Det gäller att inte förväxla företeelsen med strafföreläggandet enligt svensk-finsk modell. Strafföreläggande motsvaras närmast av ordningsstraffsförfarandet enligt OwiG. För att undvika sammanblandning har jag valt att tala om straffförordnande i stället för strafföreläggande (jfr SOU 2001:103 s. 437).

²³⁶ "Huvudförhandling utan den tilltalades närvaro" (§§ 232 och 233 StPO), i det följande "utevarohandläggning".

²³⁷ "Uppsnabbat förfarande" (§§ 417–420 StPO), nedan "snabbförfarande".

²³⁸ GE 16/12310 s. 5. Även ordet *Vereinbarung* ("överenskommelse") har använts på sina ställen. Det är svårt att hitta en entydig svensk motsvarighet till begreppet. Det handlar å ena sidan om något som de berörda personerna tillsammans och i samförstånd förenar sig om (*sich verständigen*). Å andra sidan ger domstolen ett förhandsmeddelande, en tillkännagivelse om domens huvudsakliga innehåll som parterna sedan kan godkänna eller förkasta. I förarbetena förklaras termvalet med den uttryckliga strävan efter att undvika ord som väcker associationer till avtal om domens innehåll. Således ströks termerna *Absprache*, *Vereinbarung* och *Deal* (GE 16/12310 s. 8). Av samma skäl använder jag ordet "enighet om straff", dess begränsningar till trots. – Se även *Meyer-Gößner 2007* s. 114 om att den grundläggande frågan om rättsinstitutets väsen gäller om "es eine Zusage des Gerichts gegenüber dem Angeklagten, falls dieser bereit ist, ein Geständnis abzulegen, [ist] oder [ob] es eine Vereinbarung der Verfahrensbeteiligten über die bei Ablegung des Geständnisses einzuhaltende Strafgrenze [ist]" (kursiv. i originaltexten).

skalerättegång (*trial avoidance*) genom att svaranden pläderar skyldig (*guilty plea*) som vi kommer att granska längre fram. Företeelsens praktiska betydelse är enorm. Uppskattningsvis slutar rent av två tredjedelar av alla anklagelser som annars skulle handläggas i fullskalerättegång med enighet om straff. Det påstås att om alla dessa mål genomgick fullskalerättegång skulle rättsväsendet helt enkelt kvävas.²³⁹ I motsats till de egentliga förenklade förfarandearterna begränsas *enighetsförfarandet* inte till mindre brottslighet utan kan likaså omfatta lagföring av allvarliga brott. Något särskilt straffmaximum gäller inte i dessa situationer.²⁴⁰

Förfarandet med enighet om straff har länge existerat i tysk praxis dock utan att ha stöd i lag. Sedan år 2009 ingår i StPO bestämmelser genom vilka man har kodifierat den praxis som bygger på BGH:s prejudikat.²⁴¹ Man har strävat efter att skapa en rimlig kompromiss mellan att upprätthålla ett trovärdigt lagförings-system för brottsmisstankar å ena sidan och valfriheten för åklagaren och svaranden att avtala om straff med bindande verkan för domstolen å andra sidan.²⁴²

Enigheten om straff omfattar en procedur som inleds på initiativ av svaranden själv, åklagaren eller även domstolen.²⁴³ Parterna frågar domstolen om storleken

²³⁹ Uttalande av presidenten för Tysklands HD, *Bundesgerichtshof* (BGH) *Klaus Tolkdorf* rapporterat av *Frankfurter Allgemeine Zeitung* i ledaren 2009-05-29. Se även GE 16/12310 s. 5. – Inom vetenskapssamfundet kritiseras däremot rättsinstitutet fortfarande som ett förbryllande transplantat som förbiser officialprincipens krav. Se i synnerhet *Roxin/Schünemann* s. 98–104 och 364–366 samt *Beulke* s. 248 och 249.

²⁴⁰ Något principiellt hinder för att anlita förfarandet även vid lindriga brott, t.ex. i samband med strafföreläggande, föreligger inte. Detta är dock sällan motiverat i och med att något erkännande inte behövs vid strafföreläggande. Däremot anses att uppgörelsen sällan bör användas i fråga om unga personer, eftersom processens uppfostrande funktion då äventyras. Se GE 16/12310 s. 10 och 19, *Meyer-Gofner 2011* s. 1075 och *Beulke* s. 253.

²⁴¹ Se främst **rättsfallet 2005-03-03 GSSt 1/04** (*Großer Senat für Strafsachen*). Där hade BGH, systematiserande tidigare avdelningspraxis, slagit fast att uppgörelseförfarandet 1) inte ska avse skuldfrågan, 2) måste grundas på erkännande vars riktighet domstolen ska pröva mot förundersökningsprotokollet, 3) endast kan ange en övre gräns för det skuldanpassade straffet, 4) ska protokollföras och offentliggöras (punkterna B.I.2.b och 3) samt 5) ska stå öppet för överklagande (punkt B.II). Slutligen uppmanade BGH förbundsregeringen att lägga fram lagstiftningsförslag i ämnet (punkt C, återupptagen i GE 16/12310 s. 7). Rättsfallet kommenteras av bl.a. *Meyer-Gofner (2007* s. 109–114). För övrig BGH-praxis se GE 16/12310 s. 5 och 6, *Meyer-Gofner 2007* s. 105 och 106 samt *Gössel* s. 85–89. – Om lagstiftningshistorien samt de olika alternativen och förslagen till lagstiftning, se GE 16/12310 s. 5–7 och *Meyer-Gofner 2007* s. 114–120.

²⁴² Ett av syftena med lagregleringen är att hindra domstolen från att direkt och utan att pröva saken materiellt fastställa det avtal som åklagaren och svaranden har träffat angående straffet. Se *Gössel* s. 82–84.

²⁴³ I förundersöknings- och åtalprövningsstadiet, men inte sedan åtalet har väckts, kan även målsäganden ta initiativ till förhandlingar om en uppgörelse. Skillnaden förklaras av att åklagarens beslut om att väcka åtal binder målsäganden (§ StPO 395). Det kan faktiskt ligga i målsägandens intresse att inleda förhandlingar om en straffuppgörelse för att undvika huvudförhandlingens verdemödor. Se GE 16/12310 s. 12 och BGHs **beslut 2005-03-03 GSSt 1/04** punkt B.I.4.bb.

av det straff som kommer att dömas ut och överlägger sedan utgående från detta tillkännagivande huruvida de ska låta sig nöja med detta straff eller fortsätta att plädera för saken vid huvudförhandlingen och lägga fram bevis. För domstolen består fördelarna med förfarandet i att den inte behöver motta och värdera bevis utan kan koncentrera sig på att döma ut straff. Huvudförhandlingen i sig faller inte bort men genomförs endast i en stympad omfattning med fokus på huruvida en godtagbar enighet nås utan bevisupptagning.

Enligt de numera lagfästa, på BGH:s tidigare praxis baserade kriterierna kan enigheten om straff endast grundas på svarandens erkännande. Parternas och domstolens ställningstagande kan inte gälla något annat än straffpåföljden.²⁴⁴ Huruvida svaranden däremot är skyldig till gärningen kan inte avtalas om. Detta ska han eller hon uppge självmant i form av ett erkännande vars riktighet domstolen ska pröva mot handlingarna från förundersökningen.²⁴⁵ Parterna får förhandla för att nå enighet redan under förundersökningen, åtalsprövningen eller innan huvudförhandlingen inleds samt fortfarande under dess gång.²⁴⁶ Men enigheten leder inte till ett avtal utan till att domstolen meddelar inom vilka ramar domen kommer att röra sig. Sitt tillkännagivande får domstolen, i domför sammansättning, meddela uteslutande vid ett sammanträde som hör till huvudförhandlingen. Domstolen anger strafframen, dvs. både den nedre och den övre gränsen för påföljden.²⁴⁷ Sedan är det svarandens och åklagarens sak att godta eller förkasta domstolens erbjudande. Om det godkänns blir det bindande för dem och domstolen.²⁴⁸ I så fall grundas domen på enigheten, vilket nämns i den

²⁴⁴ § 257 c II StPO och GE 16/12310 s. 15–17. Enligt lagen kan parterna och domstolen visserligen enas om en del processuella frågor såsom att avstå från att lägga fram vissa bevis. Sådana arrangemang torde vara sällsynta i jämförelse med påföljdsfrågan. Se *Meyer-Gofßner 2011* s. 1077 och 1078.

²⁴⁵ § 257 c II jfrt med § 244 II StPO. I förarbetena framhävs att det inte handlar om ett avtalsmässigt konsensualförfarande utan om domstolens normala rättskipning i brottmål, som bygger på officialprincipen och en bevisbaserad materiell sanning om svarandens skuld. Se GE 16/12310 s. 7: ”Es muss ... weiterhin ein Strafverfahren sichergestellt werden, das auf dem fundamentalen und auch verfassungsrechtlich verankerten Grundsatz der Wahrheitsermittlung und der Findung einer gerechten Strafe verpflichtet ist.” Så även RA 16/13095 s. 1 och 2, *Meyer-Gofßner 2011* s. 1075 och 1079 samt *Beulke* s. 249 och 250.

²⁴⁶ §§ 160 b, 202 a, 212 och 257 b StPO samt GE 16/12310 s. 8 och 12–14. Förhandlingarna kan skötas formfritt, även per telefon och vid behov separat med de enskilda parterna (s. 13). Se även *Meyer-Gofßner 2011* s. 1073.

²⁴⁷ §§ 243 IV och 257 c III StPO samt GE 16/12310 s. 14, 15 och 17. I tidigare domstolspraxis hade det däremot ansetts att endast maximigränsen för påföljden får meddelas (BGHs **beslut 2005-03-03 GSt 1/04** punkt B.I.2.b). I litteraturen framförs att det följdriktigt skulle även ha tillåtits uppgörelser om ett bestämt straff vilket dock inte är möjligt enligt lagen. I praktiken förväntas domstolen i vart fall mäta ett straff som sammanfaller med den nedre gränsen i tillkännagivandet. Se *Meyer-Gofßner 2011* s. 1076 och 1080.

²⁴⁸ § 257 c III StPO och GE 16/12310 s. 17. Målsäganden, vars ställning i tysk rätt är endast accessorisk, har ingen talerätt här. Se även *Meyer-Gofßner 2011* s. 1081 och 1082 samt *Beulke* s. 251.

och ett konkret straff bestäms inom den angivna ramen. Den bindande verkan förfaller dock om nya fakta gör gällande att enigheten har grundats på felaktiga materiella eller rättsliga premisser.²⁴⁹ Svaranden kan fritt överklaga en dom som är grundad på ett tillkännagivande i enighetsförfarandet.²⁵⁰ Domstolen ska på behörigt sätt underrätta svaranden om förutsättningarna för att tillkännagivandet förfaller samt om rätten att överklaga.²⁵¹ Handläggning som leder till enighet om straff ska protokollföras i enlighet med vad som föreskrivs för huvudförhandlingen i allmänhet.²⁵²

Om de fyra egentliga förenklade förfarandearterna i brottmål kan konstateras följande.

Ordningsboten (1) påförs av polisen eller någon annan behörig myndighet. Tillämpningsområdet omfattar rättsstridiga och klandervärda handlingar som enligt lagen kan bestraffas med böter, dock inte sådana som utgör brott enligt strafflagen. Typiskt handlar det om trafikförseelser, sådana som i Finland och Sverige kan bli föremål för ordningsbot eller straffföreläggande.²⁵³ Vidare kan ordningsbot föreläggas för överträdelser av administrativa föreskrifter. I detta hänseende likställs förfarandet med en del icke-straffrättsliga administrativa sanktionssystem i Norden, t.ex. påförandet av överlastavgift genom betalningsföreläggande utfärdad av polis enligt den finska lagen om överlastavgift (51/1982). Slutligen kan ordningsstraff föreläggas för en del lindriga gärningar som i Norden utgör strafflagsbrott, såsom lämnande av oriktiga personuppgifter enligt § 111 OWiG, sedlighetssårande marknadsföring enligt lagens §§ 119 och 120 eller underlåtelse att ha uppsikt över djur med stöd av § 121 i lagen. På samma sätt som vid ordningsbotsförfarandet är påföljden böter på fasta belopp, här från 5 till 1.000 euro. Även juridiska personer kan föreläggas ordningsbot, maximalt 1.000.000 euro för uppsåtliga gärningar och högst 500.000 för oaktsamma.²⁵⁴

²⁴⁹ § 257 c IV StPO, GE 16/12310 s. 18 och RA 16/13095 s. 14. Erkännandet får i så fall inte åberopas vid ett senare skede. Se *Meyer-Goßner 2011* s. 1082, *Beulke* s. 253–255 och kritiskt *Volk 2010* s. 284: "Wozu dann eine fromelle Absprache, wenn das inquisitorische Prinzip den Konsens ausheben kann?"

²⁵⁰ §§ 35 a och 302 I StPO samt GE 16/12310 s. 8, 9 och 19. Grunderna är att uppgörelsen om straff bygger på en prövning av svarandens skuld på tjänstens vägnar och inte på ett medgivande av åtalet och att överinstansen ska kunna ompröva detta om så önskas samt kontrollera rättskipningens enhetlighet (s. 9). Däremot är målsäganden inte berättigad att överklaga, redan av den anledning att han eller hon inte i Tyskland får överklaga påföljder (§ 400 I StPO och GE 16/12310 s. 17). Se även *Meyer-Goßner 2011* s. 1081 och *Beulke* s. 252.

²⁵¹ §§ 35 a och 257 c V StPO samt GE 16/12310 s. 8, 9 och 11.

²⁵² § 273 I a StPO samt GE 16/12310 s. 8 och 19.

²⁵³ Se den detaljerade förteckningen över förseelser i vägtrafiken som bestraffas med ordningsbot i § 49 Straßenverkehrs-Ordnung (StVO).

²⁵⁴ §§ 1, 17, 21 I, 30, 35 och 47 OWiG. Användningsområdet begränsas avsevärt av kravet på att gärningen inte får vara ett brott som bestraffas enligt strafflagen (§ 21 I OWiG). På denna grund

Ordningsbotsförfarandet är mycket likt det som tillämpas i Finland och i Sverige. Vid ringa förseelser kan dock i stället för en egentlig ordningsbot utfärdas endast en varning, som kan kombineras med en ”varningspenning” (*Verwarnungsgeld*) på minst 5 och högst 35 euro. Varningsförfarandet förutsätter att den misstänkta personen samtycker och betalar varningspenningen senast inom en vecka.²⁵⁵ Den som har mottagit ordningsbotsföreläggandet kan motsätta sig det inom två veckor genom anmälan till den polis- eller annan myndighet som har förelagt ordningsboten. Myndigheten prövar först om den drar ordningsboten tillbaka med anledning av gensagan. Annars sänder myndigheten handlingarna över till åklagaren som gör målet anhängigt vid TR (*Amtsgericht*). Så skedde år 2011 i 387.098 fall av vilka 351.965 (91 %) gällde trafikförseelser.²⁵⁶ Målet kan behandlas och avgöras på handlingarna i kansliet om inte åklagaren eller svaranden har något att invända mot tillvägagångssättet inom två veckor från det de beretts tillfälle att yttra sig om saken. Om saken däremot tas upp vid en huvudförhandling inför domstol, vilket i sin tur inträffade år 2011 i 178.396 fall av vilka 160.022 (90 %) avsåg trafikförseelser,²⁵⁷ ska svaranden i princip vara närvarande. Åklagaren åter behöver inte vara det. Domstolen befriar även svaranden från inställeleplik om han eller hon begär det och i det sammanhanget tar ställning till straffanspråket eller förklarar utöva sin rätt till tystnad. Därtill krävs att svarandens närvaro inte behövs för att reda ut väsentliga omständigheter i faktaunderlaget (*”zur Aufklärung wesentlicher Gesichtspunkte des Sachverhalts”*, § 73 II OWiG). Om svaranden uteblir utan att ha fått befrielse från närvaroplikt avslås gensagan direkt genom dom utan någon behandling i sak.²⁵⁸ I ordningsbotsmål är domstolen inte bunden vid sakens beteckning som ordningsbotsförseelse utan kan ta upp saken som ett ordinärt brottmål, dock förutsatt att svaranden har meddelats om förfarandet och beretts tillfälle att tillbörligen försvara sig.²⁵⁹

Den tyska brottmålsrättegången är normalt koncentrerad, omedelbar och muntlig. Målet behandlas således vid en huvudförhandling (*Hauptverhandlung*) i samtliga parter närvaro.²⁶⁰ Huvudförhandlingen föregås vanligen av ett särskilt ”mellanförfarande” (*Zwischenverfahren*), som innebär att domstolen granskar att det har funnits tillräckliga skäl att misstänka brott (*hinreichender Tatverdacht*)

faller t.ex. rattfylleri och snatteri utanför ordningsbotsförfarandet. Dessa gärningstyper behandlas i första hand i en skriftlig process inför domstol.

²⁵⁵ § 56 OWiG.

²⁵⁶ *Rechtspflege, Strafgerichte*, tabell 1 Geschäftsentwicklung der Straf- und Bußgeldverfahren vor dem Amtsgericht s. 15, raderna 24 och 26.

²⁵⁷ *Rechtspflege, Strafgerichte*, tabell 2.6 Einleitungsart, Erledigungsart, Hauptverhandlungen der Bußgeldverfahren s. 44, raderna 24 och 25 resp. 49 och 50 sammanräknade.

²⁵⁸ Detta skedde år 2011 i 363 fall (a.a., rad 18).

²⁵⁹ §§ 67, 69, 72–75 och 81 OWiG.

²⁶⁰ §§ 226, 230, 250 och 261 StPO. Se även *Meyer-Göfner 2011* s. 919, 920, 928, 1036, 1037 och 1104, *Roxin/Schünemann* s. 88, 89, 346, 347, 355, 357 och 397, *Beulke* s. 25, 26, 29, 241 och 261, *Volk 2010* s. 175, 179 och 193–195, *Hartmann-Schmidt* s. 42–45 och 257, *Hellmann* s. 194, 196 och 201–209 samt *Ranft* s. 353 och 364.

och att åtalet således kunnat väckas. Om sådana skäl föreligger, bestämmer domstolen att inleda huvudförhandlingen (*Eröffnungsbeschluss*, § 203 StPO).²⁶¹ Vid ett negativt omdöme avvisar domstolen åtalet (*Ablehnungsbeschluss*, § 204 StPO), som inte utan nya bevis kan väckas igen (§ 211 StPO).²⁶² Kvaliteten hos åkalgarverksamheten förefaller dock tillförlitlig, eftersom mindre än 1 % av de väckta åtalen avvisas.²⁶³

De förenklade förfaranden som behandlas näst skiljer sig från den ovan beskrivna brottmålsprocessen i det att huvudförhandlingen antingen inte anordnas alls eller hålls endast i förkortad form. I det *skriftliga förfarandet* med straffförordnande (*Strafbefehl*) slopas huvudförhandlingen. Om åklagaren anser att någon huvudförhandling inte behövs med hänsyn till vad som förekommit i förundersökningen, väcker han eller hon åtal och yrkar att tingsrätten dömer ut en viss påföljd. Förfarandet är skriftligt och baserar sig på förundersökningsmaterialet. Tillämpningsområdet täcker i princip alla de brott som tingsrätten är behörig att handlägga, dvs. de som enligt normal praxis bestraffas med fängelse i högst fyra år. Således kan de flesta brottsrubriceringar hänföras till förfarandet.²⁶⁴ Det kan dock inte tillämpas på unga lagöverträdare som inte hade fyllt arton år vid tidpunkten för brottet. De konkreta påföljderna som kan dömas ut omfattar villkorligt fängelse i högst ett år, böter, även villkorliga (*Verwarnung mit Strafvorbehalt*, § 59 StGB), körförbud, indragning av körkort, förverkandepåföljd och i fråga om samfundsbot, publicering av avgörandet. Påföljderna kan också kombineras. För att villkorligt fängelse ska kunna dömas ut måste svaranden biträdas av en försvarare. Om svaranden inte har en försvarare i en situation där domstolen överväger ett villkorligt fängelsestraff, förordnar domstolen själv en försvarare.²⁶⁵

²⁶¹ Se även *Meyer-Goßner 2011* s. 865 och 866, *Roxin/Schünemann* s. 335, *Beulke* s. 229, *Volk 2010* s. 157, *Hartmann-Schmidt* s. 4 och 250, *Hellmann* s. 185–187 samt *Ranft* s. 309, 310 och 314 med anmärkning att *hinreichender Tatverdacht* ska förstås såsom en hög sannolikhet för fällande dom, eller i alla fall högre än sannolikheten för en frikännande dom.

²⁶² Se även *Meyer-Goßner 2011* s. 866, 867, 883 och 884, *Roxin/Schünemann* s. 337, *Beulke* s. 231, *Volk 2010* s. 159, *Hartmann-Schmidt* s. 251 och 252, *Hellmann* s. 188 samt *Ranft* s. 324.

²⁶³ *Volk 2010* s. 155. År 2011 vägrade domstolen att inleda huvudförhandlingen i 3.800 mål, vilket motsvarar 0,7 % av de 508.026 åtal som väcktes (*Rechtspflege, Strafgerichte*, tabell 2.3 Art der Erledigung für die einzelnen Beschuldigten in Strafverfahren s. 32, rad 36, jfrt med *Rechtspflege, Staatsanwaltschaften*, tabell 2.2 Art der Erledigung s. 26, rad 2).

²⁶⁴ Merparten av de brott som lagförs inför domstol avgörs faktiskt genom förfarandet med *Strafbefehl* (*Volk 2010* s. 295, se även de statistiska uppgifterna nedan). Förfarandet lämpar sig typiskt för anklagelser för trafikförseelser (om de inte bestraffas med ordningsbot), butiksstöld och ringa misshandel (*Hartmann-Schmidt* s. 381).

²⁶⁵ §§ 407 och 408 b StPO, § 79 I JGG samt bestämmelserna om TR:s behörighet i brottmål i §§ 24 I 2 och 25 II GVG. Se även *Meyer-Goßner 2011* s. 1508–1512 och 1516–1518, *Roxin/Schünemann* s. 537, *Beulke* s. 339, *Volk 2010* s. 295, *Hartmann-Schmidt* s. 381 och 382, *Hellmann* s. 319 samt *Ranft* s. 554–556 och 559.

Åklagaren ska som redan nämnts begära att målet avgörs genom strafförordnande. Rätten granskar åtalsgrunderna i endomarsammansättning på motsvarande sätt som innan huvudförhandlingen öppnas (§ 203 StPO), även om inget uttryckligt beslut fattas förutom i det undantagsfall att åtalet måste avvisas (§ 408 II StPO). Detta är den enda fasen i det skriftliga förfarandet som direkt kan utmytna i ett frikännande. Annars resulterar målet antingen i en fällande dom i enlighet med straffyrkandet eller så flyttas målet över till huvudförhandling, om domaren vid en närmare genomgång av handlingarna börjar hysa tvivel i saken. Domstolen prövar målet således också i sak, inte enbart summariskt. Men processen är strömlinjeformad så att åklagarens straffyrkande ska bifallas som sådant om saken framstår som klar, eller i lagens lydelse, inga betänkligheter uppstår hos domaren huruvida straffpåbudet kan utfärdas (*„wenn dem Erlaß des Strafbefehls keine Bedenken entgegenstehen“*, § 408 III StPO). I annat fall hålls en huvudförhandling, liksom också när domaren bedömer gärningen avvikande från åklagarens straffyrkande eller vill döma ut en annan påföljd än den som åklagaren föreslagit.

Meningsskiljaktigheter i fråga om påföljdsval leder dock till huvudförhandling endast om åklagaren, tillfrågad om saken, håller fast vid sitt ursprungliga yrkande. Även mål som med hänsyn till gärningens art i och för sig skulle kunna handläggas skriftligen men som redan tagits upp till huvudförhandling i vanlig ordning kan föras över till skriftligt förfarande, om huvudförhandlingen inte kan genomföras på grund av att svaranden har uteblivit eller inte kan hittas eller av någon annan viktig anledning (§ 408 a StPO). Strafförordnandet vinner laga kraft på samma sätt som en dom, om inte svaranden motsätter sig det genom en gensaga i tingsrättens kansli inom två veckor från det att den dömde delgetts beslutet (§ 410 StPO). I så fall tas målet upp till huvudförhandling vid samma tingsrätt. Svaranden behöver inte vara personligen närvarande vid denna huvudförhandling utan får anlita ombud. Om motsättandet gäller endast dagsbetsbeloppet kan målet med samtycke av parterna åter handläggas enbart skriftligen (§ 411 I och II StPO).²⁶⁶

Med tillstånd av domstolen får svaranden utebli från huvudförhandlingen i två fall. Svaranden kan dock låta sig företrädas av ett ombud (§ 234 StPO). Domstolen kan för det första direkt i kallelsen ange att svaranden inte behöver inställa sig personligen och att han eller hon i sin utvaro kommer att dömas till högst ett bötesstraff på 180 dagsböter, villkorliga böter, körförbud, indragning av körkort eller förverkandepåföljd eller en kombination av dessa påföljder (§ 232 StPO,

²⁶⁶ Se även *Meyer-Goßner 2011* s. 1514–1516 och 1521–1524, *Roxin/Schünemann* s. 538 och 539, *Beulke* s. 340 och 341, *Volk 2010* s. 296, *Hartmann – Schmidt* s. 381 och 382, *Hellmann* s. 320–322 samt *Ranft* s. 556–559.

utevarohandläggning A).²⁶⁷ Påföljdsskalan är således något lägre än i en skriftlig process, där även villkorligt fängelse på högst ett år och böter utan någon specificerad gräns får dömas ut.

Den andra möjligheten innebär att svaranden på egen begäran befrias från inställelseplikten, om påföljden i det aktuella fallet förväntas bli högst fängelse i sex månader eller någon av de lindrigare påföljder som kan dömas ut när svaranden uteblir med domstolens tillåtelse (§ 233 I StPO, *utevarohandläggning B*).²⁶⁸ Om svaranden med stöd av bestämmelsen befrias från närvaro i huvudförhandlingen, måste han eller hon dock bege sig till rätten utom huvudförhandlingen för att höras av en ensamdomare. Svarandens utsagor läses sedan upp i huvudförhandlingen. Åklagaren underrättas om tidpunkten för hörandet men behöver inte delta (§ 233 II och III StPO). Att svaranden behöver höras innebär i praktiken att det närmast är erkända gärningar som på svarandens begäran kan handläggas i en utevarohandläggning. Om svaranden däremot vid hörandet bestrider sin skuld, håller man i regel en huvudhandling för att konfrontera svaranden med bevisningen. Även om svaranden i det förberedande stadiet måste bege sig till domstol för att höras förklaras fördelen med utevarohandläggningen i litteraturen med att svaranden i vart fall har intresse av att slippa närvara vid den offentliga och många gånger betungande huvudförhandlingen. Domstolen kan upphäva svarandens rätt att utebli och ålägga honom eller henne att inställa sig och säkra detta genom hämtning eller häktning (§ 236 StPO).

Prövningsstandarden är i utevarohandläggning densamma som i fullskalerättegångar: bevisröskeln sänks inte i något hänseende.²⁶⁹

För att mål med svarande under 18 år ska kunna handläggas i svarandens utevaro krävs utöver de allmänna förutsättningarna att det finns särskilda grunder och att åklagaren samtycker (§ 50 II JGG).

Förutom att överklaga domen i vanlig ordning kan svaranden i fall av direkt uteblivande enligt § 232 StPO även söka återvinning i samma tingsrätt med åberopande av laga förhinder (§ 235 StPO).

En del specialfall av utevaro regleras särskilt. I § 231 a StPO föreskrivs t.ex. följden av att svaranden uppsåtligt och klandervårt genom att påverka sin handlingsförmåga förhindrar att huvudförhandlingen genomförs i hans eller

²⁶⁷ Se *Meyer-Göfner 2011* s. 945 och 946.

²⁶⁸ Strängare straff får inte heller dömas ut. Förfarandet anlitas närmast för att höra svarande för vilka inställelse skulle föranleda stor möda eller vara direkt omöjligt på grund av sjukdom. Anordningen påminner således om möjligheten i finsk lag (BRL 6:4,1 eller RB 17:41) att höra bevispersoner utanför huvudförhandlingen. Se närmare *Meyer-Göfner 2011* s. 948–952.

²⁶⁹ Se *Diesen* s. 69. Se även *Meyer-Göfner 2011* s. 946 och 1109 om att huvudförhandlingen i utevaro genomförs enligt de allmänna reglerna och att svarandens tystnad inte ska läggas honom eller henne till last. I fråga om utevarohandläggning B gäller dessutom de utsagor som svaranden har gett utom huvudförhandlingen som om de avgetts i själva huvudförhandlingen (a.a. s. 951).

hennes närvaro. I en sådan situation kan huvudförhandlingen ske i svarandens utevaro under förutsättning att svaranden i ett tidigare sammanhang sedan huvudförhandlingen inleddes har haft tillfälle att uttala sig om åtalet och domstolen inte finner närvaron nödvändig. Bestämmelsen vinner främst tillämpning i berusningsfall. Användningsområdet är dock begränsat, eftersom svaranden måste ha hörts med anledning av åtalet. Om huvudförhandlingen fortsätts utan att svaranden förmår vara närvarande, ska domstolen se till att han eller hon företräds av en försvarare.²⁷⁰

I tysk rätt används åtals- och domseftergift i förhållandevis stor utsträckning. Såsom i Danmark kan ett beslut om åtals- eller domseftergift fattas även villkorligt, om den misstänkta personen åtar sig att betala bidrag till staten eller något allmännyttigt samfund, gottgöra den orsakade skadan, söka en uppgörelse i godo med brottsoffret, går på kurs i trafikuppfostran osv. (*Einstellung des Strafverfahren mit Auflage oder Weisung*, § 153 a StPO).²⁷¹ I ett hänseende som är av synnerligt intresse för vår studie gäller det att lägga märke till att domseftergift kan meddelas även när svaranden inte påträffas för att kallas eller hämtas till huvudförhandling i domstol (§ 153 II StPO jfrt med § 205). Om målet i så fall gäller ett (lindrigt eller mellangrovt) brott för vilket minimistrafet inte överstiger fängelse i ett år (*Vergehen*, § 12 II StGB) och svarandens skuld är att anse som ringa och det inte ligger i det allmänna intresset att beivra brottet kan domstolen nämligen, med åklagarens samtycke, besluta om domseftergift i varje stadium av behandlingen. Svaranden behöver inte höras om han eller hon håller sig undan eller om målet kan behandlas i utevarohandläggning enligt § 232 eller 233 StPO. Att domstolen i den mån det är möjligt beslutar om domseftergift när svaranden inte påträffas är förstäeligt, vilket också framgår av statistiken.²⁷² Genom att hålla sig borta kan svaranden således utverka ett avgörande där skulden inte (kommer att kunna) fastslås (i fortsättningen heller).

I dagens Tyskland finns det ytterligare en möjlighet till en uppsnabbad handläggning inom huvudförhandlingen (*beschleunigtes Verfahren*, ”snabbförfarande”). Förfarandet underlättar rättskipningsorganens åligganden i en del hänseenden. Åtalet behöver inte formuleras skriftligen, och svaranden behöver inte delges stämning utan kan direkt föras till handläggningen eller kallas dit senast ett dygn innan (§ 418 StPO). På förslag av åklagaren tas målet direkt upp till huvudförhandling utan att ett särskilt beslut (*Eröffnungsbeschluss* enligt § 203 StPO) behöver fattas (§ 418 StPO). Med parternas samtycke får bevispersonernas utsagor

²⁷⁰ Se *Meyer-Goßner 2011* s. 936–939 samt *Roxin/Schünemann* s. 359 och 461.

²⁷¹ Se *Meyer-Goßner 2011* s. 712–718.

²⁷² År 2011 bestämde Amtsgericht om domseftergift på grund av gärningens ringa art med stöd av § 153 II StPO i 35.472 fall. Huvudförhandlingen måste i sin tur ställas in i 19.894 fall av den orsaken att svarandens vistelseort var okänd (§ 205 StPO, *Rechtspflege, Strafgerichte*, tabell 2.2 Art der Erledigung der Strafverfahren s. 28, raderna 15 och 18). Om vi antar att tillvägagångssätten i samband med ringa gärningar väljs delvis slumpmässigt, kan det hända att flera tusen mål årligen avslutas genom domseftergift till följd av att svaranden håller sig undan.

läsas upp ur förundersökningsprotokollet och måste inte läggas fram muntligen vid huvudförhandlingen (§ 420 StPO). Men svaranden ska vara närvarande, om inte han eller hon har kallats vid äventyr av avgörande enligt § 232 StPO eller fått tillstånd att utebli med stöd av § 233.²⁷³ Tillvägagångssättet faller således strikt taget utanför studien.

De materiella betingelserna för ett snabbförfarande är att brottet inte kan ge högre straff än fängelse i 4 år och att saken på grund av sitt enkla faktaunderlag eller klara bevisläge lämpar sig för denna handläggningsform (§ 417 StPO).²⁷⁴ Annars inleds en huvudförhandling i full skala. De maximistraff som får dömas ut i snabbförfarande är fängelse i ett år (§ 419 StPO). Fängelse mellan 6 månader och ett år får dock dömas ut endast om svaranden har en försvarare. Överväger domstolen ett sådant straff ska en försvarare först utses, om svaranden inte redan har en (§ 418 IV StPO).²⁷⁵ Vid snabbförfarandet får inte handläggas mål mot unga under 18 år (§ 79 II JGG).²⁷⁶ För dem finns ett särskilt förenklat förfarande inför ungdomsdomaren, dvs. behandling i Amtsgericht i endomarsammansättning (§§ 33 II och 76–78 JGG).

Enligt tysk rätt är det tills vidare inte möjligt för parter att delta i huvudförhandling genom fjärrförbindelse. Ska man delta ska man också inställa sig personligen.

Vittnesutsagor kan dokumenteras genom videoupptagningar när vittnen hörs utom huvudförhandlingen (§§ 58 a, 255 a och 285 StPO). Medan huvudförhandlingen pågår kan de däremot höras i videoöverföring i realtid endast om de inte vågar vara närvarande i sessionssalen samtidigt med svaranden eller tillställelsen annars skulle föranleda dem stor olägenhet (§ 247 a StPO).²⁷⁷

²⁷³ Närmare om snabbförfarandet se t.ex. *Roxin/Schünemann* s. 507–509, *Hellman* s. 315–319 och *Ranft* s. 560–564, med kritik *Meyer-Göfner 2011* s. 1536 och 1537. Egentligen kan snabbförfarandet redan principiellt kritiseras utifrån svarandens rätt att ha tid för att bereda sitt försvar. Se avsnitt 3.4.2 vid not 114. Det är nog möjligt att flytta saken över till det skriftliga förfarandet med *Strafbefehl* (§ 408 StPO) om svaranden uteblir (a.a. s. 1541).

²⁷⁴ *Meyer-Göfner* anmärker att det i praktiken förutsätts att målet är både enkelt och bevismässigt klart (2011 s. 1539).

²⁷⁵ På denna punkt har förfarandet kritiserats för att inte underlätta processen i jämförelse med en fullskalerättegång i ett enkelt mål, där försvararen praxisenligt utses först om straffväntningen överstiger ett år (*Volk 2010* s. 298 jfrt med s. 102). Jfr dock *Roxin/Schünemann* s. 119 om att försvarare ska förordnas redan om det är sannolikt att ovillkorligt fängelse på minst 6 månader kommer att dömas ut. *Hellmann* kritiserar i sin tur snabbförfarandet på den grunden att svaranden kan förhålla processen, som väsentligen bygger på att han eller hon samarbetar, genom att t.ex. motsätta sig uppläsandet av skriftliga vittnesmål (s. 318 och 319).

²⁷⁶ Se även *Meyer-Göfner 2011* s. 1538 och *Beulke* s. 342.

²⁷⁷ Se *Meyer-Göfner 2011* s. 1025 och *Volk 2010* s. 241.

Slutligen kan nämnas att det alltid är den allmänna underrätten (*Amtsgericht*), som motsvarar de nordiska tingsrätterna, som har hand om de förenklade förfarandena. Denna är behörig att avgöra brottmål som in concreto bestraffas med fängelse i högst fyra år. Domstolen har två olika sammansättningar, ensamdomare (*Strafrichter*) som är behörig om målet gäller en gärning som enligt praxis inte kommer att leda till ett strängare straff än fängelse i två år, och en fulltalig sammansättning med en lagfaren ordförande och två nämndemän för de grövre fallen, där det är möjligt att straffet blir fängelse mellan två och fyra år (*Schöfengericht*, §§ 24, 25 och 29 GVG). Framställningen ger vid handen att inget av de förenklade förfarandena kan resultera i ett högre straff än villkorligt fängelse i ett år (skriftlig process, § 407 StPO) eller ovillkorligt fängelse i sex månader (utevarohandläggning på egen begäran, § 233 StPO).

Den tyska instansordningen är något komplicerad, eftersom den sakliga kompetensen är relaterad till brottets art och grovhet. Översikten försvåras vidare av att behörighetsgränsen bestäms av den konkreta påföljden i enskilda fall, inte av lagens allmänna straffbud för brottet i fråga. Åtal för de grövre brott som i det konkreta fallet möjligen leder till ett högre straff än fängelse i 4 år eller som åklagaren annars anser vara principiellt viktiga eller materiellt omfattande väcks direkt i *Landgericht*, dit även domar från *Amtsgericht* överklagas (§§ 73 och 74 GVG). Vidare är endast *Landgericht* behörig att besluta om psykiatrisk vård som påföljd. *Landgericht* är en kollegial domstol som dömer i avdelningar (*Straf- eller Zivilkammern*). Som första instans är domstolen sammansatt av tre, eller i mindre svåra mål av två, lagfarna domare och två nämndemän (*große Strafkammer*, § 76 GVG). Ett fåtal brott mot staten och internationell rätt behandlas dessutom i första instans i *Oberlandesgericht*, som kan sägas vara högsta instansen i envar delstat. Om förbundsåklagaren åtar sig att föra talan i sådana grova brottmål av synnerlig betydelse som annars hör till *Landgerichts* behörighetsområde eller om målet gäller en del särdeles grova gärningar med politisk eller terroristisk anknytning, behandlas målet likaså i första instans i *Oberlandesgericht* (§ 120 GVG).²⁷⁸

Brottsstatistiken visar att det år 2011 i Tyskland utfördes sammanlagt 4.609.786 förundersökningar med anledning av misstanke om brott. Av dessa saker som statistikförs enligt den grövsta av de misstänkta gärningarna gällde 430.628 eller 9,3 % misshandel, 678.888 (14,7 %) stöld och förskingring samt 836.907 (18,2 %) olika trafikbrott inklusive rattfylleri.²⁷⁹ En påfallande stor andel av brottsmisstankarna slutbehandlas genom att åklagaren beslutar om åtalseftergift.

²⁷⁸ Om domstolarnas sakliga kompetens i brottmål i första instans se närmare *Meyer-Goßner 2011* s. 1789–1795 och 1822, *Roxin/Schünemann* s. 32 och 33, *Beulke* s. 34–38 och schemat s. 41, *Volk 2010* s. 11–15 samt *Hartmann-Schmidt* s. 11–16.

²⁷⁹ *Rechtspflege, Staatsanwaltschaften*, tabell 2.1.2 Art der Strafsachen s. 22, raderna 1, 11, 12, 16 och 17.

Så skedde i sammanlagt 2.580.559 fall eller i mer än hälften (56,0 %) av samtliga.

Den största gruppen (50,0 %) utgjordes här av de 1.289.063 fall där åklagaren i sin åtalprövning kom till slutsatsen att åtalströskeln inte överskreds (§ 170 II StPO). Det är mer än en fjärdedel (28,0 %) av alla misstänkta brott. Andra stora grupper var de fall där gärningen framstod som ringa (§ 153 I StPO, 414.584 fall, 9,0 %), endast företrädde en obetydlig bigärning i en större brottslighet (§ 154 I StPO, 343.755 fall, 7,5 %) eller reglerades genom ett villkorligt beslut, mestadels mot det att den misstänkta personen betalade en penningssumma till statskassan eller till välgörenhet (§ 153 a I StPO, 197.024 fall, 4,3 %).

Inför rätta hamnade knappt var fjärde (22,7 %) avslutad förundersökning, 1.046.765 fall. I hälften (51,5 %) av dem ansökte åklagaren om strafförordnande (*Strafbefehl*), 538.739 fall eller 11,7 % av samtliga i förundersökningen utredda brottsmisstankar. Åtal inriktade på huvudförhandling väcktes i endast 508.026 fall (11,0 % av samtliga eller 48,5 % av de som prövades vid domstol), av vilka den överväldigande merparten eller 498.210 (98,1 %) vid Amtsgericht. Av dessa vid Amtsgericht anhängiggjorda åtal behandlades hela 433.766 (87,1 %) av ensamdomare, 281.539 (64,9 %) på vuxen- och 152.227 (35,1 %) på ungdomsavdelningen.²⁸⁰ Dessa brottmål inför ensamdomare omfattar även de (flesta av dem) som kan handläggas i svarandens utevaro. Här handlar det troligtvis till största delen explicit om sådana utevaromål, även om statistikunderlag saknas på denna punkt.²⁸¹

Tingsrätterna (Amtsgerichte) slutbehandlade 772.867 mål med sammanlagt 865.701 svarande. Till följd av att mål i betydlig grad slogs samman meddelades 386.799 domar genom vilka 345.708 personer dömdes och 34.050 frikändes. Resten fick oftast domseftergift; för 65.253 personer var domseftergiften villkorlig mot någon av de i § 153 a StPO uppräknade förpliktelsena och för 41.157 personer grundades domseftergiften på gärningens ringa art (§ 153 II StPO).²⁸²

Av uppgifterna framgår att ungefär lika många brott lagförs i skriftliga processer som i egentliga rättegångar vid tingsrätt. Till och med tre av fem mål som tas

²⁸⁰ *Rechtspflege, Staatsanwaltschaften*, tabell 2.2 Art der Erledigung s. 26, raderna 1–3, 6–8, 12–15, 25, 32, 33, 38 och 39.

²⁸¹ Såsom ovan nämnts är ensamdomaren behörig att handlägga brott som föreskriver fängelse i högst 2 år. I svarandens utevaro får målet avgöras om straffet blir lägre än 180 dagsböter (spontan utevaro, § 232 StPO) eller högst villkorligt fängelse i 6 månader (utevaro på egen begäran, § 233 StPO). Siffran för unga lagöverträdare ska bortses från i och med att brott som är begångna av minderåriga i regel inte får avgöras i svarandens utevaro (§ 50 II JGG).

²⁸² *Rechtspflege, Strafgerichte*, tabell 2.2 Art der Erledigung der Strafverfahren s. 28, rad 1 och tabell 2.3 Art der Erledigung für die einzelnen Beschuldigten in Strafverfahren s. 32, raderna 1, 4, 6, 7, 11 och 25.

upp i huvudförhandling avser så pass lindriga gärningar att de lämpar sig för utevarohandläggning.

Tabell 2. Förenklade handlägningsformer för vissa brott i tysk straffprocessrätt.

TYSKLAND		lindrig misshandel	misshandel	snatteri	stöld	rattfylleri	förklaringar
2008	Ordningsbotsföreläggande	-	-	-	-	+	1
	Skriftlig process	+	+	+	+	+	2
	Utevarohandläggning A (svaranden valt att utebli)	+	+	+	+	+	3
	Utevarohandläggning B (svaranden begärt att få utebli)	+	+	+	+	+	4

Förklaringar till tabellen

Möjlighet till handlägningsform anges med +, omöjlighet med –.

Enigheten om straff (*Verständigung*, § 257 c StPO) eller snabbförärandet (*beschleunigtes Verfahren*, § 417 ff. StPO) ingår inte i tabellen, eftersom de äger rum i svarandens närvaro.

1. För de fyra första brotten föreskrivs straff i strafflagen (*[einfache] Körperverletzung* § 223 StGB samt *Diebstahl [geringwertiger Sachen]* § 242 och 248 a StGB). För dem kan därför ordningsbot inte föreläggas (§ 21 I OWiG). För rattfylleri bestraffas dels enligt strafflagen (*Trunkenheit im Verkehr* §§ 315 c och 316 StGB), dels enligt § 24 a I Straßenverkehrsgesetz (StVG). Under strafflagen hör de fall som är speciellt ägnade att förorsaka fara genom att leda till trafikolyckor eller där föraren inte förmår föra fordonet säkert. Som ordningsförseelse bestraffas i sin tur ”rena” fall av rattfylleri, där rekvisitet uppfylls genom att föraren har en blodalkoholkoncentration på 0,5 ‰ (i förening med tecken på berusning i kliniska prov redan 0,3 ‰) eller däröver, med ordningsbot på 250 € för första gångens rattfylleri, 500 € för andra gångens rattfylleri och 750 € för ytterligare omgångar. Körförbudet graderas på motsvarande sätt från 1 till 3 månader. Senast vid en blodalkoholkoncentration på 1,1 ‰ beaktas rattfyllerin som ett strafflagsbrott som inte längre faller under bestämmelserna om ordningsbotsförfarande. Se närmare punkt 241 i bilagan till Verordnung über die Erteilung einer Verwarnung, Regelsätze für Geldbußen und die Anordnung eines Fahrverbots wegen Ordnungswidrigkeiten im Straßenverkehr (Bußgeldkatalog-Verordnung, BKatV).

2. *Strafbefehl* § 407 ff. StPO, med begränsning till en konkret påföljd på högst villkorligt fängelse i ett år förutsatt att en försvarare utses, annars böter.

3. § 232 StPO, med begränsning till en konkret påföljd på högst 180 dagsböter.

4. § 233 StPO, med begränsning till en konkret påföljd på högst (ovillkorligt) fängelse i 6 månader. Svaranden måste dock höras personligen av en ensamdomare i ett förberedande sammanträde.

6.4 FRANKRIKE

Straffprocessen har varit ett omdebatterat tema i Frankrike under det senaste årtiondet.²⁸³ Den dittillsvarande rättegångsordningen beskyldes för att vara trög och tungrodd å ena sidan och för att inte tillräckligt ta hänsyn till de mänskliga rättigheterna å andra sidan. Kritiken från båda hållen bemöttes med en rad betydande ändringar och nyskapelser från och med början av det nya milleniet.²⁸⁴ Dels har reformernas syfte varit att öka effektiviteten, dels att bättre tillgodose de mänskliga rättigheterna i brottmålsrättegången. Bland de mest betydande och omfattande kan nämnas följande. På effektiviseringsfronten har kampen mot (den allvarigare) brottsligheten stärkts genom införandet av systemet med kronvittnen.²⁸⁵ För att göra även lagföringen smidigare har man försökt snabba upp handläggningen av massförseelser och andra mindre brott. Ett antal nya underlättade tillvägagångssätt har tagits i bruk. Vidare har man infört effektiviseringsåtgärder som inte är specifika för en viss grads (mindre) brottslighet utan som vid behov är tillämpliga på samtliga brottmålsprocesser. Till denna kategori hör videokonferenser, dvs. möjligheten att allmänt låta parter och vittnen delta i rättegångar på avstånd.

För att åtgärda reprimander från EU-domstolen och EMD har Frankrike också blivit tvunget att se över vissa praktiker i brottmål.²⁸⁶ Domstolarna kritiserade

²⁸³ Vikten av den samtida samhällspolitiken på området framhävs bl.a. av följande konstaterande som inleder *Guinchard–Buissons* framställning av straffprocessen: "La procédure pénale est au cœur des grand débats de société qui agitent la France ... et qui occupent les Français en ce début du millénaire" (s XI).

²⁸⁴ Tillkomsten av nya lagar på straffprocessens område har rent av betecknats som lavinartad (*Guinchard–Buisson* s. 63). De viktigaste ändringarna har åstadkommit genom lagarna 2000-516 (kallad "Guigou" efter justitieministern *Elisabeth G.* i den socialistiska regeringen på den tiden), som trädde i kraft 2001-01-01 och 2004-204 (kallad i sin tur "Perben II" efter den dåtida konservativa justitieministern *Dominique P.*), som trädde i kraft 2004-10-01. *Guinchard–Buisson* framhäver att man genom ändringarna har gått in för att reellt tillvarata försvarets rättigheter genom att bl.a. anförtro ledningen av undersökningen åt åklagaren på bekostnad av undersökningsdomarens minskade inflytelse, något som bidrar till att fransk straffprocesslag når upp till den europeiska (människorätts)standarden (s. 72 och 74). Delreformerna har lett till ett tämligen svåröverskådligt och inte fullt sammanhängande regelverk. – För att öka medborgarnas tillit till straffrättsvärderna tillsatte republikens president *Nicolas Sarkozy* i början av 2009 en kommitté för att se över straffprocesskodexen som en helhet. Kommittén arbetade med en kort tidsfrist och kom med sitt förslag i september samma år. Främst stod i fokus avskaffandet av förundersökningsdomarinstitutet vilket gjorde att resultaten i allmänhet förblev tämligen magra och möttes kritiskt. Än så länge har denna "rapport Léger" (efter ordföranden, f.d. generaladvokaten *Philippe L.*) inte lett till lagstiftning. Se *Guinchard–Buisson* s. 80, 81 och 183.

²⁸⁵ *Témoins assistés* ("hjälptra vittnen"), CPP art 113-1 ff.

²⁸⁶ För vårt ämne kan särskilt uppmärksammas **domarna** av EG-domstolen **2000-03-28 i mål C-7/98, Krombach, REG 2000, s I-1935** och av EMD **2001-02-13 Krombach mot Frankrike**.

förfarandet vid jurydomstolen, som dömer i de grävsta brottmålen, främst för två bristfälligheter: en utebliven svarande kunde inte försvara sig genom ombud och domen kunde inte överklagas. Bristerna avhjälpes till denna del genom ändringar i rättegångsbalken för brottmål²⁸⁷ (2000-516 och 2004-204).

En något egendomlig utvecklingslinje som kan uppfattas tjäna både effektiviteten och även indirekt rättvisan i rättegångsförfarandet, främst processens skyndsamt, betecknar fransmän med benämningen *la correctionnalisation*. Det handlar om ett slags ”tingsrättsanpassning” av brottmål så att åklagarna i åtalen bortser från försvårande omständigheter som skulle medföra att gärningen uppfyllde rekvisitet för ett grovt brott som hör till jurydomstolens kompetensområde. T.ex. ett våldsamt tillgreppsbrott åtalas som stöld och inte som rån. Följaktligen kan målet handläggas vid en vanlig tingsrätt (*tribunal correctionnel*, därav benämningen) där målgenomströmningen är betydligt snabbare och processen i sig mindre betungande.²⁸⁸ Vad åklagarna främst försöker undvika är den rigoröst reglerade fortsatta förundersökningen inför en undersökningsdomare (*information judiciaire*), som ska utföras med anledning av brottsmisstankar som kommer att åtalas inför jurydomstolen (CPP art. 79), men som håller på att bli än mera sällsynt. Samtidigt kan det vara till fördel för en misstänkt person att saken inte behandlas av undersökningsdomaren. I ljuset av EMKR art. 6.1 kan undersökningsdomarens opartiskhet betvivlas, eftersom han eller hon sköter sitt uppdrag inkvisitoriskt, dvs. undersöker både friande och fällande omständigheter.²⁸⁹

Krombach var en tysk läkare som i sin frånvaro av en fransk jurydomstol hade dömts till fängelse i 15 år och avsevärda ersättningar för misshandel med dödlig utgång av sin franska styvdotter. För att, som han påstod, motverka tonårsflickans symptom på solsting gav Krombach henne en injektion bestående av järnlösning. Följande morgon hittades flickan livlös i sin säng. Krombach hade gett ett ombud i uppdrag att företräda honom i jurydomstolen, men enligt dåtida fransk lag tilläts denne inte föra talan i sin huvudmans utetvåro. Med anledning av denna bristande kontradiktion ansåg EG-domstolen att de i utetvårodomen bestämda ersättningarna med hänvisning till *ordre public* inte kunde verkställas i Tyskland enligt den då gällande Brysselkonventionen (punkterna 35–45). På Krombachs klagan fälldes Frankrike ett år senare likaså av EMD till ansvar för kränkning av hans rätt till en fullskalig rättegång, oavsett om han var villig att avtjäna det i utetvårohandläggningen påförda straffet, samt att försvara sig genom ombud enligt EMKR art. 6.1 och 6.3 c (punkterna 87–91). Att det inte var möjligt att överklaga utetvårodomen lades ytterligare den franska staten till last. Angående den häftiga diskussion som domarna gav upphov till, se t.ex. *Leclerc* och *Marguénaud*, i sht s. 3307.

²⁸⁷ CPP översätts ibland även med ”lag om rättegång i brottmål” (se EG-domstolens dom i målet Krombach ovan, punkt 14). Denna omfattande lag, som närmast har karaktären av vad vi i Norden förstår med en lagbalk, kan läsas i engelsk översättning under <http://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations>. Det gäller att notera att översättningen inte uppdaterats sedan slutet på år 2005.

²⁸⁸ *Bouloc* s. 545–548, *Guinchard-Buisson* s. 871 och 872 samt *Casorla* 1995 s. 546.

²⁸⁹ Behovet och ställningen av undersökningsdomare (*juge d'instruction*) som till befattning är en tingsdomare vid *tribunal correctionnel* är än mer omstridda. I motsats till den allmänna föreställ-

I detta sammanhang finns det skäl att påpeka att den egentliga brottmålsrättegången i Frankrike, på samma sätt som på annat håll i Västeuropa, genomförs under uttalat ackusatoriska former när det gäller bedömningen av svarandens straffrättsliga ansvar. Precis som i Norden och i Tyskland är handläggningen (*débats*) omedelbar, muntlig och koncentrerad, med siktet inställt på att säkerställa försvarets rättigheter.²⁹⁰ Såsom nämns ovan är dock förundersökningen, även i den fas som leds av undersökningsdomaren och som således sker i anknytning till domstolsväsendet, inriktad på att inkvisitoriskt samla in för den misstänkte belastande och avlastande material (*à charge et à décharge*), i enlighet med vad som alltid sker i förundersökningen i samtliga rättssystem. Det är motiverat att understryka denna omständighet, eftersom det i komparativa sammanhang fortfarande förekommer påståenden om den franska straffprocessens inkvisitoriska natur.²⁹¹

De delvis genomförda, delvis aktuella omorienteringarna och reformerna har lett till att rättsläget i landet är synnerligen intressant. Man har bevarat huvuddragen i det rättegångsförfarande som blev till i revolutionens efterdyningar och som kännetecknas av distinkta processfaser. Här avses den av polisen genomförda förundersökningen, den kompletterande undersökningen under ledning av undersökningsdomaren, beslutet som han eller hon fattar om möjligheten att

ningen att undersökningsdomaren vore en central figur i den franska straffprocessen medverkar undersökningsdomaren i dag närmast vid utredningen av misstankar om sådana grova brott som ska åtalas inför jurydomstolen. Det är fortfarande undersökningsdomaren (och inte åklagaren) som i dessa saker självmtant bestämmer (*ordonnance de règlement*, CPP art. 175 ff) om åtal får väckas (*mise en examen*, CPP art. 184 angående medelgrova och *mise en accusation*, CPP art. 181 angående allvarliga brott) eller inte (*ordonnance de non-lieu*, CPP art. 177). I övriga brottmål däremot utför åklagaren åtalsprövningen på eget ansvar. Till följd av *correctionnalisations*utvecklingen har de sistnämnda brottmålen stadigt ökat i antal. Undersökningsdomarinstitutet har omarbetats i två viktiga hänseenden. För det första handhas tvångsmedlen inte längre av undersökningsdomaren utan av en särskild domare vid TR (*juge des libertés et de la détention*, CPP art. 137-1, 2000-516). För det andra har åklagarväsendet explicit anförtrotts driftansvaret för processen. Det är inte längre möjligt för justitieministern att förordna om åtalsnedläggelse i enskilda fall (CPP art. 30, 2004-204). F.o.m. 2014-01-01 sköts undersökningsdomaruppgifterna av ett kollegium på tre domare för varje mål (CPP art. 83, 2007-291, ikraftträdande enligt L 2010-1657). Med detta förbyggs förhastade åtalsbeslut. Att undersökningsdomarinstitutet skulle upphävas står under diskussion. Se *Bouloc* s. 463-469, 631, 790 och 791 samt *Guinchard-Buisson* s. 108-112, 162, 163, 276-281, 445-449, 1039-1042 och 1063-1071.

²⁹⁰ Se *Bouloc* s. 858-864 och *Casorla 1990* s. 41: "On rappellera que la procédure à l'audience est organisée sur le mode accusatoire et qu'en principe les débats sont contradictoires et ils ont lieu oralement et publiquement dans le seul but de mieux garantir les intérêts de la défense" (min kursiv.).

²⁹¹ Om det felaktiga i att uppfatta den franska brottmålsrättegången som genomgående inkvisitorisk, se t.ex. *Vogler* s. 19 och 42. – Undersökningsdomare anlätades tidigare också i en del andra länder (Tyskland och Italien) men finns numera kvar endast i Frankrike, Spanien och Beneluxländerna. Undersökningsdomaren har hand om brottsutredande uppgifter inom ramen för sin domartjänst. Institutionen är således problematisk närmast ur maktfördelningsperspektiv.

väcka åtal samt den egentliga rättegången inför domstol. Förfarandet betungas dock av sin omfattande natur och stränga formbundenhet. Förfarandet förefaller numera egentligen tämligen oändamålsenligt förutom för lagföring av de allvarligaste brotten.²⁹² Lagstiftaren har dock reagerat och infört alternativa eller för snabbade handläggningsformer. På så sätt har den franska brottmålsprocessen blivit mångfasetterad och även i vissa hänseenden svåröverskådlig.²⁹³ Möjligheterna till handläggning utan att svaranden deltar är många. Man kan säga att dagens franska brottmålsprocess är en blandning av såväl traditionella som moderna element.

Det franska domstolsförfarandet är anpassat till de olika domstolarnas uppgifter och målunderlag. För att kunna förstå varför ett visst förfarande har en viss utformning behöver vi således kunskap om vilka slags mål som handläggs av envar domstol. I detta syfte granskar vi *domstolarnas behörighet* i brottmål närmare. Materiellt bestäms domstolarnas kompetens utifrån brottets grovhet. Medan detta i och för sig gäller även för Tyskland, är läget dock annorlunda och i viss mån enklare i Frankrike. I motsats till det tyska systemet, där man avviker från instansordningen vid de grövre brotten, väcks åtalet i Frankrike alltid inför en domstol i första instans. Vilken underinstansdomstol som är behörig i förhållande till brottets grovhet varierar däremot. Underinstanserna i brottmål är fyra i Frankrike och i kompetenshänseende graderade enligt brottets art från lindrigast till grövst: *jurisdiction de proximité*, *tribunal de police*, *tribunal correctionnel* och *Cour d'assises*. Behörigheten dem emellan bestäms med hjälp av brottens (*infractions*) karaktär av förseelser (*contraventions*), normalgradiga eller mellangrova brott (*délits*) och (mycket) grova brott (*crimes*). Tribunal de police och jurisdiction de proximité har delad behörighet angående förseelser, tribunal correctionnel har hand om de medelgrova brotten av normalt typ medan de allra grövsta behandlas av jurydomstolen *Cour d'assises*.

Jurisdiction de proximité ("domstolen i närheten") är en nyhet i den franska domstolsorganisationen. Domstolens behörighet omfattar förseelserna i de fyra lindrigare klasserna, och då sådana som kan resultera i en fast bötessumma på högst 750 euro (CPP art. 521,2 jfrt med C. pén. art. 131-13,2 punkterna 1-4). Domstolen är förvaltningsmässigt en enhet vid tribunal de police och består av en domare som ofta är en pensionerad yrkesdomare. *Tribunal de police* hör i sin tur organisatoriskt samman med *tribunal d'instance* som är småmålsdomstolen för civila tvister. Tribunal de police dömer i endomarsam-

²⁹² Om processidealet enligt CPP se t.ex. *Casorla 1995* s. 521-525.

²⁹³ Detta medför även att en stor del av bara några år gammal litteratur och diskussion redan är ohjälpligt föråldrad. Särskilt kritisk ska man ställa sig till komparativa studier utförda av utländska forskare. I stort ger dock t.ex. framställningarna på engelska av *Vogler* och *Dervieux* en fortfarande korrekt allmänbild av brottmålsförfarandet i Frankrike.

mansättning och har behörighet i fråga om förseelser i femte klassen med en maximibot på 1.500 euro eller 3.000 euro i återfallssammanhang, och i fråga om de lägre klasser som bestäms genom förordning (CPP art. 521,1 och 3 jfrt med C. pén. art. 131-13,2 punkt 5).²⁹⁴

Tribunal correctionnel är den närmaste motsvarigheten till den nordiska TR och kan således sägas vara den allmänna underrätten i egentlig mening. Organisatoriskt är den en brottmålssektion av *tribunal de grande instance* som är benämningen på underrätten i tvistemål. Tribunal correctionnel behandlar vanliga strafflagsbrott (av normalgraden, *délits*) med maximistraff på fängelse i 10 år (CPP art. 381 jfrt med C. pén. art. 131-3 och 131-4, *peines correctionnelles*). Domstolen består i princip av ett kollegium på tre yrkesdomare. Många vanliga brott såsom ringa och normalgradig misshandel samt stöld behandlas dock i endomarsammansättning, som inte får döma ut strängare straff än fängelse i 5 år.²⁹⁵

Cour d'assises, jurydomstolen, är behörig att behandla åtalerna för de grövsta brotten (*crimes*), som kan föranleda ett strängare straff än fängelse i 10 år (CPP art. 231 jfrt med CP art. 131-1, *peines criminelles*). Domstolen bildas av 3 yrkesdomare, av vilka ordföranden ska vara en hovrättslagman eller ett hovrättsråd, och 6 lekmän, som i dag utgör närmast nämndemän med individuell rösträtt och inte längre en jury med kollektiv bestämmanderätt. För fällande dom krävs bifall av 6 av domstolens 9 ledamöter. Tidigare var jurydomstolens domar slutgiltiga i första instans. Numera får samtliga jurydomstolsdomar, såväl frikännande som fällande, överklagas. Saken omprövas i så fall i sin helhet av en annan jurydomstol.²⁹⁶

I Frankrike kan straffyrkanden för brott och/eller förseelser behandlas i följande underlättade förfaranden: (1) ordningsbotsföreläggande (*amende forfaitaire*, CPP art. 529–530-3), (2) skriftligt förfarande avseende straffförordnande (*procédure simplifiée dite de l'ordonnance pénale*, CPP art. 495–495-6 och 524–528-2), (3) strafförslag av åklagaren (*composition pénale*, CPP art. 41-2) och ett (4) uppsnabbat förfarande med föregående erkännande (*reconnaissance préalable de culpabilité*, CPP art. 495-7–495-14). Dessa är domstolsspecifika så att varje förfarande tillämpas inför en viss typ av underrätt, som bestäms enligt det aktuella brottets grovhetsgrad. Av de uppräknade handläggningsformerna är ordningsbotsföreläggandet (*amende forfaitaire*) och straffförordnandet (*ordonnance pénale*) skriftliga. Vidare kan mål i samtliga underrätter, under delvis varierande

²⁹⁴ Se även *Bouloc* s. 479–481 och *Guinchard–Buisson* s. 205–210.

²⁹⁵ Se även *Bouloc* s. 481–484 och *Guinchard–Buisson* s. 210–216. Med stöd av CPP art. 399-2 (2011-939) har en försöksverksamhet inletts med två lekmän (*citoyens assesseurs*, ”medborgarasessorer”) deltagande i handläggningen av åtal för en del medelgrova brott mot liv och hälsa.

²⁹⁶ Se även *Bouloc* s. 488–499 samt *Guinchard–Buisson* s. 217–221 och 1518–1523.

förutsättningar och med delvis olika verkningar, handläggs i en (huvud)förhandling (*audience*) som äger rum (5) i svarandens utelag. I vissa fall är en utelagdom möjlig på svarandens begäran, i övrigt avkunnas en sådan till följd av att svaranden uteblivit, dvs. passivitet.

De *skriftliga förfarandena* ser ut enligt följande:

Ordningsbot kan föreläggas för de förseelser i de fyra lindrigaste kategorier som räknas upp i CPP art. R48-1.²⁹⁷

Gärningarna i fråga är typiskt trafikförseelser men omfattar även t.ex. miljö- och djurskyddsförseelser. Till denna del överensstämmer förfarandet med det nordiska straffreläggandet. Även den franska motsvarigheten till kontrollavgiften i kollektivtrafiken föreläggs genom ordningsbot (CPP art. 529-3–529-5). Bötesbeloppet är givet i varje förseelsekategori, 4 euro för fotgängarnas överträdelse av vägtrafiklagen, 11 euro för förseelserna i 1:a klass, 35 euro i 2:a, 68 euro i 3:e och 135 euro i 4:e klass (CPP art. R49, 2011-876). Boten kan betalas direkt till den föreläggande polismannen eller per bankgiro inom 45 dagar. Om betalningen sker på ort och ställe eller inom tre dagar får man rabatt på en tredjedel av summan (CPP art. 529-1 och 529-8).

Inom 45-dagarsfristen kan den som föreläggs ordningsbot motsätta sig denna genom anmälan till polisen eller någon annan föreläggande myndighet (CPP art. 529-2). Polisen för gensagan över till åklagaren, som har tre handlingsalternativ. För det första kan föreläggandet dras in till följd av åtgärdseftergift. Det vanliga tillvägagångssättet är dock att hänföra saken till skriftlig handläggning vid *jurisdiction de proximité* eller *tribunal de police*, beroende på vilkendera som är behörig utifrån den gällande klassificeringen av förseelserna (klasserna 1–4 eller 5). Åklagaren kan även väcka åtal inför dessa domstolar med siktet inställt på en fullskalerättegång, om t.ex. personbevisning behövs läggas fram (CPP art. 530-1).

Det förenklade *skriftliga förfarandet* (*procédure simplifiée*) kan tillämpas vid *jurisdiction de proximité* och *tribunal de police* när det gäller samtliga brott som hör till dessa domstolars kompetens och som inte kan resultera i annat än böter (*contraventions*, CPP art 524).²⁹⁸ För det andra kan förfarandet användas vid *tribunal correctionnel* i fråga om vissa (medelgrova) brott (*délits*) för vilka föreskrivs (eventuellt även fängelse)straff i vägtrafiklagen och en del andra särskilda lagar (CPP art. 495). Även brottet straffbart bruk av narkotika såsom stöld, hä-

²⁹⁷ Bestämmelsen har status av statsrådets förordning (*décret en Conseil d'État*). Det är normalt i Frankrike att de kompletterande bestämmelser som utfärdas genom förordningar av statsrådet eller ministerier bifogas lagen i fråga som en "*partie réglementaire*", vilket bokstaven R före nummerbeteckningen står för. Se även *Bouloc* s. 848–852, *Guinchard–Buisson* s. 1412–1418 samt *Casorla 1995* s. 553 och 554.

²⁹⁸ Bortsett från förseelserna i den allvarligaste, dvs. 5:e, klassen, ifall svaranden inte hade fyllt 18 år när brottet begicks.

leri, skadegörelse, fångrymning och vissa vapenbrott kan lagföras vid detta förfarande. Det krävs att svaranden var myndig när gärningen begicks. Faktaunderlaget ska vara fastställt i förundersökningen, och för att en korrekt påföljd ska kunna bestämmas måste domstolen ha tillgång till tillräcklig information om gärningspersonens personliga förhållanden.²⁹⁹ Saken avgörs genom ett *förordnande om straff (ordonnance pénale)*, som bara kan avse böter. Förfarandena kompletterar således ordningsbotsföreläggandet, som omfattar endast en bestämd del av bötesbrotten.³⁰⁰

Förfarandet inleds på begäran av åklagaren. Om domaren anser att målet ska handläggas muntligen i huvudförhandling återlämnas handlingarna till åklagaren med anvisning om att väcka åtal på sedvanligt sätt (CPP art. 495-1 och 525). Att brottet enligt TR ska leda till ett fängelsestraff utgör också ett hinder för skriftlig handläggning. Inför tribunal de police och juge de proximité uppstår situationen inte, eftersom de är behöriga endast i bötesmål. När åklagarens ansökan bifalls utfärdar domstolen ett förordnande om straff, som likväl är särdeles schematiskt formulerat. I de sistnämnda domstolarna räcker det med att anteckna brottsbenämningen och laghänvisningarna samt bötesbeloppet och körförbudets e.d. längd (CPP art. 526). I TR ska även motiven för tillräknandet anges, i synnerhet på vilka grunder domstolen har funnit åtalet bevisat (CPP art. 495-2).

Förordnandet ska meddelas åklagaren och svaranden. Till den sistnämnda sker delgivning per rekommenderat brev mot mottagningsbevis. Svaranden har sedan en möjlighet att motsätta sig förordnandet. Tidsfristen är 45 dagar hos TR och 30 dagar hos de andra domstolarna. Gensagan har till följd att målet tas upp till huvudförhandling i domstolen (CPP art. 495-3, 495-4, 527 och 528).

För det tredje och fjärde kan brottsmisstankar lagföras förenklat i två säregna förfaranden, som båda går ut på att den misstänka personen erkänner sin skuld och i gengäld får ett konkret förslag till påföljd av åklagaren. Det ena kallas *composition pénale* ("straffsammansättning", CPP art. 41-2). Förslaget formuleras av åklagaren i slutfasen av förundersökningen och kan lämnas över till en polisman för att meddelas den misstänkte. Denna ska personligen höras av åklagaren med anledning av förslaget. Möjliga påföljder, ensamma eller i förening, är fängelse i högst sex månader samt ett stort urval av skraddarsydda påföljder såsom t.ex. frivilligt återlämnande av bilen eller körkortet för viss tid, samhällstjänstliknande frivilligt arbete för en allmännyttig sammanslutning, löfte om att inte träffa vissa personer på en tid osv. Efter att ha inhämtat den misstänkta per-

²⁹⁹ CPP art. 495,3 verkar dock främst avse utredning om de ekonomiska förhållandena som underlag för bestämmande av böter.

³⁰⁰ Se även *Bouloc* s. 844 och 845, *Guinchard-Buisson* s. 1398, 1411 och 1412 samt *Casorla 1995* s. 551 och 552.

sonens samtycke för åklagaren handlingarna och strafförslaget över till tingsrätten, som i ett *skriftligt förfarande* i endomarsammansättning bekräftar förslaget, som därigenom blir slutgiltigt. Förfarandet kan tillämpas på brott som inte kan ge högre straff än fängelse i fem år. Så faller en stor del av de grundläggande brottsbenämningarna, t.ex. misshandel utan att tillfoga bestående kroppsskada och vanlig stöld in under tillämpningsområdet.³⁰¹

Allvarligare gärningar kan i sin tur hänföras till det andra förenklade handläggningsalternativet, *comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité* ("inställelse efter erkännande av skuld"). Förfarandet regleras i CPP art. 495-7–495-14 och har som förebild de anglosaxiska *guilty plea*-processerna.³⁰² Påföljden eller de kombinerade påföljderna (*composition pénale*) förordnas av tingsrätten. Ett fängelsestraff får inte överstiga hälften av straffmaximumet och i vart fall inte ett år. Svaranden ska höras som *personligen närvarande* först av åklagaren för att avlägga sitt erkännande och sedan inför tingsrätten om han eller hon vidhåller sitt erkännande och sin villighet att efterleva pålagorna.³⁰³ Förfarandet kan endast användas för vuxna.

År 2010 fastställdes 72.785 strafförslag.³⁰⁴

Om saken däremot behandlas i en fullskalig rättegång ska svaranden vara personligen närvarande i huvudförhandlingen.³⁰⁵ Med stöd av CPP art. 544,2 får han eller hon dock anlita ett ombud, om åtalet gäller en förseelse (*contravention*) som endast förskyller böter. Vi har sett att dessa mål vanligen hör till kompetensområdet för juridiction de proximité eller tribunal de police, medan tingsrätten (*tribunal correctionnel*) mestadels handlägger normalgradiga brott (*délits*) och jurydomstolen (*Cour d'assises*) åtalen för de grövsta brotten (*crimes*). Vid tribunal de police eller juridiction de proximité handläggs målen oftast skriftligen, dvs. utan någon huvudförhandling. I de fall där huvudförhandling hålls deltar svaranden sällan personligen utan låter sig företrädas av ett ombud. Vid alla andra förstainstansdomstolar måste svaranden däremot inställa sig personligen till huvudförhandling. Om så inte sker i ett mål avseende ett brott med ett maximistraff på

³⁰¹ Straffskalan för båda brotten av normalgrad är fängelse i högst 3 år eller böter på maximalt 45.000 euro (C. pén. art. 222-11 och 311-3). Se närmare *Bouloc* s. 586–588 och *Guinchard–Buisson* s. 946–952.

³⁰² Se *Bouloc* s. 845–847 och *Guinchard–Buisson* s. 975–985.

³⁰³ Således är det inte fråga om vare sig en skriftlig process eller en utevarohandläggning. Därför ingår förfarandet inte heller i tabellen i slutet av avsnittet.

³⁰⁴ Av dessa formulerade åklagaren 29.458 innan åtalet väcktes medan 43.327 dömdes ut av domstolen med anledning av åtal (*Annuaire statistique*, tabellerna *Activité des parquets* s. 105 och *Orientations données aux affaires pénales* s. 107 samt *Les chiffres clés de la justice* s. 15).

³⁰⁵ CPP art. 319, 410 och 544, angående processen inför *Cour d'assises*, *tribunal correctionnel*, *tribunal de police* och *juridiction de proximité*. Se även *Bouloc* s. 865 och 866 samt *Guinchard–Buisson* s. 1374 och 1375.

minst fängelse i två år eller mer, kan målet uppskjutas till ett annat sammanträde och svaranden förordnas att hämtas och eventuellt häktas (CPP art. 410-1). Om beslutsunderlaget tillåter kan målet avgöras trots att svaranden uteblivit. Lindrigare brott ska i regel avgöras trots svarandens utevaro. Och så kan ske även i fråga om de grövsta brotten.

Att samtliga typer av brottmål i första instans kan handläggas i svarandens utevaro vid alla domstolar är någonting specifikt för den franska rättegångsordningen. Hur en utevarohandläggning inleds och huruvida ett avgörande som har fattats vid en utevarohandläggning kan bli föremål för en ny behandling i en fullständig huvudförhandling i svarandens närvaro varierar dock. I vissa fall initieras utevarohandläggningen direkt av svaranden. I andra fall är det domstolen som bestämmer att målet ska handläggas trots att svaranden har uteblivit. Så kan ske till och med när svaranden inte har kunnat delges stämning och kallelse. En del avgöranden som fattas utan att svaranden deltar likställs med domar i kontradiktoriska processer i svarandens närvaro, medan andra betecknas som autentiska utevarodomar som kan undanröjas genom en begäran om ny behandling vid samma domstol. Den processekonomiska nyttan av utevarohandläggning varierar således. Om saken kommer att behandlas på nytt har utevarohandläggningen närmast tjänat målsägandens behov av fastställandet av ersättningen och rättskipningsorganens intressen för att få ned balanserna av anhängiga mål. Om utgångspunkten däremot är att avgörandet har status av vanlig dom, är förväntningsvärdet att målet därmed är slutbehandlat, med förbehåll för en eventuell överklagan. Hurdan utevarohandläggningen blir i ovanstående hänseenden beror närmast på typen av mål och den domstol som handlägger målet. Vi granskar således utevarohandläggningen vid de olika domstolarna i underinstans separat.

I de lindrigaste bötesmålen inför jurisdiction de proximité och tribunal de police behöver svaranden inte inställa sig personligen utan får anlita ett ombud, som enligt det franska systemet alltid måste vara en advokat (CPP art. 544,2). Domen är kontradiktorisk (*jugement contradictoire*), dvs. har kommit till i en process som svaranden har deltagit i. Domen får överklagas men någon möjlighet till återvinning finns inte (CPP art. 547 jfrt med art. 498). Om svaranden uteblir helt, med andra ord varken inställer sig personligen eller sänder ett ombud, går man till väga på samma sätt som vid utevaro från tingsrätten, tribunal correctionnel.³⁰⁶

För att bemöta åtal för medelgrova brott inför tribunal correctionnel är svaranden skyldig att efter delgiven kallelse³⁰⁷ inställa sig personligen, om han eller hon

³⁰⁶ Se även *Guinchard–Buisson* s. 1410 och 1411.

³⁰⁷ I syfte att snabba upp rättegångar har delgivningsförfarandet i brottmål förenklats och alternativa tillvägagångssätt till delgivning genom stämningssman har tagits i bruk. Så kan delgivning ske

inte har laga förhinder. Om svaranden efter en sådan delgiven kallelse uteblir utan att meddela förhinder men är företrädd av sin advokat, får denna försvara svaranden (CPP art. 410,1 och 3). Om det behövs för utredningen av ett misstänkt brott där maximistraflet är minst två års fängelse kan, såsom vi redan har sett, handläggningen uppskjutas och svaranden förordnas att hämtas och även häktas (CPP art. 411).³⁰⁸ Annars prövas saken direkt och avgörs genom en dom, som blir kontradiktorisk efter att den delgetts svaranden (*jugement contradictoire à signifier*, CPP art. 410,2 och 487).³⁰⁹ Någon återvinningsartad begäran om ny behandling kommer inte i fråga, utan svaranden kan överklaga domen inom den vanliga tidsfristen, som dock här räknas först från delgivningen (CPP art. 498).

På motsvarande sätt som i Tyskland med stöd av § 233 StPO kan svaranden även begära att målet handläggs i hans eller hennes utvaro. Begäran framställs skriftligen till domstolen. I motsats till grannlandet där förfarandet endast kan tillämpas om straffet inte väntas överskrida fängelse i sex månader och svaranden ska i förväg höras personligen av ensamdomare ställer det franska systemet med utvarohandläggning på begäran inga egentliga begränsningar på denna punkt, vilket betyder att det kan anlitas i alla brottmål som hör till tingsrättens behörighetsområde, dvs. brott som kan ge fängelse i högst 10 år. Om domstolen anser att svarandens närvaro är påkallad, uppskjuts målet till en (ny) förhandling i svarandens närvaro. Om han eller hon inte inställer sig till den nya förhandlingen, kan målet avgöras i svarandens utvaro, om inte domstolen beslutar om ett nytt uppskov och hämtning. Beroende på om den uteblivna svaranden är företrädd av sin advokat eller om även denna har uteblivit betecknas domen som direkt kontradiktorisk eller kontradiktorisk efter delgivning (CPP art. 411).³¹⁰

Om svaranden inte har kunnat delges en kallelse och något ombud inte heller har infunnit sig, bestämmer domstolen oftast om en ny handläggning och, ifall målet är tillräckligt allvarligt, om att svaranden ska hämtas. Om saken likväl är tillräckligt utredd, får domstolen avgöra målet direkt genom en kontumacial utvarodom i egentlig mening (*jugement par défaut*, CPP art. 412). Prövningen blir i så fall högst summarisk och avgörandet likställs med en tredskodom i tvistemål.

på basis av åklagarens anmälan om handläggningen, förutsatt att svaranden efterlever den (*avertissement*, CPP art. 389), eller i samband med en omedelbart följande huvudförhandling (*comparution immédiate*), genom att åklagaren överlämnar en kopia av förundersökningsprotokollet till svaranden (*convocation par procès-verbal*, CPP art. 394).

³⁰⁸ Det är intressant att lägga märke till att domstolen å andra sidan inte har rätt att besluta om att handläggningen ska uppskjutas och att svaranden ska inställa sig personligen till fortsatt förhandling i ett brottmål där maximistraflet understiger fängelse i 2 år, utan saken måste avgöras direkt i hans eller hennes utvaro.

³⁰⁹ Domen ska i dessa fall alltid delges med stämmingsman, se CPP art. 488 jfrt med art. 550–566. Se även *Bouloc* s. 932, *Guinchard–Buisson* s. 1400–1402 och *Casorla* 1990 s. 43.

³¹⁰ Se även *Bouloc* s. 934 och *Guinchard–Buisson* s. 1401.

Efter att ha fått del av avgörandet har svaranden en tiodagarsfrist på sig att anmäla saken till åklagaren för ny behandling (*opposition*, ”motsättande”, CPP art. 489–491). Om en svarande, som inte delgetts kallelsen, däremot är företrädd av en advokat anses domen, efter att den delgetts svaranden, ha tillkommit i en kontradiktorisk process.³¹¹

Inför jurydomstolen (*Cour d’assises*) som har hand om de grövsta brottmålen ska svaranden obetingat vara närvarande i huvudförhandlingen, och då biträdd av en försvarare. Om svaranden inte är häktad och inte inställer sig frivilligt, hämtas han eller hon till domstolen, genast eller efter ett häktningsbeslut (CPP art. 317, 320 och 379-2,2). Alternativt kan domstolen dock besluta att handlägga målet i svarandens utevaro, om han eller hon har avvikit utan att meddela laga förhinder (CPP art. 270 och 379-2). I sådana fall hålls numera en fullständig huvudförhandling där försvarsadvokaten för den uteblivna svarandens talan.³¹² Jurymedlemmarna deltar dock inte utan domstolen är domför med de tre lagfarna domarna (CPP art. 379-3,1). Om svaranden i sin frånvaro döms till ovillkorligt fängelse, vilket är den regelmässiga påföljden i jurydomstolsmål, utfärdas även ett häktningsförordnande (CPP art. 379-3,4).³¹³ Utevarodomen upphävs automatiskt och målet omprövas i svarandens närvaro när han eller hon grips eller frivilligt börjar avtjäna straffet i fängelse (CPP art. 379-4,1). Svaranden kan däremot inte överklaga utevarodomen direkt (CPP art. 379-5). I dessa hänseenden angående rättsmedlen är rättsläget således detsamma som enligt tidigare lag, trots kritik av EMD även på denna punkt i målet *Krombach*.³¹⁴

Trots den uppmärksamhet som i litteraturen, i synnerhet på internationellt håll, har ägnats rättsinstitutet, har utevarohandläggning vid jurydomstolen en liten praktisk betydelse. Årligen avgörs färre än hundra fall på detta sätt, något som motsvarar ca 5 % av avgörandena vid dessa domstolar.³¹⁵ Att förfarandet anlitas i så pass ringa grad är förståeligt med beaktande av att processen, om svaranden senare dyker upp, alltid måste upprepas i sin helhet. Det förefaller fördelaktigare att försöka hitta svaranden redan innan rättegången inleds så att saken kan slutbehandlas på en gång.

I ljuset av hur institutet *correctionnalisation* har utvecklats är det även troligt att åklagaren vid utevaro ändrar åtalet till att gälla brott som hör till TR:s behörighet. En utevarohandläggning vid denna domstol resulterar nämligen

³¹¹ Se även *Bouloc* s. 932 och 933 samt *Guincharde-Buisson* s. 1403 och 1457–1460.

³¹² CPP art. 379-3,2 (2004-204). Detta är en viktig skillnad till den tidigare kontumacialprocessen som tillämpades fram till 2004-09-30 och där den uteblivna svarandens ombud inte var berättigad att företräda sin huvudman (*procédure par contumace*, CPP art. 627-21 ff, i synnerhet 630, senast i lydelsen 2002-268).

³¹³ Se även *Guincharde-Buisson* s. 1390 och 1391.

³¹⁴ Se not 286 och CPP art. 639 i lydelsen 2002-268.

³¹⁵ Se vid not 325.

ofta i ett avgörande som kan bli bestående direkt³¹⁶ eller så är förfarandet (i såväl utevarohandläggningen som den efterföljande ombehandlingen) mindre tungt jämfört med jurydomstolsprocessen så att en eventuell ny behandling inte medför oproportionella olägenheter.

Å andra sidan är det enligt fransk lag möjligt att i form av utevarohandläggning lagföra till och med särdeles grova brott. Dessa utreds (åtminstone partiellt) och påföljder döms ut. Domstolen rör sig här på en abstrakt nivå. Syftet är att på så sätt (delvis) bearbeta händelsen och (på kognitivt plan) återställa den rubbade samhällsfriden.³¹⁷

I fråga om bruket av *fjärrkommunikationsteknik* kan konstateras att parter och vittnen i vissa fall får höras vid domstol genom videokonferens i realtid (CPP art. 706-71, 2011-392). Telefon får däremot inte anlitas i detta syfte. För svarandens del har möjligheten till videokonferens hittills närmast gällt ombehandlingen av ett häktningsärende, men inför tingsrätten (*tribunal correctionnel*) kan svaranden numera med de övriga parternas samtycke höras även i huvudsaken förutsatt att han eller hon är häktad. Vid tribunal de police och juge de proximité förutsätts i detta syfte endast att svaranden redan har berövats friheten på någon annan grund eftersom svaranden i de domstolarna inte kan häktas på grund av den aktuella gärningen. Idén är nämligen att videokonferenser lämpligen kan anordnas mellan domstolar och fängelser, såsom var fallet i EMD:s dom i målet *Marcello Viola mot Italien*.³¹⁸

Av fransk lagföringsstatistik framgår följande. År 2010 förelades ordningsbot i 9.411.683 fall. Till åklagare rapporterades sammanlagt 4.966.994 *brottsmiss-tankar*. Siffran innefattar även de outredda fallen (3.099.692 eller 62,4 %).³¹⁹

Åklagarna fattade 4.502.363 beslut angående rapporterade brott. Efter gallring av de outredda fallen och sådana som inte utgjorde brott förelåg 1.402.671 (31,2 %) konstaterade brott färdiga för åtalsprövning. Om åtalseftergift beslutades i 163.039 (11,6 %) av dem. Vidare inleddes alternativa förfaranden i 527.530 fall (37,6 %), inkl. strafförslag i 29.458 fall (*composition pénale*, CPP art. 41-2). Sammanlagt 639.317 brott återstod för att antingen åtalas direkt (619.677 fall,

³¹⁶ T.ex. i det fall att ett ombud ställer upp fast svaranden inte har delgetts kallelse blir domen kontradiktorisk efter att den delges svaranden och det kommer till ingen ombehandling (CPP art 412,2).

³¹⁷ En viss samhällspsykologisk visdom kan sägas ligga bakom handläggningsformen i fråga som anlitas av rättsordningarna tillhörande den romanska rättskretsen. För svaranden har en fällande utevarodom för ett grovt brott i själva verket också graverande konsekvenser. Om svaranden inte är beredd att ta sitt ansvar, blir han eller hon mer eller mindre tvungen att gå under jorden. Huruvida systemet är kriminalpolitiskt motiverat är däremot en annan sak.

³¹⁸ Se avsnitt 3.3.2. Se även *Guinchart-Buisson* s. 470, 1383 och 1384.

³¹⁹ *Annuaire statistique*, tabellerna *Activité des parquets* s. 105 och *Activité des officiers du ministère public* s. 115 samt *Les chiffres clés de la justice* s. 14.

96,9 %) eller anmälas till undersökningsdomaren för fortsatt förundersökning och åtalsprövning (19.640 misstankar som motsvarar endast 3,1 %).³²⁰

Av de det året slutbehandlade 21.208 fall där undersökningsdomaren ledde förundersökningen gällde misstankarna i 6.418 fall grova och i 14.717 fall mellangradiga brott. Något överraskande kom han eller hon i vart fjärde fall till den slutsatsen att åtal inte väcks, i 4.973 fall (23,4 %).³²¹

Om *domstolarnas verksamhet* kan konstateras följande: *Juridictions de proximité* behandlade 343.667 mål, av vilka 250.836 (73,0 %) i skriftlig process. Av avgörandena var 13.857 (4,0 %) frikännande.³²² Motsvarande antal och andelar för *tribunaux de police* var 65.098 mål, av vilka 33.701 (51,8 %) sköttes skriftligen och 2.938 (4,5 %) var frikännanden.³²³ Siffrorna återspeglar processens summariska orientering. Samtidigt syns att *juridiction de proximité* till stor del har tagit över lagföringsansvaret för förseelser av moderdomstolen *tribunal de police*. Tingsrätterna (*tribunaux correctionnels*) avgjorde sammanlagt 530.544 mål, av vilka åtalet ogillades i 29.219 (5,5 %). Av målen avgjordes 136.812 (25,8 %) genom strafförordnande (*ordonnance pénale*). Andelen utevarodomar var minst 84.878 eller 16,0 % innefattande domarna i kategorierna ”*contradictoire à signifier*” (62.731) och egentliga utevarodomar ”*défaut*” (22.147).³²⁴ Att en del domar i mål som i själva verket har behandlats utan att svaranden var närvarande med stöd av CPP art. 410–412 betecknas som kontradiktoriska utökar siffran ytterligare.

Jurydomstolarna avgjorde 2.035 mål. I 171 (8,4 %) var domen frikännande. Antalet handläggningar i svarandens utevaro var 94 eller 4,6 % av samtliga. Processerna inför dessa domstolar är förhållandevis långa, i medeltal 5 år från det brottet begicks tills domen avkunnas.³²⁵ I tingsrätterna var tidsrummet 11 månader.

Vi *sammanfattar* igen i tabellform. Av tabellen framgår att det finns en mångfald av underlättade förfaranden i brottmål, även om snabbförfarandet *comparution immédiate* (CPP art. 395 ff.) med svaranden närvarande har utelämnats. De skriftliga förfarandena ordningsbotsföreläggande och strafförordnande används främst vid lindriga trafikförseelser, men det sistnämnda kan numera även anlitas för en del av de vanligaste strafflagsbrotten. Vi har i samband med förfarandet

³²⁰ *Annuaire statistique*, tabellerna *Activité des parquets* s. 105 och *Orientations données aux affaires pénales* s. 107.

³²¹ A.a., tabell *Activité des juges d'instruction* s. 117.

³²² A.a., tabell *Activité des juridictions*, *Juridictions de proximité* s. 135.

³²³ A.a., tabell *Activité des juridictions*, *Tribunaux de police* s. 133.

³²⁴ A.a., tabell *Activité des juridictions*, *Tribunaux correctionnels* s. 129.

³²⁵ A.a., tabell *Activité des juridictions*, *Cours d'assises de premier ressort* s. 127.

med strafförslag blivit varse att åklagaren personligen ska förhandla med den misstänkta personen (eller så hörs han eller hon av domstolen innan förslaget bekräftas). I utevarohandläggning kan behandlas samtliga typer av brottmål, även de grövsta. Svaranden har alltid rätt att få denna typ av mål behandlade på nytt i sin närvaro, i samband med lindrigare brott står möjligheten till omprövning öppen endast i de fall där svaranden inte hade haft kännedom om handläggningen.

Tabell 3. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i fransk straffprocessrätt.

		FRANKRIKE						förklaringar
		lindrig misshandel	misshandel	snatteri	stöld	rattfylleri	grov våldtäkt	
2008	Ordningsbotsföreläggande (<i>amende forfaitaire</i>)	-	-	-	-	-	-	1
	Straffförordnande (<i>ordonnance pénale</i>)	+	+	+	+	+	-	2, 3, 4
	Strafförslag (<i>composition pénale</i>)	X	X	X	X	X	-	5
	Utevarohandläggning	+	+	+	+	+	+	6

Förklaringar till tabellen

Möjlighet till handläggningsform [i fråga] anges med +, omöjlighet med -.

Streckat över fältet betyder att förfarandet endast får tillämpas avseende erkända gärningar.

Snabbförfarandena (*comparution immédiate*, CPP art. 395 ff. och *comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité*, CPP art. 495-7–495-14) ingår inte i tabellen, eftersom de utspelas i svarandens närvaro.

1. Inget av brotten finns upptaget på den uttömmande listan i CPP art. R48-1 på de förseelser som kan lagföras med ordningsbot.

2. Uppsåtlig misshandel som inte föranleder arbetsförmögenhet (*violences volontaires n'ayant entraîné aucune incapacité totale de travail*, C. pén. art. R624-1) bestraffas med ordningsbot i 4:e klassen och kan således bli föremål för straffförordnande som utfärdas av juge de proximité (CPP art. 521,2 jfrt med 524,1). Den något grövre gärningsform som resulterat i en arbetsförmögenhet på högst en vecka (C. pén. art. R625-1) förskyller böter i 5:e förseelseklassen och kan handläggas i skriftlig process vid tribunal de police (CPP art. 521,1 och 3 jfrt med 524,1).

3. I fransk lag finns inget särskilt brottsrekvisit för tillgrepp av egendom av ringa värde, utan även de lindrigaste gärningsformerna utgör stöld som förskyller böter eller fängelse i högst 3 år (C. pén. art. 311-3). Fr.o.m. 2012-05-01 kan stöld bestraffas genom straffförordnande (CPP art. 495, 2012-351).

4. Rattfylleri med en blodalkoholkoncentration på minst 0,8 ‰ bestraffas med fängelse i högst 2 år eller böter på högst 4.500 euro (C. route art. L234-1) och är således ett medelgrovt brott för vilket straff föreskrivs i vägtrafiklagen. Med stöd av CPP art. 495,1 punkt 1 kan brottet sålunda lagföras genom straffförordnande som utfärdas av TR (*tribunal correctionnel*). Påföljden måste i så fall stanna vid böter i förening med körförbud o.d. tilläggsåtgärder (CPP art. 495-1,3 och C. route art. L234-2).

5. Förutsatt att påföljden inte överstiger fängelse i 6 månader.

6. Åtal för de lindrigare brotten kan handläggas i svarandens uteråd på hans eller hennes begäran (CPP art. 411 och 544) samt i de fall där han eller hon har uteblivit, oberoende av om en kallelse har delgetts (CPP art. 410 och 544) eller inte (CPP art. 412 och 544). För de grövsta brotten, som exemplifieras med ett grovt sexualbrott (våldtäkt under försvärande förhållanden, C. pén. art. 222-24, straffhot fängelse i högst 20 år), är däremot en kontumacialprocess inför jurydomstolen möjlig (CPP art. 379-2 ff). Saken prövas om ifall den dömda svaranden grips på grund av efterlysning eller låter sig häktas på eget initiativ.

6.5 ENGLAND OCH WALES

Den engelska straffprocessen har i likhet med den franska genomgått stora förändringar under senare tid. Ny lagstiftning har införts på alla delområden av rättsvården i brottmål. Den kanske viktigaste enskilda ändringen var tillkomsten av Criminal Justice Act år 2003, och lagstiftningsarbetet för att uppdatera den engelska straffprocessen har varit intensivt sedan dess.³²⁶

Redan innan hade en mångfald av lagar stiftats. Grunderna för att väcka eller lägga ned åtal lades i lagen om lagföring av brott (Prosecution of Offences Act 1985). Genom lagen inrättades även en särskild åklagarmyndighet (*Crown Prosecution Service*).³²⁷ Förundersökningsverksamheten (om)reglerades i lagarna om polis och bevisning (Police and Criminal Evidence Act 1984) samt om brottmålsprocess och förundersökning (Criminal Procedure and Investigation Act 1996). En del ändringar i fråga om handläggningen av brottmål i underrätt genomfördes år 1998 genom lagarna om brott och oordning (Crime and Disorder Act) samt om rättegången i *Magistrates' Court* [Magistrates' Court (Procedure) Act]. Vidare har handläggningen av målen med unga svarande och fullföljdsfrågor varit föremål för lagstiftningsåtgärder i lagarna om

³²⁶ På en lägre författningsnivå (*Statutory Instruments*), som närmast motsvarar olika slags kontinentaleuropeiska förordningar (av statsrådet och ministerierna), utarbetas en samling av regler om förfarandet i brottmål som ska utgöra en enhetlig brottmålskodex. Som en första fas i arbetet har en del ingående bestämmelser, Criminal Procedure Rules, utfärdats av en särskild kommitté enligt Courts Act 2003 s 69. Se *Archbold* s. 226–230.

³²⁷ Åklagarkåren är dock fortfarande rätt liten som tjänstemannagrupp och åklagaruppgifter köps in så att åklagarmyndigheten anförtror någon advokat att föra talan särskilt i målavseende grövre brott. I lindriga mål sköts åklagaruppgifter omfattande av polismän. Se *Ashworth–Redmayne* s. 193–199 samt *White* s. 124–130 och 181.

rättskipning och bevisföring i ungdomsmål (Youth Justice and Criminal Evidence Act) samt om tillgång till domstol (Access to Justice Act, båda från år 1999). Mångfalden av lagar på området ger vid handen att rättskipningen i brottmål numera även i England genomgående regleras i lag och således inte skiljer sig på denna punkt från rättsvärderna på kontinenten där det sedan gammalt anses att legalitetsprincipen även förutsätter att förfarandet i brottmål regleras i lag.³²⁸ I det avseendet kan man hävda att rättssystemen i fråga, den engelska *common law*-rätten och den kontinentaleuropeiska kodifierade rätten, har närmat sig varandra.³²⁹

När det gäller frågan om vilka brott som ska lagföras och på vilket sätt har legalitetsprincipen – och officialprincipen som en del av den – fortfarande inte samma bärkraft i engelsk straffprocess som i kontinentaleuropeiska rättsordningar. I den engelska straffprocessen är däremot opportunitetsprincipen rådande. Opportunitetsprincipen spelar givetvis en stor roll vid åtalsprövningen även i andra rättsordningar men kriterierna är då tämligen strikt reglerade i lag.³³⁰ I England

³²⁸ Vi kommer att se att det i England också finns rättsinstitut inom lagföringen av brott som inte regleras i lag, nämligen de varningar som polisen utfärdar. – För en översikt av nyare lagstiftningshistoria se *Ashworth–Redmayne* s. 9–16, som noterar att straffprocessen i England numera väcker ett allt större samhällspolitiskt intresse, något som vi redan lyfte fram i samband med Frankrike. – Utöver de nämnda bestämmelserna tillmåter engelsmännen själva stor vikt även vid lagen om de mänskliga rättigheterna (Human Rights Act 1998), som ska garantera att rättegångarna uppfyller rättvisekriteriet. Genom lagen i fråga har bestämmelserna i EMRK inkorporerats i nationell lag för att stävja argument som att de mänskliga rättigheterna inte kan ha företräde framför nationella bestämmelser och bruk. Se t.ex. a.a. s. 30. För människor hemma i en rättsordning där EMRK:s status inte ställer till problem verkar åtgärden dock överflödig. Så kan ett ”grundrättsligande” av såväl processrätten som hela rättsordningen sägas ha ägt rum i öriket liksom i det övriga Europa under de senaste 15-20 åren.

³²⁹ Enligt *Hahto* (s. 1306) är det å andra sidan förmädet att tro att ökad lagstiftning automatiskt förstärker den skrivna lagens ställning som rättskälla i *common law*-rättskulturerna. Hon påpekar att domstolarna ofta urvattnar nya bestämmelser som inte är precisa och detaljerade genom att fortfarande tillämpa maximer hämtade från gamla rättsfall. Det kasuistiska skrivsättet i en del nyare engelska lagar får härigenom sin förklaring.

³³⁰ För att förebygga missförstånd och kontroverser som saknar grund i realiteten citerar jag den svenska diskussionen i SOU 2005:117 (s. 56): ”Beteckningarna [legalitets- och opportunitetsprincip vid beivran av brott, mitt tillägg] är dock vilseledande. I svensk doktrin har man valt att i stället beteckna regler med en innebörd av det förra slaget som regler om en absolut åtalsplikt i motsats till regler om en relativ sådan. Även utformningen av en åtalsplikt som inte är absolut kan ju präglas av vad man normalt brukar beteckna som legalitetshänsyn.

Det är inte särskilt troligt att något land skulle ha regler om en helt absolut åtalsplikt. Vad som skiljer mellan olika länder synes faktiskt sett i stället främst vara det sätt på vilket principen om en relativ åtalsplikt kommer till uttryck och i vilken grad åtalsplikten är relativ. I åtskilliga länder finns det sålunda en grundbestämmelse om en absolut åtalsplikt från vilken det i särskilt angivna fall kan ske undantag. *I andra länder saknas en sådan grundbestämmelse och det är i större eller mindre grad överlämnat åt åklagaren att bestämma om åtal bör ske.* Därmed är inte sagt att i de senare länderna frågan om åtal avgörs diskretionärt. Sverige hör till de förstnämnda länderna. Enligt 20 kapitlet 6 § rättegångsbalken ska åklagare, om något annat inte är föreskrivet, väcka åtal för sådant

får åklagare däremot rätt fritt besluta om att väcka eller inte väcka åtal, vilket ger en bred handlingsmarginal med den misstänkta personen om åtalets utformning.³³¹ Ett viktigt syfte är att den misstänkta personen erkänner vissa gärningar mot att åklagaren avslutar undersökningen, och som en konsekvens åtalsprövningen, i fråga om övriga brottsmisstankar. Förfarandet kallas som bekant *plea bargain*. Uppgårelsen bygger på att båda parterna vinner i saken. Den misstänkta garanteras att endast brott som han eller hon är beredd att erkänna lagförs. Åklagaren å sin sida får de erkända brotten slutbehandlade utan att behöva inleda en mödosam rättegång vars utgång därtill är osäker. Det ingångna avtalet har bindande verkan, eftersom det i England i motsats till kontinentaleuropeiska rättsordningar traditionellt ingår ett dispositivt element även i brottmål i den meningen att erkännandet avgör saken utan att domstolen ens har rätt att pröva erkännandets riktighet.³³² Det är ändamålsenligheten som således styr rättsvården i brottmål. Åklagaren strävar efter att i möjligaste mån undvika en betung-

brott som hör under allmänt åtal. Regeln är alltså villkorat obligatorisk” (min kursiv.). Läget i Finland är enligt BRL 1:6 detsamma som i Sverige.

³³¹ Den engelska rättens avvärijande inställning till åtalsplikt framgår åskådligt av den dåtida riksåklagaren Lord *Shawcross*' yttrande i underhuset år 1951: ”It has never been the rule in this country – I hope it never will be – that suspected criminal offences must automatically be the subject of prosecution” (House of Commons Debates, volume 483, column 681, 29 January 1951, refererat i *Code for Crown Prosecutors*, punkt 5.6, s. 7. – *Ashworth–Redmayne* diskuterar uttryckligen hur den aspekten av legalitetsprincipen att brottsmisstankar ska utredas och lagföras interagerar i diverse rättskulturer med opportunitetsprincipen, som i sin tur utgår från att hopplösa och obetydliga fall redan tidigt avlägsnas ur rättsmaskineriet (s. 164 och 165).

³³² Enligt engelsk doktrin följer förhållandet av processens akusatoriska karaktär, som innebär att det är parternas sak att besluta om hur brottmålet ska drivas. Akusationen anses således även förbjuda domstolen att utan parternas begäran ta ställning till huruvida erkännandet är godtagbart i ljuset av eventuella bevis och erfarenhetssatser. Förenklat kan sägas att det är på bekostnad av officialprincipen som akusationen framhävs i engelsk straffprocess. Domstolen har traditionellt inte fått granska någon enda aspekt i sakunderlaget på eget initiativ utan är bunden av parternas disponeringar, såsom just erkännanden. Med beaktande av denna skillnad kan vi nu förstå varför det på sina ställen i engelsk litteratur hävdas att den kontinentaleuropeiska brottmålsprocessen vore inkvisitorisk, i motsats till den akusatoriska rättegången i England. De engelska författarna skiljer nämligen inte mellan inkvisition å ena sidan och officialprincipen i akusatorisk process å andra sidan, utan anser varje brottmålsprocess där domstolen svarar för att (den fällande) domen inte grundas på felaktiga eller bristfälliga fakta redan vara inkvisitorisk, oavsett övriga karakteristika hos förfarandet såsom förhållandet mellan åklagaren och domstolen. Se *Archbold* s. 420, *Ashworth–Redmayne* s. 417, *White* s. 45 och *Comparative Criminal Procedure* s. 225. Se även *Summers* s. 3–10, om olika sätt att uppfatta akusation och inkvisition och de förvirringar om en rättegångsordnings karaktär de kan ge upphov till. – Jfr *Spencer 2005* s. 180 och 181 med hänvisning till två rättsfall från överrätt, **R v Beswick [1996] 1 Cr App R 343** och **R v Tolera [1999] 1 Cr App R 29**, om att avsaknaden av officialprövning av faktaunderlaget vid erkännande allt emellanåt ”results in a sharp conflict as to what the relevant facts are” och att domstolen, med stöd av nyare praxis, får kräva att bevisning läggs fram för att underbygga faktaunderlaget. Så även *Archbold* s. 599 och 600. Initiativet att erbjuda bevisning åvilar dock främst åklagaren som, i enlighet med riksåklagarens anvisningar (*Code for Crown Prosecutors*, punkt 10.4), ska uppmana domsto-

ande fullskalerättegång inför jury. Med hänsyn till juryavgörandenas relativa oberäknelighet finns det starka skäl för svaranden att erkänna och hoppas på en förhållandevis mild dom i ett summariskt förfarande.³³³ Lagen uppmantrar även svaranden att erkänna sin skuld, eftersom domen mildras om man pläderar skyldig (*guilty plea*, Criminal Justice Act 2003 s 144). Då avdras vanligen en tredjedel av straffet; vidare gäller det att notera att domen i dessa fall ofta blir villkorlig.³³⁴ Rätten kan i vissa fall även på begäran av den tilltalade ge ett bindande förhandsbesked om huruvida straffet blir villkorligt eller (ovillkorligt) fängelse.³³⁵ Att svaranden väljer att plädery skyldig har rent av blivit normalvägen att behandla brottmål.³³⁶ Rättsväsendet skulle för övrigt inte klara av att i fullskaliga rättegångar handlägga samtliga eller ens en större andel av de mål som nu slutbehandlas genom *guilty plea*.³³⁷

Guilty pleas har i nyare engelsk doktrin kritiserats på ett flertal grunder. Svaranden går miste om sin rätt till en offentlig rättegång i domstol enligt omedelbarhets- och muntlighetsprincipen. Han eller hon skyddas inte av den oskyldighetspresumtion som gäller i en fullskalerättegång och saknar möjlighet att få faktaunderlaget i målet bedömt av domstolen genom att låta höra vittnen.

len att ta del av bevisningen för att därefter döma utifrån detta faktaunderlag. Se *Ashworth–Redmayne* s. 300 och 301.

³³³ Om att slippa fullskalerättegång, *trial avoidance*, som kännetecknar lagföring av brottmål i England, se t.ex. a.a. s. 26 och 418–423 samt *White* s. 46 och 157.

³³⁴ *Ashworth–Redmayne* s. 293, 301 och 302. Enligt bestämmelsen beror avdragets storlek på när och under vilka omständigheter svaranden erkänner. Som utgångspunkt gäller att ju tidigare svaranden erkänner sin skuld, desto mera nedsätts straffet. Därför är det vanligt att de misstänkta personerna är villiga att erkänna redan innan det avgjorts vid vilken domstol saken behandlas (*plea before venue*, se a.a. s. 306 och 307). Enligt rekommendationen av Sentencing Guidelines Council ska avdraget variera mellan 33% och 10 %. Det största avdraget får den som så tidigt som möjligt ("at the first reasonable opportunity"), t.ex. när saken för första gången tas upp vid domstol eller, om saken bara kan behandlas vid en viss domstol, redan i slutet av förundersökningen, erkänner sin skuld. Rabatten blir i mellanklass, kring 25 %, när svaranden pläderar skyldig när ett datum för huvudförhandlingen redan har satts ut. Det lägsta avdraget beviljas om svaranden dröjer med att erkänna ända tills huvudförhandlingen inleds (*Reduction in Sentence for a Guilty Plea* s. 5, 6 och 10).

³³⁵ Med stöd av Magistrates' Courts Act s 20 angående de brott som i o.f.s. kan behandlas såväl inför denna domstol som i Crown Court. Se även vid not 353.

³³⁶ *Ashworth–Redmayne* s. 26: "The guilty plea is the normal method of disposing of criminal cases." Andelen av plådoajéer sägs till och med stiga till 90 % av målen som handläggs vid Magistrates' Courts (a.a. s. 295). Såsom författarna anger, säger procentsiffran dock inte hela sanningen utan har av allt att döma räknats ut på grundval av de mål som kunnat slutbehandlas i vanlig ordning (svaranden har varit närvarande och åklagaren har lagt fram tillräckliga bevis), bortsett från de fall där åtalet har lagts ned i brist på bevis eller svaranden har uteblivit. När dessa två kategorier inkluderas, sjunker andelen *guilty pleas* till kring två tredjedelar av samtliga mål som hör till kompetensområdet för Magistrates' Courts (68,4 % för tidsrummet 2011-04-01–2012-03-31). Se *CPS Annual Report 2011–2012* s. 83 (tabell 3, Magistrates's courts: case outcomes).

³³⁷ *White* s. 181 och *Hatchard* s. 219.

Svaranden förväntas tvärtom medverka till att utreda den egna skulden genom ett erkännande, vilket i princip kan sägas strida mot förbudet mot självinkriminering (*nemo tenetur se ipsum accusare*). Den i lag föreskrivna rätten att få domen nedsatt om man pläderar skyldig är en stark bevekelsegrund i sammanhanget, men tenderar samtidigt att påverka svarandens bedömning om han eller hon ska erkänna eller neka till gärningen. Juryrättegångens otillförlitlighet kan t.o.m. få svaranden att erkänna brott som han eller hon inte har begått.³³⁸ Förfarandet resumeras således i att den tilltalade säljer möjligheten till ett frikännande mot säkerheten att domen inte överstiger vad han eller hon är beredd att godkänna som straff.³³⁹ Åtalshandeln kan utgöra ett hot mot rätts-säkerheten och kränka den straffprocessuella legalitetsprincipen i och med att brott inte leder till straff eller andra påföljder.³⁴⁰ *Plea bargain* försvagar svarandens möjligheter att personligen direkt delta i behandlingen av sin sak, om och när åklagaren och svarandens biträde förhandlar i enrum.³⁴¹ Vidare kan brottsoffren känna sig åsidosatta om det inte blir till rättegång.

Förfarandet har även sina fördelar. Såväl målsäganden som svaranden slipper delta i en fullskaligerättegång som vanligen upplevs som betungande. Svaranden får till följd av *guilty plea* i regel en lindrigare dom än vad en juryrättegång skulle resultera i, redan av den anledningen att maximistrafvet vid behandling inför Magistrates' Court är fängelse i ett år.³⁴² I Crown Court frikänns

³³⁸ *Ashworth–Redmayne* s. 291–293 och 310–316. Jfr dock not 332 om att domstolen vid behov ska bestämma att bevisning läggs fram för att verifiera faktaunderlaget för det erkända brottet. – De kritiska argumenten motsvarar dem som i Norden har framförts mot ett system med kronvittnen eller något annat förfarande där åklagaren underhandlar med den misstänkta personen om väckande av åtal. Se SOU 2005:117 s. 61–63 och RP 44/2002 rd s. 185.

³³⁹ *Ashworth–Redmayne* s. 301.

³⁴⁰ Riksåklagaren har dock utfärdat riktlinjer för godkännandet av *guilty pleas* och då framhåvt att dessa ska grundas på utredda och sanningsenliga fakta (*Attorney General's Guidelines on the Acceptance of Pleas*, [http://www.attorneygeneral.gov.uk/Publications/Pages/AttorneyGeneral'sguide linesontheacceptanceofpleas\(revised2009\).aspx](http://www.attorneygeneral.gov.uk/Publications/Pages/AttorneyGeneral'sguide%20linesontheacceptanceofpleas(revised2009).aspx), punkterna C1 och C3).

³⁴¹ *Ashworth–Redmayne* s. 316 och 422.

³⁴² Magistrates' Courts Act 1980 s 32.

å andra sidan den tilltalade förhållandevis ofta.³⁴³ Åklagaren i sin tur får snabba resultat.³⁴⁴

Innan vi går över till att granska hur förfarandet med *guilty plea* kommer till uttryck i olika faser av behandlingen, bekantar vi oss i korthet med de i England befintliga ”objektivt summariska” förfaranden, som gör det möjligt att behandla massförseelser genom att påföra straff eller andra påföljder i ett förenklat förfarande utan att saken kommer upp till handläggning vid domstol. Vi undersöker med andra ord huruvida det i England finns motsvarigheter till ordningsbots- eller strafförelägganden.

Det som närmast motsvarar *ordningsbots-* och *strafföreläggande* är *fixed penalty notices*, med vilka avses anspråk på böter på fasta belopp som polisen framställer för trafikförseelser enligt Traffic Offenders Act 1988 s 51–55. Enligt bilaga 3 till lagen omfattar dessa t.ex. felaktig parkering, hastighetsöverträdelser, underlåtenhet att använda bilbälte eller motorcykelhjälm m.m. Med stöd av Criminal Justice and Police Act 2001 s 1–11 kan samma sorts (ordnings)bot föreläggas även för en del ordningsförseelser (Public Order Act 1988 s 5, *on the spot penalties for disorderly behaviour*, folkligt *penalty notices for disorder*), och några av de vanligaste lindrigare strafflagsbrotten, nämligen snatteriartad butiksstöld (*retail theft* upp till 200 pund, Theft Act 1968 s 1) och skadegörelse (upp till 500 pund, Criminal Damage Act 1971 s 1,1).³⁴⁵

³⁴³ I litteraturen och statistiken anges vanligen att kring 60 % av de bestridda fallen i Crown Court leder till frikännande. Så t.ex. *Ashworth–Redmayne* s. 308. Enligt *Judicial and Court Statistics* s. 48 samt tabellerna 4.7 och 4.8 var andelen frikända och de som fick domseftergift (*discharge*) sammanlagt 62 % i Crown Court eller 19.442 personer av de 31.574 som nekade till brott. Siffran omfattar dock, utöver egentliga frikännanden även fall där domstolen ålägger åklagaren att lägga ned åtalet på grund av bristande bevis såsom även målen som slutar med domseftergift. För kompletterande uppgifter, se *CPS Annual Report 2011–2012* s. 85 (tabell 7, Crown Court: case outcomes) om att sammanlagt 107.244 mål slutbehandlades i Crown Court mellan 2011-04-01 och 2012-31-03. I 78.106 fall motsvarande 72,8 % pläderade svaranden skyldig. Av de 29.138 stridiga mål som kvarstod slutade 13.384 (45,9 % motsvarande 12,5 % av samtliga) med frikännande till följd av att åtalet lades ned eller med domseftergift. Endast 6.290 (21,6 %, 5,9 % av samtliga) mål var sådana där åtalet ogillades av domstolen efter att bevisningen tagits upp. I 8.623 (29,6 % av de stridiga, 8,0 % av samtliga) mål dömdes svaranden för brott som han eller hon nekat till.

³⁴⁴ *Ashworth–Redmayne* s. 308 och 309.

³⁴⁵ För en förteckning över förseelser som går att straffa genom *penalty notices for disorder* se inrikesdepartementets hemsida under <http://www.homeoffice.gov.uk/police/penalty-notices/penalty-notice-introduction11>. Medan det som högst år 2003 förelades ordningsbot för 3.456.700 personer hade siffran sjunkit till 1.839.200 år 2010. Se *Fixed penalty notice tables (Police Powers and Procedures England and Wales 2010/11)* tabell, FPN.02 *Fixed penalty notices issued by offence type, 2001 to 2010*, under <http://www.homeoffice.gov.uk/publications/science-research-statistics/research-statistics/police-research/immigration-tabs-q4-2011/fixd-penalty-notice-1011-tabs>.

Om den som förelagts ordningsbot motsätter sig är processen helt skriftlig och äger rum utan medverkan av domstol. Något uttryckligt samtycke till föreläggande förutsätts inte, utan saken avslutas genom att boten betalas. Tidsfristen för detta är tre veckor. Om adressaten däremot motsätter sig föreläggandet genom en gensaga till Magistrates' Courts kansli eller underlåter att betala boten, tas saken upp till behandling vid domstol.³⁴⁶ Åklagaren kan emellertid, såsom i andra sammanhang, besluta om åtalseftergift.

En annan viktig form av utomjudiciell lagföring av mindre brott i England är systemet med *varningar*, som ur ett nordiskt perspektiv kan gestaltas närmast såsom åtgärdseftergift vid förundersökningen eller vid åtalsprövningen. De engelska varningarna kan nämligen utfärdas antingen av polismän eller av åklagare. Endast det senare förfarandet, utfärdande av villkorlig varning (*conditional cautioning*), är reglerat i lag, i Criminal Justice Act 2003 s 22–27. Tillvägagångssättet påminner om den danska villkorliga åtalsunderlåtelser (*tiltalefrafald med vilkår*)³⁴⁷ i och med att den misstänkta personen godkänner påföljden mot att åtal inte väcks. Det kan handla om gottgörelse till brottsoffret eller välgörenhetsartade prestationer till någon allmännyttig sammanslutning. Förutsättningen för förfarandet är att den misstänkta personen var myndig när brottet begicks och att han eller hon uttryckligen erkänner gärningen. Vid bedömningen av varningens lämplighet beaktas bl.a. huruvida den misstänkta personen visat en vilja att ställa allt till rätta, t.ex. genom att självmant betala ersättning till målsäganden. Om gärningspersonen inte uppfyller de villkor som bifogats varningen, t.ex. underlåter att betala ersättningen, förfaller varningen och gärningen åtalas.³⁴⁸

Vid sidan av de villkorliga åklagarinitierade varningarna har polisen fortfarande befogenhet att utfärda en varning redan under förundersökningen (*simple police cautions*). Förfarandet regleras inte i lag men förenhetligas numera av riktlinjer utfärdade av inrikesdepartementet. Varningarna kan avse även grova brott men behöver i så fall godkännas av åklagaren.³⁴⁹

Liksom i Tyskland och Frankrike bestäms *domstolarnas behörighet* i förhållande till brottets grovhet. Brotten indelas i tre lagföringsrelaterade kategorier. Lindriga mål (*summary offences*) handläggs av Magistrates' Court, medan de grävsta (*offences triable on indictment only*) lagförs inför jurydomstolen Crown Court. En stor förmedlande kategori utgörs av medelgrova brott såsom vanlig stöld eller misshandel av normalgraden som kan lagföras i någondera av domstolarna (*of-*

³⁴⁶ Förfarandet regleras i Traffic Offenders Act 1988 s 69–81. Se även *Spencer 1995* s. 421.

³⁴⁷ Se vid not 26.

³⁴⁸ Se *Ashworth–Redmayne* s. 168 och 178–180 med hänvisning till inrikesdepartementets anvisningar till åklagarna (*Revised Conditional Cautioning Code of Practice*, punkt 2.1).

³⁴⁹ *Ashworth–Redmayne* s. 167 och 170.

fences triable either way).³⁵⁰ Om den tilltalade i denna sistnämnda kategori erkänner sin skuld (*guilty plea*) eller (annars) samtycker till att målet handläggs av Magistrates' Court är den domstolen automatiskt behörig. I övriga fall, främst då svaranden nekar till gärningen, ska Magistrates' Court bestämma om den handlägger saken själv eller för över den till Crown Court. Bedömningen görs utifrån sakens natur med beaktande av hur komplicerad bevisning som kommer att läggas fram och om den straffskala på högst sex månaders fängelse som gäller i Magistrates' Court³⁵¹ kommer att räcka till. Även när Magistrates' Court går in för att handlägga målet får svaranden välja lagföring inför Crown Court i fråga om brott som faller inom bägge domstolarnas tillämpningsområde.³⁵² Innan svaranden bestämmer sig kan han eller hon begära ett förhandsbesked av Magistrates' Court om vad domen kunde bli om svaranden pläderar skyldig inför denna domstol.³⁵³ Beskedet påverkar givetvis storligen svarandens val.

De underdomstolar som behandlar brottmål i England är sålunda Magistrates' Courts och Crown Court. En av de bärande idéerna bakom rättsvården i brottmål i England är att människor döms för sina gärningar av jämlikar. Så är domarna i *Magistrates' Courts* traditionellt lekmän, *justices of the peace* ("fredsdomare"), som i sin verksamhet ska ge uttryck för folkets rättskänsla. För att tillgodose behovet av juridisk expertis biträds fredsdomarna vid rättskipningen av lagfarna sekreterare (*law clerks*).³⁵⁴ I de större städerna innehas domarämbetet numera i allt större skala av yrkesdomare (*district judges*, tidigare *stipendiary magistrates*). Domstolen består vanligen av tre lekmän eller en yrkesdomare. I landets kring 330 Magistrates' Courts är verksamma ungefär 27.000 fredsdomare och 137 yrkesdomare. De sammanträder för att hand-

³⁵⁰ Indelningen grundar sig på bestämmelserna i Interpretation Act 1978, Schedule 1. Brotten *triable either way* räknas upp i Schedule 1 i Magistrates' Courts Act 1980 och omfattar t.ex. samtliga tillgreppsbrott bortsett från rån och inbrott i boningshus med utövande av våld mot person (punkt 28). Se även *Archbold* s. 5.

³⁵¹ Magistrates' Courts Act 1980 s 32 (enligt Criminal Justice Act 2003 s 282 som tillsvidare inte har bestämts att träda i kraft skulle straffgränsen höjas till ett år). Se även *Archbold* s. 64 och *Ashworth-Redmayne* s. 329.

³⁵² Magistrates' Courts Act 1980 s. 17–22. Se även *Archbold* s. 5 och 43–49, *Ashworth-Redmayne* s. 323–330, *Spencer 2005* s. 158 och 171 samt 1995 s. 417 såsom *White* s. 69, 131 och 155–163.

³⁵³ F.n. grundas förfarandet på rättsfallet **R v Goodyear [2006] 1 Cr App R(S) 23**. En lagbestämelse i samma riktning har antagits (Magistrates' Courts Act 1980 s 20, punkt 3, lydelsen enligt Criminal Justice Act 2003, Schedule 3, punkt 6) men har tillsvidare inte trätt i kraft. Se även *Archbold* s. 40 samt *Ashworth-Redmayne* s. 303 och 329.

³⁵⁴ I syfte att förenhetliga fredsdomarnas rättskipning ger Sentencing Guidelines Council närmare riktlinjer om domsgrunderna och straffpraxis angående de olika brotten (i sht *Magistrates' Courts Sentencing Guidelines*). Domstolarna är skyldiga att följa riktlinjerna [Coroners and Justice Act 2009, s 125(1)].

lägga rättegångsmål i medeltal en halv dag varje vecka och fredsdomarna får inte betalt för verksamheten.³⁵⁵

Crown Court är organisatoriskt en enda landsomfattande domstol. Den hör till den domstolsenhet som (tidigare något missvisande kallades för *Supreme Court of Judicature* men som numera) heter *Senior Courts* och på tvistemåls- sidan inbegriper även *High Court of Justice* samt den för processarterna gemensamma överinstansen *Court of Appeal*.³⁵⁶ Även i *Crown Court* är lekman- nainslaget starkt i form av en jury på 12 ledamöter. Domstolens ordförande är dock alltid en lagfaren yrkesdomare. Juryn avgör däremot ensam skuldfrågan i förnekade brottmål.³⁵⁷ Förutom att handlägga svårare brottmål i första instans är *Crown Court* även överprövningsinstans avseende domar från *Magistrates' Courts*.³⁵⁸

Vi har redan sett att processen till följd av ett erkännande tar en summarisk in- riktning. Domstolen undersöker vanligen inte närmare huruvida erkännandet motsvarar händelseförloppet i den yttre verkligheten utan lägger erkännandet omedelbart till domsgrund.³⁵⁹ Det är möjligt för den misstänkta personen att i varje fas av lagföringsförfarandet plädara skyldig, inklusive ändra sin tidigare ståndpunkt, och således få målet flyttat över till ett summariskt handläggnings- schema. Systemet uppmuntrar dock personer att erkänna så tidigt som möjligt, främst genom att straffnedsättningen är som störst vid ett tidigt erkännande.³⁶⁰

För att vi ska förstå hur *guilty pleas* sitter i helheten ska nämnas att samtliga brottmål kommer upp till en första behandling (*arraignment*) i *Magistrates' Court*. De lindrigare brott som hör till *Magistrates' Courts* utslutande behörig- het (*summary offences*) slutbehandlas även vid denna domstol. Här innebär en *guilty plea* endast att det inte blir någon fullskalerättegång med bevisningsupp-

³⁵⁵ *Judicial and Court Statistics* s. 32. Se även *Ashworth–Redmayne* s. 323 och 324, *Spencer 2005* s. 157 samt *White* s. 56–64. Antalet domstolar har minskat kraftigt från de 600 som nämns i det sistnämnda verket (s. 57). Om sammansättningen se *Magistrates' Courts Act 1980* s. 121.

³⁵⁶ I praktiken är lokalavdelningarna av *Crown Court* dock självständiga ämbetsverk med fasta utrymmen och befattningsinnehavare. Londonavdelningen kallas traditionellt för *Central Criminal Court*, folkligt *Old Bailey*. Namnändringen skedde enligt *Constitutional Reform Act 2005* s. 59 fr.o.m. 2009-10-01. Se närmare *Archbold* s. 181 och *White* s. 65.

³⁵⁷ På grund av målens komplexitet har åtal för en viss typ av ekonomisk brottslighet i *Criminal Justice Act* s. 44–46 bestämts att i princip handläggas utan medverkan av jury. Bestämmelsen kommer dock att träda i kraft endast om den godkänns i en andra behandling av parlamentet [*Criminal Justice Act 2003* s. 330(5)(b)]. Tillsvidare har så inte skett. Vid lagberedningen har också diskute- rats om svaranden ska ha rätt att välja handläggning utan jury. Se *Archbold* s. 480–483 och *Ash- worth–Redmayne* s. 330–334.

³⁵⁸ *Archbold* s. 181, *White* s. 65 och 66, *Spencer 2005* s. 157. – Allmänt om domstolsorganisatio- nen i England se även *Bogdan* s. 106–109 inklusive det överskådliga schemat på s. 107 och i all korthet *SOU 2001:103* s. 403 och 406.

³⁵⁹ Så även *Spencer 1995* s. 418.

³⁶⁰ Se not 334 samt *White* s. 46 och 165. *Ashworth–Redmayne* anser att systemet sätter press på de misstänkta att erkänna (s. 192).

tagning. Men i de övriga brottskategorierna har den tilltalades inställning i skuldfrågan stor betydelse för det fortsatta förfarandet. Därför tillfrågas svaranden genast om han eller hon är villig att plädera skyldig (*plea before venue*) och först därefter, beroende på svaret, bestäms om formen och forumet för den fortsatta handläggningen.³⁶¹ Om åtalet inte gäller endast en *summary offence*, ska svaranden höras personligen närvarande vid denna förberedande förhandling.³⁶²

Av det sagda följer i praktiken att man vid väckandet av åtal för ett medelgrovt brott inte vet i vilka närmare former målet kommer att handläggas. För att få största möjliga straffnedsättning väljer många som inte erkänt sin skuld redan i förundersökningen att göra detta genast när stämningen har delgetts dem (*plea before venue*). Men *guilty pleas* förekommer även i senare faser av handläggningen. Som exempel kan nämnas de fall där svaranden efter Magistrates' Courts förhandsbesked om straffarten och straffnivån väljer att plädera skyldig för att få saken avgjord i enlighet med förhandsbeskedet. Men även senare, t.ex. innan juryrättegången inför Crown Court ska inledas, händer det att svaranden erkänner, efter att ha vägt osäkerhetsmoment i juryförfarandet mot eventuella straffavdrag. I engelska sammanhang kan man således inte tala om förenklade förfarandarter i samma mening som i de kontinentaleuropeiska rättsordningarna, där det redan från början är klart vilket lagreglerat förfarande som blir tillämpligt. I England är summariska handläggningsformer eventualiteter som kan aktualiseras i varje fas av processen. Å andra sidan stämmer även det motsatta, att varje mål i princip är destinerat att genomgå en fullständig rättegång, om inte svaranden erkänner och målet till följd av erkännandet kan behandlas i ett förenklat förfarande.³⁶³

³⁶¹ Se hänvisningarna i not 352.

³⁶² Magistrates' Courts Act 1980 s 17A. Närvaroplikten gäller endast när svaranden tillfrågas om han eller hon pläderar skyldig eller oskyldig. Under senare skeden av förberedelsen med sikte på valet av handläggningsformen får svaranden låta sig företrädas av ett ombud, om domstolen finner detta lämpligt (s 23 i lagen). Se även *Archbold* s. 41 och 42. Jfr dock not 373 om att det enligt nyare överrättspraxis är tillåtet att hålla även *arraignment*-handläggningen i svarandens utestående i situationer där han eller hon väljer att utebli. – När det gäller *summary offences* får man plädera skyldig även skriftligen, se nedan. – Jfr rekommendationen av Europarådets ministerkommitté om förenklade av rättegångsförfarandet i brottmål [Rec(87) 18E 17 September 1987 concerning the simplification of criminal justice] punkt III a 8 1 i) (s. 5) där muntlig plädering föredras: "The 'guilty plea' procedure must be carried out in a court at a public hearing." – Om att *guilty pleas* i o.f.s. inte är oförenliga med EMRK, se *Trechsel* s. 161. EMD godkänner likartade förfaranden i sin praxis, t.ex. i **domen 2012-03-06 Cani mot Albanien**, punkterna 57 och 58.

³⁶³ Framställningen framhäver säregenheterna hos det engelska systemet något schematiskt och bortser således från sådana schablonmässiga förfaranden såsom ordningsbotsföreläggande, där förseelserna väljs utifrån sakens natur utan att den misstänkta personen inledningsvis kan påverka saken. – Om den engelska diskussionen om bristen på förenklade förfaranden för hantering av massartad mindre brottslighet, se *White* s. 167: "The challenge is to develop processes which deal with minor offences speedily, cheaply and uniformly and separate out offences of violence and

Det finns således inte något bestämt *skriftligt handläggningsmönster* för rättegångsmål. När svaranden anmäler att han eller hon är skyldig till ett brott kan målet nog under vissa förutsättningar handläggas skriftligen. Om en svarande som åtalas för en *summary offence* inför domstolen i fråga meddelar skriftligen att han eller hon önskar plädera skyldig, kan saken med stöd av Magistrates' Courts Act 1980 s 12 (lydelsen enligt Criminal Justice Act 2003 s 308) handläggas utan svarandens närvaro. En huvudförhandling hålls således men den genomförs utan svaranden, varvid det skriftliga erkännandet utgör grunden för förfarandet.

Förfarandet är en blandform av skriftlighet och handläggning i huvudförhandling i svarandens utevaro. Svaranden erkänner skriftligen och får utebli från sammanträdet.

Eftersom domstolen inte, på samma sätt som i fråga om närvarande svarande, kan kontrollera huruvida den tilltalade fullt ut förstått betydelsen och konsekvenserna av sitt val är förfarandet inte tillämpligt på svarande som inte har fyllt 16 år.³⁶⁴

För att avvärja missuppfattningar grundade på föråldrad litteratur finns skäl att konstatera att begränsningen av förfarandet till brott som inte förskyller strängare straff än fängelse i högst 3 månader har upphävts genom Criminal Justice Act 2003 s 308.³⁶⁵ Förfarandet kan således användas vid samtliga brott i kategorin (renodlade) *summary offences*, däremot fortfarande inte i samband med brott *triable either way*, även om Magistrates' Court gick in för att handlägga saken själv. Denna senare, fortfarande gällande begränsning är förståelig med beaktande av att domstolen, innan den beslutar huruvida brottet lagförs inför den eller hänskjuts till Crown Court, ska höra svaranden om saken (Magistrates Courts' Act 1980 s 19(2)(b) och (3)(b), denna senare bestämmelse i lydelsen enligt Criminal Justice Act 2003). För att en *summary trial* ska kunna äga rum i Magistrates' Court i en *triable either way offence* krävs ett uttryckligt samtycke av svaranden (Magistrates' Courts Act 1980 s 20(3)).³⁶⁶

Brottmål kan tämligen vidsträckt handläggas *utan att svaranden är personligen närvarande*, både inför Magistrates' Court och Crown Court. För det första får

dishonesty of sufficient seriousness to warrant a less routinised process in the Magistrates' court to trial in the Crown Court."

³⁶⁴ Åldersgränsen för unga lagöverträdare går i England för övrigt vid 18 år. Redan 10 år gamla barn är straffrättsligt ansvariga (Children and Young Persons Act 1933 s 50). Mål som avser unga mellan 10 och 18 år handläggs vanligen av Magistrates' Court i dess egenskap av ungdomsdomstol (*Youth Court*, Children and Young Persons Act 1933 s 45–49). Se även *Archbold* s. 77.

³⁶⁵ Bestämmelsen trädde i kraft 2005-04-04 enligt The Criminal Justice Act 2003 (Commencement No 8 and Transitional and Saving Provisions) Order 2005, No 950 (C.42), Schedule 1, punkt 25. Jfr *Spencer 2005* s. 178 och 1995 s. 419, *White* s. 163, *Hatchard* s. 187 samt *Diesen* s. 73.

³⁶⁶ Om ändringarna enligt Criminal Justice Act 2003 träder i kraft blir bestämmelsen paragrafens subsection 3. Se *Archbold* s. 46–48.

svaranden, sedan han eller hon i sin närvaro har tillfrågats huruvida han eller hon tänker pläderna skyldig eller neka till brott, i samtliga senare förhandlingar i Magistrates' Court vanligen anlita ett ombud. Svaranden behöver med andra ord inte inställa sig personligen vare sig till det sammanträde där domstolsfrågan avgörs eller till själva rättegången. Domstolen får dock ålägga honom eller henne att inställa sig om det är behövt i bevisningshänseende eller av någon annan anledning.³⁶⁷

För det andra har Magistrates' Courts Act 1980 s 11 ändrats så att rättegången (*trial*), dvs. prövningen av saken i huvudförhandling, eller bestämmandet av straff (*sentencing*) ska genomföras även om svaranden har uteblivit.³⁶⁸ Hittills har detta varit fakultativt, vilket också i fortsättningen ska vara fallet med minderåriga svarande. I fråga om vuxna svarande är domstolen däremot skyldig att handlägga saken oberoende av utevaro.³⁶⁹ Bestämmelsen är tillämplig på alla rättegångar i Magistrates' Court, såväl *summary* som *triable either way offences*. Däremot gäller bestämmelsen inte den förberedande förhandling där svaranden frågas om sin inställning till anklagelserna och domstolen bestämmer om handläggningsformen och vilken domstol som handlägger målet.³⁷⁰ Tidigare var det inte möjligt att i svarandens utevaro döma ut fängelsestraff eller besluta att en villkorlig dom ska gå i verkställighet. Denna begränsning har avskaffats, men svaranden måste fortfarande höras personligen i domstol innan det i hans eller hennes utevaro utdömda straffet får verkställas. Målets handläggning blir inte summarisk av att svaranden uteblir, utan åklagaren ska bevisa åtalet som vanligt.³⁷¹

Vidare har överhuset i rättsfallet *R v Jones (Anthony)* [2002] UKHL 5 fastslagit att förnekade brottmål under vissa förutsättningar kan behandlas i hu-

³⁶⁷ Magistrates' Courts Act 1980 s 122 och 23 jfrt med 17A(2). Se även *Archbold* s. 52 och *Spencer 2005* s. 178 not 139.

³⁶⁸ Lydelsen enligt Criminal Justice and Immigration Act 2008 s 54, i kraft 2008-07-14 enligt Criminal Justice and Immigration Act 2008 (Commencement No. 2 and Transitional and Saving Provisions) Order 2008 No. 1586 (C. 69), Schedule 1, punkt 28.

³⁶⁹ Om domstolen får besked om att det finns ett "godtagbart skäl" (*acceptable reason*) till utevaron, ska behandlingen dock skjutas upp och inte äga rum i svarandens frånvaro (subsection 2A). Domstolen har dock ingen skyldighet att självständigt reda ut skälen för svarandens utevaro (subsection 6).

³⁷⁰ Såsom ovan framgått är handlingsalternativen i detta förberedande stadium två: svaranden inställer sig personligen [Magistrates' Courts Act 1980 s 17A(2)] eller, i fråga om (rent) *summary offences*, pläderna skyldig skriftligen (s 12). Om förberedelsen fortsätts efter det att svaranden har yttrat sig i skuldfrågan, får han eller hon företrädas av ett ombud. Se not 362.

³⁷¹ *White* s. 164.

vudförhandling utan att svaranden är närvarande.³⁷² Fallet avsåg en rättegång inför Crown Court, men kriterierna kan i o.f.s. vinna tillämpning i varje brottmålsförfarande. Med beaktande av att det numera föreskrivs i den ovan nämnda bestämmelsen i Magistrates' Courts Act 1980 s 11 att huvudförhandling ska hållas i samtliga mål inför Magistrates' Court även om svaranden har uteblivit, får avgörandet dock betydelse främst i rättegången i Crown Court eller i (en annan) överinstans.³⁷³ De av överhuset fastställda kriterierna för utevarohandläggning följer huvudsakligen EMD:s praxis om möjligheten att handlägga brottmål utan att svaranden är närvarande, när han eller hon har avstått från sin rätt att närvara vid rättegången.³⁷⁴ När domstolen bestämmer om målet kan handläggas i svarandens utevaro ska vikt enligt rättsfallet fästas bl.a. vid huruvida svaranden har uteblivit av egen vilja, huruvida uppskov kan åtgärda situationen eller huruvida en skyndsam handläggning är mer motiverad, huruvida svarandens eventuella ombud har haft tillfälle att konsultera sin klient och kan tillförlitligt återge hans eller hennes syn på anklagelserna samt huruvida det inte med tanke på utredningen och avgörandet av saken är nödvändigt att domstolen, i sht jurymedlemmarna, får iakta svaranden som personligen närvarande.

En svarande som är häktad eller anhållen kan numera även delta genom *fjärrförbindelse*, som tillåter honom eller henne att såväl se och höra som bli sedd och hörd av domstolen, dvs. i realtid genom videokonferens³⁷⁵ i samtliga sammanträ-

³⁷² Överhusets dom, som citeras även med hänvisning till en annan publikation, nämligen [2003] 1 AC 1 HL, finns under <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldjudgmt/jd020220/jones-1.htm>. Se *Archbold* s. 327 och 328.

³⁷³ Rättsatsen i avgörandet är dock av betydelse för den förberedande förhandlingen i Magistrates' Courts, där svaranden tillfrågas om han eller hon medger sin skuld och domstolen bestämmer om hur saken ska lagföras (*arraignment*). Så har det i ett överrättsavgörande (*R v Kepple* [2007] EWCA Crim 1339) bekräftats att denna förberedande förhandling får äga rum i svarandens utevaro förutsatt att han eller hon i enlighet med de i fallet *R v Jones* fastställda kriterierna kan anses ha gett upp sin rätt att närvara vid förhandlingen. Se *Archbold* s. 328.

³⁷⁴ Punkterna 8, 9, 47 och 48 i *Jones-domen*. Svaranden ansågs dock inte ha avstått från sin rätt att delta, eftersom rättsläget i fråga om möjligheten att handlägga målet i svarandens utevaro var oklart vid denna tidpunkt och svaranden som lekman än mindre kunde förväntas känna till omständigheten. Saken korrigerades endast av att svaranden till alla delar hade fått lägga fram sin sak inför överinstansen och då hade haft tillgång till ett biträde. Se Lord *Rodger of Earlsferry's* yttrande i punkterna 49–57 och 74–77 i domen. På denna samma grund avvisade EMD Jones' klagan om kränkning av hans rätt till en rättvis rättegång i sin närvaro (**beslutet 2003-09-09 Jones mot Förändade kungariket**). EMD konstaterade uttryckligen, såsom Lord Earlsferry i överhuset, att Jones inte kunde sägas ha entydigt och avsiktligt avstått från rätten att delta i handläggningen i underinstans såsom personligen närvarande eller genom ombud, då det vid tidpunkten i fråga saknades bestämmelser i lag om att saken kunde handläggas trots hans utevaro. Se även *Emmerson–Ashworth–Macdonald* s. 574–576. Mot denna bakgrund kan man hysa en viss skepsis mot framställningen i *Archbold* (s. 1747) om att rättsatsen i *Jones-domen* bestod av att inget i EMD:s praxis tydde på att en utevarohandläggning vore oförenlig med EMRK art. 6 i situationer där svaranden, informerad om den kommande handläggningen, hade valt att inte delta.

³⁷⁵ Lika litet som i Frankrike kan blotta telefonförhör hållas.

den, med undantag av fullskalerättegången med anledning av åtal för förnekade brott. Häktningsförhandlingen, alla föreberedande sammanträden såsom även huvudförhandlingen i erkända mål inför Magistrates' Court eller Crown Court kan således skötas genom fjärrförbindelse, under förutsättning att svaranden är berövad sin frihet till följd av brottsmisstanken i fråga eller på någon annan grund som t.ex. ett tidigare utdömt frihetsstraff.³⁷⁶ Pläderar man då skyldig kan hela rättegången skötas på avstånd.

Med beaktande av den höga andelen *guilty pleas*, överstigande 90 % inför Magistrates' Courts och kring 70 % i Crown Court,³⁷⁷ kunde en ansevärd andel mål skötas genom videolänk, även om andelen av dem som pläderar skyldiga troligen är lägre bland dem som är häktade eller redan tidigare har pådragit sig fängelsestraff.

I vissa fall såsom när den misstänkta personen endast hålls anhållen på polisstationen (Crime and Disorder Act 1998 s 57C) eller när domstolen går över till att bestämma om straff (*sentencing hearing*, s 57D och 57E) behövs hans eller hennes samtycke för handläggning genom fjärrförbindelse.

Utöver de trafikförseelser och andra överträdelse för vilka förelades ordningsbot, anmäldes enligt brotts- och domstolsstatistiken över England och Wales sammanlagt 3.976.312 lagöverträdelse till polisen under tidsperioden 2011-04-01–2012-03-31. Av de av fallen som blivit utredda reglerades 222.849 med varning utfärdad av polis eller åklagare och 121.863 genom *penalty notices*. Inför domstolarna behandlades 1.185.498 brottmål mot sammanlagt 1.533.920 svarande. Av dem befanns skyldiga 1.280.528 (83,5 %), av vilka 1.179.335 (92,1 %) i Magistrates' Courts och endast 100.218 (7,8 %) i Crown Court.³⁷⁸

Magistrates' Courts dömde huvudsakligen ut böter, antalet bötfällda svarande var 837.818 (71,0 % av de som dömdes där). Den näst mest använda påföljden var samhällstjänst (153.365 fall eller 13,0 %). En betydlig andel (116.900 eller 9,9 %) bestod av olika skraddarsydda påföljder. Hit hör domseftergift, eventuellt försedd med villkor, gottgörelse till brottsoffret och vissa vårdåtgärder samt experimentella påföljder inom olika pilotprojekt. Villkorlig dom fick

³⁷⁶ Crime and Disorder Act 1998 s 57A–57E (lydelsen enligt Police and Justice Act 2006). Se *Archbold* s. 328–331. – Även vittnen kan höras genom fjärrförbindelse, om inte tilltron till deras utsaga äventyras genom arrangemanget (Criminal Justice Act 2003 s 51–56). Se a.a. s. 1250–1252.

³⁷⁷ *Judicial and court statistics*, tabell 4.6 Defendants dealt with in cases committed or sent for trial, by plea. Se även *Ashworth–Redmayne* s. 293 och 418 samt *White* s. 199.

³⁷⁸ *Criminal Justice Statistics* s. 12 (figur 1.6 Flows through the criminal justice system) samt tabellerna 6d (Recorded crime and number of offences brought to justice by seriousness tier offence group and across Local Criminal Justice Board area), Q1.1 (Individuals entering the Criminal Justice System), Q5.2 (Offenders sentenced by offence group and outcome, magistrates' courts) och Q5.3 (Offenders sentenced by offence group and outcome, the Crown Court).

endast 25.982 (2,2 %) personer. Ovillkorligt fängelse, i medeltal i 2,6 månader, blev straffet för 45.270 svarande (3,8 %).³⁷⁹

Vad som är av intresse för vår studie är att av de i Magistrates' Court utdömda påföljderna gällde 941.700 (79,9 %) (rent) *summary offences* som bara kan åtalas inför den domstolen, medan endast 237.635 (20,1 %) var sådana som alternativt kunde ha handlagts av Crown Court (*triable either way offences*).³⁸⁰ Vi minns att svaranden får plädera skyldig skriftligen avseende de äkta *summary offences* men inte om åtalet gäller en *triable either way offence*. Med beaktande av den höga andelen *guilty pleas* i dessa *summary offences* blir tillämpningsområdet för detta skriftliga förfarande tämligen vidsträckt. Även utevarohandläggningen kan numera anlitas mera omfattande, i båda typerns mål inför Magistrates' Court och även fängelse (i högst sex månader) får dömas ut. Av statistiken framgår slutligen att svaranden enligt Magistrates' Courts Act 1980 s 11 fälldes till ansvar i sin utevaro i 112.094 eller 14,2 % av de 787.547 mål som under tidsperioden behandlades inför Magistrates' Courts.³⁸¹

Sammanfattningsvis kan konstateras att vissa typer av brottmål till följd av deras lindriga art eller av någon annan systematisk anledning inte i lika hög grad hänförs till förenklade förfaranden i England och Wales som i de övriga jämförelseländerna. Enligt den engelska synen på den straffrättsliga legalitetsprincipen behöver anklagelser för brott inte i samma utsträckning handläggas inför domstol. Det engelska rättsväsendet sköter de enkla fallen antingen helt utanför domstolsorganisationen, med ordningsböter och olika varningar,³⁸² eller vid åtal inför domstol, genom att svaranden uppmantras att erkänna mot straffnedsättning. Frågan om vilka åtal som drivs och vilka som eventuellt läggs ned kan ständigt komma upp igen i takt med att domstolshandläggningen framskrider. Av detta följer att vi i den nedanstående tabellen har färre markeringar för specifika tillvägagångssätt utan personligt deltagande av svaranden i rättsalen än vad som är fallet i jämförelseländerna. Resultatet får dock inte misstolkas som tecken på att även de lindrigaste brotten lagfördes i fullskalerättegång. Det är snarare troligt att svaranden – liksom i samband med grövre gärningar – erkänner, varför domstolen direkt kan gå över till att utmäta straff utan att behöva fokusera på utredningen av målet. Även om något erkännande inte finns för handen, vilket

³⁷⁹ A.a., tabell Q1.1 (Individuals entering the Criminal Justice System) och Q5.2 (Offenders sentenced by offence group and outcome, magistrates' courts).

³⁸⁰ A.a., tabell Q5.2 (Offenders sentenced by offence group and outcome, magistrates' courts).

³⁸¹ *CPS Annual Report 2011–2012* s. 83 (tabell 3 Magistrates's courts: case outcomes). – Om anlitandet av skriftlig process (Magistrates' Courts Act 1980 s 12) finns däremot inte statistik tillgänglig.

³⁸² Varningarna omfattas inte av tabellen nedan, eftersom de utfärdas av antingen polisen eller åklagaren och således inte hör till den rättsvärd som handhas av domstolsväsendet.

innebär rättegång, ger lagen inte enbart möjlighet utan till följd av de senaste ändringarna rent av föreskriver att saken i den mån det är möjligt i Magistrates' Court utreds och avgörs trots att svaranden har uteblivit.

Tabell 4. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i engelsk straffprocessrätt.

ENGLAND		lindrig misshandel	misshandel	snatteri	stöld	rattfylleri	förklaringar
2008	Ordningsbotsföreläggande (<i>fixed penalty notice</i>)	-	-	+	-	-	1
	Plädera skyldig skriftligen (<i>guilty plea in writing</i>)	✕	-	-	-	✕	2
	Utevarohandläggning	+	+	+	+	+	3

Förklaringar till tabellen

Möjlighet till handläggningsform anges med +, omöjlighet med –.

Strecket över fältet betyder att förfarandet endast får tillämpas avseende erkända gärningar.

1. Påföljden är möjlig endast för de överträdelser som faller under lagens tillämpningsområde (bilaga 3 till Traffic Offenders Act 1988 eller Criminal Justice and Police Act 2001 s 1–11). Av de studerade brotten hör endast butiksstöld på högst 200 pund (*retail theft*) till denna kategori.

2. Magistrates' Courts Act s 12. Förfarandet kan tillämpas på brott som tillhör Magistrates' Courts uteslutande behörighetsområde som *summary offences*. Av de studerade brotten faller lindrig misshandel (*common assault*, Criminal Justice Act 1988 s 39) och rattfylleri (med en blodalkoholkoncentration överstigande 0,8 ‰, *driving whilst above the prescribed limit*, Road Traffic Act 1988 s 5) in i denna kategori.³⁸³ Normalgradig misshandel (*assault occasioning actual bodily harm*, Offences Against the Person Act 1861 s 47) samt tillgreppsbrottet stöld av normalgrad (*theft, from a person*, Theft Act 1968 s 1), liksom också lindrigare, snatteriartad form av butiksstöld (*theft, from a shop*), är däremot *triable either way offences*,³⁸⁴ som domstolen får handlägga om inte målet på grund av dess komplexitet eller svarandens val ska överföras till Crown Court, som dock inte lämpar sig för handläggningsformen i fråga.

3. Magistrates' Courts Act s 11. Förfarandet vinner tillämpning i samband med samtliga brott som kan handläggas vid Magistrates' Court, såväl *summary* som *triable either way offences*. Gärningen behöver inte vara erkänd. Om fängelse döms ut, ska svaranden dock höras personligen inför domstol innan straffet kan verkställas. Straffskalan och normalstraffen för de aktuella brotten är som följer: lindrig misshandel: böter eller fängelse i högst 2 år, normalstraff från domseftergift till

³⁸³ *Magistrates' Court Sentencing Guidelines* s. 124 och 213. Se även *Archbold* s. 1892 och 2825.

³⁸⁴ *Magistrates' Court Sentencing Guidelines* s. 102 a, 103 a och 201. Se även *Archbold* s. 1896 och 2054.

fängelse i 26 veckor; normalgradig misshandel: fängelse i högst 7 år, normalstraff från böter till fängelse i 3 år; stöld: fängelse i högst 7 år, normalstraff vid snatteriartad gärning från villkorlig domseftergift till kort samhällstjänst, vid vanlig stöld från böter till fängelse i 18 veckor; rattfylleri: fängelse i högst 6 månader och/eller böter, normalstraff från böter till fängelse i högst 12 veckor i förhållande till blodalkoholkoncentrationen.³⁸⁵ I vart fall är Magistrates' Court inte behörig att döma ut strängare straff än fängelse i 6 månader (Magistrates' Courts Act 1980 s 32).

6.6 AVSLUTANDE KOMMENTARER

I komparativrättsliga framställningar varnas det ständigt för att sammanställande presentationer av bestämmelser i olika rättsordningar utan en jämförande analys endast förblir en sorts ornamentik.³⁸⁶ För att undgå dessa anklagelser ska det utländska materialet kort kontrasteras i syfte att utkristallisera eventuella ”gemensamma kulturella värden”.³⁸⁷ I detta sammanhang gäller det även att påpeka att man inom komparativ rätt kan urskilja en traditionellt universalistisk världssyn. Denna kommer till uttryck i den s.k. *likhetspresumtionen*, antagandet att innehållet i rättsförhållanden och utgången i rättsvister blir i stort sett desamma oavsett vilken rättsordning som reglerar dem.³⁸⁸

Uppfattningen kan givetvis kritiseras, främst för att den bygger på en förmodan om att rättsordningarna såsom de bakomliggande samhällsstrukturerna i

³⁸⁵ *Magistrates' Court Sentencing Guidelines* s. 102 a, 103 a, 124, 201 och 213. Se även *Archbold* s. 1892, 1896, 2049–2051, 2054 och 2825 jfrt med 2823.

³⁸⁶ Se t.ex. *Bogdan* s. 56 och *Reitz* s. 618–620. Kvalifikationen ”ornamentik” finns bl.a. hos *Nylund 2006* (s. 30). *Strömholm* i sin tur angriper användningen av utländskt material som blotta ”exotiskt dekorativa russin i en svensk råglimpa” (1971 s. 259). – Egentlig rättsjämförelse handlar således, med *Constantinescos* ord, om att successivt lära känna, förstå och slutligen jämföra rättsordningar utifrån de fenomen som studeras (s. 159). Verksamheten kan sägas vara klart hermeneutiskt präglad. Så uttryckligen *Legrand* s. 286. Se i samma riktning *Brusiin* s. 437 och 438. Att rättsjämförelse ska bestå av skildring, analytisk sammanställning och eventuell värdering av lösningarna enligt de studerade rättsordningarna är ett krav som tillskrivs en av disciplinens grundare, *Ernst Rabel*, och kallas efter honom den rabelsiska metoden. Se härom t.ex. *Lando 1986* s. 99. Själv ansåg *Rabel* att värdering inte i sig inbegrips i rättsjämförelse utan hör hemma under den särskilda beteckningen rättskritik (s. 86), som dock är en självskriven del av jämförelsen (s. 92). Jfr slutligen *Rheinsteins* i detta hänseende något föräldrade uppfattning om rättsjämförelse som rent empiriska studier av rättsordningar, dock som kulturföreteelser men utan att gå in på värdeomdömen (s. 21).

³⁸⁷ Om rätten som kulturarvegods som vid jämförelser ska ses och värderas mot denna specifikt nationella bakgrund, se *Malmström* s. 271 och *Strömholm 1992* s. 622.

³⁸⁸ Se *Bogdan* s. 87 med anmärkningen i fotnot 9 om att presumtionen dock inte har samma styrka utanför privaträtten. Så även *Lando 1986* s. 85. Jfr dock framställningen i *Zweigert–Kötz* s. 38 och 39 om att ”tekniska” rättsinstitut som värdeneutrala snarare är identiska över hela världen, medan olikheterna främst har samband med moralanknutna frågor.

grunden vore likartade till följd av någon inbyggd kulturegenskap hos människan. Synsättet leder lätt till att värdena bakom den egna samhälls- och rättsordningen okritiskt flyttas över på främmande förhållanden och att man utgår från att rättsinstitutet fyller samma funktioner i den främmande rättskulturen som i hemlandet. Presumtionen riskerar således att bli självförverkligande och man hittar likheter även där sådana inte finns.

Med tanke på min studie är det viktigt att notera att likhetspresumtionen främst avser materiell likhet i form av faktiska verkningar av rättsliga bestämmelser och innehållet i domslut. Hur man når domsluten i fråga betingas däremot av ettvart lands ”processkultur”, som av historiska o.d. orsaker givetvis kan variera. Denna variation jämnas dock (delvis) ut av de allmänna förfarandepinciper som länderna har förbundit sig att följa för att tillförsäkra rättvisa rättegångar. Svängrummet är mao. inte fritt. Brottmålsrättegången ska anstränga sig att säkerställa materiellt riktiga domar eller, måhända bättre sagt, förhindra felaktiga. Som ett led i denna strävan ska parterna höras med anledning av varandras framställningar. Detta kan tänkas ske antingen genom skriftväxling eller vid ett sammanträde, som i sin tur kan hållas live eller medierat. Av flera orsaker som närmast har med det tillförlitligaste bevismaterialet och parternas insyn om förfarandets rättvishet att göra, har övernationella överenskommelser gått in för muntligheten som den mönstergilla handläggningsformen, om inte saken framstår som ostridig.

Inom sådana begränsade jämförelser som bara omfattar rättsordningar i samhällen som är väsentligen likadana, vilket rimligtvis kan sägas om medlemsstaterna i EU (åtminstone innan unionen utvidgades från 15 till 27 länder), utgör likhetspresumtionen en godtagbar utgångspunkt. Man kan i dessa sammanhang förvänta sig att rättsläget inte skiljer sig avsevärt från land till land.³⁸⁹ För de länder som har anslutit sig till EMRK gäller likhetspresumtionen i stort sett även processrätten. I och med att EMD genom sina domar har fastställt när rättegångar utan personlig närvaro av svaranden ska anses vara rättvisa enligt EMRK art. 6, är det nationella svängrummet på denna punkt rätt begränsat. När EMD finner att brottmål endast kan behandlas i svarandens frånvaro under vissa förhållandevis snäva förutsättningar, blir ramen för handläggningsformerna rätt trång.³⁹⁰ Likheten i förfarandesätten är således ett faktum som ytterst har sin grund i EMD-

³⁸⁹ Så även *Ancel 1971* s. 99 redan i det tidiga skedet av upprättandet av den gemensamma marknaden.

³⁹⁰ Som det redan kommit fram i avsnitt 6.1.1, rättsliga företeelser vanligen framstår som ett kontinuum och inte utgör binära oppositioner. De konkreta tillvägagångssätten ska därför placeras på en sträcka, där det gäller att finna gränsen mellan godtagbara och förkastliga förfaranden. Se härom *Delmas-Marty – Izorche* s. 761. De tillägger att också denna snäva nationella prövningsmarginal gör det svårt att direkt förutsäga om ett visst nationellt tillvägagångssätt är överensstämmande med EMRK (s. 764 och 776). Läget försvåras ytterligare av att den tyngd som EMD själv lägger på de olika kriterierna kan variera från fall till fall (s. 777).

praxis.³⁹¹ Detta betyder att likheten mellan de jämförda rättsordningarna kan sägas gälla ”den materiella processuella verkligheten”, dvs. hur sakerna behandlas på realplanet. Även om en ytlig granskning av bestämmelser i nationella rättsordningar tyder på olikheter, jämnas dessa ut när man beaktar EMD:s praxis och tolkar de nationella bestämmelserna utifrån denna praxis. Den människorättsvänliga tolkningsläran tillgodoser således i allt väsentligt parternas processuella rättigheter vid rättegångar på ett förhållandevis enhetligt sätt i (det gamla) Europa.

För att kunna konstatera huruvida likhetspresumtionen har relevans för vårt forskningsämne återkallar vi i minnet de huvudsakliga resultaten av granskningen av de olika rättsordningarna. Framställningen är summarisk. För en mer detaljerad genomgång hänvisas till de detaljerade presentationerna ovan och för finsk del kapitlen 7 och 8.

Finland:

- *ordningsbots- och strafföreläggande*, utfärdas av polisen respektive åklagaren, gärningen får inte aktivt bestridas, endast böter får dömas ut
- *skriftligt förfarande* inför domstol, samtycke och uttryckligt erkännande krävs av svaranden, maximistraffet kan vara fängelse i 9 månader
- *utevarohandläggning* inför domstol, utan att svaranden uttryckligen samtycker till tillvägagångssättet får ett fängelsestraff på högst 3 månader dömas ut, ifall svaranden har gett sitt samtycke kan maximistraffet bli fängelse i 6 månader

Andelen skriftliga förfaranden är numera kring 35 % av rättegångsmålen i TR. Utevarohandläggning i sin tur förekommer i något mindre mån, i något färre än en femtedel av brottmålen.

Sverige:

- *ordningsbots- och strafföreläggande*, utfärdas av polisen respektive åklagaren, gärningen får inte vara förnekad, böter och villkorlig dom (genom strafföreläggande) får dömas ut

³⁹¹ Se även *van Gerven* s. 165 och *Kiikeri* s. 280 om att rättsjämförelse i EU- och människorätts-sammanhang har strategisk betydelse genom att lyfta fram hur övernationell rätt implementerats och tillämpas i andra länder och således bidrar till en enhetlig rättskipning i unionen.– Från äldre tider se *Ganshof van der Meersch* s. 322. Han anser även att Strasbourgdomstolen redan tidigt tolkade bestämmelserna i EMRK utifrån de gemensamma beståndsdelarna i de fördragsslutande staternas nationella rätt. Man kan hålla med *Mahoney* att EMKR även ger en syntetisk bild av hur de mänskliga rättigheterna värnas i de olika nationella rättsordningarna (s. 154). För att ge EMD:s avgöranden legitimitet är det enligt honom likaså viktigt att att nytolkningarna inte går längre än vad merparten av de fördragsslutande staternas rättsordningar ger uttryck för (s. 155 med hänvisning till hans tidigare framställning om temat i *Human Rights Law Journal* 1990 s. 73 och 74) – Om att EMD själv ibland uttryckligen anmodar de nationella domstolerna att följa sin praxis såsom i **domen 1993-04-22 Modinos mot Cypern**, punkt 20, se *Cohen-Jonathan* s. 54.

- *skriftligt förfarande* och *utevarohandläggning* inför domstol, samtycke eller erkännande behövs inte, i skriftligt förfarande får endast böter dömas ut, i huvudförhandlingen i svarandens utevaro även fängelse i högst 3 månader. Andelen utevarohandläggningar var tidigare ungefär 15 % av alla huvudförhandlingar i brottmål och verkar ha sjunkit en del sedan dess i samband med att det skriftliga förfarandet inleddes. I det handläggs numera kring en fjärdedel av brottmålen i TR. Exakta uppgifter saknas dock.

Tyskland:

- *ordningsbotsföreläggande (Bußgeld)*, utfärdas av polisen eller någon annan förvaltningsmyndighet, gärningen får inte vara förnekad
- *skriftligt förfarande* inför domstol (*Strafbefehl*), liknar det nordiska straffföreläggandet men straffet döms ut av domstolen, gärningen får inte vara förnekad, villkorligt fängelse i högst ett år får dömas ut om försvarare har utsetts, annars endast böter
- två typer av *utevarohandläggning*, på svarandens begäran eller efter att svaranden uteblivit, i det första fallet kan påföljden bli fängelse i högst 6 månader, i det senare fallet får endast böter dömas ut

Ungefär lika många brott lagförs i skriftliga processer som i egentliga rättegångar vid TR. Kring 60 % av de mål som tas upp i huvudförhandling skulle eventuellt kunna handläggas i svarandens utevaro.

Frankrike:

- *ordningsbotsföreläggande (amende forfaitaire)*, utfärdas av polis, gärningen får inte vara förnekad
- två slags *skriftliga förfaranden* inför domstol, straffförordnande (*ordonnance pénale*) som endast kan medföra böter och bekräftelse av åklagarens straffförslag (*composition pénale*) som förutsätter svarandens samtycke och kan medföra fängelse i högst 6 månader
- *utevarohandläggning* i samtliga brottmål, i medelgrova även på svarandens begäran, inga särskilda gränser i fråga om påföljdsval, i de lindrigaste målen och i dem som på svarandens begäran blir föremål för utevarohandläggning blir domen bestående direkt, om den uteblivna svaranden är företrädd av ombud, i allvarigare saker däremot endast efter delgivning förutsatt att svaranden inte motsätter sig domen; avseende de grövsta brotten måste hela saken prövas på nytt i svarandens närvaro

I underinstanserna för enkla mål, *juridictions de proximité* och *tribunaux de police*, behandlas runt 60 % av målen skriftligen, i ordinarie TR för medelgrova brott, *tribunaux correctionnels*, kring 16 %. I de sistnämnda domstolarna avkunnas utevarodomar i ca 18 % av målen, i jurydomstolarna för grova brott i endast 3 %.

England:

- *ordningsbotsföreläggande (fixed penalty notice)*, utfärdas av polisen, gärningen får inte vara förnekad
- *blandförfarande* med skriftlig *guilty plea* och utevarohandläggning i *Magistrates' Court*, tillgänglig i de lindrigare brotten (*summary offences*), går ut på erkännande, *maximistraffet* fängelse i 6 månader

- *utevarohandläggning*, tillämplig i samtliga brottmål i Magistrates' Court, gärningen behöver inte vara erkänd, maximistraffet fängelse i 6 månader, innan ett fängelsestraff kan verkställas ska svaranden ytterligare höras personligen inför domstol

Största delen av de åtalade brott regleras genom att svaranden pläderar skyldig och domstolen direkt går över till att bestämma straff. Om skriftliga *guilty pleas* finns inga uppgifter. Utevarohandläggning förekommer i 15 % av de mål som leder till rättegång i Magistrates' Courts.

Resultatet av jämförelsen blir således att tillvägagångssätten för att få brottmål handlagda och avgjorda oavsett om svaranden vill delta i förfarandet eller inte är tämligen enhetliga. Detta kan sägas motsvara förväntningarna. Det handlar ändå om länder med en liknande samhällsstruktur och ensartade rättsuppfattningar.³⁹²

Rättsvården i de undersökta länderna, bortsett från England i vissa hänseenden, följer samma principer såväl i brottmål som också i övrigt. Straffprocessen bygger i de nordiska och kontinentaleuropeiska länderna på att åklagarväsendet har ansvar för att brottsmisstankar utreds och, när de stöds av tillräckliga skäl, gärningen åtalas. Det är domstolens sak att övervaka att handläggningen framskrider med beaktande av kraven på en rättvis rättegång och att utifrån det framlagda materialet bestämma om svarandens skuld samt, om svaranden är skyldig, döma ut en i lag föreskriven påföljd. Även den materiella straffrätten följer enhetliga grundprinciper. Här gäller det att poängtera den nära gemenskapen mellan den finska och den svenska rätten; båda framhäver brottsförebyggande allmänprevention och human straffmätning framför individualprevention genom isolering och avskräckning.³⁹³ Å andra sidan står den finska och den tyska straffrätten varandra nära vad t.ex. läran om uppsåt och indelningen av brott beträffar.³⁹⁴

Alla undersökta länder är medlemsstater i EU och således skyldiga att enligt unionslagstiftningen på området erkänna handlingar och avgöranden som fattas i de övriga medlemsstaterna. Det ligger därför i varje medlemsstats intresse att se till att de nationella förfarandena uppfyller kravet på en rättvis rättegång och också annars håller hög standard.

³⁹² Se t.ex. *Summers* s. 16, *Chiavario* s. 591 och *Delmas-Marty* s. 204 om att det förefaller allt viktigare att i stället för att se på olikheterna framhäva enhetligheten av brottmålsförfarandena i samtliga (väst)europiska länderna. Mot bakgrunden av EMD:s praxis får vi förståelse för *Delmas-Marty*s syn på Europa, som från att under 1800-talet till början av 1900-talet ha präglats av en stark nationalism inom juridiken nu har tagit steget mot en allt större rättslig harmonisering.

³⁹³ Se t.ex. *Nuotio 2007* s. 158–166. Han anför att allmänpreventionen tillmäts betydelse även i andra länder. Att man betonar allmänpreventionen i Norden på ett sätt som han kallar för positiv inriktning korrelerar med den förda socialpolitiken, där man försöker stävja utslagning och återintegrera även förbrytare i samhället. Den negativa syn på allmänprevention som enligt honom råder i andra länder tar däremot sikte på att separera vanliga människor och oönskade element såsom brottslingar.

³⁹⁴ Se även vid not 39.

Vidare är samtliga länder i studien i egenskap av konventionsstater bundna av EMD:s tolkningar av kravet på en rättvis rättegång i EMRK, vilket också leder till en tillnärmning av rättskipningsförfarandena. Granskningen ger belägg för detta. Lagstiftningsåtgärder har initierats av den kritik som EMD har riktat mot tidigare rättslägen, såsom när utevarohandläggningen i grova brott reformerades i Frankrike. Vid lagberedningen försöker man också allmänt se till att man inte understiger kraven i EMRK. I detta syfte har man t.ex. i Finland uttryckligen krävt att svaranden samtycker till skriftligt förfarande.

För lindriga massförseelser som begås av oaktsamhet, främst då i vägtrafiken, har samtliga länder ett summariskt förfarande med ordningsböter som handhas utomjudiciellt, av polisen. Detta kompletteras i alla andra länder förutom England med möjligheten att för något grövre gärningar utfärda strafföreläggande eller straffförordnande i ett schematiskt anordnat skriftligt förfarande som äger rum antingen hos åklagaren, som även avgör saken såsom i de nordiska länderna, eller inför domstol liksom i Tyskland (*Strafbefehl*) och Frankrike (*ordonnance pénale*). Att det inte spelar någon större funktionell roll vilket rättskipningsorgan som sköter saken illustreras av att strafföreläggandena i Finland tidigare utfärdades av domstolen, medan de i dag hör till åklagarens kompetens. Det maximistraff som kan dömas ut vid förfarandet varierar likväl. I Finland och Frankrike gäller endast böter medan förfarandet i Sverige och Tyskland omfattar även villkorliga domar, i Tyskland förutsatt dock att svaranden biträds av en jurist.

Den finska och svenska skriftliga processen vid domstol utgör en särskild melankategori, som inte som sådan finns i de övriga länderna. De tyska och franska skriftliga processerna motsvarar nämligen snarare det nordiska strafföreläggandet. Det engelska systemet med skriftliga *guilty pleas* är i sin tur en blandning av skriftlighet och utevarohandläggning, eftersom straffet bestäms vid en huvudförhandling i svarandens utevaro. Närmast jämförbara sätt att hantera mål som svaranden vill ha skyndsamt och smidigt avgjorda är det tyska förfarandet med enighet om straff (*Verständigung*) eller utevarohandläggningen på svarandens begäran, det franska straffförslaget i fråga om erkända gärningar (*composition pénale*) och den engelska *guilty plea*, där svaranden erkänner och godkänner anklagelsens riktighet.

Det svenska skriftliga förfarandet förefaller än mera särartat. Straffskalan inrymmer endast böter och är härmed lägre än i strafföreläggandeförfarandet. Å andra sidan kan förfarandet inledas och genomföras även om den tilltalade förblir helt passiv. Inget erkännande av skuld eller samtycke till förfarandet krävs således av svaranden. Förfarandet lämpar sig dock knappast för stridiga fall där åtalet måste styrkas genom personbevisning. Användningsområdet är därför tämligen inskränkt, och något större engagemang jämfört med en ren utevarohandläggning krävs inte från svarandens sida. Därmed har handläggningsformen inte något egentligt mervärde jämfört med en utevarohandlägg-

ning i den meningen att svaranden kunde anses ha samtyckt på ett sätt som garanterat skulle vinna bifall av EMD till att målet handläggs utan att han eller hon är närvarande.

Slutligen är det i samtliga länder möjligt att handlägga brottmål i huvudförhandling utan att svaranden inställer sig.³⁹⁵ Som tabellerna ovan visar kan de vanligaste, lindriga eller högst medelgrova brotten allmänt handläggas i svarandens utemåls. Alla granskade brottstyper kvalificerar sig för utemålsförhandling i samtliga länder (idel kryss i tabellen). Hur allvarliga brott som lämpar sig för utemålsförhandling varierar dock. De vanligaste påföljderna som kan dömas ut är böter, villkorlig dom och fängelse i högst några månader. Som säregenhet gäller i Frankrike att även åtal för de grävsta brotten kan handläggas i svarandens utemåls, men då får domen inte verkställas om inte hela saken senare behandlas på nytt i en fullskalerättegång i svarandens närvaro. Också i England krävs att den uteblivna svaranden hörs inför domstolen innan ett straff som har dömts ut i utemålsförhandling kan verkställas. Vidare kan svaranden i de lindrigare brottmålen i Frankrike och England genom att anlita ett ombud få närvarandestatus även om han eller hon inte har inställt sig personligen. Domen betraktas då som en vanlig kontradiktorisk dom.

Svarandens varierande engagemang (närvaro, partiell närvaro eller total utemåls) i handläggningen av sin sak framstår som ett flergraderat kontinuum. Lägst på skalan har vi de handläggningar som svaranden uteblir från helt utan att uppge något skäl till utemåls eller utan att bemöta anklagelserna, varken själv eller genom ett ombud. Därefter följer handläggningar där svaranden visar en viss aktivitet genom att godkänna åtalet, skriva till domstolen och erkänna sin skuld, eller även enklare, kryssa för rätt ruta i den blankett som domstolen har skickat. Svaranden kan också anlita ett juristutbildat biträde och låta honom eller henne skriva en inlägga till domstolen. Att låta sig företrädas av ett ombud men inte inställa sig till sammanträdet kan ses som följande aktivitetsstadium i sammanhanget. Här vill svaranden göra sina synpunkter gällande inför rätten eller åtminstone hålla sig underrättad om processens gång. Den mest aktiva svaranden kan slutligen sägas vara den som väljer att i egen person vara närvarande i rättegången, även om han eller hon kan välja att tåga och förbjuda även ett eventuellt ombud att uttala sig. Genom att närvara vid en handläggning råder svaranden dock över möjligheten att ingripa. Huruvida svaranden gör det eller inte är också ett uttryck för hans eller hennes dispositionsrätt.

³⁹⁵ Däremot finns det en del utomeuropeiska rättsordningar såsom Malaysia, Mexiko och Sydafrika som enligt uppgift av *Marauhn* (s. 767) helt förbjuder utemålsförhandling.

7 Gällande finsk rätt

Ty som vi alla vet är ju till sist gällande rätt bara ett sprucket kitt mellan rättshistorien och diskussionen de lege ferenda.

– *Per Henrik Lindblom (1999a s. 513)*

7.1 INLEDANDE ANMÄRKNINGAR

7.1.1 En rättsdogmatisk redogörelse

I kapitlet undersöks vilka anklagelser för brott och i hurdant förfarande som i Finland kan handläggas i utevarohandläggning eller i det skriftliga brottmålsförfarandet i tingsrätt. Greppet är rättsdogmatiskt. De gällande bestämmelserna redogörs för, tolkas och systematiseras. Det är fråga om traditionell juridisk forskning, att utreda hur en viss företeelse regleras enligt rätten i ett givet land vid en angiven tidpunkt.

En öppet erkänd utevarohandläggning, som det står svaranden fritt att utebli från, också utan att behöva sända ett ombud, och den skriftliga straffprocessen i underrätten är båda nyheter i finsk rätt. Redan att beskriva vilka mål som kvalificerar sig för dessa förfaranden och hur behandlingen går till har således något av ett nyhetsvärde. Det är forskningens uppgift att ta sig an nya rättsregler och komma med tolkningsrekommendationer, särskilt när det gäller bestämmelser som kommer att ha en stor praktisk betydelse. Det är viktigt att lyfta fram de grundläggande fri- och rättigheternas betydelse i sammanhanget, speciellt då parternas och de övriga inblandades rätt att få saken behandlat på ett tillbörligt sätt i enlighet med bestämmelserna om en rättvis rättegång. Tolkningarna genomsyras således av ett människorättstänkande. Det valda tolkningsalternativet ska vara förenligt med kraven på en rättvis brottmålsrättegång och således bidra till att processen i sin helhet framstår som (så) rättvis (som möjligt) för samtliga inblandade. Redan nu kan vi ana att det är kravet på kontradiktion, i synnerhet i bevisningen, och som en konsekvens behovet av svarandenärvaro vid handläggningen, som riskerar att bli en stötesten vid förenklade förfaranden.

Slutligen vill jag framhäva systematiseringens roll i förhållande till straffprocessmaskineriet som helhet. Idén är att klarlägga vilka slags mål som är särskilt lämpade att handläggas i ett underlättat förfarande och vilka som omvänt inte är det. Då beaktas kriterier som anklagelsernas allvar och utredningsläget i målet, huruvida gärningen är erkänd och/eller annars utan tvekan ostridig. Att påföljds-

frågorna blir adekvat behandlade spelar ytterligare en roll här. Sedan måste vi fråga oss vad som skulle hända med straffrättsvärden om de förenklade förfaranden inte fanns. Behövs sådana handläggningsformer i rättsordningen, fyller de en funktion inom ramen för denna? Frågan kan besvaras ur flera synvinklar. Rent praktiskt kan man granska huruvida det vore alltför belastande för domstolsväsendet att i en fullskalerättegång handha även de mål som nu kan prövas smidigt i en förenklad handläggningsordning. De underlättade brottmålsförfarandena berättigas här med processekonomiska argument. Handläggningsformerna ska diversifieras, målen ska genomgå en sådan typ av behandling som ter sig ändamålsenlig. Annars riskerar rättsväsendet att inte klara av sina uppgifter och förpliktelser mot parterna, allmänheten och statsmakten – sina samtliga uppdragsgivare – utan blir efter i målsättningen på att handlägga målen på ett tillbörligt sätt inom skäligen tid i enlighet med parternas rätt till en rättvis rättegång.

På ett mera principiellt plan är det fråga om huruvida det utifrån syftet med brottmålsrättegången är fördelaktigt eller inte att vissa mål handläggs i en lättare ordning. Och vilka är grunderna för att ett mål hänvisas till ett förenklat förfarande, dvs. vilka av straffprocessens funktioner ska tillmätas vikt när man beslutar om handläggningsformen? Hur tryggar man att ett förenklat förfarande inte anlitas om det med beaktande av någon (viktig) funktion hos straffprocessen är nödvändigt att svaranden hörs personligen? Genom frågeställningarna försöker jag ringa in den lämpliga nischen för de underlättade brottmålsprocesserna. Det kan förmodas vara både praktiskt och med hänsyn till processekonomin och kravet på en rättvis rättegång försvarbart att lagföringen av brott diversifieras så att en del av anklagelserna behandlas utan att svaranden är personligen närvarande under handläggningen. När frågorna besvaras kommer vi förhoppningsvis att se hur de förenklade handläggningsformerna förhåller sig till helheten av lagföringen av brottsmisstankar i domstol. Det grundläggande övervägandet gäller hur effektivitetssynpunkter och garantierna för rättegångens rättvishet jämkas ihop i brottmålsrättegångar där svaranden inte deltar personligen.

7.1.2 Framställningens disposition

Kapitlet utgör den hårda kärnan i forskningen. Här ges en täckande bild av de förenklade handläggningsformerna vid finska domstolar, nämligen handläggningen i svarandens utevaro och den skriftliga brottmålsprocessen. Förfarandena kan systematiseras på olika sätt.¹ Min framställning bygger på en funktionell

¹ Så *Frände* som inledning till framställningen om den skriftliga processen i *Prosessioikeus* (s. 1335). Själv delar han in sin analys enligt faserna i förfarandet.

indelning. För tydlighetens skull presenterar jag handläggningsformerna separat. Varje förfarandart framställs dock i funktionsmässiga enheter. Således granskas först användningsområdet för förfarandet i fråga, vilka slags anklagelser som kan behandlas i förfarandet (avsnitten 7.3.1 och 7.4.2). Här lyfter jag fram de objektiva förutsättningarna för förfarandet. I avsnitten 7.3.2 och 7.4.3 går vi däremot över till att studera vilken betydelse svarandens och de övriga inblandades subjektiva inställning till hur målet ska handläggas ska tillmätas. Analysen av människorättspraxis har redan visat att de underlättade förfarandena kan anlitas endast när den tilltalade samtycker eller i vart fall inte kräver en fullskalerättegång. Därefter undersöks hur svarandens åsikt om handläggningsordning beaktas och hur målsägandens och vittnenas rättigheter samtidigt säkerställs. Här gäller det att skapa en balans mellan å ena sidan handläggningens vidd och djup, å andra sidan sakens art och betydelse. Därmed kommer den objektiva och den subjektiva sidan att samspela vid bedömningen av förfarandenas användbarhet.

I avsnitten 7.3.3 och 7.4.4 granskas förloppet av de förenklade förfarandena närmare. Bevisningen är en viktig aspekt i detta sammanhang. Vad kan utgöra bevismaterial i dessa underlättade förfaranden, där ingen fullskalerättegång hålls och de ledande processprinciperna muntlighet, koncentration och (bevis)omedelbarhet högst kan spela en undanskymd roll? Svaret på frågan är kopplat till bevisstandarden: är beviskravet lägre här eller gäller samma krav på en fullgod utredning om svarandens skuld utom rimligt tvivel i de förenklade förfarandena som i fullskalerättegångar. Med hänvisning till vad som anfördes i kapitel 4 om styrkan hos skriftliga framställningar tar vi upp den roll som förundersökningsprotokollet spelar i de förenklade förfarandena. Då beaktas särskilt de begränsningar som EMRK:s krav på en rättvis rättegång ställer på användningen av detta slags skriftliga bevis.

Därtill granskas förekomsten av fjärrförbindelse i ljud- och bildkontakt i den finska straffprocessen. I vilken utsträckning deltar svaranden på detta sätt i domstolsbehandlingen? Uppgifterna har ett visst intresse ur ett jämförande perspektiv med tanke på att medierade handläggningsformer blivit allt vanligare i andra länder och under vissa förutsättningar är godtagbara enligt EMD:s *Marcello Viola*-rättspraxis.

Såsom avspeglas redan i *schema 1* i kapitel 1 kan de olika lagföringsalternativen i fråga om brottsmisstankar rangordnas utifrån effektivitetsprincipen. Den ena ytterligheten utgörs av fullskalerättegången, där förfarandepriinciperna efterlevs till fullo. Därefter har vi de förenklade förfarandena, där en del av principerna, närmast muntligheten och omedelbarheten, förbises. Som andra ytterlighet finns de rent summariska handläggningsformerna, som inte längre kan betecknas som rättegångar, eftersom de utspelas utanför domstolsväsen-

det.² De summariska förfarandena med strafföreläggande och ordningsbot befinner sig således nederst på skalan av olika former att lagföra misstankar för mindre brottslighet. Kapitlet avslutas med en kort granskning av dessa förfarandearter. För jämförelseländernas del ingår motsvarande översikt av de summariska förfarandena i brottmål i föregående kapitel.

7.2 RÄTTSLÄGET INFÖR TILLKOMSTEN AV BRL

Möjligheten att handlägga brottmål *skriftligen* i tingsrätten infördes först genom RB 5 a kap. (243/2006), som trädde i kraft 2006-10-01. Före lagändringen kunde anklagelser för brott inte avgöras enbart på handlingarna i domstol.

Det sagda gäller de så att säga egentliga brottmål som görs anhängiga genom stämningsansökan (eller genom att en av åklagaren självant utfärdad stämning delges svaranden, BRL 5:1,2) och som således grundar sig på åtalsprövning av åklagare eller ett självständigt straffyrkande av målsäganden. Enligt tidigare rätt behandlades däremot brottmål på handlingar i stor skala i underätterna, dvs. härads- och rådstuvurätterna fram till slutet av år 1993 när strafforderlagen från 1970 (146/1970) upphörde att gälla. Enligt 8 och 9 § i nämnda lag var det domstolens uppgift att i endomarsammansättning i kanslibehandling utfärda strafforder utifrån ett skriftligt strafföreläggande och eventuella andra handlingar som även kunde omfatta skriftliga utlåtanden av svaranden och målsäganden. I gällande lag har utfärdandet av strafförelägganden överförts från domstol till åklagaren. Se närmare avsnitt 7.6.

Den rena *utevarohandläggningen* i den meningen att svaranden varken personligen eller företrädd av ett ombud behöver inställa sig till rättens sammanträde är en nyhet som kom till genom BRL 8:11–12, som trädde i kraft 1997-10-01. Enligt tidigare rätt³ fick svaranden dock utebli från handläggningen av lindrigare

² En annan sak är att rättvisegarantierna i EMRK art. 6 avser även sådana lagföringsformer av brott som handhas av utomjudiciella organ. Se EMD:s **domar 1987-08-25 Lutz mot Förbundsrepubliken Tyskland** (plenum), punkterna 54–57 och **1984-02-21 Öztürk mot Förbundsrepubliken Tyskland** (plenum), punkterna 52 och 53. Den anklagade personen måste följaktligen ha en möjlighet att få saken prövad av en egentlig domstol även i strafföreläggande- och ordningsbotsförfaranden. Se **domarna 2006-03-07 Besseau mot Frankrike**, punkterna 24 och 25, **2002-05-21 Peltier mot Frankrike**, punkterna 37–40 och **1998-09-23 Malige mot Frankrike**, punkterna 48–51. Se även *Rautio 1996* s. 12 och *Pellonpää 1988* s. 150.

³ I framställningen beaktas endast rättsläget omedelbart före BRL. Det längre ut i tiden föregående läget kännetecknades i sin tur, såsom i Sverige före SvRB (se avsnitt 6.2.1 vid not 97), av en fullmaktprocess i bötesmål. I samband med att den misstänkta personen erkände gärningen skrev han eller hon under en rättegångsfullmakt hos polisen, som vidarebefordrade den tillsammans med förundersökningsprotokollet till åklagaren och rätten, där den slutligen överlämnades till stäm-

brottmål förutsatt att han eller hon sände ett befullmäktigat ombud i stället. Gränsen för personlig inställelse gick vid frihetsstraff. Fängelse, villkorligt eller ovillkorligt, kunde således inte dömas ut med mindre svaranden hade hörts personligen vid handläggningen.⁴ För övrigt föreskrev den tidigare lagen ingen allmän närvaroskyldighet för svaranden. I dag ska svaranden däremot enligt BRL 8:1 åläggas att infinna sig personligen om inte detta undantagsvis anses obehövt för utredningen.⁵ Trots att den dåtida lagen var något oklar på denna punkt tilläts svaranden i stämningen sända ett ombud, om endast bötesstraff var att förvänta i det konkreta fallet och bevisläget var klart, gärningen erkänd eller entydigt fastställd med hjälp av tekniska bevis såsom blodalkoholprov vid rattfyllerimisstankar.⁶ Om svaranden efterkom kallelsen och inställde sig personligen eller genom ombud avgjordes målet direkt. Om däremot varken svaranden eller ombudet infann sig i rätten, måste målet uppskjutas och svaranden bötfällas för olovlig frånvaro. Om målet var ett rent bötesmål, dvs. att anklagelserna inte kunde föranleda något annat straff än böter, förelåg inga hinder mot att avgöra målet efter uppskov även om svaranden åter hade uteblivit.⁷

Vidare fanns det, om inte direkt enligt lagens bokstav, så i tillämpningspraxis en möjlighet till en så gott som ”ren” utevarohandläggning, som innebar att svaranden vid rättens sammanträde kunde dömas till böter för brott även om ingen hade fört hans eller hennes talan i domstolsbehandlingen. I handlingsmönstret ingick dock en första förhandling som svaranden hade uteblivit från, eftersom svaranden fick dömas i sin utevaro först sedan han eller hon hade uteblivit från en tidigare förhandling. Dessutom var det straffbart att utebli från domstolen och den första utevaron ledde således till ett extra bötesstraff

ningsmannen som formellt fick företräda svaranden. Personlig svarandenärvaro krävdes dock undantagslöst vid anklagelser för brott som förskyllde svårare straff än fängelse i 2 år (RB 15:1, lydelsen 36/1901). Se närmare *Jokela 2008* s. 428 med hänvisning till *Gadd* s. 265–267, *Koponen 1998* s. 421, *Halila* s. 475 och 476 samt *Tirkkonen 1969* s. 313 och *1966* s. 97. Denne anför (1969 a.st.) att det också var vanligt att svaranden, i strid med lagens bokstav, tilläts anlita ett ombud även om straffmaximi överskred 2 års fängelse. Om ombudsprocesser i tidigare straffprocessrätt se även *Granfelt* s. 442.

⁴ RB 12:8 (21/1972). Till denna del motsvarade regleringen gällande BRL 8:13, som föreskriver att fängelse i princip endast kan dömas ut efter att svaranden har hörts personligen. Utan hinder av bestämmelsen kan frihetsstraff dock dömas ut i utevarohandläggning och skriftlig process.

⁵ Betydelsen av parternas närvaro för utredningen av målet lyftes dock fram också i förarbetena till den äldre lagen (RP 12/1971 s. 4), men tillämpningspraxis blev mindre strikt.

⁶ RB 12:6 (21/1972).

⁷ RB 16:8 (21/1972). Se även RP 12/1971 s. 11, LaUB 20/1971 rd s. 4, OLJ 1/1993 s. 8 och 9, RP 82/1995 rd s. 23, *Koponen 1998* s. 410 och 421 samt *Halila* s. 497. I beslutet om uppskov behövde inte heller sättas ut viteshot för utevaro, om svarandens närvaro inte längre var nödvändig vid den fortsatta behandlingen.

på enligt etablerad praxis 10 dagsböter.⁸ Tillvägagångssättet hade för övrigt en begränsad tillämpning, eftersom det bara omfattade brott som kunde sonas med böter.⁹

7.3 UTEVAROHANDLÄGGNINGEN

7.3.1 Användningsområdet

7.3.1.1 Allmänt

I den finska straffprocessreformen som förverkligades genom 1997 års BRL var det inte enbart fråga om att få till stånd en muntlig och omedelbar huvudförhandling i koncentrerad form enligt svenskt mönster utan även att reducera antalet uppskov föranledda av att svarande uteblev.¹⁰ Som medel valdes att utöka möjligheterna att handlägga och avgöra brottmål i svarandens utevaror.

Det är i o.f.s. intressant att man i en reform med ett uttalat huvudsyfte att införa ett handläggningsmönster för brottmål som i grunden bygger på en muntlig, koncentrerad och omedelbar huvudförhandling,¹¹ samtidigt antar bestämmelser som verkar i diametralt motsatt riktning, dvs. att fler mål än förr kan behandlas utan personligt deltagande av svaranden. Att dessa till synes motstridiga syftemål med å ena sidan fullständiga huvudförhandlingar, å andra sidan ett ökat anlitande av utevarohandläggning, omfattas av en och samma reform kan dock förklaras med att man medvetet valde att balansera mellan

⁸ RB 12:17 (21/1972) fram till 1993-11-30 och 12:26 (1052/1991) för tiden 1993-12-01–1997-09-30.

⁹ Genom begränsningen stympades tillämpningsområdet kraftigt. T.ex. sådana massförseelser som vanlig stöld (SL 28:1), olovligt brukande (SL 28:7), rattfylleri (SL 23:3, då SL 23:1 i lydelsen 960/1976), äventyrande av trafiksäkerheten (SL 23:1, då VTL 98 §, 267/1981) och olovlig körning (SL 23:10, då VTL 102 §, 676/1990) var uteslutna i och med att straffskalan inbegrep också fängelse. Däremot kunde anklagelser för sådana brott som snatteri (SL 28:3), lindrig misshandel (SL 21:7) eller trafikförseelse (VTL 103 §) avgöras trots svarandens fortsatta utevaror.

¹⁰ Se RP 82/1995 rd s. 23 och 111, som grund därtill OLJ 1/1993 s. 41, 42, 257 och 258, samt i litteraturen *Jokela 2008* s. 440 och 441. Se även *Frände 1999* s. 291 om att "[e]n av de stora frågorna i straffprocessreformen gällde möjligheterna och villkoren att döma till straff när svaranden har uteblivit från rätten. Det ansågs från flera håll att reglerna om svarandens personliga närvaroplikt borde uppluckras." Så även *Frände 2009a* s. 330.

¹¹ Se t.ex. RP 82/1995 rd s. 22 och LaUB 9/1997 rd s. 8 om att man i förslaget till BRL har gått in för att "till det yttersta betona principen om ett koncentrerat, direkt och muntligt förfarande", uttryckligen av pedagogiska skäl, för att garantera att den avsedda kulturförändringen faktiskt sker.

ändamålsenlighet och koncentration. I RP konstateras i själva verket att "[e]n stor del av alla brottmål är dock så *klara* att det inte är nödvändigt att ... svaranden ... hörs vid huvudförhandlingen".¹² Således verkar det som om kritiken mot förslaget till BRL i fråga om det strikta kravet på koncentrerade huvudförhandlingar oavsett målets karaktär här sköt över målet.¹³ Sedan är det en annan sak att RP endast verkar motivera utevarohandläggningen med ett klart bevisläge och förtiga den grundläggande omständigheten att anklagelserna inte avser alltför grova brott. Svåra brott kan inte lagföras i svarandens utevaro hur utredda de än är.¹⁴

Varför man gick in för att genom just utevarohandläggning motverka att rättegången i brottmål fördröjs till följd av den tilltalades bristande intresse att delta i behandlingen diskuterades inte i beredningen. Av betänkandet av justitieministeriets arbetsgrupp om revideringen av rättegångsförfarandet i brottmål (OLJ 1/1993) eller av RP (82/1995 rd) till BRL framgår inte att andra möjligheter att underlätta behandlingen av smärre brottmål skulle ha övervägts. Att särskilt utevarohandläggningen lyftes fram kan möjligtvis förklaras av att det trots allt handlade om en huvudförhandling, om än utan svaranden, som också annars var det grundläggande konceptet i rättegången. Vidare gäller det att notera att samma tillvägagångssätt hade anammats även i SvRB som hade en kraftig modellverkan för hela processreformen i Finland.¹⁵ Som en annan faktor kan nämnas att utevarohandläggning nyligen hade fått sitt godkännande av Europarådet i Strasbourg som ett led i en rekommendation för att rationalisera domstolarnas arbetsbörda i brottmål.¹⁶

¹² RP 82/1995 rd s. 23 (min kursiv.). Så även OLJ 1/1993 s. 41.

¹³ Om kritiken som främst utgick från tvivlet på att reformen skulle försvaga förutsättningarna för handläggningen av "mammutmål", se t.ex. stadsfiskal *Markku Pohjanoksas* sakkunnigutlåtande inför LaUB (bilaga B 4 § till LaU:s protokoll 13/1996 rd 1996-03-14, punkt VIII) och LaUB 9/1997 rd s. 8. – LaU bemötte kritiken med att tydligt framhäva möjligheten och förpliktelsen att spjälka upp mål i mindre enheter för att säkerställa att rättegången går att genomföra. Se a.a. s. 19 och avsnitt 3.4.3.4.

¹⁴ I och med att själva lagförslaget klart kringskär tillämpningsområdet för utevarohandläggning till lindriga brott kan man överse med bristen. Men ur en systematisk och pedagogisk synvinkel hade det varit på sin plats att tydligt markera att anklagelser för allvarliga brott bara kan handläggas i en fullskalerättegång med de inblandade närvarande, medan lindriga brott som den tilltalade inte bestriider under vissa förutsättningar kan bli föremål för utevarohandläggning.

¹⁵ Se avsnitt 1.2. Att det behövdes försvarsskrifter såsom *Hirvonen, J 1990* om att den finska reformen *inte* vore en direkt reception av de svenska bestämmelserna talar sitt tydliga språk här.

¹⁶ Se rekommendationen av Europarådets ministerkommitté om förenklande av rättegångsförfarandet i brottmål Rec(87)18E: "Member states should consider allowing trial courts, at least for minor offences and having regard to the penalty which may be imposed, to hear and decide a case *in the absence of the accused*, provided that the latter has been duly informed of the date of the hearing and of his right to be represented legally or otherwise" (min kursiv.). Rekommendationen nämns i RP 82/1995 rd till BRL (s. 13), dock inte ställningstagandet om främjandet av utevarohandläggning, men det verkar klart att det har påverkat beredningen.

Före BRL behövde svaranden inte inställa sig personligen, om det endast kunde bli fråga om ett bötesstraff och gärningen var entydigt utredd i förundersökningen.¹⁷ Mot denna bakgrund var det naturligt att man i lagberedningen utgick från att det närmast var bötesmål som skulle kunna bli föremål för en utevarohandläggning enligt BRL. Med beaktande av målet att utvidga tillämpningsområdet för utevarohandläggning skulle även kortare fängelsestraff nu kunna dömas ut i svarandens utevaro. Det föreslagna förfarandet var också enklare än det befintliga i och med att böter fick dömas ut direkt i den huvudförhandling från vilken svaranden ursprungligen hade uteblivit.

Justitieministeriets arbetsgrupp om revideringen av rättegångsförfarandet i brottmål föreslog följaktligen att ett mål skulle kunna prövas och avgöras i svarandens utevaro om närvaron inte var nödvändig för utredningen av målet. Ett bötesstraff skulle ha kunnat dömas ut direkt eller, efter det att målet hade uppskjutits till en fortsatt huvudförhandling, fängelse i högst 6 månader.¹⁸ Om den tilltalade uttryckligen hade samtyckt till att målet handläggs i hans eller hennes utevaro hade det enligt förslaget varit möjligt att direkt i första handläggningen döma ut ett fängelsestraff på högst 6 månader. Självfallet hade åtalet (eller målsägandens straffyrkande) även kunnat ogillas i en utevarohandläggning.¹⁹ Enligt motiven förelåg inga hinder för att även målsägandens privaträttsliga krav godkänns och döms ut i förfarandet.²⁰ Med hänsyn till innehållet i och utformningen av förslaget är det tydligt att arbetsgruppen hade haft de dåvarande svenska bestämmelserna i SvRB 46:15,2 (1982:283) för ögonen.²¹

Arbetsgruppens förslag fick ett mestadels positivt bemötande, särskilt från domstols- och åklagarhåll. Företrädarna för åklagarväsendet ansåg till och med att möjligheten att döma ut även fängelse i regel skulle gälla redan vid det första huvudförhandlingssammanträde som svaranden uteblir från.²² Systemet med två på varandra följande huvudförhandlingar innan fängelse fick dömas

¹⁷ Se avsnitt 7.2, även i fråga om den omständigheten att handläggningsformen inte var avsedd som en utevarohandläggning trots att det – efter uppskov – kunde gå så i praktiken när svaranden varken inställde sig eller anlätade ett ombud.

¹⁸ Att fängelse endast hade kunnat dömas ut efter en tvåstegshandläggning motiverades med att ett fängelsestraff på upp till 6 månader kan betraktas som en så ingripande påföljd att man först efter två försummade kallelser kan sluta sig till att svaranden inte önskar vara närvarande (OLJ 1/1993 s. 260). Se även *Jokela 2008* s. 447.

¹⁹ Förslaget till BRL 9:11 och 9:12 enligt OLJ 1/1993 s. 42, 257–262, 411 och 412.

²⁰ OLJ 1/1993 s. 261. Avgörandet hade även till denna privaträttsliga del varit en kontradiktorisk dom, inte en tredskodom. Förslaget kritiserades av bl.a. Vasa HovR på den grunden att möjligheten att i svarandens utevaro behandla privaträttsliga anspråk inte framgick av själva lagtexten (*Sammandrag av utlåtandena över OLJ 1/1993* s. 64).

²¹ Se avsnitt 6.2.2 vid not 163. Som enda skillnad gäller att utevarohandläggningen i det finska förslaget inte var bunden till ett maximistraff, som i Sverige var ett års fängelse, och att fängelsestraff på 6 månader kunde dömas ut trots svarandens utevaro jämfört med endast 3 månader i Sverige. Se även *Frände 1999* s. 291 samt *2009a* s. 330 och 331.

²² Så första stadsfiskalerna i Helsingfors och Villmanstrand samt Föreningen för stadsfiskalerna i Finland (Suomen Kaupunginviskaaliyhdistys ry.) enligt *Sammandrag av utlåtandena över OLJ 1/1993* s. 65 och 66.

ut kritiserades för tungroddhet även av domstolar.²³ Till dessa delar iakttogs utlåtandena vid den fortsatta lagberedningen. Inom vetenskapssamfundet hyste man dock tvivel om möjligheten att svaranden ådöms fängelse utan att ha hörts som personligen närvarande.²⁴ En del domstolar oroade sig dessutom för att gränserna för utevarodom skulle börja styra straffpraxis.²⁵

I den fortsatta beredningen beslöt man sig för att förenkla förfarandet, som sedan i RP föreslogs bli enfasigt. Även fängelse skulle alltså kunna dömas ut direkt vid den första utevaron. Lagen antogs i denna form. Vid riksdagsbehandlingen tillmättes frågan om utevarohandläggning inte någon större vikt.²⁶

Enligt bestämmelserna i BRL²⁷ kan brottmål prövas och avgöras i en huvudförhandling trots att svaranden som har delgetts stämning och kallelse²⁸ till den uteblir från handläggningen, under följande förutsättningar:

- 1) svarandens närvaro är inte nödvändig för utredningen av målet;
- 2) svaranden har kallats att inställa sig till huvudförhandlingen vid äventyr att målet avgörs även om han eller hon uteblir; och
- 3) ett strängare straff än böter eller fängelse i högst tre månader, eller ifall svaranden uttryckligen har samtyckt till en utevarohandläggning, i högst sex månader, och/eller en förverkandepåföljd på högst 10.000 euro inte döms ut.

Bestämmelsen är inte särskilt analytiskt uppbyggd. Av villkoren för anlitande av utevarohandläggning är de som jag har försett med numren 1) och 3) materi-

²³ Utlåtandena av Helsingfors och Kouvola HovR, Tammerfors RR, häradshövdingen i Ilomants domsaga och Tingsrättsdomarna rf. (*Sammandrag av utlåtandena över OLJ 1/1993* s. 64–66).

²⁴ Utlåtandena av Juridiska Föreningen i Finland rf. och Suomalainen Lakimiesyhdistys ry. (*Sammandrag av utlåtandena över OLJ 1/1993* s. 66).

²⁵ Utlåtandena av Vasa HovR och häradshövdingen i Hollola domsaga (*Sammandrag av utlåtandena över OLJ 1/1993* s. 64 och 65). Även om man talade i beslöjade ordalag är det möjligt att remissinstanserna ville uttrycka sina farhågor om att vissa allmänt förekommande brott skulle handläggas i svarandens utevaro i så stor utsträckning att straffen i vissa brottstyper skulle sjunka till en omotiverat låg nivå.

²⁶ Av de 42 sakkunniga som med anledning av RP 82/1995 rd hördes vid LaU tog endast 8 upp utevarohandläggningen. Merparten var positivt inställda. Anmärkningar framställdes närmast av Finlands Polisorganisationers Förbund, som ansåg straffgränsen på 3 månader vara alltför låg i förslaget till BRL 8:11 (bilaga D 3 § till LaUs protokoll 10/1996 rd 1996-03-08 s. 13), lagmannen i Kumo TR *Erkki Hämmäläinen* och professor *Juha Lappalainen*, som betvivlade att möjligheten till utevarohandläggning förmildrar straffpraxisen otillbörligen samt nyttan med förslaget till utevarohandläggning med samtycke i BRL 8:12 (bilagorna A 4 § till protokollet 11/1996 rd 1996-03-12 s. 6 och 7 samt B 3 § till protokollet 16/1996 rd 1996-03-20 s. 4 och 5).

²⁷ För lagtexten i BRL 8:11 och 8:12 se avsnitt 2.2.1.

²⁸ Det gäller att notera att det inte i finsk lag ingår någon likadan möjlighet som i SvRB 46:15 a,1 punkt 2 att ordna en utevarohandläggning när den tilltalade håller sig undan för delgivning av kallelse och således inte har kunnat kallas till huvudförhandlingen. Med beaktande av att svaranden alltid måste underrättas om straffyrkandet innan målet över lag kan komma upp till behandling (arg. EMRK art. 6.3 a), vilket sker genom delgivning av stämning, och med hänsyn till att stämning och kallelse till huvudförhandlingen vanligen delges samtidigt, är skillnaden inte av någon större betydelse i praktiken.

ella, dvs. tar fasta på målets innehållsmässiga kvaliteter, medan nummer 2) reglerar hur domstolen ska förfara när den hänskjuter ett mål till huvudförhandling och utfärdar kallelser för parterna till den. Nedan granskas först det materiella tillämpningsområdet för utevarohandläggning utifrån punkterna 1) och 3). Behandlingen sker i omvänd ordning så att jag börjar med den sistnämnda, som stakar ut den objektiva ramen för handläggningsformen i förhållande till anklagelsernas svårhetsgrad. Punkt 1) som avser de bevismässiga kvaliteterna hos varje enskilt mål behandlas sedan. Granskningen går således från det allmänna mot det enskilda. Punkt 2) tas i sin tur upp i avsnitt 7.3.3.1 om förfarandet i utevaromål.

7.3.1.2 Påföljdsgränsen

I sin utevaro kan svaranden dömas till fängelse i högst tre månader, om inte rätten redan tidigare har inhämtat hans eller hennes samtycke till utevarohandläggning, i vilket fall gränsen går vid sex månaders fängelse. Gränsen är densamma oavsett om fängelsestraffet döms ut som villkorligt eller ovillkorligt. Såsom vanligt kan som tilläggsåtgärd i samband med villkorligt fängelse även dömas ut böter eller, under de förutsättningar som granskas i avsnitt 7.3.1.3, samhällstjänst.²⁹

Det kan verka egendomligt att gränsen för utevarohandläggningen inte påverkas av om straffet såsom ovillkorligt omedelbart ska gå i verkställighet eller såsom villkorligt inte behöver avtjänas om svaranden inte gör sig skyldig till nya brott. Det erkänns allmänt och även officiellt att villkorligt straff är lindrigare som påföljd än ovillkorligt fängelse.³⁰ Det vore således fullt tänkbart att betydligt längre domar kunde fällas i svarandens utevaro, om straffet var villkorligt och inte ovillkorligt. En villkorlig fängelsedom innebär ju inget direkt ingrepp i den dömda personens frihet. Att någon sådan skillnad inte görs beror troligen på att villkorligt straff i Finland – i olikhet med t.ex. Sverige³¹ men i likhet med t.ex.

²⁹ SL 6:10. Samhällstjänst som tilläggsåtgärd döms ut i minst 20 och högst 90 timmar. Som självständigt straff kan samhällstjänsten omfatta upp till 200 timmar. Som minimum gäller även då 20 timmar (L om samhällstjänst 1,1 §).

³⁰ Så t.ex. redan i RP 108/1975 II rd s. 2.

³¹ Se bestämmelserna om villkorlig dom i BrB 27 kap. och om skyddstillsyn i lagens. 28 kap. Eftersom villkorlig dom och skyddstillsyn har en annan ställning i det svenska påföljdssystemet än det finska villkorliga straffet, kan de svenska påföljderna i fråga alltid (utan någon begränsning) dömas ut i utevarohandläggning, medan (ovillkorligt) fängelse endast får dömas ut i högst 3 månader. Se SvRB 46:15 a och avsnitt 6.2.2.

Frankrike³² – principiellt fortfarande uppfattas som ett slags senareläggning av konkreta fängelsestraff.³³

I samband med brott eller separat kan vidare en förverkandepåföljd på högst 10.000 euro dömas ut vid en utevarohandläggning.

Gränsen avser den konkreta påföljd som i det specifika fallet kommer att påföras svaranden. Således får strafflindrings- och straffskärpningsgrunderna (närmast enligt SL 6:8 och 6:5) betydelse här. Om domstolen finner att det nedsatta eller skärpta straffet faller inom ramen för utevarohandläggning, kan målet avgöras trots svarandens utevaro.

Således vore det även möjligt att genom en utevarodom döma en medhjälpare eller någon för vars del brottet har stannat vid försök till ett lindrigt fängelsestraff även om huvudgärningspersonen – i en fullskalerättegång i sin närvaro – döms till ett fängelsestraff som överstiger gränsen för utevarodom. En annan sak är att det sällan är ändamålsenligt att så här skilja åt handläggningen av åtal mot delaktiga i ett och samma brott. Detta granskas strax nedan.

På tal om persongrupper som är berättigade till nedsatt straff är det däremot tvivel underkastat om t.ex. unga kan dömas till straff i sin utevaro. Invidualpreventiva hänsyn talar däremot för personlig närvaro här.³⁴

Det är viktigt att notera att lagen inte genom rubriceringar eller rekvisit begränsar vilka brott som kan bli föremål för utevarohandläggning. Inte heller anges begränsningar i form av det maximistraff som föreskrivs för brottet.³⁵ De fullbordade brott för vilka föreskrivs ett minimistraff som är högre än gränsen för utevarohandläggning faller givetvis utanför tillämpningsområdet. Så kan inte åtal för t.ex. grov misshandel eller grovt rån som förskyller fängelse i minst ett respektive två år handläggas i svarandens utevaro.³⁶

³² Se bestämmelserna om *sursis simple* och *sursis avec mise à l'épreuve* i C. pén. art. 132–29–132–53.

³³ Se allmänt om villkorligt straff med en internationell översikt RP 177/2000 rd s. 4–10, *Lappi-Seppälä* s. 173 samt *Frände 2004* s. 386 och 387.

³⁴ Således föreslogs det i KM 2003:2 att BRL 8:13 kompletterades med en bestämmelse om att ett brottmål med svarande som inte fyllt 18 år endast undantagsvis kunde prövas och avgöras trots utevaro (s. 81). Tillsvaret har förslaget inte lett till lagstiftning. För det skriftliga förfarandets del se avsnitt 7.4.3.1.

³⁵ Här skiljer sig läget från skriftligt förfarande. Se BRL 5 a:1,1 punkt 1 och avsnitt 7.4.2.1.

³⁶ SL 21:6 och 31:2. Saken påverkas inte av att straffet eventuellt kommer att dömas ut enligt en lindrigare straffskala med stöd av SL 6:8 på grund av omständigheter såsom svarandens ungdom eller att brottet stannat vid försök. Även om det därmed är möjligt att straffet faller under 3 (6)-månadersgränsen kan detta inte tas för givet. Domstolens prövningsmarginal i fråga om påföljdsval får således inte kringkärvas genom att rikta ett åtal för (delaktighet i eller försök till) ett grovt brott till utevarohandläggning. Även viktiga faktorer anknutna till straffprocessens funktioner talar starkt för svarandens närvaro i dessa sammanhang. Se avsnitt 3.3.1.

Däremot sätter lagen inget uttryckligt hinder för att i svarandens utevaro behandla anklagelser för (lindriga arter av) annan delaktighet i sådana tämligen svåra brott. Det vore således prima facie tänkbart att någon i sin utevaro fälls till ansvar för försök till grovt rån eller medhjälp till grovt misshandel och ådöms ett straff som ryms in i skalan för utevarohandläggning. Tillvägagångssättet verkar dock otillfredsställande, och detta på följande grunder.

För det första är det föga tänkbart, med beaktande av att alla ska vara lika inför lagen, att utan vägande skäl som hänför sig till den tilltalades person(liga förhållanden) sätta ned straffet för försök eller medhjälp till ett så här grovt brott så att det faller innanför gränsen för utevarodom, medan huvudgärningspersonen döms till ett regelmässigt straff, som redan i våra exempelfall är fyr- eller åttafaldigt så högt som påföljden i en utevarohandläggning.³⁷ Endast i det fall att ingen lagförs som misstänkt för huvudbrottet kan man tänka sig utevarohandläggning här.

För det andra medför det sällan någon praktisk fördel att målet mot huvudgärningspersonen genomgår en fullskalerättegång medan åtalen för övriga delaktiga hänförs till utevarohandläggning. Bevisläget är i regel långt ifrån klart. De åtalade, i synnerhet den misstänkta huvudgärningspersonen, bestriider ofta brotten eller åberopar förmildrande omständigheter. Det blir således oundgängligt att ta emot personbevisning, bl.a. höra samtliga misstänkta i bevisnyfte. Då är det oändamålsenligt att i en utevarohandläggning döma svarande som inte nekar till anklagelsen för delaktighet för att sedan få dem till domstolen för att höras som bevispersoner i fullskalemålet mot huvudgärningspersonen. Dessutom skulle tillvägagångssättet strida mot den aspekten i koncentrationsprincipen att åtal för medverkan till ett och samma brott behandlas samtidigt.³⁸

De påföljder som aktualiseras i utevarohandläggning är således böter eller fängelse i högst tre respektive sex månader. Inom straffarten böter gäller ingen övre gräns, utan det är fullt möjligt att i en utevarohandläggning döma ut maximibötesstraffet på 120 dagsböter för en enskild gärning eller 240 dagsböter som

³⁷ För straffskalorna för försök och medhjälp se SL 6:8,1 punkt 2 och 3 samt 2 mom.

³⁸ Så uttalas det i RP 40/1990 rd, som ligger till grund för bestämmelserna om behörig domstol i brottmål, om fördelen med att åtal mot samtliga delaktiga handläggs tillsammans: "Att åtalen behandlas gemensamt för samtliga delaktigas vidkommande måste ... i regel anses vara det mest ändamålsenliga alternativet. Endast i så fall är det möjligt att fullständigt reda ut dels brottet i dess helhet och dels förhållandet mellan medgärningsmännens och de övriga delaktigas gärningar" (s. 51). Vidare har LaU vidhållit att det är viktigt att utan hinder av forumreglerna samla åtal som hör samman till behandling inför en och samma domstol (LaUB 8/2001 rd s. 2 och 3). För diskussionen om temat i Sverige se SOU 1982:26 s. 260–266 och prop. 1986/87:89 s. 98. Se även rekommendationen av Europarådets ministerkommitté om förenklande av rättegångsförfarandet i brottmål Rec(87)18E punkt III b 1 (s. 5): "The law of each member state should encourage the joining together of criminal proceedings involving the same accused, irrespective of where the offences were committed, in order to avoid successive decisions by different courts."

ett gemensamt straff för två eller flera brott som straffas med böter.³⁹ Böter kan också dömas ut som tilläggspåföljd i samband med villkorligt fängelse utan någon särskild begränsning.⁴⁰

Av det faktum att gränsen för fängelsestraff i utevarohandläggningar alltid står oändrad vid tre respektive sex månader följer att straffmätningen i enstaka fall påverkas av reglerna för gemensamt straff. Det straff som svaranden döms till ska alltid falla innanför 3 (6)-månadersgränsen, oavsett vilka brott som omfattas av det eller beaktas i det.⁴¹ I förhållande till svarandens brotts historia kan det inom latituden få plats fler eller färre gärningar som det gemensamma straffet ska stå för.

Detta behöver förtydligas med hjälp av exempel. Låt oss anta att en svarande en lördagskväll sätter sig berusad bakom ratten trots att han redan tidigare har mist körkortet till följd av rattfylleri, fyller tanken på bensinmacken och smiter utan att betala och tar sig senare på natten in i två butiker genom att ha sönder skyltfönstren och tillgriper egendom till ett inte helt ringa värde, större mängder öl och tobak i den ena och nöjeselektronik i den andra. Han åtalas för snatteri, 2 stölder, 2 skadegörelser, förande av fortskaffningsmedel utan behörighet och rattfylleri. Han har inte nekat till brott i förundersökningen. Med beaktande av brottens art och flertalighet förefaller det tvivelaktigt om strafframen för utevarohandläggning räcker till att bestraffa brotts helheten.⁴² Att körförbud döms ut saknar relevans för utevarohandläggningens tillämplighet.

Ovan utgick vi från att brotten i fråga var fristående, dvs. de enda som vår svarande hade gjort sig skyldig till på sistone. Inga andra straff hade dömts ut efter att han begick de ovan nämnda brotten men innan han påfördes ett straff för dessa. Inte heller hade han begått brotten under den prövotid som hänförde sig till en tidigare dom om villkorligt fängelse eller till villkorlig frigivning från fängelse. Vi antar nu att svaranden har tillräknats också andra brott och tidigare dömts till straff för dem. Här tar vi först upp den situationen att de nya, dvs. nu åtalade, och de gamla, dvs. tidigare tillräknade och lagförda brotten är i realkonkurrens, vilket innebär att samtliga brott, både gamla och nya,

³⁹ SL 2 a:1,1 och 7:3,2.

⁴⁰ SL 6:10. I sin utevaro kan svaranden således dömas till högst 3 månaders fängelse jämte tilläggsböter efter gängse praxis. Däremot kommer samhällstjänst som tilläggspåföljd inte i fråga i utevarohandläggning, eftersom samhällstjänst endast kan dömas ut som tilläggspåföljd om det villkorliga fängelsestraffet överskrider ett år (SL 6:10,1), vilket inte är möjligt i utevarohandläggning.

⁴¹ RP 82/1995 rd s. 111 och OLJ 1/1993 s. 260. Så även *Frände 2009a* s. 333 och i *Prosessioikeus* s. 1087 såsom *Jokela 2008* s. 446. Att lagen föreskriver ett särskilt maximum för fängelsestraff, som sitter lägre än något av de maximum för ett gemensamt fängelsestraff som anges i SL 7:2, medför att lagrummet i fråga inte vinner tillämpning i utevarohandläggning. Oavsett hur många brott som åtalas åt gången ska det gemensamma straffet hålla sig inom ramen för den straffgräns på 3 (6) månader som gäller i utevarohandläggningen.

⁴² Exemplet åskådliggör väl det som av *Ekelöf m.fl.* betecknas som "en förprövning av målet på grundval av förundersökningsprotokollet" för "att avgöra om påföljden kommer att hålla sig inom den i lagen angivna maximigränsen" för utevarohandläggningen (*Rättegång V* s. 258, kursiv. i originaltext).

hade begåtts innan straff dömdes ut för något av dem. Vidare antar vi att svaranden i den tidigare domen har dömts till ett annat straff än böter eller villkorlig fängelse. Då ska detta straff beaktas när påföljden bestäms för de nya brotten.⁴³ Målet är att komma på ungefär den straffnivå för samtliga brott som hade gällt om brotten hade åtalats på en gång och ett gemensamt straff hade dömts ut för dem då. Det nya straffet blir således förhållandevis lägre jfrt med att svaranden bara hade begått de senare brotten. I och med att en del av de brott som hör ihop med redan lagförda brott nu behandlas separat och resulterar i ett nedsatt straff, utvidgas möjligheterna för utevarohandläggning på motsvarande sätt. Ju mer straffet nedsätts, desto fler eller grövre nya brott rymms under strafftaget på 3 (6) månader.

Vi varierar vårt exempel så att svaranden, efter den nämnda serien brott men innan han bestraffas för den, hade dömts för ett annat brott, t.ex. ärekränkning och misshandel av sin granne, till ett gemensamt fängelsestraff på 60 dagar, som i sin tur hade förvandlats till 60 timmars samhällstjänst. Detta innebär att denna 60 timmars samhällstjänst nu ska beaktas som en straffnedsättningsgrund när straffet för de senare brotten bestäms. Utan att närmare kalkylera det sannolika straffet för samtliga brott, om de hade lagförts på samma gång, kan vi förmoda att det maximistraff som står till förfogande i utevarohandläggning, 3 månaders fängelse, nu kunde möjligtvis räcka till som en rättvis påföljd för den senare brottsserien.

Tidigare villkorliga fängelsestraff beaktas inte när ett gemensamt straff bestäms, i motsats till vad som gäller straffarterna ovillkorligt fängelse, samhällstjänst och ungdomsstraff. En villkorlig dom påverkar inte den senare domen när båda domarna avser brott som är i realkonkurrens.⁴⁴ Med tillämpning på vår exempelsituation kan domstolen inte beakta det tidigare straffet som en straffnedsättningsgrund, om detta tidigare straff på 60 dagars fängelse för ärekränkning och misshandel endast var villkorligt. Som i det ursprungliga exemplet är det tveksamt om straffskalan i utevarohandläggning kommer att räcka.

Slutligen granskar vi den situationen att svaranden har begått nya brott under prövotiden för ett villkorligt straff eller medan han var villkorligt frigiven från ett delvis avtjänt ovillkorligt fängelsestraff. Nu kan den tidigare domen ha en motsatt verkan på strafflatituden. Förutsatt att det tidigare villkorliga straffet eller reststraffet efter det delvis avtjänta ovillkorliga straffet ska gå i verkställighet,⁴⁵ rymms nu mindre nytt material under taket på 3 (6) månader än

⁴³ SL 7:6–8. Bestämmelserna anger att ett tidigare utdömt ovillkorligt fängelsestraff, samhällstjänststraff och ungdomsstraff beaktas när ett nytt straff döms ut för brott som är i realkonkurrens med tidigare lagförda brott. Det tidigare straffet kan även anses täcka de nya brotten så att ingen ny påföljd påförs svaranden för dessa. Det omvända gäller däremot inte längre. Genom lagändringen 751/1997 slopades möjligheten att i efterhand bestämma ett nytt gemensamt straff för samtliga brott i realkonkurrens. Det tidigare straffet ruckas alltså inte på om det visar sig att den tilltalade hade gjort sig skyldig till andra brott innan det första straffet dömdes ut. Se RP 48/1997 rd s. 7 och 8 jfrt med RP 40/1990 rd s. 31 och 32 om det tidigare rättsläget. Närmare om bestämmandet av gemensamt straff se t.ex. *Frände 2004* s. 382–386.

⁴⁴ RP 48/1997 rd s. 8 och *Viljanen, P. 1998* s. 83.

⁴⁵ Här bortser vi från den omständigheten att det alltid är underkastat domstolens prövning och inte (längre) någon automation om det tidigare villkorliga straffet eller reststraffet ska verkställas.

vad som hade varit fallet utan dessa tidigare straff. Svängrummet för utevarohandläggning minskar således jämfört både med ”normalfallet” där inga övriga straffdomar ska beaktas och i synnerhet med det konkurrensfall att något eller några tidigare straff ska beaktas i den nya domen. Läget förklaras av att det nu bestäms ett gemensamt straff för de gamla och de nya brotten, såväl för dem som låg till grund för det straff vars prövotid var oavslutad när de nya brotten (eller något av dem) begicks som för dessa nya brott.⁴⁶

Om vi sedan ändrar på vårt.ex.empel så att det var under prövotiden för det villkorliga straff på 60 dagar som vår svarande hade dömts till för ärekränkning och misshandel som han begick den nya serien brott, och förmodar vidare att rätten nu anser att det tidigare villkorliga straffet (i sin helhet) ska gå i verkställighet, ska för samtliga sammanlagt 9 (gamla och nya) brott bestämmas ett nytt gemensamt ovillkorligt straff. Att detta tydligen överskrider 3-månaderstaket för utevarohandläggning är lätt att inse.

7.3.1.3 Påföljdsarten

Tillämpningsområdet för utevarohandläggningen bestäms enligt lagen utgående från den konkreta påföljd som kommer att dömas ut i målet. Här utgör påföljdens art och stränghet, dvs. böter utan någon särskild övre gräns eller fängelse i högst tre (sex) månader, det allmänna kriteriet för vilka mål som över huvud taget kan tänkas kvalificera sig för att handläggas utan att svaranden är närvarande. Åklagaren gör en preliminär bedömning av målens lämplighet i samband med åtalsprövningen och domstolen står för en inledande granskning innan stämning och kallelse utfärdas. Sedan är det en annan sak vilken typ av påföljder domstolen konkret förfogar över inom gränsen på tre månaders fängelse. I klartext lyder frågan huruvida det är möjligt att i stället för fängelse döma svaranden till de påföljdsarter som i lagen anges som alternativ till ovillkorligt fängelse. Här menas samhällstjänst och ungdomsstraff. Även om frågan inte avser förutsättning-

Likaså bortser vi från det spörsmål (t.ex. *Viljanen*, P. 2006 s. 497 och 498) huruvida det passar bra eller mindre bra i systemet att ett gemensamt straff bestäms för brott som inte ursprungligen är i realkonkurrens utan en del har inträffat betydligt senare än de som omfattas av det tidigare villkorliga straffet eller det delvis avtjänade straffet. – Om det aktuella rättsläget se SL 2 b:5 (520/2001) och 2 c:14 (780/2005) jämte förarbeten i RP 40/1990 rd s. 42, RP 177/2000 rd s. 13 och 22, RP 262/2004 rd s. 35 och 51 samt LaUB 9/2005 rd s. 7 och 8. När LaU i det sistnämnda betänkandet kompletterade lagförslaget i RP 262/2004 rd till SL 2 c:14 med bestämmelsen att reststraffet, överensstämmande med straffprocessens ackusatoriska grundidé, endast på yrkande av åklagaren kan bestämmas gå i verkställighet, uppstod den egendomliga situationen att förordande om verkställighet av reststraff visserligen kräver åklagarinitiativ, medan domstolen fortfarande självmant enligt SL 2 b:5 bestämmer om verkställigheten av ett tidigare villkorligt straff.

⁴⁶ Om att SL 2 c:14 ändrade det gällande rättsläget, se *Prosessioikeus/Frände* s. 1087 och *Joke-la 2008* s. 446.

arna för utevarohandläggning i sig, tas ämnet upp här då de alternativa påföljderna har en naturlig anknytning till diskussionen om maximistrafet.

Möjligheten att i en utevarohandläggning döma svaranden till *samhällstjänst* bifölls redan i förarbetena till BRL.⁴⁷ Ställningstagandet som inte motiveras närmare verkar inte helt genomtänkt. Medan det å ena sidan är klart att de straff som döms ut i utevarohandläggning är av den storleken, nedanför 8 månaders fängelse, att de fortfarande kan förvandlas till samhällstjänst,⁴⁸ stämmer det å andra sidan att en tillförlitlig bedömning av svarandens förutsättningar att klara av samhällstjänsten vanligen kräver att svaranden är närvarande i rätten.⁴⁹ Vidare måste svaranden ge sitt samtycke till samhällstjänsten,⁵⁰ men endast i detta syfte är hans eller hennes närvaro strängt taget inte nödvändig utan samtycket kan i och för sig meddelas till domstolen i skrift.

Svaranden kan tänkas samtycka till samhällstjänst på i princip tre olika sätt. Svaranden kan självant skicka in en skriftlig anmälan om sitt samtycke till samhällstjänst som svar på kallelsen till utevarohandläggningen, men detta torde vara sällsynt. Vanligen ingår svarandens samtycke till straffarten i den lämplighetsutredning som Brottsförmyndigheten gör upp. Utredningen

⁴⁷ RP 82/1995 rd s. 111. Så även OLJ 1/1993 s. 260. – Det gäller att notera att *samhällstjänst som tilläggsåtgärd* inte aktualiseras i de underlättade brottmålsförfarandena eftersom som sådan kan den endast dömas ut när det villkorliga fängelsestraffet överskrider ett år (SL 6:10,1). Se not 40.

⁴⁸ SL 6:11 (515/2003), då för tiden L om försöksverksamhet med samhällstjänst 3 § (1105/1990), därefter L om samhällstjänst (1055/1996) 3 § (senast i lydelsen 754/1997 innan bestämmelsen upphävdes genom L 538/2003 för att flyttas till SL).

⁴⁹ Se även avsnitt 3.4.1. – I litteraturen är meningarna något delade här. *Frände* anser att svaranden så gott som alltid ska vara närvarande om samhällstjänst kommer i fråga (2009a s. 332 och i *Prosessioikeus* s. 1086). *Jokela* verkar däremot inte ha något att anmärka mot att svaranden döms till samhällstjänst i sin frånvaro (2008 s. 446). *Koponen* kan sägas ha en förmedlande syn när han anför att möjligheten att anlita utevarostämning (dvs. kallelse till huvudförhandling vid äventyr att saken avgörs trots svarandens utevaro, mitt förtyd.) ska bedömas särskilt för varje svarande. För att bedöma svarandens personliga förhållanden kan personlig närvaro förutsättas när samhällstjänst döms ut (1998 s. 427 och 428).

⁵⁰ Enligt RP 62/1990 rd s. 7 och *Lappi-Seppälä* (s. 197) förutsätts samtycke för att säkerställa att samhällstjänsten inte strider mot förbudet mot tvångsarbete i EMRK art. 4.2 och KMPR art. 8.3 a. Se även *Pellonpää 2007* s. 305. Konventionerna tillåter visserligen uttryckligen (EMRK art. 4.3 a jfrt med art. 5.1 a och KMPR art. 8.3 c i) att de som till följd av en fällande brottmålsdom berövas sin frihet även som ett led i straffverkställigheten kan förordnas att inom rimliga gränser utföra oavlönat arbete. Frågan om samhällstjänst omfattas av undantagsbestämmelsen eller inte har dock inte granskats av övervakningsorganen. Min uppfattning är att så är fallet, och då med hänsyn till att samhällstjänsten är som vilket av domstol avkunnat straff som helst som ingriper i en tilltalads frihet i och med att det i straffverkställigheten erfordras av honom eller henne att hon iakttar tjänstgöringsplanen (L om samhällstjänst 7,2 §). Se även RP 62/1990 rd s. 3, *Lappi-Seppälä* s. 193 och i *Rikosoikeus* s. 115. Således skulle människorättsinstrumenten strikt taget inte kräva svarandens samtycke till straffarten ifråga.

ges i skrift till åklagaren som vidarebefordrar den till domstolen.⁵¹ För det tredje kan samtycket framgå av förundersökningsprotokollet, om svaranden av någon anledning inte uttryckligen har tillfrågats om saken under lämplighetsundersökningen. Vidare är det möjligt att domstolen också utan en lämplighetsutredning på basis av vad som annars har kommit fram (t.ex. pågående eller framgångsrikt genomförd samhällstjänst) anser det styrkt att svaranden klarar av samhällstjänsten.

Möjligheten att döma ut samhällstjänst i svarandens utevaro ska enligt min bedömning besvaras något olika beroende på vilken påföljdsart domstolen utgår från i det enskilda fallet. Vi granskar först de fall där svaranden i lämplighetsutredningen anses klara av samhällstjänsten. Om det av lämplighetsundersökningen eller något annat skriftligt material framgår att svaranden har samtyckt till samhällstjänst och domstolen inte – i en preliminär granskning av fallet i samband med stämmingsansökan – anser hinder föreligga för att döma honom eller henne till samhällstjänst, kan han eller hon tillåtas utebli från huvudförhandlingen. Domen kommer inte som en överraskning för någon av de inblandade utan motsvarar deras förväntningar och kan gärna meddelas även i svarandens utevaro. Om samtycket däremot fattas, är det närmast nödvändigt att ålägga svaranden att inställa sig personligen i rätten. Att domstolen skaffar svarandens skriftliga samtycke är processuellt oändamålsenligt, eftersom en huvudförhandling i vilket fall som helst kommer att hållas. När domstolen inte har för avsikt att i enlighet med ett positivt omdöme i utredningen döma svaranden till samhällstjänst eller är osäker i fråga om påföljden blir saken mer komplicerad. Här är risken överhängande att domen kommer som en överraskning för svaranden. Han eller hon har utgått från samhällstjänst men riskerar nu att dömas till fängelse. Här kräver kontradiktionsprincipen att svaranden hörs personligen innan domstolen fattar ett sådant avgörande som till svarandens nackdel avviker från Brottspåföljdsmyndighetens ståndpunkt.⁵²

Vi går nu över till att granska lämplighetsutredningar med negativ utgång. Jag tror att saken i många fall också nu kan handläggas i svarandens utevaro. Svaranden känner till att Brottspåföljdsmyndigheten har bedömt hans eller hennes möjligheter att klara av samhällstjänsten som otillräckliga och att han eller hon

⁵¹ L om samhällstjänst 4 §, F om samhällstjänst 3 §. Enligt 2 § i F beställer åklagaren efter avslutad åtalsprövning lämplighetsutredningen av Brottspåföljdsmyndigheten. Domstolen kan skaffa utredningen om åklagaren inte har gjort det (**HD 2003:11**).

⁵² EMD förefaller inte att utifrån EMRK art. 6.3 a (att bli underrättad om anklagelserna) eller art. 6.3 b (att förbereda sitt försvar) ha tagit ställning till huruvida den anklagade behöver informeras om olika påföljdsalternativ och i vilken utsträckning. Rättspraxis handlar närmast om att domstolen självmant ska ta upp alla alternativa brott som kan tillräknas svaranden. Se t.ex. **domen 2008-10-09 *Abramyan mot Ryssland***, punkterna 34 och 35. I en rättsstat ska dock ingenting i en (brottmåls)rättegång komma som en överraskning för svaranden.

därför troligen inte kommer att dömas till samhällstjänst utan till vanligt fängelse. Om svaranden önskar försvara sig mot denna hotande möjlighet, kan han eller hon inställa sig i domstolen eller sända ett ombud för att framföra sina synpunkter i påföljdsfrågan. Uteblir svaranden trots allt kan han eller hon anses medveten om risken att domstolen följer kriminalvårdväsendets negativa utlåtande och dömer ut ovillkorligt fängelse. Slutligen förefaller det fördelaktigt för domstolen att ålägga svaranden att inställa sig personligen, om domstolen efter sin preliminära granskning av saken, trots Brottspåföljdsmyndighetens negativa utlåtande, ser möjligheter att döma svaranden till samhällstjänst i stället för fängelse. Fallen är dock sällsynta. Och ingenting hindrar domstolen från att även utan att höra svaranden meddela en för svaranden mer gynnsam dom i detta hänseende. Domstolen ska dock inom ramen för sin processledning se till att målet blir allsidigt och tillräckligt ingående, eller som det heter i lagen, ”riktigt” behandlat,⁵³ varför svaranden rimligtvis ska i detta fall kallas till domstolen för att personligen höras om konklusionen i Brottspåföljdsmyndighetens utredning.

Att domstolen utreder samhällstjänstens lämplighet för svaranden kan också motiveras med att man inte vill döma ut ett samhällstjänststraff som han eller hon av allt att döma inte kommer att klara av och som sedan måste förvandlas till ett fängelsestraff.⁵⁴ Att samhällstjänst inte utförs eller avbryts är givetvis olyckligt, inte minst för svaranden själv.

Sammanfattningsvis kan sägas att samhällstjänst under vissa förutsättningar går att döma ut i svarandens uteråd, och då närmast i situationer där domstolen går in för att följa Brottspåföljdsmyndighetens lämplighetsutredning. Är det däremot tänkbart att utlåtandet inte följs, ska utgångspunkten vara att svaranden hörs

⁵³ BRL 6:5,2. Se även RP 82/1995 rd s. 79–82, främst s. 80 om att bestämmelsen om att domstolen ska se till att saken blir ”riktigt” behandlad är avsedd att framhäva domstolens skyldighet att vaksamt leda processen, även om den ackusatoriska principen i sig följs. Enligt officialprincipen bär domstolen ansvar för att saken inte grumlans av att parternas framställning framstår som oklar eller direkt bristfällig. Detta gäller i sht till förmån för den tilltalade. I det aktuella fallet försöker domstolen utreda svarandens lämplighet för samhällstjänst trots ett negativt utlåtande, vilket motiverar processledningsåtgärder. Principen om försvarets gynnande (*favor defensionis*) kan även kräva att domstolen självant lyfter fram en omständighet som kan verka till den tilltalades förmån men som inte åberopas av parterna. Se RP 82/1995 rd s. 81, *Jokela 2008* s. 378 och *Virolainen–Pölönen 2003* s. 397 samt på svenskt håll *Straffprocessen (SE)/Eklund* s. 216 och 217. I Sverige har frågan om materiell processledning i samband med påföljdsvalet berörts i prop. 1986/87:89 s. 109: ”När det gäller påföljdsfrågan har rätten av tradition ett avsevärt större ansvar för utredningens införskaffande än i ansvarsfrågan.”

⁵⁴ Om grunderna och proceduren i fråga se L om samhällstjänst 8–10 §. Även rent kostnadsmsigt gäller det att minimera risken för att samhällstjänst döms ut förgäves.

personligen om påföljdsarten i rätten.⁵⁵ Läget är detsamma om lämplighetsutredningen inte finns tillgänglig när kallelserna utfärdas.⁵⁶

Slutligen några ord om frekvensen av samhällstjänst i jämförelse med ovillkorligt fängelse. Numera anges det klart i lagen att samhällstjänst har företräde framför fängelse. Om svaranden antas klara av samhällstjänsten och tidigare ovillkorliga fängelse- eller samhällstjänststraff inte av individual- och/eller allmänpreventiva skäl sätter hinder för (en ny) samhällstjänst, ska han eller hon dömas till samhällstjänst och inte till fängelse, förutsatt att straffet annars skulle bli fängelse i högst 8 månader.⁵⁷ Alla straff som döms ut i utevarohandläggning är mildare än detta. Med hänsyn till att utevarohandläggning anlitas i samband med mindre brottslighet som till stor del gäller erkända massartade gärningar, är det troligt att många av de tilltalade saknar ett brottsligt förflutet. Samhällstjänsten kan således förväntas ha en etablerad plats bland de påföljder som döms ut i utevarohandläggning. I avsnitt 8.4.1.2. får vi se om detta stämmer.

För brott som någon (huvudsakligen) har begått som ung person, dvs. efter att han eller hon har fyllt 15 men inte 18 år, kan dömas till ett särskilt *ungdomsstraff*, om böter förefaller som en otillräcklig påföljd och vägande skäl inte kräver att ovillkorligt fängelse döms ut.⁵⁸

⁵⁵ I praktiken följer domstolen allt som oftast slutsatsen i Brottspåföljdsmyndighetens utredning, redan av den anledningen att ett avvikande avgörande måste motiveras särskilt. Se *Lappi-Seppälä* s. 197 och 198 samt i *Rikosoikeus* s. 116 och 117 med hänvisning till **HD 1998:76** och **HD 1996:9**.

⁵⁶ Om straffregisterutdraget däremot klart visar att svaranden saknar förutsättningar för samhällstjänst, behöver utredningen inte inhämtas och svaranden inte heller höras om sin lämplighet för samhällstjänst. Se SL 6:11.

⁵⁷ SL 6:11. Se RP 144/1996 rd s. 7 och 11 samt RP 44/2002 rd s. 211. Se även *Frände 2004* s. 395, *Rikosoikeus/Lappi-Seppälä* s. 116, *Tapani-Tolvanen* s. 148 och 149 samt min förtydligande anmärkning i recensionen av (tidigare uppl. av) verket (*Liukkonen 2007a* s. 95). Såsom *Frände* och *Lappi-Seppälä* anger, innebär gränsen på 8 månaders fängelse att straffet dock först ska mätas med hänsyn till fängeselatituden och sedan, om det inte överstiger gränsen, förvandlas till samhällstjänst enligt skalan i RP 62/1990 s. 16, där en dags fängelse i stort sett motsvarar en timmes samhällstjänst. Jfr diskussionen på a.st. i *Tapani-Tolvanen*, där det hävdas att straffarten troligen kommer att ha en självständig ställning i framtiden och att domstolarna slutar med att först avfatta en fängesedom för att i stället direkt mäta ut straffet på samhällslatituden.

⁵⁸ SL 6:1,2 och 6:10 a samt L om ungdomsstraff 1 § (1996/2004). Jfr SL 6:9,2 om att vägande skäl förutsätts för att ovillkorligt fängelse ska kunna dömas ut för brott begångna av unga personer. Ungdomsstraffet står till förfogande även som ett gemensamt straff för flera brott av vilka en del har begåtts innan gärningspersonen fyllde 18 år (SL 6:10 a,2, se härom RP 102/2004 rd s. 17 och *Tapani-Tolvanen* s. 160). – Syftet med ungdomsstraffet är främst ”att kombinera bestraffningsaspekten med aspekter som gäller anpassning i samhället för att förhindra återfall i brott” (RP102/2004 rd s. 3). Se även *Lappi-Seppälä* s. 225 om balanseringen av allmän- och individualpreventiva synpunkter i ungdomsstraffet, som enligt honom utgör en kompromiss mellan det nyklassiska (gärningsfokuserade) och det sociala, rehabiliteringsorienterade synsättet på brott. Således kan påföljdsarten sägas ha anknytningar till den rörelse i den romanska världen som under 1950- och 60-talen gick under namnet *la difesa sociale* eller *la défense sociale* och som betonade att påföljden ”utformas på så sådant sätt att den bäst bidrar till den ifrågavarande gärningsmannens

Ungdomsstraffet faller dock utanför mitt forskningsämne redan därför att utvarohandläggning direkt med stöd av lagen är utesluten om ungdomsstraff kommer att dömas ut. I L om ungdomsstraff 1,2 § föreskrivs nämligen att svaranden ska höras personligen innan ett ungdomsstraff döms ut. Motiven till närvaroobligatoriet är dubbla. För det första ska rättegången bli en tankeställare för den unga. Närvarons betydelse framhävs även för domstolens möjlighet till att fatta ett riktigt påföljdsbeslut.⁵⁹

Att lagstiftaren kategoriskt utgår från svarandenärvaro när det gäller att utreda förutsättningarna för ungdomsstraff kan (delvis) bero på att det i ungdomsprocessen inte görs någon motsvarande lämplighetsutredning som i samband med samhällstjänsten.⁶⁰ Domstolen har dock tillgång till den påföljdsutredning som Brottpåföljdsmyndigheten med stöd av L om utredning av unga brottsmisstänkta situation (633/2010) sammanställer. Utredningen hjälper domstolen att avgöra huruvida en viss påföljdsform är anpassad till svarandens livssituation.

Både samhällstjänst och ungdomsstraff kan förvandlas till fängelse, om personen i fråga inte klarar av straffen. I L om samhällstjänst 8–10 § och L om ungdomsstraff 16–18 § regleras de situationer där den dömda har brutit mot sina skyldigheter på ett sådant sätt att ett förvandlingsförfarande aktualiseras, dvs. att ett annat straff döms ut i stället för det ursprungliga, och hur man då går till väga. Samhällstjänststraff förvandlas alltid till ovillkorligt fängelse, medan man i fråga om misslyckade ungdomsstraff ska försöka prioritera andra alternativ än fängelse.

’resocialisering’” men inte obetingat avpassas i första rummet efter gärningens art (*Ekelöf 1956* s. 202).

⁵⁹ RP 109/1996 rd s. 12 och i sht RP 102/2004 rd (s. 19): ”När ett ungdomsstraff döms ut är det inte tillräckligt att svaranden ges tillfälle att bli hörd, utan det är *nödvärdigt* att svaranden är på plats i domstolen när saken behandlas. Att svaranden hörs personligen kan vara *avgörande betydelse* vid bedömningen av om ungdomsstraffet är en lämplig och ändamålsenlig påföljd.” (min kursiv.). Se även *Lappi-Seppälä* s. 232, i *Riksoikeus* s. 132, *Frände 2009a* s. 332, i *Prosessioikeus* s. 1086 och *Jokela 2008* s. 446.

⁶⁰ Verkställighetsplanen för ungdomsstraff ska visserligen göras upp av Brottpåföljdsmyndigheten innan straffet kan dömas ut av domstolen. Syftet med planen är likväl inte att i första hand bedöma svarandens förutsättningar för straffarten utan att ge underlag för ett svarandeanpassat straff. Se RP 102/2004 rd s. 21–23 och LaUB 11/2004 s. 5.

Saken behandlas vid ett domstolssammanträde,⁶¹ inte uteslutande skriftligen i kansliet.⁶²

Företeelsen faller strängt taget igen utanför forskningstemat, eftersom det inte handlar om lagföring av brott utan justering av en tidigare påföljd.⁶³ I korthet kan konstateras att samhällstjänst för vuxna kan förvandlas till fängelse även i svarandens uttalande förutsatt att han eller hon har beretts tillfälle att bli hörd, dvs. delgetts kallelse till sammanträdet.⁶⁴ För de ungas del gäller däremot att den som dömts till det ungdomsstraff som nu är föremål för en förvandlingsprocess obetingat ska höras vid domstol som personligen närvarande.⁶⁵ Detta stämmer överens med de starka individualpreventiva syftena med ungdomsstraff. Här kan vi observera samma slags dikotomi som när straffarterna i fråga ursprungligen dömdes ut: samhällstjänst kan under vissa förutsättningar, närmast då domstolen kommer att följa Brottspåföljdsmyndighetens bedömning om svarandens lämplighet för samhällstjänst, dömas ut och även återkallas i svarandens uttalande, medan mål där ungdomsstraff antingen döms

⁶¹ Detta är naturligt och nödvändigt med hänsyn till bestämmelsen i GL 7,3 §. Däremot verkar det som om de internationella människorättsinstrumenten inte direkt förutsätter ett särskilt domstolsbeslut utöver det där brottet har tillräknats och det ursprungliga straffet dömts ut. Se EMD:s **dom 2008-02-12 Kafkaris mot Cypern** (stor sammansättning), punkt 117: "The 'lawfulness' required by the Convention presupposes not only conformity with domestic law but also, as confirmed by Article 18, conformity with the purposes of the deprivation of liberty permitted by sub-paragraph (a) of Article 5 § 1... Furthermore, the word 'after' in sub-paragraph (a) does not simply mean that the detention must follow the 'conviction' in point of time: in addition, the 'detention' must result from, 'follow and depend upon' or occur 'by virtue of' the 'conviction'. In short, there must be a sufficient causal connection between the conviction and the deprivation of liberty at issue." Att det behövliga kausalsammanhanget kan sträcka sig till olika former av straffverkställighet framgår av **domen 1996-11-15 Bizzotto mot Grekland**, punkt 34. Se även *Danelius* s. 101.

⁶² Skriftlig handläggning torde vara utesluten till följd av att L om samhällstjänst specifikt utgår från att det hålls ett sammanträde. Detta var också den rådande meningen i diskussionen för domare, åklagare och polis i Helsingfors TR 2009-02-06. För ungdomsstraffets del se nedan.

⁶³ Således behandlar jag inte närmare t.ex. det förfarande där förvandlingsstraff enligt BötensVL 25–31 §, främst 30 §, bestäms för obetalda böter. Behandlingen bygger i praktiken på utelarhandläggning. Saken kan inte handläggas uteslutande skriftligen.

⁶⁴ L om samhällstjänst 10,2 § och RP 62/1990 rd s. 20. – En förvandlingsbehandling som genomförs utan att den dömda personen är närvarande är en utelarhandläggning i den mening som avses i BRL 8:11. Således har svaranden t.ex. rätt att med åberopande av laga förfall få saken behandlad på nytt (**HD 2002:66**).

⁶⁵ L om ungdomsstraff 17,2 §. RP (102/2004 rd s. 8) utgick från att det hade räckt med att bereda den unga tillfälle att bli hörd på samma sätt som när svarande hörs vid förvandling av samhällstjänststraff till fängelse. Lagförslaget ändrades på denna punkt i LaU så att svaranden ska vara personligen närvarande på den grunden att ovillkorligt fängelse är en reell möjlighet i förvandlingsprocessen och att den ungas närvaro i domstol kan "fungera som varning och varnagel och avskräcka den unge från att återfalla i brott" (LaUB 11/2004 rd s. 8).

ut eller förvandlas till en annan straffart alltid kräver svarandens personliga närvaro.

En del *specialstraff* som gäller endast vissa personkretsar kan likaså komma att dömas ut i en utevarohandläggning, även om många av brotten i denna kategori inte lämpar sig för att behandlas i svarandens utevaro. Detta kan i sin tur bero på antingen att bevisläget inte är klart eller att specialstraff kommer i fråga först i samband med så pass strängt sanktionerade brott att dessa inte kvalificerar sig för förenklade förfaranden. Specialstraff är påföljder som döms ut för militärer, värnpliktiga eller stampersonal,⁶⁶ för militära brott eller för tjänstemän för tjänstefel, eller i finländskt språkbruk tjänstebrott. För att kunna fastställa i vilken utsträckning sådana påföljder kan dömas ut i svarandens utevaro måste varje påföljds placering på stränghetsskalan granskas i förhållande till det maximistraff på tre (sex) månaders fängelse som kan påföras i en utevarohandläggning.

⁶⁶ Se definitionen i SL 45:27 på ”krigs män”, som är den term som används i kapitlet om militära brott. De stamanställda är samtidigt (oftast) även innehavare av militär tjänst, varför bestämmelserna om militära brott och tjänstebrott överlappar varandra i fråga om brott som stampersonalen begår i tjänsten (SL 40:13). Gärningen tillräknas honom eller henne dock inte dubbelt, dvs. som både ett militärt brott och ett tjänstefel under olika benämningar, men förhållandet kan få betydelse vid tillämpningen av vissa specialbestämmelser avseende tjänstemän, t.ex. avsättning. Se RP 58/1988 s. 40 och 67. – På militära rättegångs ärenden tillämpas, vid sidan av BRL, en särskild militär rättegångslag (MRL 1,1 §). Då BRL är tillämplig i första rummet och handläggningsformerna inte förbjuds i MRL, kan både utevarohandläggning och skriftligt förfarande i o.f.s. anlitas i mål om militära brott. Av specialbestämmelserna i MRL följer dock att TR i militära rättegångsmål alltid består av tre ledamöter, en lagfaren ordförande och två militära ledamöter (MRL 3,1 §). Ytterligare en säregenhet gäller instansordningen. Om den som står åtalad för ett militärt brott är en officer av minst majorsgraden ska målet i första instans handläggas i Helsingfors HovR, även för övriga delaktigas del oavsett deras militärgrad (MRL 6 § och 7,2 §). En betydande del av de militära brotten handläggs faktiskt i HovR som första instans, eftersom åtal för oaktsamhet t.ex. i samband med olyckor ofta riktas mot inte bara de direkt ansvariga för övningen eller manövern i fråga, utan också deras förmän. Rättegången i första instans i HovR genomförs med beaktande av bestämmelserna i RB 27 kap., inte BRL i sig. Således är bestämmelserna om utevarohandläggning i BRL 8:11 eller om skriftligt förfarande i BRL 5 a kap. inte tillämpliga. Handläggningen har dock stora likheter med ett skriftligt förfarande, även i det fall att gärningen inte erkänns, om ingen yrkar på huvudförhandling eller HovR självmant anser att huvudförhandling behövs ”för att målet i övrigt ska kunna utredas” (RB 27:2). Här ska naturligtvis även EMD:s praxis om behovet av muntlig förhandling i samband med anklagelser för brott beaktas. – Misstankar om militära brott kan lagföras även militärintert, i vad som kallas för disciplinärt förfarande, och utan medverkan av domstolar, förutsatt att de misstänkta personerna fortfarande lyder under försvarsmaktens befäl och har erkänt sin skuld – inte alltså endast gärningen – och saken även till övriga delar verkar klar (MDL 10 §). I förfarandet kan påföras disciplintraff såsom varning eller disciplinbot. Enligt lagen är det fortfarande även möjligt att döma ut arrest eller utgångsstraff i disciplinärt förfarande. Med beaktande av EMD:s praxis är det dock tvivelaktigt om inte direkt utslutet att i disciplinärt förfarande påföra någon ett frihetsberövande straff. Se **domen 2005-12-22 A.D. mot Turkiet**, punkterna 21 och 22, där det ansågs strida mot EMRK art. 5.1 a att en militärperson hade dömts till tre veckors arrest av sina överordnade krigsmän i ett disciplinärt förfarande.

De *särskilda militära straffen* kallas sammanfattande för disciplinstraff och består av varning, utgångsstraff, disciplinbot och arrest (SL 6:1,4). Ett av dem är således pekuniärt, medan två innebär berövande eller begränsning av frihet. Påföljdernas placering in på latitudskalan belyses bestämmelserna i MDL 4 §. Där föreskrivs att för bötesbrott som handläggs såsom militärmål får i stället dömas ut ett disciplinstraff (1 mom.) och att böter alltid får dömas ut i stället för disciplinstraff, oavsett om böter anges som påföljd i straffbestämmelsen (2 mom.). Varken böter eller disciplinstraff antecknas i straffregistret (straffregisterlag 2,1 §). Vi kan sluta oss till att disciplinstraff närmast ska likställas med böter i svårhet. För vår studie innebär detta att det inte föreligger hinder för att döma ut disciplinstraff – eller böter för ett brott för vilket föreskrivs ett disciplinstraff – i en utevarohandläggning. Straffet kan anses som mildare än fängelse, och underskrider i vilket fall som helst gränsen på 3 månader för utevarohandläggning.⁶⁷

En *tjänsteman* eller en förtroendevald kan till följd av brott *avsättas*, dvs. förlora den offentliga tjänst eller någon annan uppgift inom det allmänna som han eller hon innehar. Avsättning kan följa både av brott som begås i tjänsten såsom tjänstefel och brott utan samband med tjänsteförrättandet. I det förra fallet föreskrivs avsättning i vederbörande straffbestämmelse i lagen uttryckligen som straff för det tillräknade brottet, möjligen vid sidan om ett annat straff (SL 40:9). I det senare fallet däremot döms tjänstemannen eller den förtroendevalda till avsättning som en säkerhetsåtgärd därför att det brott av annat slag som han eller hon har begått visar honom eller henne olämplig att sköta en offentlig tjänst (SL 2:10).⁶⁸ Vi intresserar oss för fallen inom den speciella tjänstefelrätten och de ”allmänna brott” där svaranden ådöms ett kort fängelsestraff som faller inom ramen för utevarohandläggningen.

Avsättningen har ett vidare tillämpningsområde vid tillräknade uppsåtliga tjänstefelsbrott än vid brott mot allmän lag. För det första kan en tjänsteman avsättas för tjänstefel även om förutsättningarna för en avsättning enligt de allmänna bestämmelserna inte uppfylls. Således kan även ett bötesstraff eller en varning medföra avsättning för en tjänsteman. Då krävs att brottet, som ska ha begåtts uppsåtligt och inte av oaktsamhet, visar tjänstemannen uppenbart olämplig för sitt uppdrag.⁶⁹ För det andra föreskrivs automatisk avsättning för vissa synnerligen graverande tjänstefel.⁷⁰

Brott som en tjänsteman begår mot allmän lag, dvs. straffbestämmelser som inte endast avser tjänstemän, kan leda till avsättning beroende på brottets grovhet och straffets stränghet. Om någon döms till livstidsfängelse, närmast

⁶⁷ Av MDL 2 § framgår att ett arreststraff är i högst 30 dygn och ett utgångsstraff i högst 15 dygn.

⁶⁸ RP 77/2001 rd s. 35 samt *Riksoiueks/Rautio* s. 1104 och 1105. Enligt SL 2:10,3 kan avsättning dock inte avse en uppgift som personen har valts till genom allmänna val. Således kan riksdagsledamöter eller ledamöter i kommunfullmäktige eller församlingsfullmäktige inte avsättas från dessa uppdrag.

⁶⁹ Se SL 40:5,1 (brott mot tjänstehemlighet), SL 40:7,2 (missbruk av tjänsteställning) och SL 40:9,2 (brott mot tjänsteplikt). Om tillämpningen av kriterierna på en tingsdomare som hade gjort sig skyldig till brott mot tjänsteplikt, se **HD 2009:62**, punkterna 9–16.

⁷⁰ Dessa är grovt tagande av muta (SL 40:2) och grovt missbruk av tjänsteställning (SL 40:8).

då för mord, ska han eller hon även dömas till avsättning (SL 2:10,1). Detta är det enda fall där avsättningen är automatisk. Om påföljden för brottet blir fängelse på viss tid, minst 2 år, är utgångsvärdet fortfarande avsättning, om inte domstolen anser att brottet inte visar att den dömda personen är olämplig som tjänsteman (SL 2:10,1). Inget av fallen kan aktualiseras i en utevarohandläggning, där endast betydligt lindrigare straff kan dömas ut. Däremot är det i o.f.s. möjligt att en tjänsteman döms till avsättning även i en utevarohandläggning, med stöd av SL 2:10,2 som föreskriver att om en tjänsteman eller förtroendevald döms för ett uppsåtligt brott till fängelse för kortare tid än 2 år, kan han eller hon samtidigt dömas till avsättning, om brottet visar att han eller hon är uppenbart olämplig som tjänsteman eller för att sköta ett offentligt uppdrag. Utgångspunkten är alltså den motsatta jämfört med de grövre fallen: tjänstemannen får behålla tjänsten om brottet inte gör honom eller henne uppenbart olämplig i detta avseende. Med anledning av brott mot allmän lag för vilka en tjänsteman döms till en lindrigare påföljd än (ovillkorligt eller villkorligt) fängelse eller motsvarande samhällstjänst kan han eller hon inte avsättas.

Huruvida svaranden till följd av brottet är uppenbart olämplig som tjänsteman kan vara svårt att bedöma. Även om domstolen i princip prövar frågan på tjänstens vägnar, är det åklagarens sak att ta ställning till avsättningen i stämningsansökan. Således har svaranden kännedom om att han eller hon riskerar avsättning. Trots detta ska avsättningsfrågan i regel behandlas i svarandens närvaro.⁷¹ Om domstolen självmant, utan yrkande av åklagaren, prövar avsättningsfrågan, ska svaranden givetvis alltid kallas att infinna sig personligen eller åtminstone genom ett ombud. Vi konkluderar att frågan om avsättning svårigen kan behandlas i svarandens utevaro, även om detta inte är direkt förbudet.

Varningen är ett särskilt straff för tjänstemän och innehavare av offentliga uppdrag för lindriga gärningsarter under flera av rekvisiten i SL 40 kap.⁷² Den uppfattas som lindrigast av alla påföljder och kan således i princip dömas ut i svarandens utevaro, om inte övriga hänsyn i målet kräver att han eller hon hörs som personligen närvarande.

Domstolen är enligt officialprincipen skyldig att bestämma de påföljder, straff och övriga, som enligt lagen följer på tillräknade brott. Samma skyldighet gäller i utevarohandläggningen. Straffgränserna i BRL 8:11 och 8:12 är utan verkan i fråga om dessa *tilläggs*påföljder eller säkerhetsåtgärder som de också benämns.⁷³ Huruvida åklagaren, eller målsäganden i mål där han eller hon ensam för talan, då förutsätts yrka att tilläggs

⁷¹ I HD 2009:62 höll HD en muntlig förhandling som begränsades till att omfatta endast frågan om avsättning.

⁷² SL 6:1,3. Se även *Lappi-Seppälä* s. 260 och 261.

⁷³ *Frände 2004* s. 362. Som redan nämnts gäller för förverkandepåföljden enligt BRL 8:11 ett penningmässigt tak på 10.000 euro. Om det yrkade beloppet är högre måste svaranden höras personligen vid domstol.

För att straff ska kunna dömas ut, behövs ett straffyrkande. Detta är ett av de grundläggande elementen i ett ackusatoriskt brottmålsförfarande: domstolar har inte rätt att självmant pröva det straffvärda i någons beteende.⁷⁴

Om förhållandet mellan åberopsbörda och tilläggsåtgärder har en viss attitydändring kunnat konstateras på sistone. Tidigare var rättsläget klart och entydigt: samtliga tilläggsåtgärder dömdes ut på tjänstens vägnar, dvs. självmant av domstolen utan något åklagarinitiativ. Att knappast någon diskussion fördes om saken innan åtgärderna dömdes ut var kännetecknande för den gamla processkulturen. I dag kräver lagen att åklagaren yrkar att en del av tilläggsåtgärderna döms ut, medan andra fortfarande omfattas av officialprincipen och döms ut av domstolen oavsett om åklagaren har framfört ett yrkande eller inte. Gränsen suddas ytterligare ut av att åklagarna än mer uppfattar det som viktigt att i stämningens ansökan skriva in också krav på sådana tilläggsåtgärder som domstolen i princip dömer ut på eget initiativ. Utvecklingen är välkommen, eftersom den ser till svarandens kunskapsintresse i enlighet med EMRK art. 6.3 a och b och motsvarar även i övrigt kundernas förväntningar på god myndighetsservice.⁷⁵ Stämningen ska ge svaranden en fullständig bild av konsekvenserna av en fällande dom. Det är sannolikt bara en tidsfråga när lagen ger åklagaren ansvaret för samtliga tilläggsåtgärder.

Situationen kan summeras på följande sätt. Villkorlig frihet förklaras förlorad bara på yrkande av åklagaren, eller i lagens termer, beslut fattas om att det reststraff som återstår efter villkorlig frigivning ska verkställas på grund av ett nytt brott under prövotiden (SL 2 c:14). Däremot bestämmer domstolen fortfarande självmant om ett villkorligt straff ska gå i verkställighet till följd av nya brott under prövotiden (SL 2 b:5). Att två så närbesläktade frågor regleras olika är särdeles otillfredsställande. Även bestämmandet av förverkandepåföljden har reviderats. Domstolen får inte längre självmant döma ut en sådan utan endast på yrkande av åklagaren (eller en tjänsteman som avses i SOL 3 §) samt målsäganden i de fall där han eller hon ensam utför åtal (SL 10:9). Sam-

⁷⁴ Enligt RB 14:7 om störande av rättegångsförfarandet får domstolen dock på eget initiativ, utan straffanspråk, förordna om vissa åtgärder (rättegångsbot och tagande i förvar). För att saken ska vara förenlig med den ackusatoriska processuppfattningen har lagstiftaren ansträngt sig för att omformulera åtgärderna till disciplinära åtgärder i stället för straff i egentlig mening. Se avsnitt 2.3.2 vid och i not 48.

⁷⁵ Se även avsnitt 7.3.3.1. – Det förefaller emellertid inte att finnas EMD-praxis om att svaranden ska bli underrättad om alla åtgärder som anklagelsen kan medföra. EMD förutsätter bara att svaranden får kännedom om fakta- och rättselementen i anklagelsen och hur domstolen eventuellt kan kvalificera dem. Se bl.a. **domarna 2008-10-09 *Abramyan mot Ryssland***, punkt 34, och **1999-03-25 *Pélissier och Sassi mot Frankrike*** (stor sammansättning), punkt 52: ”The Court considers that in criminal matters the provision of full, detailed information concerning the charges against a defendant, and consequently the legal characterisation that the court might adopt in the matter, is an essential prerequisite for ensuring that the proceedings are fair.”

fundsbot och näringsförbud kan likaså dömas ut endast på yrkande av åklagaren (SL 9:1 och L om näringsförbud 6 §).

Av de centrala tilläggsåtgärderna som formellt inte är straff men som till sina praktiska verkningar nära påminner om sådana i och med att de inskränker den dömda personens valfrihet döms i dag enbart körförbud enligt KörkortsL 64,1 § ut av domstolen på eget initiativ, oavsett om åklagaren nämner det i sitt straffyrkande eller inte. Däremot förutsätter t.ex. djurhållningsförbud enligt SL 17:23 och jaktförbud enligt SL 48 a:6 numera att åklagaren yrkar på åtgärden i fråga.

Den praktiska betydelsen av på vems initiativ olika åtgärder döms ut ska dock inte överdrivas; om de inte döms ut på tjänstens vägnar ska åklagaren enligt laglighetsprincipen yrka att domstolen gör så. Å andra sidan ska domstolen höra svaranden även i fråga om de åtgärder som den fortfarande själv kan döma ut på eget initiativ. När proceduren är riktig, spelar det ingen avgörande roll för svaranden på vems initiativ tilläggsåtgärderna döms ut.

Ovan har redan nämnts att *förverkandepåföljder* numera kan dömas ut bara på ett uttryckligt yrkande av åklagaren (eller målsäganden när han eller hon ensam för talan). Således får svaranden kännedom om kravet i stämningen, varför frågan kan behandlas och förverkandepåföljden dömas ut även om svaranden har valt att utebli. Detta framgår även av lydelsen i BRL 8:11,1: ”har kallats till domstolen vid äventyr av sådan åtgärd”. Med åtgärden avses här förutom straff även förverkandet. Värdet på den egendom som förklaras förverkad i en utevarohandläggning får dock inte överstiga 10.000 euro.⁷⁶

Genom BRL infördes en yrkandebörda avseende svarandens skyldighet att ersätta staten för de *beviskostnader* som i målet har betalats med statsmedel.⁷⁷ Om svaranden döms till straff eller någon annan straffrättslig åtgärd, är han eller hon enligt BRL 9:1,1 skyldig att till staten betala de ersättningar som bestämts att betalas enligt BestridL samt de andra särskilda kostnader som orsakats av bevisning och rättsmedicinska undersökningar, om de har uppstått under förundersökningen eller rättegången och om dessa har varit nödvändiga för utredningen av målet.⁷⁸ Förutom förundersökningsrelaterade beviskostnader typiskt för rusmedelsundersökningen i samband med misstänkta trafikonykterhetsbrott, uppstår några egentliga beviskostnader sällan i en utevarohandläggning, och än

⁷⁶ BRL 8:11,1 in fine. Hur man har kommit fram till värdegränsen förklaras inte i RP 80/2000 rd.

⁷⁷ RP 82/1995 rd s. 114: ”[D]omstolen [ska] inte själv uttala sig om ersättningsskyldigheten ens då domstolen själv bestämt att utgifterna ska bestridas av statens medel.”

⁷⁸ Vad dessa beviskostnader omfattar, se *Prosessioikeus/Frände* s. 799. Om det däremot med hänsyn till brottets art eller svarandens personliga och ekonomiska omständigheter eller av någon annan orsak vore oskäligt att ålägga honom eller henne att betala ersättning, ska denna sänkas eller inte alls dömas ut (BRL 9:1,2 och 9:1,3). Genom förordning kan även föreskrivas att svaranden inte ska åläggas att betala ersättning, om ersättningen understiger ett belopp som nämns i förordningen.

mindre i ett skriftligt förfarande, eftersom själva idén med förfarandearterna är att saken redan är utredd i förundersökningen så att (vidare) bevisning inte behöver läggas fram vid domstol.

Eftersom det i de förenklade handläggningsformerna inte hålls någon huvudförhandling med svaranden närvarande är det nödvändigt att åklagaren redan i stämmningsansökan yrkar ersättning för beviskostnaderna. Annars kan svaranden inte få kännedom om saken och inte heller åläggas att betala ersättningen.⁷⁹

Privaträttsliga prestationer som kan krävas av svaranden på grund av brottsmisstanken, främst i form av skadestånd,⁸⁰ är även att anse som påföljder för brott. Att skadeståndet fram till tillkomsten av SkL år 1974 reglerades i SL 9 kap. tyder redan på detta. Visst skiljer sig skadeståndet och de övriga privaträttsliga prestationerna innehållsmässigt från bestämmandet av svarandens straffrättsliga skuld och straff i det väsentliga hänseendet att de underlyder dispositions-, inte officialprincipen. Man kan ingå förlikning om de privaträttsliga kraven, inte däremot om skuld eller straff. Medgivna skadeståndsyrkanden eller andra privaträttsliga anspråk ska (i princip) godkännas som sådana och läggas till grund för domen. Att svaranden erkänner den gärning som han eller hon åtalas för har däremot inte automatiskt samma verkan: domstolen ska ändå pröva åtalets riktighet med beaktande av utredningen i dess helhet, och då främst om rättegångsmaterialet också i övrigt stöder erkännandet.⁸¹

Av adhesionsprincipen följer att privaträttsliga anspråk som grundar sig på den misstänkta brottsliga gärningen (eller underlåtelsen) kan och med fördel ska utredas och avgöras i samband med att brottet beivras. Behandlingsordningen blir då gemensam för straffyrkandena och de privaträttsliga anspråken, den som föreskrivs för brottmål.⁸² I synnerhet med tanke på de förenklade brottmålsförfar-

⁷⁹ Se *Frände 2009a* s. 334 och i *Prosessioikeus* s. 1088 om att de yrkanden som åklagaren lägger fram först i huvudförhandlingen ska lämnas utan prövning, om inte han eller hon kan förklara sakförhållandet, i vilket fall behandlingen skjuts upp och yrkandena bifogas den nya kallelsen till svaranden. Se närmare not 157 i avsnitt 7.3.3.1.

⁸⁰ För exempel på andra slags privaträttsliga anspråk i brottmål än skadestånd, se *Frände 2009a* s. 445.

⁸¹ RB 17:4,2 och SvRB 35:3,2. Se för inhemsk rätts del även *Haliijoki* passim och *Lahti* passim.

⁸² I BRL 3:1 anges förhållandet omvänt: om talan beträffande ett privaträttsligt anspråk inte förs i samband med åtalet, behandlas talan i den ordning som föreskrivs för rättegång i tvistemål. Se även *Frände 2009a* s. 446 och *Lappi-Seppälä* s. 449. Se *Lappalainen 1986* s. 380 om att adhesionsprincipen medför bl.a. att det avgörande som meddelas på grund av det privaträttsliga anspråket i en utevarohandläggning även blir en dom, inte en tredskodom, därför att den utredning som läggs fram till stöd för åtalet sträcker sin verkan även till yrkandet på skadestånd. Så även *Prosessioikeus/Frände* s. 1088 och *Jokela 2008* s. 447. – Målgemenskapen upphör, förutom när domstolen bestämmer att skilja det privaträttsliga anspråket från brottmålet (BRL 3:3, se närmare RP 82/1995 rd

randena är det väsentligt att åklagaren numera i första hand är skyldig att driva målsägandens skadeståndsanspråk (BRL 3:9). Enligt bestämmelsen tar åklagaren över anspråk som målsäganden har framställt under förundersökningen eller riktat direkt till åklagaren, ”om detta kan ske utan väsentlig olägenhet och anspråket inte är uppenbart ogrundat”. Målsägandens anspråk ska vara tämligen ovedersägligt dokumenterade (t.ex. med fakturor och kvitton) och ha sin grund i den åtalade gärningen.⁸³

Om åklagaren inte åtar sig att driva målsägandens anspråk, ska han eller hon underrätta domstolen om att målsäganden troligen har yrkanden i saken.⁸⁴ I övrigt gäller då vad som sägs i BRL 3:10. Enligt bestämmelsen ska domstolen ge målsäganden möjlighet att inom en viss tid skriftligen framställa sina anspråk. Detta kan ske med utnyttjande av ”dagens nya och smidiga sätt att kontakta folk”,⁸⁵ dvs. per modern kommunikationsteknik, som förutom telefon omfattar e-post och varför inte även SMS.⁸⁶ Av betydelse är att privaträttsliga anspråk som målsäganden på så sätt har meddelat i förväg prövas, oavsett om han eller hon är personligen närvarande i rätten, förutsatt att anspråket inte är bristfälligt eller uppenbarligen saknar grund.⁸⁷

Sammanfattande kan konstateras att i en utevarohandläggning eller skriftlig process beaktas således målsägandens yrkanden vanligen förmedlade av åklagaren i stämningsansökan. Om detta inte går an, uppmanas målsäganden att meddela sina anspråk direkt till domstolen innan stämningen utfärdas. Anspråken bifogas sedan till stämningen. I vart fall måste svaranden få kännedom om målsägandens yrkanden i förväg, dvs. före rättegångssammanträdet. Att svaranden kallas till huvudförhandlingen vid äventyr att målet avgörs även om han eller hon uteblir och att även målsäganden kallas till samma huvudförhandling bara för att lägga fram sina anspråk uppfyller inte dagens krav på kontradiktion, även om man i traditionellt hänseende kunde hävda att svaranden medvetet tar risken att målsäganden personligen vid huvudförhandlingen framställer yrkanden som inte sedan tidigare är kända.⁸⁸

s. 53), också om åtalet förkastas medan det privaträttsliga anspråket fortfarande har fog för sig (BRL 3:8, RP 82/1995 rd s. 55 och **HD 2005:120**). Då fortsätter anspråket att behandlas som ett tvistemål. Se även *Frände 2009a* s. 452 och 453.

⁸³ RP 82/1995 rd s. 55 och 56 samt *Frände 2009a* s. 453 och 454.

⁸⁴ Såsom *Frände (2009a* s. 449) påpekar, föreskrivs åklagarens informationsplikt inte direkt i lagen men förutsätts av dess systematik. I annat fall vore domstolen skyldig att självmant utifrån förundersökningsprotokollet utreda huruvida målsäganden kan tänkas ha anspråk i målet.

⁸⁵ *Frände 2009a* s. 450.

⁸⁶ Se närmare RP 271/2004 rd s. 36 och 37.

⁸⁷ BRL 3:10,3 jfrt med RB 5:5 och 5:6. Se närmare RP 82/1995 rd s. 57 och *Frände 2009a* s. 451. Målsäganden ska även underrättas om sin möjlighet att utebli (RP 82/1995 rd s. 72).

⁸⁸ Se även den begränsande lydelsen i BRL 3:11 om framställande av privaträttsliga anspråk först i huvudförhandlingen samt RP 82/1995 rd s. 58 om att det inte i detta sammanhang är befogat att

Slutligen kan man framhäva att lagen inte, i motsats till vad som gäller förverkandepåföljden föreskriver någon övre gräns för det penningbelopp på privaträttsliga anspråk som kan provas i svarandens utemå. Med beaktande av att utemåhandläggningen inte är avsedd för komplicerade eller omfattande fall, där svarandena i regel (åtminstone delvis) nekar till ansvar, torde ersättningssummorna inte ofta stiga synnerligen högt.

7.3.1.4 Bevisläget

Innan vi kommer in på bevisningen i förenklade förfaranden är det motiverat med en precisering. Avhandlingen är inte bevisteoretisk. Frågan om bevisens tillräcklighet eller otillräcklighet för en fällande dom behandlas således inte. Det finns rikligt med högklassiga bevisrättsliga framställningar som jag hänvisar till.⁸⁹ Min framställning fokuserar på förfarandemässiga aspekter, hur handläggningen ska anordnas och genomföras för att framstå och av parterna och andra inblandade även uppfattas som rättvis. Bevisningsproblematiken i avhandlingen hänför sig närmast till huruvida och, om svaret är jakande, hur bevis ska läggas fram, något fransmännen kallar för *l'administration de la preuve*. Vad som där-

tillåta yrkanden ”som kunde basera sig på omständigheter som svaranden inte från förut känner till”. Se i samma riktning *Frände 2009a* s. 450. – En möjlighet som alltid står öppen för en målsägande vars anspråk inte har mottagits på annat sätt är att lämna in en stämningsansökan och driva saken som ett tvistemål. Se a.a. s. 451.

⁸⁹ De mest banbrytande och djupa framställningarna på området ingår i avhandlingarna av *Christian Diesen* från 1993 (*Utemåhandläggning och bevisprövning i brottmål*, s. 583–650) och *Pasi Pölönen* från 2003 (*Henkilötodistelu rikosprosessissa*, s. 158–179). Nu nästan tjugo år senare kan man med fog hävda att Diesen lyckades med det slags paradigmskifte som enligt vetenskapsteoretikern *Thomas S. Kuhn* (*The Structure of Scientific Revolutions*, 1962) endast är få vetenskapsmän förunnat. Diesen visade övertygande att domaren ska ifrågasätta det förment brottsliga händelseförloppet genom alternativa hypoteser. Kan skeendet förklaras på något annat sätt än utifrån den åtalade gärningen, och då hur? Sedan gäller det för domaren att begrunda bevisfakta i målet och antingen bekräfta eller förkasta antagandet. Därför kallas bevisvärderingsmodellen hypotesmetod. Om åklagarens version av saken inte går att utesluta utan tvärtom bekräftas utom rimligt tvivel, efter angloamerikanskans *”beyond reasonable doubt”*, ska svaranden fällas till ansvar för brott. Om däremot den hypotes som åklagaren har lagt fram lider av brister som gör den mindre sannolik än någon annan förklaring till händelsen, ska åtalet förkastas. Diesens metod har den fördelen att man inte behöver tillämpa utsökta matematiska modeller för att beräkna sannolikheterna av ett visst beteende i det förflutna. Man strävar således inte efter en absolut dignitet, en tillräcklig sannolikhet på minst, låt oss säga, 75 % för att berättiga en fällande dom i en viss målgrupp, såsom en del av de s.k. absoluta bevisteorierna gör. – Om hur beviskraften hos bevisningen bestäms, se t.ex. *Frände 2009a* s. 366–370 med betoning på att det i brottmål oftast handlar om att rent intuitivt bestämma bevisvärdet på några allmänt formulerade erfarenhetssatser och sedan avväga dessas hållbarhet mot de alternativa hypoteserna (s. 367). Han anger också referenserna till vägledande rättsfall och de viktigaste diskussionsinläggen i finsk doktrin (s. 366).

emot – utifrån enskilda bevis eller bevisningen i dess helhet – kan eller inte kan anses bevisat kan likväl inte bli föremål för forskning.⁹⁰

Den aspekten i effektivitetsprincipen att lagföringsförfarandenas omfattning ska stå i rimlig proportion till brottsmisstankarnas allvar har till följd att grövre brott måste utredas mera utförligt än lindriga.⁹¹ Detta ska inte förstås så att de relevanta omständigheterna inte ska utredas också vid lindrigare brott. Däremot är det godtagbart att man låter sig nöja med det bevismaterial som övertygar domstolen utom rimligt tvivel att svaranden har begått det – inte alltför svåra – brott som åtalet avser. Då ska beviset täcka såväl rekvisitets objektiva sida, dvs. själva händelseförloppet, som de subjektiva elementen i uppsåtet eller oaktsamheten, dvs. huruvida handlingen eller underlåtelsen med hänsyn till gärningspersonens inställning kan tillräknas honom eller henne som brott. Relevanta omständigheter såsom strafflindrings- eller straffskärpningsgrunder ska också alltid utredas.⁹² Vi får med andra ord godkänna att utredningsstandarden (om ock inte själva beviströskeln för fällande domar) varierar i förhållande till det misstänkta brottets grovhet. Ju grövre brott, desto mera omfattande utredning. Omvänt kan lindrigare brott tillräknas utifrån mindre omfattande men dock tillräckligt övertygande bevisning.

När vi nu försöker bestämma vilken standard som gäller vid utredningen i utevaromål, ska vi komma ihåg att redan det föreskrivna maximistraffet ger vid handen att det sällan är fråga om misstankar om invecklade och grova brott utan vanligen handlar det om massförseelser av typen trafikbrott, där gärningspersonen binds till brottet genom empiriska mätningresultat, såsom fordonets hastighet eller alkoholhalten i förarens utandningsluft eller blod. Detta illustrerar brot-

⁹⁰ Jag intar således samma betraktelsesätt som EMD, när den anför att bevisvärderingen inte tillhör dess kompetens som i stället omfattar att utreda och bedöma handläggningens uppriktighet. Se t.ex. **domen 2006-07-13 Popov mot Ryssland**, punkt 188: "Clearly, it is not the Court's function to express an opinion on the relevance of the evidence or, more generally on the applicant's guilt or innocence. However, it is for the Court to ascertain whether the proceedings in their entirety, including the way in which the evidence was taken, were fair." Att EMD inte uttalar sig om bevisens bevisverkan sägs ut i ett flertal domar, se t.ex. i **domen 2010-05-18 Bessler mot Rumänien**, punkt 44: "Par ailleurs, bien que l'article 6 § 1 de la Convention ne réglemente pas l'admissibilité et la force probante des moyens, arguments et offres de preuve des parties, il institue à la charge des tribunaux une obligation de se livrer à leur examen effectif, sauf à en apprécier la pertinence." – Det är sedan en sak i sig att även EMD tillämpar bortom rimligt tvivel-kriteriet om den vid kontrollen av efterlevnaden av en annan bestämmelse i EMRK ska uttala sig om befintligheten av fakta. Se, i anknytning till art. 3, **domen 2006-07-11 Jalloh mot Tyskland** (stor sammansättning), punkt 67: "Allegations of ill-treatment must be supported by appropriate evidence.... To assess this evidence, the Court adopts the standard of proof 'beyond reasonable doubt' but adds that such proof may follow from the coexistence of sufficiently strong, clear and concordant inferences or of similar un rebutted presumptions of fact."

⁹¹ Se t.ex. *Frände 2009a* s. 369.

⁹² Se a.st.

tets objektiva sida. Det är viktigt att notera att personer som misstänks för smärre förseelser sällan brukar förneka sin skuld utan snarare tvärtom erkänner sitt brott, även om omständigheten inte har någon principiellt avgörande betydelse. Således råder det inte heller (något egentligt) tvivel om att brottets subjektiva sida uppfylls. Dessa särdrag hos (merparten av) de misstankar som åtalas i svarandens utevaro bidrar till att man kan godkänna en mindre omfattande och ingående utredning än i fullskalerättegångar som avser grövre och/eller förnekade brott. Slutligen gäller det att uppmärksamma att domstolen också utifrån detta mindre omfattande bevismaterial måste kunna bli övertygad om svarandens skuld. Inte ens i förenklade förfaranden kan någon fällas till ansvar för brott med stöd av en till innehållet undermålig bevisning.

Redogörelsen för läget i Sverige gav redan vid handen att entydighetskriteriet ”utom rimlig tvivel” kan leda till fällande domar i utevarohandläggning med ett magrare bevisunderlag än vad som är fallet vid (förnekade) brott i fullskalerättegångar. Detta förklaras dels av att målen avser mindre allvarliga, utredningsmässigt klara gärningar, dels av att den tillgängliga bevisningen med hänsyn till förundersökningens summariska natur ofta är mindre omfattande. Det är däremot inte meningen att bevisning av innehållsmässigt sämre kvalitet, dvs. mindre trovärdig bevisning än i fullskalerättegångar, ska räcka för att fälla någon till straffansvar i utevarohandläggning.⁹³

Rättsläget i Finland och Sverige är snarlikt när det gäller vilka bevis som ska läggas fram för att anklagelserna i fråga ska kunna handläggas i svarandens utevaro. *Frände* återger uttrycket i BRL 8:11,1 omvänt så att målet kan handläggas och avgöras trots svarandens utevaro, om saken kan utredas till den grad att en fällande dom kan ges. Han kallar denna utredningsstandard, som (i lindriga mål) utgör den lägsta gradens underlag för en fällande dom, enligt svenskt mönster tillfredsställande.⁹⁴ Om standarden kan uppnås i svarandens utevaro beror på det enskilda målets karaktär, hur överensstämmande samt kvantitativt och kvalitativt tillräckliga bevisfakta som har kunnat samlas in i förundersökningen. Så kan sägas vara fallet om ingenting i förundersökningsmaterialet strider mot åtalet.⁹⁵ Åtalet ska gärna bekräftas av de inblandades utlåtanden i förundersökningen och mättningsresultat o.d. objektiva polisutredningar. Som typfall kan nämnas äventyrande av trafiksäkerheten och/eller trafikonykterhetsbrott som dokumenterats med hjälp av radarutslag respektive mätning av blodalkoholhalt och som den

⁹³ Se not 138 i kap. 6. Se även *Koponen 1998* s. 417, som anför att man inte prutar på utredningsstandarderna i de svenska utevaromålen för att sänka bevisröskeln utan för att godkänna ett mindre omfattande rättegångsmaterial.

⁹⁴ *Frände 2009a* s. 331 och 332 samt i *Prosessioikeus* s. 1085.

⁹⁵ I svensk rättspraxis förutsätts för utevarohandläggning på motsvarande sätt att saken är entydigt utredd. Se avsnitt 6.2.2 vid not 140.

tilltalade inte förnekar. Men även fall med finurligare faktakonstellationer kan tänkas lagföras i utevarohandläggning.

Ett åskådligt exempel på hur mindre omfattande förundersökningsmaterial kan läggas till grund för en utevarodom utgörs av situationer där en s.k. *summarisk förundersökning* har utförts enligt FöUL 44 § (nya FöUL 11:2). Den skiljer sig från en fullständig förundersökning bl.a. genom att det inte finns en undersökningsledare eller ett förhörsvittne. Den misstänkta behöver inte heller informeras om rätten att anlita ett biträde. Något egentligt protokoll upprättas inte och förhørsberättelsen omfattar endast huvudinnehållet i den förhörda personens utsaga. Man kan låta nöja sig med denna typ av undersökning, om gärningen enligt allmän straffpraxis inte i det enskilda fallet kan förutses medföra strängare straff än böter. I fråga om brottsmisstankar för vilka strafföreläggande ska utfärdas görs vanligen endast en sådan summarisk förundersökning.⁹⁶ När någon stoppas av polisen och föreläggs strafföreläggande för fortkörning, som har konstaterats med hjälp av radar, och den misstänkta personen sedan motsätter sig föreläggandet och saken blir föremål för en rättegång, torde den hastighetsmätning som antecknats vid den summariska undersökningen räcka som bevis för åtalet. I en situation där två fordon har kolliderat och polisen likaså har framställt straffanspråk för båda förarna är det däremot tivelaktigt om skuldfrågan kan bedömas utifrån en sådan summarisk undersökning om de motsätter sig straffanspråket. Man kan utgå från att personerna ska höras personligen om händelserna i rätten.

Ett verktyg för att kontrollera huruvida målet har kvaliteten av utevaromål företes av *Koponen* i form av är en lista på tre punkter som hänför sig för det första till svarandens inställning till anklagelsen, för det andra till enhetligheten hos bevisen och för det tredje gärningens allvar och påföljdsbestämningen.⁹⁷ Han anför att man i främsta rummet ska fästa uppmärksamhet vid att svarandens berättelse i förundersökningen är tillräckligt detaljerad⁹⁸ och konsekvent. Egenskaperna hjälper att säkerställa att svaranden har förstått vad saken gäller och utsluta missförstånd t.ex. i fråga om brottsbenämningen. Svaranden behöver inte

⁹⁶ SOL 5 § (SFOBL 7,2 §). I bestämmelsen sägs explicit att endast de omständigheter som är nödvändiga för att döma ut en påföljd genom strafforderförfarande ska utredas.

⁹⁷ *Koponen 1998* s. 425–427.

⁹⁸ Kravet på att saken (i litteraturens eller den svenska lagens mening) ska vara ”tillfredsställande utredd” för att kunna lagföras i utevarohandläggning syftar enligt min bedömning främst på en tillräckligt detaljerad förundersökning. Såsom vi har kunnat konstatera handlar det inte om att bevisens beviskraft, deras empirisk-logiska sanningsvärde, vore lägre än i fullskalerättegångar. Däremot kan det tillåtas att deras konnotation, ämnena om vilka de förmedlar kunskap (bevisteman) kan vara färre eller något mera inskränkta än vad som vore erforderligt om det gällde att bevisa en förnekad brottsmisstanke i en fullskalerättegång. Bevisningen kan fortfarande sägas vara tillfredsställande när den ger ett godtagbart beslutsunderlag för en utevarodom.

nödvändigtvis erkänna gärningen.⁹⁹ Men däremot är det viktigt att han eller hon inte heller nekar till den, eftersom detta så gott som alltid leder till fullskalerättegång.¹⁰⁰

På andra plats på Koponens lista står behovet av bevisningen och enhetligheten i fråga om bevisvärdet hos bevisen. Han ger tumregeln att ju mer personbevisning åtalet förutsätter, desto mer återhållsam ska man vara med att hålla utevarohandläggning i målet.¹⁰¹ Till denna del kan man bara instämma. Han framför dock vidare att kontradiktionsrelaterade brister kan reduceras om vittnesmålen i förundersökningsprotokollet är snarlika. Om detta ska förstås som ett godkännande av utevarohandläggning trots behovet av personbevisning, måste jag komma med invändningar. Av de mål där personbevisning kan aktualiseras ska enligt min bedömning bara sådana med tillräckligt stark (teknisk) bevisning hänföras till utevarohandläggning. Jag avråder således från att i svarandens utevaro behandla och avgöra mål som med säkerhet kräver personbevisning för att åtalet ska kunna bifallas. Jag är beredd att godkänna personbevisning av kompletterande karaktär i svarandens utevaro så att man i och med att lägga fram den även förbereder sig till att bemöta ett eventuellt betsridande av åtalet. Om svaranden däremot inte bestrider åtalet i huvudförhandlingen, skulle det inte heller vara behövt att höra bevispersonen i fråga. Här kan man således tala om ett slags reservvittnen, som kallas in bara om åtalet bestrids. Deras utsagor skulle emellertid kunna tänkas ge den tekniska bevisningen extra trovärdighet. Som typfall kan nämnas polismannen som kallas in för att närmare berätta om omständigheterna kring fort- eller fyllekörningen och om mätningarna i fråga.

Möjligheten att med hänsyn till utredningssynpunkter handlägga brottmål i svarandens utevaro preciseras i avgörandet **HD 2006:50**. Dess rubrik lyder:

Rättegångsförfarandet – Brottmål – Utevarodom

Svaranden var åtalad för att av oaktsamhet vid utövandet av läkartjänst ha brutit mot sin tjänsteplikt. I förundersökningen hade svaranden bestridit miss-

⁹⁹ Ett erkännande utgör dessutom inte bindande bevis i brottmål utan behöver finna stöd i övrigt bevismaterial (RB 17:4,2 och SvRB 35:3,2). Frågan om erkännande behandlas närmare i samband med det skriftliga förfarandet, där erkännandet hör till processförutsättningarna. Se avsnitt 7.4.2.2.

¹⁰⁰ Så även *Frände 2009a* s. 332 och i *Prosessioikeus* s. 1085. Han inskränker behovet av fullskalerättegång till situationer där bevisningen består av sådant material som bara kan bedömas tillförlitligt när sagespersonerna hörs personligen. Det är mao. ord-mot-ord-fallen som fordrar fullskalerättegång, medan fall som kan bevisas tekniskt kan tänkas genomgå utevarohandläggning även om svaranden inte har erkänt. Jfr *Lahti* s. 110 och *Halijoki* s. 805 om att erkännande vore ett mer eller mindre absolut krav för utevarohandläggning.

¹⁰¹ *Koponen 1998* s. 426. Se not 71 i avsnitt 2.3.2 om att varken nationell eller övernationell rättspraxis dock direkt förbjuder att bevisning läggs fram om svaranden medvetet har valt att utebli.

tankarna att han gjort sig skyldig till brott. I stämningsansökan hade åklagaren i syfte att styrka åtalet uppgivit ett flertal vittnen som skulle höras om svarandens åtgärder och den medicinska bedömningen av dem samt lagt fram flera skriftliga bevis, bl.a. sakkunnig- och expertutlåtanden. På de grunder som framgår av Högsta domstolens beslut ansågs att målet inte kunnat prövas och avgöras i tingsrätten i svarandens utelämnade. (Omröstn.)

L om rättegång i brottmål 8 kap. 11 § 1 mom.

I målet hade åklagaren yrkat på straff åt svaranden för tjänstefel av oaktsamhet på grund av att denne som läkare underlätit att på sjukhusets akutpoliklinik tillräckligt länge hålla kvar för observation en patient som slagit sitt bakhuvud och några timmar efter att ha lämnat sjukhuset dött av skall- och hjärnskador. Trots att svaranden i förundersökningen bestridit skyldigheten till brott hade han kallats till huvudförhandlingen i TR vid äventyr att målet enligt BRL 8:11,1 kunde prövas och avgöras trots hans utelämnade. Svaranden kom med ett skriftligt utlåtande vari han bestred straffyrkandet samt bad om att huvudförhandlingen skulle flyttas fram eftersom han på grund av en kurs inte kunde närvara den utsatta dagen. TR konstaterade att det av svaranden meddelade förhindret inte utgjorde laga förfall. TR behandlade målet trots svarandens utelämnade och efter att ha mottagit skriftliga bevis och hört ett flertal vittnen, främst sakkunniga inom medicin, fann A skyldig till det brott som han var åtalad för och dömde honom till ett bötesstraff.

Med anledning av svarandens överklagande påpekade HovR att en tillförlitlig utredning förutsätter i regel att svaranden kan höras med anledning av vad vittnena har berättat. Vidare ska åklagaren och svaranden få tillfälle att turvis bemöta varandras yrkanden och påståenden. På detta sätt skapas en grund för avgörandet av målet.¹⁰² Svaranden hade bestridit brott. För att utreda saken hade TR hört tio vittnen samt tagit emot en ansevärd mängd skriftlig bevisning. Under dessa omständigheter kunde målet inte prövas och avgöras i svarandens utelämnade. HovR återförvisade målet till tingsrätten.

Åklagaren sökte ändring i HovR:s beslut. HD konstaterade att brottmål kan avgöras genom utelämnad förutsatt att svarandens närvaro inte är nödvändig för utredningen av målet.¹⁰³ Vidare vidhöll HD att utelämnadhandläggningen är

¹⁰² Uttryckena återger ställningstagandena i RP 82/1995 rd s. 111.

¹⁰³ Punkt 3 i domskälen, där det även nämndes att svarandens rättsskyddsintresse, bortsett från behovet av närvaro i utredningssyfte, kan kräva att han, om han eller hon inte är personligen närvarande, i vart fall företräds av en försvarare eller ett annat ombud. – Minoriteten bestående av en ledamot omfattade inte detta resonemang om ombud som ersättning för svarandens personliga närvaro utan påpekade i enlighet med föredragandens betänkande att svarandens närvaro även har andra syften än utredning av målet, nämligen processens legitimitet som följd av kontradiktion och effektivitet i form av koncentration: ”Parternas närvaro vid huvudförhandlingen bidrar alltså till att målet kan behandlas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt, med beaktande av den kontradiktorska principen som innebär att parterna ges tillfälle att bemöta det som motparten lägger fram i rättegången. Det bakomliggande målet med bestämmelsen om parternas närvaro i huvudförhandlingen är att avgörandet blir riktigt till innehållet. Vidare strävar bestämmelsen efter det att målet i mån av möjlighet kan behandlas på en gång, i enlighet med koncentrationsprincipen för rätte-

ett undantagsförfarande som närmast kan användas då svaranden har medgett gärningen och målet kan utredas på ett tillförlitligt sätt utan hans eller hennes närvaro.¹⁰⁴ I ifrågasvarande fall hade svaranden dock bestridit skyldigheten till brott. För prövningen av åtalet som väsentligen grundat sig på att han i sin läkartjänst skulle ha underlåtit att vidta de åtgärder som varit påkallade med hänsyn till patientens tillstånd måste man utreda och bedöma huruvida han med tillräcklig omsorg undersökt patienten och bestämt om erforderliga vårdåtgärder. I detta syfte hade det varit av betydelse att höra honom personligen. Åklagaren hade i stämningsansökan uppgett tolv vittnen och lagt fram diverse utlåtanden av sakkunniga och hälsovårdsmyndigheter, främst om den medicinska tillbörligheten av svarandens handlande. Denna bevisning hade inte eliminerat utan tvärtom ökat behovet av att höra svaranden.¹⁰⁵ Målet hade således inte kunnat utredas och avgöras utan svarandens närvaro. HovR:s beslut om återförvisning av målet till tingsrätten fick alltså stå fast.¹⁰⁶

Avgörandet ger vid handen att svaranden i bevismässigt oklara mål ska vara personligen närvarande, främst i egenskap av utredningskälla för att förhöras direkt och med anledning av åklagarens vittnen. Avgörandet är föga överraskande och ligger i linje med förarbeten och ställningstaganden i litteraturen.¹⁰⁷ Det är inte heller fråga om ett gränsfall utan snarare om ett klart exempel på ett felaktigt förfarande i tingsrätten.¹⁰⁸ Att prejudikatet gavs först nio år efter att BRL trätt i

gången. En viktig funktion med parternas närvaro i rättegången är även att därigenom öka hos dessa tilltron till att målet behandlas på ett vederbörligt sätt.”

¹⁰⁴ Punkt 4 med hänvisning till RP 82/1995 rd s. 111.

¹⁰⁵ Punkt 7. – Minoriteten fäste uttryckligen uppmärksamhet även vid försvarets rättigheter och påpekade att svaranden gick miste om den rättighet som garanteras i EMRK art. 6.3 d i och med att bevisning togs emot i hans frånvaro.

¹⁰⁶ Omröstningen gällde inte slutsatsen utan domskälen såsom de redogjorts för i noterna ovan.

¹⁰⁷ *Rautio 2006b* s. 360. – Om litteraturen i fråga se närmast *Jokela 2008* s. 442 samt *2004* s. 122, 130 och 132, *Koponen 1998* s. 410, 411 och 426 samt för Sveriges del *Diesen* s. 136 och 664: ”I praktiken betyder [den i svensk lag som förutsättning för utevarohandläggning föreskrivna] ’tillfredsställande utredning’ att man som huvudregel kan avgöra erkända brott, som endast ska förskylla böter, i utevaro, medan grövre brott, förnekade brott och mål, där muntlig bevisupptagning ska ske, endast i undantagsfall kan avgöras utan den tilltalade. Sådana undantag kan förekomma när bevisningen synes helt entydig, exempelvis när – som i rattfyllerimål – huvudbeviset är skriftligt eller då ett förnekande är uppenbart ogrundat.” (kursiv. i originaltexten). – *Frände (2009a* s. 332) påpekar i detta sammanhang med fog att ”svarandens erkännande inte är det avgörande här; i första hand måste domstolen rikta uppmärksamhet mot bevisningen i målet. Detta betyder också att målets utevarokvalité bestäms utgående från förundersökningen och parternas svar på stämningen”. Så också *Koponen 1998* s. 426. Detsamma menar *Rautio* (a.a. s. 361) i och med att utredningssyftet med svarandens närvaro inte nås bara genom att höra honom eller henne i bevissyfte utan saken påverkas också av bevisningens omfattning och komplexitet.

¹⁰⁸ Som sådant påminnes fallet om **RH 2011:4** som redogörs för i avsnitt 6.2.2. Av målets handlingar framgår bl.a. att åklagaren framhävde att hela 40 procent av brottmålen på Åland, där rättegången i TR ägde rum, jämfört med ett riksomfattande medeltal på 20 procent behandlas i svarandens utevaro. Man slås av tanken att TR velat göra svaranden, som var bosatt i Sverige, en tjänst genom att bespara honom mödan att bege sig till öriket men att denna välvilja i praktiken förvand-

kraft har också setts som ett tecken på att rättsläget inte hade framstått som problematiskt i praktiken utan svarandena har i oklara fall förhoppningsvis kallats att infinna sig personligen till handläggningen.¹⁰⁹

Förklaringen är kanske något optimistisk. Det gäller att notera att det kan talas om oklarhet i två olika betydelser. Ett mål kan vara oklart till sin inre beskaffenhet, dvs. att bevismässig ovisshet råder om åtalets riktighet. Vidare kan det vara oklart hur svaranden ställer sig till anklagelsen, även om åtalets riktighet kan styrkas ”utom rimligt tvivel” utgående från det bevismaterial som har samlats in under förundersökningen även i det fall att han eller hon nekar till gärningen. I idealvärlden ska svaranden i båda fallen höras i sin närvaro. Men med beaktande av att parterna i lindrigare brottmål i praktiken unnas en viss dispositionsrätt över handläggningen av sin sak och kan välja att inte bli hörda med anledning av anklagelser riktade mot dem,¹¹⁰ frestas man att låta bli att kräva att svaranden inställer sig personligen, om förundersökningsmaterialet bäddar för en fällande dom

lades till en björtjänst i och med att svaranden inte uppfattade rättegången som rättvis. Målet med dess omfattande vittneskrets verkar även ha utgjort en processekonomisk utmaning för TR, varför man gett avkall på rättvisesynpunkter och – felaktigt – genomfört huvudförhandlingen trots svarandens utevaro. Rättsfallet illustrerar det slags praktiska skäl som i form av flera parter och en mångfald vittnen enligt *Koponen* talar för utevarohandläggning ur domstolens synvinkel, även om det av principiella skäl inte är möjligt (s. 426 not 57).

¹⁰⁹ *Rautio 2006b* s. 360. – Avsaknaden av prejudikat beror dock främst på att denna typ av frågor sällan aktualiseras i HD. I de fall där svaranden har fått närvara enligt grundregeln i BRL 8:1 kan ingen söka ändring i arrangemanget. Har svaranden däremot förvägrats närvaro i TR rättar vanligen redan HovR till läget och återförvisar målet till ny behandling i TR, såsom också skedde i prejudikatmålet. Åklagare eller målsägande torde inte vara benägna – i olikhet med åklagaren i HD-målet – att anhålla om besvärstillstånd i dessa fall. – På hovrättsnivå finns redan sedan gammalt publicerade avgöranden med samma innebörd som **HD 2006:50**, besluten **RHO 1999:11** och **VaaHO 1998:12**. Enligt dem skulle svaranden likaså vara personligen närvarande i förhandlingen då han hade bestridit åtalet och bevisning skulle läggas fram. I det sistnämnda rättsfallet var svaranden, till skillnad från **HD 2006:50**, företrädd genom ett ombud, vilket dock inte avhjälpste hans personliga frånvaro.

¹¹⁰ Detta är grundtanken även bakom EMD:s praxis i fråga om utevarohandläggningens tillåtlighet. Se avsnitt 5.2. Även om brottmålsrättegången inte bygger på dispositions- utan officialprincipen, har partsautonomin en viss roll även i brottmålsförfarandet, förutsatt att respekten för partens vilja inte äventyrar målet att nå ett riktigt (eller i vart fall inte felaktigt fällande) avgörande genom ett rättvist förfarande. – Det finns skäl att än en gång (se även vid och i noterna 83 och 84 i avsnitt 3.3.3) framhäva att det vi talar om här, rätten att inom vissa gränser välja huruvida man alls intar någon roll i rättegången, inte är samma sak som att man har rätt att hålla tyst i processen. Att inte infinna sig är i första hand ett val angående utövandet av svarandens processuella rättigheter medan det senare förhållandet, att vägra uttala sig om anklagelserna snarare innebär att man inte önskar bemöta anklagelsen, dvs. uttala sig om den är falsk eller sann. Förenklat kan man därför säga att svaranden genom att *utebli* har träffat ett val av rent *processuellt* slag, medan den svarande som närvarande *tiger* i rättegången utövar en rättighet som består av negationen till att ta ställning till anklagelsernas riktighet och som således logiskt har med sakens *materiella* innebörd att göra.

även om svaranden inte uttryckligen har erkänt.¹¹¹ Detta menar även jag med kriteriet att utevarohandläggning är tillåten om ingenting i förundersökningsmaterialet talar emot åtalet.

Läget blir olikt om det i förundersökningsmaterialet ingår element som ifrågasätter anklagelsens riktighet eller som gör det omöjligt att tillförlitligt bedöma denna. Då har domstolen inte enligt gällande rätt, varken nationell¹¹² eller övernationell,¹¹³ något annat val än att se till att svaranden är närvarande vid handläggningen av åtalet mot honom eller henne. Domstolen har förhandskunskap om att svarandens uppfattning om händelseförloppet (kanske) avviker från åklagarens (*objektivt rekvisit*), för att inte tala om den straffrättsliga bedömningen i sammanhanget (*subjektivt rekvisit*).

Ytterligare ett exempel, nu fiktivt, illustrerar frågan om fullskalerättegångens nödvändighet i utredningshänseende. En person står anklagad för misshandel i en situation där målsäganden till följd av berusning inte minns någonting om händelsen medan ett utomstående vittne har sett denna i sällskap med svaranden och även kunnat observera att målsäganden vid ett tillfälle har blivit liggande på marken. I förundersökningen har vittnet, som befunnit sig på andra sidan gatan, berättat att hon hade fått intrycket att de inblandade hade grålat men inte kunnat precisera huruvida svaranden hade knuffat omkull målsäganden eller om denna hade ramlat av sig själv. Det råder ingen tvekan om att de inblandade och vittnet ska höras i bevissyfte i rätten, dvs. att en fullskalerättegång hålls oavsett svarandens inställning till anklagelsen. Saken är bevismässigt oklar i och med att det i förundersökningsmaterialet ingår betydande osäkerhetsmoment angående svarandens skuld.¹¹⁴

¹¹¹ Med beaktande av att man inte, såsom är fallet med parternas egna uttalanden (BRL 6:6,3), vid rättegången får ta del av *vittnesutsagor* i förundersökningsprotokollet utan vid behov måste höra vittnena i huvudförhandlingen (RB 17:11,1 punkt 2), ska målet utredas utifrån de egentliga skriftliga bevisen som mättningsrapporter, fotografier o.d. handlingar samt *partsuttalanden* i förundersökningen. Med vittnen likställs här även medtilltalade, oavsett om saken för deras del redan har avgjorts. Se även avsnitt 7.3.3.2 nedan samt *Jokela 2008* s. 445 med hänvisning till den likadana bestämmelsen i SvRB 46:6,3 och framställningen i *Rättegång V* s. 258.

¹¹² Se bestämmelsen i BRL 8:11,1 om att utevarohandläggning bara är möjlig om svarandens närvaro inte är nödvändig för utredningen av målet och **HD 2006:50**, främst punkt 4.

¹¹³ Vi påminner om att EMD endast tillåter utevarohandläggning om de inte går emot *något* viktigt allmänt intresse (se punkt 47 i *Demebukov-domen* och avsnitt 5.2). Att anklagelser för brott utreds på ett tillbörligt sätt i ett rättvist förfarande utgör utan tvekan ett viktigt allmänt intresse som inte får äventyras genom att underlåta att höra svaranden om åtalets riktighet, om hans eller hennes åsikt inte är känd sedan tidigare eller om han eller hon kan förväntas motsätta sig anklagelsen.

¹¹⁴ Exempelfallet kan kritiseras på den grunden att åklagaren aldrig borde ha väckt åtal i ett så pass oklart fall. Problemet kvarstår dock. Det finns fall där, i *Frändes* ord, ”osäkerheten [om skulden] skall kunna transformeras till åtalsväckande [när] åklagaren på objektiva grunder [kan] förvänta sig att den muntliga, koncentrerade och omedelbara rättegången förstärker bevisvärdet för skuldtemat så att [åtals]trösklarna [grundade på bevisningens omfattning och övertygelsekraft] *ex post* klart överskrids” (2009a s. 191).

Ett av syftena med svarandens närvaro i rättegången är att domstolen ska kunna välja en passande påföljd.¹¹⁵ De straffarter och påföljdsbegränsningar som gäller i utevarohandläggningen har granskats i avsnitten 7.3.1.2 och 7.3.1.3 med fokus på påföljdsbestämningens objektiva sida. Likaså har vi berört behovet av att välja rätt påföljd utifrån svarandens livssituation, vilket betyder att påföljder som samhällstjänst eller ungdomsstraff inte (alltid) får dömas ut förrän svaranden har hörts personligen. Frågan om rätt påföljd handlar således också om utredningen, nu avseende svarandens förhållanden. Det gäller punkt tre på Koponens ovan nämnda lista, dvs. frågan om en passande påföljd går att bestämma utan att höra svaranden personligen. Att svaranden hörs i påföljdsfrågan förbereder honom eller henne också på den påföljd som eventuellt kommer att dömas ut samt bidrar till en ökad förståelse för domstolens bevekelsegrunder.

Att böter döms ut i någons utevaro är inte särskilt märkvärdigt. Även polisen har befogenhet att genom ordningsbots- och strafförelägganden påföra penningstraff som blir bestående om personen i fråga inte motsätter sig det. Fängelsestraff, även villkorligt, innebär däremot en ingripande reaktion från samhället. För att svaranden ska ha förutsättningar att inse skälen till och grunderna för att han eller hon döms till ett frihetsberövande straff är det i regel bäst med personlig närvaro inför domstol.¹¹⁶ I litteraturen är man rätt enig om att närmast brott för vilka det gängse normalstraffet är böter lämpar sig för utevarohandläggning.¹¹⁷ Vi kommer dock att se i följande kapitel att även fängelse, till och med ovillkorligt, döms ut i utevarohandläggning. Jag är likväl benägen att inskränka detta förfarande till de fall där åklagaren i stämningsansökan uttryckligen har krävt ett fängelsestraff och svaranden således med kännedom om yrkandet ändå valt att utebli.

Sammanfattningsvis kan konstateras att beviströskeln i och för sig inte sänks om målet genomgår utevarohandläggning. För att svaranden i sin utevaro ska kunna fällas till ansvar för brott behöver domstolen bli övertygad om hans eller hennes skuld bortom rimligt tvivel på samma sätt som i alla brottmål. Men övertygelsen måste kunna grundas på ett kvantitativt mindre bevismaterial, av vilket svarandens skuld likväl kan härledas. I situationer där svaranden inte är närva-

¹¹⁵ Se avsnitt 3.3.1 och 3.4.1.

¹¹⁶ Detta framgår redan av den starka utgångspunkten i bestämmelsen i BRL 8:13 om att svaranden inte får dömas till fängelsestraff utan att ha hörts som personligen närvarande, även om detta tillåts om det handlar om utevarohandläggning (eller skriftlig process, BRL 5 a:1 och 5 a: 5).

¹¹⁷ *Frände 2009a* s. 332 och i *Prosessioikeus* s. 1085, *Jokela 2008* s. 443 och *Koponen 1998* s. 427. Det gängse normalstraffets betydelse framhävs även i RP 82/1995 rd s. 111.

rande och inte kan frågas ut i bevissyfte och där inte heller (övrig) personbevisning ska läggas fram, måste det skriftliga rättegångsmaterialet vara klart och entydigt. Åtalets riktighet ska kunna granskas mot förundersökningsprotokollet och ingenting befinnas strida mot åtalet. Om förundersökningsprotokollet ger anledning att betvivla åklagarens beskrivning av händelseförloppet eller bedömning av svarandens straffrättsliga ansvar, t.ex. i fråga om rekvisitvillfarelse¹¹⁸ eller andra strafflindrande eller -uteslutande grunder ska målet normalt flyttas över till en fullskalerättegång med personlig svarandenärvaro. Om det är klart att åtalet inte kan vinna bifall ska åtalet förkastas redan i svarandens utevaro.¹¹⁹

När svaranden inte är närvarande och någon muntlig och kontradiktorisk rättegång följaktligen inte kan hållas, gör skriftligheten med stöd av en uttrycklig bestämmelse i BRL 6:6,3 sin entré i processen. I brist på direktkontakt med de inblandade i huvudförhandlingen är domstolen hänvisad till skrifter uppsatta av polisen för att kunna granska att åtalet inte saknar grund. Vi återkommer till frågan i avsnitt 7.3.3.2 nedan.

7.3.2 Parternas och rättskipningspersonalens (in)ställning

7.3.2.1 Svaranden

Utevarohandläggningen kännetecknas av en närapå fullständig passivitet från svarandens sida. Svaranden har eventuellt erkänt gärningen i förundersökningen, men detta är inte, såsom vi har kunnat konstatera i föregående avsnitt, nödvändigt för att saken ska kunna avgöras i hans eller hennes utevaro om bevisningen i övrigt styrker hans eller hennes skuld. I rättegångsstadiet karakteriseras svarandens förhållande till processen dock av ren passivitet. Han eller hon bryr sig helt enkelt inte om att delta.¹²⁰ Oftast förhåller det sig på detta sätt i en tilltänkt utevarohandläggning, svaranden uteblir utan att låta höra av sig.

Vi har också antytt att svaranden alltid kan börja visa större aktivitet även om målet har tänkts genomgå en utevarohandläggning. Det händer i praktiken att

¹¹⁸ SL 4:1. Som exempel kan tänkas att svaranden åtalas för riksgränsbrott, som är straffbart endast när det begås uppsåtligt (SL 17:7 och **HD 1990:97**) och har i förundersökningen berättat att han hade gått vilse i dimman och korsat gränsen av misstag.

¹¹⁹ BRL 8:11,3. Se RP 82/1995 rd s. 112, *Frände 2009a* s. 331, i *Prosessioikeus* s. 1084 och *Jokela 2008* s. 448. Detta alternativ står nära till hands i exemplet i noten ovan.

¹²⁰ Av förarbetena framgår att utevarohandläggningen i själva verket infördes för att minska det behov av uppskov som föranleds av att svaranden uteblir då han eller hon "helt enkelt inte är intresserad av målet" (RP 82/1995 rd s. 110 och 111).

svaranden självmant tillställer domstolen en skriftlig utsaga innan målet tas upp till huvudförhandling.¹²¹ Med stöd av BRL 6:6,3 tas inlagan i beaktande.¹²² I kontradiktionens namn ska utsagan kommuniceras till motparten, åklagaren och målsäganden, om utsagan avser yrkanden eller förhållanden som denna har framställt eller åberopat.¹²³ Om svaranden sedan uteblir från huvudförhandlingen blir handläggningen en blandform av utevarohandläggning och skriftlig process. Svaranden har visat intresse i handläggningen av målet genom att göra sina ståndpunkter gällande skriftligen. Ändå inställer svaranden sig inte utan förlitar sig på att domen ligger i linje med hans eller hennes förväntningar, som har sin förankring i åtalet, åklagarens eventuella påföljdsrelaterade ställningstaganden i stämmningsansökan samt de synpunkter som han eller hon själv har framfört skriftligen.

En del svarande som har kallats till huvudförhandlingen vid äventyr att målet även i svarandens utevaro kan avgöras väljer slutligen att trots allt inställa sig personligen eller sänder ett ombud.¹²⁴ Så fort svaranden infinner sig i rätten, handlar det inte längre om utevarohandläggning utan om en vanlig fullskalerättegång.¹²⁵ Om svaranden endast sänder ett ombud bibehåller målet sitt utevarokvalitet i materiellt hänseende så länge som det inte blir aktuellt att höra svaranden personligen medan förhandlingen processuellt sett nog förvandlas kontradiktorisk fr.o.m. att ombudet deltar i rättegången. När ombudet men inte svaranden personligen infinner sig i en utevarohandläggning blir denna således en hybridform av sig själv. Innehållsmässigt gäller straffbegränsningarna på tre

¹²¹ Detta var fallet i **HD 2006:50**. – I de enkäter som redogörs för i följande kapitel har inte kunnat beaktas om svaranden har kommit med skriftliga utlåtanden. Intrycket av att dessa dock är sällsynta grundar sig på genomgången av samtliga utevarodomar i undersökningsmaterialet vid en del domstolar, nämligen Vanda och Korsholms TR för september 2005 och Åbo TR för september 2008. I några enstaka domar nämndes att en utebliven svarande hade kommit med en inlaga. Det förefaller också som om de skriftliga utlåtandena ofta avser påföljdsfrågor, och då närmast varför bilen är nödvändig för svaranden i arbetet och han eller hon därför hoppas på ett så kort körförbud som möjligt. Om svaranden i skrivelsen i stället hade nekat till ansvar, hade målet strängt taget inte längre kvalificerat sig för utevarohandläggning, förutom kanske i exceptionella fall med stark teknisk bevisning.

¹²² *Frände 2009a* s. 333 och i *Prosessioikeus* s. 1087. Så även Helsingfors HovR i utlåtandet över OMTR 2003:11 s. 5.

¹²³ Det är med hänsyn till principen om försvarets gynnande minst lika viktigt att svaranden får kännedom om åklagar- och målsägandesidans framställningar och nya bevis. Härom finns en omfattande internationell och inhemsk rättspraxis. Se t.ex. EMD:s **dom 2009-31-03 *Natunen mot Finland***, punkt 39: ”The right to an adversarial trial means, in a criminal case, that both prosecution and defence must be given the opportunity to have knowledge of and comment on the observations filed and the evidence adduced by the other party.” Se även **HD 2004:79**, punkt 7.

¹²⁴ Av RB 12:29 framgår e contrario att när man inte behöver inställa sig personligen, man även får välja att låta sig företrädas av ett ombud. Se även *Frände 2009a* s. 331 och *Jokela 2004* s. 134.

¹²⁵ *Koponen 1998* s. 430.

(sex) månader tills domstolen eventuellt förordnar att svaranden ska inställa sig personligen, men som part är svaranden företrädd och således i processuellt mening närvarande i rättegången medelst sitt ombud som också enligt EMRK art. 6.3 c ska ges tillfälle att föra hans eller hennes talan och i den egenskapen bemöta åtalet, förete bevis och yttra sig om åklagarens bevis.

Sakförhållandet belyses av **Helsingfors HovR dom 2006-03-21**. Svaranden, som åtalades för stöld m.m., hade med ombud infunnit sig till huvudförhandlingen i TR som enligt kallelsen kunde ha genomförts som utevarohandläggning. TR hade dömt honom till 5 månaders fängelse. Han överklagade domen med hänvisning till att TR i vilket fall som helst borde ha hållit sig inom den straffgräns på 3 månader som gäller vid utevarohandläggning. HovR ogillade överklagan på den grunden att straffhotet i kallelsen till utevarohandläggningen inte är bindande för tingsrätten; även om svaranden hade uteblivit, hade TR haft rätt att överskrida 3-månadersgränsen genom att flytta fram huvudförhandlingen för att förplikta svaranden att inställa sig personligen. Då svaranden redan hade infunnit sig till det första rättegångssammanträdet, förelåg inget hinder att döma ut det strängare straffet direkt. Lärdomen av HovR:s dom är således att den sänkta straffatituden i utevarohandläggningen inte är någon garanterad förmån och att svaranden genom att utebli inte kan binda domstolen vid denna nedsatta straffskala.¹²⁶

Av förarbetena till BRL 8:11 kunde man få det intrycket att svaranden som tillåts utebli i vart fall skulle kallas till den tilltänkta utevarohandläggningen företrädd av ombud.¹²⁷ Som Frände påpekar, vore tillvägagångssättet dock oförenlig med systematiken i lagen som utgår från att om personlig närvaro inte behövs så får svaranden förbigå rättegången helt.¹²⁸

I praktiken kallas svaranden på så sätt företrädd av ombud så gott som aldrig. I tämligen sällsynta fall kan det emellertid te sig grundat att svaranden åläggs

¹²⁶ Jfr framställningen i *Frände 2009a* s. 333 och 334 samt i *Prosessioikeus* s. 1087 om att det i princip inte är godtagbart att på tjänstens vägnar skjuta upp handläggningen av ett utevaromål i syfte att uppnå en fällande dom genom att förplikta svaranden att inställa sig personligen, förutom i fall där åtalet annars måste förkastas ”bara av den anledningen att man inte kan ställa direkta frågor till svaranden”. I ljuset av detta ställningstagande var HovR:s argumentation inte helt vatentät till den punkt att uppskov hade varit möjligt för att kunna döma ut ett strängare straff än vad som hade varit fallet i svarandens utevaro. Å andra sidan verkar det inte helt tillfredsställande heller att svaranden, genom att inställa sig även om detta inte var behövligt, fick ett extra straff i form av en svårare påföljd bara för att han eller hon inte uteblev. Jag är benägen att omfatta HovR:s tankegång och godkänna att domstolen får ändra åsikt om behovet av svarandens närvaro också när det gäller påföljdsfrågan och förordna att han eller hon ska inställa sig även om målet ursprungligen skulle hållas som en utevarohandläggning.

¹²⁷ RP 82/1995 rd s. 111. Uppmaningen torde i princip förstärkas med vite. Se *Prosessioikeus/ Frände* s. 1059. Jfr *Frände 2009a* s. 255 där han betvivlar vitesmöjligheten.

¹²⁸ A.st.

att låta sig företrädas av ombud om han eller hon inte vill delta personligen. Prejudikatfallet **HD 2006:50** är exempel på detta: anklagelserna och den medicinska bevisningen hade faktiskt bäst kunnat bemötas av ett juristbildat ombud (eller biträde).¹²⁹

Såsom vid spontan inställelse av ombud (utan att svaranden samtidigt även själv inställer sig), blir handläggningen en ”utevarohandläggning i kontradiktoriska former”, dock så att straffgränserna enligt BRL 8:11 och 8:12 nu består men i processuellt hänseende räknas den visserligen personligen frånvarande svarande som närvarande genom sitt ombud.

I detta sammanhang är det lämpligt att också behandla fall där svaranden *hade velat delta* i huvudförhandlingen men på grund av laga förfall inte har kunnat göra det. Då är han eller hon med stöd av BRL 8:11,2 berättigad att få målet behandlat på nytt i tingsrätten på följande villkor. Svaranden ska för det första ha haft laga förfall som har hindrat honom eller henne från att delta. Som laga förhinder gäller enligt RB 12:28 dels en sådan sjukdom som gör att personen i fråga inte utan att riskera sin (eller till följd av smittorisk andras) hälsa kan infinna sig till domstol,¹³⁰ dels uppehåll i kollektivtrafiken. Också något annat förhinder kan enligt domstolens prövning godkännas som laga förfall.¹³¹ För det andra ska förhindret ha kommit så överraskande att svaranden inte har kunnat informera rätten om det i förväg. För det tredje ska personen inom 30 dagar från det att han eller hon bevisligen fått kännedom om innehållet i domen göra en (skriftlig eller muntlig) anmälan till domstolen om att han eller hon önskar en ny behandling av saken. Med beaktande av att domstolen ska sända ut en anmälan om det utdömda straffet och med hänsyn till bestämmelsen i HandInL 6,1 § om att adressaten anses ha fått del av en handling som har sänts honom eller henne per post den sjunde dagen efter att handlingen lämnats in till posten, ska han eller hon anmäla laga förfall senast den 37:e dagen efter det att anmälan om straff skickades ut från tingsrätten.¹³²

¹²⁹ Så även *Frände/Prosessioikeus* s. 1059.

¹³⁰ Arg. **HD 2003:28**, punkt 3, där det fastslås att sjukdom utgör laga förfall endast när den till sin art eller sina verkningar är sådan att personen i fråga inte utan att äventyra sin hälsa kan inställa sig eller vara närvarande i rätten. Så även *Frände 2009a* s. 327 och i *Prosessioikeus* s. 1081.

¹³¹ Frågan har behandlats ett flertal gånger i rättspraxis, som ständigt utvecklas för att motsvara de förändrade värderingarna i samhället. Att fadern är närvarande vid sitt barns förlossning godkänns t.ex. numera som laga förfall (**HD 2002:103**).

¹³² Om förhindret är så varaktigt, t.ex. vid allvarliga sjukfall eller olyckor, att det är omöjligt för svaranden att reagera inom denna tid, ska han eller hon hos HovR ansöka om återställande av denna försuttna fatalitetid enligt RB 31:18. – Om att domstolen omedelbart per post ska underrätta en svarande som i sin utevaro döms till straff, se RB 25:4 som visserligen inte explicit gäller bötesstraff och *Jokela 2008* s. 449. Han påpekar att domstolen i praktiken sänder svaranden ett betalningskort på bötesbeloppet, vilket samtidigt betyder att han eller hon får kännedom om straffet.

Även om det inte är direkt förbjudet enligt lagen att lagföra *unga personer* i deras utetvare, kan tillvägagångssättet lätt uppfattas strida mot de framhåvt individualpreventiva hänsyn som motiverar de ungas personliga närvaro som svarande i brottmålsrättegångar.¹³³

Däremot är det förbjudet att i svarandens utetvare pröva anklagelser för brott för vilka han eller hon står *häktad*. I BRL 8:3 föreskrivs uttryckligen att svaranden alltid ska vara personligen närvarande när domstolen handlägger sådana brott.¹³⁴

Förhållandet saknar egentlig betydelse i sammanhanget. Det är sällsynt att den brottsmisstänkta personen häktas om saken är bevismässigt klar och inget strängare straff än fängelse i högst 3 månader är att vänta. Förutsättningarna för utetvarehandläggning och häktning överlappar sällan om någonsin.

7.3.2.2 Målsäganden

Utetvarehandläggningssmål avser typiskt antingen brott som helt saknar målsägande, såsom fort- eller fyllekörning (förutom vid påkörningar eller kollisioner) eller brott där målsägandens krav har utretts i förundersökningen och åklagaren har åtagit sig att driva dem i rättegången (BRL 3:9). I det senare fallet ingår målsägandens yrkanden (på skadestånd) direkt i åklagarens stämningsansökan som delges svaranden på normalt sätt. Åklagaren ser även till att yrkandena är tillräckligt väl underbyggda med fakturor och/eller läkarintyg o.d. entydiga dokument som i regel gör vidare bevisning obehövlig. En målsägande vars yrkanden drivs av åklagaren och som inte behöver höras i bevislyfte kallas inte heller till huvudförhandlingen (BRL 5:15,1 punkt 3). Vanligen orsakar målsäganden således inga problem när det gäller att ordna och hålla utetvarehandläggning. Även om målsäganden finns, får han eller hon inte närmare del av rättegången och deltar således inte konkret i den.

Målsäganden är dock ett i viss mån osäkert kort,¹³⁵ som kan ställa till överraskningar. Vi har redan i slutet på avsnitt 7.3.1.3 tagit upp situationer där åklagaren har vägrat att föra målsägandens *privaträttsliga talan* eller där målsäganden självmant i förundersökningen eller annars, närmast direkt till åklagaren el-

Således kvarstår risken att svaranden inte automatiskt får kännedom om domen om åtalet förkastats eller domseftergift meddelats.

¹³³ Se RP 82/1995 rd s. 111 samt *Jokela 2008* s. 443 och *Koponen 1998* s. 427. Se även avsnitt 3.2.2 vid not 43.

¹³⁴ Redan ordalydelsen i bestämmelsen klarlägger att utetvarehandläggningen dock kan anlitas för andra brott än de som utgjort häktningsgrunden. Se *Frände 2009a* s. 254. Processekonomiskt är ändå eftersträvarvärt att behandla samtliga åtal mot en och samma person på en gång.

¹³⁵ *Frände 2009a* s. 327.

ler domstolen, har uppgett att hon själv vill framställa sina privaträttsliga anspråk. Då ska målsäganden uppmanas att uppge anspråken jämte de behövliga bevisen till domstolen. Att målsäganden har sådana självständiga anspråk kan tyda på att målet inte är bevismässigt ostridigt på den privaträttsliga sidan. Av detta följer dock inte automatiskt att målet samtidigt skulle förlora sitt utevarokvalitet. De privaträttsliga yrkandena faller inom parternas dispositionsrätt. Således föreskrivs i BRL 3:10,3 att målsägandens anspråk kan prövas även om han eller hon uteblir från huvudförhandlingen. Om målsäganden då inte infinner sig eller låter sig företrädas av ett ombud, medan svaranden är närvarande och motsätter sig anspråket, riskerar detta att förkastas om tillräckliga bevis inte har bifogats målsägandens anmälan om anspråk eller om svaranden företer motbevis.¹³⁶ På motsvarande sätt tar svaranden en medveten risk, om han eller hon inte infinner sig personligen eller genom ett ombud för att bemöta målsägandens anspråk, som beroende på målsägandebevisens styrka kan godkännas även om svaranden inte motsätter sig.¹³⁷ Det finns inget principiellt hinder för att kalla svaranden till huvudförhandlingen vid äventyr av att målet kan avgöras trots hans eller hennes utevaro, även om målsäganden har framställt anspråk som åklagaren inte driver.¹³⁸ I praktiken kan det dock hända att bevismässigt oklara anspråk måste skiljas åt för att handläggas som tvistemål eller att huvudförhandlingen måste skjutas upp för att bereda parterna tillfälle att förete bevisning.

Även om målsäganden inte meddelar sina privaträttsliga anspråk till följd av domstolens uppmaning enligt BRL 3:10 förlorar han eller hon inte sin talerätt. Av ändamålsenlighetssynpunkter föreskrivs i bestämmelsen att sådana anspråk dock kan avvisas, dvs. lämnas utan prövning, om målsäganden senare under brottmålsrättegången framställer dem. Oavsett detta kvarstår målsägandens möjlighet att separat väcka talan för sina anspråk i den ordning som gäller för tvistemål.¹³⁹ Om målsägandens krav således inte framställs av åklagaren eller meddelas av honom eller henne själv senast efter domstolens uppmaning, behöver domstolen inte ta dem till prövning i brottmålsrättegången. För att göra ad hoc-lösningar möjliga föreskrivs dock i BRL 3:11 att domstolen, med hänsyn till den

¹³⁶ RB 12:11. Om det privaträttsliga anspråket inte kan klart bedömas i ljuset av den hittills framlagda bevisningen, ska det skiljas från brottmålet och uppskjutas för att i fortsättningen handläggas som tvistemål. Se BRL 3:8 och **HD 2005:120**. Enligt litteraturen (*Frände 2009a* s. 451) kan huvudförhandlingen även avbrytas eller uppskjutas – och sedan fortsättas i sin helhet som brottmål – för att målsäganden ska ges tillfälle att personligen närvara.

¹³⁷ Trots att de privaträttsliga anspråken i brottmål är dispositiva kan de inte avgöras genom tredskodom, utan domstolen prövar grunden för dem även i det fall att svaranden uteblir. Se RP 82/1995 rd s. 112, *Frände 2009a* s. 334, i *Prosessioikeus* s. 1088 och *Jokela 2008* s. 447.

¹³⁸ I avsnitt 7.3.1.3 nämndes redan att anspråken ska anmälas i tid så att de kan delges (med åklagarens stämningsansökan) före huvudförhandlingen.

¹³⁹ BRL 3:1 sats 2.

företedda utredningen och övriga omständigheter, kan tillåta att målsäganden utan att ta stämning direkt vid huvudförhandlingen framställer sina anspråk. Förfarandet ska tillämpas endast undantagsvis och innebär i en utevarohandläggning att förhandlingen avbryts och skjuts upp för att den uteblivna svaranden ska kunna delges anspråken.¹⁴⁰

Förutom rätt att kräva skadestånd och framställa övriga privaträttsliga anspråk med anledning av ett misstänkt brott har målsäganden även *åtalsrätt*, sedan BRL trädde i kraft dock endast sekundär i förhållande till åklagarens talerätt.¹⁴¹ Målsäganden får väcka åtal om åklagaren har bestämt om åtalseftergift eller om han eller hon eller förundersökningsmyndigheten redan tidigare har fattat beslut om att förundersökning inte inleds eller att den läggs ned (BRL 1:14). Till stämningensansökan ska målsäganden bifoga uppgift om att denna grund för hennes talerätt har aktualiserats (BRL 7:2,1 punkt 6). Om åklagaren (eller en annan målsägande) lägger ned åtalet får målsäganden likaså ta över det (BRL 1:15).

Lagen utesluter inte utevarohandläggning i brottmål där målsäganden ensam för talan.¹⁴² I praktiken hänförs målsägandemål dock knappast till utevarohandläggning. Redan det faktum att talan avser handlingar eller underlåtelse som officialmaskineriet har vägrat utreda eller åtala ger anledning att misstänka att faktaläget i målet inte är klart.¹⁴³ Således är det mindre troligt att målsäganden kan styrka sitt åtal på ett sätt som leder till en fällande dom i svarandens utevaror.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Exempelvis kan målsäganden tillåtas framställa sina anspråk utan stämning först i huvudförhandlingen, om uppmaningen att framställa anspråk har sänts honom eller henne per e-post och ingen bekräftelse på att han eller hon även tagit del av meddelandet kan fås (*Frände 2009a* s. 450). Att målsäganden framställer sina anspråk i huvudförhandlingen torde förbli sällsynt redan därför att den målsägande som inte har framställt anspråk på förhand kallas till huvudförhandlingen bara om han eller hon även ska höras i bevissyfte (BRL 5:15,1 punkt 3). Utevarohandläggningen aktualiseras definitionsenligt i mål där det inte är meningen att höra bevispersoner, varför spontant uppdykande målsägande knappast förekommer i verkligheten.

¹⁴¹ BRL 1:14. Målsäganden har dock, vid sidan av åklagaren, primär åtalsrätt i fråga om falsk angivelse, innan bestämmelsen (temporärt) ändrades fr.o.m. 2012-03-01 (L 17/2012) och varaktigt fr.o.m. 2014-01-01 (18/2012), också för tjänstefel. Se även *Frände 2009a* s. 455 och i *Prosessioikeus* s. 1088.

¹⁴² I förarbetena anges tvärtom, dock utan någon närmare motivering, att brottmål ska kunna prövas i svarandens utevaror i samma omfattning oberoende av om allmänna åklagaren eller målsäganden ensam för talan (RP 82/1995 rd s. 111). Ställningstagandet är överraskande med hänsyn till att det i samma proposition föreslogs att målsägandens tidigare primära, till åklagarens parallella åtalsrätt upphävs. – Det skriftliga brottmålsförfarandet kan däremot endast inledas på grund av åklagarens stämning(sansökan). Se avsnitt 7.4.2.1 vid not 244.

¹⁴³ Beslut om åtgärdseftergift fattas i själva verket ofta till följd av att bevisning för brott saknas. Således bestämde åklagarna om åtalsunderlåtelse på denna grund i 63,9 % eller 14.560 fall av totalt 22.782 år 2011 (*Rättsstatistik*, delstatistik Åklagarens avgöranden, tabell Syttämättä jätetyt, åtalseftergift, min övers.).

¹⁴⁴ Att målsägandetalan redan med stöd av BRL 7:5,2 förkastas utan att stämning utfärdas är däremot en annan sak. Se avsnitt 2.3.2 vid not 74.

Den mest invecklade konstellationen i en utevarohandläggning uppstår när en målsägande, som infinner sig till huvudförhandlingen, förenar sig med åklagarens åtal och åberopar nya omständigheter till stöd för åtalet (BRL 1:14,3). Målsäganden har då rätt att omklassificera åklagarens gärningsbeskrivning inom samma brottsrekvisit men under en annan brottsrubriceringen. Målsäganden får t.ex. yrka straff för en grövre gärningsgrad än vad åklagaren har gjort, dvs. stöld i stället för snatteri eller normalgradig misshandel i stället för lindrig osv. Att målsäganden i en tilltänkt utevarohandläggning förfar på detta sätt, vilket kan vara motiverat med hänsyn till att domens rättskraft hindrar honom eller henne från att i ett senare sammanhang framställa (straff)anspråk avseende samma gärning,¹⁴⁵ leder obetingat till att handläggningen avbryts och huvudförhandlingen fortsätts efter att den uteblivna svaranden har delgetts målsägandens yrkanden och grunderna för dessa. Om svaranden även behöver inställa sig personligen till den fortsatta handläggningen beror givetvis på innehållet i målsägandens framställning. Om målsäganden t.ex. lägger fram bevisning om någon försvårande omständighet kring gärningen, är det vanligen nödvändigt att höra svaranden personligen.

7.3.2.3 Rättskipningspersonalen

Åklagaren ska alltid vara personligen närvarande i huvudförhandlingen i brottmål (BRL 6:2 punkt 1). Att svaranden får utebli har ingen inverkan på åklagarens skyldighet att närvara. Detta var i själva verket ett av skälen till att det skriftliga förfarandet i brottmål infördes. Besparingar av i synnerhet åklagarresurser skulle uppstå av att målen kanaliseras till handläggning utan huvudförhandling.¹⁴⁶

Domstolens sammansättning i en utevarohandläggning är densamma som i samma typ av mål i fullskalerättegång. Med beaktande av anklagelsernas mindre allvar, handläggs målen vanligen i endomarsammansättning.¹⁴⁷ Såsom åklagaren

¹⁴⁵ Se t.ex. RP 82/1995 rd s. 43 och *Frände 2009a* s. 440.

¹⁴⁶ Så uttryckligen RP 271/2004 rd s. 31.

¹⁴⁷ Sedan de strafflatituder som möjliggör behandling av brottmål i endomarsammansättning enligt RB 2:6 genom L 811/2008 harmoniserades med domarbehörigheten att handlägga brottmål i skriftligt förfarande enligt BRL 5 a:1,1 punkt 1, har man åtgärdat problemet med att en domare i skriftligt förfarande ensam avgjorde åtal för grövre brott och då dömde ut strängare straff än vad som var fallet om målet handlades vid ett rättegångssammanträde. Enligt bestämmelsen i lydelsen 1052/1991 var TR domför med en domare, om maximistraffet inte översteg fängelse i 1 år 6 månader och det konkreta straffet endast var böter. I dag går gränsen vid 2 års fängelse; i fråga om vissa särskilt angivna brott, närmast grova gärningsformer av tillgrepps- och oärlighetsbrott, gäller en vidare latitud. I olikhet med 6 (9)-månadersgränsen i BRL 5 a:5 jfrt med BRL 5:1,2 finns inga ytterligare begränsningar när det gäller straff som får dömas ut vid ett sammanträde. Se RP 85/2008 rd s. 9, 18 och 19. Här går vi inte in på diskussionen om det är bra eller mindre bra att allt

ska domstolens ledamöter och tingssekreteraren fysiskt infinna sig till sammanträdet.

Ur rättskipningspersonalens perspektiv avviker utevarohandläggningens yttre former således inte i egentlig mening från övriga huvudförhandlingar. Innehållsmässigt är förfarandet dock avslaget¹⁴⁸ jämfört med en fullskalerättegång, eftersom den uteblivna svaranden inte hörs och bevisning sällan tas emot.

7.3.3 Särdrag i förfarandet

7.3.3.1 Stämningsansökan, stämningen och kallelser

Ett brottmål blir anhängigt antingen genom att åklagaren eller målsäganden, i de fall där han eller hon har åtalsrätt, tillställer tingsrätten en skriftlig *stämningsansökan* eller genom att åklagaren med tillstånd av domstolen låter delge svaranden stämningen direkt (BRL 5:1 och 7:1).¹⁴⁹ Att domstolen och åklagaren avtalar om att åklagaren sköter delgivningen är inte särskilt vanligt redan av den anledningen att domstolen gärna vill hålla kontroll över målshanteringen och själv bestämma vilka mål som kommer att tas upp till behandling vid ett bestämt datum.¹⁵⁰ Om domstolen dock har gett åklagaren i uppdrag att själv utfärda stäm-

fler brottmål riktas till underlättade sammansättningar i stället för den fulltaliga sammansättningen med nämndemän eller tre yrkesdomare. Att saken kan anses juridiskt enkel ska kanske inte vara den enda faktor som styr valet mellan olika sammansättningar. Domstolens sammansättning reflekterar också den samhälleliga vikten av att den aktuella gärningen lagförs.

¹⁴⁸ Termen härstammar från *Frände 1999* s. 295 och upprepas i *2009a* s. 333.

¹⁴⁹ Enligt BRL 5:1,1 får åklagaren självmant sköta delgivningen i de mål som riktas till skriftligt förfarande. I praktiken kommer dock också här TR och åklagarämbetet lokalt överens om vem som utfärdar och delger stämningen. Lagbestämmelsen ska närmast förstås så att åklagaren inte behöver styrka sin behörighet att utfärda stämning i varje enskilt mål som behandlas i skriftligt förfarande. Se närmare avsnitt 7.4.4.1.

¹⁵⁰ I en del domstolar, t.ex. Helsingfors TR, har man emellertid avtalat med åklagarna om att dessa får utfärda stämningar till sammanträden som hålls med jämna mellanrum för att lagföra svårhitade misstänkta som grips av polisen. Stämningen kan smidigt avhämtas hos ”kontaktåklagaren” på polisdistriktets kontor (i stället för på TR:s kansli) och delges den gripna. Se t.ex. Helsingfors TR:s utlåtande över OMTR 2003:11 2004-02-26, justitieministeriets Dnr 6/41/2003 s. 4 och 5. – Ytterligare en förklaring till att det inte är brukligt med åklagarstämningar ens i utevaromål ger *Koponen*, som själv var åklagare på den tiden. Han anför att åklagaren, som just innan utfört åtalsprövningen, kan vara mer benägen än domstolen att anse att förutsättningarna för utevarohandläggning finns för handen (1998 s. 430). Det vore förstås beklagligt om åklagaren har kallat in svaranden till huvudförhandling vid äventyr att målet kan avgöras trots utevaro, och domstolen sedan finner att han eller hon trots allt behöver höras personligen och behandlingen därför måste skjutas upp.

ningen, ska det som sägs om stämningens ansökan i framställningen gälla också åtalsskriften och dess bilagor, som då bifogas stämningen direkt.

I BRL 5:3,1 föreskrivs för åklagar- och i 7:2,1 för målsägandedriven mål vad stämningens ansökan ska innehålla.¹⁵¹ Frågan om ett mål kvalificerar sig för utevarohandläggning avgörs i allt väsentligt utifrån kartläggningen av bevisläget i stämningens ansökan (7 punkten i förteckningen i bestämmelserna ovan). På basis av de bevis som kändeparterna ämnar åberopa ska domstolen kunna konstatera om saken kan anses vara ”tillfredsställande utredd” i den mening som avses i avsnitt 7.3.1.4, dvs. att utredningen är så pass täckande och detaljerad om de objektiva och subjektiva faktorerna i rekvisitet att en fällande dom utan tvekan verkar möjlig även om svaren inte hörs personligen eller någon annan personbevisning inte läggs fram.

När det gäller parternas ställningstaganden i förundersökningen kan BRL 6:6,3 i och för sig läsas så att domstolen självfallet får ta del av dem i en utevarohandläggning, även om åklagaren inte har åberopat dem som bevis.¹⁵² Ett sådant tillvägagångssätt hör dock inte hemma i en akusatorisk straffprocess. Åklagaren ska uttryckligen åberopa dessa partsutsagor liksom all övrig bevisning till stöd för sitt åtal.¹⁵³ Således är det av stor vikt i synnerhet med sikte på en utevarohandläggning att åklagaren till behövliga delar även åberopar de i förundersökningsprotokollet antecknade förhören med parterna och bevispersonerna såsom skriftliga bevis, som då utan tvivel omfattas av rättegångsmaterialet.¹⁵⁴ Om åklagaren anser att saken kan handläggas i svarandens utevaro, ska han eller hon se till att domstolen förfogar över tillräckliga bevis även om ingen kommer att höras i bevisnytt under huvudförhandlingen.

Exempelvis kan åklagaren i stämningens ansökan uppge att som bevis företes målsägandens utlåtande i förundersökningen, där han eller hon uppger sig ha sett svaren avlägsna sig från brottsplatsen samt svarandens egen berättelse

¹⁵¹ Innehållet i (åklagarens) stämningens ansökan läggs fram i en överskådlig systematiserad form i *Frände 2009a* s. 227–229 och i *Prosessioikeus* s. 1036–1038.

¹⁵² Se i samma riktning RP 82/1995 rd s. 83. Jfr dock s. 62 där det anges att partsförhören under förundersökningen är sådana bevis som åklagaren ska meddela i sin stämningens ansökan enligt BRL 5:3,1 punkt 7.

¹⁵³ Så även *Frände 2009a* s. 230. Det vore egendomligt om domstolen på eget initiativ fick ta del av parternas utsagor i förundersökningsprotokollet medan de äkta skriftliga bevisen måste åberopas av åklagaren. Detta skulle bana väg för domstolen att på eget initiativ underbygga utevarohandläggningen med förundersökningsrelaterat material och där söka stöd för åtalet, närmast i form av erkännande.

¹⁵⁴ I annat fall förverkligas inte kontradiktionen i bevisningen, eftersom den uteblivna svaren saknar kännedom om de bevis som läggs fram mot honom eller henne.

där han eller hon erkänner gärningen.¹⁵⁵ Att partsutsagorna sedan läses upp i huvudförhandlingen med stöd av BRL 6:6,3 är bara en teknisk lösning för att ge dem status av rättegångsmaterial i stället för att höra sagespersonerna personligen. Vi återkommer till problematiken i nästa avsnitt.

Även om domstolen fortfarande enligt officialprincipen bestämmer om straffets närmare art och storlek utan ett specifikt yrkande av åklagaren, anses det numera höra till god åklagarpraxis att åklagarna också lägger fram konkreta förslag till påföljd. Om målet ska genomgå utevarohandläggning är detta även nyttigt för att ge svaranden en förhandsidé om hur åklagaren bedömer gärningen. Utifrån uppgifterna kan svaranden besluta om han eller hon ska infinna sig i rätten eller låta sig företrädas av ett ombud för att argumentera i påföljdsfrågan.¹⁵⁶ Vi har i avsnitt 7.3.1.3 framhåvt vikten av att åklagaren redan i stämningsansökan yrkar på de tilläggsåtgärder som utan åklagarinitiativ inte kan dömas ut samt även anger de påföljder som domstolen dömer ut på tjänstens vägnar. De sistnämnda omfattar numera främst körbud samt verkställigheten av ett tidigare villkorligt fängelsestraff på grund av ett nytt brott som begåtts under prövotiden. Vidare har vi poängterat att det knappast är förenligt med en serviceorienterad modern rättsvård att åklagaren först i ett senare stadium framställer dessa yrkanden så att en utevarohandläggning är utesluten när svaranden inte har fått ta del av dessa accessoriska yrkanden i stämningen.¹⁵⁷ Om stämningsansökan fortfarande efter en kom-

¹⁵⁵ Som ett gränsfall kan nämnas att svaranden endast har låtit bli att neka till gärningen och den enda övriga bevisningen består av målsägandens ovannämnda utsaga att han eller hon såg svaranden avlägsna sig från brottsplatsen strax efter. Målet kan visserligen handläggas i en utevarohandläggning, men skulle svaranden infinna sig och bestrida åtalet, behöver behandlingen skjutas upp för att höra målsäganden i bevissyfte. (Alternativt kunde tänkas att målsäganden direkt kallas att infinna sig i det första rättegångstillfället men detta vore oändamålsenligt om svaranden ändå inte nekar till brott.) Det är troligen med tanke på situationer där balansen i detta hänseende rubbas som *Koponen* anför (1998 s. 426), med hänvisning till *Diesen* s. 465, att det anses värre att i svarandens utevaro höra målsäganden i bevissyfte än ett utomstående vittne. Se not 71 i avsnitt 2.3.2 om att det sedan är en annan sak huruvida svaranden vill använda sig av möjligheten till denna beviskonfrontation. Detta innebär att i fråga om anklagelser som i o.f.s. lämpar sig för utevarohandläggning kan även den fortsatta handläggningen genomföras utan att svaranden behöver inställa sig.

¹⁵⁶ Straffattituden i utevarohandläggning är inte särskilt vid men sträcker sig över tre straffarter, dvs. böter samt villkorligt och ovillkorligt fängelse. För svaranden har domstolens val av straffart givetvis stor betydelse. – I skriftligt förfarande har svaranden normalt ingen möjlighet att ta upp påföljdsfrågan vid rättens sammanträde. Därför ska åklagaren i de mål som han eller hon vill hänföra till skriftlig process även utförligare än i tilltänkta utevaromål lägga fram sina konkretiserade påföljdsförslag. Se avsnitt 7.4.4.1.

¹⁵⁷ Se not 79 i avsnitt 7.3.1.3 om att försenade yrkanden på en del tilläggsåtgärder enligt *Frände* ska lämnas utan prövning. Jag tänker mig att domstolen vid granskningen av stämningsansökan fäster åklagarens uppmärksamhet vid bristfälligheterna och uppmanar honom eller henne att komplettera stämningsansökan så att den även uppfyller kriterierna för en utevarohandläggning, dvs. innehåller allt som svaranden behöver beredas tillfälle att höras om innan domen kan fällas.

pletteringsuppmaning av domstolen är bristfällig i detta hänseende (BRL 5:5), har domstolen knappast något annat val än att utfärda stämning och kalla svaranden att infinna sig personligen eller genom ett ombud för att kunna få del av tilläggsyrkandena vid huvudförhandlingen.

Tilläggsåtgärderna i målsägandedrivna mål kan däremot vålla problem. Det säger sig självt att en del av tilläggsåtgärderna inte aktualiseras i samband med dem. Målsägandedrivna åtal för trafikbrott som resulterar i körförbud existerar knappast. Målsäganden har inte rätt att få brottsutredningskostnader, såsom vittnesarvodet, betalda med statens medel. Således kan inte svaranden på målsägandens yrkande bli ersättningskyldig i förhållande till staten heller. Att ett reststraff ska verkställas (SL 2 c:14) får likaså endast åklagaren yrka. Detta kan domstolen inte heller längre på eget initiativ besluta om. Däremot bestämmer domstolen fortfarande självmant om verkställigheten av villkorligt straff i situationer där svaranden döms till ovillkorligt fängelse för nya brott som han eller hon har begått under prövotiden (SL 2 b:5). Dessa variationer, som vi redan ovan ha kritiserat för bristande koherens, medför att svaranden, om han eller hon till följd av målsägandens ensamtalan döms till ovillkorligt fängelse, får se även en äldre villkorlig dom gå i verkställighet i situationer där det nya brottet har inträffat under prövotiden för det villkorliga straffet, dock utan någon direkt¹⁵⁸ vetskap om denna möjlighet. Om saken då behandlas i hans eller hennes utvaro förutsätter kontradiktionen i min åsikt att det tidigare straffet inte förordnas gå i verkställighet, om inte svaranden bereds tillfälle att yttra sig om saken.

Problematiken är visserligen marginell redan med beaktande av att ovillkorligt fängelse, som är en förutsättning för att ett tidigare villkorligt straff får omvandlas till ett nytt gemensamt ovillkorligt straff tillsammans med det som domstolen nu dömer ut, inte utgör väntevärdet på straff i en utvarohandläggning. Målsägandedriven utvarohandläggning är än mera sällsynt, för att inte tala om att ovillkorligt fängelse skulle dömas ut vid sådana. Också om domstolen dömer svaranden till ovillkorligt fängelse för det nya brottet, kan den låta det tidigare villkorliga straffet stå oförändrat och således undvika att behöva inhämta svarandens syn på saken.

Efter att ha avfattat stämningsansökan som sig bör förväntas åklagaren slutligen även ta ställning till möjligheten till utvarohandläggning i målet. Skyldigheten föreskrivs inte i lag men är ett naturligt led i det straffprocessuella samarbetet

¹⁵⁸ Här utgår vi från svarande i gemen bortseende från så upplysta ena som självmant vore medvetna av risken på grund av sin brotthistoria.

mellan åklagaren och domstolen.¹⁵⁹ Ställningstagandet är givetvis inte bindande för domstolen men lyfter fram handläggningsfrågans relevans i sammanhanget.¹⁶⁰

Om inte stämningsansökan (BRL 5:5 eller 7:4, eller även förundersökningen, BRL 5:7) behöver kompletteras innan målet kan behandlas, utfärdar domstolen *stämning* i målet.¹⁶¹ Vad som ska läggas fram i stämningen föreskrivs i BRL 5:9 och 7:7. Det väsentliga innehållet i stämningen är att uppmana svaranden att ange huruvida han eller hon erkänner eller nekar till gärningen.¹⁶² Samtidigt med stämningen ska svaranden delges en *kallelse* till huvudförhandlingen. Den skrivs vanligen in i själva stämningen. I ett (tilltänkt) utevaromål ska kallelsen framför allt innehålla en uppgift om att målet kan behandlas och avgöras trots svarandens utevaro (BRL 8:1,4 och 8:11,1 sats 1).¹⁶³ I BILAGA 1 finns en stämning till utevarohandläggning.

Till stämningen ska följande handlingar fogas: stämningsansökan inklusive själva åtalsskriften (eller skriften innehållande målsägandens talan) samt de anspråk som målsäganden enligt BRL 3:10 har uppgett till domstolen.¹⁶⁴ Helheten ska sedan *delges* svaranden i den ordning som föreskrivs för stämning i brottmål (BRL 5:8,2 och 7:6,2 jfrt med RB 11 kap., främst RB 11:3 och RB 11:4). Det är domstolen som sköter delgivningen, om inte åklagaren enligt överenskommelse med denna utfärdar och delger stämningen direkt.¹⁶⁵ Eftersom svarande i regel visar sig motvilliga att ta del av stämningar i brottmål, kan det vara ändamålsenligt att genast anlita stämningsman för delgivningsuppdraget. Om det däremot ligger i svarandens intresse att samarbeta för att t.ex. påskynda processen, kan det vara motiverat att (först) försöka med postdelgivning.¹⁶⁶ Åtal för trafikonyk-

¹⁵⁹ Angående det skriftliga förfarandet anges i förarbetena att åklagaren gärna kan meddela domstolen sin uppfattning om målet lämpar sig för detta förfarande (RP 271/2004 rd s. 45). I detta sammanhang nämns även att detsamma ska gälla utevarohandläggning.

¹⁶⁰ Se *Koponen 1998* s. 430.

¹⁶¹ Här bortses från de fall där kompletteringen uteblir eller inte är tillräcklig och målet därför lämnas utan prövning (BRL 5:6 och 7:5,1). Se avsnitt 2.3.2 vid not 73.

¹⁶² I lagen uttrycks saken så att svaranden uppmanas ”meddela hur han ställer sig till de yrkanden som framställs mot honom” (BRL 5:9,1 punkt 1 och 7:7,1 punkt 1).

¹⁶³ Att kallelsen till huvudförhandlingen delges tillsammans med stämningen är logiskt men framgår inte direkt av lagen. BRL 5:15,3 och 7:18,4 kan tvärtom ge det intrycket att man väntar tills parterna eventuellt har kommit med övrigt skriftligt rättegångsmaterial innan kallelsen delges. Detta är dock inte meningen och vore ett obehövligt slöseri med tid.

¹⁶⁴ BRL 5:8,2. Se även *Frände 2009a* s. 237 och i *Prosessioikeus* s. 882. De målsägandanspråk som åklagaren driver ingår redan i själva stämningsansökan (BRL 5:3,1 punkt 6).

¹⁶⁵ RB 11:1 jfrt med BRL 5:1,1.

¹⁶⁶ Postdelgivningen omfattar två varianter. För det första kan handlingarna lämnas ut på postanstalten till svaranden mot att han eller hon undertecknar ett mottagningsbevis som posten sedan sänder tillbaka till domstolen (RB 11:3,1 punkt 1). För det andra kan handlingarna sändas i ett vanligt brev som innehåller ett delgivningskvitto som svaranden ska underteckna och återsända

terhet eller äventyrande av trafiksäkerheten där svaranden önskar ett så kort körförbud som möjligt, hör ofta till denna kategori.

Som utgångspunkt ska stämningen i brottmål delges svaranden personligen i den mening att delgivning med ombud är prima facie uteslutet (RB 11:16) och delgivning genom kungörelse helt förbjudet (RB 11:9,2). Om ombudsdelgivning med betydelse för utevarohandläggning föreskrivs i RB 11:16,2 och 11:16,4 att om brottet i fråga inte in abstracto förskyller svårare straff än fängelse i sex månader, stämningen och kallelsen får delges ett ombud som svaranden har befullmäktigat att ta emot stämningar, förutsatt dock att svaranden inte kallas att inställa sig personligen till huvudförhandlingen. Av detta följer att om åtalet (eller målsägandens talan) endast avser gärningar där strafflatituden understiger eller stannar vid sex månaders fängelse, exempelvis snatteri, äventyrande av trafiksäkerheten eller rattfylleri, kan svaranden stämmas och kallas till en tilltänkt utevarohandläggning genom delgivning till ett befullmäktigat ombud. Bestämmelserna aktualiseras dock sällan i praktiken, närmast beträffande (tämigen fåtaliga) personer som anförtror sin advokat att sköta deras ärenden medan de själva (t.ex. avtjänar frihetsstraff eller) är bortresta.

7.3.3.2 Huvudförhandlingens förlopp

Enligt BRL 6:7 (som med stöd av BRL 7:22 även tillämpas i mål som målsäganden driver ensam) löper huvudförhandlingen i en vanlig fullskalerättegång enligt följande.¹⁶⁷ Efter att domstolen har konstaterat vilka som är närvarande ges ordet till kändepart, och åklagaren och målsäganden framställer då sina yrkanden och i korthet grunderna för dem (BRL 6:7,1 punkt 1). Efter detta får svaranden bemöta anspråken och i korthet meddela hur han eller hon ställer sig till dem (punkt 2). Sedan följer vad som kallas *sakframställning*, och som innebär att först åklagaren (och de målsägande som har självständiga yrkanden i målet) närmare motiverar sin ståndpunkt (punkt 3). Därefter får svaranden uttala sig med anledning av motpartens motivering (punkt 4). I följande fas läggs bevisningen fram; först hörs målsäganden och svaranden i bevissyfte (punkt 5). Slutligen ska parterna ”slutföra sin talan”, dvs. uttala sig om bevisningen och sammanfatta sin

domstolen inom utsatt tid (punkt 2). Det sistnämnda tillvägagångssättet ska anlitas med eftertanke, endast om det med lagens ord ”kan antas att mottagaren får del av handlingen”. Se även *Frände 2009a* s. 238.

¹⁶⁷ Här bortses från de särfall där huvudförhandlingen inleds trots att svaranden, målsäganden eller någon annan bevisperson har uteblivit (BRL 6:3 och 6:3 a). Se RP 271/2004 rd s. 24, 25, 51 och 52 samt *Frände 2009a* s. 272–274 och i *Prosessioikeus* s. 1065 och 1066.

ståndpunkt i skuldfrågan samt ta ställning till påföljdsvalet och straffmätningen (*slutpläderingar*, punkt 6).¹⁶⁸

Flera av handläggningspunkterna aktualiseras inte när huvudförhandlingen hålls i svarandens uteställe. Som *Frände* påpekar, siktar de deltagande parterna, dvs. åklagaren och/eller målsäganden, båda till en fällande dom. Någon kontradiktorisk process kan man inte tala om i sammanhanget utan behandlingen antar avskalade former.¹⁶⁹ I den mån det är möjligt följs handläggningsordningen i BRL 6:7. Ett tillräckligt inslag av muntlighet behövs för att sammanträdet över lag ska kunna kallas för huvudförhandling, som definitionsenligt är muntlig (BRL 6:6,1 sats 1) men också av funktionella skäl; domaren ska kunna bilda sig en på muntlighet och omedelbarhet – och inte (endast) på förundersökningsprotokollet – baserad uppfattning om faktaunderlaget och rättsfrågorna, främst straffyrkandet. Behovet av muntlighet framhävs ytterligare om nämndemän siter med i domstolen, vilket dock än mera sällan är fallet.¹⁷⁰ Detta behövs i princip även om gärningen är erkänd. Sedan ska domstolen enligt BRL 6:6,3 till behövliga delar redogöra för vad svaranden har lagt fram i ärendet. Därefter vore det befogat att åklagaren för tydlighetens skull återopar sina skriftliga bevis. På så sätt blir de även formellt rättegångsmaterial.¹⁷¹

Vi har redan i avsnitt 7.3.1.4 konstaterat att *personbevisning* inte vanligen aktualiseras i en uteställeshandläggning. Slutsatsen grundades på materiella förhållanden: om personbevisning behövs till stöd för åtalet saknar målet troligen uteställeskvalitet. Även ur en processuell synvinkel är det tvivelaktigt att ta emot personbevisning i en uteställeshandläggning. Den kontradiktion som påbjuds av människorättsinstrumenten blir lidande när svaranden inte får ta del av vittnesmålen och inte kan ställa frågor till bevispersonen.¹⁷² Även lagtekniskt verkar det svårt att lägga fram personbevisning i svarandens uteställe utan att begå våld mot en del bestämmelser om bevisföring. RB 17:9,1 och 17:9,2 ger vid handen att personbevisning kan tas upp när svaranden uteblir utan laga förfall, men att bevisningen då ska tas upp på nytt senare när parten är närvarande. Någon sådan ny

¹⁶⁸ För en detaljerad analys av huvudförhandlingens gång se *Frände 2009a* s. 309–316 och i *Processioikeus* s. 1067–1075. Se även RP 82/1995 rd s. 83–87.

¹⁶⁹ *Frände 2009a* s. 333 och i *Processioikeus* s. 1087.

¹⁷⁰ Om hur sakframställningen anpassas till målets art och handläggningskonstellationen beroende på om gärningen är förnekad eller erkänd se *Frände 2009a* s. 311 och 312. I fråga om erkända lindrigare brott kan talan enligt honom utvecklas förhållandevis kortfattat. Även skriftliga bevis kan återopas och redogöras för redan i detta stadium.

¹⁷¹ BRL 11:2,1 sats 1. I praktiken återopar åklagarna sina skriftliga bevis redan i samband med sakframställningen eller så låter domstolen sig nöja med att de nämns i stämningsansökan och ingår som bilagor till förundersökningsrapporten.

¹⁷² Jfr dock not 71 i avsnitt 2.3.2 om att människorättsinstrumenten inte direkt förbjuder att förete bevis i svarandens frånvaro förutsatt att han eller hon har valt att utebli medveten om denna möjlighet.

upptagning är inte tänkt till i en utevarohandläggning. Att i svarandens frånvaro inleda en huvudförhandling och ta emot personbevisning enligt BRL 6:3,2 och 6:3 a utan att behöva ta upp den på nytt är i sin tur möjligt endast om svaranden hade bort inställa sig personligen men har uteblivit. Eftersom det i en utevarohandläggning inte är fråga om att svaranden har trotsat domstolens förordnande om närvaro, är bestämmelserna inte tillämpliga.

Omedelbarheten förutsätter att personbevisning i rättegångar inte förmedlas via förundersökningsprotokollet.¹⁷³ För utomstående vittnens del är förbudet kategoriskt så till vida vittnet hade kunnat höras i huvudförhandlingen eller utom den.¹⁷⁴ Partsutsagor får emellertid beaktas i upphovspersonens utevaro enligt BRL 6:6,3. Förfarandet är dock inte förenligt med den kontradiktoriska principen och hur den regleras i människorättsinstrumenten när det gäller användningen av partsutsagor i förundersökningsprotokollet som fällande bevis mot motparten. Således begränsas användningen av parternas förundersökningsuttalanden till svarandens eget ställningstagande till brottsmisstanken i förundersökningsprotokollet. Om svaranden har erkänt gärningen kan utsagan ha bevisstatus.¹⁷⁵ Däremot är det klart att en frånvarande målsägandes utsagor inte får hämtas ur förundersökningsprotokollet för att användas som (fällande) bevis om svarandens skuld. Att ta del av förundersökningsprotokollet är således ingen lösning att kringgå bevisomedelbarheten. Resonemanget bekräftar än en gång den starka utgångspunkten att ett mål som kräver personbevisning utöver svarandens erkännande inte ska hänföras till utevarohandläggning.

I detta sammanhang är det motiverat att lyfta fram en omständighet som gäller bevisvärderingen: svarandens frånvaro som sådan varken kan eller får tillmätas värde som bevis, friande eller fällande. Att en svarande som har kallats till huvudförhandlingen vid äventyr att saken avgörs trots hans eller hennes utevaro sedan uteblir, innebär endast att personen har valt att utnyttja sin rättighet att inte närvara. Detta processuella val är inget ställningstagande till åtalets riktighet – och även om så vore i och med att svaranden har det svårt att neka till sitt ansvar

¹⁷³ RB 17:11,1 punkt 2. Se även RP 82/1995 rd s. 138 och 139.

¹⁷⁴ RB 17:11,3. För kriterierna av anlitandet av förundersökningsprotokollet i undantagsfall i stället för att höra upphovspersonen, se **HD 2007:101**, punkterna 2–5. En annan sak är att utsagor som vittnet ger får enligt RB 17:32,2 kontrasteras mot vad han eller hon tidigare har berättat i förundersökningen. Se *Frände 2009a* s. 376–378 och *Prosessioikeus/Lappalainen* s. 610. – I det skriftliga förfarandet kan utsagor i förundersökningsprotokollet med stöd av BRL 5 a:7 användas som bevis, se avsnitt 7.4.4.4

¹⁷⁵ Att en fällande dom inte kan grundas på ett erkännande som saknar stöd i fakta, är i sin tur en av de grundläggande garantierna för en rättsstatlig straffprocess. Se närmare avsnitt 7.4.1.2. – Jfr avsnitt 7.4.4.3 om att förundersökningsprotokollet till alla återopade delar, även motpartens eller utomstående vittnens utsagor, kan nyttjas som bevis i skriftligt förfarande.

– följer redan av oskyldighetsprincipen att domstolen måste slå förutfattade meningar ur hågen och avgöra saken utifrån en samvetsgrann prövning av bevisen.¹⁷⁶

För att få empirisk kunskap om hur handläggningen går till i *praktiken* riktade jag en förfrågan till en del tingsdomare och åklagare. Frågorna gällde hur behandlingen genomförs om andra än åklagaren, domaren och tingssekreteraren inte är närvarande i rättsalen å ena sidan, och hur läget möjligtvis skiljer sig om andra personer såsom parter, vittnen, nämndemän eller allmänheten är närvarande å andra sidan.¹⁷⁷ I det första fallet visade det sig att handlägningsformen varierar alltefter vederbörande personers vanor. En del domare ber också då åklagaren läsa upp åtalsskriften samt ge en (vanligen kort) sakframställning. Vissa domare ville på så sätt förvissa sig om att de har förstått saken på samma sätt som åklagaren. Å andra sidan förekom även minimalistiska förfaranden där domaren bara frågade åklagaren om åtalet fortfarande gällde som sådant och sedan avdömde målet. Domarna, oavsett vilken linje de själva företrädde, verkade alla ha tagit del av förundersökningsmaterialet före förhandlingen.

I det andra fallet antog handläggningen i det närmaste formen av en fullskale-rättegång, dock med den skillnaden att ordföranden redogör för vad svaranden har framfört i förundersökningen och i eventuella senare inlagor. En av domarna hävdade att andra personers närvaro ökar formbundenheten men även muntligheten i processen. Huruvida dessa övriga personer är parter, studerande eller mediefolk uppgavs inte påverka handlägningsformen.

Avslutningsvis ska ytterligare två särfrågor tas upp. Den första gäller nya åtal och *åtaljustering* i utevarohandläggning. Enligt BRL 5:17,1 får ett åtal inte änd-

¹⁷⁶ Så även *Jokela 2008* s. 445 samt *Koponen 1998* s. 428 och 429 med hänvisningar till nordisk diskussion. Om man enligt *Diesen* vore benägen att i utevaro se ett bevis till stöd för åtalet, är detta ett tecken på att målet inte är tillfredsställande utrett genom faktabevis och saknar utevarokvalitet (s. 482). Jfr *Lundqvist* s. 353 om att ”passiviteten inte utesluter bevisverkan”, med vilket han tycks mena att SvRB 35:4 (som saknar motsvarighet i finsk lag) i situationer där svaranden underlåter att åberopa förmildrande omständigheter ska tolkas så att dessa av den anledningen förblir ostyrkta. Jfr även spörsmålet om vilka bevismässiga slutsatser som kan dras av att svaranden tiger och inte bemöter åklagarens bevisning i not 83 i avsnitt 3.3.3. Där är dock frågan en annan: att svaranden inte vill eller förmår (bort)förklara ett sakläge som ligger till grund för åtalet och som åklagaren har lagt fram bevis för är ett bevisfaktum som kan tas i beaktande, medan det att svaranden inte vill delta i rättegången när han eller hon enligt kallelsen har rätt att utebli inte får tillmätas någon bevisverkan. Såsom redan ordalydelsen i BRL 8:11,1 ger vid handen kräver utredningen av målet här ingen svaranden närvaro. I logikens namn kan utevaron då inte tolkas som ett dolt budskap om svarandens skuld.

¹⁷⁷ Förfrågan besvarades av 6 domare och en åklagare. Av domarna är 4 verksamma i Helsingfors, en i Vanda och en i Åbo. Åklagaren innehar tjänst i Helsingfors.

ras sedan det har väckts. Med sikte på den blivande domens rättskraft får dock nya omständigheter eller lagrum åberopas (BRL 5:17,2). Detta kallas åtalsjustering. Domstolen kan dessutom tillåta att även andra gärningar åtalas, om dessa står i subjektiv konnexitet med dem som redan omfattas av åtalet, dvs. har begåtts av samma svarande. Då förutsätts att utvidgningen är lämplig med hänsyn till den utredning som ska läggas fram och övriga omständigheter (BRL 5:17,1 sats 2). I regel kan åtalskompletteringar åberopas utan ny stämning, medan åtal för ytterligare gärningar kan fordra en ny stämningsansökan, men inte alltid.¹⁷⁸

Det gäller att observera att ingenting direkt förbjuder åklagaren att justera sitt åtal i ett mål som genomgår utevarohandläggning. Om svaranden inte är närvarande (personligen eller företrädd av ett ombud, som han eller hon har befullmäktigat att ta emot stämningar, och de nya yrkandena faller inom ramen för ombudsstämning enligt RB 11:16) kan nya åtal sägas kräva ny stämning enligt BRL 5:17,1. Då kan domstolen fritt bedöma huruvida de nya yrkandena över lag kan behandlas i samband med dem som har riktats till utevarohandläggning. Utgångspunkten är att utevarohandläggningen ska slutföras och inte påverkas av att nya yrkanden kommer till behandling. Processekonomiskt är det föga motiverat att avbryta utevarohandläggningen i väntan på att de nya yrkandena är mogna för huvudförhandling. Å andra sidan kan svaranden gå miste om vissa fördelar i anknytning till bestämmande av ett gemensamt straff, om åtalen inte förenas för att behandlas i en och samma rättegång. Enligt bestämmelserna i SL 7 kap. är det nämligen inte möjligt att i en senare brottmålsdom beakta ett tidigare utdömt bötesstraff, medan brott som avdöms samtidigt resulterar i ett gemensamt straff, antingen i form av böter eller fängelse, där också böterna är inkluderade.¹⁷⁹

Om åklagaren däremot endast vill åberopa nya omständigheter eller nya lagrum till stöd för sitt tidigare åtal, ska detta tillåtas oavsett att åtalet höll på att behandlas i svarandens utevaro. Svaranden ska beredas tillfälle att uttala sig om de justerade yrkandena.¹⁸⁰ Då är det bäst att huvudförhandlingen avbryts och fortsätts senare i svarandens närvaro. På så sätt säkras domstolen att svaranden får del av de nya grunderna, senast vid den fortsatta handläggningen.

Frågan om behovet av att höra svaranden med anledning av åtalsjusteringar är nyanserad. Självklart är att om åtalet skärps till att avse en grövre gärning jämfört med vad svaranden stämts in att stå till svars för ska han eller hon, själv eller medelst ombud, alltid beredas tillfälle att bli hörd. Om åtalet däremot justeras till

¹⁷⁸ RP 82/1995 rd s. 74.

¹⁷⁹ SL 7:1,2 och 7:3. Visserligen kan också bötesstraffet dömas ut separat här vid sidan av ett (gemensamt) fängelsestraff.

¹⁸⁰ Så även *Koponen 1998* s. 427. Jfr *Frände 2009a* s. 334 som är beredd att tillåta "[s]må ändringar som inte rimligtvis påverkar det som svaranden kan förvänta sig av domen" i utevarohandläggning utan svarandens kännedom.

det lindrigare är det inte lika klart att svaranden undantagslöst också behöver höras.¹⁸¹ En genomgång av nationell och internationell praxis belyser de olika tillvägagångsalterantiven.

I **HD 1993:164** hade åklagaren ursprungligen åtalat svarandena för dråp resp. grov misshandel. I HovR yrkade han alternativt på straff för slagsmål (vilket enligt den då gällande lagen, SL 21:8 i lydelsen 491/1969, utgjorde ett särskilt våldsbrott, där de delaktiga bar ett objektiva följansvar för kollektiv misshandel med dödlig utgång). HD fastställde HovR:s beslut om återförvisande av målet till häradsrätten för att höra de tilltalade om detta nya alternativa straffyrkande. HD vidhöll att EMRK och KMPR förutsätter att svaranden bereds tillfälle att ge sina synpunkter på hur gärningen eventuellt kommer att bedömas avvikande från dess ursprungliga rubricering av åklagaren, även ifall spörsmålet gäller en lindrigare brottsrubrik än åtalet, om det framgår att den tilltalade inte i sitt svaromål har förberett sig på att denna lindrigare bestämelse kan bli tillämplig.

Till följd av HD:s ställningstagande kan man fråga sig om den nationella rätten ställer strängare krav på processledningen än själva EMRK.¹⁸² Jfr EMD:s **dom 2007-04-12 *Laaksonen mot Finland***, punkt 31, där det godkändes att klaganden i HovR hade dömts för medhjälp till oredlighet som gäldenär på grund av ett åtal för detta brott som huvudgärningsperson, med följande motivering: ”Regarding this question in the present case, the Court finds that the description of the factual situation described in the indictment did not change during the proceedings. Neither was there any modification of the timing of the commission of the offence. When the Court of Appeal found that the elements of aiding and abetting were established instead of those concerning the principal offence, it did not find the applicant guilty of any act which had not been described in the indictment characterising him as a principal offender. It only assessed the applicant’s role, the elements of which had been contained in the indictment, in a manner different from the prosecutor.”

I själva verket är EMD:s rättspraxis på området fortfarande i daning. Det går nämligen att hitta även motsatta domar såsom **stamdomen** på området, ***Pélissier och Sassi mot Frankrike*** (stor sammansättning, punkt 60) och **2006-12-19 *Mattei mot Frankrike***, där den omständigheten att HovR hade ändrat TR dom så att det ena av de brott som klaganden, en korsikansk aktivist, hade

¹⁸¹ Med en ändring till det lindrigare avses här att åklagaren kvalificerar gärningen om att endast uppfylla en mindre allvarligt rekvisit. Om åklagaren däremot avstår helt från att åtala vissa gärningar kan svaranden kräva att handläggningen fortsätts i hopp om frikännande dom, vilket dock även innebär risken att utgången blir det motsatta: svaranden fällt till ansvar enligt det ursprungliga åtalet (BRL 1:12). Därför behöver svaranden i dessa sistnämnda fallen alltid bes om utsaga. Se även *Frände 2009a* s. 264 och i *Prosessioikeus* s. 541.

¹⁸² I litteraturen har rättsfallet **HD 1993:164** för det mesta förståtts på det sättet att svaranden undantagslöst ska underrättas även om ändringar i fråga om det lindrigare straffyrkandet. Se *Jokela 2008* s. 382 och *2004* s. 107, *Ervo 2005* s. 408, *Tapanila 2004* s. 65, *Virolainen–Pölönen 2003* s. 409 och *Pölönen 2003* s. 400, som anför som grund för sin ställning att det försvar som en lindrigare gärningsform kräver kan skilja sig från hur åtalet för ett normalbrott bemöts.

tillräknats i TR endast omfattade medhjälp till den gärning som rätten hade funnit honom skyldig till ansågs som en kränkning av EMRK art. 6.3 b. Samtidigt mildrade HovR straffet från 4 års ovillkorligt fängelse till fängelse i 3 år, varav ett år villkorligt (punkterna 10 och 14). Domens prejudikatvärde minskas dock av att EMD med hänsyn till rekvisitets särskilda beskaffenhet, närmare bestämt att huvudbrottet omfattade ett våldsamt försök till utpressing på 4 miljoner dåtida franska frang av VD:n för ett investeringsbolag för att finansiera de tilltalades politiska aktivism, inte fann det styrkt att den tilltalade hade haft behövlig kännedom om möjligheten att fakta kvalificeras om till att innebära medhjälp (punkt 39).

Det är utan tvekan motiverat att svaranden uppmärksammas på att fakta i målet kan leda till en (även lindrigare) omkvalificering. För egen del tror jag att det kan finnas undantag från upplysningsskyldigheten i dessa fall av förmildande omtolkning. Variationen i EMD:s domar ger stöd för uppfattningen. Mot bakgrunden av att även det förmildrade åtalet i **HD 1993:164** gällde ett allvarligt brott och det således var viktigt att i utredningssyfte höra svaranden, skulle jag gärna uttala mig för att rättssatsen i HD:s avgörande gäller med sin fulla styrka i mål där även den justerade anklagelsen fortfarande avser grova eller medelgrova brott. Jag anser däremot inte att avgörandet – och inte heller EMRK – sätter hinder för att ett förmildrat åtal för ett förhållandevis lindrigt brott kan handläggas även om svaranden till följd av utevaro inte har underrättats om möjligheten att dömas för det lindrigare brottet. Brotten i fråga får då inte innebära något reellt hot mot liv och hälsa eller frihet och får inte heller gälla ansenliga förmögenhetstillgrepp eller utgöra grova allmänfarliga brott såsom handel med narkotika. Som ett typfall kan nämnas att svaranden döms för lindrig misshandel i en situation där åklagaren har varit tvungen att kring-skära sitt åtal när det har visat sig att målsäganden inte har tillfogats något egentligt men av misshandeln.

– Ett annat tänkbart fall är att den tilltalade företräds av ett ombud, som tar del av justeringarna i åtalet förutsatt att de fortfarande ryms inom gränserna för utevarohandläggningen.¹⁸³

Lika naturligt som att åtal förkastas i en utevarohandläggning är det att åklagaren avstår från några av sina yrkanden eller kvalificerar gärningen som ett lindrigare brott. Det sistnämnda är visserligen inte bindande för domstolen, som enligt min bedömning kan döma svaranden för den på det ursprungliga åtalet baserade grövre gärningsformen utan att särskilt höra svaranden om saken. På motsvarande sätt som åklagaren får åberopa nya omständigheter får han eller hon givetvis avstå från att åberopa en viss omständighet som rekvisitfaktor (BRL 5:17,2). All begränsning av åtalet verkar i princip endast till förmån för svaranden och kan därför ske även i hans eller hennes utevaro.

¹⁸³ Se i samma riktning *Frände 2009a* s. 263 om att det räckte med att ombudet får del av sådana nya straffyrkanden som enligt BRL 8:11 kan behandlas även i svarandens utevaro.

Avgörandet i ett mål som har handlagts i svarandens utevarod skiljer sig inte till sin ställning och sina verkningar från domar som meddelas i en fullskalerättegång. Avgörandena har även samma uppbyggnad och ska motiveras på ett likadant sätt.¹⁸⁴

Hur domen i en underlättad brottmålsprocess närmare motiveras när det gäller skuldfrågan behandlas lämpligen i samband med det skriftliga förfarandet. Således hänvisas här till framställningen i avsnitt 7.4.4.4. En omständighet måste dock beaktas särskilt i sammanhanget: i en utevarodom kan inte tas hänsyn till andra bevisutsagor i förundersökningsprotokollet än de som härrör från svaranden själv eller, i fråga om privaträttsliga anspråk, målsäganden (BRL 6:6,3), däremot inte utsagor av utomstående vittnen.

Enligt RB 25:4 är tingsrätten skyldig att underrätta den frånvarande svaranden om domen och den utdömda påföljden.¹⁸⁵ Meddelandet sänds per post och fullföljdsanvisningar bifogas. Således har svaranden – på samma sätt som i mål som avgörs i fullskalerättegångar – en reell möjlighet att överklaga domen till den del som den är till hans eller hennes nackdel.

En av verkningarna av officialprincipen i brottmål är att svaranden, i olikhet med vad som är fallet i dispositiva tvistemål, får *överklaga* en fällande dom till samtliga delar, även angående tillräknandet, oavsett om han eller hon i tingsrätten har erkänt eller låtit bli att neka till gärningen.¹⁸⁶ Erkännandet har ju inte samma prekluderande verkan i fråga om talerätten som medgivandet i civila mål, inte ens en bindande bevisverkan, och får återkallas i varje fas av straffprocessen, även i överinstansen. Överklagningsmöjligheten står öppen för svaranden oberoende av om han eller hon har valt att utebli från förhandlingen i tingsrätten eller om han eller hon haft laga förfall, som hindrat deltagande även om han eller hon velat infinna sig. I avsnitt 7.3.2.1 har vi redan sett att svaranden i det senare fallet

¹⁸⁴ Det förekommer likväl även särdrag i anknytning till utevarohandläggningens egenart. Således ersätts redogörelsen för svaromål enligt BRL 11:6,1 punkt 3 med en kort hänvisning till hur svaranden i förundersökningen eller i en spontant ingiven skriftlig utsaga har förhållit sig till åtalet, dvs. erkänt eller åtminstone inte bestridit gärningen. Det finns vanligen inte heller någon personbevisning att redovisa för i en utevarodom.

¹⁸⁵ Se not 132 i avsnitt 7.3.2.1 bl.a. om att TR även informerar svaranden om bötesstraff fastän skyldigheten av någon anledning inte sägs ut i lagen. Jfr not 442 i avsnitt 7.4.4.4 om en vidare informationsskyldighet om domar i det skriftliga förfarandet.

¹⁸⁶ Här bortses från nöjdförklaringen i RB 25:2,2 som hindrar att överklaga en dom som förklaringen avser.

alternativt kan välja att söka en sorts återvinning enligt BRL 8:11,2.¹⁸⁷ De övriga parternas rätt att överklaga påverkas inte (heller) av att domen är meddelad i (eller till följd av) en utevarohandläggning. I själva handläggningen av överklagan i hovrätten ingår inget exceptionellt jämfört med mål som har genomgått fullskalerättegång i tingsrätten.

Slutligen ska granskas bestämmelsen i BRL 8:12 om svarandens *samtycke till utevarohandläggning*. Bestämmelsen ger domstolen en möjlighet att i en utevarohandläggning döma ut ett strängare straff, upp till sex månaders fängelse, förutsatt att svaranden uttryckligen har samtyckt till att saken handläggs i hans eller hennes utevaro. Formellt avser samtycket inte det skärpta straffet utan genomförandet av rättegången i hans eller hennes utevaro. Men genom samtycket godtar svaranden också risken att dömas till ett fängelsestraff på mellan tre och sex månader. Om målet behandlades i svarandens utevaro utan förekomsten av ett samtycke skulle däremot ett fängelsestraff på högst tre månader kunna dömas ut. Lagbestämmelsen är således inte särdeles logisk och det är inte att undra på att den inte tillämpas i praktiken.¹⁸⁸ Vem vill samtycka till något som bara kan försämra ens ställning?¹⁸⁹

I endast en av de sex tingsrätter som omfattades av min empiriska undersökning handlades något enstaka mål med stöd av BRL 8:12 under forskningsperioden år 2008. Sådana handläggningar ägde inte alls rum vid de två tingsrätter som undersöktes tre år tidigare. Utevarohandläggning med samtycke och skriftlig process med samma strafflatitud och ett uttryckligt erkännande går således inte att likställas som alternativa. Rättsinstitutet saknar således praktisk betydelse. Bestämmelsen kunde upphävas.

I lagen eller förarbetena regleras inte samtyckesförfarandet närmare. Det nämns endast att samtycket ska tillställas domstolen och att det inte räcker med att det har getts i förundersökningen.¹⁹⁰ Att utgå från att svaranden själv lämnar in ett samtycke är orealistiskt. Att domstolen däremot tar upp samtyckesfrågan är svårförenligt med domstolens roll och neutralitetsplikt.

¹⁸⁷ Det är förmånligast för svaranden att välja rättsmedlet återvinning, eftersom han eller hon då kan få saken behandlad på nytt i TR för att sedan vid behov fortfarande kunna överklaga domen hos HovR. Behandlingsomgångarna blir alltså fler än vanligt.

¹⁸⁸ *Frände (2009a s. 333)* finner en tillämpningsnisch för förfarandet i de fall där svaranden hade velat delta i huvudförhandlingen men har fått förhinder som dock inte utgör laga förfall. Här kan svaranden meddela att han eller hon trots allt samtycker till utevarohandläggning.

¹⁸⁹ Se i samma riktning professor *Juha Lappalainen*s utlåtande till LaU med anledning av RP 82/1995 rd (bilaga B 3 § till LaUs protokoll 16/1996 rd 1996-03-20, s. 4 och 5) om att svaranden kan uppfatta en förfrågan om samtycke som ett slags påtryckning. Se även utlåtandet av Tammerfors TR över OMTR 2003:11 2004-02-09, justitieministeriets Dnr 6/41/2003 s. 2, där det konstateras att domstolen långt ifrån alltid får de begärda samtyckena till utevarohandläggning.

¹⁹⁰ RP 82/1995 rd s. 112.

Frågar domstolen om svaranden kan tänka sig att ge sitt samtycke till att målet handläggs i hans eller hennes utevaro, kan man få det intrycket att domstolen vore villig att döma svaranden till ett svårare fängelsestraff än vad som är möjligt i en vanlig utevarohandläggning.

Vi ser att en utevarohandläggning blandar muntligt och skriftligt. Å ena sidan har handläggningen starka inslag av muntlighet: åklagaren läser upp åtalet och lägger fram saken även om svaranden uteblir. Å andra sidan är centralfiguren i straffprocessen, den vars handling det gäller att bedöma, fysiskt frånvarande och kan gestaltas endast utifrån de skrifter där hans eller hennes gärning har dokumenterats. Sitter svaranden som icke-närvarande i rätten och väntar på upptäckt via handlingarna? Därmed vore utevarohandläggningen ett klart dekonstruktivistiskt förhållande där skriften utgör enda kunskapskälla.¹⁹¹

7.4 DEN SKRIFTLIGA BROTTMÅLSPROCESSEN

7.4.1 Kort lagstiftningshistoria

Endast några år efter att BRL hade trätt i kraft 1997-10-01 tillsatte justitieministeriet i maj 2001 en *arbetsgrupp* med uppgift att utreda de praktiska missförhållanden som framkommit vid straffprocessreformen till den del det handlade om frågor som kan åtgärdas genom lagstiftning. Det allmänna målet var allt snabbare, ändamålsenligare och smidigare rättegångar, dock utan att göra avkall på parternas rättsskydd. Vidare skulle rättegångarna bli billigare. Arbetsgruppen lade fram sitt slutbetänkande senhösten 2003.¹⁹²

I betänkandet föreslogs att det för erkända gärningar tas i bruk en skriftlig straffprocess, där brottmål kan avgöras vid domstol utan huvudförhandling. Domen skulle bygga på det skriftliga rättegångsmaterialet. Förfarandet förutsatte, såsom i den sedan antagna lagen, att svaranden samtycker till den skriftliga handläggningen och erkänner gärningen. Att svaranden också skulle avstå från rätten till muntlig förhandling ingick däremot inte i de tidigare förslagen utan kom till på förslag av GrU under riksdagsbehandlingen. Som påföljder föreslog

¹⁹¹ Se vid och i not 54 i avsnitt 4.6.

¹⁹² OMTR 2003:11, förordet. Se även RP 271/2004 rd s. 34. I sitt betänkande om RP 82/1995 rd hade LaU uppmanat ministeriet att noga följa upp reformen och omedelbart se över bestämmelserna om detta visar sig nödvändigt (LaUB 9/1997 rd s. 16). – Med i arbetsgruppen satt, förutom två lagberedningstjänstemän från ministeriet, två domare från TR, en åklagare, en kriminalinspektör från polisen och en advokat. Betänkandet var enhälligt.

arbetsgruppen att böter och fängelse på högst ett år kunde dömas ut.¹⁹³ Själva handläggningen var snarlik den som föreskrivs i den sedermera antagna lagen. Enligt arbetsgruppens ”försiktiga värdering” skulle kring 30–40 procent av alla brottmål kvalificera sig för skriftligt förfarande.¹⁹⁴

Yttranden om betänkandet begärdes av 48 myndigheter, domstolar, organisationer och sakkunniga, av vilka 42 lämnade ett utlåtande. Den skriftliga brottmålsprocessen fick ett blandat mottagande av remissinstanserna. Den bedömdes som direkt obehövlig eller menlig av TR i Tammerfors¹⁹⁵, Åbo¹⁹⁶ och Rovaniemi¹⁹⁷ samt Finlands Juristförbund.¹⁹⁸ Merparten av remissinstanserna var dock beredda att godkänna förslaget under vissa villkor. För det första måste offentligheten som en väsentlig del av brottmålsrättegången beaktas för att inte undergräva rättsvårdens legitimitet.¹⁹⁹ Flera remissinstanser ansåg att den föreslagna påföljdsgränsen på ett års fängelse var alltför hög. Av denna åsikt var bl.a. HD,²⁰⁰ biträdande justitieombudsmannen i riksdagen,²⁰¹ Helsingfors,²⁰² Rovaniemi²⁰³ och Vasa HovR²⁰⁴ samt Helsingfors²⁰⁵ och Esbo TR.²⁰⁶ Förslaget ansågs även förbise svårigheterna med att kontrollera att samtycket och erkännandet är äkta och givna med full förståelse av saken.²⁰⁷ Det hävdades också att påföljdspövrningen skulle försvåras i ett skriftligt förfarande och att påföljdssystemets trovärdighet skulle lida om svaranden inte behöver inställa

¹⁹³ OMTR 2003:11 s. 1, 27, 34–38, 49–53, 65–79 samt lagförslagen s. 111 och 112. – Inför GrU var det främst professor *Martin Scheinin* som med hänvisning till MR-kommitténs rapport avseende Finland (se not 21 i avsnitt 5.3) ansåg det vara säkrast att även avståendet från muntlig förhandling skedde uttryckligen (bilaga B 5 § till GrUs protokoll 19/2005 rd 2005-03-10, s. 2).

¹⁹⁴ OMTR 2003:11 s. 51. Ordalydelsen tyder på att betydligt flera brottmål ansågs kunna genomgå en skriftlig process. I RP har ordet ”försiktig” slopats, vilket gör att värderingen framstår mer som en anvisning.

¹⁹⁵ Utlåtande 2004-02-09, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1 och 2.

¹⁹⁶ Utlåtande 2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1 och 2.

¹⁹⁷ Utlåtande 2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1. Se även s. 2 om att man genom den skriftliga brottmålsprocessen strängt taget återgick till gammal praxis att avgöra mål på förundersökningsmaterialet i strid med omedelbarhetsprincipen.

¹⁹⁸ Utlåtande 2004-02-03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 2.

¹⁹⁹ Till bristerna i offentligheten fästes uppmärksamhet i utlåtandena av bl.a. justitiekanslern (2004-02-10 Dnr 28/20/03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 2) och Helsingfors HovR (2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3 och 4) och Rovaniemi TR (2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1).

²⁰⁰ Utlåtande nr 399, Dnr OH2003/133, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 4.

²⁰¹ Utlåtande 2004-02-13 Dnr 2907/5/03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3.

²⁰² Utlåtande 2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3 och 5.

²⁰³ Utlåtande 2004-02-16 Dnr 22/2004, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3.

²⁰⁴ Utlåtande 2004-02-04, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3.

²⁰⁵ Utlåtande 2004-02-26, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 5.

²⁰⁶ Utlåtande 2004-02-13, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3.

²⁰⁷ Utlåtandena av justitiekanslern (2004-02-10 Dnr 28/20/03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 2) och Esbo TR (2004-02-13, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3).

sig.²⁰⁸ Förslaget kritiserades även på den grunden att förfarandet inte skulle medföra någon arbetsbesparing, eftersom det skulle tillämpas endast i ostridiga mål.²⁰⁹

Åbo HovR,²¹⁰ Jyväskylä TR,²¹¹ riksåklagarämbetet,²¹² åklagarämbetet i Tammerfors härad²¹³ och Advokatförbundet²¹⁴ däremot ställde sig förbehållslöst positiva.

Svarandens samarbetsvilja när det gäller samtyckesproceduren betvivlades också.²¹⁵ I synnerhet polismyndigheterna fäste uppmärksamhet vid behovet av att samtidigt inhämta de obligatoriska ställningstagandena till åtalet och processarten.²¹⁶ Vidare ansågs blandsystemet med muntliga element i en i övrigt skriftlig handläggning vara oändamålsenligt och förespråkades en fullskale-rättegång i situationer där någon måste höras muntligen.²¹⁷

Slutligen anförde en remissinstans att någon ny processform inte behövdes, utan att det i stället borde bli möjligt att med svarandens samtycke även ta emot bevisning vid utevarohandläggning.²¹⁸ Mera allmänt ansågs att förhållandet mellan utevarohandläggning och den nya skriftliga brottmålsprocessen inte var problemfritt. Tillämpningsområdena överlappar varandra och systemet är således svåröverskådligt.²¹⁹

²⁰⁸ Utlåtandena av Esbo TR (2004-02-13, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 4) och Rovaniemi HovR (16 Dnr 22/2004, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3).

²⁰⁹ T.ex. Esbo TR anförde att förslaget tvärtom skulle öka arbetsinsatserna vid TR till följd av att domaren blir tvungen att i detalj ta del av förundersökningsprotokollet och försäkra sig om att svarandens och målsägandens samtycken till förfarandet är genuina och entydiga (utlåtande 2004-02-13, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3). – För en sammanfattning av kritiken se även RP 271/2004 rd s. 34, där problemet med bristande offentlighet dock helt förtigs.

²¹⁰ Utlåtande 2004-02-10, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1.

²¹¹ Utlåtande 2004-02-06, justitieministeriet Dnr 6/41/2003.

²¹² Utlåtande 2004-02-11 Dnr 66/62/03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3.

²¹³ Utlåtande 2004-02-17, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1.

²¹⁴ Utlåtande 2004-02-24, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1.

²¹⁵ Utlåtandena av bl.a. TR i Helsingfors (2004-02-26, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 2) och Kumo (2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 1).

²¹⁶ Utlåtandena av centralkriminalpolisen (2004-02-11 Dnr 1572/012/03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 2) och Helsingfors polisinsättning (2004-02-03 Dnr 2637/02/2003, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3). Så även Helsingfors TR (utlåtande 2004-02-26, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 4 och 5).

²¹⁷ Utlåtandet av Vasa HovR 2004-02-04, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 7.

²¹⁸ Så åklagarämbetet i Helsingfors härad (utlåtande 2004-02-18 nr 25, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3 och 4).

²¹⁹ Så justitiekanslern i sitt utlåtande 2004-02-10 Dnr 28/20/03, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3. Se även utlåtandet av Finlands åklagarförening 2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 3. Jfr utlåtandet av Helsingfors HovR (2004-02-16, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 4) om att endast utevarohandläggningen med samtycke enligt BRL 8:12 förefaller obehövlig i förhållande till den skriftliga processen, medan utevarohandläggning enligt kapitlets 11 § fortfarande kan hållas i de fall där svaranden förhåller sig passiv till behandlingen av målet.

Kritiken mot arbetsgruppens förslag hade sin grund i synnerhet i bristande kontradiktion²²⁰ samt i att rättegångarnas offentlighet som anses utgöra en väsentlig garanti mot hemlighållna och godtyckliga processer skulle bli lidande.²²¹ Mot denna bakgrund är det förvånansvärt att man på närmast statsfinansiella grunder ville uppoffra kontradiktionen och förhandlingsoffentligheten i så gott som en tredjedel av de kring 65.000 brottmålsrättegångar som årligen hölls vid landets tingsrätter.²²²

Efter remissbehandlingen fortsatte beredningen av den skriftliga processen som tjänstearbete på justitieministeriet. *Regeringens proposition* avvek från arbetsgruppens betänkande främst så till vida att det strängaste straffet i skriftligt förfarande sänktes till nio månaders fängelse och att svaranden förutsattes få tillfälle att avge en muntlig utsaga innan fängelsestraffet på mellan sex och nio månader döms ut. På så sätt vill man försäkra sig om att samtycket till förfarandet och erkännandet är äkta. Samtidigt skulle domstolen också ha möjlighet att diskutera påföljden med svaranden.²²³

Vid *riksdagsbehandlingen* begärdes *grundlagsutskottets* utlåtande om förslagens inverkan på rättegångarnas rättvishet. Utskottet hörde fyra professorer²²⁴ som sakkunniga och analyserade förslaget om det skriftliga brottmålsförfarandet med hänsyn till bestämmelserna i EMRK, KMPR och GL. Utskottet slog fast att bestämmelsen i GL 21,2 § inte hindrar mindre undantag från garantierna för en rättvis rättegång, t.ex. rätten till muntlig domstolsbehandling, så länge som undantagen inte rubbar rättskyddsgarantiernas ställning som huvudregel eller även-

²²⁰ Se avsnitt 3.2.1 med rättsfallshänvisningar i och vid not 16.

²²¹ Så t.ex. EMD:s **dom 2012-10-23 Pichugin mot Ryssland**, punkt 185: "The Court reiterates that the holding of court hearings in public constitutes a fundamental principle enshrined in Article 6 § 1. This public character of proceedings protects litigants against the administration of justice in secret with no public scrutiny; it is also one of the means whereby confidence in the courts can be maintained. The administration of justice, including trials, derives legitimacy from being conducted in public. By rendering the administration of justice transparent, publicity contributes to fulfilling the aim of Article 6 § 1, namely a fair trial, the guarantee of which is one of the fundamental principles of any democratic society, within the meaning of the Convention (see *Gautrin and Others v. France*, judgment of 20 May 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III, § 42, and *Pretto and Others v. Italy*, judgment of 8 December 1983, Series A no. 71, § 21). There is a high expectation of publicity in ordinary criminal proceedings ..." Samma sak uttrycks mer utförligt (endast) på franska i t.ex. **domen 2008-03-04 Hüseyin Turan mot Turkiet**, punkt 31.

²²² Enligt statistikuppgifterna i RP 272/2004 rd s. 31 avgjordes i landets TR år 2001 sammanlagt 69.800 och år 2002 i sin tur 64.500 brottmål. År 2011 var siffran 53.255, av vilka 18.919 eller 35,5 % i skriftligt förfarande (*Rättsstatistik*, delstatistik Tingsrätternas avgöranden i brottmål).

²²³ RP 271/2004 rd s. 34.

²²⁴ *Olli Mäenpää*, professor i förvaltningsrätt vid Helsingfors universitet, *Teuvo Pohjolainen*, professor i offentlig rätt vid Joensuu universitet, *Martin Scheinin*, professor i statsrätt och folkrätt vid Åbo Akademi, och *Jyrki Virolainen*, professor i rättskipning vid Lapplands universitet. Se bilagorna A–E 5 § till GrUs protokoll 19/2005 rd 2005-03-10.

tyrar individens rätt till en rättvis rättegång.²²⁵ Att någon ger sitt samtycke till att hans eller hennes grundläggande fri- och rättigheter (ins)kränks, i det aktuella fallet så att någon muntlig förhandling inte hålls, kan berättiga att fri- eller rättigheten i fråga kringskärs förutsatt att klara regler anges i lagen om hur samtycket ges och återtas. Samtycket måste också vara exakt och noga avgränsat. Vidare ska den myndighet som samtycket riktas till säkerställa att samtycket genuint uttrycker personens fria vilja. Slutligen ska begränsningen av en grundläggande fri- och rättighet genom samtycke ha ett godtagbart syfte och vara nödvändig för att detta uppnås.²²⁶

I sin analys av förslaget framhöll utskottet att det enligt EMD:s praxis är godtagbart att avstå från muntlig förhandling i brottmål om svaranden samtycker och inte begär en offentlig förhandling.²²⁷ EMD förutsätter dock även att inget viktigt allmänt intresse talar mot att rättegången genomförs utan muntlig förhandling. Att utskottet inte synar villkoret ser jag som en brist.²²⁸ Det hade varit lärdomsrikt

²²⁵ GrUU 31/2005 rd s. 2. Något kryptiskt konstaterar utskottet att det ”skriftliga förfarandet är avsett som ett begränsat undantag från huvudregeln som fortfarande är att behandlingen vid en rättegång i brottmål ska vara offentlig. Som regeringen framhåller i propositionens motiv är det svårt att exakt uppskatta antalet mål som kommer att behandlas, eftersom man inte kan veta hur många svarande som samtycker till förfarandet” (GrUU 31/2005 rd s. 4). Ändå hade regeringen angett att upp till 40 %, nära hälften av alla brottmål, kunde riktas till det nya förfarandet (RP 271/2004 rd s. 32). Numeriskt kan siffran svårligen anses som ett ringa undantag från vanliga former utan tyder snarare på att den skriftliga processen är tänkt som den andra huvudsakliga handläggningsformen för brottmål vid sidan av fullskalerättegången. Meningen med ställningstaganden torde ha varit, fast detta framgår inte av texten, att innehållsmässigt, om ock inte antalsmässigt, det nya förfarandet blir undantagsartat i och med att saken ska vara erkänd och otvetydigt utredd för att duga till förfarandet. Målen är sitt stora antal till trots exceptionella så till vida att utgångsvärdet snarare är att misstankarna bestrids och är svåra att bevisa. Se även LaUB 1/2006 rd s. 4 där det anges att ”det skriftliga förfarandet begränsas på ett mycket väsentligt sätt” av den omständigheten att endast erkända mål med de inblandades samtycke kan handläggas i förfarandet och att tillämpningsområdet inte omfattar de grövsta brotten.

²²⁶ GrUU 31/2005 rd s. 3 med hänvisning till GrUU 19/2000 rd s. 3. I detta sammanhang framhävde utskottet särskilt att samtycket ska vara genuint, frivilligt och explicit ”när det handlar om rättsskyddet vid rättegång i brottmål. Därtill måste det säkerställas att den som ger sitt samtycke vet och förstår vad det innebär.”

²²⁷ De **domar** av EMD som nämns till stöd för ställningstagandet är inte helt nya, nämligen **1990-02-21 Håkansson och Sturesson mot Sverige** samt **1993-09-21 Zumtobel mot Österrike**, och atypiska i den meningen att ingendera gällde brottmål utan fastighetsrelaterade (förvaltnings)tvister, den första jordförvävs- och planläggningsproblematik och den andra tvångsinlösen. Se not 12 i avsnitt 5.2. Utskottet kunde med fördel ha åberopat någon nyare ”brottmålsdom” där EMD utifrån kriterier som ringa brott och smidighet har godtagit en icke-muntlig handläggningsform. Om domar till det temat se not 4 och den därpåföljande analysen i avsnitt 5.2.

²²⁸ Vid tiden för GrUU hade detta konstaterats i förutom en av de två **domar** som utskottet nämner, **Håkansson och Sturesson**, punkt 66, samt avdelningsavgörandena **2004-11-10 Sejdovic mot Italien**, punkt 33, och **2005-06-28 Hermi mot Italien**, punkt 39. Efteråt kommer kravet till uttryck även i **domarna** i stor sammansättning i ovannämnda **Sejdovic-** och **Hermi-**målen (punkterna 86 och 73) samt i **Dembukov-domen**, punkt 47. Se not 10 i avsnitt 5.2.

att erfara hur förslaget om skriftligt förfarande går eller inte går att jämka ihop med allmänna intressen som offentliga domstolssammanträden och svarandenärvaro vid påföljdsbestämningen, i synnerhet när det gäller svårare straff som fängelse.²²⁹ Det kan vidare påpekas att utskottet, förbiseende ett av kriterierna som det självt fastslagit, inte analyserar varför det är *nödvändigt* att införa den skriftliga brottmålsprocessen. Förhållandet mellan å ena sidan skriftlighet, å andra sidan inskränkt offentlighet och bristande muntlighet, tas inte heller upp. Nu konstateras det endast att förslaget har ett nyttigt syfte, att snabba upp behandlingstiderna i brottmål.²³⁰ Slutligen uttalar utskottet dock ett varningens ord enligt följande:

”Så länge skriftligt förfarande är ett undantag från huvudregeln är det inget problem med tanke på grundlagen eller Finlands förpliktelser visavi de mänskliga rättigheterna, menar utskottet. Å andra sidan är det fullt möjligt att antalet mål som avgörs i skriftligt förfarande växer mycket stort. En sådan tillämpningspraxis kan i framtiden bli utsatt för kontrollbedömningar utifrån konventionerna om mänskliga rättigheter.”²³¹

Grundlagsutskottet gjorde ett enda ändringsförslag till propositionen. Utskottet antog professor *Scheinins* ståndpunkt och föreslog att BRL 5 a:1,1 punkt 2 i förslaget kompletteras med bestämmelser om ett explicit svarandesamtycke och samtyckets rättsliga relevans i sammanhanget.

Ändringsförslaget omfattades av *lagutskottet*.²³² Vidare kompletterade lagutskottet BRL 5 a:1,1 med kravet på att saken också utifrån en helhetsbedömning ska vara så väl utredd att en huvudförhandling är obehövlig.²³³ Detta innebär att erkännandet finner tillräckligt stöd i förundersökningsmaterialet så att någon vidare bevisning inte krävs för en fällande dom. Vi återkommer till saken i avsnitt 7.4.2.2.

Utskottet bestämde sig ”[e]fter vissa överväganden” för att förorda förslaget, närmast med hänsyn till ”ett uttalat behov av det nya förfarandet, om man ser till

²²⁹ Utskottet berör offentlighetsaspekten endast förbigående och citerar då bara rättsregler på området utan att ange huruvida det föreslagna skriftliga förfarandet är förenligt med dem (GrUU 31/2005 rd s. 4). Inte heller LaU behandlade rättegångsoffentligheten i sitt betänkande med anledning av RP, trots att flera sakkunniga hade lyft fram problemet.

²³⁰ GrUU 31/2005 rd s. 3.

²³¹ GrUU 31/2005 rd s. 4.

²³² LaUB 1/2006 rd s. 6 och 11. Enligt betänkandet kom BRL 5 a:1,1 punkt 2 och 5 a:2,1 att innehålla bestämmelser om att skriftligt förfarande förutsätter att svaranden inte enbart samtycker till att målet avgörs i skriftligt förfarande utan även avstår från sin rätt till muntlig förhandling och att han eller hon i stämningen upplyses om vad samtycket till skriftligt förfarande innebär för behandlingen av målet.

²³³ LaUB 1/2006 rd s. 6 och 11.

de nuvarande summariska förfarandena och problemen med dem”. Att det nya förfarandet endast har ”ett begränsat tillämpningsområde samtidigt som parternas rättssäkerhet ombesörjts på behörigt sätt i de närmare bestämmelserna” bidrog också till antagandet.²³⁴ Hur ska ställningstagandet då tolkas? Eftersom den dömande makten i de rent summariska processerna utövas av andra myndigheter än domstolarna och det handlar om erkända och utredda saker, kan förfarandet godkännas. Det är bättre att målen i fråga handläggs i domstolen än utanför, och grövre brott blir fortfarande föremål för fullskalerättegångar såsom även medelgrova såvida de inte är erkända.

Betänkandets lapidariska formulering överraskar med hänsyn till att flera sakkunniga hade bestritt själva behovet av reformen såväl som diverse punkter i det föreslagna förfarandet.²³⁵ Riksåklagarämbetet²³⁶ och Advokatförbundet²³⁷ var övervägande positiva till förslaget. Domarna²³⁸ och de lokala åklagarna²³⁹ var däremot tveksamma om fördelarna eller arbetsbesparingarna med förslaget. Man betvivlade bl.a. svarandenas intresse av att meddela sitt samtycke till förfarandet, som även annars bedömdes som komplicerat. Flera sakkunniga betonade åter vikten av att svaranden i den mån det är möjligt delges stämningen direkt när förundersökningen avslutas, i tätt samarbete med åklagarna och polisen.²⁴⁰ En del av domarkåren samt företrädarna för den processrättsliga forskningen avvisade hela förslaget. De hävdade att straffprocesssystemets allmänpreventiva verkan skulle försvagas om svaranden i en mångfald medelgrova brottmål inte längre behövde inställa sig i rätten. Till följd av bristande förhandlingsoffentlighet skulle också rättsvårdens legitimitet ta skada i det skriftliga förfarandet. Även

²³⁴ LaUB 1/2006 s. 4. I olikhet med GrU kan LaU sägas motivera begränsningarna i muntligheten med hänvisning till att förfarandet behövdes.

²³⁵ Förutom den tjänsteman vid ministeriet som hade haft beredningsansvaret för förslaget hördes tretton sakkunniga. För listan över dessa se LaUB 1/2006 rd s. 1.

²³⁶ Utlåtandet av statsåklagaren *Pekka Koponen* (bilaga D 5 § till LaU:s protokoll 36/2005 rd 2005-05-03 s. 2).

²³⁷ Utlåtandet av advokaten *Markku Fredman* (bilaga A 5 § till LaU:s protokoll 40/2005 rd 2005-05-12 s. 2).

²³⁸ Utlåtandena av tingsdomarna *Merja Vainio* från Helsingfors TR (bilaga A 4 § till LaU:s protokoll 38/2005 rd 2005-05-10 s. 1 och 2) och *Kimmo Valkiala* från Tammerfors TR (bilaga B 4 § till LaU:s protokoll 38/2005 rd 2005-05-10 s. 2). Den sistnämnda anförde även att det skriftliga förfarandet lägger störst vikt vid rättegångens rättvishet, medan utelarhandläggningen främst avser att trygga en smidig handläggning även för dem som utan egen förskyllan har blivit dragna in i målet såsom målsäganden och vittnen.

²³⁹ Utlåtandet av härradsåklagaren i Åbo *Markku Uotinen* (bilaga D 4 § till LaU:s protokoll 38/2005 rd 2005-05-10 s. 1–3).

²⁴⁰ Utlåtandena av statsåklagaren *Pekka Koponen* (bilaga D 5 § till LaU:s protokoll 36/2005 rd 2005-05-03 s. 2), tingsdomaren *Merja Vainio* från Helsingfors TR (bilaga A 4 § till LaU:s protokoll 38/2005 rd 2005-05-10 s. 2 och 3) och biträdande polischefen *Jari Liukku* i Helsingfors härrads polisinrättning (bilaga B 5 § till LaU:s protokoll 46/2005 rd 2005-05-25 s. 2).

bestämmandet av påföljd skulle försvåras i och med avsaknade möjligheter att diskutera påföljdsvalet med svaranden. Slutligen befarades att officialprincipen undanskymms genom erkännandets framhävda ställning vid bevisvärderingen och att brottmål kan missuppfattas som dispositiva där erkännandet ensam vore avgörande.²⁴¹

Bifallet verkade grunda sig närmast på arbetsekonomiska synpunkter. Ett nytt underlättat brottmålsförfarande föreföll behövt eftersom det med hänsyn till de mänskliga rättigheterna inte ansågs gå att utvidga tillämpningsområdet vare sig för de äkta summariska brottmålsförfarandena ordningsbots- och strafföreläggande eller för utevarohandläggningen. Förslaget uppfattades garantera en rättvis rättegång bättre än dessa andra förenklade handläggningsformer och medföra fördelar, närmast i och med att det vore ”uppenbart att reformen medverkar till att resurserna för *åklagarna* bättre kan användas för” andra, juridiskt mera krävande uppdrag än att sitta i huvudförhandlingar i obestridda brottmål.²⁴²

²⁴¹ Utlåtandena av riksdagens biträdande justitieombudsman Petri Jääskeläinen (bilaga A 5 § till LaU:s protokoll 46/2005 rd 2005-05-25 s. 3 och 4), tingsdomaren *Martti Kuuliala* från Jyväskylä TR (bilaga C 4 § till LaU:s protokoll 38/2005 rd 2005-05-10 s. 2 och 3) och av tingsdomarna *Jyrki Kiviniemi* och *Mikko Saleva* från Tingsrättsdomarna rf. (bilaga A 5 § till LaU:s protokoll 43/2005 rd 2005-05-19 s. 1–5), professorerna i processrätt *Juha Lappalainen* (bilaga B 5 § till LaU:s protokoll 43/2005 rd 2005-05-19 s. 2) och *Jyrki Virolainen* (bilaga C 5 § till LaU:s protokoll 43/2005 rd 2005-05-19 s. 2–6). En del av dessa utlåtanden redogörs för i *Jokela 2007* s. 150. – Jfr avsnitt 3.2.2 där jag förhåller mig skeptisk till om närvaro i brottmålsrättegång kan eller ska fungera som allmänpreventiv avskräckning. Till övriga delar finner jag däremot kritiken vederhäftig.

²⁴² LaUB 1/2006 rd s. 4 och 5 (min kursiv.). Om att ett underlättat förfarande i stil med det skriftliga i åklagarkretsar ansågs som en brådsökande nödvändighet om avsevärda tilläggsresurser inte skulle ställas till åklagarväsendets förfogande, se utlåtandet av häradsåklagaren *Harri Lindberg* från Finlands åklagarförening rf. (bilaga B 5 § till LaU:s protokoll 46/2005 rd 2005-05-25 s. 2). För övrigt anförde han att de inbesparingar som det skriftliga förfarandet förväntades innebära för åklagarverksamheten var kraftigt överdrivna och grundade sig på den felaktiga presumptionen att samtliga erkända brott lämpade sig för skriftligt förfarande (s. 3 jfrt med RP 271/2004 rd s. 32). För TR skulle förslaget inte medföra några arbetsbesparingar alls. Detta konstaterar t.ex. professor *Virolainen* i sitt utlåtande (bilaga C 5 § till LaU:s protokoll 38/2005 rd 2005-05-19 s. 7). – Se även professor *Lappalainen* om att förslaget främst motiverades med en ökad ändamålsenlighet vid fördelningen av domstolsresurser medan frågan om det nya förfarandets nödvändighet inte utredes närmare (bilaga B 5 § till LaU:s protokoll 43/2005 rd 2005-05-19 s. 2). – Även om detta inte sägs direkt i lagberedningshandlingarna hade åklagarnas arbetsbörda ökat till följd av att överklaganden i HovR enligt RB 26 kap. (i lydelsen 165/1998) (ofta) behandlas vid huvudförhandlingar där åklagaren ska vara närvarande, vilket binder avsevärda personalresurser. Genom det skriftliga förfarandet ville man förmodligen delvis kompensera för den ökade arbetsmängden. – Se slutligen *Jokela 2007* s. 150 och 151, som påpekar att det handlar om ett nytt tillvägagångssätt som är utsatt för kritik utgående från människorättsargument och som säkert ger upphov till nya tolkningsproblem, varför man kan förvänta sig att innebörden i reformen tas upp till ny granskning i framtiden.

7.4.2 Användningsområde

7.4.2.1 Allmänt och med hänsyn till påföljder

Enligt BRL 5 a:1,1 kan mål handläggas i skriftligt förfarande, eller som det i lagen heter, ”utan att huvudförhandling hålls”,²⁴³ om

1) det för inget enskilt brott som avses i ett av allmänna åklagaren väckt åtal under de omständigheter som nämns i åtalet har föreskrivits strängare straff än böter eller fängelse i högst två år,

2) svaranden erkänner den gärning som anges i allmänna åklagarens åtal samt genom en uttrycklig anmälan till tingsrätten avstår från sin rätt till muntlig förhandling och samtycker till att målet avgörs i skriftligt förfarande,

3) svaranden var myndig när gärningen begicks,

4) målsäganden under förundersökningen eller senare skriftligen har meddelat att han inte yrkar på att huvudförhandling ska hållas, och

5) en huvudförhandling med hänsyn till utredningen i målet också utifrån en helhetsbedömning är obehövlig.

Enligt 2 mom. kan i skriftligt förfarande inte dömas ut strängare straff än fängelse i nio månader. Av kapitlets 5 § framgår vidare att svaranden inte kan dömas till strängare straff än fängelse i sex månader utan att svaranden ges tillfälle att avge en muntlig utsaga. I typfallet, dvs. om domstolen inte bereder svaranden tillfälle till muntlig utsaga, blir straffskalan således böter eller fängelse i högst sex månader.

På samma sätt som i samband med utevarohandläggningen systematiserar jag bestämmelserna något annorlunda och granskar då först de materiella förutsättningarna för förfarandet samt begränsningarna i sammanhanget (detta avsnitt), inklusive bevisläget i målet (avsnitt 7.4.2.2), sedan betydelsen av hur parterna förhåller sig till handläggningsformen och vad valet av skriftligt förfarande innebär för förundersökningsmyndighetens och rättskipningspersonalens verksamhet (avsnitt 7.4.3) samt sist hur förfarandet anordnas och framskrider jämfört med en fullskalerättegång eller en utevarohandläggning (avsnitt 7.4.4). Punktordningen i BRL 5 a:1,1 ändras följaktligen i min framställning så att jag först tar upp punkterna **1** och **3** (brottets art och påföljderna), sedan punkt **2** (till den del

²⁴³ För lagbestämmelsen, se avsnitt 2.2.2. – Uttrycket är detsamma i svensk lag, SvRB 45:10 a. Förutsättningarna däremot skiljer sig i och med att svaranden i Sverige inte behöver uttryckligen erkänna gärningen, samtycka till förfarandet eller avstå från huvudförhandling. Det räcker med att han eller hon inte begär att huvudförhandling hålls när domstolen meddelar honom eller henne att målet troligen genomgår skriftlig behandling. Som påföljd kan i Sverige endast dömas ut böter, inte fängelse som i Finland. Se närmare avsnitt 6.2.3.

gärningen ska vara erkänd) och punkt 5 (bevisningen) samt till sist punkt 2 (till övriga delar) och 4 (förfarandet).

För det första gäller det att uppmärksamma att endast brottsmisstankar som *ätalas av allmänna åklagaren* kan bli föremål för den skriftliga brottmålsprocessen. Talan som förs av målsäganden ensam kvalificerar sig inte för förfarandet utan ska handläggas i fullskalerättegång eller möjligtvis utevarohandläggning.²⁴⁴ För tydlighetens skull ska påpekas att det däremot saknar betydelse huruvida brottet är ett s.k. målsägandebrott i den mening att åklagaren endast får väcka åtal på begäran av målsäganden.²⁴⁵ Om målsäganden har framställt en sådan begäran, vanligen genom att polisanmäla saken och hos polisen yrka att gärningsmannen ska dömas till straff, är åklagaren behörig att föra talan och saken kan genomgå skriftlig process – i egenskap av ett åklagarmål. I avsnitt 7.4.3.2 återkommer jag till den omständigheten att målsäganden vill framföra anspråk som grundar sig på samma gärning som åklagaren yrkar straff för. Redan nu kan sägas att det är möjligt för målsäganden att förena sig med åklagarens straffyrkande och även framställa sitt eget, avvikande straffyrkande, om detta grundar sig på samma gärningsbeskrivning och kommer att omfattas av domens rättskraft i målet.²⁴⁶

Att det endast är åklagarmål som kan tas upp till skriftlig behandling kan även sägas utgöra en innehållsmässig garanti för, eller åtminstone presumtion, att målet har den kvalitet som krävs för processarten i fråga. För det första kan åklagarens prövning anses trygga att saken är bevismässigt klar nog att behandlas i det skriftliga förfarandet. När åklagaren under tjänsteansvar har genomfört åtalsprövningen och beslutat att väcka åtal måste han eller hon ha kommit till slutsatsen att det finns sannolika skäl för att den misstänkta personen är skyldig till brottet.²⁴⁷ För att bedöma om målet bevismässigt lämpar sig för skriftligt förfä-

²⁴⁴ BRL 5 a:1,1 punkt 1 och 5 a:9,2. Se RP 271/2004 rd 44 och 50. Om villkoren för att målsägandemål kan behandlas i svarandens utevaro se avsnitt 7.3.2.2 vid not 142. Helt grundlösa målsägandemål riskerar också att avslutas genom att talan förkastas utan att ens stämning utfärdas (BRL 7:5,2). Se avsnitt 2.3.2 vid not 74.

²⁴⁵ BRL 1:2,2 och 1:5. De vanligaste exemplen på målsägandebrott är lindrig misshandel (mot person som fyllt 15 år, SL 21:7 och 21:16), snatteri (SL 28:3 och 28:15,1) samt lindrig och även normalgradig skadegörelse riktad mot privat egendom (SL 35:1, 35:3 och 35:6).

²⁴⁶ RP 271/2004 rd s. 44 och *Frände 2009a* s. 471 och 472 samt i *Prosessioikeus* s. 1342 och 1343. Redan här kan noteras att målsäganden inte heller då får yrka straff för ett brott som förskyller strängare straff än 2 års fängelse (RP 271/2004 rd s. 44).

²⁴⁷ BRL 1:6. Enligt förarbetena förutsätts en dubbel sannolikhet, i fråga om såväl den misstänkta personens skuld som en fällande dom i rättegången (RP 82/1995 rd s. 37). Se även *Jonkka 1991* s. 136 och *Frände 2009a* s. 188–191 om att åklagaren i enlighet med sin objektivitetsplikt utifrån en tillräckligt omfattande och allsidig utredning ska kunna bedöma om sannolikhetsvärdet för att svaranden döms är ”klart över 0,5”. Frände påpekar vidare att det i praktiken är så gott som omöjligt att skilja åt åklagarens individualpsykologiska övertygelse om en fällande dom och en objektiv

rande är detta dock inte tillräckligt. Gärningen måste också vara erkänd för att skriftligt förfarande ska kunna inledas (BRL 5 a:1,1 punkt 2). Även i övrigt ska målet vara tillräckligt utrett utan att huvudförhandling hålls och eventuell bevisning tas emot vid den (punkt 5 i momentet). Den behövliga informationen ska framgå av förundersökningsprotokollet (FöUL 5,1 § punkterna 1 och 4 samt motsv. punkter i nya FöUL 1:2,1). Beslutet om huruvida skriftligt förfarande inleds fattas utifrån förundersökningsprotokollet (BRL 5 a:2,1). Om åklagaren anser att någon för åtalsprövningen betydelsefull omständighet då inte är tillräckligt utredd ska han eller hon begära att polisen kompletterar förundersökningen till denna del (FöUL 15,2 §, nya FöUL 5:2,1).

Ett uppenbart bristfälligt förundersökningsmaterial duger givetvis inte som underlag för åtalsprövningen. I annat fall skulle åklagaren försumma sin skyldighet att i enlighet med legalitets- eller officialprincipen beivra brott på ett objektivt och jämlikt sätt utifrån ett både kvantitativt och kvalitativt tillräckligt förundersökningsmaterial.²⁴⁸

Hur utreds då frågan om ett brottmål är av den beskaffenhet att det kan handläggas skriftligen? När polisen eller någon annan förundersökningsmyndighet sänder åklagaren ett förundersökningsprotokoll som avser misstankar om brott som till strafflatituden faller inom tillämpningsområdet för denna handläggningsform, granskar åklagaren först huruvida svaranden har erkänt den gärning som han eller hon misstänks för eller någon annan handling eller underlåtenhet som åklagaren vill väcka åtal för under en annan brottsrubricering. Sedan kontrollerar åklagaren om bevismaterialet i övrigt stöder erkännandet så att svaranden till följd av sitt erkännande och de övriga bevisen, inklusive målsägandens och vittnenas skriftliga utsagor, (med överväldigande) sannolik(he)t kommer att fällas till ansvar för brottet. Om så är fallet, ska åklagaren enligt vad som har avtalats med tingsrätten på orten, antingen själv utfärda stämning i en skriftlig process eller i sin stämningansökan till tingsrätten föreslå att målet genomgår skriftlig

bedömning av bevisläget i saken. Att bevisen övertygar åklagaren om den misstänktes skuld omfattar också det brott och den brottsbeskrivning som åtalet bygger på, och då utan förekomsten av någon klar ansvarsfrihetsgrund. Däremot varken ska eller kan åklagaren i detta stadium förvissa sig om domstolens rättsliga bedömning av saken ligger i linje med hans eller hennes. Åklagaren vill givetvis se att domstolen godtar hans eller hennes syn på händelseförloppet. Denna önskan kan även ligga till grund för att åklagare numera ofta kommer med alternativa åtal. Domstolen kan fortfarande utan hinder av åklagarens brottsbenämning kvalificera gärningen annorlunda, dock förutsatt att kontradiktion och försvarets rättigheter beaktas. Se BRL 11:3 in fine, RP 82/1995 rd s. 122 och 123 samt **HD 2003:74**, **HD 2000:95** och **HD 1992:73**. Således är ett alternativt åtal (i betydelsen annorlunda brottsrubricering) inte en förutsättning för att svaranden fälls till ansvar för detta – alternativa – brott.

²⁴⁸ På normplanet förankras skyldigheten närmast i 1,1 § i L om allmänna åklagare. Se RP 131/1996 rd s. 37 och *Vuorenää* s. 220–223.

behandling. Om åklagaren däremot finner att saken behöver utredas närmare, främst för att göra det möjligt att förvissa sig om erkännandets riktighet, ska han eller hon, beroende på den kompletterande utredningens art och omfattning, antingen be polisen komplettera undersökningen eller direkt avfatta en stämningsansökan till en vanlig fullskalerättegång, där svaranden hörs personligen och eventuell övrig bevisning som nämns i stämningsansökan läggs fram.²⁴⁹ Vi återkommer till frågan om tillräcklig bevisning i den skriftliga processen och hur talan anhängiggörs i avsnitten 7.4.2.2 och 7.4.4.1.

Trots att saken inte sägs ut i lagberedningsurkunderna har målsägandedrivna mål troligen uteslutits från den skriftliga processens tillämpningsområde redan av bevismässiga orsaker. Bortsett från falsk angivelse får ju målsäganden inte väcka åtal direkt utan endast efter att åklagaren har beslutat att inte väcka åtal eller har godkänt att inte ens förundersökning ska göras (BRL 1:14 jfrt med FöUL 4,4 §, nya FöUL 3:9,2). Oftast har åklagaren i det mål som målsäganden sedan anhängiggör bestämt att inte väcka åtal på grund av bristande bevisning.²⁵⁰ Utsikterna för ett målsägandemål är således vanligen inte så goda. Då åklagaren inte har funnit skäl för att väcka åtal är det mindre troligt att målsägandens straffanspråk vinner gehör.²⁵¹

Samtidigt är åklagarens prövning även en garant för att målet förfarandemässigt lämpar sig för förfarandet. Vi har redan nämnt att det i förundersökningen ska utredas huruvida målsäganden och svaranden ämnar samtycka till att målet riktas till skriftligt förfarande (FöUL 5,1 § punkt 4, nya FöUL 1:2,1, punkt 4). Enligt FöTMF 16,1 § punkt 6 ska deras ståndpunkter i frågan antecknas i förundersökningsprotokollet. Åklagaren får på så sätt kännedom om de inblandades inställning till handlägningsformen. Även om parterna inte i förundersökningen

²⁴⁹ Redan här gäller det att nämna att brottmisstankens grovhet i hög grad påverkar förfarandet i praktiken. Vi illustrerar saken med en misshandel under oklara förhållanden som har resulterat i inte helt obetydliga kroppsskador. Flera personer har gripits på brottsplatsen och ett par av dem erkänner. Innan någon kan fällas till ansvar för brottet, måste annan bevisning om de inblandades agerande läggas fram. Däremot torde det vara godtagbart att t.ex. smärre trafikförseelser, även sådana som inte har kunnat mätas med tekniska hjälpmedel utan endast rapporterats av en polisman i övervakningsuppdrag eller av målsäganden som konstaterat kollisionsskador på sitt fordon, inte undersöks närmare om den misstänkta personen erkänner.

²⁵⁰ Enligt riksåklagarens utlåtande över RP 271/2004 rd inför LaU fattar åklagarna årligen kring 20.000 beslut om åtalsunderlåtelse på grund av bristande bevis, medan antalet beslut där brott samtidigt tillräknas endast är runt 6.000 (bilaga C 5 § till LaU:s protokoll 36/2005 rd 2005-05-03 s. 2). Se not 143 i avsnitt 7.3.2.2. om att åklagarna år 2011 fattade sammanlagt 22.782 beslut om åtalsunderlåtelse, därav 14.560 eller hela 63,9 % med hänvisning till avsaknaden av bevis (*Rättsstatistik*, delstatistik Åklagarens avgöranden, tabell Syttämättä jätetyt, åtalsetergift, min övers.).

²⁵¹ Se i denna riktning även *Frände 2009a* s. 465 och 466 om att begränsningen av skriftligt förfarande till åklagarmål är ”på allt sätt motiverad”, med tanke på att en fullskalerättegång i målsägandemål ”ger bättre möjligheter att få fram den materiella sanningen”.

har samtyckt till skriftlig handläggning, kan de ändra åsikt och spontant meddela åklagaren om saken. Så kan ske t.ex. när svaranden beslutar sig för att erkänna gärningen.²⁵² Till följd av åtalsprövningen känner åklagaren till bevisläget i övrigt och kan inledningsvis bedöma huruvida erkännandet är äkta och överensstämmande med verkligheten. Åklagaren har bildat sig en uppfattning om huruvida målet lämpar sig för skriftligt förfarande.²⁵³ Som ett led i tjänsteplikten att lojalt samarbeta med domstolarna när det gäller brottmål ska åklagaren meddela domstolen sin uppfattning om handläggningsformen.²⁵⁴

Angående slutligen de fall där det är åklagaren och inte domstolen som med stöd av sista satsen i BRL 5:1,1 utfärdar stämningen, kommer lojalitetsplikten till uttryck så att åklagarna på orten och TR i samråd utarbetar riktlinjer för de brott som åklagaren ensam får föra till skriftligt förfarande. Genom förfarandet minskar risken att domstolen för över mål till fullskalerättegångar.

Den krets av brott som kan lagföras i skriftligt förfarande begränsas i dubbelt hänseende av maximistraflet. För det första får inget av de brott som åtalas, på det abstrakta planet av strafflatituder i straffbestämmelsen, förskylla strängare straff än fängelse i två år.²⁵⁵ För det andra föreskrivs en särskild maximigräns för det straff som konkret kan dömas ut i enskilda fall. Den gränsen ligger i teorin vid nio, i praktiken dock sex månaders fängelse.²⁵⁶ Vi granskar först straffmaximumet på två års fängelse in abstracto.

Taket på straffhot i högst två år begränsar inte tillämpningsområdet för skriftligt förfarande i någon nämnvärd grad. Nästan samtliga vanligt förekommande

²⁵² Se Finlands advokatförbunds utlåtande över OMTR 2003:11 (2004-02-24, justitieministeriet Dnr 6/41/2003 s. 2).

²⁵³ Se även *Frände 2009a* s. 474 om att "[u]tgångspunkten är att åklagaren pekar ut de mål som han eller hon anser vara ägnade att behandlas i skriftligt förfarande och anpassar stämningsansökan efter de krav som avgörande av mål utan huvudförhandling ställer".

²⁵⁴ Se RP 271/2004 rd s. 45 där ingen skyldighet dock ställs åklagaren men "om det verkar finnas förutsättningar för att avgöra målet utan huvudförhandling kan redan åklagaren föreslå för domstolen att det skriftliga förfarandet används". Enligt min uppfattning ska åklagaren alltid när åtalet endast gäller brott som kvalificerar sig för skriftlig handläggning delge domstolen sin uppfattning om huruvida målet i fråga lämpar sig för denna handläggningsform. Det ligger i hans eller hennes intresse att domstolen ställer sig bakom det förfarande som han eller hon tänker är lämpligt i saken. Detta ger synergieffekter. I synnerhet gäller det för domstolen att inte på lätta grunder avvika från åklagarens bedömning om att ett mål *inte* ska behandlas i skriftligt förfarande.

²⁵⁵ BRL 5 a:1,1 punkt 1. Motsvarande begränsning efter straffskalor saknas i utevarohandläggningen. Se avsnitt 7.3.1.2.

²⁵⁶ BRL 5 a:1,2 jfrt med kapitlets 5 §. Strafflatituden från 6 till 9 månader står endast till förfo-gande om domstolen särskilt har berett svaranden tillfälle att avge en muntlig utsaga.

brott rymms in i *straffskalan*.²⁵⁷ Det avgörande är strafflatituden in abstracto sådan som den föreskrivs i själva straffbestämmelsen i lagen. Här bortses från eventuella straffnedsättningsgrunder, även de som direkt med stöd av lagen medför att

²⁵⁷ Detta tillämpningsområde *ratione materiae* åskådliggörs bäst genom att räkna upp de brott som inte ingår i det. Skriftligt förfarande är således uteslutet i fråga om krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten (SL 11 kap., med undantag av lindrig krigsförbrytelse, SL 11:7, diskriminering, SL 11:11, och underlåtenhet att anmäla brott av en underlydande, SL 11:13), lands- och högförräderibrott (SL 12 och 13 kap., med undantag av oaktsamt röjande av statshemlighet, SL 12:8, brott mot neutralitetsbestämmelserna, SL 12:10, upprätthållande av landsförrädisk förbindelse, SL 12:11, och olaglig militär verksamhet, SL 13:4), osann utsaga inför domstol i grundform och grov gärningsform (SL 15:1 och 15:3), falsk angivelse (SL 15:6), grov bevisförvanskning (SL 15:8), övergrepp i rättsak (SL 15:9), våldsamt motstånd mot tjänsteman (SL 16:1), registeranteckningsbrott (SL 16:7), grovt givande och tagande av muta (SL 16:14, 40:2, 16:14, 40:4a, 30:7 a och 30:8 a), anförande av våldsamt upplopp (SL 17:4), grovt ordnande av olaglig inresa (SL 17:8 a), grovt djurskyddsbrott (SL 17:14 a), grov spridning av barnpornografisk bild (SL 17:18 a), de arkaiska brotten emot familjerättigheter enligt SL:s ursprungliga 18 kap., de flesta sexualbrotten såsom våldtäkt i grundform och grov gärningsform (SL 20:1 och 20:2), tvingande till samlag eller sexuell handling (SL 20:3 och 20:4), sexuellt utnyttjande av vuxna eller barn, det senare likaså i grov gärningsform (SL 20:5–7), koppleri i grundform och grov gärningsform (SL 20:9 och 20:9 a), brotten mot liv (SL 21:1–4 och 20:9), grov misshandel (SL 21:6), grovt olagligt avbrytande av havandeskap (SL 22:2), grovt frihetsberövande (SL 25:2), människohandel i grundform och grov gärningsform (SL 25:3 och 25:3 a), tagande av gisslan (SL 25:4), grov stöld (SL 28:2), grov förskingring (SL 28:5), grov bruksstöld av motordrivet fortkaffningsmedel (SL 28:9 b), grovt vanligt såväl som skatte-, arbetspensionsförsäkringsavgifts-, subventions-, betalningsmedels- och gäldenärsbedrägeri (SL 36:2, 29:2, 29:4 b och 29:6, 37:9 och 39:3), grovt bokföringsbrott (SL 30:9 a), rån i grundform och grov gärningsform (SL 31:1 och 31:2), grov utpressning (SL 31:4), grovt och yrkesmässigt häleri (SL 32:2 och 32:3), grov penningtvätt (SL 32:7), grov vanlig förfalskning såväl som penningförfalskning i grundform och grov gärningsform (SL 33:2 samt 37:1 och 37:2), sabotage i grundform och grov gärningsform samt trafiksabotage (SL 34:1–3), äventyrande av andras hälsa i grundform och grov gärningsform (SL 34:4 och 34:5), kärnladdningsbrott (SL 34:6), grovt vållande av allmän fara (SL 34:8), kapning (SL 34:11), terroristbrott enligt SL 34 a kap., grov skadegörelse (SL 35:2), grovt ocker (SL 36:7), grov kränkning av kommunikationshemlighet (SL 38:4), grovt störande av post- och teletrafik (SL 38:6), grov systemstörning (SL 38:7 b), grov oredlighet som gäldenär (SL 39:1 a), grovt missbruk av tjänsteställning (SL 40:8), grovt skjutvapenbrott (SL 41:2), grovt dopningsbrott (SL 44:7), av militära brotten (i fredstid) tjänstgöringsbrott, vaktjänstbrott, våldsamt motstånd mot förman och missbruk av förmansställning i grova gärningsformer (SL 45:2, 45:6, 45:12 och 45:17), grovt regleringsbrott (SL 46:2), grovt tullredovisningsbrott (SL 46:8), exportbrott som avser försvarsmaterial (SL 46:11), grov miljöförstöring (SL 48:2), grovt jaktbrott (SL 48 a:1 a), grovt döljande av olagligt byte (SL 48 a:4 a), grovt narkotikabrott (SL 50:2), grovt främjande av narkotikabrott (SL 50:4 a), grovt alkoholbrott (SL 50 a:2) samt missbruk av insiderinformation och kursmanipulation i grova gärningsformer (SL 51:2 och 51:4). – Dessa brott utgör endast en liten andel av de brott som åtalas vid domstol. Många av brotten tenderar dessutom att bestridas av svaranden, grova narkotikabrott redan till följd av det höga straffvärdet och många sexualbrott till följd av gärningarnas skambelagda natur. Vidare gäller det att notera att även en del tämligen grova brott faller inom tillämpningsområdet för skriftlig process. Som exempel kan nämnas grovt hemfridsbrott som kan vara begånget i syfte att misshandla invånaren (SL 24:2 punkt 1), grov ärekränkning som orsakar stort eller långvarigt lidande (SL 24:10, punkt 1) och frihetsberövande av normalgrad (SL 25:1). – Se även *Jokela 2007* s. 155 om att tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet är alltför omfattande.

straffet mäts på en lindrigare straffskala (SL 6:8).²⁵⁸ Begränsningen framgår inte av själva lagtexten men är motiverad för att hindra att grova brott på slumpmässiga grunder omfattas av skriftligt förfarande.²⁵⁹

I straffprocessen ska försvaret gynnas och i straffrätten det mildare alternativet väljas om tolkningen står öppen. Redan av dessa gamla romerska maximer följer att strafflindringsgrunderna i minsta möjliga omfattning får utvidga tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet. Förfarandet innebär nämligen ett avsteg från en fullskalerättegång i svarandens närvaro, vilken (bl.a. i EMD:s praxis) anses bäst trygga hans eller hennes förfarandemässiga rättigheter och genom kontradiktion även optimalt underbygga ett materiellt riktigt slutresultat.²⁶⁰ Följaktligen ska tillämpningsområdet för det undantagsförfarande som den skriftliga processen utgör tolkas restriktivt.²⁶¹

Om strafflindringsgrunderna beaktades vid bestämmandet av tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet skulle fler och även grövre brott omfattas än vad som annars vore fallet. Om straffskalegränsen på 2 år inte bestämdes direkt utifrån straffbestämmelsen i brottsbeskrivningen utan med beaktande av strafflindringsgrunderna, skulle även anklagelser för brott som bortsett från straffnedsättningsgrunden förskyller straff som översteg tvåårsgränsen kunna hänföras till skriftligt förfarande.²⁶² Detta vore oförenligt med principen om snäv tolkning av villkoren för skriftlig process och därför inte godtagbart.

Att tillämpningsområdet för skriftlig process som undantagsförfarande ska tolkas snävt medför att det inte heller får betydelse på vilken av grunderna i SL 6:8 straffet sätts ned.²⁶³ Således undviks en del svårigheter i och med att vissa nedsättningsgrunder såsom nedsatt tillräknelighet eller pseudoförbuds-

²⁵⁸ RP 271/2004 rd s. 41. Se även *Jokela 2008* s. 452 och *2007* s. 152.

²⁵⁹ *Frände 2009a* s. 467 och i *Prosessioikeus* s. 1338.

²⁶⁰ Se avsnitt 3.3.1 och 3.2.2.

²⁶¹ Så uttryckligen EMD:s **dom 2009-09-29 *Sándor Lajos Kiss mot Ungern***, punkterna 21: "The Court would not exclude that in the criminal sphere the nature of the issues to be dealt with before the tribunal or court may not require an oral hearing" och 22: "However, the Court is of the view that, in the determination of criminal charges, the hearing of the defendant in person should be nevertheless the general rule. Any derogation from this principle should be exceptional and subjected to restrictive interpretation" (min kursiv.). Se i samma riktning GrUU 31/2005 rd s. 4).

²⁶² Läget är hypotetiskt. Utöver de straffskalor som understiger eller tangerar gränsen är den näst lindrigaste latituden i lagen fängelse i högst 3 år, därefter 4 år. Straffnedsättningsgrunderna förorsakar att straffmaximet sänks till ¾ av maximet enligt straffbestämmelsen (SL 6:8,2). Denna fraktion av 3 år blir 2 år 3 månader, av 4 år hela 3 år. Även dessa sänkta maximum för de näst minst allvarliga brott som förskyller mer än 2 års fängelse överstiger således tillämpningsgränsen på 2 år för skriftligt förfarande. Även om strafflindringsgrunderna kunde beaktas i sammanhanget, skulle inga nya brottsrubriceringar omfattas av det skriftliga förfarandet.

²⁶³ Slutsatsen kan däremot inte dras utslutande från jämlikhetstanken, eftersom straffnedsättningsgrunderna redan innebär att det är berättigat att svaranden särbehandlas. Att en svarandes gärning stannar vid försök beror dock oftast endast på ogynnsamma yttre omständigheter. Att svaranden är ung eller nedsatt tillräknelig tyder däremot på att han eller hon inte visste bättre och kan

villfarelse endast svåriligen kan prövas före rättegången medan andra, närmast ungdomsgrunden,²⁶⁴ kan verifieras genast.

Att det skriftliga förfarandets tillämplighet avgörs utan hänsyn till straffnedsättningsgrunderna framgår dessvärre inte klart av förarbetena heller. Dessa kan tvärtom förstås så att straffmaximumet på 2 år i vissa fall, närmast i fråga om försök och eventuellt även nedsatt tillräknelighet, ska räknas utifrån den nedsatta strafflatituden.²⁶⁵

Tillämpligheten av skriftligt förfarande bestäms utifrån straffskalorna separat för varje åtalat brott. Detta medför att målet kan handläggas skriftligen oavsett antalet åtalpunkter förutsatt att ingen av dem avser grövre brott än sådana som förskyller fängelse i högst två år.²⁶⁶

Hittills har vi granskat de abstrakta straffmaximum för brott som kan handläggas i skriftligt förfarande. Vi har redan hänvisat till att straffet i det *konkreta fallet* aldrig får överstiga nio månader här, och vanligen inte ens sex månader, om inte svaranden har getts tillfälle att avge en muntlig utsaga.²⁶⁷

Framställningen i avsnitten 7.3.1.2 och 7.3.1.3 om *påföljderna* i utevarohandläggning gäller till största delen även för handläggningen av mål i det skriftliga förfarandet. Även nu bestämmer den i lagen angivna straffgränsen, sex eller nio månader jämfört med tre respektive sex månader i utevarohandläggningen, det

därför även sägas ha visat upp mindre uppsåt. Dessa sistnämnda subjektiva nedsättningsgrunder kunde i o.f.s. justifieras således bättre än de som endast grundas på objektiva yttre förhållanden.

²⁶⁴ Ungdom är i vilket fall som helst utesluten som nedsättningsgrund i den skriftliga processen, eftersom denna är tillämplig bara på åtal för brott begångna av vuxna.

²⁶⁵ RP 271/2004 rd s. 41: ”För ett *enskilt* brott är det avgörande den straffskala som enligt den straffbestämmelse som är *tillämplig i det aktuella fallet* ska tillämpas på gärningen *under de omständigheter som nämns i åtalet*” (min kursiv.). I ljuset av de kursiverade avsnitten kan man få det intrycket att det att brottet enligt åtalet stannade vid försök tas i beaktande. I straffbestämmelsen anges nämligen huruvida försöket är straffbart. Om redan åklagaren utgår från att gärningen endast omfattade försök till brott är detta säkerligen en ”omständighet som nämns i åtalet”. Formuleringen avser visserligen inte detta utan att kvalificerade, normalgradiga och lindriga gärningsformers duglighet till skriftlig förfarande bedöms särskilt i varje enskild kategori och inte utifrån straffskalan för normalgraden av brottet. Att misshandel kan lagföras skriftligen innebär med andra ord inte att detsamma gäller för grov misshandel.

²⁶⁶ Saken uttrycks i BRL 5 a:1,1 punkt 1 så att ”det för inget enskilt brott ... som nämns i åtalet har föreskrivits strängare straff än ... fängelse i högst två år”. Se RP 271/2004 rd s. 41, *Frände 2009a* s. 467 och i *Prosessioikeus* s. 1338 samt *Jokela 2008* s. 452 och *2007* s. 152.

²⁶⁷ Se not 256. På sätt och vis kan den högre gränsen på 9 månader anses motsvara den teoretiska möjligheten att i en utevarohandläggning enligt BRL 8:12 döma ut fängelse på upp till 6 månader i de fall där svaranden uttryckligen har samtyckt till att målet handläggs i hans eller hennes frånvaro. Det säger sig självt att straffet inte behöver överstiga 6 månaders fängelse även om en muntlig utsaga har begärts.

högsta *fängelsestraff* som kan dömas ut. Taket får inte överskridas oavsett om straffet döms ut som ny påföljd för de brott som prövades i det aktuella målet eller om det gäller att bestämma ett gemensamt straff som även omfattar ett tidigare villkorligt straff som ska gå i verkställighet (SL 2 b:5) eller reststraffet efter villkorlig frigivning (SL 2 c:14).²⁶⁸ Bestämmelserna om maximitiden för ett gemensamt fängelsestraff i SL 7:2 saknar också praktisk betydelse, eftersom varje straff, inklusive ett gemensamt, ska stanna vid högst det särskilda maximet för förfarandarten, som är betydligt lägre än de allmänna maximitiderna för ett gemensamt straff efter maximistraffen för de brott som ingår i det gemensamma straffet.²⁶⁹ Gränsen på sex respektive nio månader gäller oavsett om straffet är villkorligt eller ovillkorligt.

Bötesstraff kan såsom i utevarohandläggningen dömas ut utan någon särskild förfarandeintern övre gräns. Böter kan också dömas ut som tilläggsföljd i samband med villkorligt fängelse utan att maximumet för fängelse skulle sänkas från de annars gällande sex (nio) månader.²⁷⁰

Jag intog ovan den ståndpunkten att *samhällstjänst* kan dömas ut i svarandens utevaro om Brottspåföljdsmyndighetens lämplighetsutredning redan finns tillgänglig och domstolen ämnar följa utgången i utredningen.²⁷¹ Om målet tänkas genomgå skriftligt förfarande måste handlingen finnas innan beslutet om handläggningsformen fattas. Vi kommer att se att det i det skriftliga förfarandet är synnerligen viktigt att åklagaren redan i (samband med) stämningsansökan kommer med ett konkret förslag om påföljdens art och approximativa storlek.²⁷² Således ska det utifrån handlingarna stå klart för domstolen och parterna huruvida samhällstjänst kommer att kunna dömas ut. Vidare ska domstolen i den mån det är möjligt skapa förutsättningar för en gedigen påföljdsdiskussion.

Den skriftliga processen är inte ett förfarande grundat på svarandens passivitet, utan domstolen ska utgå från att han eller hon har intresse av att följa behandlingen av sin sak och ingripa om något dyker upp som kan vara av betydelse för utgången i målet. Visst har svaranden möjlighet att avge ett skriftligt svaromål i saken och då också behandla påföljdsfrågan. Men om så inte sker, och domstolen

²⁶⁸ För exempel se avsnitt 7.3.1.2. Då maximistraffet i skriftligt förfarande är högre än i utevarohandläggning rymms brottsserierna i exemplen faktiskt bättre in i straffskalan för skriftligt förfarande än inom den något knappa ramen för utevarohandläggningen. Se även *Frände 2009a* s. 468 och i *Prosessioikeus* s. 1338 och 1339 samt *Jokela 2008* s. 456 och 2007 s. 155 och 156.

²⁶⁹ Se not 41 i avsnitt 7.3.1.2, RP 271/2004 rd s. 41 samt *Frände 2009a* s. 467 och i *Prosessioikeus* s. 1338.

²⁷⁰ På klarspråk betyder detta att svaranden får dömas till ett maximalt villkorligt fängelsestraff samt ytterligare böter. Se även RP 271/2004 rd s. 41, *Frände 2009a* s. 468 och i *Prosessioikeus* s. 1340 samt *Jokela 2008* s. 457 och 2007 s. 156.

²⁷¹ Se i början av avsnitt 7.3.1.3.

²⁷² Se avsnitt 7.4.4.1.

har dubier om samhällstjänst ska dömas ut eller inte, är det vanligen motiverat att domstolen ger svaranden tillfälle att avge en utsaga i påföljdsfrågan. Begäran kan exempelvis formuleras så att svaranden uppmanas ta ställning till förutsättningarna för samhällstjänst.²⁷³ I utsagan kan svaranden ge sin ståndpunkt om åklagarens förslag i påföljdsfrågan. Om någon utsaga inte avges eller saken fortfarande förblir oklar i ljuset av den, har domstolen en prövning marginal i saken. Antingen följs åklagarens och Brottspåföljdsmyndighetens förslag eller så går domstolen in för en avvikande påföljd. Den kan vara lindrigare eller svårare, förutsatt att svaranden har fått yttra sig om saken. Vidare krävs objektiva grunder för valet av påföljd. Sammanfattande kan då sägas att svängrummet för att döma – eller inte döma – ut samhällstjänst framstår som något vidare i det skriftliga förfarandet än i utevarohandläggningen, där det finns anledning att tämligen troget följa bedömningen i lämplighetsutredningen.

Ungdomsstraffet är en påföljd som endast kan dömas ut för brott som unga begår innan de har fyllt 18 år (SL 6:10 a). Enligt BRL 5 a:1,1 punkt 3 är det skriftliga förfarandet uteslutet i fråga om gärningar som minderåriga begår. Ungdomsstraffet kan således inte aktualiseras i de mål som handläggs i det förfarandet.²⁷⁴

När det gäller *specialstraffen* för tjänstemän och militärer hänvisas till framställningen om utevarohandläggning i avsnitt 7.3.1.3 ovan. Dessa kan på motsvarande grunder dömas ut även i skriftligt förfarande.

Tilläggsåtgärderna aktualiseras när svaranden konstateras skyldig till vissa brott. Som vi har sett i slutet på avsnitt 7.3.1.3 förutsätter de flesta av dem ett yrkande av åklagaren (förverkandepåföljd, verkställighet av reststraffet, samfundsbot, närings-, djurhållnings- och jaktförbud samt ersättande av beviskostnader) eller målsäganden eller någon annan skadelidande person (privaträttsliga anspråk på skadestånd m.m.), medan endast ett fåtal döms ut på tjänstens vägnar (verkställighet av villkorligt straff och körförbud). Påföljderna döms ut på vanligt sätt även i skriftligt förfarande. I avsnitt 7.4.4.1 återkommer vi till hur och i vilket stadium dessa ska yrkas eller på något annat sätt anmälas i ett mål som handläggs skriftligen. Redan här gäller det att påpeka vikten av att domstolen har tillgång till anspråken innan stämningen och kallelsen utfärdas. För förverkande-

²⁷³ Enligt RP 271/2004 rd s. 47 ska utsagan i detta fall närmast ges muntligen. Tillvägagångssättet ger TR en möjlighet att iakta svaranden personligen och bedöma hans eller hennes förutsättningar att klara av samhällstjänsten. Även en skriftlig utsaga kan tänkas ibland avhjälpa oklarheten kring påföljdsvalet.

²⁷⁴ *Frände 2009a* s. 468 och i *Prosessioikeus* s. 1338. – Att de ungas brott utestängs från skriftligt förfarande återkommer vi till i avsnitt 7.4.3.1. Även om rättsläget vore ett annat skulle svaranden enligt BRL 5 a:3,3 kallas till ett sammanträde för att höras personligen innan frågan om ungdomsstraff avgörs (L om ungdomsstraff 17,2 §).

påföljdernas del ska uppmärksammas att det i skriftligt förfarande – i olikhet med utevarohandläggningen – inte har satts någon särskild övre gräns för värdet på den egendom som kan förklaras förverkad.²⁷⁵

7.4.2.2 *Bevisfrågor*

För att hålla utgångspunkterna klara, främst med framtoning på oskyldighetspresumtionen som en styrande princip i straffprocessen, börjar jag med att undersöka vad som i bevishänseende förenar det skriftliga brottmålsförfarandet med straffprocessen i övrigt, däribland närmast utevarohandläggningen, som likaså gäller lagföring av mindre brottslighet med tämligen entydigt utrett faktaunderlag. Säregenheterna i bevisföringen tas upp i avsnitt 7.4.4.4.

Vi ska hålla i minnet att normerna för bevisföring och bevisvärdering i grunden är gemensamma och oföränderliga i alla brottmål. Det åligger förundersökningsmyndigheten att samla in bevis till stöd för brottsmisstanken och åklagaren att lägga fram tillräcklig bevisning för svarandens skuld. Hur svaranden sedan förhåller sig till anklagelsen är en sak för sig som visserligen också kan tillmätas ett bevisvärde men som vanligen inte i sig avgör saken i den ena eller den andra riktningen. Att gärningen erkänns medför således inte automatiskt att den även tillräknas. Än mindre följer av att åtalet bestrids att det redan på den grunden ogillas. Enligt lagen ska domstolen sedan efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.²⁷⁶ Det är principiellt viktigt att uppmärksamma att bestämmelsen i BRL 5 a:1,1 punkt 2 om att gärningen i skriftlig process ska vara erkänd inte innebär någon epistemologisk ändring här. Erkännandet är och förblir ett bevis bland andra.

I de mål som ska genomgå skriftligt förfarande ska skuldfrågan således på motsvarande sätt som i de tilltänkta utevaromålen vara (minst) *tillfredsställande utredd*.²⁷⁷ För en fällande dom krävs här i likhet med alla brottmål att det utifrån utredningen är bortom rimligt tvivel att svaranden är upphovsperson till den handling eller underlåtelse som han eller hon står åtalad för och att det inte heller råder någon anmärkningsvärd tvekan om att han eller hon även haft det uppsåt eller den vårdlöshet (”oaktsamhet”) som tillräknandet av brott på rekvisitets subjektiva sida förutsätter. Samtliga brottselement ska då vara (tillräckligt) utredda.

²⁷⁵ RP 271/2004 rd s. 41, *Frände 2009a* s. 469 och i *Prosessioikeus* s. 1339 och 1340 samt *Jokela 2008* s. 457 och *2007* s. 156.

²⁷⁶ RB 17:2,1 och SvRB 35:1,1 som citeras här. Den finska bestämmelsen lyder: ”Rätten äger efter samvetsgrann prövning av alla omständigheter, som förekommit, avgöra, vad i målet ska anses vara sant.” Den svenska formuleringen verkar bättre ta fasta på processrättslig terminologi.

²⁷⁷ Så även *Frände 2009a* s. 473.

Förutom fällande bevis förutsätts åklagaren reda ut och beakta omständigheter som talar mot eller lindrar åtalet.²⁷⁸

Eftersom någon egentlig skillnad inte förekommer mellan utevarohandläggning och skriftlig process med hänsyn till utredningens och bevisningens räckvidd och trovärdighet, gäller de i avsnitt 7.3.1.4 formulerade beviskraven i regel också det skriftliga brottmålsförfarandet. Huruvida bevisningen tillåter att ett mål handläggs skriftligen bestäms på snarlika eller samma grunder som målets utevarokvalitet enligt den trestegslista som *Koponen* för fram.²⁷⁹ I linje med detta resonemang anger man i förarbetena till BRL 5 a kap. att skriftligt förfarande inte står till förfogande om ”det exempelvis råder osäkerhet om svarandens skuld ..., förundersökningsmaterialet är bristfälligt eller om en huvudförhandling är motiverad exempelvis för att pröva omständigheter som gäller brottspåföljden”.²⁸⁰ Omständigheten förtydligades vidare genom att LaU kompletterade BRL 5 a:1,1 med en ny 5 punkt om att en huvudförhandling med hänsyn till utredningen i målet också utifrån en helhetsbedömning är obehövlig.²⁸¹

När jag framhäver att faktaunderlaget alltid ska vara tillfredsställande utrett för att ett mål ska kvalificera sig för skriftlig process, är detta i syfte att förebygga missförstånd i fråga om *erkännandet* och dess betydelse i straffprocessen. Avsikten är att än en gång fästa uppmärksamhet vid att erkännandet systematiskt endast utgör ett bevis bland andra och inte på samma sätt som medgivandet (av hela anspråket eller erkännande av centrala rättsfakta) i dispositiva tvistemål avgör saken direkt.²⁸²

Förhållandet åskådliggörs genom vårt exempel på det misshandelåtal där målsäganden inte hade minnesspår av händelsen och vittnesförnimnelserna

²⁷⁸ Skyldigheten är ett uttryck för objektivitetsprincipen som på denna punkt står som garant för att oskyldighetspresumtionen inte töms på sitt innehåll. Se FöUL 7 § (nya FöUL 4:1) och SvRB 23:4 samt not 20 i avsnitt 4.3.

²⁷⁹ Se vid not 97 i avsnitt 7.3.1.4.

²⁸⁰ LaUB 1/2006 rd s. 6. Se även *Jokela 2008* s. 454 och 2007 s. 154.

²⁸¹ Se LaUB 1/2006 rd s. 6: ”Det ska alltså inte vara möjligt att avgöra ett mål genom skriftligt förfarande om det exempelvis råder osäkerhet om svarandens skuld *trots att denne har erkänt gärningen*” (min kursiv.). Se även *Frände 2009a* s. 473 och i *Prosessioikeus* s. 1344.

²⁸² RB 17:4,2 och SvRB 35:3,2. Om rättspraxis se **HD 1995:182** och **NJA 2001 s. 687**. I litteraturen se t.ex. *Frände 2009a* s. 240 och 241 samt *Jokela 2008* s. 464 och 2007 s. 162. Som *Frände* skriver i sammanhanget, ”[e]ftersom det är domstolens sak att göra den normativa kvalifikationen är det irrelevant huruvida den åtalade *medger* eller inte. Det centrala är huruvida ... han eller hon *erkänner* eller inte” (min kursiv.). Se även *Prosessioikeus/Lappalainen* s. 603 om att ett erkännande dock i praktiken, bortsett från grova brott, vanligen anses som tillräckligt bevis om inte särskilda motskäl kommer upp.

innehöll väsentliga uppsåtsrelaterade osäkerhetsfaktorer.²⁸³ Låt oss nu förmoda att svaranden i förundersökningen har erkänt att han har misshandlat målsäganden vid det aktuella tillfället genom att med flit stöta omkull henne på den isiga gatan. Om lagen tillämpas korrekt med samvetsgrann efterlevnad av officialprincipen i anknytning till oskyldighetspresumtionen förblir erkännandet utan verkan med hänsyn till den handläggningsform som målet ska genomgå. Ovisshetsmoment angående svarandens skuld, med andra ord erkännandets äkthet, förblir kvar. Vittnets förnimmelser förbättras inte av att svaranden erkänner och detta avhjälper inte (helt) målsägandens minnesförlust. Bevisningen borde tas emot i sin helhet och först därefter prövas ”vilken verkan parts erkännande må äga som bevis”²⁸⁴ i relation till de övriga bevisen.

I mål där bevisningen lämnar utrymme för rimligt tvivel på svarandens skuld får en fullskalerättegång inte kringgås genom att svaranden erkänner. Om erkännandet tillmättes bindande verkan även i brottmål skulle rätten till en rättvis rättegång och därmed rättssäkerheten äventyras. För det första är det på individualpsykologisk nivå inte människor främmande att erkänna något de inte har gjort. Falska erkännanden uppstår således spontant.²⁸⁵ För det andra har erkännandet historiskt sett dåligt renommé. Från skräckhistorier över vansinniga hemskheter som av olika maktinnehavare har befallts och verkställts för att finna ut det velade saktillståndet, vanligen förvrängt kallat sanningen, vet vi att gränsen för vad folk lagom torterade villigt erkänner endast sätts av den livligaste fantasin: i t.ex. 1600-talets svenska häxprocesser berättade de misstänkta om blåkullafärder och bjudningar där de varit självaste djävulens gäster. Vetenskapligt civiliserade moderna människor har på motsvarande sätt bekänt sig vara samhällsfiende och därtill angett sina anhöriga för samma brott. Vid sidan av (övriga slags) falska bevis handlar ett av de dystraste kapitlen i straffprocessens historia just om erkännanden. Således är det inte att undra på att modernt människorättstänkande fokuserar på riskerna för missbruk i samband med erkännanden.²⁸⁶

²⁸³ Se avsnitt 7.3.1.4 vid not 114.

²⁸⁴ RB 17:4,2.

²⁸⁵ Om motiven till falska erkännanden se *Lahti* s. 112. Det kan handla om att någon på fattbara grunder, t.ex. av tvång, rädsla eller vinstbegär påtar sig ansvaret för en annan persons gärning, eller, utan någon för utomstående begriplig orsak, erkänner en påhittad gärning. – Eftersom erkännandet inte i sig kan tillmätas bindande bevisvärde i brottmål får svaranden återta erkännandet i varje fas av förfarandet. Den fria bevisvärderingen leder dock till att även ett återkallat erkännande fortsätter att bestå som bevismaterial, vars sanningshalt domstolen sedan värderar fritt. Se t.ex. **I-SHO 2006:18**. Svaranden hade i förundersökningen erkänt den stöld som tillräknades honom i utevarohandläggning i TR. I sin överklagan återtog han erkännandet och uppgav att han lögnaktigt hade erkänt för att skydda sin 11-åriga son, som i själva verket hade tillgripit datorn i fråga. HovR höll en huvudförhandling men ändrade inte TR:s dom, eftersom det alternativa händelseförloppet som svaranden hade lagt fram i HovR inte var trovärdigt.

²⁸⁶ Se t.ex. EMD:s **dom 2006-07-11 Jalloh mot Tyskland** (stor sammansättning), punkt 100: ”As regards the use of evidence obtained in breach of the right to silence and the privilege against self-

Mot denna bakgrund kan det framstå som egendomligt att lagstiftaren nyligen har infört en handläggningsform som är uppbyggd kring svarandens erkännande såsom är fallet med det skriftliga förfarandet.

Lagstiftarens val kan väl ses som ett uttryck för tilltron till rättsstaten och garantierna för en rättvis rättegång och förundersökning.²⁸⁷ Lagstiftaren i en öppen västerländsk demokrati skulle mao. inte införa ett system med erkännanden som processförsättning om man hade misstankar om framtvängande av erkännanden från polisens sida. Det hade dock varit motiverat att lyfta fram den inherenta problematiken i förarbetena, i synnerhet när den skriftliga brottmålsprocessen även tillämpas på anklagelser för brott av tämligen svår natur såsom misshandel (SL 21:5), frihetsberövande (SL 25:1), utpressning (SL 31:3), penningtvätt (SL 32:6), förfalskning (SL 33:1), givande och tagande av muta (SL 16:13 och 40:1), deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet (SL 17:1 a), ordnande av olaglig inresa (SL 17:8) och narkotikabrott (SL 50:1).

Att erkänna en gärning innebär att man godkänner att beskrivningen av det händelseförlopp som ligger till grund för brottmisstanken eller anklagelsen stämmer

incrimination, the Court recalls that these are generally recognised international standards which lie at the heart of the notion of a fair procedure under Article 6. Their rationale lies, *inter alia*, in the protection of the accused against improper compulsion by the authorities, thereby contributing to the avoidance of miscarriages of justice and to the fulfilment of the aims of Article 6. The right not to incriminate oneself, in particular, presupposes that the prosecution in a criminal case seek to prove their case against the accused without resort to evidence obtained through methods of coercion or oppression in defiance of the will of the accused” (min kursiv.). Att utpressa erkännanden är givetvis förbjudet enligt EMRK art. 3 och ett framtvingat erkännande får inte utnyttjas som bevis, vilket konstateras i punkt 105 i domen: “[I]ncriminating evidence – whether in the form of a confession or real evidence – obtained as a result of acts of violence or brutality or other forms of treatment which can be characterised as torture – should never be relied on as proof of the victim’s guilt, irrespective of its probative value. Any other conclusion would only serve to legitimate indirectly the sort of morally reprehensible conduct which the authors of Article 3 of the Convention sought to proscribe ... [EMD] notes in this connection that Article 15 of the United Nations Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment provides that statements which are established to have been made as a result of torture shall not be used in evidence in proceedings against the victim of torture.” – Att framtvängade erkännanden har förekommit också i ett inte så fjärran förflutet framgår av **HD 1948 II 417**: Den polisman som i syfte att tvinga fram ett erkännande vid ett och samma tillfälle hade misshandlat flera personer som gjort sig skyldiga till brott dömdes för ett fortsatt brott. Om erkännandets historia i brottmålsprocessen se *Inger 1976* och *1994 passim*.

²⁸⁷ Rättvisegarantierna i EMRK är till vissa delar redan tillämpliga på förundersökningen. Se domen **2008-11-27 *Salduz mot Turkiet*** (stor sammansättning), punkterna 50: ”Article 6 – especially paragraph 3 – may be relevant before a case is sent for trial if and so far as the fairness of the trial is likely to be seriously prejudiced by an initial failure to comply with its provisions” och 54: ”In this respect, the Court underlines the importance of the investigation stage for the preparation of the criminal proceedings, as the evidence obtained during this stage determines the framework in which the offence charged will be considered at the trial”.

med verkligheten. Man godtar uttryckligen polisens eller åklagarens sammanställning av fakta, instämmer i att allt gick till så.²⁸⁸

För att bedöma huruvida erkännandet har samma räckvidd och innehåll som brottsbeskrivningen i polisrapporten eller åtalsskriften, ska man som tankeexperiment fråga sig om någon ytterligare bevisning utöver erkännandet behövs. Med beaktande av att ett erkännande inte likställs med ett medgivande av straffanspråket är det viktigt att inse att erkännandet ska finna stöd i den övriga bevisningen. Mot denna bakgrund ska tankeexperimentet förstås så att erkännandet ska täcka samtliga bevisstema som åklagaren i annat fall vore tvungen att lägga fram bevis för.

Med hjälp av tankemodellen blir det förståeligt att erkännandet ska täcka brottets såväl objektiva som subjektiva rekvisit. Det räcker med andra ord inte med att svaranden godtar åklagarens gärningsbeskrivning i fråga om händelsernas yttre förlopp men samtidigt förnekar sitt straffansvar på grund av bristande uppsåt eller oaktsamhet. Det gäller att påpeka att även omständighetsuppsåtet ska omfattas av erkännandet.

Vad som förutsätts för *omständighetsuppsåt* är en öppen fråga i finsk rätt medan lagstiftaren har valt att tiga i saken.²⁸⁹ I doktrinen har hävdats att likgiltighet inför möjligheten att ett visst förhållande råder, ett slags godkännandeuppsåt på *dolus eventualis*-nivå, skulle vara tillräckligt.²⁹⁰ I praktiken skulle detta innebära att t.ex. sexuellt utnyttjande av barn skulle tillräknas en svarande som inte hade kontrollerat om sexpartnern hade fyllt 16 år. För ett godtagbart erkännande borde svaranden följaktligen i polisförhöret ha medgett att han eller hon inte hade hört sig för om partners ålder. Om svaranden sade sig ha fått intrycket av att målsäganden hade varit 16 år fyllda skulle däremot inget erkännande föreligga.²⁹¹

Kravet på att erkännandet ska omfatta samtliga rekvisitfaktorer torde förutsätta att åtalen i mål som enligt avsikt ska behandlas i skriftligt förfarande är ut-

²⁸⁸ Se RP 271/2004 rd s. 41 och 42: "Med detta avses att svaranden meddelar att han eller hon har förfarit på det sätt som anges i åtalet" och *Frände 2009a* s. 470: "Att erkänna en gärning betyder i grunden något mycket enkelt. Svaranden bekräftar att den av åklagaren beskrivna historiska händelsen motsvarar det som inträffat i verkligheten." – Man märker att uttrycket "medger" avsiktligt undviks i samtliga framställningar för att inte förvirra begreppen. – Den behövliga detaljeringsgraden i åtalsskriften tas upp i avsnitt 7.4.4.1.

²⁸⁹ LaUB 28/2002 rd s. 10: "Utskottet föreslår ... att i paragrafen endast föreskrivs om följdupsåt. Frågan om omständighetsuppsåt kommer att prövas i rättspraxis, varvid bestämmelsen om rekvisitsvillfarelse bör beaktas."

²⁹⁰ *Frände 2009b* s. 235. I artikeln uppmanar han HD att komma med prejudikat i frågan.

²⁹¹ Exempelen aktualiseras dock inte i skriftligt förfarande, eftersom brottet i fråga har ett straffmaximum på 4 år (SL 20:6). Åtal för utnyttjande av person som är föremål för sexhandel eller köp av sexuella tjänster av ung person (SL 20: 8 och 20:8 a) kan bli aktuella även i skriftligt förfarande. Här ska erkännandet innehålla uppgift om att svaranden inte brytt sig om att tillhandahållaren av tjänsten hade fallit offer för människohandel eller var minderårig.

förligare än de s.k. skelettåtal (på finska ”luurankosyytteet”) som anlitas i övrigt.²⁹²

Om åtalet endast återger brottsbeskrivningen i lagen kompletterad med uppgifter om tidpunkten och orten för gärningen finns risken att det inte blir klart huruvida svaranden i sitt erkännande i tillräcklig grad har tagit ställning till samtliga element i rekvisitet som sig bör. Trots att straffatituderna på över två år utesluter från tillämpningsområdet för skriftlig process de egentliga grova gärningsformerna för diverse brott som i lagen förses med det öppna rekvisitet att ”brottet även bedömt som en helhet är grovt”, går det lätt att hitta motsvarande exempel där det inte räcker med att återge lagens termer som sådana utan dessa måste ges en konkret innebörd i åtalet.

Som ett exempel kan tas deltagande i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet (SL 17:1 a), där rekvisitet förutsätter att någon ”deltar i en organiserad kriminell sammanslutnings verksamhet i vilken *syftet är att begå ett eller flera brott för vilka det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i minst fyra år*”. För att uppsåts-elementet kan kontrolleras, måste åtalet innefatta uppgift om att personen faktiskt hade planerat att begå något eller några så pass grova brott och närmare peka ut huvuddragen i dessa planer. Likaledes ska ett åtal för spridning av våldsskildring (SL 17:17) precisera i vilket hänseende bildupptagningen i fråga visar ”*rätt våld*”. Vid behov ska domstolen, om den går med på skriftligt förfarande, fästa åklagarens uppmärksamhet vid bristfälligheter i åtalet och uppmana honom eller henne att komplettera stämningens ansökan.²⁹³ Som alternativ kan domstolen alltid bestämma att målet genomgår fullskalerättegång.

Hittills har erkännandets förhållande till de olika elementen i uppsåtet behandlats. Vad *oaktsamheten* beträffar anser jag läget vara något annorlunda. Det är förvisso till fördel att även i åtal för brott begångna av oaktsamhet detaljerat redogöra för de element som påstås uppfylla rekvisitet. Hit hör t.ex. de yttre omständigheter som bidragit till att äventyrandet av trafiksäkerheten är ”ägnat att förorsaka allvarlig fara för någon annans liv eller hälsa” och därmed ska betraktas som grovt (SL 23:2). Svarandens erkännande får vara abstrakt i den mening att han eller hon godtar brottsbeskrivningen i lagen utan att särskilt behöva

²⁹² Se även *Frände 2009a* s. 474 vid och i not 27 samt i *Prosessioikeus* s. 1345. Se även avsnitt 7.4.4.1. I förarbetena nämns däremot, utan att uppsåtsproblematiken tas upp, endast att stämningens ansökan tillräckligt detaljerat ska lägga fram påföljdsalternativ (RP 271/2004 rd s. 46).

²⁹³ BRL 5:5 jfrt med 5 a:9. Se även RP 271/2004 rd s. 46. – Om åklagaren själv har utfärdat stämningen med den knappordiga åtalsskriften blir läget komplicerat. Då måste domstolen antingen stoppa handläggningen och flytta över målet till fullskalerättegång eller iaktta bestämmelserna om hörande av part enligt BRL 5 a:3 och 5:4. I praktiken torde domstolen anmoda åklagaren att specificera vilka enskilda rekvisitelement svaranden har tagit ställning till. Åklagarens utlåtande sänds sedan till svaranden. Om svaranden inte anför något som påverkar förutsättningarna för handläggningsformen, närmast då (delvis) tar tillbaka sitt erkännande, fortsätter det skriftliga förfarandet. Se även avsnitt 7.4.4.1.

godkänna varje specifik omständighet som tillsammans konstituerar hans eller hennes oaktsamhet i fallet. När det i oaktsamheten, i olikhet med uppsåtet, inte är fråga om viljeinriktningen hos den enskilda gärningspersonen, är det likgiltigt huruvida han eller hon vetat eller låtit bli att ta hänsyn till att vägytan var isbelagd eller att boskap förrirat sig ut på körbanan. Så värderas oaktsamheten inte utgående från vad svaranden har hållit för övervägande sannolikt utan efter en utomstående omtänksam person-måttstock.

Oaktsamhet uppstår om man förfar (avsevärt) mindre omsorgsfullt än en ansvarskännande person i samma ställning.²⁹⁴ Detta objektiva kriterium får sitt närmare innehåll i varje enskilt fall från en (någorlunda) allmängiltig grundsats som anger hur en omsorgsfull person förväntas agera i en likadan situation, t.ex. sakta in vid halka. Om det kan visas att svaranden har känt till eller sett det som möjligt att vägytan är isig saknar betydelse här. Därför kan det sägas sakna relevans för tillräknandet huruvida svaranden själv uttryckligen anger att han eller hon körde för fort med hänsyn till väglaget, jämfört med att han eller hon endast i allmänna termer erkänner att hon framfört sitt fordon oaktsamt på ett sätt som var ägnat att förorsaka allvarlig fara för någon annans liv eller hälsa. Under de omständigheter som rådde vid gärningstidpunkten var det i vart fall halkan som föranledde en ökad plikt till aktsamhet, som hon hade underlåtit att iaktta. Denna aktsamhetsplikt konstruerar (åklagaren och) domstolen på tjänstens vägnar när de slår fast måttstocken för klanderfritt respektive klandervärt beteende i de ifrågakvarande omständigheterna som finns antecknade i förundersökningsprotokollet.²⁹⁵ Jag hävdar att undersökningen av brott som begås av oaktsamhet i detta hänseende kompletteras av vissa inkvisitoriska inslag: det utreds ex officio vilka som var de närmare omständigheter som gjorde att svarandens gärning på varje enskild punkt uppfyller rekvisiten i den straffbestämmelse som han eller hon i sitt erkännande godkänt gälla för gärningen.

Det gäller att notera att erkännanden med reservationer inte duger som underlag för skriftlig process. Om svaranden uppger att han eller hon visserligen hade förfarit så som beskrivs i åtalet men tillägger att han eller hon inte anser sig bära straffrättsligt ansvar för händelsen, har han eller hon inte erkänt och målet kan inte tas upp i skriftligt förfarande. Om svaranden t.ex. åberopar någon ansvarsfri-

²⁹⁴ Se närmare SL 3:7, RP 44/2002 rd s. 16, 90, 91 och 95–97 samt t.ex. **HD 2009:44** punkt 11.

²⁹⁵ Se i samma riktning *Frände 2009a* s. 241.

hetsgrund i SL 4 kap. såsom rekvisit- eller förbudsvillfarelse, nödvärn eller nödtillstånd, verkligt eller putativt,²⁹⁶ föreligger inget erkännande.²⁹⁷

Det verkar klart att erkännandet inte heller kan begränsas till delar av händelseförloppet. Att svaranden endast delvis bejakar brottsbeskrivningen utgör snarast tecken på att han eller hon inte är beredd att omfatta den till övriga delar. Således kan åklagarens skildring av händelseförloppet inte anses ostridigt i den mening som krävs.²⁹⁸

Domstolen är som känt inte bunden av de straffrättsliga kvalifikationer som åklagaren ger gärningen.²⁹⁹ Domstolen kan avvika från bedömningen i åtalet på olika sätt: finna att den åtalade handlingen eller underlåtelsen inte utgör ett brott över huvud taget, endast uppfyller rekvisitet för ett lindrigare brott än det som åklagaren yrkar straff för eller till och med ska tillräknas som ett grövre brott jämfört med rubriceringen i åtalet. Fall där det sistnämnda alternativet kan aktualiseras lämpar sig knappast för skriftligt förfarande, eftersom svaranden ska informeras om möjligheten till denna grövre kvalifikation av brottet och beredas tillfälle att yttra sig om saken.³⁰⁰ I det motsatta fallet föreligger däremot inget hinder för skriftligt förfarande. Detta beror på att även om svaranden erkänner samtliga fakta i brottsbeskrivningen är det möjligt att domstolen ger dem en lindrigare rättslig bedömning än vad åklagaren har gjort i sin åtalsprövning. Om svaranden redan i samband med erkännandet meddelar att händelseförloppet i åtalsskriften nog stämmer, men endast ska tillräknas som ett lindrigare brott än

²⁹⁶ Enligt SL 4:3 befriar putativnödvärn eller putativnödtillstånd från ansvar för uppsåtligt brott. Gärningen kan dock bestraffas som ett oaktsamhetsbrott när underlåtenheten är straffbar enligt en särskild bestämmelse eller till följd av den misstänkta personens specifika ansvarsställning (SL 3:3).

²⁹⁷ *Frände 2009a* s. 470 och i *Prosessioikeus* s. 1143. Jag håller med honom om att blotta invändningen om att gärningen inte är straffbar eller att en strafffindningsgrund, såsom nödvärnsexcess eller en ursäktlig förbudsvillfarelse, är för handen räcker för att utestänga målet från skriftligt förfarande. Svarandens uppfattning om sin skuld stämmer inte längre med åklagarens, varför erkännandet brister i fråga om det subjektiva rekvisitet. Se även RP 271/2004 rd s. 42.

²⁹⁸ Som *Frände* påpekar i sammanhanget är det dock tänkbart att åklagaren tillhandahåller ett alternativt åtal som grundar sig på de fakta som svaranden erkänner (*2009a* s. 470 och i *Prosessioikeus* s. 1341). Om åklagaren avstår från förstahandsåtalet, det i vilket svaranden inte till alla delar instämt, kan restalternativet handläggas skriftligen.

²⁹⁹ Se not 247 i avsnitt 7.4.2.1.

³⁰⁰ Om plikten att upplysa svaranden om möjligheten till grövre tillräknande se såväl EMD:s **dom 2007-12-11 Drassisch mot Italien**, punkterna 36, 38 och 41 som redan **HD 1992:73**. Att enligt BRL 5 a:3 begära ett skriftligt eller muntligt uttalande om detta skärpta tillräknande är visserligen möjligt inom ramen för det skriftliga förfarandet, men i praktiken föga praktiskt jämfört med att saken i sin helhet behandlas i en fullskalerättegång.

vad åklagaren yrkar, kan skriftligt förfarande på motsvarande sätt anlitas även om rätten skulle bedöma gärningen i enlighet med dess kvalificering i åtalet.³⁰¹

På rättsliga grunder kan och i vissa fall ska åtal för erkända gärningar förkastas, också i skriftligt förfarande. Typfallet är att åtalsrätten är preskriberad. Här torde ingen fortsatt handläggning behöva föregå domens avkunnande. I invecklade fall, t.ex. sådana där gärningsbeskrivningen i åtalet inte verkar motsvara brottsrekvisitet i lagen, kan det däremot finnas skäl att begära utsagor av parterna innan åtalet möjligen förkastas.³⁰²

Trots att svaranden ska erkänna att den brottsbeskrivning som ligger till grund för straffanspråket stämmer överens med verkligheten, behöver han eller hon inte medge att målsägandens *privaträttsliga yrkanden* är berättigade för att målet, och i samband med det även detta privaträttsliga anspråk, ska kunna prövas i skriftligt förfarande.³⁰³ Visserligen ger det inte en bra prognos för processen om det privaträttsliga anspråket är stridigt. Även om målsäganden ämnar bestyrka sin fordran med endast skriftliga bevis och handläggningen således i princip kvalificerar sig för ett fortsatt skriftligt förfarande, måste domstolen begära utsagor av parterna och bereda dem tillfälle att bemöta motpartens skrifter, något som inte förverkligar processidealet om ett smidigt och snabbt förfarande. I stället för att försöka utreda stridiga privaträttsliga krav i det skriftliga förfarandet är det vanligen motiverat att behandla hela målet i en fullskalerättegång.

Privaträttsliga krav kan alternativt behandlas särskilt i civilprocessuell ordning (BRL 3:3). I förarbetena avråder man dock från detta på den grunden att det inte är skäligt att målsäganden tvingas samla på sig kostnader för att föra sin talan separat.³⁰⁴ Motiveringen är giltig i fråga om målsägande ”i god tro”, dvs. personer med rimliga och reella brottsrelaterade skadeståndskrav. Däremot är det föga ändamålsenligt att straffprocessmaskineri används för att utreda dåligt underbyggda och vaga anspråk.

I praktiken är grunden för de privaträttsliga anspråk som framförs i skriftligt förfarande mestadels ostridig med beaktande av att gärningen alltid ska vara erkänd. Om åtalet gäller ett uppsåtligt brott omfattar erkännandet definitionsmässigt även medgivandet av skadeståndsskyldigheten, som endast förutsätter vållande, dvs. oaktsamhet från upphovspersonens sida. Oenigheterna gäller då närmast kausalförhållandet mellan förlust och gärning. Om erkännandet – i brist på överensstämmande andra bevis – inte kan läggas till grund

³⁰¹ Se RP 271/2004 rd s. 42 med exemplet på parternas avvikande meningar om den beskrivna gärningen ska tillräknas som snatteri eller normalgradig stöld.

³⁰² Arg. BRL 6:5,2 som enligt lagens systematik visserligen synes vara tillämplig endast i de mål som genomgår huvudförhandling, men som kan sägas ge uttryck för en allmän skyldighet till materiell processledning. Se även *Frände 2009a* s. 483 och i *Prosessioikeus* s. 1157.

³⁰³ RP 271/2004 rd s. 43, *Frände 2009a* s. 471 och i *Prosessioikeus* s. 1342 samt *Jokela 2008* s. 454 och 2007 s. 154.

³⁰⁴ RP 271/2004 rd s. 44. Så även *Jokela 2008* s. 455 och 2007 s. 154.

för en fällande dom ska även skadeståndsanspråket ogillas.³⁰⁵ I det skriftliga förfarandet verkar problemet dock inte aktualiseras, eftersom saken utifrån en helhetsbedömning enligt BRL 5 a:1,1 punkt 5 ska vara så pass utredd att erkännandets bevisvärde inte rubbas. Vanligen kan och ska således målsägandens privaträttsliga yrkanden (på skadestånd) föras av åklagaren i samband med åtalet enligt BRL 3:9.

I avsnitt 7.3.1.4 har vi redan antytt att utredningen i ett smärre brottmål inte, särskilt om ett erkännande finns för handen, behöver bli kvantitativt lika omfattande som annars. Om straffvärdet inte är särdeles högt kan man utgå från att erkännandet inte saknar grund. Erkännandet medför så att säga en presumtion om skuld. Övrig utredning ska dock samlas in för att styrka att erkännandet är överensstämmande med fakta. Samtliga åtal som behandlas i det skriftliga förfarandet avser emellertid inte enbart lindriga förseelser. I förfarandet kan ju handläggas åtal för de flesta normalgradiga brott och frihetsstraff på flera månader dömas ut. I samband med misstankarna om inte helt ringa brott framhävs kraven på utredningens vattentäthet i takt med att anklagelserna försvåras. Angående utevarohandläggning i mål där (det sammanlagda) straffvärdet (för brottsmisstankarna i fråga) stannar vid tre månaders fängelse och som typiskt avser bötesmål, kom vi till slutsatsen att det i utredningen i målet inte får ingå element som strider mot åtalet. I ett tilltänkt utevaromål kan svaranden visserligen infinna sig i domstolen och ange kompletterande synpunkter på faktaunderlaget, till och med bestrida bevisen och neka till sitt straffansvar. Domstolen får därigenom granskningshjälp av svaranden ifall denna tvivlar på utredningens beviskraft. Således går det att tänka att domstolens skyldighet att kontrollera bevis begränsas just till att se till att ingenting som framgått i förundersökningen direkt vacklar åtalets grund.

I det skriftliga förfarandet är läget åter något annorlunda, om än besläktat. Även om den stora massan av mål som behandlas i skriftlig process tvivelsutan består av oproblematiske bagatellmål, blir också tämligen svåra brott föremål för denna handläggningsform.³⁰⁶ Någon kontrollmekanism finns inte inbyggd på samma sätt som i utevarohandläggningen, där man kan utgå från att svaranden vid behov inställer sig för att bestrida åtalet. Svaranden har redan erkänt, vilket normalt tyder på att anklagelsen är riktig. Men samtidigt är det också ett tecken på att svaranden inte längre ämnar försvara sig mot anklagelserna utan är beredd att godkänna en fällande dom. Erkännandet i sig avgör inte skuldfrågan utan domstolen är skyldig att väga det mot de övriga bevisen. Paradoxalt nog blir

³⁰⁵ Se *Lahti* s. 114 med hänvisning till *Lappalainen* s. 450.

³⁰⁶ Att även sådana allvarigare mål handläggs skriftligen framgår t.ex. av att det i skriftligt förfarande enligt fältstudien ständigt döms ut fängelse, även ovillkorligt, för misshandel eller stöld.

förundersökningsmaterialet på sätt och vis viktigare i det skriftliga förfarandet än i en utevarohandläggning; i det förra fallet ska åtalet till alla delar finna stöd i förundersökningen medan det i det senare fallet kan anses tillräckligt att ingenting i förundersökningsmaterialet motsäger åtalet.

I praktiken är skillnaden visserligen inte särskilt stor, men enligt min bedömning dock skönjbar. I den skriftliga processen har domstolen en mer omfattande förpliktelse att bevaka svarandens intressen, eftersom han eller hon inte kommer att infinna sig, medan det i en utevarohandläggning alltid är möjligt att svaranden kommer till rätten för att peka ut motstridigheterna i utredningen.³⁰⁷

7.4.3 Parternas och rättskipningspersonalens (in)ställning

7.4.3.1 Svaranden

Här granskar vi först om vissa persongrupper kan bli svarande i det skriftliga förfarandet. Sedan tas upp hur svaranden ska inställa sig till anklagelserna och hur anordnandet av processen för att den kunde genomföras i skriftlig form.

Tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet begränsas betydligt ratione personae i och med att anklagelser för brott som misstänks ha begåtts av *minderåriga* personer inte kan handläggas utan att huvudförhandling hålls.³⁰⁸ Begräns-

³⁰⁷ Det skulle således bli fråga om en sorts skydd för god tro, på straffprocessens område: har man litat på polisens och åklagarens prövning av saken och lagt fram erkännande grundat på vad dessa myndigheter funnit för utrett kan man även lita på att domstolen med full efterlevnad av officialprincipen granskar att saktillståndet motsvarar ens erkännande. Tankegången kan anses finna stöd även i BRL 5 a:1,1 punkt 5.

³⁰⁸ BRL 5 a:1,1 punkt 3. Termen ”myndig” i lagen innebär motsatsen till minderårig, som framgår av den finska versionens ”täysi-ikäinen”. Se *Frände 2009a* s. 467 not 9. Däremot berörs inte i lagen eller i förarbetena den persons ställning som är omyndig i den meningen att han eller hon inte förfogar över sin person och egendom trots uppnådd normal myndighetsålder utan har omyndigförklarats med stöd av FörmyndarVL 18 §. Jag avråder från skriftligt förfarande i fråga om sådana omyndiga svarande, i synnerhet om förmyndarens samtycke saknas. Det gäller nämligen att lägga märke till att en omyndig person enligt RB 12:2 förmodas själv föra sin talan i brottmål, förutsatt att han eller hon, sin omyndighet till trots, är straffrättsligt tillräckelig. Med tillämpning på det skriftliga förfarandet innebär detta att stämningen och kallelsen ska delges den omyndiga svaranden personligen, inte förmyndaren, och att svaranden själv ska kunna avgöra huruvida han eller hon erkänner gärningen och samtycker till det skriftliga förfarandet. Uppgiften verkar överdimensionerat utmanande för någon som annars inte ens får ingå rättshandlingar såsom att köpa och sälja egendom. Här bör hållas i minnet att endast personer med kraftigt nedsatt psykisk kapacitet omyndigförklaras i praktiken, medan man i lindrigare fall av värnlöshet utser en intressebevakare, vilket inte fråntar huvudmannen rätten att även själv sköta sina angelägenheter (FörmyndarVL 18 § jfrt med 14 §). Om målet då till följd av svarandens erkännande och samtycke riktas till skriftligt förfarande, är det i praktiken svårt för domstolen att bedöma om han eller hon är (fullt) tillräckelig eller om sinnesundersökning ska förordnas. Därför anser jag att inte heller personer med intresse-

ningen sammanfaller med vad som avses med brott begångna av unga personer, dvs. sådana som har fyllt femton men inte arton år (SL 6:8,1 punkt 1).

Närmare gränsdragningar framgår av rättspraxis. Enligt **HD 1964 II 84** och **HD 1952 II 10** är man en ung person och som sådan minderårig i den mening som avses i BRL 5 a:1,1 punkt 3 under hela 18-årsdagen, oavsett det klockslag när man föddes. Råkar man i slagsmål på kvällen på sin 18-årsdag och misstänks för misshandel, kommer målet att behandlas i huvudförhandling och inte i skriftlig process.

Finsk lag saknar precisa bestämmelser om när de olika brotten anses fullbordade. Viss ledning i frågan fås dock av SL 8:2, som reglerar den tidpunkt från vilken preskriptionen av åtalsrätten räknas. Som tumregel kan anges att preskriptionstidens början sammanfaller med tidpunkten för när den brottsliga handlingen har (sl)utförts eller underlåtenheten blivit verklighet. Vidare gäller det att beakta bestämmelserna i slutet på 1 mom. och 2 mom. i paragrafen. Om det i brottsrekvisiten förutsätts att en viss verkan av handlingen har inträtt, räknas preskriptionstiden enligt den förra bestämmelsen från den dag då denna verkan inträdde. Denna utgör samtidigt tidpunkten för gärningen: om den rekvisitenliga följden inte inträffar, har brottet även stannat (högst) vid försök. Om den brottsliga gärningen i sin tur omfattar upprätthållande av ett lagstridigt tillstånd, börjar preskriptionstiden enligt den senare bestämmelsen löpa först från det att detta tillstånd har upphört. I detta fall sammanfaller således inte starttidpunkten för åtalspreskription med gärningstidpunkten som utsträcker sig över hela den period som lagstridigheten har varat.

Vid lagberedningen övervägdes möjligheten att inte bestämma åldersgränsen utifrån tidpunkten för gärningen utan för meddelandet av svarandens samtycke till förfarandet. Detta hade medfört att även gärningar som unga personer under 18 år begår hade kunnat riktas till den skriftliga processen.³⁰⁹ Den valda lösningen att konsekvent utesluta minderårigas gärningar från tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet förefaller dock enligt min åsikt kriminalpolitiskt motiverad. I annat fall hade med all sannolikhet även reglerna om utdömmande av ungdomsstraff bort ändras så att svaranden inte längre behövde höras personligen.

Att mål mot minderåriga inte handläggs i det skriftliga förfarandet kan i sig anses förenligt med de individualpreventiva syftena förknippade med personlig närvaro i brottmålsrättegången. I synnerhet en ung person kan förväntas rätta sig

bevakare ska lagföras i skriftligt förfarande som förutsätter att svaranden efter noga avvägning kan träffa avgöranden i abstrakta och betydelseaddade frågor i och med att uttala sig om skulden och bestämma om det är förenligt med hans eller hennes intressen att låta saken behandlas endast i skrift. Jfr *Frände a.st.* och i *Prosessioikeus* s. 1338 om att hinder i o.f.s. inte föreligger för att mål mot omyndigförklarade vuxna tas upp till skriftligt förfarande.

³⁰⁹ RP 271/2004 rd s. 43.

efter att i rättens sammanträde bli tvungen att konfronteras med sin gärning och dess följder.³¹⁰

Enligt MRL 1,1 § handläggs militära rättegångsärenden vid allmänna domstolar i den ordning som är stadgad för brottmål samt med iakttagande även av vad som stadgas i denna lag. Av ordalydelsen följer att även skriftligt förfarande kan anlitas i mål avseende militära brott. Att en *militär* åtalas för brott mot SL 45 kap. (eller något annat brott som nämns i MRL 2,2 § med försvarsmakten eller en annan militär person som målsägande) gör inte saken som sådan olämplig för skriftlig process. Men nyttan med handläggningsformen verkar tämligen begränsad i dessa mål, med beaktande av att tingsrätten då alltid ska bestå av, förutom ordföranden, två militära ledamöter (MRL 3,1 §).³¹¹

Att domstolssammansättningen omfattar tre domare fördröjer oundvikligen handläggningen: var och en av dem måste givetvis bekanta sig med handlingarna. Därför är det mer ändamålsenligt att rättegången genast hålls i form av en huvudförhandling, som dock gärna kan vara en utevarohandläggning. Ett skriftligt förfarande skulle däremot innebära samma sorts förfarande som anlitas i överrätt i mål som avgörs på föredragning och som kännetecknas av att handlingarna cirkulerar från ledamot till ledamot tills de alla har enats om avgörandet. Proceduren kan som känt vara tidsödande. Även om vi utgår från att ordföranden föredrar målet för de militära ledamöterna (RB 23:1,2) och i den egenskapen uttalar sig först, vore det inte heller korrekt mot de militära ledamöterna, som är lekmän i juridiska frågor, att förutsätta att de kan avdöma ett mål i en skriftlig process som anordnas i form av handlingscirkulation.

Av den lagsystematiska lösningen att BRL 8:3 inte ändrades i samband med att skriftligt förfarande infördes följer att anklagelser för brott för vilka svaranden står *häktad* inte kan handläggas enbart skriftligen, lika litet som i svarandens utevarö. Svaranden måste vara personligen närvarande, och därmed gäller alltid

³¹⁰ RP 271/2004 rd s. 43, *Frände 2009a* s. 467 och i *Prosessioikeus* s. 1140 samt *Jokela 2008* s. 453 och 2007 s. 153. Jokela anmärker att samma argument kan tillämpas på samtliga svarande, vilket väcker frågan om den skriftliga handläggningsformen alls är förenlig med samhällsnyttan. Se även avsnitt 3.2.2.

³¹¹ För tydlighetens skull sägs i bestämmelsen explicit att denna fulltaliga sammansättning även krävs för militära mål i skriftligt förfarande. Bestämmelsen i MRL 3,1 § åsidosätter således den endomarsammansättning som enligt RB 2:6 normalt är behörig i skriftligt förfarande. Motiven tyder visserligen på att om bestämmelsen om de militära ledamöternas deltagande inte hade tagits in i lagen dessa inte hade hört till sammansättningen i militära mål som genomgår skriftligt förfarande (RP 271/2004 rd s. 68). Tolkningen kan ifrågasättas. Om det i en speciallag avseende handläggningen av vissa mål föreskrivs en särskild sammansättning av domstolen såsom i MRL 3 §, kan man på goda grunder utgå från att sammansättningen behövs i dessa mål oavsett om handläggningen till vissa delar inte regleras i speciallagen utan i den allmänna rättegångslagstiftningen.

fullskalerättegång för de åtalpunkter som avser brottsmisstankar för vilka svaranden häktats.³¹²

Sakens praktiska betydelse är dock liten. Det är sällsynt att någon som erkänner brott som inte förskyller strängare straff än 2 års fängelse, typiskt (en serie av normalgradig) stöld eller misshandel, hålls häktad i väntan på domstolsbehandlingen.

Andra tvångsmedel med ingrepp i den personliga friheten, såsom reseförbudet, medför däremot inte samma närvaroobligatorium. Trots att svaranden har meddelats reseförbud föreligger inget principiellt hinder för att handlägga åtalet i skriftligt förfarande. Att svaranden är häktad för andra brottsmisstankar än de som rannsakas i det aktuella målet hindrar inte heller behandling i skriftligt förfarande.

Redan i avsnitt 2.2.4 har vi i fråga om de inblandades *inställning till behandlingen* av saken anfört att det skriftliga förfarandet i tingsrätten av alla handläggningsformer för brottmål förutsätter den största aktiviteten från svarandens sida. Det förväntas att svaranden såväl redan i förundersökningen som i svaret på stämningen erkänner åtalet, och dessutom uttryckligen samtycker till att målet handläggs skriftligen. Även rätten att höras personligen i domstolen ska svaranden explicit avstå från.³¹³

Mot denna bakgrund förefaller det tvivelaktigt, såsom även flera remissinstanser och sakkunniga inför LaU påpekade,³¹⁴ huruvida det skriftliga förfarandet kommer att råda bot på svårigheten att stämma in svarande eller att få dem att infinna sig i domstolen för huvudförhandling. Att en person inte är samarbetsvillig är inte ett gott utgångsläge i sammanhanget. Således är det förvånande att hela 35,5 % (N = 18.919) av de vid TR handlagda 53.255 brottmålen har

³¹² Omständigheten hade för tydlighetens skull kunnat nämnas i förarbetena. – Att bestämmelsen i BRL 8:13 om att fängelse inte kan dömas ut i svarandens frånvaro med mindre så sker i utevarohandläggning inte i sin tur är tillämplig följer av att det i 5 a kap. ingår särskilda bestämmelser om möjlighet att döma ut fängelse i det skriftliga förfarandet.

³¹³ BRL 5 a:1,1 punkt 2 och 5 a:2,1 samt FöUL 5,1 § punkt 4 (nya FöUL 1:2,1 punkt 4). Svaranden behöver i o.f.s. inte erkänna gärningen redan i förundersökningen men ska frågas om detta. Mål där så inte har skett tas knappast upp i skriftligt förfarande. I dessa fall har åklagaren eller domstolen ingen anledning att förmoda att svaranden ändrar attityd och kommer med ett erkännande när han eller hon delges stämningen. Svarandens inställning till lagföringsproceduren ska antecknas i förundersökningsprotokollet (FöTMF 16,1 § punkt 6). Om den misstänkta personen inte erkänner finns givetvis ingen orsak att särskilt fokusera på samtyckesfrågan. – Kravet att svaranden explicit ska godkänna behandlingen utan huvudförhandling kom till på förslag av GrU (GrUU 31/2005 rd s. 3). Se även *Frände 2009a* s. 469 och i *Prosessioikeus* s. 1340. Som han misstänker jag att kravet inte har någon självständig betydelse. Epistemologiskt innebär redan att samtycka till skriftligt förfarande att även godkänna bortfallet av en muntlig förhandling.

³¹⁴ Se noterna 215 och 240 i avsnitt 7.4.1. Se även *Jokela 2008* s. 457 och *2007* s. 156.

kunnat handläggas i det skriftliga förfarandet.³¹⁵ Utan att undersöka saken närmare förmodar jag dock att målen till merparten är sådana där svaranden i vilket fall som helst, oavsett handläggningsform, hade medverkat genom att inte fly undan delgivningen av stämningen eller rättegången. De mål som typiskt genomgår skriftligt förfarande utgörs, som framgår av tabellerna i kap. 8, av rattfylleri, där svaranden vill få saken handlagd utan dröjsmål med förhoppningen om ett så kort körförbud som möjligt.

Erkännandet och samtycket ska basera sig på medvetna val. Svaranden ska känna till innebörden av åtgärderna och deras konsekvenser för hans eller hennes rättigheter. I syfte att säkerställa att samtycket har kommit till efter moget övervägande föreskrivs i BRL 5 a:2,1 in fine att svaranden vid delgivningen av stämningen i ett tilltänkt skriftligt förfarande samtidigt ska ”upplysas om vad samtycket innebär för handläggningen av målet”.³¹⁶ Även om stämningen bifogas ett informationsblad om det skriftliga förfarandets förlopp och svarandens rättigheter ställer upplysningsplikten höga krav på yrkeskunskapen hos stämmingsmän och kanslipersonalen vid tingsrätterna, eftersom det är dem som svarandena i första hand vänder sig till för information. Hur och när svaranden ska vidta de behövliga åtgärderna (såsom att erkänna, samtycka till förfarandet och avstå från muntlig förhandling) granskas i avsnitt 7.4.4. Inledningsvis kan dock påpekas att svaranden uttryckligen ska upplysas om att han eller hon ända tills domen meddelas kan återta sitt erkännande och sitt samtycke till förfarandet, vilket innebär att saken flyttas över till minst en utevarohandläggning om inte direkt till fullskalerättegång.³¹⁷

7.4.3.2 Målsäganden

För skriftligt förfarande i brottmål förutsätts aktivitet även från en annan personkrets förutom svaranden, nämligen eventuella målsägande.³¹⁸ I BRL 5 a:1,1 punkt

³¹⁵ *Rättsstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål 2011.

³¹⁶ Bestämmelsen kom till först i riksdagsbehandlingen, tydligen med anledning av oron hos en del sakkunniga över huruvida svarandena inser relevansen av det skriftliga förfarandet. Se avsnitt 7.4.1 vid noterna 226 och 232.

³¹⁷ Se LaUB 1/2006 rd s. 6 samt *Frände 2009a* s. 477 och i *Prosessioikeus* s. 1349. – Erkännandet kan svaranden givetvis återkalla också i senare faser såsom i överinstans eller, utan hinder av domens rättskraft, i en resningsansökan. Se härom de svenska avgörandena **NJA 2001 s. 687** och **Svea HovR beslut 2009-12-17** i det s.k. Quick-ärendet **Ö 3147-09**. I det senare meddelade HovR resning på grund av att den dömda svaranden hade åberopat uppgifter som han menade visar att hans tidigare erkännande inte var tillförlitligt. HovR motiverade sitt avgörande bl.a. med att det saknades stödbevisning som band honom till brottet.

³¹⁸ En betydande del av de skriftliga målen avser misstankar om allmänfarliga brott som saknar målsägande. Således utgjorde rattfylleri (4.816 fall motsvarande 25,5 %) och grovt rattfylleri

4 anges som ett av villkoren för skriftligt förfarande att målsäganden under förundersökningen eller senare skriftligen har meddelat att han eller hon inte yrkar på att huvudförhandling ska hållas. I överensstämmelse med detta föreskrivs i FöUL 5,1 § punkt 4 (nya FöUL 1:2,1) att det i förundersökningen bl.a. ska utredas huruvida målsäganden samtycker till att målet i tingsrätten behandlas i skriftligt förfarande.³¹⁹ I motsats till vad som gäller för svaranden räcker det för målsägandens del att han eller hon en enda gång i förundersökningen har samtyckt till skriftligt förfarande. Detta samtycke ifrågasätts inte under domstolsbehandlingen.³²⁰

Lagen och förarbetena tigger om vad som händer om målsäganden tar tillbaka sitt samtycke till skriftligt förfarande. I litteraturen har det ansetts att en sådan ångerrätt på grund av parternas likställdhet även tillkommer målsäganden.³²¹ Detta innebär närmast att målsäganden på samma sätt som svaranden ska kunna ändra åsikt och få ärendet behandlat i en fullskalerättegång. I och för sig är detta motiverat redan med hänsyn till domens rättskraft. När anklagelserna avseende en viss händelse har behandlats vid domstol får straffanspråk grundade på dessa inte längre tas upp till prövning. Därför måste målsäganden få tillfälle att under handläggningens gång revidera sin åsikt och vidta processåtgärder såsom att lägga fram (nya) anspråk som har sin grund i den åtalade gärningen eller underlåtelserna och som således kommer att träffas av rättskraften av den dom som meddelas i målet.

I avsnitt 7.3.2.2 har vi granskat läget med målsägandens anspråk i en (tilltänkt) utevarohandläggning. Om målsäganden inte endast förenar sig med åklagarens straffyrkande eller bara har sådana privaträttsliga anspråk som åklagaren åtagit sig att föra i samband med åtalet, blev slutsatsen att det mest ändamålsen-

(5.674 eller 30,0 %) redan nästan två tredjedelar av de totalt 18.919 brottsmisstankar som handlades skriftligen år 2011 (*Rättsstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål). Däremot var t.ex. andelen bruksbrott av narkotika (91 fall eller 0,5 %) och (normalgradigt) narkotikabrott (878 eller 4,7 %) mycket ringa. Detta förklaras möjligen av att brotten vanligen förekommer i samband med mera omfattande brottslighet som kräver huvudförhandling.

³¹⁹ RP 271/2004 rd s. 43, 65 och 66, *Frände 2009a* s. 471 och 476 samt i *Prosessioikeus* s. 1342, 1347 och 1348. – Såsom han påpekar visar bestämmelsen att det även för målsägandens del är fråga om ett aktivt samtycke. I annat fall blir det svårt för rättskipningsorganen att bedöma målsägandens inställning. På samma sätt som i fråga om den för brottet misstänkta personen ska uppgift om huruvida målsäganden samtycker till att målet i TR handläggs skriftligen antecknas i förundersökningsprotokollet (FöTMF 16,1 § punkt 6).

³²⁰ Domstolen är här hänvisad till förundersökningsprotokollet. Om uppgift härom saknas ska domstolen granska huruvida det för svarandens del finns förutsättningar för skriftligt förfarande och vid behov då återkomma till målsäganden med en förfrågan om samtycke. Se *Frände 2009a* s. 476 och i *Prosessioikeus* s. 1348. – Att målsägandens förfarandesamtycke fattas i förundersökningsmaterialet tas upp i avsnitt 7.4.4.1 vid not 360.

³²¹ *Jokela 2008* s. 454 och *2007* s. 153.

liga är att skjuta upp målet till en huvudförhandling där svaranden åläggs att infinna sig personligen. De privaträttsliga yrkanden som målsäganden enligt BRL 3:10 har framställt efter att åklagaren inte åtagit sig att driva dessa kan dock vanligen även handläggas i en utevarohandläggning, där båda parterna bär risken att förlora i frågan om de inte infinner sig i domstolen för att lägga fram bevisning till stöd eller mot anspråket.

I skriftligt förfarande kan inte tas upp mål där målsäganden ensam för åtalet.³²² De kvarstående grupperna av mål med målsägande kan i princip riktas till skriftligt förfarande, förutsatt att bevisläget och strafflatituderna tillåter detta. Den enklaste gruppen utgör de där målsäganden direkt i förundersökningen har meddelat att han eller hon inte har anspråk till följd av brottet. I så fall får målsäganden inte heller ytterligare kännedom om handläggningen av brottmålet och blir icke-existerande som part.³²³ Den andra gruppen utgörs av målsägande som i förundersökningen har uppgett att de yrkar på straff och/eller ersättning i situationer där polisrapporten låter förmoda att deras anspråk drivs av åklagaren. De har t.ex. endast angett hos polisen att de ska yrka på skadestånd utan att precisera penningbelopp. Då kan domstolen utgå från att det anspråk som åklagaren framställer i deras namn tillgodoser deras intressen.³²⁴ Med stöd av samma lagrum, BRL 5:15,1 punkt 3, behöver domstolen inte bry sig om denna typ av målsägande heller. Om de inte självmant finner ut hur behandlingen framskrider får de inte kännedom om den alls. Den tredje gruppen består av målsägande som har självständiga anspråk i saken utöver vad åklagaren lägger fram. Det är den här gruppen som är problematisk med hänsyn till hur deras rättigheter tillvaratas i handläggningen.

Till att börja med är det inte alltid enkelt att upptäcka att målsäganden möjligtvis även har andra krav än vad åklagaren har lagt fram. Här uppstår frågan, som vi dock inte närmare går in på, hur noggrant domaren får eller behöver kontrollera utifrån förundersökningsprotokollet huruvida åklagarens yrkanden redan omfattar målsägandens samtliga anspråk. Låt oss dock förmoda att det på ett el-

³²² BRL 5 a:1,1 punkt 1 och 5 a:9,2. Med målsägandedrivna mål avses här även de där målsäganden, vid sidan av åklagaren, vill föra talan för brott som inte direkt grundar sig på samma gärningsbeskrivning. Till den del som målsäganden bara modifierar åklagarens gärningsbeskrivning till att omfatta (även) andra brott kan han eller hon däremot framställa de skärpta straffanspråken även i skriftligt förfarande, förutsatt att latituden inte överstiger 2 års fängelse.

³²³ Enligt BRL 5:15,1 punkt 3 kallas till huvudförhandlingen, förutom i eventuellt bevissyfte, endast de målsägande som i förundersökningen har angett att de har anspråk i saken och det sedan har visat sig att åklagaren inte framför deras yrkanden.

³²⁴ Till grund för domstolens inställning kan anföras tilliten till att åklagaren utför sina tjänsteuppgifter samvetsgrant och inte försummar målsägandens berättigade anspråk. Se *Frände 2009a* s. 449. Man kan säga att åklagaren i förhållande till målsäganden ska iakta den akksamhet som förutsätts av ombud. Vårdslöshet från åklagarens sida kan sedan civilrättsligt utlösa skadeståndsskyldighet gentemot målsäganden och förvaltnings- och straffrättsligt medföra tjänsteansvar.

ler annat sätt kommit fram att sådana självständiga anspråk finns i ett mål som åklagaren har avsett hänföra till skriftligt förfarande.³²⁵ Saken upptäcks kanske av åklagaren själv. Då blir det fråga om huruvida det är förenligt med god åklagarssed att ändå föreslå att domstolen riktar målet till skriftligt förfarande, i vetenskap om att målsäganden har anspråk som inte omfattas av åklagarens yrkanden. Då ska åklagaren åtminstone fästa domstolens uppmärksamhet vid diskrepansen.

Om det däremot är först domstolen som konstaterar att åklagarens yrkanden inte har lika stor omfattning som målsägandens, ska denna uppmanas att enligt BRL 3:10 meddela sina exakta privaträttsliga anspråk i saken.³²⁶ Om det däremot visar sig att målsäganden vill yrka straff för något annat brott på grund av samma gärning jämfört med åtalet, finns det två handlingsalternativ. Enligt det första håller man sig till det skriftliga förfarandet och ber med tillämpning av BRL 5 a:3,1 målsäganden om en skriftlig utsaga, där han eller hon uppmanas att detaljerat framställa sina straffyrkanden till den del som de avviker från åklagarens samt åberopa de bevis som stöder yrkandena. I uppmaningen ska även nämnas att de självständiga straffyrkandena inte prövas om någon utsaga inte ges. Målsägandens eventuella utsaga delges sedan enligt BRL 5 a:4,2 svaranden med uppmaning att ta ställning till yrkandena. Att erkänna betyder som konstaterats att godkänna att gärningsbeskrivningen är sanningsenlig, inte att automatiskt genom sin underskrift bekräfta att man gjort sig skyldig till brotten som de rubriceras i åtalsskriften. Om målsäganden åberopar nya fakta så att gärningen inte längre är densamma som åklagaren har beskrivit, hävdar jag vidare att målsägandens straffanspråk inte kan behandlas i skriftligt förfarande, eftersom det till denna del är fråga om ett målsägandedrivet brottmål vilket som sådant inte faller under tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet. Ingenting hindrar dock att den skildrade gärningen rättsligt bedöms annorlunda än i åtalet, till och med klassificeras som ett grövre brott, förutsatt att svaranden har underrättats och beretts tillfälle att yttra sig om denna möjlighet. Av detta följer att målet fortfarande kan handläggas skriftligen om målsäganden endast yrkar att gärningen tillräknas som ett allvarigare brott än vad åklagaren har avsett. Svaranden har fått kunskap om möjligheten genom målsägandens skriftliga utlåtande. Svaranden behöver däremot inte reagera på målsägandens yrkande.

Det andra alternativet att gå till väga med de målsägandeanspråk som skiljer sig från åklagarens är att flytta över målet i dess helhet till en fullskalerättegång. Detta är det enda sättet i fråga om straffrättsliga anspråk som bygger på faktaele-

³²⁵ Domstolen kan få kännedom om anspråken via förundersökningsprotokollet och då uppmana målsäganden att anmäla dessa (BRL 3:10,1) eller genom att målsäganden självmant kontaktar domstolen för att framställa sina nya anspråk. Se även *Frände 2009a* s. 449 och 450.

³²⁶ Bestämmelsen är en av dem som vinner tillämpning med stöd av hänvisningen i BRL 5 a:9,1.

ment som inte ingår i åklagarens åtal.³²⁷ Om målsäganden kommer med tvistiga civilrättsliga anspråk är det tillika mer ändamålsenligt att hålla en huvudförhandling. I princip finns även möjligheten att skilja privaträttsliga yrkanden åt för att behandlas särskilt i civilprocessuell ordning, men detta är inte att rekommendera.³²⁸

Avslutningsvis kan konstateras att problematiken kring avvikande målsägandanspråk inte aktualiseras speciellt ofta. Många av de brott som beivras skriftligen saknar målsägande helt. I mål med målsägande kan man i sin tur utgå från att åklagarna inte föreslår skriftligt förfarande, om inte målsäganden i förundersökningen har samtyckt till denna handlägningsform och anspråken är entydiga.

7.4.3.3 Förundersökningsmyndigheterna och rättskipningspersonalen

I avsnitt 2.3.1 har forskningstemat visserligen avgränsats till behandlingen av brottmål vid domstol bortsett från föregående förundersökning och eventuell straffverkställighet. Här tas dock upp *förundersökningsmyndigheternas* specialuppgifter vid utredningen av misstankar för brott som kan lagföras i skriftligt förfarande. Om möjligheten till denna handlägningsform inte kartläggs redan i förundersökningen, är utsikterna nämligen ringa för att målet senare riktas till att handläggas skriftligen. I förundersökningen ska alltid utredas hur den misstänkta personen ställer sig till brottsmisstanken, huruvida han eller hon med andra ord

³²⁷ Det finns anledning att påpeka att även gränsdragningen mellan gärningsformer som förutsätter uppsåt eller bara oaksamhet innebär en faktabedömning. I sin prövning av saken är domstolen bunden av vad kändeparterna i sin gärningsbeskrivning anför om existensen av dessa rättsfakta. Se RP 82/1995 rd s. 61 och 122. Vid granskningen av förutsättningarna för skriftligt förfarande gäller det att observera följande: att svaranden har erkänt ett oaksamhetsbrott inkluderar inget ställningstagande till ett eventuellt uppsåt. Om målsäganden vill yrka straff för ett uppsåtligt brott ska målet flyttas över till fullskalerättegång, eftersom saken till denna del uppfattas som målsägandedriven. Numera anses detsamma gälla även i det motsatta fallet: domstolen kan på grund av åtal för uppsåtligt brott inte tillräkna oaksamhet i det fall att uppsåt inte bevisas men vårdslöshet på objektiva grunder föreligger. Om målsäganden då nöjer sig med att yrka straff för oaksamhetsbrott medan åklagaren beskriver gärningen som uppsåtlig, ska saken återigen föras över till en fullskalerättegång. Se *Frände 2009a* s. 439 med hänvisning till ovannämnda ställningstaganden i lagens förarbeten. – Han påpekar dock att fakta som konstituerar oaksamhet ibland kan utläsas direkt ur gärningsbeskrivningen för ett uppsåtligt brott. Se även **HD 2005:126**, punkt 7: Åklagaren har yrkat straff för uppsåtligt brott men skildrat gärningen i termer av oaksamhet. I och med att svaranden har förfarit på det sätt som åklagaren angett föreligger inget hinder för att pröva huruvida han eller hon har gjort sig skyldig till brott av oaksamhet. – Med stöd av bestämmelserna i BRL 5:17,1 och 5:17,3 går behandlingen i fullskalerättegången till så att någon separat stämningensansökan av målsäganden inte behövs. Han eller hon får framställa sina yrkanden muntligen eller skriftligen i förhandlingen med svaranden närvarande. Se *Frände 2009a* s. 263.

³²⁸ Se avsnitt 7.4.2.2 vid not 304.

erkänner eller förnekar gärningen. Även de krav som målsäganden har och eventuellt ber åklagaren att föra i rättegången utreds.³²⁹ För att möjligheten att inleda skriftligt förfarande inte ska gå förlorad därför att kunskap saknas om de inblandades inställning, föreskrivs det uttryckligen i lagen att de inblandade i förundersökningen ska tillfrågas om de samtycker till denna handläggningsform.³³⁰ För den misstänkta personens del aktualiseras frågan endast om han eller hon erkänner gärningen. Om förundersökningen sköts som sig bör uppstår inga situationer där svaren erkänner brottet men uppgift saknas om han eller hon och målsäganden godkänner skriftlig behandling i tingsrätten.³³¹ Om informationen inte ingår i förundersökningsprotokollet kan åklagaren i sin stämningsansökan inte föreslå, och tingsrätten inte heller självant besluta, att målet genomgår skriftligt förfarande. Bristfälligheten ska avhjälpas redan hos åklagaren genom att förundersökningen kompletteras eller senast i domstolen innan handläggningen inleds genom att fråga målsäganden om hans eller hennes förfarandesamtycke.³³² I sista hand ska en annan handläggningsform för målet väljas.

Den stora vinnaren när det gäller skriftligt förfarande tänktes vara *åklagarväsendet*. Regeringens proposition utgår från att införandet av den skriftliga brottmålsprocessen avsevärt skulle minska åklagarnas arbetsbörda i och med att de

³²⁹ FöUL 5,1 § punkterna 1 och 2 (des. i nya FöUL 1:2,1). Se även *Frände 2009a* s. 61–64.

³³⁰ FöUL 5,1 § punkt 4 (dens. i nya FöUL 1:2,1). Se även RP 271/2004 rd s. 66.

³³¹ Det sagda stämmer endast för brott som till sin grovhet faller inom tillämpningsområdet för det skriftliga förfarandet. Om samma person misstänks för flera brott varav endast några kvalificerar sig för skriftligt förfarande, behöver samtycke till skriftligt förfarande förståeligt nog inte inhämtas. Läget kan vara annorlunda om misstankar om lindriga eller högst medelgrova brott undersöks särskilt, även om man vet att personen i fråga samtidigt även misstänks för andra brott. Det kan vara motiverat att klara rutinmässiga saker inte blandas ihop med anklagelser för stridiga och/eller grova brott utan tas upp till behandling och avgörande separat och då i skriftligt förfarande. Detta möjliggörs av BRL 5:18. Visserligen riskerar svaren i så fall, i sht om han eller hon döms till böter i det skriftliga förfarandet och till fängelse för de övriga brotten, gå miste om fördelen med ett gemensamt straff. Ett tidigare utdömt bötesstraff minskar ju inte i princip frihetsstraff som döms ut i ett senare sammanhang trots att gärningarna är i realkonkurrens (SL 7:6–8 e contrario).

³³² Åklagaren har direkt med stöd av FöUL 15,2 § (nya FöUL 5:2,1) rätt att förordna att förundersökningen kompletteras. Om samma befogenhet tillkommer TR enligt BRL 5:7 är mindre klart, då lagrummet endast talar om bristfälligheter ”som gör att målet inte kan behandlas i ett sammanhang vid huvudförhandlingen”. Själva idén med det skriftliga förfarandet är att göra huvudförhandlingen obehövlig. Utifrån en snäv legalistisk tolkning skulle domstolen således inte vara behörig att be åklagaren att låta komplettera förundersökningen när det gäller de inblandades inställning till skriftligt förfarande. Tolkningen kan även bifallas med praktiska argument: eftersom syftet med det skriftliga förfarandet är att försnabba handläggningen av brottmål vid domstol, är det knappast fördelaktigt att domstolen fördröjer processen med en kompletteringsbegäran. Domstolen kan i stället omedelbart utfärda stämning till utevarohandläggning eller, skulle strafflatituden framstå som otillräcklig, till fullskalarettgång. Se även avsnitt 7.4.4.1 vid not 365.

slipper delta i huvudförhandlingen i de mål som riktas till det nya förfarandet. Enligt den beräkning som ingår i propositionen skulle mellan 9 och 12 åklagares årliga arbetsinsats sparas in om mellan 30 och 40 procent av brottmålen vid tingsrätterna skulle genomgå skriftligt förfarande.³³³ I samma hoppfulla ton skrev även lagutskottet i sitt betänkande: ”Under behandlingen i utskottet har det förekommit divergerande synpunkter på vilken nytta det är med reformen. Trots detta anser lagutskottet det uppenbart att reformen medverkar till att resurserna för åklagarna bättre kan användas för åtalsprövning av brottmål som är juridiskt krävande och där bevisningen är otydlig.”³³⁴

Då meningen inte var att minska antalet åklagarbefattningar, skulle arbetseffektiviseringen i praktiken komma till uttryck i förkortade handläggningstider och kvalitativt bättre behandlingar.³³⁵ Blev det i verkligheten så? Om åklagarverksamheten är av högre standard nu än förut är svårt att mäta. Frågan om effektiviserad åklagarverksamhet låter sig däremot utredas.

År 2005, innan det skriftliga förfarandet hade trätt i kraft i brottmål, utförde åklagarna 85.052 åtalsprövningar. Sammanlagt 64.608 åtal väcktes. Åtalsprövningen tog mindre än 3 månader i 66.396 fall, vilket motsvarar 78,1 % av ärendena. I hela 45.725 fall (53,8% av samtliga) var åtalsprövningen färdig inom en månad från det att saken hade rapporterats till åklagaren. Mellan 3 månader och ett år varade beslutsfattandet i 9.107 fall (10,7 %). Mer än ett år dröjde åtalsprövningen i 1.217 fall (1,4 %).³³⁶

Siffrorna från 2008, då bruket av det skriftliga förfarandet kan antas ha etablerat sig och även jag utförde fältstudien om de förenklade förfarandena, var enligt följande. Sammanlagt 80.995 åtalsprövningar utfördes och 62.820 åtal väcktes. Antalen är 4,8 respektive 2,8 procentenheter mindre än år 2005. Åtalsprövningens längd var nu mindre än 3 månader i 66.691 eller 82,3 % av ärendena. I mindre än en månad varade åtalsprövningen i 43.903 fall (54,2 % av samtliga). Åklagaren fattade sitt beslut mellan 3 månader och ett år efter sakens ankomst i 12.243 fall (15,1 %). Antalet oavgjorda fall efter ett år var 2.061 (2,6 %).³³⁷

³³³ RP 271/2004 rd s. 31 och 32. Jfr not 242 i avsnitt 7.4.1 om att sakkunniga vid LaU inte var övertygade om riktigheten av kalkylerna om inbesparingar av 9–12 åklagararbetsår.

³³⁴ LaUB 1/2006 rd s. 5. Utskottet uppmärksammade nog svårigheterna med ”att förutse de exakta konsekvenserna” av reformen och uppmanade regeringen att följa upp det skriftliga förfarandets effekter på ”de personella resurserna” hos olika fackgrupper och ämbetsverk.

³³⁵ RP 271/2004 rd s. 31.

³³⁶ *Rättsstatistik*, Åklagarens avgöranden. För 8.832 ärenden (9,8 %) förblev tidsfristen okänd.

³³⁷ *Rättsstatistik*, Åklagarens avgöranden. Statistikföringen hade däremellan förbättrats så att tiden för åtalsprövningen nu var känd i samtliga fall. Siffrorna är således inte absolut kommensurabla med uppgifterna från tidigare år. Uppgifter från 2011 liknar i stort sett siffrorna från 2008: 73.936 ärenden på grund varav 59.240 åtal, åtalsprövning utförd i högst 3 månader i 84,7 % (N=62.641), snabbare än i en månad i 54,1 % (N=39.994), mellan 3 månader och ett år i 16,4 % (N=12.122) och saktare än inom ett år i 1,6 % (N=1.173) av fallen.

Statistiken vittnar om två förhållanden. Å ena sidan hade antalet prestationer inom åklagarväsendet inte ökat utan minskat något. Å andra sidan hade handläggningstiderna, i synnerhet i den nedre ändan av tidsspännat kunnat ytterligare förkortas. Det är inte enkelt att avgöra om och i vilken grad utvecklingen måhända är resultatet av att skriftlig brottmålsprocess infördes. Det förefaller dock som om reformen inte har lett till alltför stora arbetsinbesparingar eller effektiviseringar inom åklagarväsendet.

I skriftligt förfarande handläggs och avgörs målen av endast en *domare*, med undantag av åtal för militära brott.³³⁸ Sedan de allmänna reglerna om tingsrättens domförhet i RB 2:6,1 ändrades genom lag 811/2008 så att alla åtal för brott som förskyller högst två års fängelse, samt även åtal för vissa grövre brott, får behandlas av en domare ensam, är endomarsättning inte längre något specifikt för skriftligt förfarande. Följaktligen kan alla mål i dag som hänförs till skriftligt förfarande även bli föremål för utevarohandläggning eller fullskalerättegång i endomarsammansättning.³³⁹

För notariers och tingsfiskalers del differentieras fortfarande behörigheten i skriftligt förfarande jämfört med huvudförhandlingen. I skriftligt förfarande får en tingsfiskal eller en tingsnotarie som tjänstgjort i 2 månader endast döma ut böter som straff (TRL 3 § och 17,1 § punkt 2 c). I huvudförhandlingen både i form av utevarohandläggning eller fullskalerättegång får en tingsfiskal eller en notarie i endomarsammansättning avgöra sådana anklagelser för brott som inte förskyller fängelse i mer än 2 år och för vilka svaranden inte har häktats, meddelats reseförbud eller avstängts från tjänstutövning (TRL 17,1 § punkt 2 b). Strängare påföljd än böter får inte dömas ut. Om TR i huvudförhandlingen däremot även omfattar nämndemän, får notarien eller tingsfiskalen som ordförande behandla endast sådana brottmål där latituden för alla åtalade brott stannar vid högst 2 års fängelse, och då döma ut straff på hela skalan (TRL 17,3 § punkt 5).³⁴⁰ Inte heller här får svaranden vara föremål för de tvångsmedel som nämns ovan.

Precis som för åklagare innebär det skriftliga förfarandet för *kanslipersonalen* vid TR att allt sammanträdesrelaterat arbete nu faller bort. Alla förberedande åtgärder såsom att skriva och sända ut kallelser till huvudförhandlingen,³⁴¹

³³⁸ RB 2:6,2. För de militära brottsens del se BRL 5 a:9,1, MRL 3,1 § samt avsnitt 7.4.3.1 vid och i not 311.

³³⁹ Se not 147 i avsnitt 7.3.2.3 om att det före lagändringen uppstod situationer där åtal för samma brott behandlades i endomarsammansättning i skriftligt förfarande men i fulltalig sammansättning med nämndemän i huvudförhandling.

³⁴⁰ Regeringen ville avskaffa möjligheten för notariers och tingsfiskalers att sitta som ordförande i nämndemannasammansättningen (RP 85/2008 rd s. 23 och 24). Av arbetskrafts- och utbildningspolitiska skäl bibehölls dock notariernas och tingsfiskalernas behörighet i detta hänseende (LaUB 11/2008 s. 6 och 7).

³⁴¹ Om inte åklagarstämning anlitas utför tingssekreterarna dock samma arbetsmängd när stämningen utfärdas. Som vi kommer att se i avsnitt 7.4.4.2, bestäms för säkerhets skull även en tid-

reservera sessionssal och se till att nämndemän vid behov kallas in blir onödiga. Vidare slipper personalen föra protokoll vid huvudförhandlingen. Å andra sidan medför brevväxlingen med svaranden nya arbetsuppgifter.

För rättskipningspersonalen innebär det skriftliga förfarandet typiskt ett ensamt pappersarbete, utan möjlighet eller förpliktelse till interaktion med andra människor, varken kolleger eller parter och bevispersoner. De sitter således i en äkta derridask situation där världen och de inblandades förhåvanden enbart rapporteras för dem över den skillnad som åtalsskriften och förundersökningsprotokollet gör. Lyckas de inställa sig dekonstruktivistiskt, har de måhända även bättre chanser att således göra sig en översiktlig bild om saken. Men såsom dekonstruktionen alltid är osäker att ha sin gång så finns betydande risker också inbyggda att det man i själva verket får inte ändock är en alldeles verklighetstrogen uppfattning om saken utan en personellt filtrerat intryck av historien som handlingarna berättar. Och när ingen annan finns närvarande uteblir också konfrontationen som kunde öppna en mera mångfasetterad syn på saken.

7.4.4 Huvudpunkterna i förfarandet

7.4.4.1 Stämmingsansökan

I avsnitt 7.3.3.1 har vi redan i korthet redogjorts för de två alternativa sätten att inleda behandlingen av ett brottmål: vanlig stämning som domstolen utfärdar och åklagarstämning. Med stöd av en uttrycklig lagbestämmelse får åklagaren alltid även självmant utfärda stämningen i mål som ska genomgå skriftligt förfarande. I andra sammanhang behöver han eller hon däremot tillstånd av domstolen i varje enskilt fall för att få utfärda stämning.³⁴² Den bakomliggande idén med behörighetstilldelningen är att det kan te sig som praktiskt och tidsbesparande att låta åklagaren sköta de initierande åtgärderna.

punkt för en huvudförhandling för den händelse att svaranden inte (längre) erkänner eller samtycker till skriftligt förfarande. Om det däremot är åklagaren som utfärdar stämningen handhas samma sysslor av personalen vid åklagarämbetet. Mängden arbete tycks således vara tämligen konstant oavsett handläggningsform eller vilken myndighet som utfärdar stämningen.

³⁴² BRL 5:1,1. Den allmänna rätten för åklagaren att utfärda stämning i skriftlig process kom till under riksdagsbehandlingen, även om grunderna redan framgick av RP. Se LaUB 1/2006 rd s. 5. Att åklagaren i de mål som går till huvudförhandling endast undantagsvis, och då enligt uttryckligt uppdrag av domstolen, får utfärda stämning sägs i sin tur i RP 82/1995 rd s. 59. – Skulle åklagaren hypotetiskt även i andra typers mål utan samråd med TR direkt utfärda stämningar anser jag, eftersom svaranden måste kunna lita på att handlingen som han eller hon mottar från myndigheten är korrekt utfärdad, att dessa dock borde frambringa de rättsverkningar som tillskrivs stämningen, t.ex. avbrytande av preskriptionstiden. I den meningen skulle spontana åklagarstämningar inte vara ogiltiga, endast skapa förvirring för målhanteringen i TR.

En annan möjlig förklaring till åklagarstämningen kan vara att den direkt fortsätter det tidigare systemet före BRL i vilket åklagaren utfärdade stämningen i brottmål. I och med att bevara möjligheten har man tillåtit att inrotade rutiner inte till alla delar behövde bytas ut.

Således anges det i förarbetena att åklagarstämningen vore det huvudsakliga sättet att inleda ett skriftligt förfarande.³⁴³ Data från domstolspraxis i avsnitt 8.4.2.1 visar dock att åklagarstämmningar är sällsynta i praktiken. Såsom i avsnitt 7.3.3.1 ska vad som sägs om stämmningsansökan nedan tillämpas också på åklagarstämmningar.

Kraven på innehållet i stämmningsansökan i BRL 5:3 gäller med stöd av BRL 5 a:9,1 oförändrade även i skriftlig process. På vissa punkter ska dock informationen vara mer exakt än i mål som genomgår huvudförhandling. Med tanke på vad vi i avsnitt 7.4.2.2 har anfört i fråga om hur erkännandet ska kunna knytas an till alla behövliga, både objektiva och subjektiva, element i rekvisitet, är det av betydelse att *gärningen beskrivs* med tillräcklig detaljrikedom i stämmningsansökan.³⁴⁴ Utförligheten behövs då det är mot denna gärningsbeskrivning som domstolen sedan granskar fakta utifrån vad svaranden och de övriga inblandade har uttalat sig i förundersökningen. Serviceprincipen och svarandens behov att kunna förbereda sitt försvar förutsätter likaså att svaranden får tillräckligt detaljerat information om innehållet i anklagelsen.³⁴⁵

Följaktligen är det knappast tillräckligt att i en skelettartad stil yrka att A döms till straff för misshandel på den grunden att hon ett visst datum ”i Helsingfors

³⁴³ LaUB 1/2006 rd s. 5 anför att ”det skriftliga förfarandet i regel bör inledas med en s.k. åklagarstämning”. Ställningstagandet motiveras med att åklagaren är den som via förundersökningsmaterialet före domstolen får kunskap om huruvida förutsättningar för skriftligt förfarande finns, varför han eller hon ska ha rätt att genast låta delge stämningen och samtidigt inhämta de erkännanden och samtycken som behövs.

³⁴⁴ Se även *Frände 2009a* s. 474: ”Eftersom åklagaren inte ges tillfälle att i sakframställningen konkretisera ... gärningen, måste svaranden utifrån en klart avfattad åtalstext kunna fatta beslut om han eller hon erkänner gärningen.”

³⁴⁵ EMRK art. 6.3 a talar precis om att ”i detalj bli underrättad om innebörden av och orsaken till anklagelserna”. Skyldigheten att i detta syfte även avfatta åtalsskriften klartydigt expliceras t.ex. i **domarna 2011-04-19 Gasiņš mot Lettland**, punkt 55, och **2001-07-17 Sadak m.fl. mot Turkiet**, punkt 48: ”An indictment plays a crucial role in the criminal process, in that it is from the moment of its service that the defendant is formally put on written notice of the factual and legal basis of the charges against him ... Article 6 § 3 (a) also affords the defendant the right to be informed not only of the cause of the accusation, that is to say the acts he is alleged to have committed and on which the accusation is based, but also, in detail, of the legal characterisation given to those acts (see *Pélissier and Sassi v. France* [GC], no. 25444/94, § 51, ECHR 1999-II)” och 50: ”Lastly, ... , the Court considers that sub-paragraphs (a) and (b) of Article 6 § 3 are connected and that the right to be informed of the nature and the cause of the accusation must be considered in the light of the accused’s right to prepare his defence (see *Pélissier and Sassi*, cited above, § 54).”

har förorsakat B repor i armen och tillfogat henne smärta”. För att A ska kunna ta ställning till gärningsbeskrivningen och domstolen sedan bli övertygad om att det eventuella erkännandet är korrekt och faktabaserat ska handlingsförloppet skildras mera i detalj: ”Vid utförsäljningen på avdelningen för damekipering på S:s varuhus hade A börjat slita en blus från händerna på B och i detta sammanhang klöst B i armen och dragit henne i håret och således tillfogat henne skråmor och smärta.”

För att vidare belysa vikten av lagom detaljerade gärningsbeskrivningar i skriftligt förfarande varierar vi exemplet så att det nu återger ett händelseförlopp som den misstänkta personen troligen inte är beredd att utan vidare erkänna som misshandel, nämligen så att åtalet nu riktas mot B som ville hålla blusen för sig själv: ”Vid utförsäljningen ... hade A börjat slita en blus från händerna på B ... som i det sammanhanget klöst A i armen...” I denna sistnämnda variant kan B tänkas anse sig ha handlat i något som avlägset påminner om putativt nödvärn. De vidare upplysningarna kan, förutom från bevis-synpunkt, även ha betydelse för påföljdsvalet och straffmätningen. Det är inte uteslutet att strafflindringsgrunden i SL 6:6 punkt 2 aktualiseras i det senare fallet.³⁴⁶

Åklagaren har även i skriftligt förfarande sin helt normala åberopsbörda angående rättsfakta och bevisen till stöd för dessa. I åtalsskriften i stämningsansökan ska således redogöras för varje omständighet som utgör ett delmoment i brottsrekvisitet. Här gäller det för åklagaren att dessutom vid behov beskriva i vilket hänseende omständigheterna kring handlingen eller underlåtenheten har varit sådana att åklagaren anser en kvalificerad gärningsform vara för handen.

Särskilt i fråga om *bevisen* ska åklagaren i stämningsansökan redogöra för grunderna på vilka saken kvalificerar sig för skriftligt förfarande. För det första ska då lämnas uppgift om svaranden i förundersökningen har erkänt handlingen eller underlåtenheten samt om det ställe i förundersökningsprotokollet där detta står antecknat. Då erkännandet inte ensamt utgör fällande bevis ska åklagaren även lägga fram de övriga bevis som är avsedda att ge vid handen att ”en huvudförhandling med hänsyn till utredningen i målet också utifrån en helhetsbedömning är obehövlig” (BRL 5 a:1,1 punkt 5). Således ska alla de bevis nämnas och åberopas som gör att erkännandet framstår som trovärdigt och överensstämmande med fakta i övrigt. Hit hör självfallet de bevis av närmast tekniskt natur som polisen har samlat in eller de inblandade har företett under förundersök-

³⁴⁶ Lindringsgrunderna i lagrummet är ”stark mänsklig medkänsla som har lett till brottet eller en exceptionell och oförutsedd frestelse, målsägandens exceptionellt stora medverkan eller någon annan motsvarande omständighet som har varit ägnad att minska gärningsmannens förmåga att följa lag”.

ningen å ena sidan,³⁴⁷ utsagor i förundersökningen av de inblandade eller vittnen om omständigheter som är betydelsefulla för utredningen å andra sidan.³⁴⁸

Som bekant företes skriftliga bevis genom att handlingen lämnas till domstolen (RB 17:11 b).³⁴⁹ För åklagarens del sker detta i brottmål så att han eller hon till stämningensansökan fogar de skriftliga bevisen samt förundersökningsprotokollet (BRL 5:4). För att uppgifter i de inblandades eller utomstående bevispersoners utsagor i förundersökningen ska kunna beaktas som bevis i det skriftliga brottmålsförfarandet krävs att parterna till relevanta delar åberopar dem inför domstolen (BRL 5 a:7). Åklagaren ska göra detta redan i stämningensansökan. Om målet avgörs i skriftligt förfarande får åklagaren vanligen inget vidare tillfälle att yttra sig i saken.

Sammanfattningsvis gäller således att de bevis som styrker erkännandet i ett skriftligt förfarande måste läggas fram i skriftlig form. Till den del som bevisen utgörs av handlingar skiljer sig förfarandet inte från en vanlig rättegång. I fråga om personella utsagor är skillnaden däremot stor. Medan personbevisningen i fullskalerättegången obetingat ska mottas genom att bevispersonerna hörs (omedelbart) vid rättens sammanträde, får domstolen i skriftligt förfarande förvissa sig om åtalets riktighet genom utsagorna i förundersökningsprotokollet, och då till den del som en av parterna har åberopat utsagan som bevis på existensen eller icke-existensen av en viss omständighet. För att ge utsagorna status av rättegångsmaterial räcker det att åklagaren i sin stämningensansökan hänvisar till de relevanta sidorna i förundersökningsprotokollet och uppger vad han eller hon vill styrka med dem.³⁵⁰ Här kommer vi ett medelbart domstolsförfarande mycket

³⁴⁷ Härmed avser jag en oenhetlig grupp av bevis bestående av mätningsrapporter, sakkunnigattester såsom läkarintyg eller myndighetsakter såsom beskattningsbeslut, som alla kan sägas ha ett högt bevisvärde.

³⁴⁸ RP 271/2004 rd s. 46 och 49 samt *Frände 2009a* s. 475 och i *Prosessioikeus* s. 1346. Han anmärker att svarandens erkännande strikt taget inte åberopas som skriftligt bevis, med beaktande av att han eller hon även ska lägga fram ett uttryckligt, till domstolen riktat erkännande, medan anmälningdelen och de övriga inblandades samt vittnenas berättelser i förundersökningsprotokollet åberopas som skriftliga bevis till stöd för erkännandet och åtalet. – Om bevispersonernas utsagor som bevis i skriftligt förfarande se närmare avsnitt 7.4.4.4.

³⁴⁹ Om informationen finns på papper eller i elektronisk form är utan relevans för huruvida ett dokument är att uppfatta som handling. Se L om offentlighet i myndigheternas verksamhet 5,2 §. Däremot och trots att dessa i praktiken allt vanligare omfattas av termen inlar fotografier och övriga bildupptagningar i bevisdoktrinen strikt taget inte ställningen av handlingar utan synsobjekt eller övriga ”realbevis”. Se *Frände 2009a* s. 413 not 98 och *Prosessioikeus/Lappalainen* s. 621. Skiljedragningen saknar dock betydelse här, eftersom både de skriftliga handlingarna och föremålen i bevissyfte ska läggas fram för domstolen i samband med stämningensansökan (BRL 5:4).

³⁵⁰ BRL 5:3,1 punkt 7 jfrt med 5 a:7. För varje bevis ska således anges ett bevisstema som syftar till att bekräfta eller vederlägga antingen ett visst för sakens avgörande omedelbart betydelsefullt rättsfaktum eller ett bevisfaktum av lägre grad som konstituerar ett sådant rättsfaktum. Om rättsfakta och bevissteman i brottmålsrättegången se t.ex. *Frände 2009a* s. 365.

nära, och står samtidigt långt från den koncentrerade muntliga och omedelbara rättegångens ideal.

Åklagaren har skäl att i sin stämningsansökan bereda sig på den möjligheten att skriftligt förfarande inte inleds utan att målet avgörs i en huvudförhandling. Från bevissynpunkt innebär detta att han eller hon för säkerhets skull också ska namnge vilka personer som då ska höras i bevissyfte samt uppge bevistemana i fråga.³⁵¹

Det är av största vikt att alla *anspråk* i målet framgår av stämningsansökan. Skyldigheten har vi framhävt redan i avsnitt 7.3.3.1 för utevarohandläggningens del. I skriftligt förfarande betonas plikten än mer. Om svaranden inte via stämningshandlingarna får del av alla yrkanden mot honom eller henne jämte grunderna för dem, har han eller hon inget beslutsunderlag för huruvida han eller hon ska samtycka till den skriftliga handläggningsformen eller inte. Åklagaren ska således se till att följande element ingår på yrkandesidan i stämningsansökan.

Straffanspråket ska konkretiseras. Det är inte tillräckligt att åklagaren endast i allmänna ordalag ”yrkar straff” för brottet. Svaranden ska utgående från stämningensansökan kunna bilda sig en uppfattning om och ta ställning till den sannolika påföljden. Svaranden ska även ha en möjlighet att komma med svaromål i påföljdsfrågan. Därför är det viktigt att valet av straffart samt eventuella strafflindrande eller straffskärpande omständigheter redogörs för och åberopas.³⁵² Stämningensansökan ger också domstolen en fingervisning om det misstänkta brottets straffvärde, dvs. var på straffskalan åklagaren placerar brottet. Detta kan underlätta beslutet om huruvida målet lämpar sig för skriftligt förfarande. Om straffförslaget faller inom zonen för normalstraff för ifrågavarande gärningsform, föreligger i regel inga straffmätningsrelaterade hinder för skriftligt förfarande.

I vilka termer och med vilken precision ska åklagaren då framställa sitt straffanspråk i stämningensansökan? Grundläggande för ett kontradiktoriskt meningsutbyte är att straffarten nämns: böter, villkorligt eller ovillkorligt fängelse, sistnämnda med eller utan möjlighet att förvandlas till samhällstjänst. Ytterligare är det bra att riktlinjerna för straffmätningen anges: minst 15 dagsböter, inte under 60 dagars villkorligt fängelse försett med minst 20 dagsböter i tilläggsböter, ovillkorligt fängelse i minst tre månader. Av officialprincipen följer åter att domstolen inte är bunden av åklagarens förslag till påföljd. Om domstolen håller det för möjligt att döma ut ett strängare straff än vad åklagaren har föreslagit, ska svaranden i normal ordning beredas tillfälle att uttala sig i frågan i form av ett skriftligt eller muntligt utlåtande (BRL 5 a:3).³⁵³

³⁵¹ Frände 2009a s. 475 och i *Prosessioikeus* s. 1346.

³⁵² RP 271/2004 rd s. 46 samt Frände 2009a s. 474 och i *Prosessioikeus* s. 1345.

³⁵³ Se RP 271/2004 rd s. 46 samt Frände 2009a s. 474 och i *Prosessioikeus* s. 1346.

Oavsett att vissa av *tilläggsåtgärderna* fortfarande döms ut på tjänsten vägnar är det nödvändigt att åklagaren i de fall där stämningsansökan är skriven med tanke på skriftligt förfarande explicit anger alla tilläggsåtgärder som svaranden enligt honom eller henne ska dömas till.³⁵⁴ Kravet föranleds åter av den kontradiktoriska principen: i annat fall kan svaranden svårligen inse att sådana åtgärder hotar och ta ställning till dem. Således ska det av stämningsansökan framgå om reststraffet efter en avtjänad fängelsestraff ska verkställas (SL 2 c:14), ett tidigare villkorligt straff gå i verkställighet (SL 2 b:5), egendom eller vinning dömas förverkad till staten, svaranden ersätta beviskostnader till staten eller vid sidan av straffet även påföras körförbud eller meddelas näringsförbud. Jag anser att åklagaren även ska ge en indikation om dessa åtgärders storleksklass eller, i fråga om verkställighet av tidigare straff, hur bestämmelserna om gemensamt straff påverkar straffmätningen.

Vidare är det fördelaktigt att åklagaren ur straffregisterutdraget tar reda på de redan *utdömda straff* som enligt reglerna i SL 7:6 kommer att beaktas när straffet bestäms för de nu åtalade brotten. Här kan åklagaren även stå till tjänst med att ge besked om huruvida andra åtal är anhängiga mot svaranden för brottsmisstankar som är i realkonkurrens med brotten i det aktuella åtalet och som således kan leda till en dom som likaså ska beaktas vid bestämmandet av straff.

Enligt BRL 5:3,1 punkt 6 ska stämningsansökan innehålla målsägandens *privaträttsliga anspråk*, om åklagaren för målsägandens talan enligt BRL 3:9. De handlingar som styrker anspråket ska fogas till stämningsansökan som skriftliga bevis (BRL 5:4). Vanligen handlar det om verifierat såsom reparationsfakturer vid förmögenhetsbrott och läkarintyg (för arbetsförmåga) till grund för skadestånd för vårdkostnader, sveda och värk samt inkomstbortfall vid våldsbrott.³⁵⁵ Den omständigheten att åklagaren för målsägandens anspråk försvårar eller hindrar inte i sig att målet handläggs skriftligen, förutsatt dock att målsäganden samtycker till handläggningsformen.

Däremot är det problematiskt om målsäganden vill lägga fram anspråk som åklagaren inte har åtagit sig att föra. Det kan handla om yrkanden utöver vad åklagaren godkänt att agera ombud för eller så förs inga av målsägandens krav av åklagaren, antingen av den anledning att han eller hon har vägrat eller därför att

³⁵⁴ På tjänstens vägnar bestäms fortfarande om huruvida ett tidigare villkorligt straff ska gå i verkställighet samt döms ut körförbud. Se avsnitt 7.3.1.3 vid not 75.

³⁵⁵ Vanligen har målsäganden redan fått ersättning från ett privat försäkringsbolag eller Folkpensionsanstalten, varför dessa således har en regressrätt mot svaranden. Åklagaren är skyldig att även föra regressfordringarna. Se RP 82/1995 rd s. 58 och *Frände 2009a* s. 453 samt den däri hänvisade riksåklagarens anvisning RÅ 2006:3.

målsäganden inte i förundersökningen framställt några krav. Det att åklagaren enligt BRL 3:9,1 informerar målsäganden om att han eller hon vägrar driva den anspråk främjar inte handläggningen. Målsäganden lämnas på sätt och vis i sticket. Däremot förväntas åklagaren enligt god åklagarsed meddela domstolen att målsäganden har eller kan ha anspråk som han eller hon inte för.³⁵⁶ Detta anmäler åklagaren lämpligen i sin stämningsansökan. Uppgiften är väsentlig när domstolen överväger huruvida det är rationellt att inleda skriftligt förfarande. Till följd av meddelandet kan tingsrätten också vidta de behövliga åtgärderna enligt BRL 3:10, dvs. ge målsäganden möjlighet att framställa sina anspråk och grunderna för dem.

Att målsäganden har anspråk utöver åklagarens är i regel ett indicium på att målet inte är särskilt lämpat för skriftligt förfarande. Tidsfaktorn spelar också en roll; kommunikationen med målsäganden tar tid. Vidare kan anspråken sedan visa sig vara oklara och kräva att bevisning tas upp. Om personbevisning aktualiseras är det fullskalerättegång som gäller. Även om stridigheterna kring målsägandens fordran kan lösas utifrån skriftliga bevis och målet således hållas kvar inom det skriftliga förfarandet, kan kommunikationen och korrespondensen mellan parterna bli alltför tungrodd. Här kommer man osökt att tänka på den gamla uppskovsprocessen som värst. Ovan har vi redan avrått från att skilja målsägandens anspråk till ett separat mål.³⁵⁷ Som det mest ändamålsenliga alternativet ter sig således den enhetliga lösningen att ta målet i dess helhet upp till huvudförhandling som sedan gärna kan ta formen av en utevarohandläggning.

När domstolen mottar en stämningsansökan från åklagaren ska den – eller åklagaren när han eller hon själv utfärdar stämning – vidta en rad *kontrollåtgärder* för att övertyga sig om att målet lämpar sig för skriftligt förfarande.³⁵⁸ Således ska på brottets objektiva sida ses över att den åtalade gärningens strafflatitud (för fullbordad gärning)³⁵⁹ faller inom tillämpningsområdet för förfarandet samt att gärningen (till sin grovhet) i sitt slag passar in i ramen för det konkreta högststraffet på sex (nio) månaders fängelse. Domstolen ska granska att gärningsbeskrivningen i åtalsskriften är avfattad med tillräckligt precision med tanke på erkännandets omfattning, dvs. att det ska täcka samtliga rekvisitfaktorer i det åtalade brottet. I subjektivt hänseende ska granskas att svaranden hade fyllt arton år vid gärningstidpunkten och huruvida han eller hon har erkänt redan i förundersökningen, i vart fall inte nekat till ansvar. Om bevisläget ska även i övrigt kontrolleras att tillräckliga bevis, gärna i form av tekniska realbevis såsom mätning-

³⁵⁶ Se avsnitt 7.3.1.3 vid not 83.

³⁵⁷ Se avsnitt 7.4.2.2 vid not 304.

³⁵⁸ Om temat se även *Frände 2009a* s. 475 och 476 samt i *Prosessioikeus* s. 1347 och 1348.

³⁵⁹ Se uppräknigen i not 257 i avsnitt 7.4.2.1 av brotten mot strafflagen som omfattas av det skriftliga förfarandet.

rapporter och fotografier, utöver erkännandet finns till stöd för anklagelsen så att tillräknandet verkar kunna grundas på det skriftliga materialet. Vidare ska domstolen utifrån förundersökningsprotokollet förvissa sig om att målsäganden har samtyckt till att målet handläggs skriftligen eller i vilket fall som helst inte har motsatt sig det.

Kan det finnas anledning att överväga skriftligt förfarande även om endera partens förberedande *förfarandesamtycke* saknas i förundersökningen, dvs. målsäganden har inte gett sitt samtycke, polisen har inte frågat om det eller svaranden kan inte sägas explicit ha erkänt hos polisen? För målsägandens del är jag benägen att svara jakande. Polisen kan helt enkelt ha glömt att fråga målsäganden om saken eller så ger polisen misstanken en så grov rubricering att skriftligt förfarande vore uteslutet, t.ex. kvalificerade gärningsformer i stället för de normalgradiga som åtalet slutligen kommer att avse. Om målsägandens förfarandesamtycke inte framgår av förundersökningen är det därför korrekt att domstolen (om inte redan åklagaren genom en kompletteringsbegäran av förundersökningen) förvissas sig om huruvida målsäganden godkänner ett skriftligt förfarande. Särskilt om målsäganden redan ska tillfrågas om sina eventuella anspråk i målet (BRL 3:10), är det motiverat att även ta upp handläggningsformen. Enligt min mening ska saken kunna skötas muntligen, t.ex. per telefon, avseende såväl anspråken som handläggningsformen.³⁶⁰

Om oklarheterna dock gäller svarandens erkännande kan man i regel avråda från skriftligt förfarande i målet. Det är inte särskilt troligt att en svarande som uttryckligen tillfrågad inte har erkänt i förundersökningen skulle komma med ett erkännande under domstolsbehandlingen. Helt otänkbart är detta ändå inte.³⁶¹ Om själva erkännandet har avlagts i undersökningen men polisen har underlåtit att fråga om ett (preliminärt) samtycke till det skriftliga förfarandet, ser jag däremot inga hinder för att initiera ett skriftligt förfarande. Avseende en redan erkänd gärning torde svaranden vara redo att även godkänna ett underlättat förfarande.

Om skriftligt förfarande kan komma i fråga ska åklagaren och domstolen granska om svaranden har andra brottmål anhängiga eller, om det är möjligt,

³⁶⁰ Av RP kan man få den uppfattningen att det förfarandesamtycke som målsäganden senare ger domstolen ska vara skriftligt (RP 271/2004 rd s. 43). Kravet kan dock inte läsas ur BRL 5 a:1,1 punkt 4. Med beaktande av att förberedelsen vanligen sker muntligen (BRL 5:10,1) förefaller det ändamålsenligt att tillåta muntliga förfrågningar och svar precis som i samband med de privaträttsliga anspråken. Att domstolen ska se till att svaret på förfrågan dokumenteras i skrift och fogas till handlingarna i målet är däremot en annan sak (arg. RB 22:4 jfrt med BRL 5 a:4,1).

³⁶¹ Se *Frände 2009a* s. 476 och 477 samt i *Prosessioikeus* s. 1348. Såsom han anger är det möjligt att svaranden t.ex. efter samråd med biträdet inser att det är lika bra att erkänna direkt, vilket betyder att skriftligt förfarande kan inledas. Vanligen är rättegången dock i detta stadium så långt framskriden att stämning och kallelse till huvudförhandlingen redan har utfärdats och delgetts svaranden. I sådana situationer är det inte värt att byta handläggningsform.

brottsmisstankar i åtalsprövning. Om någon annan som har del i samma brott redan står åtalad för det ska också såvitt möjligt utredas.³⁶² Det är nämligen inte motiverat att ta upp enskilda åtal till skriftligt förfarande om ytterligare åtal är anhängiga mot samma svarande (*subjektiv konnexitet*) och dessa inte lämpar sig för samma handlägningsform. Lika litet lönar det sig att separat handlägga åtal mot en av medgärningspersonerna eller någon annan delaktig i ett brott (*objektiv konnexitet*). Målet med en koncentrerad brottmålsprocess kan sägas vara att brottsmisstankar som i subjektivt eller objektivt hänseende hänger ihop prövas samtidigt. Detta möjliggör att domstolen vid subjektiv konnexitet genast dömer svaranden till ett gemensamt straff för de brott som är i realkonkurrens. I fråga om brottsmisstankar riktade mot flera personer tryggar en gemensam handläggning en enhetlig utgång i målet.

Visserligen tillåter BRL 5:18,1 undantag från huvudregeln om gemensam handläggning av anknutna åtal. Men i ett läge med flera åtal (punkter) där endast en del kan genomgå skriftligt förfarande, antingen därför att svaranden inte erkänner alla sina gärningar eller en del av dem inte till sin grovhet lämpar sig för skriftligt förfarande eller slutligen till följd av att en del av flera svarande (till vissa delar) nekar till ansvar, torde en uppsjälkning av målenheten inte medföra någon nytta. Att saken för vissa åtals eller vissa personers del behandlas skriftligen medan den till övriga delar måste överföras till fullskalerättegång ger inga större arbetsbesparingar heller, utan förorsakar snarare extra arbete och möda för såväl rättskipningspersonalen som de inblandade.

Om det däremot vill sig så väl att alla svarande i ett mål erkänner, och bevisläget även i övrigt är klart och de andra förutsättningarna för skriftligt förfarande är för handen, kan det skriftliga förfarandet anlitas.³⁶³ Situationen torde dock förekomma sällan.³⁶⁴

Om *bristfälligheter* i ovan berörda hänseenden upptäcks står domstolen inför valet att antingen låta åklagaren komplettera stämningsansökan, om detta kan förväntas råda bot på olägenheten, eller direkt rikta målet till huvudförhandling. Denna kan sedan vanligen anta formen av en utevarohandläggning, om inte personbevisning behöver läggas fram eller det råder tvivel om huruvida strafflatituden räcker till, vilket leder till att en fullskalerättegång måste hållas. I vissa fall kan domstolen själv vända sig till parter och andra inblandade, t.ex. för att för-

³⁶² Om mål redan är anhängiga vid en annan TR kan det vara ändamålsenligt att flytta över det aktuella brottmålet till den (BRL 4:3–5). – Uppgifter om detta slags förhållanden kan förutsättas ingå i stämningsansökan. I synnerhet i fråga om vad som befinner sig i åtalsprövning är domstolens möjlighet att självmant ta reda på saken så gott som obefintlig.

³⁶³ Så även *Frände 2009a* s. 480 samt i *Prosessioikeus* s. 1351 och 1352.

³⁶⁴ Till stöd för förmodan se tabellerna 8.1–8.14 i kap. 8 om att det knappast finns fler svarande än mål i det skriftliga förfarandet.

vissa sig om huruvida målsäganden samtycker till skriftligt förfarande. Det gäller dock att påpeka att så inte alltid är fallet. Genom att be om komplettering äventyrar domstolen sin neutralitet på ett otillbörligt sätt. Således är det inte lämpligt att uppmana åklagaren att klargöra huruvida svaranden erkänner, om detta inte framgår av handlingarna. Ibland kan det även tänkas att bristen förbises i förhoppningen att den åtgärdas av sig själv i fortsättningen.³⁶⁵

Här tänker jag närmast på mål där svaranden inte uttryckligen har erkänt men inte heller förnekat i förundersökningen, och bevisningen är robust med oemotsägliga tekniska dokument såsom upptagningar med övervakningskameror. Då kan man exceptionellt tänka sig att inleda skriftligt förfarande och förlita sig på att svaranden kommer med erkännande och förfarandesamtycke efter att ha delgetts stämningen. När ett uttryckligt erkännande saknas blir man dock vanligen tvungen att välja ett annat tillvägagångssätt, närmast då utevarohandläggning.

I regel gäller det att vara återhållsam med komplettering av stämningsansökan. Fördelarna med skriftligheten, lätthanterbarheten och snabbheten går åtminstone delvis förlorade om man måste ta till kompletteringsåtgärder innan processmaterialet duger till underlag för behandlingen. Lika bra att i så fall direkt välja en annan handläggningsform.

Vi inledde avsnittet med att påpeka att skriftligt förfarande enligt riksdagen lämpade sig särskilt väl för att göras anhängigt genom åklagarstämning. Avslutningsvis vill jag lyfta fram problemet med att åklagaren redan har utfärdat stämningen och det först därefter upptäcks att förutsättningar för skriftlig handläggning inte är för handen. Oavsett om svaranden ställer sig positiv till förslaget om skriftligt förfarande, dvs. undertecknar anmälan om erkännande och samtycke till handläggningsformen, föreligger ett processhinder som medför att målet inte (utan vidare) kvalificerar sig för det tilltänkta skriftliga förfarandet. Domstolen ska då vanligen bortse från åklagarens anvisningar om att målet genomgår skriftlig behandling och i stället ordna en huvudförhandling, till vilken parterna kallas vid behövliga äventyr.³⁶⁶ Det gäller att observera att de rättsverkningar som själva

³⁶⁵ Se även avsnitt 7.4.3.3 vid och i not 332.

³⁶⁶ Som bekant är processförutsättningarna i straffprocessen absoluta, vilket innebär att ett processhinder inte undanröjs även om parterna är beredda att förbise det. Här om och om att begreppet processförutsättning i finsk doktrin formuleras vidsträckt, inklusive kravet på att domstolen är lagligen sammansatt och parterna har partshabilitet, saklegitimation och rättshandlingsförmåga, se *Frände 2009a* s. 233 med litteraturhänvisningarna i not 49 och *Havansi* s. 273–282. I den sistnämnda ingår även en åskådlig historisk översikt av processförutsättningarnas och processinvändningarnas traditionellt starka ställning i Finland, närmast efter tyskt 1800-tals mönster. Termen processförutsättning betecknar huruvida en talan över lag kan upptas till prövning vid en specifik domstol. Så anmärker *Havansi* att granskningen av stämningsansökan i brottmål med sikte på eventuell komplettering inte hör hemma under traditionell processförutsättningstematik (s. 282). Vid kontrollen av förutsättningarna för skriftligt förfarande gäller frågan inte heller om domstolen

delgivningen av stämning har, främst att preskriptionstiden upphör att löpa, inte rubbas av åklagarens missbedömning av läget. Svaranden har trots allt fått del av straffyrkandet. Det kan också tänkas att man inte behöver övergå till en annan handlägningsform för att rätta till brister i förutsättningarna för skriftligt förfarande. Att begära ett skriftligt utlåtande och sedan kommunicera det till svarandepartén kan avhjälpa problemet t.ex. med att målsägandens privaträttsliga anspråk inte har utretts och lagts fram.

7.4.4.2 Stämningen och svarandens reaktion

Bestämmelsen i BRL 5 a:2,1 och 5 a:2,2 kan ge det intrycket att skriftligt förfarande alltid ska inledas om förutsättningar finns.³⁶⁷ Så är dock inte fallet, utan det skriftliga förfarandet förblir alltid endast ett alternativ. Skriftligt förfarande behöver inte inledas trots att förutsättningarna är för handen. Beslutet om handlägningsformen är med andra ord alltid beroende av prövning. Att handlägga målet i skriftligt förfarande är fakultativt, inte ett obligatorium.³⁶⁸ I praktiken påverkas dock domstolarnas beslutsfattande av resultatstyrda mål och riktlinjer. När det i administrativ väg slås fast att en viss andel av brottmålen ska genomgå skriftlig process handlar rättskipningspersonalen vanligen i linje med anvisningen och ser till att mål som kan handläggas skriftligen också riktas till den handlägningsformen.³⁶⁹

Om domstolen³⁷⁰ konstaterar att utsikterna för ett skriftligt förfarande verkar gynnsamma och även i övrigt anser det fördelaktigt att målet handläggs skriftli-

kan ta målet till prövning utan endast om målet kvalificerar sig för en viss handlägningsform. Alternativet till det skriftliga förfarandet är inte att målet avvisas utan att det tvärtom tas upp till en även fullständigare prövning i fullskalerättegång. Således handlar det inte om processförutsättningar i den traditionella meningen, Däremot kan det anses vara fråga om ett processhinder i den meningen att bristfälligheterna måste avhjälpas vid äventyr att den tilltänkta skriftliga behandlingen inte kan bli av.

³⁶⁷ Detta beror på användningen av modal verbet: ”Om förundersökningen eller andra omständigheter ger anledning att anta att det finns förutsättningar för skriftligt förfarande, skall svaranden ... uppmanas att ... meddela tingsrätten om han eller hon erkänner ...” (min kursiv.).

³⁶⁸ RP 271/2004 rd s. 41. Se även *Frände 2009a* s. 464 och i *Prosessioikeus* s. 1336. Saken kan ses få bekräftelse i ordalydelsen i BRL 5 a:2,3, fastän förarbetena till paragrafen inte anger detta vara det egentliga syftet med bestämmelsen. – Det motsatta gäller naturligtvis inte utan om förutsättningarna för skriftligt förfarande inte finns för handen måste saken riktas till huvudförhandling, som i sin tur kan ta formen av utevarohandläggning eller fullskalerättegång, beroende på omständigheterna i övrigt.

³⁶⁹ Se not 38 i avsnitt 1.3.

³⁷⁰ Nedan bortser vi för klarhetens skull från åklagarstämmingar om inte annat anges. När dessa anlitas ska framställningen läsas med tillämpning av termen domstol på åklagaren som utfärdare av stämningen.

gen utfärdar den *stämningen*. Med stöd av hänvisningen i BRL 5 a:2,2 gäller vad som föreskrivs om stämning i samband med huvudförhandling i BRL 5:9 också här.³⁷¹ I materiellt hänseende ska svaranden främst uppmanas att ange hur han eller hon ställer sig till åtalet (BRL 5:9,1 punkt 1). Vidare ska svaranden uppmanas att vid behov lägga fram grunderna för sitt ställningstagande samt åberopa sina bevis och uppge bevistemana (BRL 5:9,1 punkt 2–4).

Vad som sagts ovan om innehållet i stämningen är trots allt inte det som är mest utmärkande för det skriftliga brottmålsförfarandet. Det som karakteriserar denna handläggningsform är att svaranden erkänner att han eller hon har förfarit på det sätt som beskrivs i åtalet samt samtycker till att saken handläggs enbart skriftligen. Därför uppmanas svaranden i främsta rummet att ta ställning till huruvida han eller hon erkänner gärningen i åtalet och samtycker till förfarandet.³⁷²

När vi granskar stämningshandlingen i BILAGA 2 ser vi att den nog börjar med uppmaningen att besvara åtalet och de övriga yrkandena. Därefter förklaras dock vad det skriftliga förfarandet väsentligen handlar om, nämligen att avgöra brottmål utan huvudförhandling förutsatt att svaranden erkänner och samtycker. Framställningen åtföljs av något som inte framstår som en direkt uppmaning till svaranden att erkänna och samtycka till förfarandet. Däremot är formuleringen avsevärt uppmjukad, troligen då för att inte uppfattas som påtryckning eller vilseledande. Texten säger närmast att svaranden har en möjlighet att godkänna denna handläggningsform genom att underteckna och returnera den bifogade handlingen som innehåller erkännandet och förfarandesamtycket.

Slutligen anges i handlingen att huvudförhandling följer ”[i]fall ärendet inte avgörs i skriftligt förfarande”.³⁷³ Här är utgångspunkten att huvudförhandlingen tar formen av en utevarohandläggning. Detta innebär givetvis att strängare straff än fängelse i tre månader inte får dömas ut vid huvudförhandlingen.

För samtliga faser (tillställande av erkännande- och samtyckesblanketten, inlämnande av svaromål samt huvudförhandlingen) anges när åtgärden senast ska vidtas eller – i fråga om huvudförhandlingen – när rättens sammanträde äger

³⁷¹ Se även snitt 7.3.3.1 vid not 162.

³⁷² Jag använder termen förfarandesamtycke, till denna del i likhet med *Frände* (2009a s. 471), som ett takbegrepp för både svarandens egentliga samtycke till att målet genomgår skriftligt förfarande och hans eller hennes avstående från den muntliga huvudförhandlingen. Hos *Frände* omfattar ordet även det erkännande som svaranden ger. Detta erkännande föredrar jag att nämna separat, eftersom det inte avser hur förfarandet genomförs utan innehållet i anklagelsen. Så görs även i domstolshandlingarna, rubriken på blanketten i fråga i BILAGA 2 lyder ”erkännande/samtycke”.

³⁷³ I *Frändes* ord framstår huvudförhandlingen således som ett hot som realiserats om svaranden inte går med på skriftligt förfarande (2009a s. 478 och *Prosessioikeus* s. 1152). Om huvudförhandlingen ordnas som utevarohandläggning, medför hotet dock inget konkret beteendemönster för svaranden. Han eller hon kan ändå utebli.

rum. Också tidpunkten för domen anges, vilket är viktigt för att de inblandade ska veta när de senast kan återkalla erkännandet och/eller förfarandesamtycket. Vidare behövs kännedom om datumet för målets avgörande även för att domen kan överklagas i tid.³⁷⁴

Den modell för stämning och kallelse som jag har redogjort för bygger på den s.k. engångsprincipen (på finska ”yhden kosketuksen periaate”). Med detta avses att alla *delgivningar* sker samtidigt så att man inte kontaktar svaranden senare under förfarandet även om han eller hon inte samtycker till skriftligt förfarande. Av arbetskonomiska skäl vill man slippa delge handlingar upprepade gånger. Varje ny delgivning eller nytt delgivningsförsök innebär nämligen ett förnyat osäkerhetsmoment. Man kan inte veta hur samarbetsvillig svaranden är. Att tidigare delgivningar lyckats är inget tillförlitligt prognosunderlag. Därför anges det i förarbetena till skriftligt förfarande att upprepade delgivningar i arbetseffektivitetens namn ska undvikas. Det sägs explicit i regeringens proposition att delgivningarna inte ska vara fler i skriftligt förfarande än i en vanlig fullskalerättegång, där de inblandade redan i stämningen kallas till huvudförhandling. Således rekommenderas uttryckligen ett förfarande baserat på engångsprincipen.³⁷⁵

Maximalt utslag av engångsprincipen fås när en åklagarstämning utfärdas redan när förundersökningen blir klar, vilket i enkla fall kan ske omedelbart efter att de inblandade har förhörts. Då kan myndighetskontakten med den misstänkta personen faktiskt reduceras till ett enda tillfälle. Modellen förespråkas i förarbeten och tillämpas så långt det är möjligt i praktiken.³⁷⁶

Tillvägagångssättet förutsätter att domstolen, åklagaren och polisen har avtalat om en del arrangemang. TR och åklagarämbetet ska ha kommit överens om att åklagarna i enkla fall direkt utfärdar stämning till skriftligt förfarande och samtidigt sätter ut datumet för den huvudförhandling som kommer att hållas om svaranden inte samtycker till skriftligt förfarande. Åklagarämbetet ska med polisnrättningen ha avtalat om att en ”kontaktåklagare” (på finska ”yhteissyöttäjä”) ställs till polisens förfogande så att polisen kan nå honom eller henne med kort varsel, varefter han eller hon utfärdar åtalsskriften och stämningshandlingarna utan dröjsmål, medan svaranden fortfarande finns på plats efter avslutat förhör.

³⁷⁴ RP 271/2004 rd s. 50. Enligt BRL 5 a:8,1 är det fakultativt att redan i stämningen uppege datumet för domen. Det kan således meddelas särskilt, men detta verkar inte vettigt med beaktande av att arbetsmomenten blir fler. Se *Frände 2009a* s. 483 och i *Prosessioikeus* s. 1335.

³⁷⁵ RP 271/2004 rd s. 44 och 45.

³⁷⁶ RP 271/2004 rd s. 42. I Helsingfors polisdistrikt har anvisningar getts om att polisen, i de fall där skriftligt förfarande verkar lyckas, ska begära kontaktåklagaren att direkt utfärda stämning, som sedan delges den misstänkta personen innan han eller hon släpps från förhöret (uppgift av överkommissarie *Jukka Mäkelä* i diskussionstillfället för domare, åklagare och polis i Helsingfors TR 2009-02-06).

Mellan polisen och den misstänkta behövs samförstånd om att han eller hon väntar tills åtalet är avfattat och delgivningen kan ske. Detta är kanske den svagaste punkten i arrangemanget. Om den brottsmisstänkta personen inte vill stanna kvar efter avslutad förundersökning och invänta delgivningen har polisen små möjligheter att hindra honom eller henne från att gå.³⁷⁷ – En fråga för sig är huruvida en så inskränkt kontakt mellan svaranden och rättskipningsapparaten av individualpreventiva skäl sedan är en bra eller mindre bra sak.

I princip vinner vart och ett av de i lagen angivna delgivningssätten tillämpning även vid skriftligt förfarande.³⁷⁸ I praktiken är dock personlig delgivning det mest effektiva sättet. Delgivningen sköts således av stämningssmannen eller, ifall engångsprincipen iakttas fullt ut, redan av en polis vid avslutad förundersökning. Såsom det påpekas i förarbeten och i litteraturen, kan stämningssmannadelgivningen ses förverkliga serviceprincipen i och med att stämningssmannen kan förklara för svaranden betydelsen av det skriftliga förfarandet och besvara hans eller hennes eventuella frågor i ämnet.³⁷⁹ Samtidigt kan stämningssmannen, inom ramen för vad som är tillbörligt, göra en ansträngning att få svaranden att teckna under blanketten för *erkännandet och förfarandesamtycket*. Även detta sägs ut i regeringens proposition.³⁸⁰ Här rör vi oss dock på känsliga områden. Det ska framhåvas att stämningssmannen eller polisen måste akta sig för att ge svaranden intrycket av att han eller hon lockas eller förledds till att gå med på det skriftliga förfarandet. Svaranden får inte pressas till en lösning som han eller hon riskerar att ångra efteråt.

Här har vi en annan svaghet i det skriftliga förfarandet. Rättskipningspersonalen kan aldrig på riktigt förvissa sig om att erkännandet och förfarandesamtycket har kommit till spontant och efter moget övervägande. Följaktligen bär de som i praktiken sköter delgivningarna, stämningssmännen och polisen, ett stort moraliskt ansvar för att de inte i effektivitetens namn begränsar svarandens valfrihet. Personerna i fråga handlar under tjänsteansvar, vilket i viss mån

³⁷⁷ Se FöUL 21 § (nya FöUL 6:5,1) enligt vilken ingen får hållas i förundersökning längre än nödvändigt. Enligt paragrafens 2 mom. får en brottsmisstänkt person hållas hos polisen högst 12 timmar åt gången, ett helt dygn om han eller hon skulle kunna anhållas på grund av brottsmisstanken. Att kringgå förbudet om icke-nödvändigt kvarhållande i förundersökningen genom att man nästan avslutar förhöret med svaranden, sedan avfattar de behövliga dokumenten, och därefter såsom en formalitet återupptar förhöret, medan syftet med detta endast är att säkra att den misstänkta finns kvar för delgivningen, vore knappast förenligt med respekten för försvarrets rättigheter.

³⁷⁸ RP 271/2004 rd s. 45. Om de olika delgivningssätten se i slutet på avsnitt 7.3.3.1. Fastän det i förarbetena inte sägs någonting om saken är jag benägen att anse att även delgivning till ombud är möjlig under den allmänna förutsättningen att åtalet endast avser brott som inte förskyller strängare straff än 6 månaders fängelse.

³⁷⁹ RP 271/2004 rd s. 45, *Frände 2009a* s. 477 och i *Prosessioikeus* s. 1348 samt *Jokela 2008* s. 458 och 2007 s. 157.

³⁸⁰ RP 271/2004 rd s. 45.

säkrar att de sköter sitt jobb samvetsgrant. Om man så ville kunde man kanske ta för en liten cynism omnämmandet i sammanhanget i RP att svarandens möjlighet att i fortsättningen, innan domen meddelas, återta erkännandet och/eller förfarandesamtycket för sin del ”minimerar de rättsskyddsrisiker som är förknippade med att erkännandet och samtycket begärs redan i samband med stämningen”.³⁸¹

För att aktivt minimera riskerna för förhastade erkännanden och dåligt avvägda förfarandesamtycken anges i regeringens proposition uttryckligen att man i mer komplicerade mål inte ska inhämta svarandens erkännande och samtycke samtidigt med att stämningen delges. ”Orsaken till detta är att svaranden under en skäligen tid bör ha möjlighet att tänka över följderna av i synnerhet ett erkännande.”³⁸² Vi låter bli att fråga om det ens i mindre komplicerade mål är önskvärt att svaranden ska ha känslan av att han eller hon förhastat tvingats ta ställning till valet av handläggningsformen. Däremot ger citaten ovan anledning att granska hur strävan efter att svaranden ger sitt erkännande och förfarandesamtycke redan i samband med delgivningen över huvud går att jämföra samman med människorättsinstrumentens bestämmelser om att svaranden ska åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar.

I avsnitt 3.4.2 har vi redan tagit del av EMD:s **dom 2006-12-21 *Borisova mot Bulgarien***, där svaranden inom ramen för en försnabbad handläggning av anklagelser för smärre förseelser endast två timmar före domstolsförhandlingen delgavs stämningen och därför inte hade haft tid att förbereda sitt försvar eller ens att kontakta ett juridiskt biträde. EMD fann att förfarandet kränkte bestämmelsen om en rättvis rättegång.³⁸³ Rättesnöret i domen är således att svaranden inte förhastat ska behöva ta ställning till anklagelserna, dvs. innan han eller hon har haft tillräcklig tid att överväga saken och, om han eller hon så önskar, möjlighet att anlita juridisk expertis. För att det skriftliga förfarandet då ska vara förenligt med EMRK art. 6.3 b måste svaranden ha tillräcklig tid att träffa sitt val. Människorättspraxis godkänner inte ett erkännande som ges utan en tillräcklig betänketid.

³⁸¹ A.st.

³⁸² A.st.

³⁸³ Av betydelse är särskilt punkterna 43 och 44 där det sägs: ”In any event, the time afforded to the applicant to prepare her defence could not have been more than a couple of hours, during which time she was either in transit to the court or was being held in a cell at the police station” och: ”Furthermore, given the expedited nature of the proceedings, the applicant did not have the time and facilities to contact a lawyer or a next of kin prior to the start of the hearing The Court reiterates in this respect that, although not absolute, the right of everyone charged with a criminal offence to be effectively defended by a lawyer, assigned officially if need be, is one of the fundamental features of a fair trial.”

Om av svaranden inte inhämtas eller han eller hon, trots uppmaning av stämningssman, inte ger ett erkännande och förfarandesamtycke omedelbart vid delgivningen, ombeds han eller hon inom en viss tid sända eller lämna in en blankett med dessa uppgifter till domstolen.³⁸⁴

Tidsfristen är inte att uppfatta som en processuell fatalitet, vars försittande leder till att processåtgärden saknar önskad verkan. Tvärtom, ingenting hindrar att domstolen tar i beaktande erkännanden och förfarandesamtycken som ges efter att fristen har gått ut men innan huvudförhandlingen har hunnits hållas. Jag tror i själva verket att TR är skyldig att iakta parternas ställningstaganden i fråga om förfarandet. Det ligger i allas intresse att målet behandlas så smidigt som möjligt. Således kan svarande- och kärandeparten sägas ha rätt till en förenklad skriftlig handlägningsform när förutsättningarna är för handen, medan domstolen då på motsvarande sätt är skyldig att på ett skyndsamt och (kostnads)effektivt sätt sköta saken. I detta hänseende saknar det betydelse om svaranden något försenat meddelar sitt samtycke (som här ska förstås i vid bemärkelse, omfattande erkännandet och förfarandesamtycket) till handlägningsformen. – En utsatt men ännu inte inledd huvudförhandling kan återkallas och målet riktas till skriftligt förfarande i stället. Domstolen kan givetvis även välja att hålla huvudförhandlingen som planerat. Skriftligt förfarande är aldrig något tvång.

För att det skriftliga förfarandet kunde inledas, ska svaranden binda sig till tre ting: att erkänna den gärning som beskrivs i åtalet, att samtycka till att målet handläggs skriftligen samt att godkänna att det följaktligen inte blir någon huvudförhandling och att han eller hon således inte kommer att få ”sin dag i rätten”, vilket kanske snarare framstår som en lättnad än som en besvikelse. I lagen och förarbetena anges föremålet för detta senare samtycke så att svaranden aktivt avstår från sin rätt till muntlig förhandling.³⁸⁵ Proceduren kan vid första anblicken verka komplicerad och svårhanterlig.

På vilket sätt svaranden i praktiken avlägger sitt erkännande och ger sitt förfarandesamtycke framgår av BILAGA 2. Svaranden tecknar då under en schablonmässig färdigtext på en returblankett som bifogas stämningen. Svaranden kom-

³⁸⁴ En sådan efterhandsanmälan sker alltid till domstolen, oavsett om det var åklagaren som hade utfärdat stämningen. I den ska således finnas anvisningar om att fortsatta viljeförklaringar och handlingar riktas till och sköts av domstolen, inte längre åklagaren. Vid detta tillvägagångssätt kan man fortfarande anlita åklagarstämning om inte svaranden erkänner och samtycker till förfarandet genast vid delgivningen. Jfr *Frände 2009a* s. 484 och i *Prosessioikeus* s. 1356 om att åklagarstämningen i dessa fall förlorar sin betydelse och att åklagaren i stället ska lämna in en vanlig stämningensansökan till domstolen. Detta ser jag som problematiskt med hänsyn till stämningens materiellrättsliga verkningar, främst att delgivningen avbryter preskriptionstiden. Att en ytterligare stämning utfärdas och delges i samma sak skapar lätt förvirring.

³⁸⁵ BRL 5 a:2,1, GrUU 31/2005 rd s. 3 och LaUB 1/2006 rd s. 6. Se även avsnitt 7.4.3.1 vid och i not 313.

mer således inte med någon egenhändigt och spontant formulerad viljeförklaring utan snarast godkänner det förfarande som stämningshandlingarna målar ut som ”attraktivt”, behändigt och i svarandens intresse.³⁸⁶ På sätt och vis passar en sådan schablonmässighet bra in i gestaltningen av en förenklad handläggningsform; den framhäver det summariska draget som finns inbyggt i förfarandet även om man samtidigt aktar sig för att nämna saken för att inte ge intrycket av att prövningen endast skulle vara ytlig.

I lagen anges att erkännandet och förfarandesamtycket ska ges skriftligen. Inga särskilda formkrav gäller däremot handlingens närmare disposition. Erkännandet och förfarandesamtycket kan därför i princip formuleras fritt, inte nödvändigtvis på den blankett som bifogats stämningen.

Om huvudförhandlingen som alternativ sätts ut i den ursprungliga stämningen behöver svaranden inte kallas särskilt. Däremot gäller det för domstolen att nu ge åklagaren besked att det blir huvudförhandling samt kalla de bevispersoner som behöver höras. Med tanke på dessa situationer är det viktigt att åklagaren har angett vilka de är samt kontaktuppgifterna redan i stämningsansökan.³⁸⁷

Om erkännande och förfarandesamtycke inte fås av svaranden finns givetvis inga förutsättningar för skriftligt förfarande. Lika klart är att svaranden inte behöver meddela sin avsikt att inte gå med på skriftligt förfarande.³⁸⁸ Låter han eller hon bli att returnera erkännande- och samtyckesblanketten, behandlas målet i en huvudförhandling.

På samma sätt som i varje brottmål uppmanas svaranden i stämningen att komma med *svaromål*, bemöta de straffanspråk och övriga yrkanden som framställs mot henne i de handlingar som bifogats stämningen. Till skillnad från vanliga rättegångsmål där svaromålet avläggs muntligen i huvudförhandlingen är det givet att yrkandena nu bemöts skriftligen, eftersom avsikten är att inte hålla någon huvudförhandling (BRL 5 a:2,2). I enlighet med självinkrimineringsförbudet får svaranden alltid tiga när han eller hon tillfrågas om anklagelserna.³⁸⁹ Att så sker i praktiken är inte sällsynt. Det är således ingalunda exceptionellt i brottmål att något svaromål inte fås. I utevarohandläggningen är detta

³⁸⁶ Det är intressant att se hur man i satsen anstränger sig för att inte uttrycka saken så att svaranden ”godkänner förslaget om att saken handläggs skriftligen”. Se även efter not 372 om att domstolen i stämningen försöker undvika övertalning till skriftligt förfarande.

³⁸⁷ Se avsnitt 7.4.4.1 vid not 351.

³⁸⁸ *Frände 2009a* s. 469 och 477 samt i *Prosessioikeus* s. 1140 och 1349.

³⁸⁹ Se avsnitt 3.3.3 vid not 83.

regeln med få undantag.³⁹⁰ Så kan sägas även vara fallet i skriftligt förfarande. Om svaranden erkänner och avstår från rätten till huvudförhandling är saken mer eller mindre utagerad och kan sägas vara av honom eller henne ”lämnad till rättens prövning”. I förarbetena förmodas faktiskt att svaromålet närmast gäller påföljdsvalet, straffmätningen och målsägandens privaträttsliga anspråk.³⁹¹

Svarandens eventuella bemötande ska givetvis kommuniceras till alla motparter, åklagaren om det avser straffyrkandet och/eller de målsägandeanspråk som han eller hon för och målsäganden om det handlar om hans eller hennes självständiga anspråk.

Har målsäganden framställt anspråk utöver åklagarens, yrkat på straff för ett grövre brott än rubriceringen i åtalet eller på skadestånd som åklagaren inte har åtagit sig att driva för målsägandens räkning, ska han eller hon förstås få del av svaromålet. Om målsäganden däremot endast (antingen i förundersökningen eller av någon anledning direkt till domstolen) har meddelat att han eller hon förenar sig med åklagarens yrkanden, har han eller hon inte partsställning i målet och behöver följaktligen inte underrättas om svaromålet.³⁹²

Innehållet i svaromålet kan på varierande sätt ha en inverkan på handläggningsformen i målet. Även om svaranden har erkänt och samtyckt till skriftligt förfarande kan det hända att han eller hon i svaromålet framför omständigheter som gör att målet inte längre duger till skriftligt förfarande. Svaranden kan även ta tillbaka erkännandet eller modifiera det på ett sådant sätt att det inte längre kan betraktas som ett erkännande.³⁹³ Då ska målet flyttas över till fullskalerättegång. Om det endast är målsägandens privaträttsliga anspråk som svaranden bestrider utesluts skriftligt förfarande inte obetingat. Detta går an om meningsskiljaktigheterna kring skadeståndet kan utredas med skriftliga bevis.³⁹⁴ Om målsägandens anspråk bestrids i svaromålet, ska han eller hon givetvis beredas tillfälle till skriftlig utsaga (BRL 5 a:3,1), och vanligen även svaranden därefter få möjlighet att skriftligen kommentera denna. Om brevväxlingen riskerar bli komplicerad eller tidsödande kan det vara ändamålsenligt att direkt överföra målet till en fullskalerättegång.

³⁹⁰ Se avsnitt 7.3.2.1 vid not 121 och framåt om möjligheten att svaranden dock kommer med skriftliga inlägg inför en utevarohandläggning även om han eller hon uteblir från sammanträdet.

³⁹¹ RP 271/2004 rd s. 46.

³⁹² Målsäganden skulle inte heller kallas till en huvudförhandling i målet (BRL 5:15,1 punkt 3 e contrario. Se RP 82/1995 rd s. 71 och RP 271/2004 rd s. 40. Se även not 55 i avsnitt 3.3.1.

³⁹³ Se avsnitt 7.4.2.2 vid not 297.

³⁹⁴ RP 271/2004 rd s. 43 och 46.

Om behovet av huvudförhandling dock uppstår endast till följd av svaromålet, ska parterna, inklusive svaranden (och eventuella utomstående bevispersoner) nu kallas till denna särskilt. Den sekundära kallelsen som ingår i stämningen räcker inte för svarandens del, eftersom han eller hon har lämnat sitt erkännande och förfarandesamtycke och kan på goda grunder förmoda att målet handläggs i skriftligt förfarande.

7.4.4.3 *De successiva behandlingsfaserna*

Efter att svarandens reaktion på erbjudandet om skriftligt förfarande har blivit känd för domstolen fortsätter domstolen att handlägga målet i en handläggningsform som är förenlig med svarandens inställning. På klarspråk, om svaranden erkänner och samtycker, *inleds* det skriftliga förfarandet om något hinder inte upptäcks i detta stadium.³⁹⁵ Om svaranden däremot inte erkänner, inte samtycker eller inte reagerar eller om ett hinder upptäcks på tjänstens vägnar, riktas målet till huvudförhandling i stället. Beroende på bevisläget och gärningens svårhetsgrad tar förhandlingen formen av antingen en utevarohandläggning eller en fullskalärättegång.

En egendomlighet i det skriftliga förfarandet är att förutsättningarna för det står under kontinuerlig granskning. Åklagaren ska när han eller hon avfattar stämningsansökan till skriftligt förfarande kontrollera att förutsättningarna för handläggningsformen är för handen. I följande fas granskar domstolen stämningsansökan med beaktande likaså av att målet lämpar sig för skriftligt förfarande. När svaranden har fått del av stämningen överväger han eller hon i sin tur möjligheten till skriftligt förfarande – ett slags förutsättningskontroll även detta. Sedan kontrollerar domstolen om svaranden faktiskt godkänner att målet handläggs skriftligen. Om t.ex. en skriftlig utsaga har begärts av någon av parterna, kan det också i senare behandlingsstadier bli aktuellt att än en gång granska att innehållet i utsagan inte upphäver förutsättningarna för det skriftliga förfarandet, närmast genom att göra saken stridig. Slutligen när domen skrivs ska domstolen en sista gång förvissa sig om att saken innehålls- och förfarandemässigt kvalificerar sig för skriftligt förfarande. Problemen gäller då närmast förhållandet mellan strafflatitud och straffvärde samt huruvida svarandens skuld i ljuset av pro-

³⁹⁵ Se BRL 5 a:2,3 som enligt RP 271/2004 rd är avsedd som säkerhetsventil för de fall där domstolen upptäcker att den av åklagaren i skrift föredragna utredningen inte verkar hålla (s. 46). Som *Frände* påpekar, begränsas svängrummet för bestämmelsen av att LaU tillade villkoret i BRL 5 a:1,1 punkt 5 att domstolen redan före stämning utfärdas ska granska huruvida saken är bevismässigt entydig (2009a s. 479 och i *Prosessioikeus* s. 1152). Han anser bestämmelsen bli tillämplig närmast när TR i den tidigare granskningen av förutsättningarna för förfarandet har missbedömt någon annan omständighet, som t.ex. straffvärdet för överträdelsen i fråga.

cessmaterialet har bevisats utom rimligt tvivel. Förutsättningarna kontrolleras således minst fyra–fem gånger i varje mål. Om detta är processekonomiskt motiverat i ett förfarande som bygger på enkelhet och snabbhet kan ifrågasättas.³⁹⁶

Det fattas inget uttryckligt beslut om att skriftligt förfarande inleds. Arrangemangen kring förfarandet faller inom ramen för domstolens processledning. Inget avgörande träffas som vinner rättskraft och som kan överklagas separat. När domaren har kunnat konstatera att förutsättningarna för förfarandet är för handen, i första hand då att svaranden har gett sitt erkännande och förfarandesamtycke, börjar han eller hon helt enkelt läsa sig igenom processmaterialet och så småningom skissera domen. Handläggningen har med andra ord inga distinkta faser. Beslutsfattandet i skriftligt förfarande arrangeras således i former som lämnar vitt utrymme för varierande praktiker hos domarna. Till denna del påminner arbetsmetoden om handlingscirkulationen i överrätterna med det undantaget att kollegialiteten uteblir då domaren dömer ensam i målet.

Om själva behandlingen säger lagen att ”saken avgörs utan dröjsmål i skriftligt förfarande” (BRL 5 a:2,3).³⁹⁷ Tidsgränserna specificeras likväl inte. Det framstår dock som rimligt att tiden från det att svaranden lämnar in erkännande- och samtyckesblanketten till att domen meddelas endast utsträcker sig till några veckor, om inte behovet av partsutsagor e.d. gör det nödvändigt att skjuta upp det ursprungliga domsdatum som angetts i stämningen.³⁹⁸ Att man redan i början av processen, när stämningen utfärdas, sätter ut vilken dag domen meddelas, utgör en tämligen effektiv garanti mot att behandlingen fördröjs i onödan.

År 2011 handlades 18.919 motsvarande 35,5 % av de det året avgjorda 53.255 brottmål i skriftligt förfarande. Den genomsnittliga behandlingstiden var i skriftligt förfarande 1,7 månader från det att målet blivit anhängigt i TR, dvs. stämingsansökan hade ankommit. Jämförelseuppgifterna ger vid handen att det skriftliga förfarandet var i regel snabbare än övriga brottmålsförfaranden. Så varade rättegången med huvudförhandling i endomarasammansättningen i medeltal i 4,4 och i nämndemannasammansättningen 4,6 och slutligen i sammansättningen med tre domare i 6,0 månader. Den skriftliga behandlingen tog mindre än en månad i 15,1 % (N=2.863), mellan 1 och 3 månader i upp till

³⁹⁶ Läget är delvis likadant i utevarohandläggningen. I den behövs dock inget uttryckligt erkännande eller samtycke och efter att stämningen utfärdats kontrolleras målets utevarokvalitet inte innan eventuellt i sammanträde.

³⁹⁷ Bestämelsen gör dock inte att det skulle handla om mål som enligt lagen ska behandlas i brådska ordning före andra utan om så är fallet bestäms utifrån vad åtalen i målet avser.

³⁹⁸ Se även *Jokela 2008* s. 460.

81,7 % (N=15.455) av målen. I endast 239 fall (1,3 %) varade behandlingen i mer än 6 månader.³⁹⁹

I BRL 5 a:3 och 4 ingår detaljerade bestämmelser om hur *kontradiktion* vid behov ympas in i det skriftliga brottmålsförfarandet. I slutet på föregående avsnitt har vi granskat svarandens möjlighet att komma med svaromål och hur en svars-skrift påverkar den fortsatta behandlingen. Om skuldfrågan då ter sig oklar rekommenderades att målet direkt förs över till fullskalerättegång. I samband med oklarheter kring målsägandens skadeståndsanspråk nämnde vi också alternativet att målet fortfarande behandlas inom det skriftliga förfarandet men att upphovs-personen till det stridiga anspråket uppmanas avge en skriftlig utsaga i saken. Detta och övriga situationer där det av någon anledning blir nödvändigt att be-redda en part tillfälle att skriftligt eller muntligt yttra sig om vad motparten anför regleras i BRL 5 a:3.

Till en början ska uppmärksammas att det endast är parterna som kan uppma-nas att tillstålla tingsrätten utsagor. Det är således inte lovligt att skaffa skriftliga vittnesmål av utomstående bevispersoner.

Syftet med partsutsagor enligt BRL 5 a:3 är inte heller att samla in bevis utan att låta parterna plädera för sin ståndpunkt. Utsagor i förundersökningen, så-väl parter som utomstående personers, får däremot i åberopad omfattning användas som bevis inför TR med stöd av den särskilda bestämmelsen i BRL 5 a:7 utan hinder av förbudet i RB 17:11,1 punkt 2. Till detta återkommer jag nedan.

För det andra förutsätter lagen ”särskilda skäl” för att en utsaga ska kunna begä-ras. Enligt förarbetena behöver skälen ändå inte vara synnerligen vägande. I ef-fektivitetens namn åläggs domstolen att i begäran ange vad parten ska yttra sig om, t.ex. påföljdsvalet och straffmätningen eller grunderna för målsägandens anspråk. Det är inte frågan om en återgång till gamla tiders praxis med turvis utbyte av partsinlagor.⁴⁰⁰

I rättspraxis har granskats en situation där det hade varit särskilda skäl att be-redda svaranden tillfälle att avge utsaga eller alternativt flytta saken över till hu-vudförhandling. Det handlade om ett fall där svaranden i skriftligt förfarande

³⁹⁹ *Rättsstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål.

⁴⁰⁰ Till detta hänförs i RP 271/2004 rd s. 47: ”Omfattande skriftväxling bör undvikas, och domsto-len ska specificera sin begäran.” Konkretiseringen ska enligt förarbetena nås ”genom specifika frågor” som domstolen i begäran om utsaga ställer för att ”uppmana parten att yttra sig endast om någon viss omständighet som är oklar”. Vad jag kan se är det dock inte nödvändigt med exakta frågor till den del som ämnet för utsagan annars kan klart begränsas.

dömts till ett strängare slags straff än vad åklagaren hade angett i stämningsansökan (**HelHO 2010:5**).

Åklagaren hade i TR yrkat att svaranden döms för grovt rattfylleri och förande av fortskaffningsmedel utan behörighet till minst 3 månaders villkorligt fängelse och tilläggsböter. Målet genomgick skriftligt behandling och svaranden dömdes, utan att ha beretts tillfälle till utsaga, till ovillkorligt fängelse i 3 månader 15 dagar. TR motiverade påföljdsarten med att svaranden hade tre gånger dömts för samma typ av brott, de två senaste gångerna redan till ovillkorligt straff.

HovR vidhöll att även om åklagarens förslag till påföljd inte binder domstolen ens i det skriftliga förfarandet, hade det ovillkorliga straffet i målet kommit som en överraskning för svaranden. Saken hade inte kunnat avgöras utan att bereda honom tillfälle att yttra sig om möjligheten att straffet blir ovillkorligt, antingen i huvudförhandling eller genom att be honom om skriftlig eller muntlig utsaga. Målet återförvisades till TR.

Rättesnöret i rättsfallet kan sammanfattas allmängiltigt att kontradiktion ska efterlevas även i det skriftliga förfarandet. Domen får inte grundas på omständigheter som svaranden inte har haft tillfälle att uttala sig över. Trots att straff enligt officialprincipen bestäms av domstolen självständigt, ska svaranden ha kännedom om ramen i vilken det kommer att röra sig. Om domstolen ämnar avvika från vad åklagaren har yrkat, måste svaranden beredas tillfälle att bli hörd.⁴⁰¹ Avgörandet är således nära besläktat med **domen** av samma hovrätt av **2006-03-21 nr 801** avseende utevarohandläggning som redogörs för i avsnitt 7.3.2.1.

Svaranden uppmanas i normalfall avge utsagan i skrift. Om tingsrätten med lagens ord anser det nödvändigt kan en part i stället beredas tillfälle att avge sin utsaga muntligen, i kansliet inför den handläggande domaren eller i sessionssalen. Trots detta är det fortfarande inte fråga om en huvudförhandling. Den part som hörs befinner sig i rätten ensam, möjligen dock i sällskap av sitt juridiska biträde, men utan att de övriga parterna är närvarande. Avsikten är inte att motparten kallas till hörandet för att få del av utsagan och kunna kommentera den.⁴⁰²

⁴⁰¹ Se i samma riktning EMD:s **dom 2006-09-26 *Miroux mot Frankrike*** (endast på franska), punkt 36: "Il peut donc être valablement soutenu que le changement de qualification ... était susceptible d'entraîner une aggravation de la peine infligée au requérant, sans que celui-ci ait eu l'occasion de préparer et de présenter ses moyens de défense relatifs à la nouvelle qualification et à ses conséquences, y compris, le cas échéant, au regard de la peine susceptible d'être prononcée concrètement" (min kursiv.). Människorättighetskränkningen bestod således av att, till följd av en omkvalificering av gärningen som också medförde möjlighet till strängare straff, svaranden inte hade fått tillfälle att uttala sig om den påföljd som konkret kunde dömas ut.

⁴⁰² I RP anges dock det avvikande exemplet att åklagaren som svarandens motpart ska meddelas den tidpunkt när svaranden kommer att höras i påföljdsfrågor så att han eller hon kan närvara och genast "säga sin åsikt om vilken den rättvisa påföljden är" (s. 48).

Kontradiktionen efterlevs så att den hördas protokollförda utsaga genast delges motparten.

Att man bara några år efter att behandlings- och bevisomedelbarheten infördes i finsk processrätt har valt att avvika från reglerna på denna punkt är häpnadsväckande. Här hörs den ena parten utan att motparten kallas att infinna sig till mötet, varför han eller hon inte ges något tillfälle att få del av utsagan direkt. T.o.m. i den gamla muntlig-protokollariska processen hade man alltid en möjlighet, vanligen även en skyldighet att infinna sig till sammanträdet och ta del av vad den andra parten framförde – dock ofta genom att läsa upp sin inlägga. Dessutom hade motparten ofta redan fått ta del av inlagan före sammanträdet eller fick en kopia på ort och ställe. I vart fall fogades utsagan till protokollet från sammanträdet. Autenticitet och omedelbarhet stod således högre i kurs då än i fråga om muntliga utsagor i dagens skriftliga process. Här avges utsagan muntligen, antecknas i protokollet av TR och kommuniceras med motparten endast i denna medierade form. Motparten kan således inte lyssna till utsagan live när den avläggs eller i en ljudupptagning senare,⁴⁰³ inte heller ta del av den i ursprunglig skriftlig form.

Att utsagor inte går att tvinga fram är något av en självklarhet. Åklagaren är dock i egenskap av myndighet vanligen skyldig att på tjänstens vägnar avge ett utlåtande om domstolen ber om ett sådant.⁴⁰⁴ Att svaranden inte kan tvingas till utsaga följer redan av hans eller hennes rätt att tiga enligt självinkrimineringsförbudet.⁴⁰⁵ Inte heller målsäganden kan avkrävas en utsaga. Det är i och för sig en tämligen sannolik utgång av anmodan till utsaga att något yttrande inte alls fås. Parter som har samtyckt till det skriftliga förfarandet kan anse att de redan i erkännandet och förfarandesamtycket har meddelat vad de vill ha sagt i saken. De

⁴⁰³ Man förvänas över att utsagan protokollförs men inte får spelas upp in som ljudupptagning, som sedan i dataform enkelt kunde skickas till till *båda* parterna, t.ex. som bilaga till e-post. Det förefaller som om lagstiftaren har utgått från kortfattade och okomplicerade utsagor som enkelt kan skrivas ned. Jfr RB 22:6 som annars, om den särskilda bestämmelsen i BRL 5 a:4 inte funnes till, skulle vara tillämplig och som föreskriver att muntliga utsagor (av bevispersoner men också av övriga) i regel tas upp på band och kan undantagsvis, om inspelningen framstår som uppenbart onödig på grund av att utsagan är kortfattad, alternativt protokollföras ”noggrant”. – När det inte föreskrivs annat i BRL 5 a:4 torde RB 22:6,2 gälla i skriftligt förfarande till den del som bestämmelsen genast förpliktar att för den som hörts läsa upp hur hans eller hennes utsaga har protokollförts samt att anteckna hans eller hennes uppfattning om protokollets riktighet.

⁴⁰⁴ I åklagaretiketten ingår att åklagaren kommunicerar med domstolen också i fall där en utsaga bedöms som obehövlig.

⁴⁰⁵ Se avsnitt 3.3.3 vid not 83. Om att parten alltid har valfrihet om han eller hon avger en utsaga eller inte se *Frände 2009a* s. 481 och i *Prosessioikeus* s. 1353. Saken framgår dock inte klart av lagtexten. Endast i fråga om muntliga utsagor nämns i BRL 5 a:3,3 att kallelsen till hörandet ska ske vid äventyr av avgörande. Se även RP 271/2004 rd s. 48. Det hade varit på sin plats att i lagtexten använda uttrycket ”bereda tillfälle att ge en utsaga”, som ger vid handen att det handlar om en möjlighet, inte ett måste.

kanske inte längre har intresse av att delta i behandlingen genom att komma med en utsaga. Om någon av parterna tillstår domstolen en utsaga, ska motparten naturligtvis få del av den.⁴⁰⁶

I förbigående ska en inte alltför långsökt hotbild nämnas. Systemet med möjlighet att begära – och att komma med – utsagor kan medföra en accelererande spiralrörelse av ömsesidiga utsagor utan att domstolen kan åtgärda situationen. Tingsrätten förfogar nämligen inte över något effektivt medel att hindra att parterna spontant bemöter varandras inlagor, vilket finns inbyggt i överrättsprocessen i och med möjligheten att efter överklagnings- eller svarsfristens utgång lämna ytterligare partsskrivelser utan beaktande. När hela behandlingen i tingsrätten sker skriftligen är det svårt att avskära kontradiktionen under en spontant – i skrift – pågående partsdiskussion. Att meddela parterna att (några av) deras framställningar inte tas i beaktande kan rubba deras och även allmänhetens tillit till domstolsförfarande rättvishet.⁴⁰⁷

I det skriftliga förfarande ingår en situation där en part obetingat måste beredas tillfälle att avge en utsaga. Det handlar om det fall att domstolen överväger att döma ut fängelse, villkorligt eller ovillkorligt, i mer än sex månader. I BRL 5 a:5 föreskrivs att svaranden inte kan dömas till strängare straff än fängelse i sex månader, om inte han eller hon har getts tillfälle att avge en muntlig utsaga. Strafflatituden mellan sex och nio månader, och motsvarande samhällstjänst,⁴⁰⁸ står till domstolens förfogande endast om svaranden har kallats till tingsrätten för att bli hörd. När svaranden riskerar att dömas till ett inte helt lindrigt straff är det enligt förarbetena synnerligen viktigt att han eller hon förstår sakens innebörd och av fri vilja har erkänt och samtyckt till förfarande.⁴⁰⁹ Därtill kan det vara till nytta för att träffa det rätta påföljdsvalet att svaranden hörs.⁴¹⁰ Att svaranden då helst kallas att infinna sig personligen följer av sakens natur.

⁴⁰⁶ BRL 5 a:4,2. Kommunikeringen kan utelämnas som uppenbart onödigt när motparten redan har kännedom om utsagan, t.ex. därför att han eller hon var på plats i rätten när den muntliga utsagan gavs (RP 271/2004 rd s. 48). Utsagan kan sändas in och av domstolen kommuniceras till motparten genom vanligt brev (RB 11:3 a,2).

⁴⁰⁷ Jfr RP 271/2004 rd s. 48 samt *Frände 2009a* s. 481 och i *Prosessioikeus* s. 1353 om att ”det inte finns skäl att tillåta någon egentlig skriftväxling”. – Då den ena parten i skriftligt förfarande alltid är åklagaren och målsäganden sällan har något större intresse för förfarande ska det beskrivna hotet dock inte överdrivas. Att ett spontant behov av meningsutbyte uppstår kan även tyda på att målet inte kvalificerar sig för skriftlig process.

⁴⁰⁸ Det gäller att uppmärksamma att möjlighet att som egentligt straff, inte tilläggsuppföljd, döma till samhällstjänst stannar redan vid 8 månaders fängelse (SL 6:11,1).

⁴⁰⁹ RP 271/2004 rd s. 48. Motiveringen haltar visserligen i och med att saken dock avgörs – i det skriftliga förfarande – även om svaranden inte avger någon utsaga.

⁴¹⁰ A.st. samt *Frände 2009a* s. 481 och i *Prosessioikeus* s. 1352. Se även RP 271/2004 rd s. 47 samt *Jokela 2008* s. 461 och 2007 s. 160 om att det i princip vore fördelaktigt att höra svaranden person-

Kallelsen ska skrivas med detta som utgångspunkt: ”Ni bereds tillfälle att infinna er i tingsrätten för att avge muntlig utsaga.” Möjligheten att anlita ombud nämns inte. Om svaranden ändå sänder ett ombud anser jag att han eller hon, redan för att svaranden tillförsäkras försvarsmöjlighet i enlighet med EMRK art. 6.3 b,⁴¹¹ ska tillåtas framföra sin uppdragsgivares sak. Svaranden hade alternativt kunnat komma med en spontan skriftlig utsaga, som enligt vad som framfördes tidigare, knappast hade lämnats utan beaktande. Saken kan slutligen även behandlas och avgöras utan någon utsaga. Om svaranden får förhålla sig likgiltig till uppmaningen att avge en utsaga, ska det inte heller krävas att en utsaga måste ges personligen.

För svaranden är det av vikt att domstolen i begäran om utsaga skriver ut vad begäran innebär, dvs. att den möjliga strafflatituden stiger från sex till nio månaders fängelse. Om detta inte sägs explicit i begäran finns risken att svaranden på felaktiga grunder upprätthåller sitt erkännande och förfarandesamtycke medan vetskapen om det strängare straffhotet hade eventuellt påverkat hans eller hennes inställning till det skriftliga förfarandet.⁴¹²

I situationer där domstolen vill förbehålla sig möjligheten att döma ut fängelse i över 6 månader, vore det ändamålsenligt att redan i stämningen sätta ut ett datum för muntlig utsaga i domstolen. Tidpunkten infaller lämpligen mellan returneringsfristen för anmälan om erkännande och förfarandesamtycke och datumet för huvudförhandlingen. Tillvägagångssättet skulle öka transparensen i systemet och väcka svaranden till insikt om möjligheten att straffet överstiger 6 månaders fängelse redan när frågan om samtycke till den skriftliga handläggningsformen aktualiseras.

Att svaranden genast i stämningen bereds tillfälle till muntlig utsaga kan dock från svarandens sida (miss)uppfattas som tecken på en förkastlig förhandsattityd hos domstolen och undangräva tilltron till dess opartiskhet. Därför tror jag att domare inte är särskilt benägna att kombinera en begäran om muntlig utsaga med stämningen. För egen del finner jag rent av att möjligheten att via en begäran om muntlig utsaga skärpa straffet med upp till tre månader jämfört med den gängse

ligen innan ovillkorligt fängelse (eller samhällstjänst, mitt tillägg) döms ut, men att så inte sker i praktiken när straffet stannar vid högst 6 månader.

⁴¹¹ Se allmänt t.ex. EMD:s **dom 2009-09-22 Kari-Pekka Pietiläinen mot Finland**, punkt 32, och angående rättegången i första instans särskilt **domen 2005-05-19 Vigroux mot Frankrike**, punkt 26, med hänvisning till en av de grundläggande domarna i frågan, **1999-01-21 Van Geyselghem mot Belgien** (stor sammansättning), punkt 34. Se även **HD 2011:30**, punkt 11.

⁴¹² Den omständigheten att den ursprungliga stämningen har innehållit uppgift om att ”[e]tt strängare straff än fängelse i sex månader förutsätter att Ni ges tillfälle att avge en muntlig utsaga” (BILAGA 2 nederst på s. 1 och överst på s. 2) räcker inte som information om hotet med begäran om den muntliga utsagan, eftersom svaranden kan ha glömt sakens relevans när begäran sedan sänds ut.

påföljdsgränsen sitter illa i existensberättigandet för handläggningsformen, dvs. att effektivera och förenkla lagföringen av brottsmisstankar ”utan att göra avkall på parternas rättsskydd”.⁴¹³

Processlagstiftningen ska garantera en rättvis rättsvård så att alla som har del i saken i ett så tidigt stadium som möjligt har full kännedom om handläggningen och de olika faserna i förfarandet och, framför allt, vilka typers mål som genomgår vilken handläggningsform. Dessa frågor ska klarläggas gärna redan innan och senast när behandlingen inleds, i skriftligt förfarande lämpligen i de stämningshandlingar som delges svaranden. Svaranden ska kunna ge ett välunderbyggt erkännande och samtycke till det skriftliga förfarandet. Han eller hon ska kunna utgå från att premisserna för behandlingen inte ändras.

Genom att erkänna och samtycka till skriftligt förfarande ska svaranden kunna räkna med att straffet också stannar inom den vanliga ramen för denna handläggningsform och inte överstiger fängelse i sex månader. Domstolen ska inte lättvindigt avvika från strafflatituden på fängelse i högst sex månader. Har domstolen dubier om denna stympade straffskalas tillräcklighet ska målet helst riktas till fullskalerättegång. Att detta sker i ett senare stadium av behandlingen är inte direkt menligt. I en efterföljande fullskalerättegång börjar handläggningen på rent bord utan hänsyn till premisserna för och viljeförklaringarna i samband med det skriftliga förfarandet.⁴¹⁴

Ett av syften med det skriftliga förandet var att minska behovet och användningen av utevarohandläggningen,⁴¹⁵ varför det rättspolitiskt inte heller är oproblemiskt att först inleda ett skriftligt förfarande och sedan ge svaranden tillfälle att avge en utsaga, som till följd av denna processledningsåtgärd kan ha straffskärpande konsekvenser. Den osäkerhetsfaktor i fråga om straffnivån som möjligheten till utsaga innebär för svaranden kan minska hans eller hennes vilighet att samtycka till skriftligt förfarande.

Om åklagaren i stämningsansökan har krävt att svaranden ska få ett strängare straff än fängelse i 6 månader, kan man eventuellt hävda att svaranden redan genom samtycket till skriftligt förfarande har kunnat ta hänsyn till möjligheten att straffet överskrider 6-månadersgränsen. Troligen är så här detaljerade straffanspråk dock sällsynta. Det är snarare tänkbart att åklagarna nöjer sig

⁴¹³ RP 271/2004 rd s. 22.

⁴¹⁴ Så även *Frände 2009a* s. 479 och i *Prosessioikeus* s. 1351 med fokus på att det erkännande som svaranden gett domstolen i samband med förfarandesamtycket inte får återopas (i motsats till eventuella erkännanden i förundersökningen). Av hans framställning framgår att beslutet om att inleda fullskalerättegång rensar luften så till vida att eventuella misstankar om jäv mot den domare som (utan tillräcklig grund) hållit målet kvar i skriftligt förfarande skingras om han eller hon flyttar över målet till huvudförhandling.

⁴¹⁵ RP 271/2004 rd s. 17 och 24.

med att yrka att svaranden ska ådömas ett visst straffslag i det skriftliga förfarandet, eftersom skalorna redan i sig är begränsade enligt lagen. Om domstolen i detta fall utfärdar stämningen till skriftligt förfarande utan att samtidigt kalla svaranden att avge en muntlig utsaga, kan svaranden på goda grunder tolka underlåtenheten som ett löst löfte om att straffet faller inom den vanliga latituden på 6 månader.

Visserligen har svaranden rätt och möjlighet att hoppa av det skriftliga förfarandet, om han eller hon anser att det inte längre är förenligt med sina intressen. Svaranden kan således på sätt och vis tillintetgöra begäran om muntlig utsaga genom att återta sitt erkännande och/eller förfarandesamtycke. Därmed tvingar han eller hon domstolen att gå över till fullskalerättegång och åklagaren att vederlägga hans eller hennes bestridande av åtalet. Vi ser att begäran om muntlig utsaga kan få oönskade konsekvenser. Sådant är inte önskvärt när förfarandet redan har framskridit så pass långt. Att parterna backar från anklagelserna och de övriga materiella anspråken kan vålla problem. Att svaranden t.ex. redan i förundersökningen har erkänt gärningen kan fortfarande tillmätas vikt som bevis oavsett han eller hon har återtagit erkännandet och förfarandesamtycket och nu bestrider åtalet. Då avvägs förstås denna tidigare erkännande mot annan bevisning i målet och domen inte enbart eller decisivt får grundas på (det återtagna) erkännandet.⁴¹⁶

Möjligheten att ”skärpa” straffet under ett redan inlett skriftligt förfarande genom att bereda svaranden tillfälle till skriftlig utsaga bör enligt min mening avskaffas de lege ferenda. Straffskalan i det skriftliga förfarandet ska avgränsas så att alla straff kan dömas ut direkt, utan att behöva vända sig till parterna efter det att de samtyckt till förfarandet. Enklast och mest ändamålsenligt vore att sänka straffmaximumet i BRL 5 a:1,2 till sex månader och att upphäva 5 § i kapitlet.

Ändringen skulle till stor del endast legalisera det rådande läget, eftersom det har visat sig, såsom redogörs för i följande kapitel, att bestämmelsen om muntlig utsaga är en så gott som död bokstav.

I det skriftliga förfarandet är det omöjligt att veta huruvida erkännanden och förfarandesamtycken upprätthålls tills förfarandet är avslutat och domen avkunnad. Tvärtom har både svaranden och målsäganden var för sig rätt att i varje fas före domen återta sina viljeförklaringar, vilket betyder att förutsättningarna för skriftligt förfarande inte längre är för handen och att målet blir föremål för hu-

⁴¹⁶ I lagen framgår saken av BRL 6:7,2 jfrt med RB 17:32,2. Se *Frände 2009a* s. 378. Se även not 437 i avsnitt 7.4.4.4.

vudförhandling i stället. Parten behöver inte ange några handlingsskäl;⁴¹⁷ det skriftliga förfarandet förfaller utan vidare och målet hänförs till huvudförhandling.

Enligt förarbetena ska återkallelser vara skriftliga.⁴¹⁸ Eftersom lagen tiger på denna punkt kan detta inte godkännas. Det ska således anses räcka att svaranden eller målsäganden t.ex. ringer upp tingsrättens kansli och meddelar att han eller hon inte längre samtycker till skriftlig handläggning. Att det muntliga meddelandet ska dokumenteras och införas i akten är en annan sak.⁴¹⁹

I avsnitt 7.4.4.2 har vi sett att svaranden kan återta ett erkännande inte bara uttryckligen, men också konkludent så att han eller hon i ett svaromål eller något annat inlägg framför ståndpunkter som upphäver eller modifierar erkännandet.⁴²⁰ Det är viktigt att domstolen är alert på denna punkt.

Det gäller att notera att det att förfarandesamtycket återtas har olika verkningar rent förfarandemässigt å ena sidan och bevisteoretiskt å andra sidan. I det förra hänseendet, angående svarandens inställning till hur rättegången genomförs, följer av svarandens ändrade attityd att sådant processmaterial som inte längre är anpassat till den handläggningsform som målet nu kommer att genomgå ska inte tas i beaktande i denna fortsatta handläggning i andra former. På klartspråk innebär detta, såsom *Frände* förespråkar, att den skriftliga handlingen med erkännandet som svaranden till följd av uppmaningen i stämningen har tillställt tingsrätten saknar relevans.⁴²¹

⁴¹⁷ Att kräva motiver vore i själva verket oförenligt med oskyldighetsprincipen och självinkrimineringsförbudet: svaranden är inte skyldig att redogöra för grunder för att han eller hon inte anser sig ha begått brottet. Vidare innebär återtagandet av samtycket närmast att svaranden vill att den normala rättegångsordningen följs istället för att hon hade godkänt undantaget med en förenklad handläggningsform. Detta val behöver inte motiveras.

⁴¹⁸ RP 271/2004 rd s. 45.

⁴¹⁹ Se i samma riktning om målsägandens förfarandesamtycke i not 360 i avsnitt 7.4.4.1. Att ett samtycke till skriftligt förfarande återtas minskar eller äventyrar inte partens processuella rättigheter. Dessa tvärtom förstärks genom att han eller hon kan vara personligen närvarande vid en huvudförhandling. Således har domstolen inte någon egentlig skyldighet att förvissa sig om den persons identitet som anmäler att samtycket tas tillbaka. Om dubier väcks, kan saken kontrolleras genom att domaren ringer parten på det nummer som framgår av stämningshandlingarna under kontaktuppgifter. Detta kan vara befogat för att undvika att huvudförhandlingar på felaktiga grunder lyses ut. I teorin kan frågan om den ”felande” partens skyldighet att ersätta rättegångs- eller åtminstone beviskostnader aktualiseras, om huvudförhandling ordnas på falska grunder och parten förlorar målet. – Att svaranden återtar sitt erkännande och/eller förfarandesamtycke anser jag inte ge domstolen rätt att med stöd av BRL 9:2 ålägga honom eller henne att ersätta statens rättegångskostnader till följd av att han eller hon ”genom ett förfarande som strider mot hans skyldighet uppsåtligen eller av oaktamhet har fördröjt behandlingen av målet”. Svaranden har ingen *skyldighet* att upprätthålla sitt erkännande och förfarandesamtycke.

⁴²⁰ Se vid not 393.

⁴²¹ *Frände 2009a* s. 479 och i *Prosessioikeus* s. 1351. Han menar att TR ska lämna erkännande-/samtyckesblanketten tillbaka till svaranden och att det ska förtigas för nämndemän att svaranden

Bevisteoretiskt är läget däremot ett annat. Till den del som erkännandet har getts redan i förundersökningen är det fortfarande tillåtet att använda det som bevis på svarandens (första, spontana) reaktion på anklagelserna, som sedan på vanligt sätt utifrån en helhetsbedömning vägs mot all annan bevisning i målet. Utan hinder av EMRK eller inhemsk lag har också ett återtaget erkännande givetvis ett bevisvärde i en rättegång.⁴²²

Att även målsäganden har rätt att – formfritt – återta sitt förfarandesamtycke har nämnts i avsnitt 7.4.3.2. Att målsäganden inte längre samtycker till skriftligt förfarande har dock enligt min mening betydelse för målets handläggningsform endast till den del som han eller hon kommer med självständiga anspråk eller egen bevisning, dvs. yrkar straff för grövre brott än åklagaren, framställer privaträttsliga anspråk som inte omfattats av åklagaren eller vill lägga fram personbevisning som, utöver de ökade anspråken, också kan avse den åklagardrivna delen av hans eller hennes privaträttsliga fordran. Vi har konstaterat att målsäganden inte i egenskap av part kallas till huvudförhandlingen om han eller hon i förundersökningen har meddelat att han eller hon endast yrkar straff men inte har krav utöver åklagarens eller om denna för de privaträttsliga yrkandena.⁴²³ Om målsäganden då kräver fullskalerättegång utan att samtidigt för egen del lägga fram nya anspråk eller bevis, kan begäran förbises.

När ett erkännande eller förfarandesamtycke återtas gäller vad som i avsnitt 7.4.4.2 sades om delgivning av nya kallelser till huvudförhandlingen tidpunkten för vilken även kanske behöver förflyttas framåt. Nytt, senare datum behövs för att respektera parternas rätt att få tid att förbereda sitt försvar.⁴²⁴

Någon ny stämning behövs däremot inte. Om stämningen endast har varit enfasig, dvs. inte innehållit uppgift om huvudförhandling i det fall att förutsättningarna för skriftligt förfarande inte är för handen, sätts datumet för huvudförhandlingen ut först nu, varefter kallelser delges i normal ordning till varje inblandad som behöver höras, även svaranden själv.

(även inför domstolen) hade erkänt men sedan dragit tillbaka erkännandet. Tillvägagångssättet uppfyller höga krav på en etiskt klanderfri processledning och är därför bara att rekommendera.

⁴²² Se vid not 416 och EMD:s dom 2008-12-18 *Lutsenko mot Ukraina*, punkt 49: "The Court has previously found that where the domestic judicial authorities are confronted by several conflicting versions of truth offered by the same person, their final preference for a statement given to the investigative authorities over one given in an open court does not in itself raise an issue under the Convention where this preference is substantiated and the statement itself was given of the person's own volition (see *Camilleri v. Malta* (dec.), no. 51760/99, 16 March 2000)", samt HD 2000:35, där det i linje med EMD:s domar om medierat rapporterade bevisutsagor framhävs (se not 437 i avsnitt 7.4.4.4) att en fällande dom dock inte endast eller huvudsakligen kan grundas på en senare återtagen utsaga av den misstänkta personen i förundersökningen.

⁴²³ Se not 392 med hänvisningar.

⁴²⁴ Se *Frände 2009a* s. 479 och i *Prosessioikeus* s. 1351.

Att svaranden ska ha en obegränsad rätt att ta tillbaka erkännandet och förfarandesamtycket förklaras av att det endast går att minska eller begränsa svarandens förfarandemässiga rättigheter till att ha sin sak behandlad en kontradiktorisk fullskalerättegång såtillvida han eller hon samtycker till begränsningarna. Svaranden väljer att godkänna den stympade handläggningsformen, i annat fall blir det fullskalerättegång. Det står svaranden fritt att ändra åsikt tills domen (i första instans) har fallit.

Däremot är det diskutabelt huruvida målsäganden i vissa fall ska ha rätt att få handläggningsformen omvandlad till fullskalerättegång. Det skriftliga förfarandet är närmast avsett för mål där åklagaren för talan. Målsäganden skulle följaktligen kanske inte tillmätas någon betydande självständig roll i saken. Frågan om målsägandens rätt att efter ett ursprungligt samtycke senare lägga in sitt veto mot det skriftliga förfarandet är dock problematisk. Samtycket har vanligen getts i förundersökningen, innan han eller hon kan ha vetskap om innehållet och brottsrubriceringarna i det kommande åtalet. Om samtycket de lege ferenda inhämtades (förnyat eller först) efter avslutad åtalsprövning och utifrån åtalstexten, skulle samtycket väga tyngre och eventuellt kunna betecknas som oåterkalleligt, trots att arbetsmängden för åklagaren eller tingsrätten samtidigt skulle öka något.

Av hänsyn till svarandens mänskliga rättigheter kan hans eller hennes ”ångerätt” däremot inte begränsas. På denna punkt har den skriftliga processen en inbyggd svaghet i och med att svaranden kan förlänga processen genom att innan domen meddelas återta sitt erkännande och/eller förfarandesamtycke.

När det datum som i den ursprungliga stämningen har reserverats för huvudförhandling som andrahandsalternativ har passerats, behöver en ny dag sättas ut och svaranden (och de övriga parterna och eventuella bevispersonerna) kallas till den, vilket fördröjer processen. Här har svaranden dock inte i praktiken någon möjlighet att, genom att avvika, förhåla behandlingen vidare, eftersom kallelsen kan sändas som vanligt brev (RB 11:3 a,2). Det skriftliga förfarandet ger således trilskande svarande en viss möjlighet att fördröja rättvisans gång, trots att syftet med handläggningsformen är det motsatta.

Frågan om *åtalsjustering* har vi i stora drag granskat i avsnitt 7.3.3.2. Det handlar om gränserna för nya eller ändrade anspråk som kan framställas utan att ta ny stämning. Vi skiljde mellan två typers justeringar. Den första gäller situationer där nya omständigheter åberopas till stöd för åtalet, vilket ofta men inte obetingat leder till att brottsbenämningen ändras, vanligen till det grövre (BRL 5:17,2). Då även det justerade åtalet fortfarande grundar sig på ett och samma händelseförlopp som det ursprungliga åtalet behöver någon ny stämning inte utfärdas. Den andra formen kan närmast kallas åtalsutvidgning och innebär att helt nya gärningar åtalas i samma mål (BRL 5:17,1). Detta kräver normalt en

ny stämning mot svaranden men kan med domstolens tillstånd tillåtas utan sådan om huvudförhandlingen redan pågår.⁴²⁵

Idén med att utvidgningar och justeringar av åtalet tåls är att svaranden kan försvara sig även mot de utökade eller anpassade anklagelserna i den pågående förhandlingen. Den första typens åtalsjusteringar behövs, som sagt, i brottsbeivrans intressen eftersom rättskraft av den dom som kommer att meddelas hindrar att i framtiden lägga fram ytterligare anklagelser grundade på samma händelse.

I det skriftliga förfarandet ställer åtalsjusteringar av båda typerna till med problem. Då svaranden inte finns personligen närvarande vid behandlingen kan han eller hon inte tillfrågas om sin beredskap att utvidga eller, om man så vill, ”justera”, sitt erkännande till att motsvara den nya gärningsbeskrivningen eller de nya gärningarna. Om man vill gå in för en åtalsjustering genom att åberopa nya omständigheter utan att ta ut ny stämning, ska svaranden alltid beredas tillfälle att avge en skriftlig utsaga. Då ska svaranden även tillfrågas om han eller hon erkänner gärningen även i dess justerade omfattning och om samtycket till den skriftliga handläggningsformen fortfarande gäller. Om svaren inte är jakande till alla delar, saknas förutsättningar för skriftligt förfarande och målet flyttas över till fullskalerättegång. Med beaktande av denna osäkerhet om svarandens inställning är det knappast förenligt med den processeffektivitet som ska styra det skriftliga förfarandet att vid åtalsjusteringar stå fast vid denna handläggningsform.⁴²⁶ Att nya omständigheter som påverkar den straffrättsliga bedömningen av den åtalade gärningen dyker upp eller behöver läggas fram kan också ses som ett indicium på att saken inte (heller från början) har varit klar på det sätt som enligt BRL 5 a:1,1 punkt 5 krävs för skriftligt förfarande.

Den andra typens åtalsutvidgning, anklagelser för andra brott än de som åtalet ursprungligen avsåg, kan givetvis behandlas i skriftligt förfarande bara om ny stämning med anknutna erkännanden och förfarandesamtycken föreligger. Tidsfaktorn är också att observera: vanligen har den bestämda dagen för meddelande av domen i det ursprungliga målet redan förgått när de nya åtalen står klara för behandling. Då ska de nya åtalen, om de uppfyller kriterierna för skriftligt förfarande, behandlas i ett separat skriftligt förfarande och det tidigare i den första grenen utdömda (fängelse)straffet beaktas i det nya straffet (SL 7:6–8).

⁴²⁵ Se vid noterna 178–183.

⁴²⁶ *Frände* anför på likadana grunder att det rent av är kategoriskt förbjudet att justera åtal i skriftligt förfarande (2009a s. 481 och 482 samt i *Prosessioikeus* s. 1353).

Ovan har vi i förbigående nämnt att den bristande *förhandlingsoffentligheten* gav anledning till kritik när det skriftliga förfarandet infördes i lagen.⁴²⁷ Offentligheten är redan enligt EMRK art. 6.1 en av de grundläggande garantierna att rätt skipas rättvist till innehållet och i rättvisa former. I detta syfte är det av vikt att publiken har möjlighet att följa med rättegångar och att parterna själva får, om de så önskar, vara närvarande i rättegången.⁴²⁸

Även om det stämmer att någon förhandlingsoffentlighet inte blir av i det skriftliga förfarandet,⁴²⁹ är läget dock inte i praktiken mycket olik en utevarohandläggning. Visserligen har allmänheten tillträde till huvudförhandlingen i svarandens utevaro⁴³⁰ men svaranden själv i normalfall uteblir. Målet med offentlighet och närvaro att hos honom eller henne själv skapa tillit för domstolsförfarandet förblir således i vart fall ouppfyllt.

På ett principiellt plan går man dock i skriftligt förfarande ohjälpligen miste om vissa av de garantier som offentligheten utgör för rättegångarnas rättvishet. Här har svaranden, i olikhet med rättegångar med huvudförhandling, inte möjlighet att infinna sig även för att kontrollera att förfarandet genomförs som sig bör. Allmänheten, inklusive media, har inte heller möjlighet att följa processen och värdera dess legitimitet.

Jag tror att omständigheten inte som sådan är synnerligen problematisk förutsatt att domstolarna samvetsgrant följer standarderna för en klanderfri rättsvärd och inte försummar något av elementen i en rättvis rättegång även om parterna eller publiken inte finns på plats för att kontrollera att allt genomförs i tillbörliga former. Men skulle bristfälligheter upptäckas eller allmänheten börja tvivla på adekvansen av de skriftliga processerna i dessa hänseenden, förlorar handlägg-

⁴²⁷ Se avsnitt 7.4.1 vid och i not 221. – Det gäller att notera att spörsmålet endast gäller *förhandlingsoffentligheten*, dvs. huruvida ett rättegångstillfälle dit parterna och allmänheten har tillträde äger rum, inte däremot frågan om tillgång till handlingarna. Denna sistnämnda fråga om *handlingsoffentlighet* avgörs på samma innehållsmässiga grunder oavsett handläggningsformen. Utgångspunkten i det skriftliga förfarandet såsom vid andra typer av rättegång är förstås att handlingarna blir offentliga, i det skriftliga förfarandet då svarandens förfarandesamtycke har inkommit till TR (L om offentlighet vid rättegång i allmänna domstolar 8,1 § punkt 2).

⁴²⁸ Se, utöver diskussionen i slutet på avsnittet 3.2.2, t.ex. *Bylander 2006* s. 409.

⁴²⁹ De verkar dock klart att de förhållandevis sällsynta tillfällena där en part avger en muntlig utsaga enligt BRL 5 a:3,2 i kansliet eller i sessionssalen utgör offentliga muntliga förhandlingar i mening av L om offentlighet vid rättegångar i allmänna domstolar. Således har allmänheten i princip tillträde till dessa tillfällen men i praktiken dock knappast kännedom om att ett sådant tillfälle anordnas och än mindre möjlighet att identifiera saksammanhanget dit utsagan ansluter sig.

⁴³⁰ Förutsatt att målet inte är av sådan beskaffenhet att det behandlas inom stängda dörrar vilket torde vara sällsynt, med hänsyn till att anklagelserna inte vanligen avser de inblandades intimkrets.

ningsformen sin legitimitet och kan svårligen berättigas.⁴³¹ Saken är med andra ord känslig och måste uppföljas noga.

7.4.4.4 Domsunderlaget och domen

I anknytning till vad vi i avsnitt 2.7 har framfört om förkärleken för skrift som ett genomgående drag i gestaltning av rättegångar ska vi nu granska den grundläggande lagbestämmelsen om skriftens landvinningar vid behandlingen av brottmål enligt BRL 5 a kap. Det gäller om BRL 5 a:7, bestämmelsen som tillåter att som *domsunderlag* använda diverse skriftligt material, inklusive då utsagor som parterna och utomstående bevispersoner har avgett i förundersökningen. Bestämmelsen åsidosätter förbudet i RB 17:11,1 punkt 2 att som bevis åberopa utsagor som antecknats i ett förundersökningsprotokoll.

Att man tillåter förundersökningsutsagor som bevis är överraskande och tyder på att man med det skriftliga förfarandet medvetet har tagit avstånd från det ekelöfska processrättstänkandet, i sht bevisomedelbarheten. Nu ska personbevisning i form av skriftliga förundersökningsutsagor kunna åberopas vid domstolen utan att upphovspersonen till utsagan behöver höras personligen. Detta är förunderligt med hänsyn till att förbudet mot förundersökningsprotokoll som bevis infördes i lag i samband med 1997 års brottmålsreform. Då motive-rades förbudet med stor övertygelse i följande termer: ”[E]ndast ett bevis som har lagts fram muntligen vid huvudförhandlingen får beaktas när målet av-görs. Stadgandet behövs också av den orsaken att svaranden i brottmål enligt [EMRK art. 6.3 d] ska ha rätt att förhöra även sådana vittnen som åberopas mot honom ... Även [HD] har ... konstaterat att en utsaga som endast har antecknats i rättens protokoll inte kan åberopas som bevis om inte den tillta-lade har haft möjlighet att förhöra den som avgivit utsagan.”⁴³²

Både systemmässiga och auktoritativa argument ansågs således kräva att anteckningar i förundersökningsprotokollet inte tillmäts bevisvärde, om inte upphovspersonen, när han eller hon hörs personligen vid huvudförhandlingen i domstolen, berättar annorlunda än i förundersökningen eller nu väljer att inte yttra sig. I

⁴³¹ Den garanti som på mikroplanet utgörs av de inblandades rätt att sluta samtycka till förfarandarten och få målet flyttat över till huvudförhandling är inte självtillräcklig med hänsyn till att de knappast ens kan få kunskap om att förfarandet brustit i rättvisa former.

⁴³² RP 82/1995 rd s. 138 och 139 med hänvisning till **HD 1991:84**, som dock inte gäller utnyttjande av utsagor från förundersökningen utan de medtilltalades protokollförda vittnesmål i domstol. Sedan dess har frågan huruvida, och i jakande fall, på vilka villkor, utsagor i förundersökningen duger som bevis varit uppe till granskning även i **HD 2000:35**, **HD 2000:71** och **HD 2007:101**. Avgörandena följer EMD:s linje i saken, de äldre dock utan rättsfallshänvisningar. Se även not 437.

dessa undantagsartade situationer är det enligt RB 17:32,2 tillåtet att som jämförelsematerial ta del av, ”läsa upp”, vad personen har berättat hos polisen.⁴³³

Det förefaller som om man i det skriftliga förfarandet med viss flyktighet har gett avkall på de etablerade formerna för bevisomedelbarhet. Det är visserligen svårt att i ett förfarande som bygger på skriftligt material och genomförs skriftligen inkludera muntliga element såsom vittnesförhör.⁴³⁴ Den egentliga frågan blir således om varför och i vilket omfång det är behövligt att över lag lägga fram personbevisning i skriftligt förfarande, med beaktande av att detta endast sker indirekt via förundersökningsprotokollet.

Strängt taget ska behovet av personbevisning (utöver svarandens erkännande) förbli inskränkt; oklara skuldfrågor hör hemma i fullskalerättegångar. I flera typfall av mål i skriftligt förfarande bygger bevisningen på solida tekniska bevis såsom hastighetskontroller eller mätningar av blodalkoholhalten. I dessa sammanhang är erkännandet överflödigt i logiskt om än inte i processuellt hänseende. Utan erkännande skulle målet hänföras till en huvudförhandling, där svaranden i vart fall skulle fällas på basis av de tekniska bevisen.

I skriftligt förfarande behövs personbevis närmast i fall där rekvisitet förutsätter uppsåt och detta inte går att fastställas entydigt direkt av det objektiva saktillståndet, inte ens i belysningen av erkännandet.

Som exempel på brott där objektiva fakta bekräftar svarandens uppsåt kan för det första nämnas det fall att en person utan inkomster genast efter att ha lyft den sista femtiolappen från sitt konto går ut på restaurang, beställer mat och dryck för stora summor och sedan betalar med sitt bankkort (betalningsmedelsbedrägeri, SL 37:8,2). Det färskas penninguttaget finns dokumenterat på kontoutdraget, och också det att gärningspersonen kollade saldot i samband med uttaget kan spåras i datasystemet. Som ett annat exempel har vi skadegö-

⁴³³ Avsteg från bevisomedelbarheten gjordes redan i den gamla processen närmast när det för en i domstolen närvarande bevisperson ur förundersökningsprotokollet lästes upp vad han eller hon hade berättat för polisen och han eller hon sedan tillfrågades huruvida detta stämmer (i båda bemärkelseorna), dvs. om utsagan var riktigt nedteknad och även fortfarande motsvarade hans eller hennes uppfattning. I sammanträdesprotokollet var det brukligt att anteckna ”uppläst och erkänd” i situationer där den som hördes bekräftade uppgifterna (på finska förekom det kryptiska uttrycket ”kerrattaessa omistettu”). Se RP 82/1995 rd s. 82. Tillvägagångssättet hörde, vid sidan av uppskoven, i själva verket till de största missförhållandena i den dåtida brottmålsrättegången och stod även i strid med den ända sedan 1948 gällande RB 17:32,2.

⁴³⁴ Det ska påminnas att en muntlig utsaga med stöd av BRL 5 a:3,2 endast kan begäras av en part, inte däremot av ett vittne. Avsikten med bestämmelsen är inte heller att höra parter i bevissyfte. När en muntlig utsaga ges är motparten för övrigt inte närvarande utan får kännedom om utsagan endast genom det protokoll som domstolen upprättar efteråt (BRL 5 a:4). Se avsnitt 7.4.4.3 vid not 403. Muntliga utsagor ges således i förhållanden som inte är avsedda att vara kontradiktoriska rättegångstillfällen. Mot denna bakgrund kan vi förstå om än inte godkänna att steget till att tillåta att skriftliga vittnesmål från förundersökningen åberopas, omedelbarheten går ändå förlorad.

relse där svaranden åtalas för att med ett tillhygge ha gått åt grannens bil. Spåren utesluter då oaktsamhet.

Vid vissa brott, typiskt misshandel, behövs utsagan av målsäganden och/eller någon utomstående för att bekräfta uppsåt hos svaranden. Såsom vi har sett i slutet på avsnitt 7.4.2.2 används förundersökningsutsagor av bevispersoner här som kontrollmaterial för att styrka erkännandets sanningsenlighet. I det sammanhanget anförde jag också att erkännandet vid mindre brottslighet också är en presumtion om skuld.

Det är således inte särskilt vanligt att bevispersoners utsagor från förundersökningen behövs till stöd för åtal. De delar av utsagorna – liksom övriga bevis – som inte åberopats får inte heller användas som domsgrund.⁴³⁵ Partsutsagor och övrig personbevisning i förundersökningen ligger sällan till grund för domen. Deras inverkan märks närmast genom att att det i domen konstateras att erkännandet även stöds av, förutom tekniska bevis, annan åberopad bevisning såsom svarandens egen berättelse i förundersökningen. Men redan möjligheten att personbevisning som endast tagits upp i förundersökningen blir rättegångsmaterial är omvälvande. *Derrida* gör sig påmind: vi har med en ärkeskrift att göra, dvs. en skrift som föregår det som är.⁴³⁶

Är det då förenligt med människorättsinstrumentens krav på beviskonfrontation att skriftliga utsagor från förundersökningsstadiet åberopas och läggs till grund för domen utan att upphovspersonen till utsagan hörs i rätten? EMD har konstant yttrat sig om saken enligt följande. Vanligen ska all bevisning läggas fram i en offentlig rättegång i svarandens närvaro för att uppnå kontradiktion. Under vissa omständigheter, t.ex. när svaranden undandrar sig rättegången eller uttalar sig inte om anklagelserna, kan det dock vara befogat att utnyttja utsagor som han eller hon själv eller andra personer i bevissyfte har avgett i förundersökningen. Svaranden ska ha haft möjlighet att fråga ut de övriga bevispersonerna i förundersökningen eller ges denna möjlighet under domstolsbehandlingen. De

⁴³⁵ BRL 5 a:7 in fine och RP 271/2004 rd s. 49. Se även *Frände 2009a* s. 230, 475 och 482 samt i *Prosessioikeus* s. 1346 och 1354. – Se dock *Jokela 2008* s. 463 och 464 samt 2007 s. 162 om att domstolen enligt RB 17:8 även i skriftligt förfarande på eget initiativ *till förmån för svaranden* får ta hänsyn till förundersökningsmaterial som inte har åberopats av parterna. I klartext innebär detta att domaren, bortsett från de otvetydigt styrka åtalen, ska snabbläsa igenom hela förundersökningsprotokollet för att förvissa sig om att det inte innehåller någonting som trots erkännandet och de åberopade (fällande) bevisen skulle kasta rimligt tvivel på svarandens skuld.

⁴³⁶ Se avsnitt 4.6 vid noterna 46 och 47. – Omedelbarheten i rättegången, som alltså inte efterlevs i skriftligt förfarande, innebär nämligen att allt, parternas framställningar och bevisningen presenteras live, i nuet, medan man i skriftlig process nöjer sig med att granska saken utifrån handlingar som har blivit till tidigare, före nuet. Bland dessa handlingar utgör förundersökningsprotokollet det kronologiskt – och kognitivt – tidigaste underlaget, ett beviskraftigt spår, eller som *Derrida* också uttrycker det, skillnaden som öppnar betydelsen (se not 44 i avsnitt 4.6).

bevis på vilka den fällande domen grundas får inte uteslutande eller på ett avgörande sätt bestå av sådana indirekt rapporterade utsagor.⁴³⁷

Att bevispersoners utsagor i det finska skriftliga brottmålsförfarandet till behövliga delar hämtas från polisrapporten strider inte som sådant mot EMD:s praxis. Svaranden får vid behov förhöra bevispersonen, eller i fråga om sig själv, uttala sig i rättegången. Så blir det om svaranden inte erkänner den misstänkta gärningen, eller tar tillbaka ett redan i samband med förfarandesamtycket avgivet erkännande och bestrider åtalet. Då ska domstolen, bortsett från fall som inte avgörs utifrån personbevisning och som således kvalificerar sig för utevarohandläggning, ordna en fullskalerättegång och kalla in bevispersonerna att höras personligen. Om svaranden däremot väljer att erkänna och gå med på det skriftliga förfarandet, utgör bevispersonernas utsagor från förundersökningen ingalunda de avgörande för att inte tala om enda bevisen utan används endast för att förankra erkännandet i (övriga) fakta. Systemet verkar således stå i överensstämmelse med EMRK, vilket dock inte gör det mindre kontroversiellt i inhemskt dogmatiskt hänseende med hänsyn till den bristande bevisomedelbarheten.

Domen ges i samma yttre former som mål i fullskalerättegångar där domen har skjutits upp för att meddelas i kansliet och inte direkt i slutet på huvudförhandlingen (BRL 11:7,2). I domsmotiveringen ska svarandens erkännande underbyggas med de fakta som framgår av förundersökningsprotokollet som åklagaren i sin stämningsansökan har åberopat för att styrka åtalet och som således har blivit rättegångsmaterial med stöd av BRL 5 a:7 sista satsen. Att domstolen vid bevisprövningen ska kontrollera att dessa fakta är förenliga med erkännandet reflekteras i domsskrivningen så att erkännandet inte är den enda domsgrunden utan också det övriga bevismaterialet (parts- och vittnesutsagor samt teknisk

⁴³⁷ EMD:s linje har finslipats under årtiondens gång och uttrycks numera typiskt endast kortfattat såsom i **domen 2011-11-03 *Balitskiy mot Ukraina***, punkt 44: "The Court reiterates that all the evidence must normally be produced at a public hearing, in the presence of the accused, with a view to adversarial argument. There are exceptions to this principle, but they must not infringe the rights of the defence. It may prove necessary in certain circumstances to refer to statements made during the investigative stage. If the defendant has been given an adequate and proper opportunity to challenge such statements, either when made or at a later stage, their admission in evidence will not in itself contravene Article 6 §§ 1 and 3 (d). The corollary of that, however, is that the defendant's conviction should not be based either solely or to a decisive extent on statements which the defence has not been able to challenge." En utförlig och uppdaterad analys av spörsmålet ingår i **domen 2011-12-15 *Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket*** (stor sammansättning), punkterna 118 ff. Det gäller att notera att EMD i den gått in på att i vissa fall tillåta att domen undantagsvis endast grundas på rapporterad bevisning men då måste viktiga balanserande faktorer föreligga som garanterar att bevisningens tillförlitlighet kan bedömas på ett adekvat sätt (punkterna 146 och 147). Huvudregeln torde dock förbli som förr att rapporterad bevisning inte i vanliga fall ensam räcker till en fällande dom. – Om att begränsningen gäller också svarandens utsagor i förundersökningen, närmast då ett erkännande som han eller hon därefter återtar, se not 422 i avsnitt 7.4.4.3.

bevisning m.m.) ska ge stöd för svarandens skuld.⁴³⁸ Dessa övriga bevis samt vad de ger vid handen ska självklart också nämnas kort i domsskäl.⁴³⁹

Någon egentlig argumentering för och emot behöver domen i skriftligt förfarande däremot inte innehålla. I många fall vore det inte ens möjligt. När svaranden inte har bestridit åtalet utan tvärtom har erkänt att han eller hon har förfarit såsom anges, behöver domstolen inte ha några alternativa hypoteser om det saktillstånd som ligger till grund för åtalet. Att domstolen på tjänstens vägnar i erkända inte alltför grova brott såsom de som kan bli föremål för skriftligt förfarande söker alternativa förklaringar till händelseförloppet ter sig onödigt.

Det som sägs ovan utesluter inte att domstolen ogillar åtalet på grunder som avser förhållanden som omfattas av officialprövning. Således är det möjligt att bevisröskeln ”utom rimligt tvivel” inte nås, även om svaranden har erkänt.⁴⁴⁰ Likaså är det möjligt att domstolen kommer till den slutsatsen att den åtalade gärningen inte utgör ett brott eller att åtalsrätten är preskriberad.⁴⁴¹ Om svaranden erkänner och även de övriga förutsättningarna för inledande av skriftligt förfarande är för handen, väljs lämpligen denna handläggningsform. Detta garanterar dock inte automatiskt en fällande dom, även om så är fallet i den stora merparten av målen.

Enligt BRL 5 a:8,2 ska tingsrätten sända en kopia av sitt avgörande till svaranden och målsägande till den del som dessa ”har framställt yrkanden i målet”, men oavsett huruvida parten har förlorat eller vunnit målet.⁴⁴² Svaranden ska

⁴³⁸ Så *Frände 2009a* s. 434 om domar i erkända mål i allmänhet.

⁴³⁹ Kravet följer direkt av BRL 11:4,1, trots att praxis på denna punkt lämnar övrigt att önska.

⁴⁴⁰ Att utgången i målet kan bli denna beror på att domstolen inte utan att kränka sin neutralitetsplikt kan fästa åklagarens uppmärksamhet vid den eventualiteten att bevisen inte räcker till tillräkande, i syfte att uppmana honom eller henne att förete ytterligare bevis. Redan det att domstolen, när den börjar betvivla huruvida bevisröskeln nås, bestämmer att flytta målet till en fullskalerättegång strider enligt min mening mot den akusatoriska brottmålsprocessens grundlinjer. Åklagaren väljer vilka bevis han eller hon åberopar och lägger fram till stöd för åtalet i stämningens ansökan, och när domstolen sedan utifrån detta material (och de övriga parternas reaktioner) har valt en passande handläggningsform, är det inte domstolens sak att självmant hjälpa åklagaren på traven i fråga om handläggningsform. Se i samma riktning **HD 1996:133**. Jfr *Frände 2009a* s. 483 och i *Prosessioikeus* s. 1355. Han är av den åsikten att bevismässigt oklara fall alltid ska behandlas vid huvudförhandling, inklusive sådana där bevisprövningen visar sig problematisk i ett redan inlett skriftligt förfarande.

⁴⁴¹ Här förklaras det från åklagarens synpunkt olyckliga slutresultatet (åtminstone delvis) av att det inte i straffprocessen är möjligt att på materiella grunder förkasta åklagarens åtal redan i den förberedande granskningen innan stämningen utfärdas. Se avsnitt 2.3.2 vid not 73.

⁴⁴² Bestämmelsen innebär en utvidgad informationsplikt jämfört med vad som enligt RB 25:4 gäller i utevarohandläggning, där endast svaranden, inte däremot målsäganden, underrättas om domen, och också då endast om domen har blivit fällande och en påföljd har dömts ut. I utevarohandläggningen räcker det enligt lagen att svaranden underrättas om innehållet i domen, medan det i skriftliga förfaranden krävs att en fullständig avskrift av den tillställs svaranden. Se RP 271/2004 rd s. 50, *Frände 2009a* s. 483 och i *Prosessioikeus* s. 1355 samt *Jokela 2008* s. 464 och *2007* s. 163.

underrättas om domen även om åtalet och övriga yrkanden mot honom eller henne har ogillats helt. På motsvarande sätt ska målsäganden få besked om domen även om hans eller hennes samtliga yrkanden har bifallits.⁴⁴³ Kopiorna sänds per post utan dröjsmål så att parterna hinner överväga huruvida de vill överklaga, vilket innebär att missnöje måste anmälas inom den närmaste veckan efter att domen meddelades. Till domsavskriften ska bifogas anvisningar om hur man överklagar ("fullföljdsanvisningar", RB 25:3). Samtidigt ska domen eller det slutliga beslutet förses med anteckning om att avgörandet inte har vunnit laga kraft.

Ovan har vi redan nämnt att bötesstraff meddelade i ett skriftligt förfarande i en medlemsstat numera direkt ska erkännas och verkställas i övriga EU-länder. För detta förutsätts dock att svaranden uttryckligen har "blivit informerad om förfarandena och möjligheten att närvara personligen vid en förhandling, angett uttryckligen att han eller hon av sagt sig rätten till en muntlig förhandling och uttryckligen meddelat att han eller hon inte bestrider saken".⁴⁴⁴ Kraven i BRL 5 a:1,1 punkt 2 på att svaranden erkänner och avstår från sin rätt till muntlig förhandling tillsammans med att han eller hon enligt BRL 5 a:2,1 i stämningen ges information om vad samtycket till skriftligt förfarande närmare innebär och att han eller hon genom att återkalla samtycket får till stånd en huvudförhandling verkar punkt för punkt uppfylla de villkor som EU-rätten ställer för unionsinternt erkännande.

Däremot kan fängelsestraff som döms ut i skriftligt förfarande orsaka problem i sammanhanget. Inget unionsinstrument reglerar nämligen i dag frågan om gränsöverskridande erkännanden av dessa avgöranden. Å andra sidan påpekas det i skäl nr 15 till rambeslutet 2009/299/RIF att skälen för icke-erkännande av straffprocessuella avgöranden från andra medlemsstater är dispositiva, vilket innebär att ett avgörande kan erkännas och verkställas även om det enligt rambeslutet skulle föreligga grund för att vägra erkännandet. Att ett fängelsestraff härör från ett skriftligt förfarande hindrar således inte obetingat att det erkänns och

– Målsäganden ska informeras även i det fall att åklagaren till alla delar har framställt hans eller hennes yrkanden. Detta förklaras av verkställighetsintressen (se följande not). Vidare behöver en sådan målsägande kännedom om domen för att överväga överklagan till den del som domen har gått honom eller henne emot i situationer där åklagaren inte nödvändigtvis anför besvär. Se även BRL 3:9,3.

⁴⁴³ Att svaranden informeras om avgörandet av domstolen är mer än rimligt med beaktande av försvarets kunsksintresse i saken. Att även målsäganden, även om hans eller hennes anspråk har bifallits till alla delar ska få del av domen trots att den eventuellt överklagas är helt i linje med att icke-lagakraftvunna domar enligt nyare utsökningsrätt i regel verkställs, om inte den tappande parten ställer säkerhet för den vinnande partens fordran (UB 2:5).

⁴⁴⁴ Rambeslutet 2005/214/RIF art. 7.2 j lydelsen enligt rambeslut 2009/299/RIF art 3.1. Se även noterna 9 i avsnitt 5.2 och 16 i avsnitt 6.1.1.

verkställs i de övriga medlemsstaterna, men kan också leda till att domen förblir utan verkan i en medlemsstat som strikt håller sig till de i unionslagstiftningen fastställda erkännandegrunderna. Om brottet troligen kommer att bestraffas med fängelse och svaranden vistas i ett annat EU-land där straffet kommer att verkställas, är det säkrast att inte anlita skriftligt förfarande utan rikta målet till huvudförhandling, och gärna då utevarohandläggning.

Även om avhandlingen avgränsar sig till förfarandet i tingsrätt tar vi i det följande i korthet upp ett par frågor i anknytning till *överklagande* av domar meddelade i skriftligt förfarande. Den centrala frågan här gäller vad det innebär för handläggningen av saken om svaranden i sin överklagan återtar det erkännande som möjliggjort att målet har handlagts skriftligen i tingsrätten. Vanligen nöjer sig den som söker ändring inte med att ta tillbaka erkännandet utan nekar samtidigt till straffansvar. En motsvarande situation i tingsrättsstadiet hade resulterat i en fullskalerättegång. Hur ska hovrätten ställa sig till att åtalet bestrids först nu? Det finns två alternativ: målet återförvisas till tingsrätten för att där tas upp till huvudförhandling eller så håller hovrätten huvudförhandlingen själv.⁴⁴⁵

Båda tillvägagångssätten kan försvaras. Återförvisningsmodellen bygger på synen att målet utan erkännande också i tingsrätten hade hänförs till en fullskalerättegång. Tankegången kan dock kritiseras för att förutsättningarna för det skriftliga förfarandet bedöms i ljuset av senare kunskaper, *ex nunc*, medan processförutsättningarna vanligen granskas enligt de förhållanden som råder när handläggningen inled(de)s, *ex tunc*. Den andra tankemodellen utgår från att frågan om fullskalerättegång har aktualiserats först efter att handläggningen i TR redan avslutats, varför huvudförhandlingen nu kan äga rum i HovR. Om denna tankebanan väljs, får svaranden en fullskalerättegång i en enda instans, inte i två som är fallet när han eller hon bestrider åtalet i varje instans på grunder som har med tilltron till bevispersonernas utsagor att göra.⁴⁴⁶ Enligt EMD räcker det dock med en klanderfri fullskalerättegång i åtminstone en instans.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Om målet däremot har genomgått utevarohandläggning i TR är huvudförhandlingen i HovR det enda alternativet; här har även TR hållit en huvudförhandling som svaranden har valt att inte delta i, vilket dock har varit godtagbart i det dåtida processläget där anklagelserna inte hade bestritts än. Så skedde i fallet **I-SHO 2006:18**. Se not 285 i avsnitt 7.4.4.2.

⁴⁴⁶ Förutsatt numera att svaranden, med mindre han eller hon ådömts minst 4 månaders fängelse, får tillstånd till fortsatt handläggning, den finska motsvarigheten till prövningstillstånd, och att överklagan även vacklar tilltron till bevisningen på så sätt att den behöver tas upp på nytt (RB 25 a:6,1 punkt 2, 25 a:11 och 26:15, samtliga i L 650/2010).

⁴⁴⁷ Se, i fråga om att neutralisera utelämnade i underrätt genom närvaro i överinstans, **domen 2012-05-22 *Idalov mot Ryssland*** (stor sammansättning), punkt 171: "The proceedings as a whole may be said to have been fair if the defendant was allowed to appeal against the conviction in absentia and entitled to attend the hearing in the court of appeal", och mera utförligt **domen 2010-06-22 *Boroancă mot Rumänien***, punkterna 69 och 70. I allmänna termer konstateras denna helande verkan av en tillbörlig överrättsprocedur t.ex. i **domarna 2010-01-06 *Vera Fernández-Huidobro***

7.5 JÄMFÖRANDE OCH VÄRDERANDE SYNPUNKTER PÅ FÖRENKLADE HANDLÄGGNINGSFORMER

Efter att ha studerat förutsättningarna för och de olika faserna i de förenklade förfarandena i brottmål granskar jag avslutningsvis förhållandet mellan de tre olika sätten att handlägga brottmål vid domstol. Detta illustreras av följande schema.

Schema 3. Brottmålsförfarandena i överlappning.

Det gäller att observera att schemat inte återger de proportionella kvantitativa andelarna av mål som behandlas i de olika handläggningsformerna. Detta framgår av cirkeldiagrammen i schema 5 i kap. 8. Däremot syftar schemat till att åskådliggöra om och i vilken mån de olika förfarandearterna överlappar var-

mot Spanien, punkt 131, och **2008-10-09 *Moiseyev mot Ryssland***, punkt 183: "Finally, the Court reiterates that the possibility certainly exists that a higher or the highest court might, in some circumstances, make reparation for defects that took place in the first-instance proceedings (see *De Cubber v. Belgium*, judgment of 26 October 1984, Series A no. 86, § 33)."

andra. För det första återger framställningen, dess yttre ram, att fullskalerättegången är och förblir huvudregeln och utgångspunkten. Alla mål kan riktas till en fullskalerättegång, även om någon av de två underlättade handläggningsformerna stod till förfogande. Systematiskt utgör fullskalerättegången således alltid ett alternativ till både utevarohandläggning och skriftligt förfarande. I praktiken är det givetvis rationellt att så vitt möjligt anlita ett av de underlättade förfarandena. Så främjas processekonomin och effektiviteten i rättsvården. Även om fullskalerättegångar kan inledas i stället för underlättade förfaranden är det motsatta inte sant. De underlättade förfarandena är inte alltid ett alternativ till fullskalerättegången. I den ska utan undantag behandlas anklagelser för grova brott oavsett bevisläget samt alla brottmål, oavsett grovhetsgraden, som är bevismässigt oklara. Den mörkgråa fondfärgen står för denna massa av brottmål som antingen är allvarliga, förskyllande mer än två års fängelse, eller oklara eller båda i kombination, och som därför ska genomgå en fullskalerättegång där svaranden är personligen närvarande.

Utevarohandläggningen har ett vidare tillämpningsområde än det skriftliga förfarandet. Att parterna har bundit sig till handläggningsformen och att svaranden har erkänt gärningen krävs inte för att målet ska kvalificera sig för utevarohandläggning. Det är tänkbart om än inte önskvärt att personbevisning läggs fram i en utevarohandläggning. Utevarohandläggningen utesluts inte automatiskt till följd av att anklagelsen avser ett tämligen grovt brott, bara det konkreta straffet håller sig inom 3 (6)-månadersgränsen. Ett sådant mål med utevarokvalitet saknar dock förutsättningar för skriftligt förfarande. Således är rutan för utevarohandläggning större än rutan för skriftligt förfarande och inte helt överlappande.

Den stora merparten av mål som riktas till skriftligt förfarande skulle också kunna handläggas i huvudförhandling i svarandens utevaro. Detta är naturligt med beaktande av att ett av syftena med den skriftliga processen var att minska användningen av utevarohandläggning. För att illustrera sakläget omfattar boxen för utevarohandläggning största delen av det skriftliga förfarandet.

Å andra sidan har det skriftliga förfarandet en liten nisch som inte överlappar utevarohandläggningen. Den utgörs av de mål där ett straff som överskrider utevarogränsen på 3 (6) månaders fängelse men ändå stannar under 6 (9) månader kan aktualiseras. I samma kategori faller mål som inbegriper en förverkandepåföljd på över 10.000 euro.

Till slut granskar vi de alternativ som står till förfogande när ett mål inte kvalificerar sig för den tilltänkta handläggningsformen: Brister målet i förutsättningarna för skriftligt förfarande kan det riktas till utevarohandläggning i stället, om inte bevisningen är oklar eller domstolen ämnar döma ut ett straff som överskrider 3 (6) månaders fängelse eller en förverkandepåföljd på mer än 10.000 euro, i vilka fall fullskalerättegången förblir det enda alternativet. Om ett tilltänkt utevaromål i sin tur visar sig sakna utevarokvalitet, står fullskalerättegången vanli-

gen som enda alternativ. Endast i de fåtaliga fall som nämns ovan, dvs. att domstolen dömer svaranden till fängelse på mellan 3 (6) och 6 (9) månader eller till att förverka egendom till ett värde som överstiger 10.000 euro, kan skriftligt förfarande väljas, förutsatt att svarandens erkännande och de behövliga förfarandesamtyckena föreligger.

I det följande görs i sammanfattningssyfte även en jämförelse i tabellform av vissa karakteristika i vart och ett av de förenklade brottmålsförfarandena.

Tabellgrupp 5. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i jämförelse.

Tabell 5.1. Förutsättningarna.

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRFARANDET	UTEVARO- HANDLÄGGNING	SKRIFTLIGT FÖRFARANDE	förklaringar
endast myndiga misstänkta	–	+	1
övre gräns för brottets grovhet	–	+	2
endast åklagarens åtal föremål för prövning	–	+	3
parternas samtycke till förfarandet	–	+	4
uttryckligt erkännande	–	+	5
bevisläge klart i övrigt	+	+	6
	UTEVARO- HANDLÄGGNING	SKRIFTLIGT FÖRFARANDE	förklaringar

Förklaringar till tabellen

Att förhållandet krävs som förutsättning för handläggningsformen anges med +, att den saknar betydelse för handläggningsformen anges med –.

1. Skriftligt förfarande står till förfogande endast för brott som svaranden misstänkts ha begått som myndig (BRL 5 a:1,1 punkt 3). Se avsnitt 7.4.3.1. Avseende utevarohandläggning ställs kravet inte formellt men behovet av unga svarandes närvaro betonas i förarbetena (RP 82/1995 rd s. 111). Se avsnitt 7.3.1.2.

2. Skriftligen kan handläggas endast anklagelser för brott i fråga om vilka inget av de i åtalet angivna förhållandena förskyller strängare straff än fängelse i 2 år (BRL 5 a:1,1 punkt 1). Se avsnitt 7.4.2.1. För utevarohandläggningen ställs ingen sådan särskild gräns, även om det straffmaximum på 3 resp. 6 månaders fängelse som kan dömas ut i praktiken begränsar tillämpningsområdet till högst medelgrova, normalgradiga brott (misshandel, stöld, bedrägeri). Se avsnitt 7.3.1.2.

3. För att kunna prövas i det skriftliga förfarandet måste straffyrkandet vara framställt av allmänna åklagaren (BRL 5 a:1,1 punkt 1 och 5 a:9,2). Se avsnitt 7.4.2.1. För utevarohandläggning lämpar sig däremot även målsägandens talan för brott. Se avsnitt 7.3.2.2.

4. För att målet ska kunna hänföras till skriftligt förfarande ska svaranden till domstolen ge sitt samtycke härtill (BRL 5 a:1,1 punkt 2). Samtycket ska inledningsvis inhämtas redan i förundersökningen (FöUL 5 §1 mom. punkt 4). Målsäganden i sin tur ska i endera fasen ha meddelat att han eller hon inte önskar huvudförhandling (punkt 4 i resp. lagrum. Se avsnitt 7.4.3.1 och 7.4.3.2. Utevarohandläggningen äger däremot rum utan vetskap om huruvida parterna vill infinna sig eller inte.
5. För att målet ska kunna genomgå skriftligt förfarande ska samtliga gärningar som avses i åtalet vara uttryckligen erkända av svaranden (BRL 5 a:1,1 punkt 2). Se avsnitt 7.4.2.2. Att svaranden erkänner är däremot inget uttryckligt villkor för en utevarohandläggning, bara bevisläget i övrigt är klart. Se avsnitt 7.3.1.4.
6. Bevismässigt oklara fall lämpar sig inte för förenklade förfaranden (BRL 8:11,1 och 5 a:1,1 punkt 5). Saken ska vara entydigt utredd så att fällande dom utom rimligt tvivel på svarandens skuld kan grundas på handlingar. I praktiken innebär kravet närmast att svaranden i förundersökningen ska ha erkänt gärningen, vilket obetingat fordras för att skriftligt förfarande ska vara möjligt (se under punkt 5), och inget i förundersökningsmaterialet tyder på att erkännandet vore oriktigt. I vissa fall är det tänkbart att svaranden fällt till ansvar för brott i sin utevaro även om han eller hon inte direkt har erkänt, men åtalet styrks av oemotsägliga tekniska bevis i en situation där svaranden inte har förnekat brottet. Se avsnitt 7.3.1.4 och 7.4.2.2.

Tabell 5.2. Förfarandet.

ANORDNANDET AV FÖRFARANDET

	UTEVARO-HANDLÄGGNING	SKRIFTLIGT FÖRFARANDE	förklaringar
parternas förhandssikt inhämtas	–	+	1
huvudförhandling hålls	+	–	2
svaranden behöver reagera	–	+	3
möjlighet att komma med inlagor	+	+	4
möjlighet till omprövning i samma instans	+	–	5
	UTEVARO-HANDLÄGGNING	SKRIFTLIGT FÖRFARANDE	förklaringar

Förklaringar till tabellen

Att tillvägagångssättet gäller i handläggningsformen anges med +, att det inte (behöver) anlitas med –.

1. Se under punkt 4 i förklaringarna till föregående tabell och, för skriftligt förfarande, FöUL 5,1 § punkt 4 (nya FöUL 1:2,1 punkt 4) jfrt med BRL 5 a:1,1 punkt 4 och 5 a:2.

2. Utevarohandläggningen är en huvudförhandling som svaranden uteblir från. I skriftligt förfarande hålls däremot inget sådant rättegångssammanträde (BRL 5 a:2,3). I vissa fall kan en part tillåtas uttala sig muntligen ”om tingsrätten anser att det är nödvändigt”, även inom ramen för det skriftliga förfarandet (BRL 5 a:3,2). Handlingsalternativet, som inte är avsett att ta formen av en huvudförhandling (RP 271/2004 rd s. 47), torde inte förekomma i praktiken. Se avsnitt 7.3.3.2 och 7.4.4.3.

3. Utevarohandläggningen går ut på att svaranden förblir passiv och inte reagerar på stämningssökan. Se avsnitt 7.3.2.1. För att målet ska kunna tas upp i skriftligt förfarande förutsätts att svaranden visar aktivitet genom att efter delgivningen av stämningen skriva under en blankett där han eller hon erkänner gärningen och samtycker till förfarandet och returnerar den till TR (BRL 5 a:2). Se avsnitt 7.4.4.2.

4. I båda handläggningsformerna har parterna möjlighet att komma med skriftliga inlagor, självmant eller, i det skriftliga förfarandet, på domstolens begäran (BRL 5 a:3,1). Inlagan kan leda till att målet inte (längre) lämpar sig för ett förenklat förfarande utan måste flyttas över till fullskalerättegång (HD 2006:50, punkt 9). Se avsnitt 7.3.2.1 och 7.4.4.3.

5. Det ordinära rättsmedlet mot en dom som meddelats efter en utevarohandläggning eller i ett skriftligt förfarande är överklagande hos HovR. Se avsnitt 7.3.3.2 och 7.4.4.4. Om svaranden dock kan bevisa att han eller hon har haft laga förfall så att hon inte kunde delta i huvudförhandlingen som av den anledning tog formen av en utevarohandläggning, får han eller hon ansöka om en ny behandling av målet i TR (BRL 8:11,2). Se avsnitt 7.3.2.1.

Tabell 5.3. Avgörandet.

ALTERNATIVA PÅFÖLJDER I FÖRFARANDET	UTEVARO- HANDLÄGGNING	SKRIFTLIGT FÖRFARANDE	förklaringar
böter utan övre gräns	+	+	1
maximumet för fängelse i månader	3 (6)	6 (9)	2
skadestånd utan övre gräns	+	+	3
förverkandepåföljd utan övre gräns	–	+	4
övriga tilläggsåtgärder	+	+	5
	UTEVARO- HANDLÄGGNING	SKRIFTLIGT FÖRFARANDE	förklaringar

Förklaringar till tabellen

Att påföljden av angiven art och stränghet kan dömas ut i handläggningsformen anges med **+**, att så inte är fallet med **–**.

1. Böter kan dömas ut i vart och ett av de förenklade förfarandena utan någon särskild övre gräns. Se BRL 8:11 och 5 a:1,2 samt avsnitt 7.3.1.2 och 7.4.2.1

2. Maximumet för fängelsestraff, villkorligt eller ovillkorligt, är i utevarohandläggningen 3 (BRL 8:11) och i det skriftliga förfarandet 6 månader (BRL 5 a:5), om inte svaranden uttryckligen har samtyckt till att bli lagförd i sin utevaro (BRL 8:12) eller inom ramen för det skriftliga förfarandet har beretts tillfälle att avge en muntlig utsaga till rätten (BRL 5a:1,2 jfrft med 5 a:5), i vilket fall maximistraffet är 6 resp. 9 månader. Se avsnitt 7.3.1.2. och 7.4.2.1.

3. I de förenklade förfarandena tillämpas de allmänna bestämmelserna om behandling av privaträttsliga krav i brottmål; kraven kan således prövas och dömas ut utan någon särskild begränsning i fråga om fordrans belopp eller karaktär. Ett yrkande om återställande av ett förhållande som gärningspersonen har rubbat genom brottet kan således i princip också handläggas i dessa förfaranden. Se avsnitt 7.3.1.3 och 7.4.2.1.

4. För förverkandepåföljd som trots svarandens utevaro kan dömas ut gäller en övre gräns på 10.000 euro (BRL 8:11), medan motsvarande begränsning inte gäller i det skriftliga förfarandet. Se avsnitt 7.3.1.3 och 7.4.2.1.

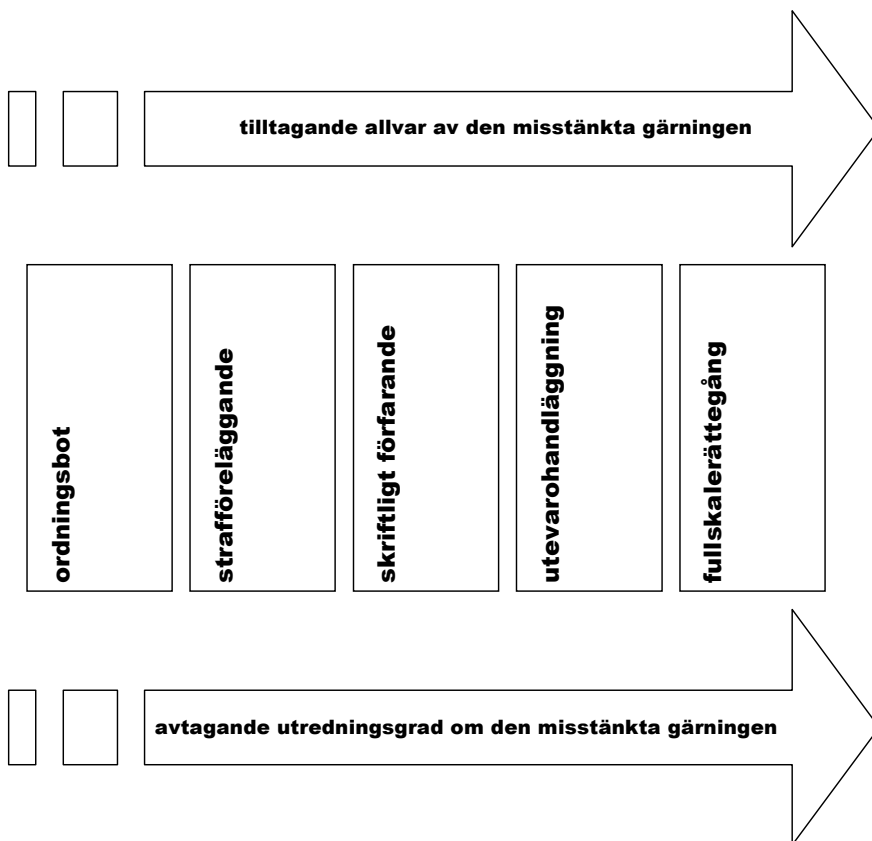
5. Alla de tilläggsåtgärder som ett tillräknat brott eventuellt medför (bl.a. körförbud, verkställighet av ett tidigare villkorligt straff eller reststraff) döms ut även i de förenklade förfarandena, dock med beaktande av de särskilda strafftaken på 3 (6) och 6 (9) månaders fängelse för även de nya gemensamma straffen, som täcker de brott som nu tillräknas och det tidigare straff som förordnas gå i verkställighet. Se avsnitt 7.3.1.3 och 7.4.2.1.

7.6 STRAFFÖRELÄGGANDE OCH ORDNINGSBOT

Jag har i avsnitt 2.3.1 uteslutit de summariska⁴⁴⁸ brottmålsförfarandena ordningsbot och strafföreläggande från mitt forskningstema, främst därför att så vitt straffanspråket inte motsätts blir det inte till någon domstolsbehandling. Samtidigt har jag dock ansett att det är viktigt för förståelsen av de underlättade brottmålsrättegångarna att i korthet granska förutsättningarna och tillämpningsområdet för ordningsbot och strafföreläggande, och då närmast i syfte att utreda den nedre gränsen för de förenklade förfarandena. Vi utgår från att myndigheterna väljer den typ av lagföringsprocedur som med hänsyn till brottet, utredningssituationen och kontradiktionskravet m.m. är den mest ändamålsenliga. Då framstår det som logiskt att de brottsmisstankar som redan på brottsplatsen är entydigt utredda, gärningspersonen grips t.ex. på bar gärning, nekar inte till brottet, polisen eller ögonvittnen kan styrka händelseförloppet osv., och avser ännu lindrigare gärningar än de som hänförs till något av de underlättade domstolsförfarandena ska i fråga om förseelser kunna behandlas summariskt genom ordningsbot eller strafföreläggande.

Brottsmisstankarnas allvar och utredningsgrad i förhållande till det förfarande där de lagförs kan således illustreras på följande sätt:

⁴⁴⁸ Med *summarisk* menas här att förfarandet är kraftigt förenklat i och med att egentlig förundersökning, åtalsprövning och rättegång slopas. Lagföringen genom ordningsbot eller strafföreläggande är däremot inte summarisk i den meningen att brott tillräknas och straff döms ut endast till följd av den omständighet att den misstänkta personen inte motsätter sig straffyrkandet. Rättskipningsmyndigheten är även i dessa förfaranden i princip skyldig att granska att straffyrkandet är grundat på objektiva förhållanden (SOL 11,1 § punkt 5 och OBL 11,2 §, RP 63/1993 rd s. 18 och RP 19/1981 rd s. 11 och 12, *Prosessioikeus/Rautio* s. 1362 och 1371 samt *Rautio 1996* s. 68). De summariska brottmålsprocesserna är således inte summariska på samma sätt som tredsdomar i tvistemål som närmast grundas på att yrkandet inte bestridits och att det inte är klart oggrundat (RB 5:13). Det är däremot en annan sak, såsom Rautio påpekar, att möjligheterna att materiellt kontrollera straffyrkandets riktighet är särdeles begränsade i praktiken i och med att åklagaren utfärdar strafförelägganden och polischefen eller någon annan tjänsteman inom polisbefälet granskar ordningsböter som polismännen förelagt. Se även SFOBL 19,2 § och 26 § punkt 4.

Schema 4. Lagföringsförfarandet i förhållande till allvaret och utredningen av brottsmisstankar.

Detta är dock endast ett schema. Praktiken ter sig något annorlunda. Till vilken handläggningsform ett visst mål hänförs kan i stor grad bero på en slump. Det förekommer fall som skulle kunna behandlas i vart och ett av förfarandena. Det motsatta gäller däremot givetvis inte: misstankar om grova brott som svaranden nekar till måste obetingat handläggas i en fullskalerättegång medan alla övriga tillvägagångssätt är uteslutna.

Ordningsbot får föreläggas av en polis som en del av övervakningsverksamheten som påföljd för de särskilda ordningsbotsförseelser som anges i lag och förordning. Brotten i fråga omfattar smärre trafikförseelser till lands och till sjöss, framför allt ringa fortkörning, och underlåtenhet i fråga om besiktning av fordon och fordonets skick i övrigt eller användning av ”personlig skyddsutrustning”,

dvs. hjälm på motorcykel och moped eller säkerhetsbälte i bil.⁴⁴⁹ Ordningsboten är ett fast penningbelopp, dvs. en påföljd som inte beror på den bötfällda personens inkomster och förmögenhet. Ordningsboten skiljer sig således från dagsböter.

Beloppet på ordningsboten varierar f.n. mellan 10 och 115 euro och graderas t.ex. avseende fortkörning så att boten är 70 euro, om den högsta tillåtna hastigheten är mer än 60 km i timmen och inte överskrids med mer än 15 km i timmen, och 100 euro, om hastigheten överskrids med mer än 15 och högst 20 km i timmen på detta område. På en vägsträcka där hastighetsbegränsningen är högst 60 km i timmen bestraffas överskridanden på högst 15 km i timmen med 80 och på 15–20 km i timmen med 100 euro i ordningsbot.⁴⁵⁰

Ordningsboten föreläggs av polisen på ort och ställe i samband med att förseelsen konstateras genom delgivning av stämning eller också per post. Postdelgivning anlitas närmast i fråga om ordningsböter som grundar sig på kameraövervakning av hastigheter och körning i bussfil, men kan förekomma även vid andra trafikförseelser när den misstänkte har kunnat identifieras med säkerhet.⁴⁵¹ Att den misstänkta personen motsätter sig ordningsboten hindrar inte att den utfärdas. Han eller hon ska i så fall separat anmäla saken till behandling i den territoriellt behöriga tingsrätten, som i sin tur informerar åklagaren om detta.⁴⁵² I olikhet med vad som gäller om strafföreläggande behöver åklagaren inte vidta några särskilda åtgärder, utan domstolen behandlar saken direkt utgående från det straffanspråk som den misstänkta personen har förelagts i ordningsbotsförfarande.⁴⁵³ Saken kan handläggas oavsett svarandens utetvarö.⁴⁵⁴ Då kan svaranden endast dömas till en ordningsbot på högst samma

⁴⁴⁹ SL 2 a:9 och OBFF.

⁴⁵⁰ OBFF 2 och 8 §.

⁴⁵¹ OBL 6, 8 13 a och 13 d §.

⁴⁵² OBL 12 §. Fristen är en vecka från det att han eller hon fick del av föreläggandet, vanligen då från gärningsdatumet.

⁴⁵³ OBL 14 §. Så stämmer yttrandet i RP 19/1981 rd om att "[o]rdningsbotsförfarande är avsett att bli en särskild art av straffprocess" (s. 12). Egendomligheten följer dock delvis av senare ändringar på strafföreläggandesidan. En gång i tiden var handläggningsordningen nämligen densamma som vid motsättande av strafförelägganden. Enligt den gamla SOL (146/1970) 11 § prövade domstolen straffanspråket i det föreläggande som svaranden hade motsatt sig, medan åklagaren i dessa fall numera avfattar ett nytt åtal (gällande SOL 8,2 §).

⁴⁵⁴ OBL 17,1 §. – I 2 mom. i paragrafen anges vidare att TR:s avgörande i saken är slutgiltigt och inte kan överklagas. Så har vi här, om vi inte skriver under uppfattningen om TR-handläggningen som ett överklagande, ett exempel på en brottmålsrättegång där ändring inte får sökas, vilket dock ligger i linje med tilläggsprotokoll 7 art. 2 till EMRK, som tillåter att rätten till överklagande kan uteslutas i fråga om "mindre grova gärningar"; till denna kategori hör onekligen ordningsbotsförseelser. Se även EMD:s **dom 2007-07-31 Zaicvs mot Lettland**, punkt 55, om att det vanligen och enligt förarbetena till det ifrågavarande protokollet är av stor vikt vid bedömningen av undantagen från rätten till överklagande huruvida ett frihetsstraff kan dömas ut i förfarande. Om så är fallet ska avgörandet i regel kunna överklagas. – Konstruktionen av överklagan i anknytning till ordningsbotsföreläggande betingas närmast av inhemska syftemål, dvs. för att undvika att besvärsubudet i OBL 17,2 § stod i strid med bestämmelsen i GL 21 § 2 mom. om rätten att söka ändring som en

belopp som det ursprungliga föreläggandet.⁴⁵⁵ Bara om åklagaren bedömer saken annorlunda än polisen i ordningsbotsföreläggandet ska han eller hon återkalla detta och väcka åtal i stället.⁴⁵⁶

– Vad vi här har sagt om motsättandet gäller s.k. vanliga ordningsbotsförelägganden, medan de som grundar sig på kameraövervakning av trafiken består av enklare, genom anmälan till polisinrättningen på gärningsorten. Då förfaller den ursprungliga ordningsboten. Polisen kan korrigera saken genom att i stället utfärda ett ordningsbotsföreläggande till den som enligt bilens registrerade ägare eller innehavare i verkligheten har kört den, förutsatt att denna andra person erkänner när polisen ringer upp honom eller henne.⁴⁵⁷ Om den som har förelagts den ursprungliga ordningsboten trots allt misstänks vara skyldig till förseelsen, ska saken lämnas över till åklagaren för åtalsprövning efter en eventuell kompletterande förundersökning.

Strafföreläggande, ”strafforder” i den tillsvidare gällande finländska terminologin, används i sin tur för att lagföra misstankar om brott som i det konkreta fallet, med beaktande av alla förmildrande och försvårande omständigheter, högst förskyller böter eller fängelse i sex månader. Straffanspråk för tjänstefel, de finska ”tjänstebrotten”, eller militära brott får inte behandlas genom strafföreläggande.⁴⁵⁸ En viktig vidare begränsning i tillämpningsområdet är att säkerhetsåtgärder såsom körförbud, jaktförbud eller ersättning för beviskostnader o.d. inte kan dömas ut vid förfarandet.⁴⁵⁹ Detta medför att t.ex. straff för trafikonykterhetsbrott, där ett körförbud är en obligatorisk tilläggsåtgärd, inte får dömas ut genom strafföreläggande.⁴⁶⁰ Som straff får endast dömas ut böter, dock utan någon föreskriven övre gräns. Böterna bestäms såsom vanliga dagsböter, bygger med andra ord inte på fasta belopp såsom i ordningsbotsförfarandet. Till skillnad från Sverige kan någon villkorlig dom således inte meddelas i förfarandet med strafföreläggande. Förfarandet är i likhet med ordningsbotsförfarandet tillämpligt även utan ett uttryckligt erkännande; systemet förlitar sig på att den drabbade vid behov motsätter sig straffanspråket.

del av garantierna för en rättvis rättegång. Se i denna riktning GrUU 1/1982 rd s. 6. Spörsmålet togs dock inte upp vid behandlingen av reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna när bl.a. GL 21,2 § antogs (RP 309/1993 rd). – I nya SFOBL 35 § ingår ingen mera begränsning av rätten att söka ändring i ordningsboten eller att överklaga TR:s dom vidare till HovR.

⁴⁵⁵ OBL 16 §. Se även *Prosessioikeus/Rautio* s. 1376.

⁴⁵⁶ OBL 15,2 § och 15,3 §.

⁴⁵⁷ OBL 13 f och 13 h § jfrt med RP 16/2005 rd s. 29. Med tillämpning av FöUL 22 § (nya FöUL 7:1,2) kan erkännandet ske även per e-post (RP 52/2002 rd s. 38).

⁴⁵⁸ SOL 1 §. Se även *Prosessioikeus/Rautio* s. 1358.

⁴⁵⁹ Konfiskation på högst 1.000 euro kan dock bestämmas genom strafföreläggande (SOL 1,1 §). Detta förutsätter yrkande av polisen. Se *Rautio 1996* s. 97.

⁴⁶⁰ KörkortsL 64 §.

Förfarandet går till så att en tjänsteman inom polisen eller tullen eller hos någon annan myndighet med övervakningsuppgifter förelägger boten ("framställande av straffanspråk") med hjälp av en tryckt blankett och med angivande av huvudpunkterna i gärningen. Även anvisningar om hur man motsätter sig föreläggandet ges.⁴⁶¹ Delgivningen sker vanligen, såsom i fråga om ordningsboten, omedelbart på brottsplatsen när polisen upptäcker den misstänkta gärningen. Efter delgivningen överför polisen (eller tullen) föreläggandet till åklagaren för att bekräftas förutsatt att den misstänkta personen inte motsätter sig föreläggandet.⁴⁶² Om brottet har riktat sig mot någons enskilda intressen så att målsägande finns, ska denna ge sitt samtycke till förfarandet antingen redan till polisen (eller tullen) eller senare till åklagaren. Att målsäganden eventuellt senare återtär sitt samtycke utgör inte, i motsats till vad som är fallet i den skriftliga domstolsprocessen, ett hinder för att fullfölja förfarandet.⁴⁶³ För att målsägandebrott över lag ska kunna lagföras genom strafföreläggande förutsätts att målsäganden på vanligt vis har framställt en åtalsbegäran till polisen.⁴⁶⁴

I olikhet med det svenska systemet räcker det inte med att straffet föreläggs den misstänkta personen. Straffet måste dessutom uttryckligen dömas ut. Detta handhas numera av åklagaren. Tidigare, fram till år 1993, var det domstolen som "utfärdade straffordern" som det heter i lag.⁴⁶⁵ Bekräftandet får ske tidigast en vecka efter att boten har förelagts den misstänkta personen. Han eller hon har nämligen en vecka på sig att motsätta sig föreläggandet ("gensaga mot straffanspråk").⁴⁶⁶ Om den misstänkta personen motsätter sig föreläggandet får föreläggandet inte bekräftas.⁴⁶⁷ Vill åklagaren beivra brottet ska han eller hon väcka åtal i vanlig ordning vid domstol.⁴⁶⁸

De summariska brottmålsförfarandena ordningsbot och strafföreläggande har reformerats genom SFOBL (754/2010), som träder ikraft genom en särskild lag och har som främsta syfte att förenhetliga bestämmelserna om de summariska förfarandena.

⁴⁶¹ SOL 3 och 4 §. Se närmare *Rautio 1996* s. 17, 18 och 53–55.

⁴⁶² SOL 6 och 7 §.

⁴⁶³ SOL 2 §. Se även *Rautio 1996* s. 35 och 36.

⁴⁶⁴ Se RP 63/1993 rd s. 14 och *Rautio 1996* s. 33.

⁴⁶⁵ Ändringen ledde till en konstitutionell debatt om huruvida det är godtagbart att anförtro andra myndigheter än domstolar dömande makt. Problemet ansågs löst genom att man alltid har rätt att få saken prövad av domstol om man motsätter sig strafföreläggandet. Se RP 63/1993 rd s. 23, GrUU 12/1993 rd s. 1 och 2 samt LaUB 12/1993 rd s. 1 och 2, *Prosessioikeus/Rautio* s. 1357 och 1360 samt *Rautio 1996* s. 9–12.

⁴⁶⁶ SOL 8 §. Det vanligaste torde vara att strafförelägganden motsätts redan i samband med att polisen fyller i föreläggandebulletten.

⁴⁶⁷ SOL 11,1 § punkt 1. Enligt punkt 5 ska åklagaren självmant även granska att straffanspråket inte av någon annan anledning saknar grund.

⁴⁶⁸ SOL 8,2 §. Se RP 63/1993 rd s. 10 och 17 samt *Rautio 1996* s. 42 och 110. I olikhet med domstolsbehandlingen av ordningsbotsförelägganden behövs således en uttrycklig stämningsansökan med bifogad egentlig åtalsskrift.

Det nuvarande strafföreläggandet ersätts i de fall som leder till högst 20 dagsböter med ett bötesföreläggande som utfärdas av en övervakande tjänsteman (polisman, tullman och gränsbevakningsman) och i allvarigare fall med ett bötesföreläggande som utfärdas av åklagaren och som ska föregås av ett bötesyrkande. Ordningsbot ska i framtiden vid sidan av de i dag behöriga tjänstemännen även kunna föreläggas av åklagaren. Vidare kan domstolen döma ut en ordningsbot inom ramen för en vanlig rättegång. Även ordningsboten kan kombineras med en förverkandepåföljd på högst 1.000 euro. Den misstänkta personens samtycke förutsätts då för att ordningsbot eller (vanliga dags)böter ska kunna föreläggas i den summariska behandlingen.⁴⁶⁹

Ändringen blir inte särskilt stor, eftersom samtycket kan ges i efterskott genom att böterna eller ordningsboten i fråga betalas inom utsatt tid. Samtycke ska dock inte krävas för de ordningsbotsförelägganden som utfärdas för trafikförseelser som har observerats vid automatisk kameraövervakning. Dessa ska också i fortsättningen kunna motsättas.⁴⁷⁰

7.7 FJÄRRNÄRVARO

Tillsvidare finns i finsk straffprocess enligt huvudregeln ingen möjlighet för *svaranden* att delta genom fjärrförbindelse, per telefon eller genom videolänk. Om målet mot svaranden inte genomgår skriftligt förfarande eller om han eller hon inte kallats till huvudförhandlingen vid äventyr att målet prövs och avgörs även i hennes uteläge, måste svaranden infinna sig personligen till rätten.

Angående de andra parterna och bevispersonerna i ett brottmål finns däremot vissa möjligheter till deltagande genom fjärrförbindelse. Dessa gäller inte *åklagaren* som alltid ska föra talan som personligt närvarande. *Målsäganden* däremot får meddela sina privaträttsliga anspråk, som åklagaren inte driver, per telefon eller genom e-post.⁴⁷¹ Även i utredningssyfte kan målsäganden i vissa fall höras genom fjärrförbindelse.

Processekonomiska hänsyn eller strävan att skydda deltagarna utgör grunden för möjligheten till indirekt deltagande. Skyddet av särskilt känsliga bevispersoner (minderåriga eller mentalt instabila) kan kräva att dessa inte behöver infinna sig till domstol och utsättas för all det obehag som rättegången kan orsaka. När dessa personers rätt till hälsa (i form av såväl sinnesro som fysisk integritet) avvägs mot kraven på rättvis rättegång kan närvaro genom fjärrför-

⁴⁶⁹ Att den misstänkta personen samtycker till förfarandet ställer inte till problem med tanke på EMRK:s krav på en rättvis rättegång i situationer där den dömande makten utövas av utomjudiciella organ såsom polisen eller åklagaren. Se RP 94/2009 rd s. 13. Även målsägandens samtycke behövs (RP 94/2009 s. 22).

⁴⁷⁰ Se allmänt om reformförslaget RP 94/2009 rd s. 1, presentationsbladet till OMTR 2007:3 och *Prosessioikeus/Rautio* s. 1169.

⁴⁷¹ BRL 3:10,2 och RP 271/2004 rd s. 36.

bindelse bli resultatet av avvägningen. Så kan bevispersoner och målsägande såväl i denna egenskap av bevisperson som med anledning av sina anspråk⁴⁷² enligt RB 17:34 a höras vid huvudförhandlingen utan att vara personligen närvarande. Hörandet sker genom videokonferens eller genom någon annan lämplig teknisk dataöverföring där de som deltar i sammanträdet har sådan kontakt att de kan både höra och se varandra, om domstolen anser att detta är lämpligt. Tillvägagångssättet kan tillämpas på personer

- som inte har fyllt 15 år eller är psykiskt störda;⁴⁷³
- som behöver skyddas för hot mot liv eller hälsa;⁴⁷⁴
- som inte kan närvara vid huvudförhandlingen på grund av sjukdom eller av andra skäl;⁴⁷⁵
- vars närvaro vid huvudförhandlingen orsakar oskäligen kostnader eller oskäligen olägenhet i förhållande till betydelsen av beviset;⁴⁷⁶ eller
- som inte är tilltrosvittnen.

Tillförlitligheten av de utsagor som ges av tilltrosvittnen måste alltid bedömas med dessa personer som personligen närvarande i rätten.⁴⁷⁷

I de tre sistnämnda fallen kan förhöret också ske genom telefonförbindelse utan bildöverföring utan bildförbindelse.⁴⁷⁸ Parterna ska i vart fall ges tillfälle att ställa frågor till den som hörs.⁴⁷⁹

I praktiken genomförs videohörandet så att den som hörs beger sig till en annan, nära belägen domstol som är försedd med videoutrustning.⁴⁸⁰ Telefonförhör kan förverkligas enklare, om tvivel på identiteten inte uppstår.⁴⁸¹ I rätts-salen ska högtalaren kopplas på så att alla parter hör samtalet.⁴⁸²

Även längre gående undantag från omedelbarhetsprincipen kan göras ifall målsäganden eller annan bevisperson är yngre än 15 år eller psykiskt störd. Dessa personer kan höras i domstol i bevissyfte endast om domstolen anser det lämpligt. Utsagan ska också utgöra ett väsentligt bevis och hörandet får sannolikt inte skada honom eller henne.⁴⁸³ Kommer domstolen i sin prövning

⁴⁷² RP 190/2002 rd s. 28.

⁴⁷³ RB 17:34 a,1 punkt 4.

⁴⁷⁴ RB 17:34 a,1 punkt 3. Liksom i fall av hörande av dessa personer utan närvaro av en hotande part kan förfarandet tillgripas även om hot riktar sig mot en till bevispersonen enligt SL 15:10,2 närstående person.

⁴⁷⁵ Enligt RP 190/2002 rd (s. 29) kan skäl för fjärrförhör undantagsvis utgöras av att den som hörs bor mycket långt borta.

⁴⁷⁶ RB 17:34 a,1 punkt 1. Se även RP 190/2002 rd s. 29: "Idén är att fördelarna av personligt hörande ska ställas mot nackdelarna. Vid avvägningen ska man beakta bevisets betydelse i målet.

⁴⁷⁷ RB 17:34 a,1 punkt 2. Bestämmelsen avser främst sakkunniga vittnen såsom läkare eller skatteinspektörer som hörs med anledning av slutsatser de dragit av annat bevisningsmaterial de undersökt. Se även RP 190/2002 rd s. 31.

⁴⁷⁸ RB 17:34 a,3.

⁴⁷⁹ RB 17:34 a,2.

⁴⁸⁰ RP 190/2002 rd s. 28.

⁴⁸¹ A.a. s. 31.

⁴⁸² A.a. s. 31.

⁴⁸³ RB 17:21,1. Se även RP 190/2002 rd s. 24: "När förutsättningarna bedöms bör man beakta att det i 17:34 och 17:34 a föreslås en möjlighet att höra vittnen eller personer i bevisningssyfte utan

till det motsatta slutet slipper personen ifråga att alls delta. Om personen däremot hörs kan situationen underlättas genom att en stödperson förordnas.⁴⁸⁴

Innan åtalet behandlas i tingsrätten kan svaranden (eller den misstänkta personen) delta genom fjärrförbindelse. Möjligheten begränsar sig till en del anslutningskrav, nämligen handläggningen av yrkanden om två tvångsmedel häktning och reseförbud.⁴⁸⁵ Numera får misstänkta som ska höras när domstolen bestämmer om dessa tvångsmedel delta genom videolänk.⁴⁸⁶ Enbart telefon duger däremot inte eftersom lagen förutsätter både syn- och hörkontakt.

7.8 BEIVRAN AV VISSA BROTT I FÖRENKLAD FORMER

För att underlätta jämförelsen av de finska förenklade förfaranden med de i kapitel 6 granskade utländska varianterna presenteras slutligen, i samma tabellform som för jämförelseländernas del, möjligheterna att handlägga vissa särskilt ofta förekommande brottstyper i vart och ett av förfarandena. I tabellen ingår, utöver de förenklade formerna för brottmålsrättegången i domstol, även strafföreläggandet. Såsom i samband med Sverige i *tabell 1* ovan lämnas ordningsboten däremot bort då den inte vinner tillämpning för ett enda av de brott som granskningen omfattar.

att den som hörs är närvarande eller utan att de sinsemellan har synkontakt. Genom ett hörande som görs på ett riktigt sätt enligt denna bestämmelse kan men eller lidande av hörandet minskas.”

⁴⁸⁴ RB 17:21,2. Se härom RP 190/2002 rd s. 24: ”Stödpersonen ska kunna vara en vårdnadshavare eller någon annan person som står barnet nära. Även en barnskyddsmyndighet, någon som arbetar på en barn- eller familjerådgivning eller en motsvarande person som arbetar med barn ska kunna vara stödperson.”

⁴⁸⁵ Därtill kan även yrkanden om teletvångsmedel enligt TML 5 a kap. (hemliga tvångsmedel enligt nya TML 10 kap.) handläggas i bild- och ljudöverföring (TML 5 a:6,2, nya TML 10:43,2). Men eftersom dessa tvångsmedel är hemliga och tillämpas utan vetskap av berörda personer, sker handläggningen utan deras kännedom.

⁴⁸⁶ TML 1:15,2, 1:22,3 och 2:9,1 (nya TML 3:6, 3:15,3 och 5:11). I motsats till yrkanden om teletvångsmedlen ska den polis- eller annan tjänsteman som framför yrkandet vara personligen närvarande (TML 1:15,1, nya TML 3:6,1). Möjlighet till fjärrdeltagande står alltså öppen endast för den misstänkta personen (jämte biträde).

Tabell 6. Förenklade handläggningsformer för vissa brott i finsk straffprocessrätt.

FINLAND		lindrig misshandel	misshandel	snatteri	stöld	rattfylleri	förklaringar
2008	Straffföreläggande	+	-	+	-	-	1
	Utevarohandläggning	+	+	+	+	+	2
	Skriftlig process	*	*	*	*	*	3

Förklaringar till tabellen

Möjlighet till handläggningsform ifråga anges med +, omöjlighet med -.

Strecket över fältet ifråga betyder att förfarandet endast får tillämpas avseende erkända gärningar.

1. Strafföreläggande kan utfärdas för brott som inte i det konkreta fallet förskyller svårare straff än fängelse i 6 månader. Redan på denna grund utestängs från användningsområdet normalgradig misshandel (maximistraff enligt SL 21:5 fängelse i 2 år) och stöld (maximistraff enligt SL 28:1 fängelse i 1 år 6 månader). Rattfylleri för vilket maximistraffet är precis 6 månader fängelse kan dock inte bestraffas med strafföreläggande av den anledning att brottet ifråga alltid föranleder även körförbud som inte kan dömas ut genom strafföreläggande utan endast av domstol (KörkortsL 64,1 § jfrt med SOL 1,1 §). Lindrig misshandel (SL 21:7) och snatteri (SL 28:3) som endast förskyller böter lämpar sig för strafföreläggande förutsatt att målsäganden samtycker till förfarandet (SOL 2 §).

2. Alla ifrågavarande brott lämpar sig i princip för utevarohandläggning, även på basis av målsägandens talan. Som påföljd får inte heller för de brott för vilka straffskalan medgav det, dvs. misshandel, stöld och rattfylleri, eller när ett gemensamt straff bestäms, dömas ut strängare straff än fängelse i 3 månader (BRL 8:11), med mindre svaranden hade gett sitt uttryckliga samtycke till handläggningsformen i vilket fall maximistraffet som kunde dömas ut blir fängelse i 6 månader (BRL 8:12).

3. Anklagelser för samtliga ifrågavarande brott kan likaväl handläggas i skriftligt förfarande vid domstol såvitt de allmänna förutsättningarna för denna handläggningsform uppfylls enligt BRL 5 a:1. Straffyrkandet måste vara framställt av åklagaren, inte av målsäganden ensam (BRL 5 a:1,1 punkt 1 och 5 a:9,2). Straffet, även gemensamt för flera brott, måste i vart fall, stanna under 6 månaders fängelse. Om svaranden bereds tillfälle att ge en muntlig utsaga i tingsrätten kan fängelse i högst 9 månader utdömas.

8 Fältstudien om de förenklade handläggningsformerna

8.1 BEHOVET AV FÖRSTAHANDSDATA

Ett återkommande debattämne är huruvida empiriskt inriktade studier om rättsuppfattningar och rättsväsendets verksamhet får plats inom den juridiska forskningen. Meningarna har traditionellt gått isär; en del framhäver juridikens normativa dimension och andra tillmäter också den praktiska dimensionen betydelse. De förra anser samhällsvetarna vara bättre skickade att undersöka hur rätten tar sig uttryck i praktiken, medan de senare ser rättsvetenskapen som en del av samhällsvetenskapen och därför även lägger vikt vid empirin, dvs. undersöker rätten som en samhällslig företeelse.¹

Själv tenderar jag att samtycka med de sistnämnda. Rätten och juridiken är samhällsliga angelägenheter. Hur de rättsliga normerna efterlevs, deras verklighetsförankring, är därför en viktig del av den rättsvetenskapliga forskningen. Detta gäller inte minst processrätten. För min forskningsuppgift är det relevant att känna till i vilken mån och i vilka slags mål de underlättade brottmålsförfarandena aktualiseras. Utan en sådan empirisk utredning skulle ett antal frågor förbli obesvarade. Studien tjänar också ett rent kunskapsintresse. Slutligen kan den empiriska utredningen motiveras också med hänvisning till att riksdagen anmodade att följa upp hur processformerna tillämpas i praktiken.²

Med hänvisning till uppföljningsuppmaningen i förarbetena till skriftligt förfarande åtog sig Rättspolitiska forskningsinstitutet att utföra en samhällsvetenskaplig studie i ämnet.³ Undersökningen *Kirjallinen menettely rikosasioissa* (Skriftligt förfarande i brottmål) av forskaren *Virve-Maria de Godzinsky* publicerades våren 2010.

¹ För en sammanfattning av debattinläggen se *Ervasti 2004* s. 12–20 inklusive hänvisningarna i not 44.

² LaUB 1/2006 rd s. 5: ”Lagutskottet understryker vikten av att justitieministeriet noga följer upp hur det nya förfarandet tillämpas och i förekommande fall lägger fram förslag till hur eventuella missförhållanden kan undanröjas.” Även i samband med BRL-förslaget RP 82/1995 rd framhävde utskottet att ”det följs upp hur reformen kommer i gång och verkställs” (LaUB 9/1997 rd s. 16).

³ *de Godzinsky 2010* s. 2.

Grundmaterialet till *de Godzinskys* kvantitativa forskning utgör domsluten i de skriftliga brottmål som avgjordes i TR i Finland under åren 2007 och 2008 (N = 38.374). Hon har analyserat mer ingående även domskälen i de domar som gavs i skriftligt förfarande i landet under senare hälften av januari 2008 (N = 910).⁴ För att tillgodose kravet på representativitet valdes de personer som intervjuades för den kvalitativa delen vid domstolar, åklagarämbeten och polisinsättningar av varierande storlek i hela landet, på samma sätt som i mitt egen urval av domstolar. Ämbetsverken finns på ett tiotal orter och två av dem, nämligen Helsingfors och Rovaniemi, ingår även i min forskning.

Att två snarlika, men till forskningsgreppet något olika arbeten, hennes och min egen, om förenklade brottmålsförfaranden har utförts samtidigt kan anses vara berikande. Rättspolitiska forskningsinstitutets forskning präglas av en tydlig rättssociologisk inriktning. Den har syften som delvis överlappar mina, nämligen att utreda den andel eller det antal och de typer av brottmål som genomgår skriftligt förfarande samt vilka slags straff som döms ut i det.⁵ Till denna del anknyter studien till vad som inom sociologin kallas kvantitativ forskning. Dessa kunskapsintressen är gemensamma för *de Godzinskys* och min forskning. Den sociologiska vinklingen framgår tydligt av den kvalitativa analysen i *de Godzinskys* studie. Hon undersöker då bland annat hur införandet av det skriftliga förfarandet har påverkat formerna för myndighetssamarbete samt hur man går till väga i praktiken. Sist frågas efter hur parternas rättigheter tryggas i förfarandet.⁶

Ett flertal yttre likheter i frågeställningarna till trots skiljer sig *de Godzinskys* och min undersökning i fråga om både metodik och utgångspunkter något från varandra. Klarast synliggörs skillnaden i samband med rättvisefrågan. Medan *de Godzinsky* betonar att rättviseaspekter inte framgår direkt av statistiktabeller utan måste lyftas fram ur intervjuer med de inblandade,⁷ söker jag svaren i rättens normer genom att ge dem en tolkning som ser till att rättvisegarantierna även i praktiken efterlevs. Mitt svar är således normativt, hennes däremot grundat på samhällsaktörernas egen erfarenhet.

En avgörande skillnad i studierna utgör dessutom själva studieobjektet; *de Godzinskys* fokuserar endast på det skriftliga förfarandet medan jag även granskar utevarohandläggningen, inklusive en jämförelse i tiden.⁸

⁴ A.a. s. 6 och 7.

⁵ A.a. s. 2 *de Godzinsky* tar även upp överklaganden, som inte omfattas av mitt forskningstema. I hennes analys visade det sig bl.a. att andelen överklaganden i skriftligt förfarande är betydligt lägre, endast 3 % (48 domar av 910 överklagades under forskningsperioden, a.a. s. 78), än i brottmål i allmänhet (12 %). Detta förefaller naturligt med beaktande av att svaranden erkänner och, medveten om åtalet och åklagarens yrkanden även på straff, samtycker till förfarandet.

⁶ A.st.

⁷ A.st. Den kvalitativa analysen i *de Godzinskys* arbete bygger på intervjuer med aktörer inom rättsväsendet, dvs. domare, tingssekreterare, åklagare, polismän samt stämmingsmän.

⁸ *de Godzinsky* framhäver själv vikten av ny kunskap om andelen utevarohandläggningar i brottmål, utöver den studie som hon utförde för 10 år sedan (s. 86 jfrt med *de Godzinsky 2000*).

Undersökningarna har gjorts oberoende av varandra och utan att den ena forskaren känt till den andras förehavanden. Frågeställningarna och forskningsmetoderna i bägge studierna har följaktligen bestämts självständigt.

8.2 ENKÄTEN

Den empiriska delen av mitt forskningsprojekt omfattar tre studier. I den *första* gick jag in för att utreda anlitaandet av utevarohandläggning under en tidsperiod när det skriftliga förfarandet ännu inte fanns till som alternativ. I detta syfte utreddes antalet utevarohandläggningar vid två tingsrätter, Vanda och Korsholm, i september 2005, och jämfördes med uppgifter om fullskalerättegångar. Avsikten var att få kännedom om i vilken utsträckning utevarohandläggning förekom innan den så att säga fick konkurrens av den skriftliga processen. Det utreddes även vilka brott anklagelserna i utevaromålen avsåg och hur saken avgjordes, dvs. vilka påföljder som dömdes ut. För resultaten av denna enkät redogörs i avsnitt 8.3.

Föremålet för den *andra undersökningen* var läget tre år senare, i september 2008, vid sex tingsrätter, de två som ingick i den första enkäten samt ytterligare fyra. Enligt samma mönster som i studie nr 1 samlade jag in uppgifter om samtliga brottmål som under denna månad avgjordes vid dessa tingsrätter, men nu i någon av de förenklade handlägningsformerna, utevarohandläggning eller skriftligt förfarande, samt i fullskalerättegångar. Metoden var densamma som i jämförelsestudien från tre år tillbaka. Enkäten syftade främst till att klarlägga i vilken mån ostridiga brottmål genomgår utevarohandläggning eller skriftlig process. Tidpunkten, september månad, valdes för att eliminera semester- eller helgperioders eventuella inverkan på domstolsverksamheten.

Hur data införts i statistiken i dessa studier framgår i detalj av ifyllningsanvisningarna på de blanketter som riktades till tingsrättspersonalen och som återges i frågeformulären i BILAGA 4. Här gäller det att notera att avsikten var att få kännedom om alla gärningar, åtalpunkter, som behandlas i de underlättade förfarandena.⁹ Detta har till följd bl.a. att antalet straffuppgifter överstiger antalet meddelade domar. För varje handlagd brottsbenämning har nämligen även påföljden angetts, vilken i själva verket kan vara gemensam för flera åtalpunkter förenade i ett och samma mål. Eftersom sambandet mellan olika brott och straffet inte framgår är det omöjligt att närmare studera straffnivån

⁹ I detta syfte anges i punkt 4 i anvisningarna att brottsbenämningar alltid ska uppges kumulativt, för samtliga åtalpunkter.

inom en viss brottstyp. Samma företeelse försvårar på motsvarande sätt även tolkningen av den officiella riksstatistiken i *Rättsstatistik*.

Statistiken har sina begränsningar. Felkällorna är många. Data kan föras in i felaktig form, i fel kolumn eller helt enkelt tolkas fel. Glömska eller oakt-samhet kan spela in så att vissa uppgifter inte noteras alls medan andra blir dubbelt införda. Men som helhet är det värdefullt att få fram empiriska upp-gifter. Dessa har kunskapsvärde, bristfälligheterna till trots. Statistiken måste ändå läsas och tolkas med urskiljning.

En särskild begränsning ska dock nämnas. Enkäten visar inte vilka mål som hade kunnat behandlas i svarandens utelämnade men som till följd av att svaranden infunnit sig till huvudförhandlingen blivit föremål för ett slags fullskalerättegång. Handläggningarna i fråga ingår i siffran för fullskalerättegångar, medan det med utelämnade avses endast sådana där svaranden inte faktiskt har varit närvarande vid huvudförhandlingen.

Medan de två första studierna huvudsakligen är kvantitativa och ger numeriska resultat, var målen för den *tredje* och sista utredningen kvalitativa. Här tillfrågades domare om en del tillvägagångssätt i den skriftliga processen, huruvida ett visst förfarande som lagen ger möjlighet till även anlätats i praktiken eller inte. Bara domare som hade tillämpat något av de tillvägagångssätt som var föremål för enkäten förutsattes besvara frågan. Samtidigt bads lagmännen, dvs. cheferna för tingsrätterna i fråga, att kort redogöra för de närmare arrangemangen kring handläggningen av brottmål i det skriftliga förfarandet i tingsrätten. Ett antal preciserande frågor ställdes också.

Praktiskt genomfördes enkäterna på följande sätt: Jag avfattade de frågeformulär som återges i BILAGORNA 4–6 till detta verk och avtalade om datainsamlingen med lagmännen för tingsrätterna. Studie nr 1 (september 2005) gjorde jag själv genom att gå igenom samtliga rättegångshandlingar från perioden i fråga i tingsrättens kansli. Studie nr 2 utfördes däremot i de fem andra tingsrätterna förutom Åbo så att lagmännen åtog sig att sörja för att arbetsparen (rotlar-na) bestående av tingsdomare (eller notarie) och tingssekreterare fyllde in frågeformulären i takt med att de handlade mål. Frågeformulären var försedda med ifyllningsanvisningar för att undvika varierande tolkningar och säkra jämförbara resultat. Slutligen såg lagmännen till att svarsblanketterna returnerades till mig. I en del domstolar sammanställdes resultaten i förvaltningskansliet, medan andra skickade uppgifterna från varje rotel till undertecknad för sammanställning. För Åbo tingsrätts del fick jag till mitt förfogande alla domar som hade meddelats under undersökningsmånaden, varefter jag tog ut uppgifterna själv.¹⁰

¹⁰ Omständigheten har tillåtit en i vissa hänseenden mera detaljerad analys av rättspraxisen vid denna domstol än beträffande de övriga. För denna TR:s del räknas också t.ex. upp alla brottsbenämningar som förekommer i de förenklade förfarandena. Se *tabell 9*.

Trots anvisningarna kan det ha hänt att uppgifter har räknats på delvis olika grunder. Den enda diskrepans jag har noterat är att målen i studie nr 2 i Helsingfors och Rovaniemi TR tydligen har räknats enligt antalet åtalspunkter, inte efter antalet rättegångsmål (som kan omfatta flera åtalspunkter). Att det i tabellerna från dessa domstolar förekommer färre svarande än mål är därför något vilseledande. Det motsatta, att det finns fler svarande än mål, ter sig däremot riktigt med beaktande av att det i mål med flera åtalspunkter vanligen förekommer flera svarande. Misstolkningen förklaras troligen av språklig förbistring. Enkäten gjordes på finska i alla andra domstolar än Korsholms TR. På svenska är det entydigt vad ett mål är, medan så inte är fallet på finska, eftersom finskans ”asia” lika väl kan tänkas hänvisa till en enstaka åtalspunkt som till hela målet; även om den senare konnotationen torde vara vanligare i processrättsliga sammanhang.

En del oenhetligheter kan också bero på att data samlades in och behandlades av tiotals personer. Idiosynkratiska tolkningar och även underlåtelser har således inte helt kunnat undvikas. Fria från sådana variationer är dock resultaten i studie nr 1 helt samt i studie nr 2 för Åbo TR:s del, eftersom jag är den enda som har analyserat dem. Risken för misstag finns givetvis alltid.

Hur valdes då *domstolarna* ut och vilka var de? Studie nr 1 omfattar som sagt två tingsrätter, Vanda i huvudstadsregionen och Korsholm i Österbotten. De ingick även i studierna nr 2 och 3 tillsammans med tingsrätterna i Helsingfors, Åbo, Joensuu och Rovaniemi. Var i Finland domstolarna finns och deras domkretsar framgår av kartan i BILAGA 3.

Valet av domstolar träffades med sikte på en kvantitativ, kvalitativ och regional representativitet. I de sex tingsrätternas domkretsar bor sammanlagt en dryg fjärdedel av landets befolkning.¹¹ Av brottmålen i landet behandlar dessa tings-

¹¹ OMTH 2009:9 s. 16. Sammanlagt 1.373.431 personer eller 25,8 % av de 5.326.314 personer som var bosatta i landet vid utgången av 2008. Andelen är följande: Helsingfors 576.632 (10,8 %), Vanda 195.397 (3,7 %), Åbo 297.361 (5,6 %), Korsholm 99.973 (1,9 %), Joensuu 136.267 (2,5 %) och Rovaniemi 67.801 (1,3 %).

rätter sammanlagt 27,6 %.¹² Jag bedömer att resultaten från de utvalda tingsrätterna förmedlar en tillförlitlig bild av läget i hela landet.¹³

Avsikten var vidare att få med i undersökningen tingsrätter med olika verksamhetskultur och, om möjligt, även med varierande måluppbyggnad. Tre av landets dåtida sex största tingsrätter, Helsingfors, Vanda och Åbo, omfattas av undersökningen. De två första är belägna i den tätt befolkade huvudstadsregionen där också näringslivet är livligast. Landets främsta internationella flygplats finns i Vanda. Den omständigheten syns i brottmålen i tingsrätten, t.ex. i form av ett stort antal läkemedelsbrott som tullposten upptäcker vid granskningen av försändelser från utlandet. I Helsingfors och Åbo finns stora hamnar med en livlig passagerartrafik till utlandet. Detta medför t.ex. ett betydande antal åtal för trafikonykterhetsbrott, som även utländska chaufförer gör sig skyldiga till. Stora delar av Åbolands skärgård hör till Åbo tingsrätts domkrets, vilket innebär att en hel del fall av fylleri i sjötrafik hänförs dit. Korsholms tingsrätts domkrets består av en smal men kring 20 mil lång kustremsa vid Bottenviken i Österbotten, söderut och norrut från Vasa (som vid tiden för undersökningen dock inte ingick i domkretsen). Majoriteten av befolkningen är svenskspråkig och domkretsen omfattar både traditionell landsbygd och små industri- och hamnstäder såsom Jakobstad i norr och Kaskö i söder. En starkt trafikerad riksväg 8 sträcker sig längs hela domkretsen. Joensuu i Norra Karelen däremot ligger vid östra gränsen intill Ryssland. De gränsöverskridande kontakterna är livliga på orten. Rovaniemi är slutligen huvudstaden för det finska Lappland och som sådan en betydande

¹² *Rättsstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål 2008, 15.603 mål av sammanlagt 56.670 "egentliga brottmål", dvs. sådana där en anklagelse för brott prövas. När de utvalda TR granskas separat är siffrorna följande: Helsingfors 7.078 mål (12,5 %), Vanda 2.597 (4,6 %), Åbo 3.134 (5,5 %), Korsholm 665 (1,2 %), Joensuu 1.447 (2,6 %) och Rovaniemi 682 (1,2 %). – Fördelningen verkar således i stort följa folktheten i förhållandet ett till ett. Den troliga förklaringen är att de brottmål som behandlas vid de finska domstolarna till en stor del gäller trafikonykterhetsbrott och att brottsfrekvensen här är mer eller mindre densamma i landet. Trafikonykterhetsbrotten kan kanske snarare relateras till faktorer som vägkilometer och bilpark än till befolkningen, medan däremot den tunga kriminaliteten koncentreras till mer urbana miljöer. Statistiken visar t.ex. att i Helsingfors behandlas 27,1 % (42 stycken) av alla mål om grova narkotikabrott i landet (155) men endast 7,1 % (875) av åtalen för grovt rattfylleri (12.251). I fråga om den ena brottstypen är denna TR således kraftigt överrepresenterad, medan det motsatta är fallet i den andra brottkategorin. Som jämförelse kan nämnas att Helsingfors TR handlägger i snitt en åttendedel av samtliga brottmål i landet. Förmodan verkar få bekräftelse om vi jämför med läget i en liten TR i det glest bebodda Östra Finland, Pieksämäki TR. Där utgjorde åtalen för grovt rattfylleri hela 20,1 % (79 stycken) av alla mål (393) under år 2008, medan inget grovt narkotikabrott lagfördes.

¹³ Resultaten från Helsingfors omfattar dock bara två av de fyra tingsrättsavdelningar som behandlar brottmål. Dessa två avdelningar, 5 och 6, handlägger dock upp till 60 % av alla brottmål i domstolen (uppgift av lagmannen *Eero Takkunen* 2009-02-06).

turistattraktion året runt. De två sistnämnda tingsrätternas domkretsar omfattar även vida ödemarker kring städerna. I synnerhet Helsingfors och Åbo, men även Joensuu och Rovaniemi, är universitetsorter med en ansevärd studentpopulation. Huruvida denna omständighet påverkar brottslighetsbilden är dock svårt att säga.

Sedan undersökningen utfördes har indelningen av landet i tingsrättsdomkretsar förändrats på många sätt. Flera av de år 2008 befintliga 51 TR har slagits samman så att antalet i dag är endast 27. En TR:s domkrets omfattar nu i regel ett landskap som motsvarar den statliga regionförvaltningsindelningen. I huvudstadsregionen finns dock fortfarande tre separata TR. Således förblev domkretsen oförändrad för två av de sex TR som ingår i urvalet, dvs. Helsingfors och Vanda.¹⁴

Ombildningen av domkretsar innebar däremot en utvidgning för samtliga övriga TR i undersökningen. I Åbotrakten kom Egentliga Finlands TR att omfatta, förutom Åbo TR:s tidigare domkrets, en del skärgårdskommuner som före reformen hade haft sin egen Pargas TR. Korsholms TR slogs samman med Vasa TR. I det östliga Karelen kom Joensuu TR att omfatta hela landskapet Norra Karelen, inklusive de stora ödemarkerna kring sjön Pielinen som tidigare hade haft sin egen TR i Nurmes. Även i Lappland utvidgades Rovaniemi TR:s domkrets till att omfatta största delen av det vida landskapet.

Ur forskningssynvinkel är det viktigt att notera att tingsrättsreformen, med undantag av Korsholm, inte i nämnvärd grad påverkade befolkningstätheterna i domkretsarna för de TR som var föremål för enkäten. Såväl i Åbo och Joensuu som i Rovaniemi var det gles bebyggelse avses trakter som annekterades, medan de flesta människorna redan bodde i eller nära TR:s centralort. Då det är människor och inte arealer som begår brott koncentreras utredningen av brott till tätorterna. Således kan man utgå från att brottsstatistiken påverkas tämligen litet av reformen.¹⁵

Slutligen nämner jag kort varför en del *brottsbenämningar* granskas särskilt i undersökningen, i studierna 1 och 2. Kategorierna omfattar två tillgreppsbrott, snatteri (SL 28:3) och (vanlig) stöld (SL 28:1), två brott mot hälsa, lindrig och normalgradig misshandel (SL 21:7 och 21:5) samt två trafikonykterhetsbrott, vanligt och grovt rattfylleri (SL 23:3 och 23:4). Dessa brott är allmänt förekommande. Straffskalan för samtliga brott faller även inom tillämpningsområdet för

¹⁴ Se SRF tingsrätternas domkretsar 410/2008.

¹⁵ Huruvida sammanslagningen av TR påverkade valet av handläggningsform vore i o.f.s. också en intressant forskningsuppgift. Det är tänkbart att underlättade förfaranden kunde ha ökat något i samband med att domkretsen utvidgades till mera avlägsna orter. Statistiken tyder dock inte egentligen på detta. Så var procentandelen för skriftligt förfarande före och efter sammanslagningarna år 2008 och 2011 resp. i Åbo/Egentliga Finland 28,8 och 34,2 i Joensuu/Norra Karelen 39,4 och 40,9 samt i Rovaniemi/Lappland 43,0 och 43,6 % (*Rättsstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål 2008 och 2011). För utevarohandläggningens del kan uppgift inte fås fram.

det skriftliga brottmålsförfarandet. Därför förefaller det naturligt att granska hur de hanteras i de förenklade förfarandena. Med undantag av lindrig misshandel och snatteri,¹⁶ kvalificerar brottsarterna sig inte heller för strafföreläggande utan kommer alltid upp till behandling vid domstol. Av dessa skäl utgör de undersökta brotten en stor del av målstammen i underrätterna.

Enligt tingsrättsstatistiken gällde av samtliga brottmål som gjordes anhängiga vid landets TR år 2008 hela 36 % (24.229 fall av totalt 65.257) trafikonykterhetsbrott (rattfylleri: 10.532 fall motsvarande 16 %, grovt rattfylleri 13.128 fall eller 20 %), 8 % (4.912) tillgreppsbrott snatteri, stöld och grov stöld samt 16 % (10.497) misshandelsbrott, dock inkluderande även grova gärningsformer och dödsvällande. Således står de studerade brotten ensamma för upp till 60 % av alla brottmål som behandlas i TR.¹⁷

Av en annan offentlig statistik över avslutade *mål* framgår andelarna av nämnda brott enligt följande: lindrig misshandel 0,4 % eller 236 av sammanlagt 56.670 mål, därav 10,6 % (N=25) i skriftligt förfarande; normalgradig misshandel 13,6 % (N=7.651), därav 11,3 % (N=866) i skriftligt förfarande; snatteri 1,0 % (N=540), därav 27,2 % (N=147) i skriftligt förfarande; normalgradig stöld 4,2 % (N=2.393), därav 19,4 % i skriftligt förfarande; rattfylleri 16,0 % (N=9.041), därav 66,2 % i skriftligt förfarande; grovt rattfylleri 21,6 % (N=12.251), därav 56,6 % (N=6.935) i skriftligt förfarande.¹⁸ Det finns således brott som till merparten lagförs i skriftligt förfarande, exempelvis trafikonykterhetsbrotten. Detta är förståeligt med hänsyn till att bevisningen i dessa är närmast obestridlig, vilket medför att svarandena vanligen är beredda att erkänna. Det ligger också i deras intresse att saken handläggs smidigt med sikte på kortaste möjliga körförbud.

Av statistiken framgår även de aktuella brottstypernas andel av de mål som genomgått skriftligt förfarande (N=19.946). Siffrorna ser ut som följer: de båda misshandelsbrotten 4,4 % (lindrig misshandel 0,1 %, misshandel 4,3 %), de båda tillgreppsbrott 3,0 % (snatteri 0,7 %, stöld 2,3 %) samt de båda trafikonykterhetsbrotten hela 64,8 % (rattfylleri 30,0 %, grovt rattfylleri 34,8 %).¹⁹ Fördelningen avviker kraftigt från vad som gäller samtliga rättegångsmål. Andelen tra-

¹⁶ Av dessa brottsarter bestraffas faktiskt den överväldigande merparten genom strafföreläggande. För lindrig misshandel är andelen utomjudiciella förfaranden således 69,0 % medan endast 31,0 % (411 fall av 1.327 fall) blir föremål för domstolsbehandling. För snatteriernas del sticker siffran ut ytterligare: 97,9 % genom strafföreläggande och bara 2,1 % (626 av 29.643) i rättegång (Rättsstatistik, *Åtalade, dömda och straff*).

¹⁷ *Yleiset tuomioistuimet 2008* s. 88.

¹⁸ Rättsstatistik, *Tingsrätternas avgöranden i brottmål*. Utevarohandläggningen beaktas inte särskilt i den statistiken.

¹⁹ Resultaten stämmer överens med *de Godzinskys* för åren 2007 och 2008 (2010 s. 51–53 och tabell 1 s. 97).

fikonykterhetsbrott är nästan dubbelt så hög som i rättegångarna i allmänhet. Däremot är andelen något mindre för tillgreppsbroten snatteri och stöld i skriftligt förfarande jämfört med alla rättegångsmål, men skillnaden är inte markant. Det är den däremot i kategorin misshandel, som utgör grunden för vart sjunde brottmål i allmänhet men står endast för färre än vart tjugonde mål i skriftligt förfarande.

Detta beror på flera faktorer. För det första är det betydligt mindre vanligt jämfört med t.ex. trafikonykterhetsbrotten att en (normalgradig) misshandel förekommer fristående; misshandelsbrotten åtalas ofta i samband med övriga anklagelser som gör det omöjligt att anlita skriftligt förfarande, antingen så att straffskalan inte medger det eller därför att ett strängare straff än sex (nio) månaders fängelse behöver dömas ut. Den andra, och enligt min mening viktigaste orsaken, är det inte ovanligt att misshandelsfallen är bevismässigt oklara eller i vilket fall som helst inte erkända, varför de inte kan behandlas i skriftligt förfarande. För det tredje kan det vara fråga om att straffskalan i skriftligt förfarande inte räcker till för ett (eller ett par) fristående fall av misshandel.²⁰ Åtalstaktiskt är det för det fjärde en och annan misshandel som åtalas som grov, vilket medför att målet obetingat ska gå till huvudförhandling, men som sedan av domstolen bedöms och tillräknas som endast normalgradig. Detsamma gäller gränsdragningen mellan grov och vanlig stöld, även om linjen här är tydligare eftersom man i straffpraxis utgår från värdet på egendomen. Inga trafikbrott har däremot teoretiska straffmaximum som diskvalificerar dem från skriftligt förfarande. Slutligen kan för det femte även den faktorn påverka läget att misshandelsbrott ofta begås av unga för vilkas del målen inte kan behandlas skriftligen.²¹

Statistiken över de *avgöranden* som fattades år 2008 i TR för de undersökta brotten ger i sin tur följande resultat: lindrig misshandel 0,6 % (N=411 av sammanlagt 66.471); misshandel 14,0 % (N=9.337); snatteri 0,9 % (N=626); stöld 5,0 % (N=3.340); rattfylleri 14,1 % (N=9.373); grovt rattfylleri 18,8 % (N=12.496).²² Här statistikförs tyvärr inte i vilken handläggningsform avgörandet träffats.

Vid tolkningen av statistiska uppgifter är det viktigt att vara medveten om risken för vilseledande slutsatser. Brottsrubriceringen följer t.ex. ofta den gröv-

²⁰ Läget är dock inte enkelt att bekräfta i statistiken. Att medianen för fängelsedomar för normalgradig misshandel ligger vid 3 månader och den övre kvartilen vid 4 (Rättsstatistik, *Åtalade, dömda och straff*) kan emellertid anses ge stöd för förmodan att det finns grövre fall av (fortfarande okvalificerad) misshandel som ska bestraffas med fängelse utöver vad som kan dömas ut i ett förenklat förfarande.

²¹ Uppgiften bekräftas i viss mån av att misshandel faktiskt utgör 7,9 % av de brott som unga under 18 år lagförs för i domstol (742 fall av 9.337) medan detta brott endast står för 5,7 % av de brott som för hela befolkningens del prövas vid domstol (3.779 av 66.471, Rättsstatistik, *Åtalade, dömda och straff*).

²² Rättsstatistik, *Åtalade, dömda och straff*.

sta anklagelsen. Statistikföring grundad på hela målens beskaffenhet blir således alltid något slumpmässig och leder lätt till att de mindre brottens andel ”slukas upp” av de grövre gärningarna. Samma begränsningar gäller även statistiken över utdömda straff, när vi beaktar att gemensamma straff döms ut för flera brott och att brottmålsdomarna kan komma att rubriceras på varierande sätt. Risken för statistikföringsfel är dock mindre i de underlättade förfarandena, eftersom de vanligtvis omfattar en enda svarande och ett fåtal åtalspunkter.²³

8.3 LÄGET INNAN DET SKRIFTLIGA FÖRFARANDET

Det skriftliga förfarandet infördes bl.a. för att minska andelen utevarohandläggningar i brottmål. Avsikten var att rikta enkla brottmål till den nya handläggningsformen, som bygger på att svaranden explicit erkänner gärningen och att han eller hon samtycker till att saken genomgår en skriftlig handläggning. Här aktualiseras frågan om det nya skriftliga förfarandet faktiskt har haft en inverkan på utevarohandläggningen, dvs. om mål som förr behandlades i svarandens utevaro med stöd av BRL 8:11 numera i stället hänförs till det skriftliga förfarandet.

För att utreda denna omständighet samt för att få en uppfattning om förekomsten av utevarohandläggning på den tiden när dessa var domstolens enda alternativ till fullskalerättegångar i mindre brottmål gjordes en första studie om läget innan det skriftliga förfarandets införande. För att eliminera verkan av den kommande reformen bestämdes undersökningstidpunkten till september 2005, dvs. ett år innan bestämmelserna om den skriftliga brottmålsprocessen trädde i kraft 2006-10-01.

Uppgifterna om det tidigare rättsläget omfattar de mål som i september 2005 behandlades i två tingsrätter, Vanda och Korsholm. De har valts ut bland de sex domstolarna för att illustrera läget i två diametralt olika domstolar, den ena en stor TR i huvudstadsregionen, den andra en liten TR på landsbygden i Österbotten. När dessa äldre data sedan jämförs med uppgifterna om handläggningsformerna vid samma domstolar i september 2008, kan vi konstatera om utevarohandläggningen är mer sällsynt nu eller om mål som genomgår skriftligt förfarande snarare är sådana som tidigare hade behandlats i fullskalerättegång med svaranden närvarande.

Tabellgrupp 7 återger läget i dessa två tingsrätter i september 2005.

²³ Se i denna riktning för det skriftliga förfarandets del *de Godzinsky 2010* s. 55 samt tabellerna 2 s. 97 och 12 s. 99 i bilagorna, som visar att svaranden i 66 % av fallen var åtalad för ett enda brott och att 93,7% av målen omfattade endast en svarande.

Tabellgrupp 7. Utevarohandläggningen år 2005.

Tabell 7.1. Utevarohandläggning i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2005
– antalet mål

A. Målgrupper och avgöranden

Utevarohandläggning BRL 8:11 eller 8:12								
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	Böter	domseftergift	åtalet förkastat		
lindrig misshandel SL 21:7							lindrig misshandel SL 21:7	
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel SL 21:5	
snatteri SL 28:3			2	1			snatteri SL 28:3	
stöld SL 28:1			2	5			stöld SL 28:1	
rattfylleri SL 23:3			1	10			rattfylleri SL 23:3	
grovt rattfylleri SL 23:4	1		8	7			grovt rattfylleri SL 23:4	
annat brott	4		24	50	4		annat brott	
Sammanlagt	119	5	–	37	73	4	–	119 Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning BRL 8:11–12	övriga mål i vanligt sammanträde	
antalet mål (197)	61	136	(197) antalet mål
antalet svarande (227)	65	162	(227) antalet svarande
– bosatta utomlands	9	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	19	– under 18 år
antalet målsägande	26	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	4	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 7.2. Utevarohandläggning i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2005 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

Utevarohandläggning BRL 8:11 eller 8:12							
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	Böter	domseftergift	åtalet förkastat	
lindrig misshandel SL 21:7							lindrig misshandel SL 21:7
misshandel SL 21:5							misshandel SL 21:5
snatteri SL 28:3			1,7	0,8			snatteri SL 28:3
stöld SL 28:1			1,7	4,2			stöld SL 28:1
rattfylleri SL 23:3			0,8	8,4			rattfylleri SL 23:3
grovt rattfylleri SL 23:4	0,8		6,7	5,9			grovt rattfylleri SL 23:4
annat brott	3,4		20,2	42,0	3,4		annat brott
Sammanlagt 100 %	4,2	–	31,1	61,3	3,4	–	100 % Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning BRL 8:11 eller 8:12	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	31,0	69,0	mål
svarande	28,6	71,4	svarande
– bosatta utomlands	(13,8) 3,4	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	(11,7) 8,4	– under 18 år

Tabell 7.3. Utevarohandläggning i brottmål – Korsholms tingsrätt – september 2005 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

Utevarohandläggning BRL 8:11 eller 8:12									
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP		
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	Böter	domseftergift	åtalet förkastat			
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL		
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL		
snatteri 28 kap. 3 § SL				1			snatteri 28 kap. 3 § SL		
stöld 28 kap. 1 § SL	1			1			stöld 28 kap. 1 § SL		
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				2			rattfylleri 23 kap. 3 § SL		
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			7	7			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL		
annat brott			9	20	1		annat brott		
Sammanlagt	49	1	–	16	31	1	–	49	Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
antalet mål (95)	28	67	(95) antalet mål
antalet svarande (113)	29	84	(113) antalet svarande
– bosatta utomlands	1	2	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	6	– under 18 år
antalet målsägande	10	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädda av åklagaren	1	(anges inte)	– företrädda av åklagaren
antalet vittnen	1	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hadesamtyckt till.

Tabell 7.4. Utevarohandläggning i brottmål – Korsholms tingsrätt – september 2005 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

Utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL								
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	Böter	domseftergift	åtalet förkastat		
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL	
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL	
snatteri 28 kap. 3 § SL				2,0			snatteri 28 kap. 3 § SL	
stöld 28 kap. 1 § SL	2,0			2,0			stöld 28 kap. 1 § SL	
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				4,1			rattfylleri 23 kap. 3 § SL	
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			14,3	14,3			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	
annat brott			18,4	40,9	2,0		annat brott	
Sammanlagt 100 %	2,0	–	32,7	63,3	2,0	–	100 % Sammanlagt	

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	29,5	70,5	mål
svarande	25,7	74,3	svarande
– bosatta utomlands	(3,4) 0,9	(2,4) 1,8	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	(7,1) 5,3	– under 18 år

Av tabellerna framgår för det första att en enhetlig andel, kring 30 %, av brottmål i båda tingsrätterna genomgick utevarohandläggning. Siffran är på båda orterna mitt på den variationsbredd på 20 till 40 % som konstaterades i den nationella uppföljningsundersökningen från år 2000.²⁴ Av alla svarande var det en något mindre andel, 25 % i Korsholm och 28,6 % i Vanda, vars mål behandlades i deras frånvaro. Den givna förklaringen är att brottmål med flera svarande vanligen inbegriper tvistiga element och ska behandlas i fullskalerättegång.

För det andra ger tabellerna vid handen att runt tre femtedelar, kring 60 % vid båda domstolarna, av alla avgöranden som träffades i utevarohandläggningen medförde bötesstraff, medan villkorligt fängelse dömdes ut till följd av ungefär 30 % av anklagelserna. Andelen motsvarar i stort den straffpraxis som tillämpas i samtliga rättegångar. Däremot understiger andelen ovillkorliga fängelsedomar på 4,2 respektive 2,0 % vid båda domstolarna kraftigt det nationella medelvärdet på kring 10 %, som dock förklaras av att anklagelserna mestadels avser förhållandevis lindriga gärningar, vilket också kommer till uttryck i det faktum att ett fängelsestraff på högst tre månader får dömas ut i svarandens utevaro. I detta tidigare undersökningsmaterial fanns inte ett enda fall där svaranden i sin utevaro hade dömts till samhällstjänst.

År 2005 dömdes följande straff ut i första instans: böter 55,6 % (38.291 fall av 68.856) och villkorliga domar 22,9 % (N = 15.757), medan 12,0 % (N = 8.285) av svarandena fick en ovillkorlig dom. För år 2008 var andelen 56,6 % böter (37.615 domar av 66.471), 24,1 % villkorligt (N = 15.998) och 10,3 % (N = 6.872) ovillkorligt fängelse.

Samhällstjänst dömdes i sin tur ut år 2005 i 4,9 % (N = 3.370) av fallen som enda påföljd och i 0,2 % (N = 110) i kombination med villkorligt fängelse. För år 2008 var siffrorna 4,8 % (N = 3.222) för fristående samhällstjänst och 0,3 % (N = 190) för samhällstjänst sammankopplad med villkorligt fängelse.²⁵

Bortsett från trafikonykterhetsbrott finns det en annan grupp, nämligen tillgreppsbrott, som inte särdeles ofta behandlades i utevarohandläggning. Misshandelsbrott saknas rent av helt. Det gäller att jämföra siffrorna med det nationella totalantalet anklagelser för samma brottsarter. I hela landet företräder tillgreppsbrotten ca 8 % och misshandelsbrotten det dubbla, 16 %, av åtalerna vid domstolarna. Med beaktande av dessa uppgifter förefaller andelen tillgreppsbrott i stort sett motsvara det nationella genomsnittet. Misshandelsbrott behandlas däremot uppenbarligen inte i svarandens utevaro; brotten är ofta stridiga, svaranden er-

²⁴ Se *de Godzinsky 2000* s. 31–34.

²⁵ *Rättsstatistik, Åtalade, dömda och straff.*

känner sällan direkt och bevisning måste läggas fram, vilket kräver en fullskalerättegång.

Det förefaller slutligen som om inga åtal förkastades i utevarohandläggning.²⁶ Detta är också förståeligt med tanke på att bevisläget ska vara klart för att ett mål över huvud lämpar sig för utevarohandläggning.

8.4 ANLITANDET AV UTEVAROHANDLÄGGNING OCH SKRIFTLIG PROCESS I NULÄGET

8.4.1 Kvantitativ analys

8.4.1.1 Numeriska data

I det följande presenteras resultaten av den andra enkäten, som gällde anlitanDET av förenklade förfaranden i tingsrätterna i de mål som avgjordes under september månad 2008. Såsom i den ovan granskade studien nr 1 togs som jämförelse-material in även uppgifter om samtidigt hållna fullskalerättegångar för att kunna sätta de underlättade handläggningsformerna i förhållande till det huvudsakliga rättegångsförfarandet i brottmål.

Studie nr 2 omfattar samtliga sex tingsrätter. För Helsingfors tingsrätts del läggs data fram separat för bägge deltagande avdelningar. Detta gör det möjligt att även jämföra eventuella variationer i praxis inom ett och samma tingshus. Valet är motiverat också med hänsyn till att jag inte hade tillgång till data från hela tingsrätten.²⁷

²⁶ Jfr dock avsnitt 8.4.1.2 vid not 44 om läget tre år senare.

²⁷ Se not 13.

Tabellgrupp 8. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande år 2008.

Tabell 8.1. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 5 – september 2008 – antalet mål.

A. Målgrupper och avgöranden

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	sambällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	sambällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL				2			lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL				3		2	misshandel 21 kap. 5 § SL			1			
snatteri 28 kap. 3 § SL				1			snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL	3			3	1		stöld 28 kap. 1 § SL	1		4			
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	2			15			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			19			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	5	2	3	3			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL		12	12			
annat brott	18	2	5	47		2	annat brott		2	17			
Sammanlagt 119	28	4	8	74	1	4	68 Sammanlagt	1	–	14	53	–	–

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
antalet mål (263)	56	53	154	(263) antalet mål
antalet svarande (199)	46	45	108	(199) antalet svarande
– bosatta utomlands	2	2	13	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	2	– under 18 år
antalet målsägande	42	11	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	8	5	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	7	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.2. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 5 – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning BRL 8:11 eller 8:12							skriftligt förfarande BRL 5 a kap.						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL				1,7			lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL				2,5		1,7	misshandel 21 kap. 5 § SL			1,5			
snatteri 28 kap. 3 § SL				0,8			snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL	2,5			2,5	0,8		stöld 28 kap. 1 § SL	1,5		6,0			
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	1,7			12,7			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			27,9			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	4,2	1,7	2,5	2,5			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL		17,6	17,6			
annat brott	15,1	1,7	4,2	39,5		1,7	annat brott		2,9	25,0			
Sammanlagt 100 %	23,5	3,4	6,7	62,2	0,8	3,4	100 % Sammanlagt	1,5	–	20,5	78,0	–	–

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	21,3	20,1	58,6	mål
svarande	23,1	22,6	54,3	svarande
– bosatta utomlands	(4,3) 1,0	(4,4) 1,0	(12,0) 6,5	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	(1,9) 1,0	– under 18 år

Tabell 8.3. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 6 – september 2008 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL				4			misshandel 21 kap. 5 § SL						
snatteri 28 kap. 3 § SL				1			snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL				2		1	stöld 28 kap. 1 § SL			3			
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				6			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			20			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			8	8			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL		5	5			
annat brott	3		3	29		2	annat brott	1		1	11		
Sammanlagt 67	3	–	11	50	–	3	46 Sammanlagt	1	–	6	39	–	–

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
antalet mål (391)	47	42	302	(391) antalet mål
antalet svarande (300)	41	37	222	(300) antalet svarande
– bosatta utomlands	2	4	5	– bosatta utomlands
– under 18 år	1	inte möjligt	1	– under 18 år
antalet målsägande	18	9	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädda av åklagaren	5	1	(anges inte)	– företrädda av åklagaren
antalet vittnen	2	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.4. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Helsingfors tingsrätt avdelning 6 – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL				5,9			misshandel 21 kap. 5 § SL						
snatteri 28 kap. 3 § SL				1,5			snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL				3,0		1,5	stöld 28 kap. 1 § SL			6,5			
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				9,0			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			43,4			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			11,9	11,9			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			10,9	10,9		
annat brott	4,5		4,5	43,3		3,0	annat brott	2,2		2,2	23,9		
Sammanlagt 100 %	4,5	–	16,4	74,6	–	4,5	100 % Sammanlagt	2,2	–	13,1	84,7	–	–

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	12,0	10,8	77,2	mål
svarande	13,7	12,3	74,0	svarande
– bosatta utomlands	(4,9) 0,7	(10,8) 1,3	(2,3) 1,7	– bosatta utomlands
– under 18 år	(2,4) 0,3	inte möjligt	(0,5) 0,3	– under 18 år

Tabell 8.5. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Vandra tingsrätt – september 2008 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL						
snatteri 28 kap. 3 § SL	1						snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL	3		1	4			stöld 28 kap. 1 § SL	1		1	1		
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	1			7			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			19			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	2		4				grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	3		18	23		
annat brott	4	3	5	23		1	annat brott	2	15	55			
Sammanlagt 59	11	3	10	34	–	1	6	–	34	98	–	–	138 Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sam- manträde	
antalet mål (256)	53	80	123	(256) antalet mål
antalet svarande (292)	53	83	156	(292) antalet svarande
– bosatta utomlands	6	2	1	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	11	– under 18 år
antalet målsägande	4	14	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	1	2	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	2	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.6. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Vanda tingsrätt – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	Samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	Böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL						
snatteri 28 kap. 3 § SL	1,7						snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL	5,1		1,7	6,8			stöld 28 kap. 1 § SL	0,7		0,7	0,7		
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	1,7			11,8			rattfylleri 23 kap. 3 § SL				13,8		
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	3,4		6,8				grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	2,2		13,0	16,7		
annat brott	6,8	5,1	8,5	38,9		1,7	annat brott	1,4		10,9	39,9		
Sammanlagt 100 %	18,7	5,1	17,0	57,5	–	1,7	4,3	–	24,6	71,1	–	–	100 % Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	20,7	31,3	48,0	mål
svarande	18,2	28,4	53,4	svarande
– bosatta utomlands	(11,3) 2,1	(2,4) 0,7	(0,6) 0,3	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	(7,1) 3,8	– under 18 år

Tabell 8.7. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Åbo tingsrätt – september 2008 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL				2			lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL	2			4			misshandel 21 kap. 5 § SL			1	2		
snatteri 28 kap. 3 § SL				7			snatteri 28 kap. 3 § SL				1		
stöld 28 kap. 1 § SL	2		1	11			stöld 28 kap. 1 § SL	1			3		
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	1			13			rattfylleri 23 kap. 3 § SL	2			31		
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	3	1	6	4			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	4	4	24	23		
annat brott	23	3	6	67			annat brott	10	1	7	58	1	
Sammanlagt 156	31	4	13	108	-	-	173 Sammanlagt	17	5	32	118	1	-

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sam- manträde	
antalet mål (355)	85	95	175	(355) antalet mål
antalet svarande (422)	94	95	233	(422) antalet svarande
– bosatta utomlands	12	3	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	4	inte möjligt	33	– under 18 år
antalet målsägande	68	11	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	21	1	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	11	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.8. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Åbo tingsrätt – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällestjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällestjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL				1,3			lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL	1,3			2,6			misshandel 21 kap. 5 § SL		0,6	1,1			
snatteri 28 kap. 3 § SL				4,5			snatteri 28 kap. 3 § SL			0,6			
stöld 28 kap. 1 § SL	1,3		0,6	7,1			stöld 28 kap. 1 § SL	0,6		1,7			
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	0,6			8,4			rattfylleri 23 kap. 3 § SL	1,1		17,8			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	1,9	0,6	3,9	2,6			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	2,3	2,3	13,8	13,2		
annat brott	14,7	1,9	3,9	42,5			annat brott	5,8	0,6	4,6	33,3	0,6	
Sammanlagt 100 %	19,8	2,8	8,4	69,0	–	–	100 % Sammanlagt	9,8	2,9	19,0	67,7	0,6	–

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	23,9	26,8	49,3	mål
svarande	22,3	22,5	55,2	svarande
– bosatta utomlands	(12,8) 2,8	(3,2) 0,7	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	(4,3) 0,9	inte möjligt	(14,1) 7,8	– under 18 år

Tabell 8.9. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Kors-
holms tingsrätt – september 2008 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL				1			misshandel 21 kap. 5 § SL			1			
snatteri 28 kap. 3 § SL							snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL							stöld 28 kap. 1 § SL			1			
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				1			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			1			
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL							grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	1	1	7	5		
annat brott			4	2			annat brott			1	15		
Sammanlagt	8	-	-	4	4	-	33	1	1	8	23	-	-

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandlägg- ning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
antalet mål (74)	8	27	39	(74) antalet mål
antalet svarande (87)	8	31	48	(87) antalet svarande
– bosatta utomlands	1	1	2	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	7	– under 18 år
antalet målsägande	8	1	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	–	–	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	2	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.10. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Kors-
holms tingsrätt – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhälstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhälstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL				12,5			misshandel 21 kap. 5 § SL				3,0		
snatteri 28 kap. 3 § SL							snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL							stöld 28 kap. 1 § SL				3,0		
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				12,5			rattfylleri 23 kap. 3 § SL				3,0		
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL							grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	3,0	3,0	21,2	15,3		
annat brott			50,0	25,0			annat brott			3,0	45,5		
Sammanlagt 100 %	-	-	50,0	50,0	-	-	3,0	3,0	24,2	69,8	-	-	100 % Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	10,8	36,5	52,7	mål
svarande	9,2	35,6	55,2	svarande
- bosatta utomlands	(12,5) 1,1	(3,2) 1,1	(4,2) 2,3	- bosatta utomlands
- under 18 år	-	inte möjligt	(14,6) 8,0	- under 18 år

Tabell 8.11. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Joensuu tingsrätt – september 2008 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	sambhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	sambhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL													lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL
misshandel 21 kap. 5 § SL									2				misshandel 21 kap. 5 § SL
snatteri 28 kap. 3 § SL									1				snatteri 28 kap. 3 § SL
stöld 28 kap. 1 § SL			1	1									stöld 28 kap. 1 § SL
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				3					27				rattfylleri 23 kap. 3 § SL
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			2	1			1	3	18				grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL
annat brott	1			9			1	3	13				annat brott
Sammanlagt 18	1	–	3	14	–	–	2	3	21	43	–	–	69 Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sam- manträde	
antalet mål (203)	16	67	120	(203) antalet mål
antalet svarande (230)	17	68	145	(230) antalet svarande
– bosatta utomlands	2	–	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	7	– under 18 år
antalet målsägande	3	–	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	–	–	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	–	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns inga som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.12. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Joensuu tingsrätt – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL			2,9			misshandel 21 kap. 5 § SL
snatteri 28 kap. 3 § SL							snatteri 28 kap. 3 § SL			1,4			snatteri 28 kap. 3 § SL
stöld 28 kap. 1 § SL			5,6	5,6			stöld 28 kap. 1 § SL						stöld 28 kap. 1 § SL
rattfylleri 23 kap. 3 § SL				16,6			rattfylleri 23 kap. 3 § SL			39,1			rattfylleri 23 kap. 3 § SL
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			11,0	5,6			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	1,4	4,4	26,1			grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL
annat brott	5,6			50,0			annat brott	1,4		4,4	18,9		annat brott
Sammanlagt 100 %	5,6	–	16,6	77,8	–	–	2,8	4,4	30,5	62,3	–	–	100 % Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	7,9	33,0	59,1	mål
svarande	7,4	29,6	63,0	svarande
– bosatta utomlands	(11,8) 0,9	–	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	(4,8) 3,0	– under 18 år

Tabell 8.13. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Rovaniemi tingsrätt – september 2008 – antalet mål.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	sambällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	sambällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL													lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL
misshandel 21 kap. 5 § SL									1	2			misshandel 21 kap. 5 § SL
snatteri 28 kap. 3 § SL													snatteri 28 kap. 3 § SL
stöld 28 kap. 1 § SL													stöld 28 kap. 1 § SL
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	1			1			1			8			rattfylleri 23 kap. 3 § SL
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	2	1	5						6				grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL
annat brott	12	1	2	5						7			annat brott
Sammanlagt 30	15	2	7	6	–	–	1	–	7	17	–	–	25 Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sam- manträde	
antalet mål (93)	17	24	52	(93) antalet mål
antalet svarande (82)	15	25	42	(82) antalet svarande
– bosatta utomlands	2	–	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	–	– under 18 år
antalet målsägande	7	5	(anges inte)	antalet målsägande
– företrädna av åklagaren	2	–	(anges inte)	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen	–	–	(anges inte)	antalet vittnen

Bland utevarohandläggningarna fanns 3 som svaranden i enlighet med BRL 8:12 uttryckligen hade samtyckt till.

Tabell 8.14. Utevarohandläggning och skriftligt förfarande i brottmål – Rovaniemi tingsrätt – september 2008 – procentandel.**A. Målgrupper och avgöranden**

utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap. BRL						
MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART						MÅLGRUPP	AVGÖRANDENAS ART					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL			4,0	8,0		
snatteri 28 kap. 3 § SL							snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL							stöld 28 kap. 1 § SL						
rattfylleri 23 kap. 3 § SL	3,3			3,3			rattfylleri 23 kap. 3 § SL	4,0			32,0		
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL	6,7	3,3	16,7				grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL			24,0			
annat brott	40,0	3,3	6,7	16,7			annat brott				28,0		
Sammanlagt 100 %	50,0	6,6	23,4	20,0	–	–	4,0	–	28,0	68,0	–	–	100 % Sammanlagt

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

	utevarohandläggning 8 kap. 11 eller 12 § BRL	skriftligt förfarande 5 a kap. BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
mål	18,3	25,8	55,9	mål
svarande	18,3	30,5	51,2	svarande
– bosatta utomlands	(13,3) 2,4	–	–	– bosatta utomlands
– under 18 år	–	inte möjligt	–	– under 18 år

8.4.1.2 Sammanfattande tolkningar av forskningsresultatet

Av enkätresultaten kan inledningsvis konstateras att det skriftliga brottmålsförfarandet på ett betydande sätt har förändrat arbetsformerna i tingsrätterna. Andelen utevarohandläggningar har faktiskt minskat. Medan kring 30 % av brottmålen i Vanda och Korsholms tingsrätter år 2005 behandlades i svarandens utevarohandläggning hade användningsgraden av denna förfarandeform sjunkit till 20,7 respektive endast 10,8 vid domstolarna i september 2008. Vid denna senare tidpunkt behandlades 31,3 respektive 36,5 % av målen skriftligen vid domstolarna i fråga, vilket i stort sett motsvarar riksmålet. Samtidigt hade andelen mål som genomgick fullskalerättegång minskat från 69 till 48 i Vanda och från 70,5 till 52,7 % i Korsholms tingsrätt.²⁹

Siffrorna visar för det första att det *skriftliga förfarandet* intar en väl etablerad plats bland handläggningsformerna för brottmål och att andelen vid dessa domstolar når upp till kring 30 % av samtliga anklagelser för brott som handläggs vid domstol. Justitieministeriets mål att 35 % av brottmålen genomgår skriftligt förfarande verkar alltså uppfyllas.³⁰ För det andra framgår av tabellerna att den nya förfarandearternas inträde ingalunda bara har skett på bekostnad av utevarohandläggningen. Merparten av mål som genomgår skriftlig process står snarare att finna bland dem som tidigare behandlades i fullskalerättegång.³¹ I de domstolar som ingick i den jämförande studien från 2005 har faktiskt ca 10 % av samtliga mål i Vanda gått över från utevarohandläggning till skriftligt förfarande och runt 20 % flyttats över dit från fullskalerättegång. Med andra ord handläggs nu i skriftligt förfarande en tredjedel av såväl de tidigare utevarohandläggning- som fullskalerättegångsmålen. Procentuellt har således en lika stor andel av målen i varje tidigare handläggningsform gått över till skriftligt förfarande.³² Antalsmässigt blir resultatet dock att dubbelt så många tidigare fullskalerättegångsmål numera

²⁸ Medeltalet för hela landet år 2008 var 35,2 % motsvarande 19.946 mål i skriftligt förfarande av sammanlagt 56.670 brottmål i TR för året 2011 likaså 35,5 % (N = 18.919 ut av 53.255) (*Rättsstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål). Se även *de Godzinsky 2010* s. 49.

²⁹ Se tabellerna 7.2, 7.4, 8.6 och 8.10.

³⁰ Se not 38 i avsnitt 1.3.

³¹ Tolkningen baserar sig på antagandet att ingen övergång från utevarohandläggning till fullskalerättegång eller omvänt har skett utan att det skriftliga förfarandet infördes. Att domstolarna utan en ändring i lagen av kriterierna för utevarohandläggning i stället för en sådan hade gått in för personlig inställelse till fullskalerättegång förefaller inte trovärdigt, lika litet som det omvända scenariot att man med förbiseende av möjligheten till skriftligt förfarande hade börjat rikta mål från fullskalerättegång till utevarohandläggning i vidare omfattning än tidigare.

³² [31,0 (andelen utevaromål i september 2005) – 20,7 (motsvarande siffra för september 2008) = 10,3] : 31,0 = 33,2 % och [31,3 (andelen skriftligt förfarande i september 2008) – 10,3 (andelen mål som gått över dit från utevarohandläggning) = 21,0] : 69,0 (andelen fullskalemål i september 2005) = 30,4 %. Se tabellerna 7.2 och 8.6.

handläggs skriftligen jämfört med utevaromålen, som tidigare stod i förhållande 1 till 2,5 till målen i fullskalerättegång.³³

Å andra sidan fortbestår *utevarohandläggningen* trots att en helt skriftlig handläggningsform står till förfogande. Detta märks i synnerhet i Helsingfors och Åbo, där andelen utevarohandläggningar fortfarande är tämligen stor och skriftligt förfarande däremot anlitas mindre än i landet i genomsnitt.³⁴ De två avdelningar i Helsingfors tingsrätt som var med i undersökningen var faktiskt de enda enheterna där andelen utevarohandläggningar fortfarande är större än kvoten av skriftligt förfarande, 21,3 mot 20,1 % på avdelning 5 och endast 12,0 mot 10,8 på avdelning 6.³⁵ Siffrorna på båda avdelningarna understiger kraftigt landets genomsnittsvärde för skriftligt förfarande på 35 %. Andelen utevarohandläggningar är däremot inte exceptionellt hög jämfört med övriga domstolar som deltog i enkäten.

Den låga siffran för skriftligt förfarande i Helsingfors har förklarats på ett flertal grunder. Företrädare för domar-, åklagar- och poliskåren har ansett att man från början ställde sig mera misstänksam i huvudstaden än på små orter till möjligheterna att få den nya processarten att fungera i praktiken, vilket sedan visade sig vara självuppfyllande. Som mera reella argument har framförts bl.a. följande. Brottslighetsbilden i Helsingfors är mera komplicerad än i övriga delar av landet. De enskilda gärningarna är ofta inte fristående utan inflätade i varandra som del av en brottsbelastad livsstil. Detta betyder att en del av brotten i regel är så pass grova att de måste behandlas i en fullskalerättegång, varför det är oändamålsenligt att skilja åt målen. I situationer där svarandena är bosatta utomlands eller invandrare med bristfälliga språkkun-

³³ 61 (utevaromål i september 2005) – 53 (dito i september 2008) = 8; 136 (fullskalerättegångsmål i september 2005) – 123 (dito i september 2008) = 13. Jämförelsen lider något på grund av att antalet mål samtidigt ökat från 197 till 256. Relationstalet 1:2,5 motsvarar 61 utevaromål mot 136 fullskalerättegångsmål i september 2005. Se tabellerna 7.1. och 8.5. – I Korsholm verkar ändringen ha varit än mer dramatisk. Då målen också är färre, t.ex. endast 74 mål i september 2008 jämfört med nästan fyrdubbelt så många, 256, i Vanda, ska det varnas för att dra långtgående slutsatser av dem. Siffrorna från Korsholm ser ut som följer. Nästan 2/3 av de tidigare utevaromålen har gått över till skriftligt förfarande: [29,5 (andelen utevaromål i september 2005) – 10,8 (motsvarande siffra för september 2008) = 18,7] : 29,5 = 63,4 %. Däremot stämmer den andel mål som i stället för fullskalerättegång numera genomgår skriftligt förfarande med siffran i Vanda: [36,5 (andelen skriftligt förfarande i september 2008) – 18,7 (andelen mål som gått över dit från utevarohandläggning) = 17,8] : 52,7 (andelen fullskalemål i september 2005) = 33,8 %. Räkna vi med de absoluta antalen närmar sig däremot siffrorna varandra såväl för de mål som tidigare hade behandlats i svarandens utevaromål som för dem som hade riktats till fullskalerättegång men numera avgörs skriftligen: 28 (utevaromål i september 2005) – 8 (dito i september 2008) = 20; 67 (fullskalerättegångsmål i september 2005) – 39 (dito i september 2008) = 28. Se tabellerna 7.3, 7.4, 8.9 och 8.10.

³⁴ Iakttagelsen är i linje med *de Godzinskys* rön om den jämförelsevis lilla andelen skriftligt förfarande i dessa och en del övriga större domstolar i landets västra delar (2010 s. 46–50).

³⁵ Skillnaden avdelningarna emellan kan närmast ha sin förklaring i att avdelning 6 i betydligt större omfattning behandlar åtal för förhållandevis allvarliga gärningar såsom narkotikabrott.

skaper kan det av rättsskyddshänsyn, närmast för att minska risken för språkförbistring, vara motiverat att hålla ett rättegångssammanträde. I synnerhet i fråga om narkotikabrott har specialåklagarna inte varit benägna att låta åtal avfattas av den jourhavande kontaktåklagaren i polisdistrikten, vilket i regel är inkörsporren till skriftligt förfarande, utan velat ha kontroll över narkotikabrottsligheten och därför förbehållit sig prövningen av alla knarkmål med en fullskalerättegång som följd.³⁶

En detalj som förtjänar att lyftas upp i samband med utevarohandläggningen är att bara ett fåtal är sådana som enligt BRL 8:12 genomförs med svarandens uttryckliga samtycke. I hela urvalet på 282 utevarohandläggningar ingick endast tre fall där svaranden på så sätt hade samtyckt till handläggningsformen, och samtliga i Rovaniemi.³⁷ Att tillvägagångssättet inte anlitas kan även sägas befasta min tidigare bedömning att syftet med förfarandet förblir dunkelt.

Enkäten har också strävat efter att utreda särdragen hos *målgrupperna eller brottstyperna* i de underlättade förfarandena, dvs. om dessa utgör ett genomsnitt av den lindrigare ändan av alla brottmål som behandlas vid domstol eller om det däremot är någon eller några målsgrupper som har avvikande representationsfrekvens jämfört med hur dessa brott förekommer i domstol i allmänhet. I det följande jämförs därför andelen sådana brott som statistikförts särskilt i undersökningen med fördelningen av samma brottstyper i alla brottmålsförfaranden i domstol.

Ovan har jag redan inledningsvis dels på det nationella planet i allmänhet, dels i det skriftliga förfarandet särskilt, noterat andelarna av de studerade brotten. I det följande gäller det således främst att jämföra huruvida mina forskningsrön är i linje med andra befintliga data. I stort verkar resultaten inte avvika från riksläget i fråga om fördelningen av brottstyper. Några särdrag förekommer dock.

Medan merparten av åtalen och åtalpunkterna i utevarohandläggningen i samtliga domstolar hänförs till kategorin ”annat brott” (variation mellan 55,3 % på Helsingfors TR avdelning 6 och 75,0 % i Korsholm) så är denna grupp mera inskränkt i det skriftliga förfarandet där, i enlighet med tidigare uppgifter på rikspanet (variation mellan 24,7 % i Joensuu och 52,2 % i Vanda), trafikonykterhetsbrotten utgör den största enskilda brottsarten. Varia-

³⁶ Inlägg av tingsdomare *Eija Larinkoski*, häradsåklagare *Eija Velitski* och överkommissarie *Jukka Mäkelä* i en diskussion mellan domare, åklagare och polis i Helsingfors TR 2009-02-06. Skälen är desamma som *de Godzinsky* nämner (a.st.). Vidare finner hon att bristen på social kontroll i storstaden gör det enkelt att neka till även klara fall med konsekvensen att det skriftliga förfarandet inte är tillämpligt. Påståendet verkar dock inte vara statistiskt dokumenterat.

³⁷ I Rovaniemi TR stod dessa dock för hela 10 % av 30 mål i utevarohandläggning under forskningsperioden.

tionen går här från en andel på 45,0 % i Korsholm vid västkusten till hela 71,0 % i Joensuu på samma breddgrad i öster.³⁸ I utevarohandläggningen däremot stannade andelen trafikonykterhetsbrott vanligen mellan 20–30 % med variation från 12,5 % i Korsholm och 18,8 % i Åbo på upp till 32,8 % på Helsingfors TR avdelning 6 och 33,3 % i Rovaniemi.

Såsom det redan har framgått för det skriftliga förfarandets del av avsnitt 8.2 vid not 20 understiger andelen misshandelsfall i de båda förenklade förfarandena avsevärt det nationella medelvärdet på ca 13 %. Vad förhållandet kan bero på har likaså redogjorts för. Misshandel är för det första ett typexempel på bevismässigt oklara brott. För det andra kan det vara fråga om att en del av fallen åtalas i grov gärningsform och av den anledningen inte lämpar sig för en underlättad process. Sist kan det handla om att de som lagförs för misshandel samtidigt åtalas för andra brott, vilket gör att straffmaximum i de förenklade förfarandena inte fyller kraven på ett rättvist straff. Således fanns det domstolar där ytterst få eller inga misshandelsbrott handlades i något av förfarandena.³⁹ Som högst var andelen misshandelsbrott 12,5 % i utevarohandläggning i Korsholm, men av detta kan inte dras alltför långtgående slutsatser eftersom siffran gäller ett enda mål.

Andelen tillgreppsbrott motsvarar i stort sett det nationella medeltalet för samtliga rättegångsförfaranden. Det gäller dock att lägga märke till att dessa förekommer något oftare i utevarohandläggning än i fullskalärättegångar, medan det i skriftligt förfarande förhöll sig så endast i två enheter, samtidigt som det i två domstolar inte behandlades åtal för stöld skriftligen över huvudet taget och andelen vid de tre övriga var mindre än i alla brottmålsförfaranden sammantaget.⁴⁰

För Åbo tingsrätts del har jag utrett omfattningen av kategorin övriga brott närmare:

³⁸ Siffrorna fås när de vågräta raderna i undertabellen A i varje tabell ovan räknas ihop för vardera förfarandearternas del. Uppgifterna är tämligen pålitliga i den meningen att alla brott har statistikförts särskilt, oavsett om åtalet eller målet har gällt en eller flera gärningar. Se anvisningarna i frågeformulären i BILAGA 4 punkt 1.

³⁹ I Vanda TR förekom faktiskt inte ett enda misshandelsbrott i någon av handläggningsformerna. På Helsingfors TR avdelning 6 fanns det inga åtal för misshandelsbrott i skriftligt förfarande, medan inga sådana avgjordes i utevarohandläggning i Joensuu eller Rovaniemi.

⁴⁰ Med undantag av Korsholm och Rovaniemi, där inga fall förekom, överstiger andelen åtal för stöld i utevarohandläggning det nationella medeltalet för samtliga brott på 4,2 % i samtliga domstolar[na] (variation från 4,5 % på Helsingfors TR avdelning 5 till 13,6 % i Vanda). I skriftligt förfarande var det fler åtal för stöld jämfört med medeltalssiffran på 4,2 % på avdelningarna 5 och 6 i Helsingfors (7,5 % respektive 6,5%), inga alls i Joensuu och Rovaniemi samt färre jämfört med alla förfaranden i Vanda (2,1 %), Åbo (2,3 %) och Korsholm (3,0 %).

Tabell 9. Målgruppen andra brott i Åbo tingsrätt – september 2008.

BROTTSBENÄMNING	Utevarohandläggning							Skriftligt förfarande						
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat	sammanlagt	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat	sammanlagt
Hindrande av tjänsteman SL 16:3				1			1				1			1
Tredska mot polis SL 16:4				1			1				2			2
Motstånd mot person som upprätth. ordningen SL 17:6				2			2							–
Äventyrande av trafiksäkerheten SL 23:1	2	1	2	14			19			3	10			13
Grovt äventyrande av trafiksäkerheten SL 23:2			1	1			2				5			5
Fylleri i sjötrafik SL 23:5							–				7			7
Överlämn. av forsk.medel till berusad SL 23:8				1			1				2			2
”Körande utan körkort” SL 23:10	7		1	6			14	5	1		4			10
Olaga hot SL 25:7				1			1			1	1			2
Lindrig förskingring SL 28:6				3			3							–
Olovligt brukande SL 28:7	1						1	1						1
Bruksstöld av motordrivet forsk.medel SL 28:9 a	1			1			2							–
Häleriförseelse SL 32:5	1			1			2							–
Förfalskning SL 33:1	1			3			4				1			1
Skadegörelse SL 35:1				4			4				1			1
Lindrig skadegörelse SL 35:3				1			1							–
Bedrägeri SL 36:1	4			1			5							–

kotikabrott. Detta brott var tillsammans med de normalgradiga bedrägeribrotten (SL 36:1 och 37:8) det grövsta bland samtliga i kategorin övriga brott med maximistraff på 2 års fängelse.

I fråga om påföljder åskådliggör tabellen väl vad det innebär att ett gemensamt straff döms ut för flera brott. Till följd av detta har flera lindriga brott som i o.f.s. endast förskyller böter (olika förseelser i tabellen) uppgått i ett gemensamt, ofta ovillkorligt fängelsestraff. Därför ska man hysa en viss skepsis mot straffartsfördelningen. Påföljderna verkar över lag för stränga med hänsyn till gärningarnas art. Även i övriga hänseenden ska tabellen granskas med försiktighet, eftersom den endast återger situationen vid en domstol under en enda månad.

När det gäller *de inblandades person* är det med stöd av en uttrycklig bestämmelse i BRL 5 a:1,1 punkt 3 förbjudet att i en skriftlig process handlägga åtal mot unga under arton år. De ska således inte kunna stå som svarande i denna handläggningsform.⁴¹ Att åtal mot minderåriga blir föremål för utevarohandläggning är däremot inte ovanligt, vilket dock kan kritiseras på individualpreventiva grunder. Vi märker att t.ex. i Åbo tingsrätt var 4,3 % av svarandena i utevaromål under 18 år eller att 10,8 % (4 av 37) av alla unga svarande vid den domstolen fick sitt mål handlagt i sin utevaro. Siffran närmar sig totalandelen unga svarande i alla brottmålsförfaranden, 5,7 %.⁴² Å andra sidan förekom unga svarande inte alls i utevarohandläggning vid ett flertal domstolar, Helsingfors tingsrätt avdelning 5 samt Korsholms, Joensuu och Rovaniemi tingsrätt.

Utomlands bosatta personer kan vara svåra att delge stämningar och kallelser. Av den här anledningen satsar man ofta på att få stämningen klar genast i samband med förundersökningen och delge den innan den misstänkta personen reser bort. Vilken av de förenklade handläggningsformerna som sedan väljs för att handlägga brottmålen i fråga varierar något. I Helsingfors strävar man efter att i samarbete med polisinspektionen och kontaktåklagarna i polisdistrikten rikta målen till skriftligt förfarande från första början, vilket har visat sig som ett lyckat koncept för utlänningarnas del. Andelen utlänningar i skriftligt förfarande är nämligen större än någon annanstans på avdelning 6 vid denna domstol, kring 11 %. Vid övriga domstolar verkar det som om närmast utevarohandläggningen aktualiseras för utländska svarande.

När resultaten från alla sex TR räknas ihop visar sig var tionde svarande i utevarohandläggningen vara bosatt utomlands, i skriftlig process betydligt färre (i medeltal 3 %), vilket t.ex. kan ha med språkproblem att göra. Även den andelen överstiger medelvärde på drygt 2 % (21 av 954 personer) av utländska svarande i fullskalerättegångar.

⁴¹ Dock visade det sig i *de Godzinskys* undersökning att 13 mål med minderåriga svarande hade behandlats skriftligen under åren 2007 och 2008 (2010 tabell 3 s. 97).

⁴² *Rättsstatistik*, Åtalade, dömda och straff. N=3.799 unga av totalt 66.471 svarande år 2008.

Efter detta granskar vi *bevisningen* i de underlättade brottmålsrättegångarna. Här kan noteras att det, bortsett från ett fall på avdelning 6 i Helsingfors, inte förekom vittnen i skriftligt förfarande, vilket är logiskt med hänsyn till att domstolen i den handläggningsformen med stöd av BRL 5 a:7 har rätt att beakta skriftliga vittnesmål. Vittnen hördes däremot regelmässigt i utevarohandläggning, vilket i sin tur kan kritiseras ur kontradiktionssynpunkt. I detta sammanhang torde det närmast handla om vittnesmål av de poliser som har utfört de åtalsgrundande hastighetsmätningarna e.d. Det kan också vara frågan om andra sakkunnigvittnen. Att bevismässigt oklara fall behandlas i svarandens utevaro är dock inte godtagbart. Men på denna punkt är statistiken inte till någon direkt hjälp.⁴³ Däremot får vi fram siffror på att det vid samtliga domstolar med undantag av Joensuu och Rovaniemi har hörts vittnen i utevarohandläggning, särskilt i Åbo (11 personer i de 85 mål som under månaden i fråga genomgick utevarohandläggning, vilket motsvarar vittnen i 13 % av målen, om vi utgår från att högst ett vittne hörts per mål).

När det gäller bevisläget i mål som riktas till de förenklade förfarandena har man också uttryckt tvivel om huruvida *åtal* i dessa över huvud taget kan *förkastas* på bevismässiga grunder, eftersom målen i fråga förutsätts vara bevisligt klara. Ändå ingår det i forskningsmaterialet några fall där åtalet har ogillats. Samtliga av dessa 8 mål har behandlats i svarandens utevaro⁴⁴ men inget i skriftligt förfarande.⁴⁵ Vi saknar tyvärr närmare kunskap om grunden för ogillandet har varit den svaga bevisningen eller något direkt rättsligt argument såsom att gärningen varit preskriberad. Att samtliga fall av förkastade åtal förekommer i utevarohandläggning kan dock, tillsammans med det förhållandet att även bevis-

⁴³ Av åbodomarna framgår det faktiskt att kontroversiella mål har prövats i svarandens utevaro och bevisning om dennas skuld mottagits. Se domarna i målen R 08/2443 (snatteri), R 08/2444 (olaga hot) och R 08/2598 (trafikförseelse, försummad väjningsplikt).

⁴⁴ Av målen har 4 avgjorts på Helsingfors TR avdelning 5, 3 på avdelning 6 vid samma domstol och ett i Vanda TR. Som högst var andelen förkastade åtal 4,5 % i utevarohandläggning på Helsingfors TR:s avdelning 6 vilket närmar det nationella alltomfattande medelvärdet på 5,3 % för ogillade åtal år 2008. (Procentandelen blir densamma enligt två olika statistiker i *Rättstatistik* fastän de absoluta antalen är olika i statistiken över Åtalade, dömda och straff 3.550 ogillade åtal av 66.471 fall, och över Tingsrätternas avgöranden i brottmål 2.992 friande domar av 56.670). Men kännetecknande, och av naturlig anledning, är snarare att åtal betydligt mera sällan ogillas i de underlättade förfarandena än i fullskaligerättegång dit alla bevismässigt oklara fall hör hemma. Se även följande not.

⁴⁵ Upptäckten är i linje med *de Godzinskys* konstaterande, på basis av hennes material omfattande alla domar i skriftligt förfarande i riket från åren 2007 och 2008, att inga åtal ogillades helt och endast 11 delvis (2010 s. 70). Enligt statistiken skulle 51 åtal eller 0,3 % av de 19.946 som behandlades i skriftligt förfarande ha ogillats år 2008 (*Rättstatistik*, Tingsrätternas avgöranden i brottmål). P.g.a. *de Godzinskys* analys av till synes ogillade åtal i skriftligt förfarande (N=31 för åren 2007 och 2008 riksomfattande) där det visade sig att merparten var felföringar, ska man ställa sig försiktigt om inte direkt misstänksamt till data på denna punkt.

mässigt oklara fall ibland tas upp till behandling i svarandens utelämnande, tas som tecken på att det är just i denna handläggningsform som man inte håller sig så strängt till kravet på att åtalet redan på papperet ska vara utom rimligt tvivel bevisat, vilket, förutom kravet på svarandens erkännande, gäller för att skriftligt förfarande ska kunna inledas. Forskningsmaterialet kan således även sägas bekräfta min tolkning av beviskravet i de förenklade förfarandena; utelämnande är möjlig när inget i förundersökningsprotokollet motsäger åtalet medan det för skriftligt förfarande krävs att åtalet (till alla delar) finner uttryckligt stöd i vad som kommit fram i förundersökningen.

I fråga om de *påföljder* som döms ut i de underlättade handläggningsformerna har andelen olika påföljdsarter studerats. Så har vi kännedom om vilka straffslag som anlitas i de underlättade brottmålsförfarandena och deras inbördes förhållande. Däremot har det inte varit möjligt att närmare utreda straffmätningen inom de enskilda påföljdsarterna.⁴⁶

För det skriftliga förfarandets del förfogar vi dock över vissa data om straffnivån inom de olika påföljdsarterna. Uppgifterna ingår i *de Godzinskys* undersökning och omfattar samtliga domslut i skriftligt förfarande som meddelats åren 2007 och 2008 (N=38.374). Resultatet av den undersökningen refereras kort nedan i samband med straffarten i fråga.

För det första kan konstateras att böter, såsom alltid, är det överlägset vanligaste straffet även i de underlättade förfarandena. Andelen böter motsvarar i bägge handläggningsformerna i stort sett riksomfattande praxis i alla brottmålsförfaranden, där närmare tre femtedelar av brotten bestraffas med böter.⁴⁷

I skriftligt förfarande var medeltalet (andra än i tilläggsböter utdömda) dagsböter 42 för åren 2007 och 2008. Det vanligaste antalet dagsböter var 40.⁴⁸ Detta tal utgör faktiskt även medianen för samtliga bötesstraff som dömts ut vid domstol det året.⁴⁹ Således verkar bötespraxis inte avvika från den ordinarie bötfällningen i brottmål.⁵⁰

⁴⁶ Detta har närmast undersökningsekonomiska orsaker.

⁴⁷ För siffrorna se avsnitt 8.3 vid not 25. Konstaterandet bekräftas för det skriftliga förfarandets del även av *de Godzinskys*. Av fallen i hennes material från åren 2007 och 2008 resulterade 61 % (N=23.544) i bötesstraff (2010 s. 72 och tabell 18 s. 100 i bilagorna). – Undantag finns dock. I Rovaniemi TR stod således böter för endast 20 % av alla i utelämnande dömda straff, men med beaktande av att materialet bara omfattade 17 mål är siffran inte särskilt representativ. Vid de övriga domstolarna var andelen böter snarare något större än i brottmålen i allmänhet, varierande mellan 50,0 % i utelämnandena i Korsholm och 84,7 % i skriftligt förfarande på Helsingfors TR avdelning 6.

⁴⁸ *de Godzinsky* 2010 s. 73.

⁴⁹ *Rättsstatistik*, Åtalade, dömda och straff.

⁵⁰ Konstaterandet innebär även att den stora andelen schablonmässigt relativt strängt bestraffade trafiknykterhetsbrott (68,8 %, N=26.389) jämfört med domstolsförfarandena i allmänhet (32,9 %, N=26.389).

Angående frihetsstraffen skiljer sig läget däremot från fullskalerättegångarna. I de båda förenklade brottmålsförfarandena förefaller det nämligen som om färre villkorliga fängelsestraff döms ut än i alla brottmålsrättegångar i medeltal.⁵¹ I fråga om ovillkorliga straff upptäcker vi däremot ett slags tudelning så till vida att betydligt fler ovillkorliga fängelsestraff döms ut i utevarohandläggning jämfört med de rikssomfattande medelvärdena, medan andelen ovillkorliga domar i skriftligt förfarande klart understiger riksmedeltalet för samtliga domstolsförfaranden.⁵² Utevarohandläggningen resulterar således anmärkningsvärt ofta i ovillkorlig dom. Förhållandet kan tyda på att straffpraxis tenderar vara strängare i utevarohandläggning än i skriftligt förfarande, med andra ord att ovillkorligt fängelse oftare döms ut för samma typ av gärningar i svarandens utevaro än i det skriftliga förfarandet. Företeelsen kan ha olika orsaker.

Till att börja med gäller det att framhäva att saken inte kan förklaras enbart med att anklagelserna i de förenklade förfarandena avser genomgående lindrigare gärningar än de åtal som blir föremål för fullskalerättegång. Men detta förhållande förmår inte motivera varför domen oftare blir ovillkorlig än i alla brottmålsförfaranden i medeltal. Sakläget står tvärtom i strid med det argumentet.

En förklaring kan stå att finna i hur svaranden förhåller sig till anklagelserna och förfrågan om handläggningsformen. Det är möjligt att svarande som riskerar fängelsestraff inte är benägna att samtycka till skriftligt förfarande där straffet i

N=21.869, varav 9.373 fall av rattfylleri SL 23:3 och 12.496 i grov gärningsform SL 23:4) inte synes påverka straffnivån nämnvärt. Det gäller dock att notera att medianen för dagsböter för (vanligt) rattfylleri satt högre, vid 45 för år 2008, än för alla brott sammanlagt (*Rättsstatistik*, Åtalade, dömda och straff).

⁵¹ Villkorligt fängelse stod år 2008 för 24,1 % av samtliga vid domstol utdömda straff. Siffran understegs dock för båda förfarandearterna i samtliga domstolar i min undersökning med undantag av Korsholm för båda handläggningsformernas del samt Joensuu och Rovaniemi för det skriftliga förfarandets del. Man kan likväl inte dra alltför långtgående slutsatser av mitt studiematerial på denna punkt, eftersom *de Godzinskys* undersökning tvärtom resulterade i hela 29,6 % för villkorliga domar i skriftligt förfarande på riksplånet åren 2007 och 2008 (2010 tabell 18 s 100).

⁵² Totalt dömdes år 2008 ovillkorligt fängelse ut i 10,3 % av brottmålen vid TR (6.872 fall av 66.471, *Rättsstatistik*, Åtalade, dömda och straff). I skriftligt förfarande på riksnivån var siffran 4,1 % för åren 2007 och 2008 (*de Godzinsky 2010* a.s.). En granskning av siffran för utevarohandläggning ger i sin tur vid handen att andelen ovillkorliga domar i de avgjort flesta domstolarna är en hel del högre, samtidigt som färre villkorliga straff döms ut än i brottmålsrättegångar i allmänhet. T.ex. på Helsingfors TR avdelning 5 ledde hela 23,5 % av domarna i utevaro till ovillkorligt fängelse, medan endast 1,5 % av målen i skriftligt förfarande gjorde det. Andelen ovillkorliga straff som dömdes ut i svarandens utevaro i Rovaniemi var rent av dubbelt så hög, 50,0 %, jämfört med 4,0 % i skriftligt förfarande. Siffran för ovillkorligt fängelse i utevarohandläggning översteg kraftigt densamma i fråga om skriftligt förfarande även i alla andra domstolsenheter (Avdelning 6 i Helsingfors 4,5 – 2,2 %; Vanda 18,7 – 4,3 %; Åbo 19,8 – 9,8 %; Joensuu 5,6 – 2,8 %) förutom Korsholm (0,0 % – 3,0 %), där resultatet dock blir slumpmässigt på grund av det ringa antalet utevaromål (8). Sammanlagt dömdes ovillkorliga straff ut i hela 31 % av målen som genomgick utevarohandläggning i samtliga sex TR (89 fall av 282).

princip kan bli betydligt svårare, upp till sex månader och med möjlighet till muntligt uttalande upp till nio månader,⁵³ jämfört med de högst tre månader som kan dömas ut i utevarohandläggning. Således kan samtycket till skriftligt förfarande utebli i fall där ovillkorligt fängelse framstår som den rätta påföljden. Om svaranden är svår att få tag i nöjer domstolen sig måhända med att handlägga saken i hans eller hennes utevaro och med att döma ut det straff som då står till förfogande.

En annan förklaring ger kanske domstolens egen inställning till saken. Det är tänkbart att domstolar för skriftligt förfarande sällar fram närmast sådana fall som är klara på ett positivt sätt; gärningen är inte särskilt allvarlig, svaranden är en integrerad samhällsmedlem som har intresse av att saken handläggs smidigt och förväntas rätta sig redan efter en lindrig påföljd. Det skulle således handla om ett slags korollarium till den förra förklaringen: domstolen anpassar sitt eget tillvägagångssätt till hur den förväntar sig att svaranden reagerar på anbudet om skriftligt förfarande. Rumsrent folk med fast arbete och bostad erbjuds det skriftliga förfarandet i mål som inte gäller alltför grova gärningar. Då dessa människor vanligen inte heller är brottsligt belastade sedan tidigare blir straffet i regel lindrigare än för återfallsförbrytare, som för övrigt är mindre benägna att samarbeta med domstolen i arrangemangen kring skriftligt förfarande. För de sistnämnda utgör alternativen utevarohandläggning eller fullskalerättegång, och enligt processekonomins grundsatser anlitas utevarohandläggning om straffet ändå förväntas falla inom tremånadersgränsen.

Om någon av förklaringarna är sanningsenlig kan vi hävda att det är fråga om en oönskad kriminalpolitisk snedvridning. Redan utgående från det att strängare straff kan dömas ut jämfört med utevarohandläggning, kan man sluta sig till att avsikten med lagen är att placera det skriftliga förfarandet mitt emellan fullskalerättegång och utevarohandläggning vad de åtalade gärningarnas allvar beträffar. Om det nu visar sig att det i utevarohandläggningen i själva verket döms ut strängare straff än i skriftligt förfarande – andelen ovillkorliga straff är större – tyder detta på att målfördelningen mellan de olika handläggningsformerna inte är optimal. Saken motiverar en separat utredning.⁵⁴

Om straffnivån kan sägas följande: av de ovillkorliga fängelsestraff (inklusive dem som eventuellt förvandlades till samhällstjänst) som dömdes ut i skriftligt förfarande åren 2007 och 2008 (N=3.398) översteg endast 2,1 % (73 domar)

⁵³ BRL 5 a:1,2 jfrt med 5 a:5.

⁵⁴ Självt ser jag det som angeläget att i främsta rummet då utreda hur stor andel av de ovillkorliga fängelsestraffen på högst 3 månader som döms ut i svarandens utevaro. Av resultatet kan man sedan sluta sig till huruvida utevarohandläggning används som den lättaste vägen att lagföra samarbetsvilliga misstänkta som ska dömas till fängelse. Av den tillgängliga statistiken framgår detta tyvärr inte.

6-månadersgränsen och krävde således att svaranden hade getts tillfälle till muntlig utsaga.⁵⁵ Detta är i linje med vad jag anförde ovan om att domstolen ska avhålla sig från att i skriftligt förfarande döma ut fängelsestraff på 6–9 månader. Hela två femtedelar, 40,2% (N=1.367), av de ovillkorliga fängelsestraffen stannade i sin tur mellan 3 och 6 månader, vilket är logiskt med hänsyn till att straffskalan i utevarohandläggning är högst 3 månaders fängelse. Mål som inte kräver svarandens personliga närvaro men som ska bestraffas strängare, mellan 3 och 6 månader, ska riktas till skriftligt förfarande. Å andra sidan understeg det ovillkorliga fängelsestraffet 3 månader även i skriftligt förfarande i 58,4 % av fallen.⁵⁶

De villkorliga fängelsestraff som döms ut i skriftligt förfarande befinner sig som väntat lägre på straffskalan än de ovillkorliga. Av de villkorliga straff som dömdes ut i skriftligt förfarande föll således hela 85,8 % (9.742 av 11.357 fall) i kategorin under 3 månader medan 14,0 % (N=1.587) stannade mellan 3 och 6 månader. Endast 0,2 % (N=27) av de villkorliga straffen översteg 6 månader.⁵⁷

Med beaktande av resonemanget kring huruvida samhällstjänst över lag kan dömas ut utan att domstolen har haft tillfälle att i direktkontakt förvissa sig om att svaranden lämpar sig för denna påföljd, är det intressant att notera att samhällstjänst numera intar en etablerad plats i de båda underlättade brottmålsförfarandena. Ca 5 % av alla domstolstraffen är samhällstjänst.⁵⁸ Medan samhällstjänst inte förekom i utevarohandläggning i de två undersökningsdomstolarna i september 2005, var straffarten ständigt företräd i de underlättade handläggningsformerna tre år senare och då på en nivå som kvantitativt motsvarar samhällstjänstens andel i allmänhet. De absoluta siffrorna är så pass små att något mera knappast går att härleda ur dem. Men redan det att samhällstjänst faktiskt döms ut i båda processarterna, utevarohandläggning och skriftligt förfarande, är en värdefull insikt i sig.⁵⁹

⁵⁵ *de Godzinsky 2010* tabell 19a s. 100.

⁵⁶ *de Godzinsky 2010* a.st.

⁵⁷ A.a., tabell 19b s. 101. – I mitt forskningsmaterial ingår inte ett enda sådant fall. Detta följer av det faktum att ingen av domstolarna hade berett svaranden tillfälle att avge en muntlig utsaga för att möjliggöra straffskärpning.

⁵⁸ Se avsnitt 8.3 vid not 25.

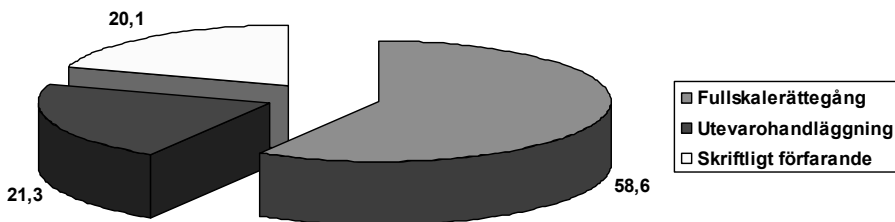
⁵⁹ Bortsett från Helsingfors TR avdelning 6 hörde samhällstjänst till straffurvalet i samtliga domstolsenheter. Å andra sidan var det endast i Åbo som man både i utevarohandläggning och i skriftlig process hade dömt ut samhällstjänst. Antalet samhällstjänstdomar varierar från 1 i Korsholm till 9 i Åbo. Det var något vanligare att samhällstjänst dömdes ut i utevarohandläggning (sammanlagt 13 domar) än i skriftlig process (9 fall). Andelen samhällstjänst i de förenklade förfarandena ligger i stort sett i linje med rättspraxis i samtliga brottmål med variation mellan 2,8 % i utevarohandläggning i Åbo och 6,6 % i dito i Rovaniemi. *de Godzinsky 2010* redovisar liknande resultat på 4,7 % samhällstjänst i skriftligt förfarande åren 2007 och 2008 (1.797 domar av 38.374). Samhällstjänstens längd i timmar framgår inte av någon av undersökningarna.

När det gäller straffpraxis i diverse brott kan konstateras att böter är den vanligaste påföljden i samtliga studerade målgrupper med undantag av grovt rattfylleri, vilket förklaras av att straffbestämmelsen föreskriver fängelse i högst två år eller minst 60 dagsböter⁶⁰ och av etablerad straffpraxis. För lindrig misshandel och snatteri utgör böter också det enda lagfästa straffet och någon annan påföljd kommer således endast i fråga om svaranden döms till gemensamt straff för även andra, grövre brott (eller ett tidigare utdömt straff anses som en tillräcklig påföljd också för det nu åtalade bötesbrottet).⁶¹

Här ska beaktas att varje enskild brottstyp som behandlades vid domstolarna i fråga under undersökningsperioden var numerärt liten och att materialet med säkerhet även omfattar fall där ett gemensamt straff har dömts ut. Detta innebär att påföljden för en given brottslig gärning blir något slumpmässig. Av dessa skäl förefaller det inte vara nödvändigt eller ens särskilt ändamålsenligt att närmare granska straffarterna för de olika brotten, utan läsaren hänvisas på denna punkt till siffrorna som sådana.

Vi avslutar granskningen av tabellerna med att i cirkeldiagram återge andelen av de olika handläggningsformerna för brottmål vid tingsrätt. Här gäller det att notera att vi saknar statistiska uppgifter över utevarohandläggningen på riksnivå. Framställningen i *schema 5.8* är därför baserad på ett avvägt medelvärde av mitt eget forskningsmaterial.

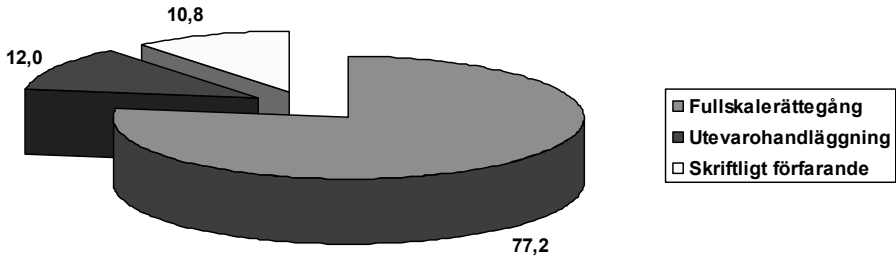
Schema 5. Handläggningsformer och deras procentuella andel (cirkeldiagram).

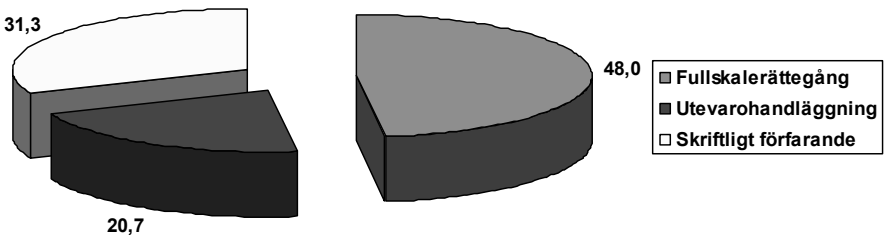
Schema 5.1. Helsingfors tingsrätt avdelning 5.

⁶⁰ SL 23:4.

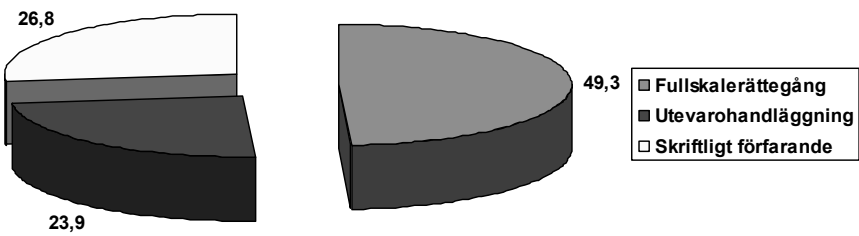
⁶¹ SL 21:7 och 28:3. – Om att ett tidigare utdömt fängelsestraff (eller samhällstjänststraff) enligt SL 7:6 (eller 7:7) även kan omfatta ett bötesstraff som i princip skulle dömas ut för ett brott som är i realkonkurrens med dem som lett till det tidigare straffet, se **HD 2003:8**.

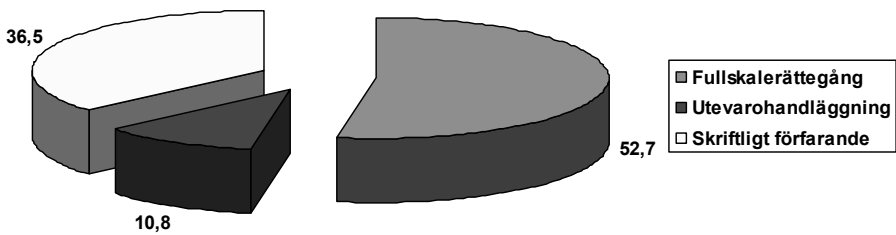
Schema 5.2. Helsingfors tingsrätt avdelning 6.

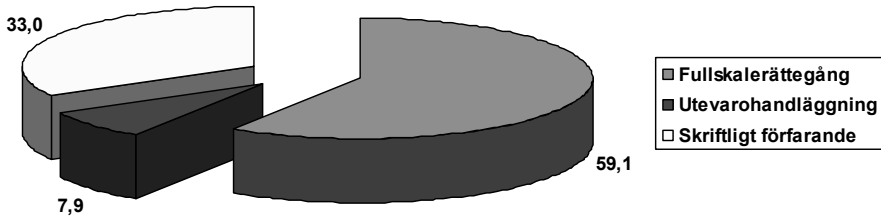
Schema 5.3. Vanda tingsrätt.

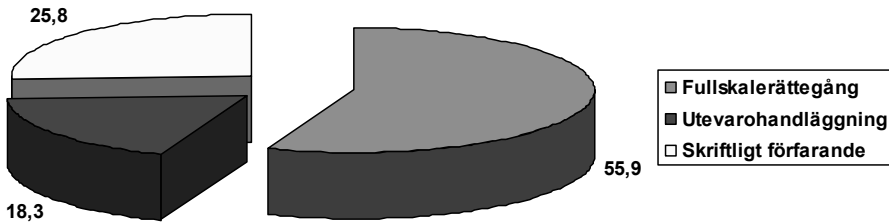
Schema 5.4. Åbo tingsrätt.

Schema 5.5. Korsholms tingsrätt.

Schema 5.6. Joensuu tingsrätt.

Schema 5.7. Rovaniemi tingsrätt.

Av diagrammen kan skönjas tre grupper domstolar:

- en med hög andel mål i skriftligt förfarande och med få i utevarohandläggning
 - Korsholms och Joensuu TR
- en annan med medelmåttig andel förenklade förfarandearter
 - Helsingfors TR avdelning 5, Vanda, Åbo och Rovaniemi TR
- en tredje med ringa andel underlättade handläggningsformer
 - Helsingfors TR avdelning 6

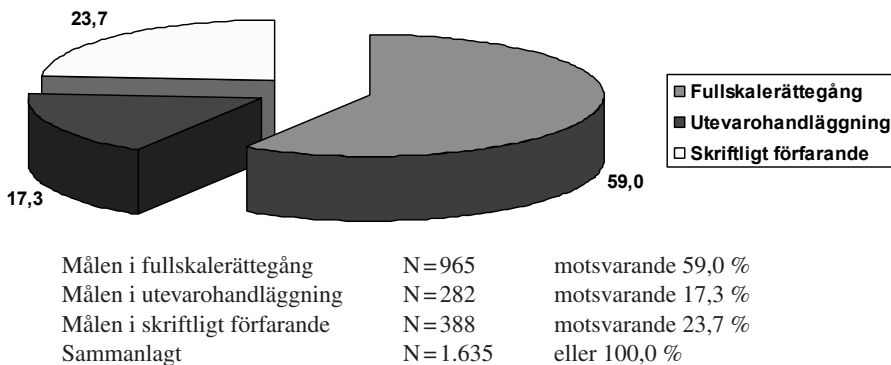
Av grupperna kan kanske den första hävdas bäst motsvara hur lagstiftaren hade tänkt sig målfördelningen. Det skriftliga förfarandet som går ut på frivillighet och engagemang angavs i förarbetena till lagen bättre trygga rättssäkerheten än en utevarohandläggning som endast blir av till följd av svarandens passivitet. Domstolarna i denna grupp representerar dock en tämligen liten andel av den totala befolkningen i domkretsarna för de sex tingsrätterna.

Största delen av människorna bor däremot i domkretsarna för den andra gruppens domstolar, som kännetecknas av en medelmåttig andel förenklade förfaranden. Gruppen kan sägas utgöra den gyllene mellanvägen som på ett pragmatiskt sätt förenar det bästa hos det gamla systemet, dvs. ett flexibelt anlitanande av utevarohandläggningen, med den nyare möjligheten till skriftligt förfarande i mål

där det bedöms som ändamålsenligt. Man kan å andra sidan tänka sig att denna grupp minskar i omfång och snarare utgör ett övergångsskede från den gamla utevarohandläggningsmentaliteten till den skriftliga processen i enlighet med målen i den nya lagen.

Avdelning 6 vid Helsingfors tingsrätt, som ensam står för den tredje gruppen, kan hävdas vara något av en specialdomstol med inriktning på grov narkotikabrottslighet och andra allvarliga brottmål. Siffrorna för den skiljer sig därför från mängden. Det är tveksamt om det finns någon motsvarande domstolsenhet i landet med en så speciell målfördelning. Här är det på sin plats att tala om ett särfall snarare än om en grupp.⁶²

När vi slutligen summerar alla data från våra sex tingsrätter och räknar ut medelvärdena får vi följande diagram:

Schema 5.8. Medelvärdet av forskningsmaterialet.

Den här figuren kan antas vara mera representativ i och med att de kvantitativa skillnaderna mellan domstolar med få mål å ena sidan och domstolar med många mål å andra sidan jämnas ut något. Mitt material omfattar ju domstolar som på årsnivån behandlar en dryg fjärdedel av alla brottmålen i landet; i de undersökta domkretsarna bor dessutom var fjärde invånare i landet.⁶³

⁶² Tolkningen av data från denna domstolsenhet försvåras vidare av att man där tydligen har räknat antalet åtalpunkter i stället för mål enligt diarienumren. Om vi utgår från antalet svarande och inte antalet mål får vi på samma avdelning följande, mera normal indelning: 74,0 % av svarandena i fullskalerättegångar, 13,7 % i utevarohandläggning och 10,8 % i skriftligt förfarande. Siffran avviker dock även omräknad på detta sätt så kraftigt från motsvarande svarandesiffror från andra domstolar att företeelsen måste ha en reell förklaring, närmast just målens säregna beskaffenhet på den avdelningen.

⁶³ Se avsnitt 8.2 vid noterna 11 och 12.

8.4.2 Kvalitativ studie

8.4.2.1 Helhetssyn på det skriftliga förfarandet

Slutligen tar vi del av resultaten av den *tredje studien*, där rättskipningspersonalen vid de sex tingsrätterna tillfrågades om hur det skriftliga brottmålsförfarandena sköts i praktiken. Studien genomfördes i två delar. I den första bads lagmännen att i korthet beskriva det skriftliga förfarandet på ett allmänt plan i deras domstolar.⁶⁴ Frågorna finns i BILAGA 5. Syftet var att inhämta kunskap om hur man i praktiken handlägger brottmål skriftligen. Genom att fokusera på vissa viktiga faser i handläggningen strävades även efter att utreda om tillvägagångssätten på dessa punkter varierar från en domstol till en annan. Resultatet av denna förfrågan granskas nedan.

Som ett andra led i den tredje studien riktades genom lagmännen en förfrågan till hela rättskipningspersonalen, tingsdomarna och notarierna, vid de deltagande sex tingsrätterna om en del detaljer i förfarandet. Frågorna samt sammanfattningen av svaren återges i BILAGA 6. Kunskapsintresset gällde här frågan om vissa i lagen angivna handlingsmönster förekommer eller inte i praktiken, dvs. huruvida *law in action* överensstämmer med *law in books*.

Enkäten i BILAGA 6 riktades endast till domare (och notarier) som hade egen erfarenhet av det tillvägagångssätt som frågorna gällde. Detta kan ge en större felmarginal än om samtliga informanter hade besvarat frågorna. Nedan framgår dock att resultaten var så pass entydiga att antalet svarande knappast hade påverkat det.

Vi går över till att ta del av lagmännens redogörelser för hur det skriftliga förfarandet genomförs i deras respektive tingsrätter (BILAGA 5). Allmänt kan sägas att handlingsmönstren i det skriftliga förfarandet verkar tämligen enhetliga. Stämningen utfärdas i regel av domstolen såsom i fullskalemål och inte av åklagaren. I första rummet används poststämning i hopp om att svaranden fyller i och returnerar blanketten för erkännandet och samtycket till skriftlig handläggningsform. I stämningen uppges när domen ges. För det fall att svaranden inte erkänner eller inte samtycker till förfarandet sätts oftast redan i stämningen även ut en dag i reserv för huvudförhandling, och gärna då i form av utevarohandläggning. Kompletterande utsagor inbegärs mycket sparsamt av parterna – och knappast

⁶⁴ Om handlingsramen för utevarohandläggningen frågades inte systematiskt. Detta beror på att utevarohandläggningen *till sina yttre former* är ett särfall av vanlig fullskalerättegång och således huvudsakligen följer de vedertagna handlingsmönstren i brottmålsrättegångar i allmänhet, frånsett givetvis att svaranden uteblir. Jfr avsnitt 7.3.3.2 vid not 177 och framåt om särdragen hos rättegången i svarandens utevaro med praktisk kunskap inhämtad från domare och åklagare.

någonsin i det tveksamma syftet att möjliggöra straffskärpning utöver 6 månaders fängelse.

I svaren kommer fram detaljer av intresse. Att åklagaren utfärdar stämningen är sällsynt. I Helsingfors sker detta i samband med kontaktåklagarnas verksamhet i polisdistrikten. Trots idoga ansträngningar förblir andelen åtal som dessa kontaktåklagare lyckas utfärda direkt efter förhöret med den misstänkta tämligen ringa, kring 8 % av målen i skriftligt förfarande. I Vanda har avtalats med TR att åklagarna utfärdar stämningen direkt i fråga om utomlands bosatta eller svarande som saknar fast adress. Detsamma har man gått in för också i Joensuu och Rovaniemi. Från Åbo och Korsholm meddelas att åklagarstämning inte anlitas alls.

När det förbereds delgivning i Vanda ringer tingssekreteraren upp svaranden och frågar om denna fortfarande tänker erkänna gärningen och samtycka till skriftligt förfarande. Endast efter jakande svar sänds poststämningen med bevisformulär om delfående ut till svaranden. På så sätt vill man förebygga resultatlösa försök med skriftligt förfarande.

I stämningen sätts vanligen ut datumen för senaste returnering av erkännande- och förfarandesamtyckesblanketten, inkommande med eventuellt skriftligt svaromål, eventuell huvudförhandling och meddelande av domen. I och med detta minskar pappersexercisen.⁶⁵ Variationer förekommer dock, t.ex. i Vanda anges ingen tidpunkt för huvudförhandlingen direkt i poststämningar utan svaranden kallas vid behov till den särskilt. I stämningar som delges av en stämmingsman ingår däremot uppgift om eventuell huvudförhandling. I Korsholm fanns en intern variation: på två av de tre kansliorterna sattes datumet för en eventuell huvudförhandling ut direkt, medan datumet i fråga vid huvudkansliet i Vasa vid behov meddelades separat. I Joensuu var den klara huvudregeln rent av att tidpunkten för huvudförhandling inte bestäms redan i stämningen.

I Vanda tingsrätt är fristen för delgivning för stämmingsmän tre veckor, svarsfristen två veckor och domen meddelas en vecka efter svarsfristens utgång. Målet förutsätts således vara slutbehandlat inom sex veckor från det att stämningen utfärdats. Samma tingsrätt har även låtit översätta erkännande- och samtyckesformulären till estniska och ryska.

När stämmingsmannadelgivning (undantagsvis) anlitas förekommer det att svaranden bereds tillfälle att omedelbart även teckna under erkännande- och samtyckesblanketten. På en del ställen, t.ex. i Korsholm, uppgavs att så faktiskt oftast sker. Endast från Joensuu rapporterades att svaranden även när delgivningen sköts av stämmingsman alltid ges tid att överväga huruvida han eller hon går med på det föreslagna skriftliga förfarandet.

⁶⁵ Se närmare avsnitt 7.4.4.2 om tillvägagångssättet ”engångsprincipen” vid delgivningen.

Även om skriftliga svaromål och andra (spontana) utsagor av svaranden givetvis kommuniceras till åklagaren och sådana målsägande vars rätt saken gäller, ombeds dessa t.ex. i Vanda vanligen inte bemöta svaromålet.

8.4.2.2 *Vissa detaljer i handläggningen*

I lagen finns ett flertal bestämmelser om olika slags närmare tillvägagångssätt som kunde anlitas i skriftligt förfarande i brottmål. För det mesta handlar det då om att begära olika utsagor, skriftliga eller muntliga, av varierande parter. Jag har redan tidigare uttryckt tvivel om dessa även vinner tillämpning i praktiken eller om det ens vore önskvärt med tanke på en rättvis rättegång.⁶⁶ I den senare delen av min tredje enkät var jag särskilt intresserad av hur man skötte saken i praktiken. Samtidigt frågades om det hade hänt att förutsättningarna för ett tilltänkt förenklat brottmålsförfarande hade gått om intet under behandlingens gång. Då avsågs situationer där utevarohandläggningen måste förvandlas till en vanlig huvudförhandling med svaranden närvarande samt situationer där svaranden eller målsäganden hade tagit tillbaka sitt samtycke till det skriftliga förfarandet.

Resultaten av förfrågan återges till denna del i BILAGA 6. Sammanfattningsvis kan konstateras följande:

1. Utevaromål måste ibland förvandlas till fullskerättegångar för att höra svaranden som personligen närvarande (fråga A). Så hade skett i september 2008 tre gånger, vid Vanda tingsrätt. Året innan rapporterades 27 motsvarande fall, 20 från Vanda, 3 från Åbo och 4 från Joensuu.

2. Processmaterialet i det skriftliga förfarandet lever och kan utvecklas något ännu under handläggningens gång, åtminstone hos en del domare. Det händer att kompletterande skriftliga utsagor begärs, både av målsäganden, troligen närmast för att antingen inhämta hans eller hennes förfarandesamtycke eller för att be honom eller henne att närmare lägga fram sina privaträttsliga yrkanden, och ibland även av svaranden (frågorna B.1 och B.2). Av målsäganden hade i september 2008 begärts skriftlig utsaga i två fall, båda på avdelning 5 i Helsingfors, och under det senaste året i 13 rapporterade fall, 11 av dem likaså på avdelning 5 i Helsingfors, 1 i Korsholm och 1 i Joensuu. Av svaranden hade betts om skriftlig utsaga tre gånger i september 2008, alla i Korsholm, och 30 gånger året innan, 20 av dem i Vanda, 9 i Korsholm och 1 i Joensuu. Däremot gäller det att notera att man vid flera domstolar aldrig hade berett vare sig målsägande eller svarande tillfälle att avge en sådan utsaga.

⁶⁶ Se avsnitt 7.4.4.3.

Även en muntlig utsaga kan ha inhämtats av målsäganden (fråga B.3). Så hade skett sammanlagt fyra gånger året innan, därav tre i Helsingfors på avdelning 5 och 1 i Joensuu.

3. Utsagor i syfte att tillåta straffskärpning undviks såsom även andra muntliga utsagor av svaranden (frågorna B.4 och B.5). Det kom inte fram ett enda fall där domstolen hade berett svaranden tillfälle till muntlig utsaga, varken i syfte att möjliggöra ett straff på mellan 6 och 9 månader eller annars. Att rättegångsmaterialet inte sväller okontrollerat förefaller förnuftigt med hänsyn till såväl rättskyddet som processordningen.

4. Det inträffar att svaranden tar tillbaka sitt erkännande och/eller förfarandesamtycke. Det kan även vara målsäganden som drar sig ur en skriftlig process. Oftast aktualiseras då i båda fallen en utevarohandläggning utan att målet direkt flyttas till fullskalerättegång, till vilken svaranden förväntas inställa sig personligen (frågorna B B.7.–B.9.). I september 2008 hade det hänt tre gånger, 1 i Vanda och 2 i Joensuu, att svaranden i ett senare stadium hade motsatt sig det skriftliga förfarandet. Året innan rapporterades 28 sådana fall (1 på avdelning 5 i Helsingfors, 10 i Vanda, 2 i Åbo, hela 15 i Joensuu). Det var endast i 3 fall i Rovaniemi året innan som målsäganden hade vägrat fortsätta det skriftliga förfarandet. Av dessa 31 fall hade 24 (77 %) sedan handlagts i utevarohandläggning, inte i fullskalerättegång. Bara under september månad 2008 hade så inträffat fyra gånger.

9 Avslutning

9.1 SAMMANFATTNING AV STUDIEN

9.1.1 Allmänna slutsatser

Studien kan i korthet sammanfattas så att det, både på nationellt plan och i jämförelseländerna, förekommer en av effektivitetshänsyn betingad strävan efter att differentiera behandlingen av anklagelser för brott utifrån gärningens allvar och målets bevisläge. Tendensen är att anordna förenklade förfarandemönster för mål som anses som förhållandevis lindriga i termer av de rekvisitfaktorer som kännetecknar den misstänkta gärningen samt av därav följande låga straffvärde. Dessa är de allmänna innehållsmässiga kriterierna för att saken ska kvalificera sig för ett underlättat brottmålsförfarande. Men detta är inte tillräckligt.

För att uppnå legitimitet i straffrättsvården ska formerna för lagföring av brottsmisstankar framstå som rättvisa för de inblandade samt även för allmänheten. Följaktligen måste för att ett underlättat brottmålsförfarande ska kunna anlitas två ytterligare villkor uppfyllas. Dels handlar det om svarandens subjektiva inställning till anklagelserna och sättet att anordna förfarandet, dels om bevisläget som en helhet.

I detta sistnämnda hänseende måste saken ha kunnat klarläggas tillräckligt så att inget rimligt tvivel om svarandens skuld kvarstår även om en kontradiktorisk bevisföringsprocess inte genomförs i rätten. I praktiken innebär detta närmast att gärningen ska vara erkänd eller åtminstone inte förnekas aktivt samtidigt som entydiga bevis av teknisk natur föreligger. Förfarandemässigt förutsätts att svaranden samtycker och de övriga inblandade inte heller motsätter sig till att saken handläggs i förenklade former.

Nedan sammanfattas de olika avsnitten i studien enligt följande:

9.1.2 Inledning

Innan processlagstiftningen i Finland reformerades under 1990-talet upplevdes rättegångsförfarandet brista i muntlighet, koncentration och omedelbarhet. Såsom i Sverige under tiden före den nya rättegångsbalken dröjde rättegångarna och målen sköts upp ett flertal gånger. Handläggningen grupperades till betydande del kring förundersökningsprotokollet. För att råda bot på farhågorna byggde 1997 års BRL starkt på att behandlingen koncentreras i en muntlig hu-

vudförhandling och slutförs på en gång. För lindriga brottmål tillåts dock att de kan avgöras i svarandens utetvare om bevisläget är entydigt. Senare har ett helt skriftligt brottmålsförfarande införts avseende erkända gärningar. Skriftligheten har således snabbt återkommit till domstolsförfarandet i första instans.

9.1.3 Utgångspunkterna för forskningen

Forskningen siktar på att begrunda och komma med svar på frågan varför, i vilket syfte och av vilken anledning, brottmål handläggs, förutom med parterna närvarande i rätten, även i en huvudförhandling som utspelas något avslaget i svarandens utetvare eller så enbart skriftligen på handlingarna utan att någon huvudförhandling alls blir av. Möjligheten till olika handläggningsformer kan förväntas återspegla varierande behov av att framhäva rättssäkerhets- eller effektivitetssynpunkter utefter den enskilda brottsmisstankens beskaffenhet. Forskningen fokuserar på innehållet i den gällande rätten och tar således rättsdogmatisk inriktning.

För att pröva bestämmelserna i ikraftvarande finsk lag med sikte på deras för-enlighet med mer allmänna principer som sätter standarden för rättvisheten av rättsvärden granskas kraven som internationella människorättsinstrument, främst den Europakonventionen, och dessas tillämpningspraxis ställer för lagföring av brottsmisstänkta personer på annat sätt än i fullskalerättegång där de själva är närvarande. Då handläggningsformer som i hög grad litar på skriftligt material ständigt förekommer i brottmålsförfarandet även om det officiellt anförs att rättegången bäst anordnas efter principerna av muntlighet, koncentration och omedelbart, frågas det vidare huruvida och av vilken anledning lagskipningen starkt attraheras av bevisstyrkan hos den skriftliga presentationsformen.

9.1.4 Parternas närvaro vid brottmålsrättegången

För att ge bakgrund till företeelserna utetvarehandläggning och skriftlig process som undantagsförfaranden redogörs i kapitlet för syften med parternas närvaro i den ordinarie processformen, fullskalerättegången samt granskas bestämmelserna i gällande rätt angående närvaro i brottmålsrättegången.

Kontradiktionen som den grundläggande förfarandepripcipen i rättegången kräver att parterna hörs med anledning av varandras yrkanden och att de kan bemöta motpartens bevisning. Detta sker lämpligen i ett koncentrerat förfarande som gärna anordnas efter de bidragande principerna av muntlighet och omedelbarhet. Om målet inte är bevismässigt entydigt behöver svaranden även vanligen höras i bevissyfte. Att delta personligen närvarande i rättegången är därtill ägnat att väcka och upprätthålla hos parterna en tillit till att rättsväsendet fungerar.

Vidare kan konfrontationen med brottsoffret för svaranden framstå som en tankeställare och främja individualprevention. Således utgörs utgångspunkten för partsdeltagande i brottmålsrättegången av att det hålls en huvudförhandling där svaranden, i bevissyfte ofta även målsäganden, ska vara personligen närvarande. Då närvaron i synnerhet i fråga om svaranden inte särskilt ofta kan förväntas bli av på frivillig basis, tryggas den vid behov med tvångsmedel, i och med att parten hämtas till handläggningen. Detta kan föregås av att han eller hon tas i förvar eller rent av häktas som frånvarande.

9.1.5 Ansats till förståelse av förenklade handläggningsformer

Med hjälp av hermeneutisk filosofi, närmare bestämt Heideggers fundamentalontologi och Derridas dekonstruktion, görs ett försök att reda ut huruvida och om så hur autentiskt trovärdigt det går att förstå sig på företeelser och personers förhållanden genom att ta del av saken rapporterad i skrift och inte genom att höra inblandade tala personligen.

Filosoferna varnar för det första för att inte blanda det som finns för handen, synen (*actualitas*) med vad som saker verkligen är, väsendet (*quidditas*). Så medför fysisk närvaro inte obetingat förståelse av det som försiggår. Däremot förefaller det att skrivna texter i egenskap av spår efter någonting som företräder det som kan aktualiseras i närvaro, men lika väl även utebli, kan verka som skillnader som i gynnsamt fall gör att vi medelst dem har bättre förutsättningar att vinna förståelse. Detta kunde tänkas berättiga att man tar del av förundersökningsprotokollet jämfört med att den som uttalat sig däri hörs efteråt live i domstolen. Men samtidigt ska hållas i minnet textens öppenhet för varierande tolkningar. Så garanterar alltså varken närvaro eller läsning av en rapporterad berättelse att saken uppfattas riktigt. Å andra sidan är detta möjligt i båda sammanhang, enligt Derrida rent av troligare vid läsandet av en text. Medierade handläggningsformer saknar således inte grund i filosofin.

9.1.6 Krav föranledda av rätten till en rättvis rättegång

Även om huvudregeln i en rättvis rättegångsmiljö består av att anklagelser för brott behandlas i en fullskalerättegång med svaranden personligen närvarande tillåts i Europadomstolens praxis avsteg från detta förutsatt att svaranden med full förståelse av handlingens betydelse godkänner det förenklade förfarandet. Samtycket till en underlättad handläggningsform kan ges uttryckligen eller implicit. Utöver svarandens samtycke krävs att inget viktigt allmänt intresse hindrar att ett förenklat lagföringsprocedur anlitas. Således begränsas möjlighet till skriftlig process eller utevarohandläggning i praktiken till bevismässigt klara

anklagelser för ringa eller högst medelgrova brott medan allvarligare gärningar oavsett bevisläget såsom även lindriga mål med osäkerhetsmoment i bevisningen ska tas upp till prövning i fullskalerättegång.

9.1.7 Europeisk översikt

I samtliga jämförelseländer, i det viktiga modellandet för finsk rättegångslagstiftning Sverige såväl som i Tyskland, Frankrike samt England och Wales, finns det som alternativ till fullskalerättegång förenklade domstolsförfaranden i brottmål. I varje rättsordning ingår, såsom i den finska, möjligheten att handlägga anklagelser för brott såväl i domstolens sammanträde utan att svaranden behöver vara närvarande som helt skriftligen utan att någon muntlig förhandling alls hålls.

Strävan efter att på processekonomiska grunder sålla fram mål som inte påkallar en fullskalerättegång och rikta dessa till en underlättad handläggningsform istället, förenar således dessa västeuropeiska rättsordningar. Tendensen har tilltagit på sistone i takt med att det i flera länder i likhet med Finland har införts nya helt skriftliga brottmålsförfaranden såsom den svenska skriftliga processen där, till skillnad från motsvarande förfaranden i andra länder, inte förutsätts att gärningen uttryckligen är erkänd eller den tyska enigheten om straff (*Verständigung*) samt franska strafförslag (*composition pénale*) och uppsnabbat förfarande (*reconnaissance préalable de culpabilité*). I England garanteras en rationell resurstilldelning sedan gammalt främst genom att svarandena uppmantras att i bevismässigt klara fall plädера skyldiga vilket även i fråga om medelgrova brott leder till att huvudförhandlingen faller bort och straffet blir nedsatt. I de övriga jämförelseländerna begränsas däremot användningen av de förenklade förfarandena till misstankar för förhållandevis lindriga brott och hur mildt eller strängt straffet mäts på skalan påverkas inte av vilken handläggningsform som väljs.

9.1.8 Gällande rätt

Enligt gällande finsk lag kan anklagelser för brott handläggas vid domstol förutom i fullskalerättegång i två slags förenklade förfaranden, nämligen i en huvudförhandling som hålls utan att svaranden är personligen närvarande (*utevarohandläggning*) eller i ett *skriftligt förfarande*. Villkoren för dessa handläggningsformer är tämligen enhetliga. Målet ska vara bevismässigt klart och anklagelsen ska inte avse ett alltför grovt brott. Vissa skillnader förekommer dock.

Utevarohandläggning kan hållas även om svaranden inte uttryckligen har erkänt gärningen förutsatt att saken på annat sätt, närmast med hjälp av teknisk bevisning, är tillfredsställande utredd för att slå fast skulden bortom rimligt tvi-

vel även om varken svaranden själv eller någon annan hörs i bevissyfte. I princip begränsas utevarohandläggning inte efter anklagelsernas allvar men i praktiken kringsskärs användningsområdet till de lindrigare brotten på grund av att högst fängelse i tre månader kan dömas ut i svarandens utevaro, eller om han eller hon exceptionellt hade gett sitt samtycke till förfarandet, i maximalt sex månader.

Medan utevarohandläggningen går ut på en fullständig passivitet från svarandens sida förutsätter det skriftliga förfarandet tämligen stark aktivitet av honom eller henne. Han eller hon ska, gärna redan i förundersökningen men i vart fall till domstolen efter att ha delgetts stämningen i skrift erkänna att han eller hon har förfarit på det sätt som anges i åtalet. Som alltid behöver erkännandet finna stöd i övrigt bevismaterial som har samlats in under förundersökningen. Målsäganden ska även underteckna en skriftlig anmälan om att han eller hon samtycker till den skriftliga handläggningsformen och avstår från sin rätt till muntlig förhandling. Skriftligt förfarande får inte användas för minderåriga brottsmisstänkta. Inte heller helt målsägandedrivna anklagelser duger till denna handläggningsform. Både svarandens och målsägandens samtycke till att målet handläggs skriftligen behövs i de mål som åklagaren driver. Under vissa begränsningar får målsäganden eventuellt komma med sina tilläggs- eller alternativa yrkanden i handläggningen. I skriftligt förfarande får behandlas åtal för lindrigare brott än sådana om förskyller fängelse i över två år. Gränsen för påföljder som kan dömas i det skriftliga förfarandet går vid sex månaders fängelse med mindre svaranden har beretts tillfälle att avge en utsaga varvid maximumet höjs till nio månaders fängelse.

Till betydande delar överlappar således de förenklade förfarandena varandra vilket gör att det inte existerar tydligt åtskilda användningsområden för de två handläggningsformerna. Det kan även kritiseras att det i lagen ges möjlighet att, förutom det standardmässiga tillämpningsområdet, döma ut tillskräp straff om svaranden antingen godkänner att målet handläggs i hans eller hennes utevaro eller om han eller hon i skriftligt förfarande har beretts tillfälle till utsaga. Omständigheten kan undangräva rättssäkerheten eller åtminstone de inblandades tillit till transparensen i förfarandet.

I ljuset av syftemålen med brottmålsprocessen och de förfarandepinciper som betjänar uppnåendet av dessa mål förefaller det överraskande att man gjort avkall på bevisomedelbarheten och tillåter, med stöd av övrigt bevismaterial, främst då svarandens eget erkännande, att bevispersonernas utsagor som står antecknade i förundersökningsrapporten anlitas som bevis. Så kan ske i skriftligt förfarande med stöd av en uttrycklig lagbestämmelse i fråga om utsagor oavsett från vem dessa härstammar. I utevarohandläggningen däremot begränsas utnyttjandet av utsagor till den uteblivna svarandens egna medan utomstående vittnen och målsäganden måste höras (om) i rättens sammanträde.

9.1.9 Fältstudien om de förenklade handläggningsformerna

För att reda ut vilka typer av mål och deras antal som i praktiken behandlas i de förenklade brottmålsförfarandena genomfördes en enkätundersökning omfattande alla brottmål som i september 2008 avgjordes i svarandens utevaro (N=282) eller i skriftligt förfarande (N=388) vid sex tingsrätter (Helsingfors, Vanda, Åbo, Korsholm, Joensuu och Rovaniemi). Även jämförelseuppgifter hämtades om utevarohandläggningarna vid två av tingsrätterna tre år tidigare då det skriftliga förfarandet ännu inte existerade. Resultaten blev att 59 % av alla brottmål fortfarande behandlades år 2008 i fullskalerättegång jämfört med 24 % som genomgick skriftligt förfarande och 17 % som behandlades i svarandens utevaro. År 2005 var fördelningen 70 % av målen i fullskalerättegång mot 30 % i utevaro. Trots införandet av skriftlig process förblir således även utevarohandläggningen väl representerad. Mål som behandlas i dessa handläggningsformer avser förstärkt nog ofta gärningar som är ostridiga till följd av teknisk bevisning. Rent av merparten av målen i de förenklade förfarandena avser trafikbrott. Bland dessa är den största undergruppen trafikonykterhetsbrott vars andel varierade år 2008 mellan 45 och 71 % av målen i skriftligt förfarande. I utevarohandläggning var andelen av rattfylleribrott mindre med variation mellan 12 och 33 %. Däremot brott med större risk för bestridande såsom misshandel är av naturlig anledning underrepresenterade i materialet jämfört med brottmålsprocesserna som helhet. Ändock förekommer även utevarohandläggningar där personer hörs i bevisnytt.

I motsats till vad som kunde väntas ogillades i de förenklade förfarandena även vissa åtal. Tre femtedelar av de mål som behandlades i de förenklade förfarandena bestraffades med böter, något som motsvarade allmän praxis Villkorliga domar var däremot färre än i det normala förfarandet. Vad som i sin tur överraskar är att det i hela 31 % av utevarohandläggningarna dömdes ut ovillkorligt fängelse som straff (89 fall av 282) jämfört med den generella siffran på 10 %. Omkring var tionde svarande i utevarohandläggningen är bosatt utomlands, i skriftlig process troligen redan på grund av språkproblem betydligt färre (i medeltal 3 %). Även den andelen överstiger medelvärde på drygt 2 % av utländska svaranden i fullskalerättegångar. En del unga under 18 år ser sig straffade i utevarohandläggning vilket kan strida mot de individualpreventiva hänsyn anknutna till förstagsförbrytarnas personlig närvaro vid domstol.

Vidare tillfrågades tingsrätterna om hur handläggningen i det skriftliga förfarandet går till i praktiken. Handlingsmönstren i det skriftliga förfarandet verkar tämligen enhetliga. Stämningen utfärdas i regel av domstol såsom i fullskalemål och inte av åklagaren. I första rummet försöker man med poststämning i hopp om att svaranden fyller i och returnerar blanketten för erkännandet och samtycket till skriftlig handläggningsform. I stämningen anmäls vanligen direkt när

domen ges. För det fall att svaranden inte erkänner eller inte samtycker till förfarandet sätts oftast redan i stämningen även ut en dag i reserv för huvudförhandling som gärna tar formen av utevarohandläggning. Kompletterande utsagor inbegärs mycket sparsamt av parterna, knappast någonsin i det tveksamma syftet att möjliggöra straffskärpning utöver sex månaders fängelse.

9.2 AVSLUTANDE SYNPUNKTER

9.2.1 Allmänt

För att sätta de studerade företeelserna utevarohandläggning och skriftlig brottmålsprocess i relation till de olika syftemålen med straffprocessen och för att värdera i vilken grad de underlättade förfarandena iakttar eller tvärtom gör avkall på de principer som är avsedda att trygga att rätten skipas i rättvisa former tror jag tiden nu vara inne att vi begrundar en del frågor i anknytning till olika delmoment i studien. Förehavanden som aspirerar till att skapa kunskap, däribland särskilt vetenskapen, grundas på att man frågar.¹ Svar kan i en disciplin som juridiken även andra samhällsaktörer komma med. Egentligen fyller vetenskapen redan en väsentlig uppgift om den med sina frågeställningar pekar ut att vissa företeelser kanske behöver ses över eller tänkas annorlunda. Tankeprocessen kan sedan ha varierande resultat. Den kan leda till att ifrågasätta och omarbete eller ändra på – eller upprätthålla och bevara – det befintliga.

9.2.2 Till processverkligheten

Det kunde finnas anledning att betänka om alla de olika brottmålsförfarandena vid domstol egentligen behövs. I nuläget är mångfalden inte särskilt överskådlig vilket minskar användarvänligheten. Det skapas inte klartdefinierade användningsområden för vart och ett av de olika förfarandena utan dessa överlappar varandra brett. Läget medför att handläggningsformen inte alltid av åklagaren och domstolen väljs på ett ändamålsenligt och rationellt sätt utan valet sker snarare på slumpmässiga grunder.

I syfte att avväga om processformerna eventuellt kunde grupperas om vore det av vikt att utreda vad som skulle ske om samtliga mål återigen genomgick fullskalerättegång. Skulle domstols- och åklagarväsendet faktiskt kvävas, med hän-

¹ Se i denna riktning not 25 i avsnitt 4.3 om frågandet som det egentliga innehållet till filosofin enligt *Derrida*.

syn till att målmängder inte mera stigit på flera år? Också ur jämlikhetssynpunkten skulle det vara påkallat att närmare granska och motivera huruvida handläggningsformerna faktiskt behöver differentieras så omfattande som i nuläget. Att lagföringen av brottsmisstankar följer enahanda former kan även vara ett egenvärde i sig ur brottpreventionens synpunkt. Om brottmålsrättegången så gott som undantagslöst tar vissa stadfästa former, uppmärksammar samhället de inblandade på att det gäller saker som ska ägnas ett visst allvar. Omvänt kan det även med fog hävdas att differentieringen av lagföringsförfarandena graderar gärningarnas förkastlighet. Lindrigare brott är mindre klandervärda och kan således beivras i förenklade former, även utan personligt deltagande av svaranden.

En fråga för sig som inte har några enkla svar är sedan om det allmängiltigt kan sägas vara mera (kostnads)effektivt att hantera rättegångsmål i svarandens frånvaro jämfört med att han eller hon är personligen närvarande. Hur mäts effekten här? Vilket är mera effektivt, att (försöka) rycka upp svaranden till en ansvarsfull samhällsmedlem genom att han eller hon personligen närvarande konfronteras med sin gärning och dess följder eller att påföljder döms ut i maximalt stort antal i en process som spelas ut helt på avstånd, utan direkt inblandning av vederbörande?

9.2.3 Till grundsatserna

Vad innebär det egentligen för valet av handläggningsform att syftet med brottmålsprocessen sägs vara att förverkliga straffansvaret i praktiken? Räcker det med att misstänkta överträdelser lagförs snabbt och utan större möda för varken de inblandade eller myndigheterna? Eller har det som följd att man ohjälpligen prutar på vissa övriga målsättningar för straffprocessen såsom den helande eller restaurativa, ibland även återfallsförebyggande verkan som brukar kopplas samman med att vara personligen närvarande när rätt skipas?

Mera specifikt alltså, har närvaro ett egenvärde i förhållande till effektiviteten? Och som vi redan efterlyst, vad är effektivitetens högsta mål: att slutbehandla så många mål som möjligt inom de befintliga resurserna eller att se till att lagskipningsförfarandena genomförs under ett samvetsgrant beaktande av de inblandades grundläggande processuella fri- och rättigheter och att de når upp till ett rättvist slutresultat? Effektiviteten handlar måhända inte endast om processekonomi utan rättssäkerheten i sin vida mening intar en plats i sammanhanget likaså.

Hur är det då med förfarandepriinciperna muntlighet, omedelbarhet och koncentration som saknades i den gamla på handlingarna grundade processen och som gjorde sitt intrång med kraft i rättegångsreformen? Har pendeln redan nu svängt så att dessa principer återigen har uppoffrats? Man kan ju inte direkt påstå att en utevarohandläggning vore omedelbar eller särskilt muntlig eller att den

skriftliga processen inte brast i samtliga ovannämnda hänseenden. Något provocerande; skiljer sig det skriftliga förfarandet från den gamla urkundsprocessen i något annat hänseende än att något sammanträde inte hålls?

I en hermeneutiskt inriktad analys har vi kunnat få fram att skriften inte i och för sig skulle vara oförmögen att förmedla verkligheten, tvärtom, under gynnsamma omständigheter skulle den överföra saken rent av mera skarpsynt jämfört med personer som berättar live. Således behöver vi inte oroa oss för att lagstiftningen skulle vila på en kognitivt ohållbar grund i och med att enbart skriftligt rättegångsmaterial anlitas i de förenklade förfarandearterna. Men är inte ett godkännande av detta axiom om skriftens styrka samma sak som att hävda att omedelbarheten inte behövs som förfarandepincip om skriftlig rapporteringen kan bjuda på lika bra, om inte bättre domsunderlag jämfört med muntlig framställning?

Detta leder till den knepiga följdfrågan: om än så vore, hur kan det berättigas att bevisningen angående anklagelser för grövre brott precis ska läggas fram muntligen, med risk för sämre bevisvärde? Är det slutligen inte snarare fråga här om att upptäckten av den s.k. absoluta materiella sanningen inte anses vara straffprocessens allra viktigaste uppgift, om än en eftersträvansvärd (bi)produkt av verksamheten, utan att målsättningen istället främst blir på att anklagelser för brott prövas i ett rättvist förfarande där det tillhör som oavhändig del att bevismaterialet läggs fram för svaranden i en form, muntligen, som möjliggör att han eller hon direkt kan förvissa sig om dess trovärdighet, genom att ställa egna frågor till bevispersonerna? Således torde det bli klart att av skriftens förmåga att troget förmedla sanningen inte följer att levande personbevisning inte vore en lämplig metod för att rannsaka brottsmisstankar. Däremot kan skriftens bärkraft anses bidra till att berättiga de underlättade förfarandena där ingen kommer att höras utöver vad som står rapporterat om saken i skrift.

9.2.4 Till de grundläggande fri- och rättigheterna

Här gäller frågan främst vilka alla typer av förenklade förfaranden som tillgodoser människorättsinstrumentens krav på rättvis brottmålsrättegång. Var går egentligen alltså gränsen för att målet obetingat måste rannsakas i en kontradiktorisk fullskaligerättegång som utspelas med svaranden närvarande i rätten? Entydiga kriterier är det egentligen inte enkelt att få fram. För närvarande verkar EMD lämna tämligen vitt svängrum för nationell lagstiftning, förutsatt att svaranden om inte uttryckligen samtycker så åtminstone inte motsätter sig att saken genomgår en underlättad processform. Tilläggsriteriet som i sin gåtfullhet framstår som något svårtolkat lyder att något viktigt allmänt intresse inte heller kräver en fullskaligerättegång. Vissa senare domar ger vid handen att då det handlar om

mindre brottslighet, några allmänna intressen av detta slag inte skulle stå på spel. Det kan även skönjas tecken på att samtycket inte alltid skulle krävas i dessa sammanhang, fastän än så länge har domar i denna riktning endast meddelats i saker som rör förvaltningsmässiga (om än straffartade) påföljder.

Även om de finska underlättade förfaranden verkar i nuläget vara skyddade mot kritik från Strasbourg går det inte att helt lita på att tolkningen inte skulle revideras även om detta alternativ inte framstår som särskilt sannolikt. Man vet ju aldrig med säkerhet vilken riktning en evolutiv-dynamisk tolkningslinje tar i framtiden. En annan diskussion är sedan också hur starkt bunden den nationella lagskiparen i fortsättningen ska vara till varje ny linjedragning av denna internationella domstol. Antydning till väl grundade avståndstaganden till de allra mest udda lösningarna av EMD hittas numera allt oftare i den juridiska diskussionen i diverse kontraherande stater.

9.2.5 Till de förenklade handläggningsformernas genomförande i finsk rätt

Det verkar som om användningsområdet för vart och ett av förfarandena inte definierats med någon synnerlig eftertanke. Detta gäller dels målgrupperna, dels påföljderna som kan dömas ut. Tillämpningsområdena för de underlättade förfarandena överlappar däremot varandra och konkurrerar även kraftigt med de summariska processarterna strafföreläggande och ordningsbot, trots reformerna som de sistnämnda varit föremål för.

Man kan ytterligare fråga sig varför det inte från individualpreventiv synpunkt har hindrats att de ungas mål behandlas i deras utevaro medan det är förbjudet att handlägga dem skriftligen. Angående påföljder kan det ifrågasättas om det är motiverat att strängare fängelsestraff kan dömas ut i skriftligt förfarande när det i praktiken döms ut fler ovillkorliga straff i svarandens utevaro jämfört med skriftlig process. Är det inte rätt egendomligt att påföljden i utevarohandläggning blir betydligt oftare ovillkorligt fängelse än i någon annan handläggningsform, inkl. fullskalerättegång? Var det faktiskt meningen att ärendena i det skriftliga förfarandet till merparten består av trafik(onykterhets)brott eller handlar det om en snedvridning som har med förundersökningsmyndigheternas, åklagarnas och domstolarnas låga aktivitet att göra i och med att de inte arbetar för att oftare kunna handlägga även andra slags mål skriftligen?

Vad själva förfarandet angår, kan det hävdas att stegen i den skriftliga processen är så många och invecklade att handläggningen knappast framstår enklare alls än en huvudförhandling, i synnerhet när denna genomförs i svarandens utevaro. Detta gäller i synnerhet om man ska gå in för att inbegära utsagor av parterna som i sin tur behöver bemötas osv. En sådan invecklad procedur som för

övrigt påminner om den tidigare uppskovsprocessen kan knappast kallas för underlättad. Att skriftligt material inkl. bevispersonernas berättelser i förundersökningen utan att personerna hörs om i ett omedelbart rättegångstillfälle, utgör domsunderlag är också en egendomlighet som inte verkar helt genomtänkt i förhållande till den allmänna uppfattningen om hur rättegångsmaterial annars framförs i rätten.

Om vi antar det som fördelaktigt att lagbestämmelserna reflekterar vad som sker eller inte sker i praktiken, kan vi tvivla på idén med att möjlighet finns i lagen att döma ut tillskräpt fängelsestraff i en utevarohandläggning som utspelas med svarandens uttryckliga samtycke och i skriftligt förfarande efter att svaranden beretts tillfälle till utsaga när nu dessa inte utnyttjas i praktiken. Rättsinstitutet ifråga är i och för sig problematiska redan med hänsyn till lagskipningsförfarandenas rättvishet i och med att svaranden riskerar påföljder som egentligen är atypiska för handläggningsformen ifråga och, vad det skriftliga förfarandet angår, inte har kunnat ta dessa i beaktande när han eller hon godkänt att gå med på handläggningsformen i fråga.

9.2.6 Till framtiden

Med beaktande av att lagstiftning handlar om samhällspolitisk styrning och således är (förhoppningsvis i viss mån) dynamisk till sin natur, borde man inte då vidta åtgärder för att förbättra eller utveckla nuläget vidare? Skulle det i så fall bara gälla att finslipa de nuvarande underlättade brottmålsförfarandena eller borde vi inte våga steget och tänka om helheten? I det förra scenariot om endast små kompletterande åtgärder vore jag benägen att föreslå slopandet av möjligheten till förhöjt straff inom de underlättade handläggningsformerna, dvs. att straffskalorna på 3–6 resp. 6–9 månader förknippade med uttryckligt samtycke till utevarohandläggning eller tillfälle till utsaga i skriftligt förfarande upphävs. Så kunde systemen öka i transparens och lättöverskådlighet. Utevarohandläggning för unga under 18 år kunde även avskaffas. Detta vore i linje med att skriftligt förfarande likaså är uteslutet angående minderåriga svarande.

Väljer man däremot att revidera hela panoplin av brottmålsförfarandena, vilket i och för sig på kort sikt verkar mindre troligt med hänsyn till att området nyss har kraftigt reformerats till samtliga sina delar, skulle uppmärksamhet fästas vid att tänka ut vilka alternativ som kan finnas till den nuvarande indelningen av lagföringsförfaranden för brottsmisstankar. Bland nya alternativ som borde avvägas och utredas närmare kan nämnas strafförslag av åklagaren samt än mera avtalsmässiga typer av transaktion med denna. Personligen är jag inte särskilt entusiastisk över dessa eftersom de verkar ägnade att i onödan tränga tillbaka officialprincipen i straffrättsvården.

Indelningen och användningsområdena för de befintliga förfarandearterna kunde även tänkas om. Här ska frågan ställas vad som behövs som lagföringsförfaranden för överträdelse som är för allvariga att bestraffas rent summariskt av polisen eller åklagaren genom ordningsbot eller strafföreläggande men så pass lindriga att en fullskalerättegång inte heller ter sig som grundad. Kognitivt är det på sin plats att erinra om att svaret även kan lyda: ingenting. Detta svar innebär att de mål som nu genomgår ett förenklat förfarande vid domstol skulle handläggas i vanlig huvudförhandling. Fullskalerättegången förknippas nämligen med obestridda fördelar, främst framhävd kontradiktion och vissa beteendestyrande effekter i och med att svaranden är personligen närvarande i behandlingen av sin sak.

Den fortsatta frågan ska således bli: var ska den nedre gränsen för domstolsmål sitta? Hur lindrig måste förseelsen alltså vara för att inte mera behöva rannsakas vid domstol utan i ett utomjudiciellt summariskt förfarande? Frågan skulle hjälpa oss fram till att se om det egentligen finns ett äkta behov av underlättade handläggningsformer vid domstolen vid sidan om själva fullskalerättegången. (Klart torde däremot vara av människorättighetsskäl att fullskalerättegången för sin del inte går att förenkla till innehållet t.ex. genom att tillåta bevisföring i skrift utan möjlighet att ställa frågor till bevispersonerna i rättegången. Den vägen kan vi alltså inte gå.)

Således blir det fråga om tillämpningsområdet för strafföreläggandet kunde möjligtvis från övre ändan utvidgas till att omfatta en del lagöverträdelse som i nuläget måste till domstol men som varken är juridiskt synnerligen knepiga eller stridiga till sina fakta. Här uppstår frågan huruvida det egentligen var så grundat och rimligt att beredningen av det skriftliga brottmålsförfarandet utgick från att de summariska lagföringarnas användningsområde inte kunde utvidgas. Det är i själva verket inte så lätt att motivera varför fortkörning med eller utan efterföljande krock går väl att bestraffa medelst strafföreläggande medan även fristående rattfylleri alltid ska till domstolsbehandling, i synnerhet med beaktande av att saker som bestraffas summariskt alltid prövas om av domstol om den misstänkta personen så önskar.

Skulle det visa sig att användningsområdet för de förenklade domstolsförfarandena blir tämligen smalt till följd av att allt mera målmateriale för nuvarande utevarohandläggning och skriftligt förfarande kunde behandlas summariskt, kunde det övervägas att slå samman de nuvarande två handläggningsformerna till en enda. Vilka närmare former den skulle då ta är en annan fråga. Jag tror nog att de bästa sidorna av de befintliga förfarandena kan, om man så ville, kombineras till en enda handläggningsform som ter sig som rättvis för de inblandade och som lätthanterlig i rättskipningens intresse. Ett alternativ kunde bestå av att smärre förseelser hädanefter lagförs vid domstol i en utevarohandläggning som bygger på att svaranden i förväg erkänner och samtycker. Detta skulle innebära

en återkomst till omedelbarhetens ideal även om processen skulle förverkligas medierat.

Men hur man än gör ska rättegången, för att vara rättvis enligt anvisningen av EMD, tillgodose försvarets, offrets och vittnenas konkurrerande intressen och slutligen jämkas ihop med en effektiv rättsvård som står i det allmännas intresse.²

² **Domen 2011-12-15 *Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket*** (stor sammansättning), punkt 146.

Tiivistelmä

Iiro Liukkonen

I SVARANDENS FRÅNVARO. FÖRENKLADE BROTTMÅLSRÄTTEGÅNGAR I TINGSRÄTTEN (”VASTAAJAN POISSAOLLESSA. YKSINKERTAISTETUT RIKOSOIKEUDENKÄYNNIT KÄRÄJÄOIKEUDESSA”)

Yleiset johtopäätökset

Tutkimus koskee rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa muuten kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissä, vastaajan olematta henkilökohtaisesti läsnä. Suomessa tähän käytettävät menettelytavat ovat poissaolokäsittely oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) annetun lain 8:11 ja 8:12 mukaan sekä lain 5 a luvun mukainen kirjallinen menettely.

Tutkimuksen tulokset voidaan lyhyesti tiivistää siten, että kansallisesti ja myös vertailumaissa on tehokkuusnäkökohdista eriytetty rikossyytteiden käsittely teon vakavuuden ja todistelutarpeen mukaan. Pyrkimyksenä on luoda yksinkertaistettuja menettelyjä asioille, jotka ovat epäillyn teon tunnusmerkistötekijöiden perusteella verraten lieviä ja joiden rangaistusarvo siten on alhainen. Nämä ovat yleiset sisällölliset perusteet sille, että rikosasia voidaan käsitellä kevenetyssä järjestyksessä. Ne eivät kuitenkaan luo riittäviä edellytyksiä menettelylle.

Rikosasioiden oikeudenhoidon legitimiteetti edellyttää, että asianosaiset ja myös yleisö hahmottavat rikosepäilyjen todentamiseen käytettävät menettelytavat oikeudenmukaisiksi. Kevennettyä menettelyä rikosasiassa voidaan näin ollen käyttää, jos kaksi lisäedellytystä täyttyy. Osaksi on kysymys vastaajan subjektii-visesta asennoitumisesta syytteen ja menettelyn järjestämisen tavasta, osaksi todistelusta kokonaisuutena.

Jälkimmäisessä suhteessa asia on tullut voida selvittää riittävässä määrin niin, ettei järkevää epäilyä jää siitä, etteikö vastaaja olisi syyllistynyt rikokseen, vaikka todistelua ei oikeudessa esitettäisikään kontradiktorisessa menettelyssä. Käytännössä edellytetään, että vastaaja tunnustaa tai ei ainakaan aktiivisesti kiistä tekoa ja syytteen tueksi on yksiselitteisiä teknisluonteisia todisteita. Menettelyn osalta edellytetään puolestaan, että vastaaja suostuu asian käsittelyyn yksinkertaistetussa järjestyksessä eivätkä muutkaan asiaan osalliset sitä vastusta.

Seuraavassa esitetään yhteenveto tutkimuksen eri luvuista.

Johdanto

Ennen kuin oikeudenkäyntilainsäädäntö Suomessa uudistettiin 1990-luvulla, suullisuuden, keskityksen ja välittömyyden koettiin toteutuvan oikeudenkäyntimenettelyssä puutteellisesti. Kuten Ruotsissa ennen uutta oikeudenkäymiskaarta, oikeudenkäynnit kestivät kauan ja asioita lykättiin kerrasta toiseen. Esitutkin-
tapöytäkirja oli keskeistä aineistoa asian käsittelyssä. Epäkohtien korjaamiseksi vuoden 1997 ROL:ssa otettiin vahvaksi lähtökohdaksi käsittelyn keskittäminen suulliseen pääkäsittelyyn, joka vietäisiin kerralla päätökseen. Lievien rikosasioiden käsittely vastaajan poissaollessa sallittiin kuitenkin, jos todistusaineisto on vastaansanomaton. Sitten on myös luotu kokonaan kirjallinen rikosasiain menettely koskien tunnustettuja tekoja. Kirjallinen aines on näin tehnyt nopean paluun alioikeusmenettelyyn.

Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimuksen tavoitteena on vastata kysymykseen, miksi, missä tarkoituksessa ja mistä syistä rikosasioita käsitellään paitsi asianosaisten ollessa henkilökohtaisesti saapuvilla oikeudessa, myös epätäydellisessä pääkäsittelyssä vastaajan poissaollessa tai kirjallisesti vain asiakirjojen perusteella järjestämättä pääkäsittelyä lainkaan. Eri käsittelytapojen mahdollisuuden voidaan otaksua kuvastavan vaihtelevaa tarvetta oikeusvarmuus- tai tehokkuusnäkökohtien korostamiseen yksittäisten rikosepäilyjen laadun mukaan. Tutkimus keskittyy voimassa olevan oikeuden sisältöön ja on siten oikeusdogmaattisesti suuntautunut.

Sen selvittämiseksi, ovatko Suomen voimassa olevan oikeuden säännökset sopusoinnussa yleisempien periaatteiden kanssa, jotka määrittävät oikeudenhoidon oikeudenmukaisuuden standardin, tarkastellaan, mitä vaatimuksia kansainväliset ihmisoikeusinstrumentit, etenkin Euroopan ihmisoikeussopimus, ja näiden soveltamiskäytäntö asettavat rikosepäilyjen selvittämiseksi oikeudessa muuten kuin täysimittaisessa oikeudenkäynnissä, jossa vastaaja on itse läsnä. Kun suuressa määrin kirjalliseen aineistoon perustuvia menettelyjä vakiintuneesti käytetään rikosasioiden käsittelyssä, vaikka virallisesti esitetään olevan otollisinta toteuttaa käsittely suullisuus-, keskitys- ja välittömyysperiaatetta noudattaen, pohditaan myös, onko ja mistä syistä lainkäyttö erityisesti mieltynyt kirjalliseen esitykseen.

Asianosaisten läsnäolo rikosasian oikeudenkäynnissä

Poissaolokäsittelyn ja kirjallisen menettelyn taustoittamiseksi poikkeusmenettelyinä luvussa selvitetään asianosaisten läsnäolon tavoitteita säännönmukaisessa, täysimittaisessa oikeudenkäynnissä ja tarkastellaan läsnäoloa rikosasian oikeudenkäynnissä koskevia voimassa olevia säännöksiä.

Kontradiktorisuus perustavanlaatuisena menettelyperiaatteena oikeudenkäynnissä edellyttää, että asianosaisia kuullaan toistensa vaatimuksista ja että he voivat esittää käsityksensä vastapuolen todistelusta. Tämä toteutuu tarkoituksenmukaisesti keskitetyssä menettelyssä, joka on eduksi järjestää myös suullisuus- ja välittömyysperiaatteelle rakentuvana. Jos asia ei ole todistelun suhteen yksiselitteinen, vastaajaa tulee tavallisesti myös kuulla todistelutarkoituksessa. Osallistuminen oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti läsnä ollen voi myös herättää ja ylläpitää asianosaisissa luottamusta oikeuslaitoksen toimintaan. Lisäksi rikosuhrien kohtaaminen voi herättää vastaajan ajattelemaan tekonsa seurauksia, vaikuttaa häneen erityisesti. Näin ollen lähtökohtana asianosaisten osallistumiselle rikosasian oikeudenkäyntiin on, että järjestetään pääkäsittely, jossa vastaajan, todistelutarkoituksessa usein myös asianomistajan, tulee olla henkilökohtaisesti läsnä. Kun erityisesti vastaajan ei useinkaan voida olettaa tulevan saapuville vapaaehtoisesti, läsnäolo turvataan tarvittaessa pakkokeinoin, noutamalla asianosainen käsittelyyn. Tätä ennen hänet voidaan ottaa säilöön tai jopa vangita poissaolevana.

Johdatus kevennettyjen käsittelymuotojen ymmärtämiseen

Hermeneuttisen filosofian, Heideggerin fundamentaaliontologian ja Derridan dekonstruktion avulla koetetaan selvittää, voidaanko ja jos niin kuinka autenttisen luotettavasti ilmiöitä ja henkilöiden toimintaa ymmärtää ottamalla niistä selko kirjallisesta esityksestä sen sijaan että kuultaisiin asiaan osallisten kertovan niistä henkilökohtaisesti.

Filosofit varoittavat ensinnäkin sekoittamasta sitä mikä on käsillä, näkyviä (*actualitas*) siihen, mitä asia itse asiassa on, olemukseen (*quidditas*). Näin ollen fyysisestä läsnäolosta ei välttämättä seuraa, että ymmärrettäisiin meneillään oleva asia. Sen sijaan vaikuttaa, että kirjoitetut tekstit jälkinä jostakin, joka edeltää sitä, mikä voi aktualistua läsnäolossa, mutta yhtä lailla jäädä todentumatta, voivat toimia *eräina* (*différance*) joiden välityksellä suotuisassa tapauksessa edellytykset ymmärtämiseen paranevat. Tämän voisi ajatella oikeuttavan esitutkintapöytäkirjaan tutustumisen siihen verrattuna, että siinä asiasta kertonutta henkilöä kuullaan henkilökohtaisesti jälkikäteen tuomioistuimessa. Mutta samanaikaisesti tulee tiedostaa tekstin avoimuus eri tulkinnoille. Näin ollen sen enempää läsnäolo kuin epäsuoran kertomuksen lukeminen ei takaa asian ymmärtämistä oikein. Toisaalta tämä ymmärtäminen on mahdollista molemmissa yhteyksissä, Derridan mukaan suorastaan todennäköisempää tekstiä luettaessa. Välilliset käsittelymuodot eivät siten ole filosofisesti perusteettomia.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset kevennetyille käsittelymuodoille

Vaikka pääsääntö oikeudenmukaisessa oikeudenkäyntiympäristössä on, että rikossyytteet käsitellään täysimittaisessa oikeudenkäynnissä vastaajan henkilökohtaisesti läsnä ollessa, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä sallitaan tästä poikkeaminen edellyttäen, että vastaaja menettelynsä merkityksen täysin ymmärtäen hyväksyy yksinkertaistetun menettelyn. Suostumus kevennettyyn käsittelymuotoon voidaan antaa nimenomaisesti tai hiljaisesti. Vastaajan suostumuksen lisäksi vaaditaan, ettei yksinkertaistetun oikeudenkäyntimenettelyn käyttäminen ole vastoin tärkeää yleistä etua. Kirjallinen menettely tai poissaolokäsittely on näin ollen käytännössä mahdollinen vain koskien todistelullisesti selviä syytteitä vähäisistä tai enintään vakavuusasteeltaan keskitasoa olevista rikoksista, kun taas vakavammat teot todistelusta riippumatta samoin kuin lievät asiat, joissa todisteluun sisältyy epävarmuustekijöitä, kuuluu käsitellä täysimittaisessa oikeudenkäynnissä.

Eurooppalainen katsaus

Kaikissa vertailumaissa, Suomen oikeudenkäyntilainsäädännön läheisessä mallimaassa Ruotsissa, Saksassa, Ranskassa sekä Englannissa ja Walesissä on täysimittaisen oikeudenkäynnin vaihtoehtoina yksinkertaistettuja menettelyjä rikosasioiden käsittelemiseksi tuomioistuimessa. Mainittujen oikeusjärjestysten mukaan on mahdollista niin kuin Suomessakin käsitellä rikossyytteitä sekä tuomioistuimen istunnossa vastaajan tarvitsematta olla läsnä että kokonaan kirjallisesti suullista käsittelyä lainkaan toimittamatta.

Pyrkimys prosessiekonomisiin perustein erotella asiat, jotka eivät edellytä täysimittaista oikeudenkäyntiä, ja ohjata nämä sen sijaan kevennettyyn käsittelymuotoon on siten yhteistä näille läntisen Euroopan oikeusjärjestyksille. Suuntaus on viime aikoina voimistunut sitä mukaa kuin useissa maissa on, kuten Suomessa, saatettu voimaan uusia kokonaan kirjallisia rikosasian menettelyjä niin kuin Ruotsin kirjallinen menettely, jossa toisin kuin muiden maiden vastaavissa menettelyissä, ei edellytetä vastaajan nimenomaisesti tunnustavan tekoaan, tai saksalaisen oikeuden rangaistuksesta sopimismenettely (*Verständigung*) sekä Ranskan rangaistusehdotus (*composition pénale*) ja nopeutettu menettely (*reconnaissance préalable de culpabilité*). Englannissa voimavarojen järkipäristä jakoa palvelee vanhastaan vastaajien kannustaminen todistusaineistoltaan selvissä tapauksissa myöntämään syyllisyytensä, mikä johtaa vakavuusasteeltaan keskitasoaakin olevien rikosten osalta pääkäsittelyn toimittamatta jäämiseen ja lievennettyyn rangaistukseen. Muissa vertailumaissa yksinkertaistettuja menettelyjä voidaan sitä vastoin käyttää ainoastaan verraten lievien rikosepäilyjen selvit-

tämiseen eikä valittu menettelytapa suoraan vaikuta tuomittavan rangaistuksen lievyyteen tai ankaruuteen.

Suomen voimassa oleva oikeus

Suomen voimassa olevan oikeuden mukaan rikossyytteitä voidaan käsitellä tuomioistuimessa vaihtoehtona täysimittaiselle oikeudenkäynnille kahdenlaisessa yksinkertaistetussa menettelyssä, pääkäsittelyssä, joka pidetään, vaikkei vastaaja olisikaan läsnä (*poissaolokäsittely*) tai *kirjallisessa menettelyssä*. Käsittelymuotojen käyttöedellytykset ovat verraten yhdenmukaiset. Asian on oltava selvä todistusaineistonsa puolesta eikä syyte saa koskea kovin vakavaa rikosta. Tiettyjä erojakin esiintyy.

Asia voidaan käsitellä vastaajan poissaollessa, vaikkei tämä olisi nimenomaisesti tunnustanut tekoa, edellyttäen että asia on muuten, lähinnä teknisen todistelun keinoin riittävän kattavasti selvitetty vastaajan syyllisyyden toteamiseksi ilman että asiasta jää varteenotettavaa epäilyä, vaikkei häntä itseään tai muutakaan henkilöä kuultaisi todistelutarkoituksessa. Poissaolokäsittelyn käyttöala ei periaatteessa ole rajoitettu syytteiden vakavuuden mukaan, mutta käytännössä soveltamisalaan kuuluvat vain verraten lievät rikokset, koska vastaaja voidaan poissaollessaan tuomita enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen, tai jos hän poikkeuksellisesti on antanut suostumuksensa menettelyyn, kuuden kuukauden.

Poissaolokäsittely perustuu vastaajan pysymiseen passiivisena. Kirjallinen menettely sen sijaan edellyttää häneltä verrattaista aktiivisuutta. Hänen tulee, mielellään jo esitutkinnassa mutta ainakin haasteen tiedoksi saatuaan tunnustaa tuomioistuimelle kirjallisesti menetelleensä syytteessä kuvatuin tavoin. Kuten muissakin yhteyksissä, muun esitutkinnassa kootun todistusaineiston tulee tukea tunnustusta. Myös asianomistajan tulee antaa kirjallinen ilmoitus, että suostuu kirjalliseen käsittelymuotoon ja luopuu oikeudestaan suulliseen käsittelyyn. Kirjallista menettelyä ei voida käyttää, kun rikoksesta epäilty on alaikäinen. Myöskään asianomistajan yksin ajamat rikosasiat eivät sovellu tähän käsittelymuotoon. Tietyin rajoituksin asianomistaja saa kuitenkin esittää täydentäviä tai vaihtoehtoisia vaatimuksia. Kirjallisessa menettelyssä voidaan käsitellä syytteitä rikoksista, joista ei säädetä kahden vuoden vankeutta ankarampaa rangaistusta. Kirjallisessa menettelyssä tuomittavan seuraamuksen raja on enintään kuusi kuukautta vankeutta, jollei vastaajalle varata tilaisuutta antaa lausuma, jolloin enimmäisrangaistus nousee yhdeksään kuukauteen vankeutta.

Yksinkertaistettujen menettelyjen käyttöala on näin suurelta osin sama. Tästä seuraa, ettei niille hahmotu selvästi erillisiä käyttötarkoituksia. Voidaan myös kritisoida, että lain mukaan on mahdollista ikään kuin varsinaisen käyttöalueen ulkopuolelta tuomita ankarampi rangaistus, jos vastaaja joko hyväksyy poissa-

olokäsittelyn tai hänelle kirjallisessa menettelyssä varataan tilaisuus antaa lausuma. Asiantila saattaa häitätä oikeusvarmuutta tai ainakin asiaan osallisten luottamusta menettelyn läpinäkyvyyteen.

Rikosprosessin tavoitteiden ja niiden saavuttamista palvelevien menettelyperiaatteiden valossa on yllättävää, että todistelun välittömyydestä on tingitty sallien esitutkintapöytäkirjaan merkittyjen kertomusten käyttö muuta todistelua, lähinnä vastaajan tunnustusta tukevinä todisteina. Kirjallisessa menettelyssä näin voidaan tehdä nimenomaisen säännöksen nojalla siitä riippumatta, kenen antamasta lausumasta on kysymys. Poissaolokäsittelyssä sen sijaan mahdollisuus rajoittuu pois jääneen vastaajan omiin lausumiin, kun taas todistajat ja asianomistaja on kuultava (uudelleen) oikeuden istunnossa.

Kenttätutkimus yksinkertaistetuista käsittelymuodoista

Sen selvittämiseksi, millaisia rikosasioita ja missä määrin käytännössä käsitellään yksinkertaistetuissa menettelyissä, toteutettiin kyselytutkimus koskien rikosasioita, jotka syyskuussa 2008 ratkaistiin vastaajan poissaollessa tai kirjallisessa menettelyssä kuudessa käräjäoikeudessa (Helsinki, Vantaa, Turku, Mustasaari, Joensuu ja Rovaniemi). Vertailuaineistoksi hankittiin tietoa poissaolokäsittelyistä kahdessa käräjäoikeuksista kolme vuotta aiemmin, jolloin kirjallinen menettely ei vielä ollut käytössä. Tulokseksi tuli, että 59 % kaikista rikosasioista käsiteltiin vuonna 2008 edelleen täysimittaisessa oikeudenkäynnissä. Kirjallisesti käsiteltiin 24 % asioista ja vastaajan poissaollessa 17 %. Vuonna 2005 oli 70 % asioista käsitelty täysimittaisessa oikeudenkäynnissä ja 30 % vastaajan poissaollessa. Kirjallisen menettelyn käyttöön ottamisesta huolimatta poissaolokäsittelyä käytetään siten edelleen. Menettelyissä käsiteltävät asiat ymmärrettävästi koskevat yleensä teknisen todistelun perusteella riidattomia tekoja, suoraan pääosa liikenne rikoksia. Tässä ryhmässä suurin alaryhmä ovat liikennejuopumusrikokset, joiden osuus vaihteli vuonna 2008 kirjallisessa menettelyssä 45 ja 71 %:n välillä. Poissaolokäsittelyssä rattijuopumusten osuus oli pienempi vaihdellen 12 ja 33 %:n välillä. Sitä vastoin sellaiset rikokset, jotka useammin kiistetään, kuten pahoinpityt, ovat ymmärrettävästi aliedustettuina aineistossa verrattuna rikosasioiden kokonaisuuteen. Silti esiintyy sellaisiakin poissaolokäsittelyjä, joissa henkilöitä kuullaan todistelutarkoituksessa.

Toisin kuin olisi ollut odotettavissa, joissakin tapauksissa syyte myös hylättiin yksinkertaistetussa menettelyssä. Käytäntöä laajasti vastaten kolme viidestä rikoksesta rangaistiin sakolla. Ehdollisia rangaistuksia tuomittiin sen sijaan vähemmän kuin yleensä. Yllättävästi peräti 31 % poissaolokäsittelyssä tuomituista vankeusrangaistuksista oli ehdottomia (89 tapausta 282:sta), kun kaikissa asioissa osuus on 10 %. Noin joka kymmenes vastaaja poissaolokäsittelyssä oli ulkomailla asuva, kirjallisessa menettelyssä luultavasti jo kielivaikkeuksista joh-

tuen merkittävästi harvempi (keskim. 3 %). Sekin osuus on enemmän kuin runsaat 2 % ulkomaalaisia vastaajia täysimittaisissa oikeudenkäynneissä. Joillekin alle 18-vuotiaille nuorille tuomittiin rangaistus heidän poissaollessaan, mikä saattaa olla vastoin erityisistä näkökohtia, joiden mukaan ensikertaisten rikoksenteijöiden tulisi olla henkilökohtaisesti läsnä tuomioistuimessa.

Lisäksi tuomioistuimilta kysyttiin kirjallisen menettelyn käytännön toteutuksesta. Menettelytavat vaikuttavat verraten yhtenäisiltä. Haasteen antaa säännönmukaisesti tuomioistuin kuten täysimittaisessakin oikeudenkäynnissä eikä syyttäjä. Ensi sijassa yritetään tiedoksiantoa postitse toivoen vastaajan palauttavan täytettyinä tunnustuksen ja suostumuksen asian kirjalliseen käsittelyyn sisältävän lomakkeen. Haasteessa myös ilmoitetaan suoraan tuomion antamisajankohdasta. Siltä varalta, ettei vastaaja tunnusta tai suostu menettelyyn, määrätään useimmiten jo haasteessa myös varalta pääkäsittelypäivä. Tämä pääkäsittely voidaan hyvin toteuttaa poissaolokäsittelyinä. Täydentäviä lausumia pyydetään asianosaisilta hyvin säästeliäästi, tuskin koskaan edellä ongelmalliseksi sanotussa tarkoituksessa voida tuomita ankarampi kuin 6 kuukauden vankeusrangaistus.

Päätössanat

Tutkimuksen lopuksi arvioidaan lyhyesti nykytilaa ja sen kehittämismahdollisuuksia. On jossakin määrin epäselvää, tarvitaanko molempia nykyisiä kevenettyjä käsittelymuotoja ja onko niiden käyttöala yleensä ja suhteessa toisiinsa tarkoituksenmukaisesti rajattu. Asioiden ohjautuminen yksinkertaistettuun menettelyyn ja niistä jompaankumpaan voi siten olla sattumanvaraista. Myös yhdenvertaisuusnäkökohdista on pohtimisen arvoista, tuleeko rikosasioiden käsittelyjärjestyksen olla siinä määrin ja sillä tavoin eriytetty kuin nykyisin. Käsittelyn yhdenmukaisuudella on tältä kannalta arvonsa. Toisaalta käsittelyn eriyttäminen voi osaltaan perustellusti ilmentää teon moitittavuuden eri asteita. Lievät rikokset voidaan selvittää vastaajan osallistumatta henkilökohtaisesti. Oma kysymyksenasettelunsa on, onko käsittelymuotojen eriyttäminen erityisen kustannustehokasta tai miten tehokkuus ainakaan mitataan. Täysimittaisella oikeudenkäynnillä voi nimittäin olla merkittäväkin erityisistä teho. Kysymys liittyy laajempaan kokonaisuuteen, siihen, miten ymmärretään rikosprosessin tehtävä rikosvastuun toteuttamisena käytännössä, erityisesti missä määrin myös uusista rikoksista luopumista ja restoratiivisia päämääriä pidetään tavoittelemisen arvoisina.

Vielä oma kysymyksensä on, missä määrin on ollut perusteltua näinkin pian suurten oikeudenkäyntiuudistusten jälkeen voimakkaastikin tinkiä niiden menettelyllisistä peruseräiteistä, suullisuudesta, välittömyydestä ja keskityksestä ja palata kohti vanhaa asiakirjaprosessia. Tiukasti ajateltuna luottamus kirjalliseen aineistoon kyseenalaistaa koko todistelun välittömyyden oikeutuksen myös

muissa, vakavammissa yhteyksissä: pitäisikö hermeneuttisen filosofian osoittamin tavoin ajatella, että kirjallinen esitys yleensäkin tuottaa luotettavamman tiedon. Sellaisenaan käsitystä ei ilmeisestikään voida hyväksyä, koska se sivuuttaa sen tärkeän menettelyllisen oikeudenmukaisuuden osatekijän, että oikeudenkäyntiaineisto, myös ja nimenomaan todistelu esitetään kontradiktorisessa menettelyssä, jossa sen uskottavuus voidaan tehokkaasti kyseenalaistaa tai todentaa.

Vaikka Suomen voimassa olevaan oikeuteen sisältyvät kevennetyt rikosasian menettelyt vaikuttavat sinänsä olevan Euroopan ihmisoikeussopimuksen nykyisen tulkinnan valossa hyväksyttäviä, niiden käyttöalaa ja toteutusta voi olla eduksi osaksi tarkastella uudelleen. Olisi paikallaan selvittää, onko niiden käytettävyys rajattu tarkoituksenmukaisesti alaspäin, suhteessa aidosti summaarisiin rangaistusmääräykseen ja rikesakkoon sekä ylöspäin, erityisesti siltä osin kuin menettelyissä voidaan tietyin edellytyksin tuomita epätyypillisen ankara seuraamus, poissaolokäsittelyssä vankeutta 3–6 ja kirjallisessa menettelyssä 6–9 kuukautta. Kirjallisen menettelyn toteutusta voitaisiin mahdollisesti myös ajatella yksinkertaistettavaksi luopumalla tietyistä lausuman pyytämismahdollisuuksista, jolloin epäselväksi osoittautuva asia siirrettäisiin välittömästi täysimittaiseen oikeudenkäyntiin. Laajemmassa mielessä saattaisi olla perusteltua harkita, tarvitaanko kahta erillistä, käytettävyydeltään kuitenkin laajasti päällekkäistä kevennettyä käsittelymuotoa. Eräs mahdollisuus nykyisten menettelyjen yhdistämiseen oikeusturvanäkökohdat huomioiden saattaisi olla poissaolokäsittelyn uudistaminen nimenomaiseen tunnustukseen ja/tai suostumukseen perustuvaksi.

Suomalainen Lakimiesyhdistys 2012
ISBN 978-951-855-324-6

Abstract

Iiro Liukkonen

IN THE ABSENCE OF THE ACCUSED. SIMPLIFIED CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE FIRST INSTANCE.

The dissertation explores criminal proceedings in Finnish law which, after the accused person has been notified of the charges, are conducted in court without him or her attending in person, with the focus on why, i.e. for which reasons and for which aim, these simplified modes of procedure are made use of. The methodological approach is systematisation and interpretation of the statutory norms in the spirit of traditional legal methods, with input however from comparative law and hermeneutical philosophy.

With a view to adversarial argument, it is commonly and, in particular in the case-law of the European Court of Human Rights, found appropriate that criminal accusations are normally tried in the presence of the accused where all the evidence is produced, enabling thus him or her to present evidence and comment and challenge the proof brought by the prosecution. Nevertheless, the accused person may waive, either expressly or tacitly, the guarantees of a fair trial and the right to be present in particular, provided that the waiver is unequivocal and does not run counter to any important public interest such as the public hearing of charges for grave offences. Furthermore, for the waiver to be effective, the accused should reasonably have foreseen what the consequences of his or her conduct would be, i.e. that there will not be any adversarial hearing.

Consequently, the basic rule in Finnish law is the personal attendance of those charged for a criminal offence. Their attendance may be safeguarded, in line with ECHR case-law, by remand. In the stated objective of balancing the legal protection of the interests of the defence to be present at trial against an efficient case-management by the courts with regard to available resources, the law provides for two simplified modes of criminal proceedings, i.e. a trial in the absence of the accused and a written procedure. Whereas the trial in absence only follows from the accused remaining passive *vis-à-vis* the charges, the written procedure presupposes considerable activity from him or her: the offence has to be affirmed in the police investigation and again confessed to court in writing. Simultaneously, the accused shall sign an explicit waiver of his or her right to an oral hearing. Both of the procedures are only available for prosecuting minor offences that can

be punished by a fine or a custodial sentence not exceeding three months in the proceedings in the absence of the accused and six months in the written procedure. In the written procedure, there is also a limitation that the offence may not *in abstracto* be punishable more severely than with up to two years imprisonment. The trial in absence is not subject to a similar restriction. Under specific conditions of explicit agreement of the accused person to be tried in his or her absence or, in the written procedure, after he or she has been given an opportunity to comment, the custody may be of three months more in each of the procedures.

International comparison of the situation in a few European countries, namely Sweden, Germany, France and England and Wales, prove that similar kinds of simplified systems are frequently used for the same objective of rationalisation of the prosecution and sentencing.

The decisive difference with adversarial proceedings being that the charges are decided solely on the basis of written material, the question is put whether this can produce as reliable evidence as oral testimonies. Hermeneutical thought, both *Heidegger's* and *Derrida's*, actually seems to suggest that writing is capable of transmitting truth with even more accuracy than personal statements. In spite of this discovery, it can be criticised that so shortly after a reform aligning in the 1990s Finnish procedural law on the principles requiring an oral procedure, immediacy and coherence, these to a large extent have been abandoned without a profound reflexion in a considerable part of criminal proceedings.

An empirical study of cases decided in 2008 in some first instance courts namely confirmed that meanwhile about 60 per cent of all prosecutions in court are still tried in an adversarial process, one quarter in the written procedure and slightly below 20 per cent in the absence of the accused from trial. Since then, the written procedure has become even more commonplace in routine cases and now represents 35 per cent of all criminal cases dealt with by first instance courts. Somewhat surprisingly, not all the cases were decided in a purely routine manner: some defendants were found not guilty and witnesses were sometimes heard in the absence of the accused.

De lege ferenda, I finally suggest that the scope of the various modes of prosecution and trial be redefined with more care to avoid both overlapping and also arbitrary boundaries in relation to purely summary proceedings such as fixed penalty notices on the one hand and full trials on the other. The two existing procedures might also be combined into one, trial *in absentia* with explicit consent. If guilty pleas are introduced in law in the future as is currently being envisaged, this certainly also has an impact on the rationalisation of criminal court proceedings globally and may induce new thought on the simplified procedures.

Finnish Lawyers' Association 2012
ISBN 978-951-855-324-6

Rättsfallsregister

Från EMD

Rättsfall återges här i samma förenklade form som de hänvisas till i avhandlingens text och för att underlätta sökningen, i alfabetisk ordning enligt klagandens (släkt)namn. Även eventuella publikationsuppgifter anges.

Domar

- 2008-01-17 *Abbasov mot Azerbaidjan* s. 95
2012-10-11 *Abdelali mot Frankrike* s. 19
2008-10-09 *Abramyan mot Ryssland* s. 119, 287, 295
2005-12-22 *A.D. mot Turkiet* s. 292
2007-05-10 *A.H. mot Finland* s. 50
2009-12-03 *Aliykov mot Bulgarien* s. 95
2011-12-15 *Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket* (stor sammansättning), ECHR 2011, s. 40, 406, 487
2011-10-25 *Almenara Alvarez mot Spanien* s. 95
1991-10-29 *Jan Åke Andersson mot Sverige* (plenum), Series A no. 212-B, s. 95
2010-06-08 *Andrescu mot Rumänien* s. 95
2007-10-04 *Anghel mot Rumänien* s. 52
2007-11-27 *Asciutto mot Italien* s. 95, 99
2008-07-17 *Ashughyan mot Armenien* s. 112
2008-10-02 *Atanasova mot Bulgarien* s. 105
2011-11-03 *Balitskiy mot Ukraina* s. 406
2005-06-16 *Balliu mot Albanien* s. 44
1988-12-06 *Barberà, Messegué och Jabardo mot Spanien* (plenum), Series A no. 146, s. 52
2008-12-16 *Bazo González mot Spanien* s. 95
1998-03-25 *Belziuk mot Polen*, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-II, s. 95
2006-03-07 *Besseau mot Frankrike* s. 274
2010-05-18 *Bessler mot Rumänien* s. 300
1996-11-15 *Bizzotto mot Grekland*, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V, s. 291
2006-12-21 *Borisova mot Bulgarien* s. 112, 385
2010-06-22 *Boroanță mot Rumänien* s. 409
1996-02-19 *Botten mot Norge*, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-I, s. 95
1989-12-19 *Brožicek mot Italien* (plenum), Series A no. 167, s. 95
2012-03-06 *Cani mot Albanien* s. 95, 256
1985-02-12 *Colozza mot Italien*, Series A no. 89, s. 95
2000-06-27 *Constantinescu mot Rumänien*, ECHR 2000-VIII, s. 95
2000-02-20 *Cooke mot Österrike* s. 156
2006-12-05 *Csikós mot Ungern* s. 95
2007-05-24 *Da Luz Domingues Ferreira mot Belgien* s. 150–152
2003-07-15 *De Biagi mot San Marino* s. 95
2008-02-28 *Dembukov mot Bulgarien* s. 150, 151, 153–157, 307, 335
2008-11-12 *Demir och Baykara mot Turkiet* (stor sammansättning) s. 61

- 2009-07-28 *Seyithan Demir mot Turkiet* s. 94
- 2004-06-29 *Doğan m.fl. mot Turkiet*, ECHR 2004-VI (utdrag), s. 57
- 2004-07-06 *Dondarini mot San Marino* s. 88, 90, 95
- 1996-03-26 *Doorson mot Nederländerna*, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II, s. 39, 103
- 2007-12-11 *Drassisch mot Italien* s. 356
- 1982-07-15 *Eckle mot Förbundsrepubliken Tyskland*, Series A no. 51, s. 66
- 1988-05-26 *Ekbatani mot Sverige* (plenum), Series A no. 134, s. 7, 8, 95, 96
- 1991-08-28 *F.C.B. mot Italien*, Series A no. 208-B, s. 95
- 1991-10-29 *Fejde mot Sverige* (plenum), Series A no. 212-C, s. 95, 96
- 2010-01-06 *Vera Fernández-Huidobro mot Spanien* s. 409, 410
- 2001-07-12 *Ferrazzini mot Italien* (stor sammansättning), ECHR 2001-VII, s. 149, 159
- 2003-07-15 *Forcellini mot San Marino* s. 95
- 2007-11-15 *Galstyan mot Armenien* s. 111–113
- 2010-11-16 *García Hernández mot Spanien* s. 95
- 2011-04-19 *Gasiņš mot Lettland* s. 372
- 2007-01-09 *Gossa mot Polen* s. 50
- 2005-02-10 *Graviano mot Italien* s. 106
- 2012-04-24 *Haralampiev mot Bulgarien* s. 95, 150
- 1991-10-29 *Helmers mot Sverige* (plenum), Series A no. 212-A, s. 7, 8, 93, 95, 96
- 2005-06-28 *Hermi mot Italien* s. 335
- 2006-10-18 *Hermi mot Italien* (stor sammansättning), ECHR 2006-XII, s. 89, 95, 105, 155, 157, 158
- 2002-12-05 *Hoppe mot Tyskland* s. 95
- 2006-09-28 *Hu mot Italien* s. 95
- 1990-02-21 *Håkansson och Sturesson mot Sverige*, Series A no. 171-A, s. 157, 158, 335
- 2012-05-22 *Idalov mot Ryssland* (stor sammansättning) s. 39, 409
- 2004-07-08 *Ilașcu m.fl. mot Moldavien och Ryssland* (stor sammansättning), ECHR 2004-VII, s. 57
- 2005-12-01 *Ilișescu och Chiforec mot Rumänien* s. 95
- 2004-11-16 *Issa m.fl. mot Turkiet* s. 57
- 2006-07-11 *Jalloh mot Tyskland* (stor sammansättning), ECHR 2006-IX, s. 101, 300, 351
- 2002-07-23 *Janosevic mot Sverige*, ECHR 2002-VII, s. 52
- 2007-07-12 *Jorgic mot Tyskland*, ECHR 2007-2007-IX (utdrag), s. 66
- 2006-11-23 *Jussila mot Finland* (stor sammansättning), ECHR 2006-XIII, s. 97, 157, 160
- 2008-02-12 *Kafkaris mot Cypern* s. 291
- 2007-04-26 *Kemal Kahraman och Ali Kahraman mot Turkiet* s. 95
- 1989-12-19 *Kamasinski mot Österrike*, Series A no. 168, s. 80, 119
- 2010-05-12 *Kammerer mot Österrike* s. 95, 97, 157, 160
- 2006-11-09 *Kaste och Mathisen mot Norge*, ECHR 2006-XIII, s. 50, 51
- 2009-02-03 *Kauczor mot Polen* s. 57, 66
- 2012-06-05 *Keskinen och Veljekset Keskinen Oy mot Finland* s. 95
- 2008-10-23 *Khuzhin m.fl. mot Ryssland* s. 32
- 2006-05-23 *Kounov mot Bulgarien* s. 95, 150, 162
- 2001-06-07 *Kress mot Frankrike* (stor sammansättning), ECHR 2001-VI, s. 149
- 2001-02-13 *Krombach mot Frankrike*, ECHR 2001-II, s. 233, 234, 243
- 2000-10-26 *Kudła mot Polen* (stor sammansättning), ECHR 2000-XI, s. 159
- 2004-09-21 *Kuśmierek mot Polen* s. 104

- 2005-12-15 *Kyprianou mot Cypern* (stor sammansättning), ECHR 2005-XIII, s. 88
- 2007-04-12 *Laaksonen mot Finland* s. 95, 327
- 2009-09-29 *Sándor Lajos Kiss mot Ungern* s. 95, 97, 160, 345
- 2009-10-08 *Lazoroski mot f.d. jugoslaviska republiken Makedonien* s. 80, 90
- 2008-12-18 *Lutsenko mot Ukraina* s. 399
- 1987-08-25 *Lutz mot Förbundsrepubliken Tyskland* (plenum), Series A no. 123, s. 274
- 1998-09-23 *Malige mot Frankrike, Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII, s. 274
- 2010-09-21 *Marcos Barrios mot Spanien* s. 95
- 2006-12-19 *Mattei mot Frankrike* s. 327
- 2001-06-14 *Medenica mot Schweiz*, ECHR 2001-VI, s. 150, 152, 153
- 2008-07-24 *Melich och Beck mot Tjeckien* s. 40
- 2006-06-22 *Metelitsa mot Ryssland* s. 95
- 2006-09-26 *Miriaux mot Frankrike* s. 392
- 2008-12-11 *Mirilashvili mot Ryssland* s. 50
- 1993-04-22 *Modinos mot Cypern*, Series A no. 259, s. 265
- 2008-10-09 *Moiseyev mot Ryssland* s. 111, 117, 410
- 1987-03-02 *Monnell och Morris mot Förenade kungariket*, Series A no. 115, s. 95, 96
- 1996-02-08 *John Murray mot Förenade kungariket* (stor sammansättning), *Reports of Judgments and Decisions* 1996-I, s. 101
- 2007-05-22 *Muttilainen mot Finland* s. 93, 95
- 2009-31-03 *Natunen mot Finland* s. 310
- 2002-03-21 *Nikula mot Finland*, ECHR 2002-II, s. 37
- 2007-06-27 *O'Halloran och Francis mot Förenade kungariket* (stor sammansättning), ECHR 2007-III, s. 101
- 2008-12-11 *Panovits mot Cypern* s. 101
- 1999-03-25 *Pélissier och Sassi mot Frankrike* (stor sammansättning), ECHR 1999-II, s. 119, 295, 327
- 2002-05-21 *Peltier mot Frankrike* s. 274
- 2004-02-12 *Perez mot Frankrike* (stor sammansättning), ECHR 2004-I, s. 105
- 2012-10-23 *Pichugin mot Ryssland* s. 334
- 2009-09-22 *Kari-Pekka Pietiläinen mot Finland* s. 395
- 2006-07-13 *Popov mot Ryssland* s. 300
- 2010-01-14 *Popovitsi mot Grekland* s. 95
- 1994-03-23 *Ravnsborg mot Sverige*, Series A no. 283-B, s. 38
- 2005-10-20 *Romanov mot Ryssland* s. 90, 95, 108
- 2008-07-24 *Vladimir Romanov mot Ryssland* s. 66
- 2005-06-09 *R.R. mot Italien* s. 95
- 2001-07-17 *Sadak m.fl. mot Turkiet*, ECHR 2001-VIII, s. 119, 372
- 2006-03-30 *Saday mot Turkiet* s. 37
- 2008-11-27 *Salduz mot Turkiet* (stor sammansättning), ECHR 2008, s. 352
- 2009-02-12 *Samokhvalov mot Ryssland* s. 95
- 2009-09-17 *Scoppola mot Italien* (stor sammansättning) s. 157, 158
- 2004-11-10 *Sejdovic mot Italien* s. 335
- 2006-03-01 *Sejdovic mot Italien* (stor sammansättning), ECHR 2006-II, s. 95, 103, 104, 122, 150, 157, 162, 335
- 2009-07-21 *Seliwiak mot Polen* s. 93
- 2007-03-08 *Sidorenko mot Ryssland* s. 102, 105
- 2009-04-23 *Sibgatullin mot Ryssland* s. 95

- 2012-04-24 *Damir Sigbatullin mot Ryssland* s. 44, 51
 2003-07-15 *Sigurþór Arnarsson mot Island* s. 95
 2010-04-08 *Sinichkin mot Ryssland* s. 95
 2012-01-31 *Slashchev mot Ryssland* s. 99
 2005-09-22 *Sokolov mot Ryssland* s. 102
 2002-05-28 *Stafford mot Förenade kungariket* (stor sammansättning), ECHR 2002-IV, s. 158
 2005-03-24 *Stoichkov mot Bulgarien* s. 19, 95, 96, 122, 159
 1992-10-12 *T. mot Italien*, Series A no. 245-C, s. 95
 2000-07-25 *Tierce m.fl. mot San Marino*, ECHR 2000-IX, s. 93, 95
 2008-12-04 *Trofimov mot Ryssland* s. 51
 2008-03-04 *Hüseyin Turan mot Turkiet* s. 334
 1978-04-25 *Tyrer mot Förenade kungariket*, Series A no. 26, s. 149
 2007-02-20 *Ünsal mot Turkiet* s. 95
 1999-01-21 *Van Geyselhem mot Belgien* (stor sammansättning), ECHR 1999-I, s. 395
 1997-04-23 *Van Mechelen mot Nederländerna*, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III, s. 40
 2001-01-30 *Vaudelle mot Frankrike*, ECHR 2001-I, s. 42
 2005-05-19 *Vigroux mot Frankrike* s. 395
 2006-10-05 *Marcello Viola mot Italien*, ECHR 2006-XI (utdrag), s. 40, 95, 98, 99, 216, 244, 273
 2005-11-08 *Wojda mot Polen* s. 102
 2012-07-03 *X mot Finland* s. 60
 2007-07-31 *Zaicevs mot Lettland*, ECHR 2007-IX (utdrag), s. 417
 1997-11-25 *Zana mot Turkiet* (stor sammansättning), *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII, s. 95
 2009-02-10 *Sergey Zolotukhin mot Ryssland* (stor sammansättning), ECHR 2009, s. 60, 127, 149
 2012-06-26 *Sayd-Akhmed Zubayrayev mot Ryssland* s. 99
 1993-09-21 *Zumtobel mot Österrike*, Series A no. 268-A, s. 158, 335
 1984-02-21 *Öztürk mot Förbundsrepubliken Tyskland* (plenum), Series A no. 73, s. 274

Beslut

- 2003-09-09 *Jones mot Förenade kungariket* s. 159, 259
 1999-05-18 *Ninn-Hansen mot Danmark*, ECHR 1999-V, s. 42
 2002-07-09 *P.K. mot Finland* s. 106

Från EMK

- 1978-07-08 *Ensslin, Baader och Raspe mot Förbundsrepubliken Tyskland* (plenum), D.R. 14, p. 91, s. 42

Från MR-kommittén

- No 699/1996 *Maleki v. Italy* (Views adopted on 15 July 1999, 66th session), i United Nations Report of the Human Rights Committee, Volume II, General Assembly, Official Records · Fifty-fourth Session, Supplement No. 40 (A/54/40) s. 180–184, s. 162
 No 16/1977 *Mbenge v. Zaire* [Communication no. 222/1987, UN Doc. CCPR/C/OP/2 s. 76 (1990)], s. 162

Från EG-domstolen

2000-03-28 i mål C-7/98, *Krombach*, REG 2000, s I-1935, s. 233

Finska

Från HD, publicerade

HD 1948 II 417 s. 352

HD 1952 II 10 s. 360

HD 1964 II 84 (endast i årsboken, inte på Finlex) s. 360

HD 1968 II 16 (endast i årsboken, inte på Finlex) s. 5

HD 1990:97 s. 309

HD 1991:84 s. 403

HD 1991:110 s. 2

HD 1992:73 s. 341, 356

HD 1993:19 s. 118, 120

HD 1993:164 s. 327, 328

HD 1995:44 s. 52

HD 1995:182 s. 350

HD 1996:9 s. 289

HD 1996:133 s. 52, 407

HD 1997:128 s. 44

HD 1998:42 s. 126

HD 1998:76 s. 289

HD:1998:151 s. 126

HD 2000:35 s. 399, 403

HD 2000:71 s. 72, 403

HD 2000:95 s. 341

HD 2001:62 s. 126

HD 2001:73 s. 41

HD 2002:66 s. 291

HD 2002:103 s. 312

HD 2003:8 s. 467

HD 2003:11 s. 287

HD 2003:28 s. 41, 312

HD 2003:30 s. 127

HD 2003:74 s. 341

HD 2003:97 s. 126

HD 2004:79 s. 310

HD 2004:94 s. 84

HD 2004:121 s. 116

HD 2005:120 s. 298, 314

HD 2005:126 s. 91, 367

HD 2005:136 s. 65

HD 2006:50 s. 19, 42, 303–307, 310, 312, 414

HD 2007:101 s. 72, 324, 403

HD 2008:10 s. 57

HD 2009:44 s. 355

HD 2009:62 s. 293, 294

HD 2009:80 (plenum) s. 101

HD 2010:45 s. 127

HD 2011:30 s. 395

HD 2012:11 (plenum) s. 56

HD 2012:30 s. 37

opublicerat

2005-09-15 nr 2140 i målet R2005/140 s. 45

Från HFD, publicerat

HFD 2012:75 s. 60

Från HovR, publicerade

HelHO 2010:5 (Helsingfors HovR beslut 2010-06-15 nr 1660 i målet R 09/2001) s. 392

I-SHO 2001:3 (HovR för Östra Finland beslut 2001-10-11 nr 1066 i målet R 01/479) s. 43

I-SHO 2006:18 (HovR för Östra Finland dom 2006-11-13 nr 1401 i målet R 05/995) s. 351, 409

RHO 1999:11 (Rovaniemi HovR beslut 1999-12-08 nr 821 i målet R 99/183) s. 306

VaaHO 1998:12 (Vasa HovR beslut 1998-11-27 nr 1390 i målet R 98/402) s. 306

VaaHO 2006:1 (Vasa HovR beslut 2005-12-07 nr 1750 i målet R 04/965) s. 43

opublicerat

Helsingfors HovR dom 2006-03-21 nr 801 i målet R 06/65 s. 311, 392

Svenska

Från HD

NJA 1998 s. 862 s. 200

NJA 1999 s. 260 s. 137

NJA 2001 s. 687 s. 350, 363

NJA 2010 s. 168 s. 60

Från HovR, publicerade

RH 1986:62 s. 198

RH 1987:55 s. 199

RH 1999:8 s. 198

RH 2011:4 s. 198, 199, 305

opublicerade

HovR för Övre Norrland i mål B 312/86 s. 198

Svea HovR beslut i ärende Ö 3147-09 s. 363

Tyska

Från BGH

GSSt 1/04 s. 221, 222

Engelska

Från överhuset

R v Jones (Anthony) [2002] UKHL 5 s. 258, 259

Från HovR

R v Beswick [1996] 1 Cr App R 343 s. 249

R v Tolera [1999] 1 Cr App R 29 s. 249

R v Goodyear [2006] 1 Cr App R(S) 23 s. 254

R v Kepple [2007] EWCA Crim 1339 s. 259

Sakregister

Alla ställningstaganden i verket är uttryck för författarens strängt personliga föreställningar.

Bilagor

BILAGA 1. Stämning och kallelse till utevarohandläggning samt delgivningsintyg.

HELSINGFORS TINGSRÄTT

Avd.
PL 650
00181 Helsingfors
Telefon 029 56 44200 Fax 029 56 44357

STÄMNING I BROTTMÅL Kallelse till huvudförhandling

18.9.2012 Årendenr:
R

Anhängigt

Ärende

Åklagare Häradsåklagare

Svarande(n)

Målsägande(n)

STÄMNING AV SVARANDE

Tingsrätten kallar Er till huvudförhandling där Ni uppmanas att meddela hur Ni ställer Er till de yrkanden som framgår av den stämningsansökan som bifogats.

SAMMANTRÄDE

Tid klockan

Plats Helsingfors tingsrätt
Porkalagatan 13
00180 Helsingfors
Sal

NÄRVAROPLIKT OCH FÖLJDERNA AV UTEVARO

Ni kan infinna Er till sammanträdet för att meddela hur Ni ställer Er till dessa yrkanden. Det är ändå inte nödvändigt då ärendet kan prövas och avgöras trots att Ni inte är närvarande. Straffet kan i dylika fall bli böter eller högst tre månader fängelse. Tingsrätten uppmanar Er att uppgge uppgifter om Era inkomster och underhållsskyldighet.

Bevisning kan tas upp även om Ni är frånvarande.

SVAR PÅ YRKANDENA

Ni skall meddela hur Ni ställer Er till de yrkanden som framställts mot Er

BILAGOR

(medger eller bestrider Ni åtalet och de övriga yrkandena). Bestrider Ni åtalet och/eller de övriga yrkandena ombes Ni uppge motiven för Er ståndpunkt.

Har Ni för avsikt att uppge bevis uppmanar tingsrätten Er att skriftligen uppge dem och vad Ni vill styrka med varje bevis i god tid före sammanträdet.

Ni skall även tillställa tingsrätten de skriftliga bevis (originalet eller en kopia) som Ni åberopar samt uppge adressuppgifter för vittnen och andra personer som skall höras.

Tingsdomare

BILAGOR

Stämningsansökan
Anvisningar till svarande

HELSINGFORS TINGSRÄTT**BEVIS****Avd.**PL 650
00181 Helsingfors
Telefon 029 56 44200 Fax 029 56 44357

18.9.2012

Ärendenr:
R**Ärende****Behandlingsdag****BEVIS ÖVER DELFÄENDE**

Jag har fått del av meddelande jämte bilagor i anslutning till ovan nämnda ärende.

Tid och plats _____

Underskrift _____

Namnförtydligande _____

Undertecknarens ställning i företaget eller annan sammanslutning
_____**UPPMANING**

Tingsrätten uppmanar Er att fylla i ovanstående bevis och returnera denna handling i det bifogade kuvertet eller per telefax till ovan nämnda numret till tingsrättens kansli senast den _____. Tingsrätten har betalt portot för Er.

Om Ni inte returnerar beviset, kommer delgivningen att ske på något annat sätt, t.ex. så att dokumentet delges av stämningsman.

Tingsdomare

Ärendet kan avgöras trots utevaro

BILAGA 2. Stämning, förfarandesamtycke och delgivningsintyg i skriftligt förfarande.

HELSINGFORS TINGSRÄTT

Avd.
PL 650
00181 Helsingfors
Telefon 029 56 44200 Fax 029 56 44357

STÄMNING I BROTTMÅL

Skriftligt förfarande

18.9.2012

Ärendenr:
R:

Anhängigt

Ärende

Åklagare Häradssåklagare

Svarande(n)

Målsägande(n)

Tingsrätten uppmanar Er att meddela hur Ni ställer Er till de yrkanden som framgår av bifogade stämningsansökan genom att tillställa tingsrätten ett skriftligt svaromål.

SKRIFTLIGT FÖRFARANDE

I skriftligt förfarande avgörs ett ärende utan att muntlig huvudförhandling hålls. Förutsättningarna för det skriftliga förfarandet är 1) att Ni erkänner den gärning som avses i allmänna åklagarens åtal, 2) att Ni avstår från Er rätt till muntlig huvudförhandling och 3) att Ni samtycker till att ärendet avgörs i skriftligt förfarande. Detta kan Ni göra genom att underteckna och returnera det bifogade formuläret för samtycke till tingsrättens kansli senast

Det skriftliga förfarandet innebär att muntlig huvudförhandling inte hålls i ärendet. Ärendet avgörs istället av en domare i kansliet. I det skriftliga förfarandet får till grund för en dom eller ett beslut läggas endast sådana omständigheter som nämns a) i åtalet, b) i svarandens erkännande, c) i eventuella skriftliga eller i protokollet antecknade muntliga yrkanden, svaromål eller utsagor som parterna har framställt samt d) i annat skriftligt material som har uppkommit vid behandlingen av ärendet. Ett förundersökningsprotokoll som har tillställts tingsrätten får läggas till grund för domen eller beslutet till den del som protokollet har åberopats av parterna. Skriftligt förfarande kan dömas ut böter eller fängelse. Strängare straff än fängelse i nio månader kan inte dömas ut. Ett strängare straff än fängelse i sex månader förutsätter att Ni ges tillfälle att avge en muntlig utsaga.

Tingsrätten ger dom/beslut i ärendet före klockan. Avgörandet kan därefter hämtas från tingsrättens kansli. En kopia av det sänds till Er per post till den adress som Ni senast har uppgett.

Ifall Ni inte har gett Ert samtycke till skriftligt förfarande eller ifall tingsrätten anser att ärendet inte kan handläggas i skriftligt förfarande hålls huvudförhandling i ärendet.

Närmare uppgifter om huvudförhandlingen framgår ur denna stämning.

SVAR PÅ YRKANDENA

Tingsrätten uppmanar Er att överväga ifall Ni vill svara på de yrkanden som framgår ur den bifogade stämningsansökan. Ni skall i så fall lämna in Ert skriftliga svaromål till tingsrätten.

INLÄMNING AV SVAROMÅLET TILL TINGSRÄTTEN

Ni skall tillställa Ert eventuella skriftliga svaromål till tingsrättens kansli före klockan 16.15. På egen risk kan Ni skicka svaromålet även per post, telefax eller bud eller som annat elektroniskt meddelande. Adressen för tingsrättens kansli är:
Helsingfors tingsrätt
PL 650
00181 Helsingfors

INNEHÅLLET I SVAROMÅLET

Ni uppmanas att i Ert svaromål ta ställning till de yrkanden som har framställts mot Er (medger eller bestrider Ni åtalet och övriga yrkanden).

Ifall Ni bestrider åtalet och/eller de övriga yrkandena, uppmanas Ni att i Ert svaromål

- motivera Er ståndpunkt
- ange de bevis som Ni åberopar och vad Ni har vill styrka med varje bevis.

Ni skall även bifoga de skriftliga bevis Ni åberopar i svaromålet. Antingen originalet eller en kopia av ett dokument skall bifogas för alla de skriftliga bevis som Ni åberopar i Ert svaromål. I svaromålet skall Ni även uppge Ni kontaktuppgifterna för eventuella vittnen eller andra personer som skall höras.

Ni kan uppgöra svaromålet själv eller låta Ert ombud uppgöra upp. Den som uppgjort handlingen skall underskriva svaromålet och därtill uppge sitt yrke, sin hemort, sin adress och sitt telefonnummer på vilket han eller hon är anträffbar under tjänstetid. I svaromålet skall även anges den postadress till vilken kallelser, uppmaningar och anmälningar kan skickas. Övannämnda handlingar kan delges Er genom att skickas till den adress som angetts i svaromålet.

Ur svaromålet bör framgå tingsrättens ärendenummer R

EVENTUELL HUVUDFÖRHANDLING

Ifall ärendet inte avgörs i skriftligt förfarande hålls en muntlig huvudförhandling.

SAMMANTRÄDE

Tid klockan

Plats Helsingfors tingsrätt
Porkalagatan 13
00180 Helsingfors
Sall

NÄRVAROPLIKT OCH FÖLJDERNA AV UTEVARO

Ni kan infinna Er till sammanträdet för att meddela hur Ni ställer Er till dessa yrkanden. Det är ändå inte nödvändigt då ärendet kan prövas och avgöras trots att Ni inte är närvarande. Straffet kan i dylika fall bli böter eller fängelse i högst tre månader. Tingsrätten uppmanar Er att uppge Era inkomster och underhålleskyldighet.

Bevisning kan tas upp även om Ni är frånvarande.

Tingsdomare

BILAGOR

Stämningsansökan
Samtycke till skriftligt förfarande
Anvisningar till svarande

HELSINGFORS TINGSRÄTT

Avd.
 PL 650
 00181 Helsingfors
 Telefon 029 56 44200 Fax 029 56 44357

**ERKÄNNANDE/SAMTYCKE
till skriftligt förfarande**

18.9.2012

Ärendenummer:
 R.:

Skriftligt förfarande Skriftligt förfarande innebär att en muntlig huvudförhandling inte hålls i ärendet. Ärendet avgörs istället av en domare i kansliet. I det skriftliga förfarandet får till grund för en dom eller ett beslut läggas endast sådana omständigheter som nämns i a) åtalet, b) svarandens erkännande, c) eventuella skriftliga eller i protokollet antecknade muntliga yrkanden, svaromål eller utsagor som parterna har framställt samt d) annat skriftligt material som har uppkommit vid behandlingen av ärendet. Ett förundersökningsprotokoll som har tillställts tingsrätten får läggas till grund för domen eller beslutet till den del som protokollet har återopats av parterna.

Inlämnande av samtycke till tingsrätten

Ifall ni inte vill ge ert samtycke omedelbart vid delgivningen av stämningen, bör ni lämna in ert undertecknade samtycke till tingsrättens kansli senast: . Adressen för tingsrättens kansli är:
 Helsingfors tingsrätt
 PL 650
 00181 Helsingfors

Återkallande av samtycke och glivande av dom

Samtycke till skriftligt förfarande kan återkallas fram till att dom har getts.
 Dom ges klockan:

ERKÄNNANDE OCH SAMTYCKE

Jag erkänner att jag har förfarit på det sätt som beskrivs i åtalet R. Samtidigt meddelar jag att jag avstår från min rätt till muntlig huvudförhandling och att jag samtycker till att ärendet behandlas i skriftligt förfarande.

Tid och plats _____

Underskrift _____

Postadress _____

HELSINGFORS TINGSRÄTT

Avd.
PL 650
00181 Helsingfors
Telefon 029 56 44200 Fax 029 56 44357

BEVIS

18.9.2012

Ärendenr:
R:

Ärende

Behandlingsdag

BEVIS ÖVER DELFÄENDE

Jag har fått del av meddelande jämte bilagor i anslutning till ovan nämnda ärende.

Tid och plats

Underskrift

Namnförtydligande

Undertecknarens ställning i företaget eller annan sammanslutning

UPPMANING

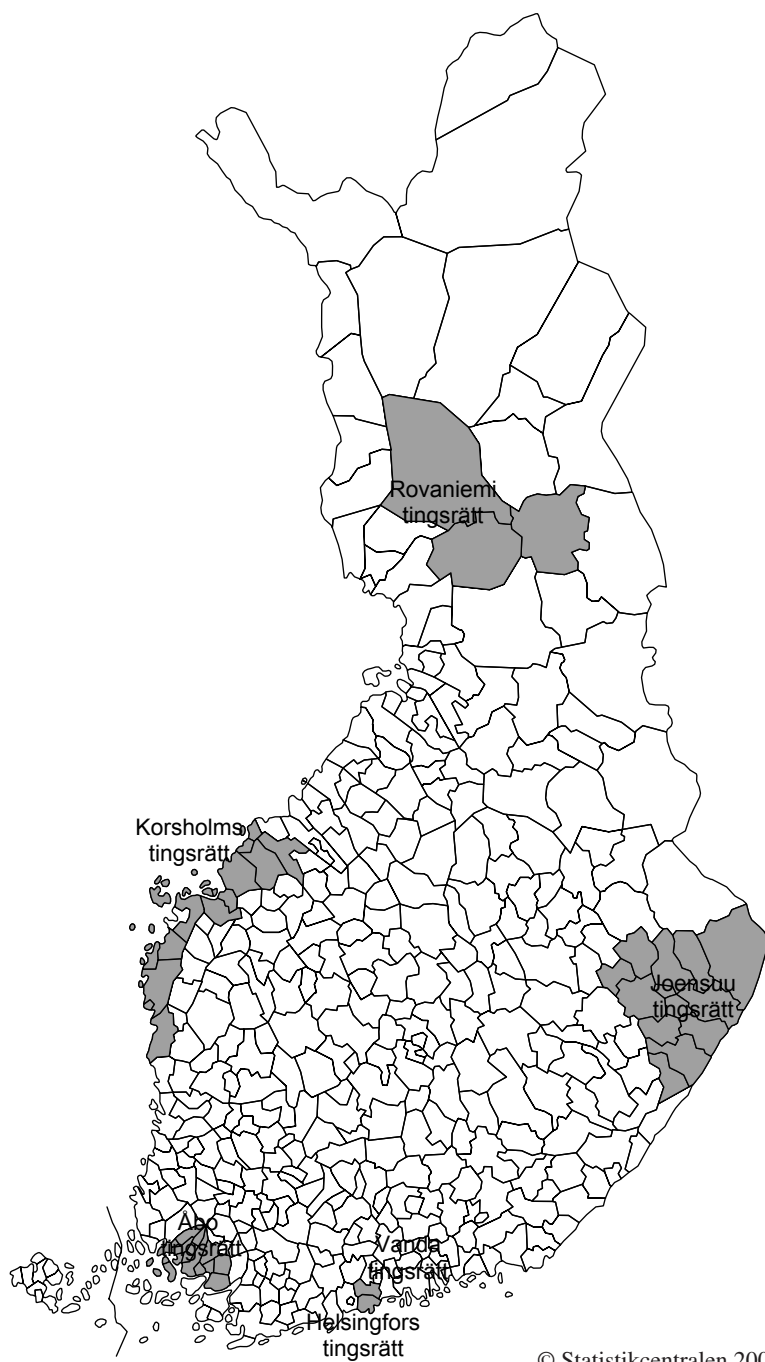
Tingsrätten uppmanar Er att fylla i ovanstående bevis och returnera denna handling i det bifogade kuvertet eller per telefax till ovan nämnda numret till tingsrättens kansli senast den _____ Tingsrätten har betalt portot för Er.

Om Ni inte returnerar beviset, kommer delgivningen att ske på något annat sätt, t.ex. så att dokumentet delges av stämningsman.

Tingsdomare

Ärendet kan avgöras trots utevaro

BILAGA 3. Karta över domkretsarna för tingsrätterna med i fältstudien.

BILAGA 4. Frågeformulär i studien nr 2 om anlitan det av utevarohandläggning och skriftlig process år 2008.

FÖRFRÅGAN OM UTEVAROHANDLÄGGNINGAR OCH SKRIFTLIGT FÖRFARANDE I BROTTMÅL – SEPTEMBER 2008

I varje spalt anges antalet fall i fråga. Närmare förklaringar finns på nästa sida.

A. Målsgrupper och avgöranden

utevarohandläggning 8 kap 11 eller 12 § BRL							skriftligt förfarande 5 a kap BRL						
MÅLSGRUPP	AVGÖRANDENS ART ²						MÅLSGRUPP	AVGÖRANDENS ART ²					
	ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat		ovillkorligt fängelse	samhällstjänst	villkorligt fängelse	böter	domseftergift	åtalet förkastat
lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL							lindrig misshandel 21 kap. 7 § SL						
misshandel 21 kap. 5 § SL							misshandel 21 kap. 5 § SL						
snatteri 28 kap. 3 § SL							snatteri 28 kap. 3 § SL						
stöld 28 kap. 1 § SL							stöld 28 kap. 1 § SL						
rattfylleri 23 kap. 3 § SL							rattfylleri 23 kap. 3 § SL						
grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL							grovt rattfylleri 23 kap. 4 § SL						
annat brott							annat brott						
Sammanlagt							Sammanlagt						

B. Jämförande uppgifter om antalet mål och inblandade personer

utevarohandläggning 8 kap 11 eller 12 § BRL		skriftligt förfarande 5 a kap BRL	övriga mål i vanligt sammanträde	
antalet mål				antalet mål
antalet svarande ³				antalet svarande ³
– bosatta utomlands ⁴				– bosatta utomlands ⁴
– under 18 år ⁵		ej möjligt		– under 18 år ⁵
målsägande ⁶			(anges inte) ⁸	målsägande ⁶
– företrädna av åklagaren			(anges inte) ⁸	– företrädna av åklagaren
antalet vittnen ⁷			(anges inte) ⁸	antalet vittnen ⁷

Bland utevarohandläggningarna ingick ___ sådana som svaranden i enlighet med 8 kap 12 § BRL hade uttryckligen samtyckt till.

ANVÄNDNINGEN AV DATA

Data insamlas för den juris doktorsavhandling undertecknad skriver om hur brottmål behandlas i svarandens utevaro eller i skriftligt förfarande. Om datainsamlingen har avtalats med tingsrättens lagman. Uppgifterna används inte för annat ändamål än det ovannämnda forskningsprojektet.

Målet med forskningen är att utreda hur stor andel av brottmål som behandlas i svarandens utevaro eller skriftligen. Således önskas även vissa uppgifter om antalet av vanliga mål som handläggs i sammanträde med svaranden närvarande. Jag beklagar det besvär detta föranleder.

ANVISNINGAR FÖR ATT Fylla I BLANKETTEN

¹ Om det i ett och samma mål handläggs åtal under olika rubriker, anges alla dessa rubriker. Om det undet ett och samma diarienummer handläggs även åtal i vanligt sammanträde (med svaranden närvarande), anges dock inte rubriken för sådana här åtal.

² Det anges samtliga avgöranden som träffas i utevarohandläggning eller skriftligt förfarande. Om en del av åtalen förkastas och en del leder till att (gemensamt) straff döms, anges alltså förkastandet av åtal å ena sidan och det gemensamma bötes- eller fängelsestraffet å andra sidan. På samma sätt anges både tilläggsböter och villkorligt fängelse. Angående brottsbenämningar anges dessa kumulativt, för samtliga åtalpunkter. Det blir alltså lika många införingar i vart

och ett mål som det finns åtalspunkter. Om det under ett och samma diarienummer däremot handläggs även åtal i vanligt sammanträde (med svaranden närvarande), anges dock inte de avgöranden som träffas med anledning av dessa åtal.

³ Här anges antalet av de svarande angående vilka saken har slutbehandlats trots deras utevaro eller i skriftligt förfarande. Vidare anges, i spalten längst till höger, antalet svarande i vanliga sammanträdesmål, dvs. i andra än de som behandlats i svarandens utevaro eller i skriftligt förfarande.

⁴ I fältet anges antalet av de av svarandena i förra punkt som har bostadsadress utanför Finland.

⁵ Anges antalet svarande som döms som unga personer, dvs. för brott de begått innan de fyllt 18 år.

⁶ Det är sammanlagda antalet målsägande i de åtalspunkter som handläggs i svarandens utevaro eller i skriftlig process som anges här.

⁷ Här uppges hur många vittnen som hörs med anledning av de åtalspunkter som handläggs i något av de förenklade förfarandena.

⁸ I fråga om de mål som behandlas i vanligt sammanträde uppges information endast angående antalet svarande.

Stort tack för det betydande bidrag till mitt projekt du kommit med genom att besvara formulären!

Iiro Liukkonen

BILAGA 5. Förfrågan till lagmännen om närmare anordnande av det skriftliga brottmålsförfarandet.

ALLMÄNNA FRÅGOR OM HUR SKRIFTLIGT FÖRFARANDE GENOMFÖRS I BROTTMÅL

Vänligen beskriv i korthet huvuddragen i hur man går tillväga i tingsrätten med att handlägga ett brottmål som åklagaren anser att lämpar sig till att handläggas skriftligen med stöd av 5 a kap lagen om rättegång i brottmål.

Uppgifter som skulle nämnas är bl a

- 1) huruvida det är åklagaren som direkt utfärdar stämningen;
- 2) hur svarandens samtycke till skriftligt förfarande vanligen inhämtas:
 - är det stämningssmannen som direkt vid delgivningen ber om att svaranden skriver under en blankett som innefattar hennes samtycke; eller
 - lämnas det däremot en tidsfrist för svaranden för att tänka ut saken och uppmanas hon i så fall att senare returnera blanketten skilt till tingsrätten?
- 3) huruvida det redan i stämningen fästs ut även datumet för huvudförhandlingen för den skull att svaranden inte skulle samtycka till skriftligt förfarande;
- 4) hur och i vilket sammanhang parterna underrättas om tidpunkten för meddelandet av domen i målet.

Om förfarandet inte är helt enhetligt utan det förekommer variation målvis eller hos envar domare bes även detta anges, med anvisning om vilket som är det huvudsakliga eller vanligaste tillvägagångssättet.

Med tacksamhet

Iiro Liukkonen

BILAGA 6. Frågeformulär i studien nr 3 angående tillvägagångssätten i det skriftliga brottmålsförfarandet med resultat.

KOMPLETTERANDE FRÅGOR OM FÖRFARANDET I UTEVAROMÅL OCH SKRIFTLIG PROCESS I BROTTMÅL JÄMTE RESULTAT

INLEDNING

Som komplettering till den förfrågan avseende utevarohandläggningar och skriftligt förfarande i brottmål som genomfördes i september begärs här nedan ytterligare uppgifter om en del närmare bestämda tillvägagångssätt i dessa förenklade förfaranden i brottmål. Uppgifterna samlas för min juris doktorsavhandling och såsom förra gången har jag avtalat om datainsamlingen med tingsrättens lagman. Jag beklagar det besvär som förfrågan förorsakar dig men önskar att du trots det finner litet tid att läsa igenom frågorna och om du känner dig träffad, vänligen besvarar dem och sänder dina svar direkt till undertecknad per e-mail. Jag står givetvis till förfogande för eventuella frågor och ytterlig information.

Vad som är viktigt är att **DU BEHÖVER SVARA ENDAST OM DU** under det sist förflutna året **FAKTISKT HAR ANVÄNT DIG AV ETT ELLER FLERA AV TILLVÄGAGÅNGSSÄTTEN** som förfrågan avser. I annat fall behöver du inte reagera alls. Eventuella svar skall sändas till undertecknad helst senast den 17 november.

FRÅGEDELEN

Första frågan A gäller handläggningen av brottmål i svarandens utevaromedan de övriga frågorna i avsnitt B avser det skriftliga förfarandet.

Vänligen markera ditt svar med kryss i avsedd ruta eller ange antalet fall på sträckan efter frågan.

Förfrågan avser ettårsperiodet från 1.10.2007 till 30.9.2008. Först frågas efter uppgifterna för september 2008 skilt och därefter för hela tidsrummet sammanlagt. Detta innebär att uppgifterna för september 2008 räknas med två gånger, först skilt för sig och sedan även ingående i uppgifterna från hela året.

A. UTEVAROMÅL

Har du i handläggningen av ett utevaromål enligt 8 kap 11 eller 12 § lagen om rättegång i brottmål konstaterat att svarandens närvaro dock är påkallad och på grund härav hänskjutit målet till ett annat rättegångstillfälle där svaranden skall vara personligen närvarande?

Ja, i september 2008 3

Hur många gånger under denna period? _____

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008 27

Hur många gånger alltsammans ungefär? _____

B. SKRIFTLIG PROCESS

Här frågas efter om du har bett en part om att avge en skriftlig eller muntlig utsaga i ett mål som för övrigt handläggs skriftligen enligt 5 a kap lagen om rättegång i brottmål (frågorna 1–6). Ytterligare ställs ett par frågor om huruvida det har hänt att en part har indragit sitt samtycke till det skriftliga förfarandet och hur detta har påverkat handläggningen (frågorna 7–9).

B.1. Har du begärt en kompletterande **skriftlig** utsaga av **målsäganden** (BRL 5 a:3,1)?

Ja, i september 2008 2

Hur många gånger under denna period? _____

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008 13

Hur många gånger alltsammans ungefär? _____

B.2. Har du begärt en kompletterande **skriftlig** utsaga av **svaranden** (samma lagrum)?

Ja, i september 2008 3

Hur många gånger under denna period? _____

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008 30

Hur många gånger alltsammans ungefär? _____

B.3. Har du berett **målsäganden** tillfälle att ge en **mundlig** utsaga (BRL 5 a:3,2)?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period?

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär?

B.4. Har du berett **svaranden** tillfälle att ge en **mundlig** utsaga **i annat syfte än** för att möjliggöra fängelsestraff mellan 6 och 9 månader (samma lagrum)?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period?

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär?

B.5. Har du berett **svaranden** tillfälle att ge en **mundlig** utsaga **i det syftet att det skulle bli möjligt att utdöma fängelse mellan 6 och 9 månader** (BRL 5 a:5)?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period?

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär?

B.6. Har du till följd av att svaranden har fått tillfälle att avge en muntlig utsaga faktiskt dömt ut ett **strängare** (villkorligt eller ovillkorligt) **fängelsestraff än 6 månader** (eller samhällstjänst motsvarande ett fängelsestraff mellan 6 och 8 månader, samma lagrum)?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period?

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär?

B.7. Har det inträffat att **svaranden** i ett senare skede i handläggningen av målet **har indragit sitt erkännande eller sitt samtycke** till förfarandet?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period? _____

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär? _____

B.8. Har det inträffat att **målsäganden** på motsvarande sätt **har indragit sitt samtycke**?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period? _____

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär? _____

B.9. I fall av att en part har indragit sitt samtycke, har målet dock kunnat handläggas såsom utevaromål i enlighet med BRL 8:11, alltså utan att det har blivit till en fullskalehuvudförhandling med svaranden personligen närvarande?

Ja, i september 2008

Hur många gånger under denna period? _____

Ja, under det sist förflutna året 1.10.2007–30.9.2008

Hur många gånger alltsammans ungefär? _____

Tack för ditt bidrag, med bästa hälsningar

Iiro Liukkonen
juris doktorand

En processrättslig doktorsavhandling om de förenklade handläggningsformerna utevarohandläggning och skriftlig process i brottmål. Företeelserna analyseras i förhållande till rättvisa och effektivitet inom rättsvården. Särskilt beaktas de krav som kommer till uttryck i praxisen från övervakningsinstanserna för de internationella människorättsinstrumenten.

Då de förenklade förfarandena utgör ett undantag från fullskalerättegången grundad på muntlighet, koncentration och omedelbarhet som utspelas i parternas närvaro, granskas inledningsvis rättsläget angående svarandens närvaro i brottmålsrättegången. För att hämta kunskapsteoretisk förståelse för de underlättade handläggningsformerna redogörs även för den hermeneutiska filosofins landvinningar i fråga om beviskraften hos skriften jämfört med närvaro.

Undersökningens kärna består av en detaljerad och systematisk analys av de förenklade förfarandena i gällande finsk rätt med fokus på användningsområdet för vart av dessa och genomförandet av handläggningen.

Genom en internationell jämförelse och en enkätundersökning angående anlitaandet av de förenklade förfarandena hämtas ytterligare praxisorienterad kunskap om de syften och uppgifter som handläggningsformerna betjänar. Avslutningsvis diskuteras hur tillvägagångssätten i lagföringen av mindre brottslighet eventuellt kunde utvecklas vidare.

